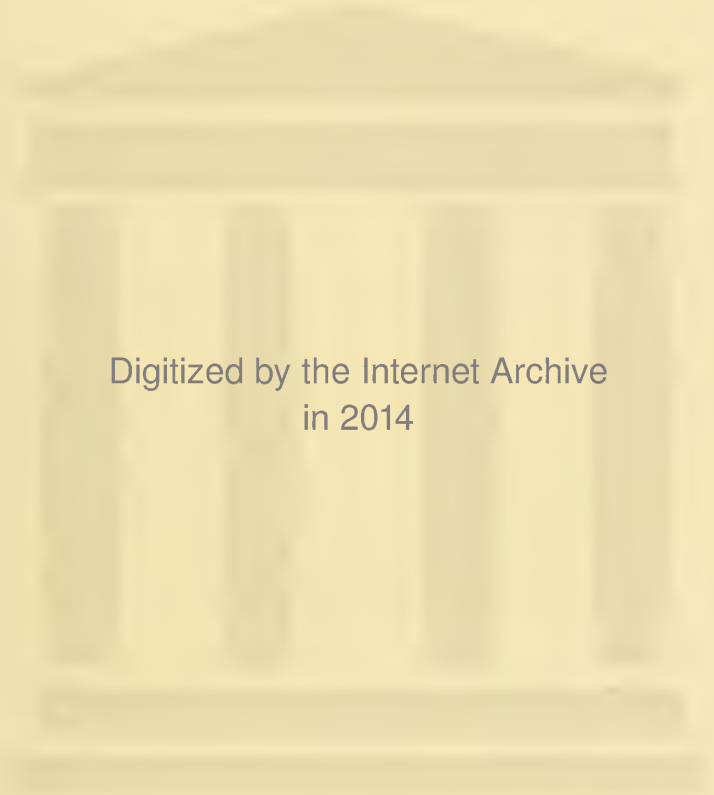

3.30.1900.

Library of the Theological Seminary,
PRINCETON, N. J.

Purchased by the
Mrs. Robert Lenox Kennedy Church History Fund.

DA 209 .T4 .B5 1875 v.4
Robertson, James Craigie,
1813-1882.
Materials for the history of
Thomas Becket

Digitized by the Internet Archive
in 2014

RERUM BRITANNICARUM MEDII ÆVI
SCRIPTORES,

OR

CHRONICLES AND MEMORIALS OF GREAT BRITAIN
AND IRELAND

DURING

THE MIDDLE AGES.

THE CHRONICLES AND MEMORIALS
OF
GREAT BRITAIN AND IRELAND
DURING THE MIDDLE AGES.

PUBLISHED BY THE AUTHORITY OF HER MAJESTY'S TREASURY, UNDER
THE DIRECTION OF THE MASTER OF THE ROLLS

ON the 26th of January 1857, the Master of the Rolls submitted to the Treasury a proposal for the publication of materials for the History of this Country from the Invasion of the Romans to the reign of Henry VIII.

The Master of the Rolls suggested that these materials should be selected for publication under competent editors without reference to periodical or chronological arrangement, without mutilation or abridgment, preference being given, in the first instance, to such materials as were most scarce and valuable.

He proposed that each chronicle or historical document to be edited should be treated in the same way as if the editor were engaged on an *Editio Princeps*; and for this purpose the most correct text should be formed from an accurate collation of the best MSS.

To render the work more generally useful, the Master of the Rolls suggested that the editor should give an account of the MSS. employed by him, of their age and their peculiarities; that he should add to the work a brief account of the life and times of the author, and any remarks necessary to explain the chronology; but no other note or comment was to be allowed, except what might be necessary to establish the correctness of the text.

The works to be published in octavo, separately, as they were finished ; the whole responsibility of the task resting upon the editors, who were to be chosen by the Master of the Rolls with the sanction of the Treasury.

The Lords of Her Majesty's Treasury, after a careful consideration of the subject, expressed their opinion in a Treasury Minute, dated February 9, 1857, that the plan recommended by the Master of the Rolls "was well calculated for the accomplishment of this important national object, in an effectual and satisfactory manner, within a reasonable time, and provided proper attention be paid to economy, in making the detailed arrangements, without unnecessary expense."

They expressed their approbation of the proposal that each Chronicle and historical document should be edited in such a manner as to represent with all possible correctness the text of each writer, derived from a collation of the best MSS., and that no notes should be added, except such as were illustrative of the various readings. They suggested, however, that the preface to each work should contain, in addition to the particulars proposed by the Master of the Rolls, a biographical account of the author, so far as authentic materials existed for that purpose, and an estimate of his historical credibility and value.

*Rolls House,
December 1857.*

MATERIALS FOR THE HISTORY

OF

THOMAS BECKET, ARCHBISHOP OF CANTERBURY,

(CANONIZED BY POPE ALEXANDER III., A.D. 1173.)

EDITED

BY

JAMES CRAIGIE ROBERTSON, M.A.,

CANON OF CANTERBURY.

VOL. IV.

(ANONYMOUS LIVES, QUADRILOGUS, &c.)

PUBLISHED BY THE AUTHORITY OF THE LORDS COMMISSIONERS OF HER MAJESTY'S
TREASURY, UNDER THE DIRECTION OF THE MASTER OF THE ROLLS.

LONDON:

LONGMAN & Co., PATERNOSTER ROW; TRÜBNER & Co., LUDGATE HILL:

ALSO BY

PARKER & Co., OXFORD; AND MACMILLAN & Co., CAMBRIDGE;

A. & C. BLACK, AND DOUGLAS & FOULIS, EDINBURGH;

AND A. THOM, DUBLIN.

1879.

Printed by
EYRE and SPOTTISWOODE, Her Majesty's Printers.
For Her Majesty's Stationery Office.

CONTENTS.

	Page
INTRODUCTION - - - - -	1
I. VITA SANCTI THOMÆ, CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI ET MARTYRIS, SUB ROGERII PONTINIACENSIS MONACHI NOMINE OLIM EDITA - - - - -	1
II. VITA SANCTI THOMÆ, CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI ET MARTYRIS, AUCTORE ANONYMO II. - - - - -	80
Incepit passio Sancti Thomæ archiepiscopi et martyris -	<i>ib.</i>
1. Qualiter ortus sit - - - - -	81
2. Presagium ortus ejus - - - - -	<i>ib.</i>
3. Dē primitiva ejus nativitate - - - - -	82
4. Qualiter factus sit Cantuariensis archidiaconus - - - - -	83
5. Qualiter factus sit regis cancellarius - - - - -	<i>ib.</i>
6. Qualiter factus sit Cantuariensis archiepiscopus - - - - -	84
7. Faeti reprehensio - - - - -	<i>ib.</i>
8. Apologia ejus - - - - -	85
9. Qualiter vixcrit in archiepiscopatu - - - - -	88
10. Qualiter primo blanditiis cum subvertere tentaverit diabolus - - - - -	91
11. Qualiter diabolus eum injuriis postea aggressus sit - - - - -	95
12. De ortu contentionis inter ipsum et regem - - - - -	<i>ib.</i>
13. Qualiter debuit esse sedata contentio - - - - -	99
14. Invectio in episcopos - - - - -	<i>ib.</i>
15. De contentionis resuscitatione - - - - -	102
16. De lapsu archiepiscopi - - - - -	103
17. De pœnitentia ejus - - - - -	<i>ib.</i>
18. De causa fugæ ejus - - - - -	104
19. De fuga ejus et excusatione ejus - - - - -	105
20. Qualiter diabolus eum post hæc dejicere nisus sit - - - - -	107
21. De afflictione ejus per regem - - - - -	108
22. De solatio ejus per Dcum - - - - -	<i>ib.</i>
23. De indulgentia domini papæ eirea eum - - - - -	109
24. Contra quorundam reprehensionem ejus exensatio - - - - -	<i>ib.</i>
25. De zelo ejus - - - - -	110
26. De primâ coercionem ejus - - - - -	111
27. De cohibitione coercionis, et causa cohibitionis - - - - -	112
28. De ratione coercionis - - - - -	<i>ib.</i>
29. Qualiter sæpe laboratum est ad pacis reformationem - - - - -	113

	Page
30. Qualiter et qua fiducia coertio denuo secuta sit -	114
31. Quod canonica et justa coertio - - -	115
32. Quod durior potuisset esse de jure coertio - -	116
33. Qualiter adversus quorundam detractones excusetur archiepiscopus - - - - -	117
34. De profectu ejus in diebus exsilii - - -	118
35. De afflictione per regem aucta - - -	<i>ib.</i>
36. De pacis demum per dominum papam reformatione -	119
37. De media quadam injuria archiepiscopi - -	120
38. De reditu ejus et reditus necessitate - - -	121
39. De tempore reditus ejus, et de causa novæ turba- tionis - - - - -	123
40. Qualiter de temeritate notatus sit - - -	<i>ib.</i>
41. De novaurbatione - - - - -	124
42. De receptione ejus et æstimatione - - -	<i>ib.</i>
43. Excusatio ejus - - - - -	125
44. De constantia ejus - - - - -	126
45. Qualiter reprehensa sit ejus constantia, et qualiter excusetur - - - - -	127
46. De passionis ejus causa et modo - - -	128
47. Invectio in carnifices - - - - -	132
48. Detestatio facti - - - - -	133
49. Exaggeratio sceleris - - - - -	134
50. Quare mox debuit martyr judicari - - -	135
51. De contrario malevolorum judicio - - -	<i>ib.</i>
52. Quid verius judicandum fuerit - - -	137
53. Quomodo vere martyr apparuit - - -	140
 III. EXCERPTA E CODICE M ^{STO} LANSDOWNIANO 398 - -	 145
i. - - - - -	145
ii. - - - - -	154
iii. - - - - -	158
IV. PASSIO SANCTI THOMÆ AUCTORE ANONYMO - -	186
V. PASSIO ALTERA - - - - -	196
VI. SUMMA CAUSÆ INTER REGEM ET THOMAM - -	201
1. De prima manifestæ inter dominum Cantuariensem et dominum regem discordiæ causa - - -	 <i>ib.</i>
2. De compromissione et consensu archiepiscoporum et omnium episcoporum super consuetudinibus regni -	206
3. De exilio et proscriptione domini Cantuariensis et propinquorum ejus - - - - -	209
VII. CAUSA INTER CANTUARIENSEM ARCHIEPISCOPUM ET EPISCOPUM LONDONIENSEM - - - - -	213

	Page
VIII. EXCERPTA E CHRONICIS ETC., AD HISTORIAM THOMÆ CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI PERTINENTIA	- 245
i. From the Chronicle of Battle Abbey	- <i>ib.</i>
ii. From Walter Map (or Mapes) <i>De Nugis Curialium</i>	259
iii. From the <i>Historia insignis Monasterii S. Laurentii Leodiensis</i>	- 260
iv. From <i>Bothonis Chronicon Brunsvicensium</i>	- 261
v. From the <i>Historia Pontificalis</i>	- <i>ib.</i>
vi. From <i>Johannis Iperii Abbatis Chronicon Sythiense S. Bertini</i>	- 262
vii. From the <i>Historia Vizeliacensis</i>	- 263
viii. From the <i>Chronicon Andreus Monasterii</i>	- <i>ib.</i>
ix. From <i>Andreæ Marcianensis Chronicon de Regibus Francorum</i>	- 265
x. From <i>Petri Cantoris Verbum Abbreviatum</i>	- <i>ib.</i>
xi. From the <i>Magna Vita S. Hugonis episcopi Lincol- niensis</i>	- <i>ib.</i>
IX. INCIPIT VITA BEATI THOMÆ MARTYRIS ET ARCHIEPI- SCOPI CANTUARIENSIS (QUADRILOGUS)	- 266
Præfatio	- <i>ib.</i>
LIBER I.	- 269
1. Qualis fuit in adolescentia	- <i>ib.</i>
2. Qualiter ad Cantuariensem archiepiscopum se trans- tulerit	- 271
3. Quomodo cancellarius factus est	- 272
4. Qualis fuit in cancellaria	- <i>ib.</i>
5. Quibus obsequiis regis gratiam sit adeptus	- 273
6. Quomodo in archiepiscopum electus est	- 274
7. Quomodo electus ad se sit reversus	- 278
8. Qualiter consecratus, et a quo	- 280
9. Quomodo exuto veteri novum hominem induerit	- 281
10. De vitæ et conversationis ejus modo	- 283
11. Qualis fuerit in officio altaris	- 286
12. De sobrietate ejus; et qualis fuerit in ordinibus	- 289
13. De prædiis et dominiis suis repetitis et revocatis	- 292
14. De profectione ejus ad concilium Turonense	- 293
15. De consecratione episcoporum Wigorniae et Here- fordiæ	- 294
16. Commendatio episcopi Wigorniensis	- 295
17. Qualiter inter regem et archiepiscopum dissensio orta est	- 297
18. De allegatione regis et responsis pontificis	- 299
19. De exactione regiarum consuetudinum	- <i>ib.</i>

	Page
20. Qualiter episcopi archiepiscopum deseruerint -	301
21. De vocatione archiepiscopi apud Clarendonam -	303
22. Qualiter archiepiscopus ad se reversus facti poenituerit - - - - -	305
23. De prima beati Thomæ fuga - - - - -	307
24. De zelo archipræsulis pro dignitate ecclesiastica -	309
25. De citatione archipræsulis apud Northantune -	312
26. De opere secundæ diei - - - - -	313
27. De opere tertiæ diei - - - - -	ib.
28. De opere quartæ diei - - - - -	316
29. De opere ultimæ diei - - - - -	317
30. Qualiter archiepiscopus sit curiam ingressus -	318
31. Qualiter iudicatus sit - - - - -	319
32. Qualiter contra archiepiscopum appellatum est -	321
33. De pronuntiatione iudicii contra archiepiscopum -	322
34. De recessu ejus a curia - - - - -	323
35. De inita archipræsulis fuga - - - - -	324
36. Visiones propheticæ fugæ - - - - -	325

LIBER SECUNDUS.

1. Quid sit gestum in curia, cognita archiepiscopi fuga	327
2. De itineratione Thomæ fugientis - - - - -	328
3. Qualiter archiepiscopus mare transierit - - - - -	329
4. Quomodo ab hospite suo agnitus sit - - - - -	330
5. Quare in transmarinis partibus se absconderit -	332
6. De adventu archiepiscopi ad Sanctum Bertinum -	333
7. Quomodo nuntii regis, et post nuntii archipræsulis, ad regem Francorum venerint, et qualiter sint excepti - - - - -	334
8. Quomodo nuntii archiepiscopi ad dominum papam venerint, et qualiter excepti fuerint - - - - -	335
9. Quomodo nuntii regis allegaverint coram viro apostolico contra archiepiscopum - - - - -	331
10. Qualiter archipræsul a rege Francorum sit exceptus	341
11. Qualiter archiepiscopus a viro apostolico sit exceptus, et de exsilio sui causa - - - - -	342
12. Qualiter domino papæ archiepiscopatum resignaverit, et iterum acceperit - - - - -	344
13. Qualiter habitum monachilem de manu papæ suscepit - - - - -	346
14. De proscriptione totius cognationis archiepiscopi -	347
15. Quomodo archiepiscopus cœpit arctius vivere -	348
16. De nuntiis regis et archiepiscopi ad dominum papam missis - - - - -	349

	Page
17. Quomodo rex archiepiscopum amoverit a Pontiniaco -	350
18. De discessu ejus a Pontiniaco, et revelatione martyrii sui - - - - -	352
19. Qualiter Senonis veniens exceptus sit - - - - -	353
20. Qualiter rex ex odio archipræsulis schismati consenserit - - - - -	<i>ib.</i>
21. De appellatione pontificum contra archiepiscopum -	354
22. De legatis missis a domino papa - - - - -	356
23. Qualiter archipræsul de episcopis quosdam, et multos de aulicis, excommunicaverit - - - - -	358
24. Qualiter arctabatur papa pro nuntiis regis et præsulis sibi invicem adversantibus - - - - -	359
25. De quodam regum colloquio, ubi pacis fuit impedimentum hoc verbum, scilicet <i>Salvo honore Dei</i> -	360
26. Qualiter multi in recessu concilii convitiabantur archipræsulem - - - - -	362
27. Qualiter archiepiscopus suos confortaverit. Et qualiter gratia regis Francorum ei restituta sit -	363
28. De mandato regis Angliæ - - - - -	365
29. De legatis secundo missis a domino papa - - - - -	366
30. Quomodo pacis fuit impedimentum negatum pacis osculum - - - - -	367
31. De coronatione Henrici regis junioris - - - - -	368
32. De suspensione episcoporum - - - - -	369

LIBER TERTIUS.

[Prologus] - - - - -	371
1. De reformatione pacis - - - - -	<i>ib.</i>
2. De primo accessu archiepiscopi ad regem post pacem	373
3. De præparatione archiepiscopi ad repatriandum -	375
4. De his quæ in ingressu in terram facta sunt -	376
5. Qualiter archiepiscopus Cantuariensis a populo terræ et fratribus exceptus est - - - - -	377
6. De militibus et clericis episcoporum missis ad archipræsulem - - - - -	378
7. De Eboracensi archiepiscopo - - - - -	379
8. De episcopis regem iterum contra archiepiscopum instigantibus - - - - -	380
9. Qualiter archiepiscopus prohibitus est ne per regionem procederet - - - - -	381
10. De gestis ejus in die natalis Domini - - - - -	382
11. De furore regis et carnificum præparatione - - - - -	383
12. De adventu carnificum in Angliam - - - - -	385

	Page
13. Qualiter carnifices ad archiepiscopum accesserunt, et cum convenerunt - - - - -	386
14. Explicatio mandatorum regis, et responsum archiepiscopi - - - - -	387
15. Quomodo milites se armaverunt - - - - -	292
16. De ingressu archiepiscopi in ecclesiam - - - - -	394
17. De ingressu carnificum - - - - -	395
18. De martyrio et martyrii modo - - - - -	396
19. Altior consideratio martyrii et argumentum - - - - -	399
20. De spoliis et vestimentis quæ partiti sunt milites inter se - - - - -	402
21. De concursu populorum ad ecclesiam post martyrium - - - - -	403
22. Qualiter sancti martyris corpus deductum sit ad tumnlandum - - - - -	405

DE GESTIS POST MARTYRIUM.

1. Quomodo rex facinus dolnerit, et conatus fuerit se expurgare - - - - -	408
2. Quomodo martyrium cognitum est in Jerusalem infra quindecim dies a martyrio - - - - -	411
3. De pœnitentia regis - - - - -	413
4. De dissensione orta inter patrem et filium et prima peregrinatione regis ad martyrem - - - - -	416
5. Qualiter rex peregrinus Cantuariam intravit - - - - -	417
6. De hostibus a rege post peregrinationem suam cito triumphatis per martyrem - - - - -	418
7. De somnio adhuc exuli propheticæ ostenso, quasi rebellionis hujus et pacis prophetia - - - - -	419
8. De morte Henrici regis junioris, archiepiscopo præostensa per visum - - - - -	421
9. De morte sacrilegorum militum - - - - -	422
APPENDIX AD QUADRILOGUM - - - - -	425
E. Eveshamensis Epistola ad Henricum Croylandensem abbatem - - - - -	425
Translatio B. Thomæ martyris - - - - -	426
Miracula - - - - -	428
X. PASSIO SANCTI THOMÆ CANTUARIENSIS E CODICE SUB-LACENSI DESCRIPTA - - - - -	431
XI. COLLATION (IN PART) OF WILLIAM OF CANTERBURY'S "MIRACULA S. THOMÆ CANTUARIENSIS" - - - - -	442

INTRODUCTION.

INTRODUCTION.

I.

THE Life with which this volume opens was first printed by Dr. Giles, who ascribed it to Roger, a monk of Pontigny, on the ground that the author speaks of himself as having "ministered to the blessed man," who is the subject of the biography, "in the time of his "exile,"¹ while another writer tells us that a monk named Roger was "the holy man's minister while an "exile for Christ at Pontigny."² These circumstances,

¹ See p. 2 of this volume. He also tells us that he was ordained to the priesthood by the archbishop.

² S. Thom. Cant. ed. Giles, ii. 52. This is from a composite life, which is ascribed by Dr. Giles to a supposed "Philip of Liège," but ought rather to bear the name of Thomas of Froimont. (See vol. ii., p. liv., of this collection.) To the reasons there given for believing the compiler to have been an Englishman by birth, it may be added that this is distinctly signified in a passage when he himself becomes the narrator, and which is on other grounds remarkable: "Usque adeo siquidem persecutionis exarsit immanitas, ut in nonnullis Angliæ locis civitatum et oppidorum grandium publico compellerentur regis edicto in mortem jurare archiepiscopi, viri maxime municipi-

"pales, ut regis fugitivum omnis
"qui invenerit occidat. Sed vae
"miseris excecatis! Omnis enim
"qui interfecerit eum necesse est
"ut cõteratur septemplexiter, scilicet
"puniatur, nisi ad penitentiam
"convertatur. Unde et territus
"est pater meus secundum
"carnem in hac feroci conjuratione,
"qui homo simplex erat et timoratus.
"Cum enim ad sacramentum
"exsecrandum cum cæteris
"citatus advenisset, facile persuasi
"sunt regi potius quam legi obedire,
"viri sanguinum scilicet qui
"gratis ad facinus currunt, ad virtutem
"nec pretio, vulgus ignobile, quandoquidem
"Mobile mutatur semper cum
"principe vulgus."

"Abjecerunt itaque pietatem, ne
"exprobrare regi scelus viderentur
"si aliter agerent, quem quidem errantem
"non imitari arguere est.

however, are hardly enough to establish the authorship of the Life now in question. For only two out of the six years during which Becket lived in exile were spent at Pontigny; so that the writer's connexion with him may have belonged to the time between the archbishop's removal from that monastery and his return to England: nor is there anything to show that the biographer's service was so close and so exclusive as Thomas of Froimont represents that of Roger of Pontigny to have been. It is indeed remarkable that, whereas the author professes to write only such things as he either had himself witnessed or had received from credible witnesses,³ there is nothing in his book which can be referred to special personal knowledge. From the point where the settlement at Pontigny is recorded, the story, instead of being fuller, becomes slighter than before; and if this might be explained by supposing that the biographer, in writing for the information of the brethren of Pontigny, omitted such things as would be naturally known to them,⁸ there is a further difficulty in the fact that the slightness of the narrative is continued beyond the point at which we might have expected it to cease; for there

"Sane quibus erat meus sanior re-
clamabant hominem sanctum nil
morte dignum egisse, ringentibus
in eos more canino ministris
regis moramque arguentibus.

"Partibus itaque hi[n]c inde, ut
assolet, tumultuantibus, pater
meus, ut praediximus, quæsit
nactaque occasione, clanculo, ne
deprenderetur, capite obstipito
et humeris arcuatis, quasi jam
jurasset, cum aliis cœpit stare,
siquidem statura procerus erat,
lento etiam pede inter eos qui
jam juravrant egreditur. Veniensque domum lætatur et delectatur, gratias agens quod miserente Deo evaserit immunis a

"jurejurando tam enormi et tam
nefando. Hæc autem inserere
operæ pretium duximus hoc in
loco, ut exempla saltem domestica
fidem facerent ad fidem scrupulosis, et nos non ex conjecturis
dubia scripsisse pro certis omnibus innotescat."

Anecdota Bedæ, ed. Giles,
256-7.

¹ P. 2.

² If we read *nota* instead of *notam* at line 18 of p. 64, the change would give a distinct intimation of such an intention as is here suggested, whereas the word *notam* (in the sense of a *discreditable mark*) seems unsuitable.

is no account of the commissions which successively laboured to reconcile the archbishop with King Henry, and the story of the last months spent in France is very meagrely told.

The passages which in Thomas of Froimont's compilation are referred to Roger are less conclusive than might be desired; for they are few in number, and, although they agree in part with the Life now before us, they are also partly made up from other sources.¹ On the whole, therefore, although Roger of Pontigny may probably have been the author of this Life,² the difficulties of the question are such that I have not ventured to ascribe it to him with the same confidence as the original editor.

The only known manuscript of the Life is in the National Library of Paris; and, according to a note at the end, that copy was made at Coblenz, so late as the year 1464.³

II.

The second Life in this volume was also edited for the first time by Dr. Giles, who, from the circumstance that the manuscript is preserved in the Archiepiscopal Library at Lambeth, styled the biographer "Anonymus Lambethiensis." This Life, and in all likelihood the same copy of it, was known to John Fox, the author of the "Acts and Monuments,"⁴ who derived from it the state-

¹ See *Aneedota Bedæ*, &c., ed. Giles, 248, 253, 257, &c.

² This is Sir Thomas Hardy's opinion. (*Catalogue of British Hist.* ii. 351.) It appears that Gale referred the authorship to Gervase of Chichester, who is known to have been one of Becket's followers, and in some Latin verses speaks of himself as having written a biography of the saint (*Ib.* 349, 351-2; *Edelstand du Mëril*, *Poësies populaires du Moyen Age*, Paris, 1847, pp. 70-93; Wright, *Biographia Brit. Lit-*

teraria, ii.). But this conjecture is at once set aside by the fact that Herbert of Bosham, in his "*Catalogus Eruditorum*," speaks of Gervase as having remained in England during his master's exile (see vol. iii. p. 527). Gale confounds Gervase of Chichester with the chronicler Gervase of Canterbury.

³ See p. 79.

⁴ *Acts and Mon.* ed. Pratt, ii. 247, 249. See above, vol. ii. p. xxi., n. 2.

ments that the saint's mother was "named Rose,"¹ (whereas other authorities give her the name of Matilda,) and that she "came out of the parts bordering near to "Normandy." Henry Wharton, who as librarian to Archbishop Sancroft had this volume under his care, tells us that the Life was composed by a monk of Canterbury, who had been an eye-witness of the murder, and wrote within two years after that event.² But it is remarkable that, although the character of an eye-witness is claimed for him in the preface,³ and although the murder is fully related, with some circumstances which are not found elsewhere, there is nothing like a further assertion of this claim in the narrative itself. And our distrust of the statement in the preface must be considerably increased when we find in a Bodleian MS. the very same prologue prefixed to a fragment of an altogether different biography.⁴

The Life may be described as broader and less circumstantial in its treatment of the subject than the other biographies in general; and the writer, by avoiding circumstantiality in names and in details, gives the impression that he was not personally mixed up in the affairs which he relates. He is much indebted to John of Salisbury;⁵ but, as John wrote very early, this may possibly not be inconsistent with the opinion quoted from Wharton as to the date. Perhaps, as the writer mentions Henry's reconciliation with the church at Avranches,⁶ but says nothing of his penitential pilgrimage to Canterbury, the composition of the life may be placed between these two events, *i.e.*,—between May 1172 and July 1174.

¹ The name in the Lambeth Life is *Roesa*, which is probably the same with *Rohesia*, the name borne by one of her daughters. See *Archæologia Cantiana*, x. 18. The words in which Fox describes her

birthplace are an odd translation of "natione Cadomensem."

² *Anglia Sacra*, ii. 523.

³ P. 80.

⁴ *Ib.*

⁵ See, *e.g.*, p. 88.

⁶ P. 143.

The only known MS. is that at Lambeth ; for although a Bodleian MS. is mentioned in Sir T. D. Hardy's Catalogue,¹ it does not extend beyond a single page ; and even of this fragment (as has been already stated) the preface is all that agrees with the Lambeth biography.

III.

After these Lives follow some extracts from the Lansdowne MS. 398, in the British Museum. The three tracts from which these passages are taken are all incomplete ; nor does it seem expedient to print the existing portions at full length.

The Lansdowne MS. 398.

(1.) The first of these fragments, as Sir Thomas Hardy has observed, is not noticed in the catalogue of the Lansdowne Collection, in consequence of its being undistinguishable in appearance from the Life by Fitzstephen, which occupies the first part of the volume. But with fol. 42 the text of Fitzstephen is broken off, and it is followed by this piece, which, as Sir T. Hardy says, "appears to be a portion of a commemorative "homily."² The only note of time in the fragment is at p. 146, where it is mentioned that a second and a third antipope had been set up against Alexander III., and the schism is spoken of as still existing. From this passage it would seem that the composition of the piece is to be dated before the conclusion of a peace between the papacy and the empire at Venice in July 1177, which was speedily followed by the submission of the antipope Calixtus III. to his rival.

(2.) The second fragment is an account of the consecration of Thomas as archbishop, and from certain words at p. 155 it appears to have been intended to precede some account of his life and passion. This piece (which Sir T. D. Hardy, as well as the author of the Lansdowne Catalogue, has failed to distinguish from the

¹ ii. 357.

| ² Catal. ii. 361.

preceding) is defective at the beginning, but seems to be entire at the end.

(3.) Of the third fragment, which is in a different handwriting from that employed in the earlier part of the volume,¹ some account may be found in the notice prefixed to it. The preface to this piece (which has not been here reproduced) is printed in Dr. Giles's second volume; and extracts from all the three fragments (although less full than those which are now given) were published by the present editor in vol. vii. of the "*Archæologia Cantiana*" (1868).

IV.-V.

Passions. Of the five short "Passions" included in Dr. Giles's collection, only the first and the third are here printed.² The former of these is not only a good specimen of its class, but, as Dr. Stubbs has pointed out, it appears to have been used as material by the chronicler who is known as Benedict, and also by Roger of Hoveden.³ For it I have collated the Bodleian MS. 509, but I have not had an opportunity of consulting the MSS. of the Paris National Library with a view to either of these pieces. A third Passion (No. X.) will be found at the end of the volume, as it did not come into my hands until too late for insertion among the other writings of the same class.

¹ "Mr. Bond and Mr. Hamilton, of the British Museum, agree in thinking that the portion of the Life by Fitzstephen, and the two fragments which immediately follow it, are in the same handwriting; that this belongs to the end of the fourteenth century or to the beginning of the fifteenth; and that the third fragment is of the end of the twelfth century,

"so that it must have been not only composed (like the pieces which precede it), but written, very near Becket's own time."—*Archæol. Cantiana*, vii. 208.

² The second Passion printed by Dr. Giles is identical with the lessons for Dec. 29 in the *Sarum Breviary*.

³ See Stubbs, notes on Bened. i. 9, 11, 12, and on Hoveden i., xlvi.

VI.

The tract entitled "*Summa Causæ inter Regem et Thomam*," was printed by Dr. Giles, vol. ii., pp. 251–261, from the Douce MS. 287, in the Bodleian Library; and, as that editor remarked,¹ a part of it is inserted in some MSS. of the life by Fitzstephen.² It has been collated with the Douce MS., with that of Foliot's Letters presented to the Bodleian by Sir Thomas Cave,³ and, in the section relating to the Council of Clarendon, with the Vatican MS. of St. Thomas's Epistles.

VII.

The next piece, "*Causa inter Cantuariensem archiepiscopum et episcopum Londoniensem*," was taken by Dr. Giles from Sir T. Cave's MS., and has now been collated with it. This tract contains the arguments from Roman and ecclesiastical law on both sides of the question between Thomas of Canterbury and bishop Gilbert Foliot as to the excommunication of the bishop by the primate; but, although the germs of such a collection of authorities may be found in the correspondence,⁴ it would seem that the *Causa* is not to be regarded as a summary of pleadings which were actually used, but rather as the work of some ingenious person who amused himself by arraying against each other the arguments and citations which might be alleged on either side in the contest. The learning which is displayed appears to be all, or nearly all, derived from Gratian's "*Decretum*," the standard authority of the age as to

¹ Vol. ii., p. xvii.

² See vol. ii. p. 44.

³ It is necessary to be thus particular about the donor's name, as the title of "*Cave MS.*," which is used by Mr. R. H. Froude and by

Dr. Giles, might most readily suggest a connexion with the well-known ecclesiastical writer Dr. William Cave.

⁴ See Epp. i. 127; iii. 41, ed. Lupus; S. T. C., ed. Giles, v. 275.

ecclesiastical law, and, in attempting to trace the quotations, I have usually been content to give a reference to a single authority—either Gratian or the original, as might be most convenient.

VIII.

Passages
from
chronicles,
&c.

In stating at the outset¹ that “passages from the chroniclers” would not be included in this collection, I had in view those chronicles in which English history is the chief or sole subject, and in which the events of the time are recorded in a regular general order. For the accounts of Archbishop Becket which are to be found in such chronicles, the reader must be referred to the special editions of them; nor would it be advisable to print here such notices of the contest between King Henry and the archbishop as are given in foreign chronicles of the age,—notices which contain no peculiar information, and are perhaps chiefly remarkable for the desire which the writers show to set the English king’s conduct towards the primate and the church in the worst possible light. It has, however, seemed well to produce here a few passages of a different kind. The first of these consists of extracts from the Chronicle of Battle Abbey, which is limited in subject to the history of that monastic house, and gives a full account of the part which Thomas, as the king’s chancellor, took in the contest between the abbot of Battle and the bishop of Chichester; and this is followed by quotations from chronicles or other writings of the time, in which circumstances connected with the story of the archbishop are recorded. To these extracts a large addition might be made from the works of Giraldus Cambrensis; but, as those works have already been edited in the present series, it will be enough to give a reference to such passages in them as bear on our subject.²

¹ Vol. i., p. xxv.

² See Giraldus, ii. 304, 307; iii.

| 123, 359; iv. 180. The passages
| in vols. v., vi., vii. may be found

IX.

The extracts from Chronicles are followed by a composite Life, which, as having been compiled from the writings of four authors, is commonly styled *Quadrilogus*. The idea and origin of this work are referred by the compiler, E. (probably Elias¹) of Evesham, to Henry, abbot of Croyland. "As it could not be," writes the monk to the abbot, "but that any one writer might be without something which another perchance might have, your fatherhood desired that from the writings of each I should extract and should arrange in order such things as should suffice for a continuons history of the martyr. Some such thing we read of as having been done from the Gospels themselves by the man who out of the four made one narrative for us; for here likewise there were four authors, John, bishop of Chartres, Alan, abbot of Tewkesbury, William, sub-prior of Canterbury, and Master Herbert of Bosham. For Benedict, abbot of Peterborough, wrote only of the end and of those things which happened after the end."² The compilation, in which Abbot Henry himself took part,³ is said by Roger, a monk of Croyland, who afterwards recast it, to have been executed in that monastery in the last year of Richard I.

Origin of
the Quad-
rilogus.

by means of the indexes to each volume. In vol. ii., pp. 283-6, of this collection an extract from Giraldus, corresponding to vol. vii., pp. 52-6, was printed before that volume appeared. I may take this opportunity to remark that a note which (in substance) is twice found in Giraldus (v. 261; vii. 52), suggesting the reading *visum* for *virum* in a line relating to Eilward of Westoning, would certainly not have been written if the editor had been acquainted with the story of

Eilward, as told by William of Canterbury or by Benedict (see vol. i. 155-8; ii. 173-182).

¹ The extension of the initial *E.* into Elias is said by Sir T. Hardy (ii. 342) to rest on the authority of Leland.

² P. 425. It may indeed be said, in justification of the title *Quadrilogus*, that there are never more than *four* contributors to the story, as Alan's narrative ends before that of Benedict begins.

³ *Ib.*

(A.D. 1198-9); and Roger's own labours, which were undertaken by desire of the same abbot Henry, were completed in the nineteenth year of John (A.D. 1212-13).¹

The peculiarity of the later edition was that letters and extracts from letters were inserted into the narrative; and in this enlarged form the book was sent by Henry of Croyland to Archbishop Stephen Langton at the time of St. Thomas's translation (A.D. 1220), when the abbot was unable through illness to appear at Canterbury in person;² but, although the work as remodelled by Roger still exists in manuscript,³ it has never appeared in print.

The
"First"
and
"Second"
Quadril-
ogues, why
so called.

There are, as has been already more than once stated in these volumes, two compilations which are known by the title of *Quadrilogus*, and which are respectively styled the *First* and the *Second*. But these names seem in truth to indicate only the order in which the two were printed, whereas the order of production was the reverse. For the so-called "First Quadrilogus," which appeared in black letter at Paris as early as 1495, is fuller in parts than that which was edited by Christian Wolf (or Lupus), and published at Brussels in 1682.⁴ It contains extracts from additional authorities—Fitzstephen,⁵ Grim, and possibly others.⁶ It even contains

¹ S. T. C. ii. 45 ed. Giles.

² Ib. 40. Ingulf. contin. ap. Fell, *Rerum Angl. Scriptores*, 474; Brial in "Notices et Extraits des MSS. dans la Bibliothèque Impériale," t. IX., ii. 85, seqq.

³ See Hardy, *Catal.* ii. 344.

⁴ C. Wolf was born at Ypres in 1612, entered the order of Augustinian hermits, was professor of theology at Louvain and at Douay, and died in 1681. He spent several years at Rome, where the Vatican Library supplied him with the materials for the "Epistolæ et Vita Divi Thomæ." The book was

published in the year after his death; and its contents have been reprinted in vol. x. of his collected works, folio, Venice, 1724. See the "Oratio in funere admodum reverendi ac eximii patris, P. F. Christiani Lupi, Iprensis . . . habita a F. Francisco Farvacques, Insulensi."—Lovan., 1681, 4to.

⁵ The statement that Fitzstephen "is unknown to the compilers of the *Quadrilogus*" (vol. iii., p. xiv) ought to be limited to the *Second Quadrilogus*.

⁶ See p. 411, n. 2; p. 412, n. 10.

the legend of the archbishop's Syrian descent, which is not found in the older copies of Grim; and it displays somewhat more of literary art than the other in the combination of the various extracts. It would seem, therefore, that the so-called "Second Quadrilogus," as being the simpler, is also the older of the two, being the original compilation of Elias of Evesham; and that the "First Quadrilogus" is a later form, with such variations as the editor was pleased to introduce. There is, indeed, in the Vatican MS. a somewhat unintelligible heading,¹ from which it has been inferred that the Second Quadrilogus took its present shape in the pontificate of Gregory XI. (A.D. 1370-8). But the book exists in MSS. far older than that pope's time; and the heading in question (which seems to be peculiar to the Vatican copy),² probably means nothing more than that Gregory gave orders for the writing of that copy. It may be supposed that the pope took a special interest in the subject from the circumstance that he himself, like the subject of the biography, had formerly been archdeacon of Canterbury.

The reversed order correct.

Connexion of Gregory XI. with the Quadri-logus.

As the biographies which furnish the matter of the Quadrilogus have all appeared in this collection, there might be a question as to the expediency of reprinting the compilation. But after full consideration it was resolved that it should be reproduced (although in a smaller type than the original Lives), as being the book which, until the publication of Dr. Giles's "Sanctus Thomas Cantuariensis," was regarded as the chief authority on the subject; and, as the "Second" Quadri-logus was that to which this character belonged, there could be no doubt that, if either form were to be reprinted, the form which was most generally known was to be preferred to the other. I have therefore given a

Reasons for reprinting the "Second" Quadri-logus.

¹ See p. 266.

² See Hardy, Catal. ii. 316, 347-49.

new edition of the book published by Lupus, and have mentioned in the notes the most considerable differences which struck me on a somewhat rough comparison between it and the black-letter volume of 1495.

The Va-
tican MS.

The Vatican MS., from which Lupus derived his text, is bound up with the great collection of the "Epistolæ Sancti Thomæ, &c.," but is in a handwriting different from any of those which appear in that collection. As the reprinting of the *Quadrilogus* had not been determined on at the time when I collated the Epistles in that volume, I contented myself with examining the first few pages, as a matter of curiosity; but the result speedily showed that further labour would be wasted on such a MS.; and the reader will hardly be disposed to question this conclusion, if he will take the trouble of looking at the blunders which are noted at pp. 266-274, and of which some specimens will be found at the bottom of this page.¹ Whether Lupus has done more to correct the errors of the Vatican text, or to deprave it further, I have no sufficient means of judging; but it will at least be evident from the collection of various readings that, by the successive labours of the Vatican scribe and of the Brussels editor, the "Second" *Quadrilogus* has hitherto been made to appear in a very disadvantageous disguise.

MSS. col-
lated.

The MSS. on which I have chiefly relied for the correction of the text are two in the British Museum: Harl. 2 (denoted by H.) and Cotton, Vitell. C. xii. (denoted by V.). Where these differ, I have usually preferred the readings of V., as the scribe of H. seems to have held himself at liberty to improve the language at the

¹ For instance: *de linifce* for *delinifce*; *congressi* for *congressi*; *tecum* for *tectum*; *servit* for *sevit*; *dotem* for *totam*; *Neutnensis* for *Neustriensis*; *rex* for *rerum*; *carius* for *rarius*; *yema* for *xenia*; *cctiori*

for *certiorari*; *in tempestate* for *intempeste*; *leotinis* for *lenociniis*; *honeris* (i.e. *oneris*) for *honoris*; *dederet* for *tæderet*; *immitissimas* for *munitissimas*, &c.

expense of fidelity to his text. The variations of Lupus's edition are marked by the letter L.

In the case of such a book as the *Quadrilogus*, the editor's object must be to produce a correct text of the compilation, as such, rather than of the passages as they stand in the original *Lives*. Hence no notice is here taken of such changes as may be presumed to have been made with the view of adapting the extracts to the compiler's purpose; nor have the variations between the originals and the compilation been mentioned, unless there appeared to be some special cause for noticing them.

Manner of editing.

In the old edition, and in the MSS. generally, the names of the original authors are often incorrectly given, and it is continually found on examination that a paragraph, which seems to be ascribed in its entirety to a single writer, is really made up from more than one of the *Lives*. I have endeavoured to remedy these defects by giving the names of the authors correctly, and by tracing every part of each paragraph, so far as might be possible, to its proper source. References to the pages of the original *Lives* have also been supplied, so that the work of comparison will be easy for any reader who may wish to see in what manner the compiler has dealt with his materials.

By way of Appendix to the *Quadrilogus* is given the letter of E. of Evesham to Abbot Henry of Croyland, which in the Vatican and other MSS. is displaced by an entirely different prologue;¹ with an account of the translation of the saint, and of the miracles connected with it, which must, of course, be an addition of later date.

Appendix to the *Quadrilogus*.

¹ This prologue, which is here prefixed to the *Quadrilogus* (p. 266), may perhaps be the work of Abbot Henry himself, whom E. of

Evesham describes as having taken part in his work. It is quite unconnected with the heading in which Gregory XI. is mentioned.

X.

Passion
from a
MS. at
Subiaco.

For the "Passion" which is next in order,—having come into my hands too late to be printed among the other pieces of the same kind,—I am indebted to the Rev. Adam Hamilton, O.S.B., of St. Augustine's, Ramsgate, who copied it from a MS. in the monastery of Subiaco, and published it some years ago in the "Tablet" newspaper.¹ The author, who seems to speak of himself as having seen the "new and glorious martyr" in person, professes to have drawn his materials from English sources (p. 433); and in his account of the murder may be found traces of all the writers whose works are used in the composition of the *Quadrilogus*. Although this Passion cannot be said to add to our historical knowledge, the fact of its having been derived from so famous and venerable a repository gives it an interest which may justify its appearance in the present edition.

XI.

The Mont-
pellier MS.
of William
of Canter-
bury.

In the Introduction to the first volume of this collection² it was mentioned that there was reason for supposing a MS. of William of Canterbury's "*Miracula S. Thomæ*" to exist at Montpellier, and a hope was expressed that the editor might be able in some future volume to give a collation of that copy. Having visited Montpellier in January 1877, I can now in some degree report on the MS.; but unfortunately the length of my stay was not such as to allow of my collating more than about a third of it fully,³ while as to the rest I was only able to compare the titles of the chapters and such words as were particularly marked out for attention by the notes of the printed edition.

The MS. formerly belonged to the monastery of Clairvaux, and is now in the library of the School of

¹ The letter T in the notes indicates the text printed in the "Tablet."

² P. xxxiii.

³ Viz. as far as the end of B. ii. c. 77 (p. 241 of the printed copy).

Medicine at Montpellier, where it is numbered 2. It is a large folio, written in double columns, and is referred to the end of the twelfth century. In addition to William of Canterbury's account of the miracles, it contains the Life of St. Thomas, by John of Salisbury, four books of miracles by Benedict of Peterborough,¹ and several other lives of saints; among which, however, it is to be regretted that neither the Passion by Benedict nor the Life by William is to be found, so that there are no means of restoring from it the missing portions of either of these works.²

The Montpellier text of William is much less complete than that of the Winchester MS.; for, although the sixth book is divided into two, the last eighty chapters are missing; and, moreover, several chapters throughout the work are omitted or imperfectly given.³ On the other hand, there is a short addition to the chapter which in the printed copy is the 14th of Book ii. (p. 171); and the 4th chapter of Book iii. is given in a version widely different from that of the Winchester MS.

The titles of the chapters vary considerably, being often shortened in the Montpellier version,—not without a loss of distinctness; and the order of the words is frequently different in the two MSS., the Montpellier arrangement being commonly more artificial than the other. Of these characteristics a few specimens are given, and it would be useless to exemplify them more fully.

In respect of correctness, it might be difficult to give the preference to either text over the other; perhaps

¹ In vol. i. p. xxiii. I wrongly stated that the Montpellier copy of William of Canterbury was said to be in four books, whereas this description really applies to Benedict. The books of Benedict contain respectively 34, 77, 78, and 94 chapters, the last being the story of the restoration of the Earl of Clare's son (see vol. ii. pp. 255-7).

² See vol. i. pp. 60-71; vol. ii. p. xx.

³ That this was not the MS. from which Charpentier got the word *volgonium* (see vol. i. p. xxxii), appears from the fact that the chapter in which that word occurs is omitted.

we may say that the Winchester copy was originally inferior to the other, but that from the large amount of correction which it has undergone (although many of the later alterations are clearly the effect of misunderstanding) it is now the better of the two. But as their defects are not the same, the Montpellier MS. often affords the means of correcting errors in the other, or of clearing up doubts which had suggested themselves as to the right reading of words. In the table here given, such of the Montpellier readings as are marked with an asterisk may probably be, with reasonable confidence, accepted as certain; but in other cases there may be a doubt which reading ought to be preferred, and often the Montpellier text is clearly wrong. Sometimes it would seem that the scribes of both MSS. were puzzled by the words before them, and it may not be impossible now and then, from a comparison of their guesses or blunders, to ascertain the original reading.¹

It will be seen that readings which I had proposed by way of conjecture are frequently confirmed by the new authority; but, on the other hand, I cannot but suppose that, although the Winchester MS. is often faulty, some errors must, in the course of transcribing and printing, have crept into the published book, for which the editor must be regarded as answerable.

In connexion with the Montpellier MS. I have to acknowledge my obligations to the courtesy and kindness of Dr. R. Gordon, of the Library of the Faculty of Medicine.

Oct. 22, 1879.

J. C. R.

¹ Thus, in the very first page of the "Miracula" (vol. i., p. 137) where one MS. reads "divinarum humanarumque regum notitia," and the other leaves out *regum*, there can hardly be a doubt that the true reading is *rerum*.

CORRECTIONS AND ADDITIONS.

VOL. I., p. 65, l. 9. See vol. iv., p. 356, n. 7.

VOL. II.

Page 5, line 1, for *reginæ, signum*, read *regii signum*.

„ 6, line 23, for *ulterius*, read *ullatenus*.

„ 307, line 10; for the “*sapientis edictum*,” reference ought to be made here and elsewhere to Seneca, Ep. 5.

VOL. III.

Page 1, note. The number of the Lambeth MS. is 138.

„ 6, lines 4-5. *Qui se . . . molliter*. Give reference to Terent. Adelphi, p. i. 1.

„ 10, line 26, for *juvenis*, read *juvenes*.

„ 17, line 17, for *impetrato* read *impetrata*.

„ 23, line 10, *ita . . . adoptabat*. Give reference to Horat., Ep. I., vi., 55.

„ 40, marg., for v. read vi.

„ 53, line 28, for *cerci* read *certi*. For the following note the editor is indebted to the Rev. Prebendary Dayman:—

“I have no doubt this should be read, ‘*certi condictione*.’

“[The Douce MS.D. reads *certi*, I see by the note.]

“*Condictio* is a well-known legal term, meaning an action to reclaim a debt or loan, and ‘*condictio certi*’ meant in law an action to recover a definite, fixed, or certain debt, loan, or bargain, such as money, where the obligation is fixed without ambiguity. It is often contrasted with ‘*condictio triticiaria*,’ an action to recover a debt or loan where nothing fixed has been agreed upon. In the case of a ‘*certi condictio*’ the judge was bound by the express terms of the contract. In that of ‘*triticiaria condictio*,’ there being no express contract, the judge acted as an arbiter, and gave his sentence after hearing the cause, ‘*arbitrio suo*.’

“The word ‘*triticiaria*’ is imperfectly explained in most dictionaries as only ‘*belonging to wheat*,’ but it seems to have gained in addition the above technical meaning from so many bargains in rural districts, where barter and exchange were so often in kind, being measured roughly by *wheat*, at its supposed value, which the judge settled.

“In the instances given in the text, Becket is alleged to have owed the king 500 marks for a loan connected with the army of Toulouse, and another 500 for which the king had become bound for him in a dealing which Becket had with a certain Jew, and as in each case a certain sum of money was specified, of course the action would lie under the formula ‘*certi condictio*.’ And such a legal term must have been familiar to a lawyer like Fitz-Stephen. [Cf. Calvini (Kahl’s) Dict. Jurid., Geneva, 1653.]

Page 61, line 31. *Omnium . . vicissitudo*. Give reference to Terent. Eun., II., 11-45.

Page 65, line 32, *inter malleum et incudem*. See Dr. Luard's note in Matt. Paris, iv., p. 371. The phrase is also used by Herbert of Bosham, pp. 237, 432.

„ 80, line 8, for *nihil* read *mihi*.

„ 101, note 7, and 102, note 2, for 4 read 2.

„ 104, line 12, for *eas* read *eos*.

„ 134, line 29, for *minanimi* read *minamini*.

„ 153, for *dilectioni* read *dilectione*.

„ 166, note, for *v.* read *iv.*

„ 204, line 26, for *somnium* read *somnum*.

„ 220, line 12, for *inpræsentiarium* read *inpræsentiarum*.

„ 281, line 29, for *condito* read *conditio*.

„ 328, line 20, for *rcgi* read *rege*.

„ 336, line 5, Dr. Luard suggests *eloquentioris elegantia*. Perhaps we might read *eloquentioris* (without *elegantia*).

„ 399, line 27, for *ejectus* read *ejectis*.

„ 405. Insert at bottom the following line, which appears to have been dropped in printing :—

quod videbar mihi defecisse. Et ex revelatione hac

„ 456, line 24, for *sausibiles* read *suasibiles*.

„ 487, line 33, for *reges* read *regis*.

„ 520, page 521. See above, on vol. ii., p. 307.

„ 544, line 16, for *regis* read *reges*.

I.

VITA SANCTI THOMÆ,
CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI ET MARTYRIS,
SUB
ROGERII PONTINIACENSIS MONACHI
NOMINE OLIM EDITA.¹

*Incipit præfatio in Vitam et Passionem sancti
Thomæ Cantuariensis archiepiscopi.*

(1.) Cum² apud omnium fidelium mentes pretiosissimi martyris Thomæ, Cantuariensis archiepiscopi, passio veneranda singularem obtineat reverentiam et devotionem, multorum tamen movet animos quod de ejus vita et actibus nusquam plena reperiat³ur historia; maxime cum lucerna ista non sub modio latuerit, sed, in evidenti super ecclesiæ candelabrum posita, non tantum occidentalium partium angustias, verum etiam totius orbis latitudinem, splendore suo irradiaverit. Pro ignorantia enim veritatis nonnullos de beato viro non solum diversa, sed etiam contraria, sensisse cognovimus; quorum ignorantiae necessaria quidem, sed tamen temeraria et nimis forte præsumptuosa, diligentia consulendum æstimavimus, ne et falsitas illis fiat in devotionis detrimentum, et posteris in erroris seminarium.

¹ The MS. consulted for this Life is No. 5,615 in the National Library of Paris. The letter G. denotes readings of Dr. Giles's edition,

where the author is styled Roger of Pontigny.

² Quoniam, G.

John of
Salisbury's
sketch.

Porro aliqua¹ de beati viri vita et actibus pretiosæque mortis ejus triumpho vir illustris Johannes Saresberiensis² claro quidem et fideli sed admodum succincto edidit eloquio; in quo, etsi devotioni fidelium plurimum profuit, ad plenum tamen minime satisfecit, compendiario (ut ipse asserit)³ utens sermone, ne illa scilicet quæ tunc temporis notissima et vulgata habebantur diffusius et expressius prosequens, non tam necessarius quam superfluous videretur. Sane si hoc eidem Johanni facere placuisset, nullus proculdubio utilius vel melius illo id efficere potuisset, cui et dicendi facultas erat incomparabilis, et rerum gestarum certissima inerat notitia; quippe qui ab ineunte ætate beato viro socialiter adhæserat, et in persecutionibus comes individuus exstiterat. De his autem⁴ quibus post mortem Dominus sanctum suum mirificavit, eumque non tantum cælis sed et terris pretiosæ mortis merito vivere declaravit, vir venerabilis Benedictus, Cantuariensis ecclesiæ prior, copiosam texuit relationem, unde evidenter agnoscitur quam sit pretiosa in conspectu Domini mors sancti⁵ ejus, quam⁶ tantis virtutum et miraculorum indiciis incessanter commendare non desinit.

Benedict's
account of
the mira-
cles.

The writer's
connexion
with the
saint.

(2.) Denique nos etiam, qui beato viro tempore exsilii sui ministravimus, quique sacra manuum ejus impositione officium sacerdotale suscepimus, ea quæ de ipso minus dicta sunt, ne temporis vetustate penitus pereant a memoria, stylo quidem rudi et inculto, sed veritate plenissima, adnotare curavimus, nihil omnino inserentes nisi quod vel ipsi vidimus et audivimus, vel certissima ac fidelissima eorum qui interfuerunt relatione cognovimus. Si cui autem⁷ vilitas forte et

¹ *aliquid*, G.

² *Salesberiensis*, G., here and elsewhere.

³ Vol. ii., p. 303; cf. Joh. Saresb. Prolog.: "Summam conversationis ejus succinctus et admodum

"brevis sermo percurrat" (ib. p. 302).

⁴ *et*, G.

⁵ *sancta*, G.

⁶ *quem*, G.

⁷ *tamen*, G.

abjectio dictaminis sorduerit, veritas tamen lacinoso tecta schemate non vilescat.

Incipit Vita et Passio.

(3.) Thomas igitur civitate Lundoniarum¹ parenti-
bus secundum civilem statum eminentissimis oriundus Parentage of Thomas.
fuit. Patri nomen erat Gillebertus,² mater vero ejus Machildis³ vocabatur. Quæ quamvis ultra civilem conditionem generis excellentia claruisse visa sit, eam tamen multiplex morum honestas, et religionis ac devotionis eleemosynarumque assiduitas, multo magis venerabilem et commendabilem faciebant.

(4.) Hæc quodam tempore cum concepto fœtu His mother's visions during pregnancy.
gravida se de nocte sopori dedisset, visum est ei quasi Tamesis fluvius, qui Lundonias præterfluit, totus in ventrem suum per os influeret. Expergefacta plurimum de visione mirata est, nec otiosum reputabat quod præter solitum ita sibi contigisset. Virum quendam religiosum et litteratum super visione consultura adiit; qui, licet somnia non curanda didicisset, nec muliebres visiones multipenderet, reverentiam tamen matronæ sciscitantis attendens respondit quod in scriptura sacra aquæ⁴ populos significarent, mirarique se quidnam sibi vellet quod aquas, hoc est populos, in ventrem influere vidisset; ignarus nimirum futurorum quæ hodie in ecclesia Cantuariensi palam est videre. Correpta igitur a viro illo, et edocta ne deinceps somniis, qui multos errare fecerunt, crederet, reversa est ad propria.

(5.) Nec multo post elapso tempore, iterum visum est ei quiescenti quasi Cantuariam orationis gratia advenisset; cumque ad ecclesiam quasi jam ingressura accederet, subito (ut ei videbatur) ita venter ejus

¹ *Londoniarum*, G., and so throughout.

² *Gilbertus*, G.

³ So the MS. here; *Matildis*, G.

⁴ *aqua* . . . *significarent*, MS.;

aqua . . . *significaret*, G.

intumuit, ut vix per majoris ecclesiæ januas se ingredi posse putaret. Postquam tamen cum difficultate ingressa est, in tantam tamque diffusam magnitudinem venter illius (ut ei videbatur) intumuit et excrevit, ut totius¹ ecclesiæ spatia occuparet. Evigilans et recordans somnii vehementer obstupuit et expavit; non tamen ad conjectorem suum supramemoratum redire præsumsit, verita ne ab eo curiositatis argueretur. Siluit igitur, conservans ista in corde suo; impleto autem tempore pariendi, peperit filium. Die festo beati Thomæ apostoli puer natus est, eodemque die post vespertas baptizatus Thomæ nomen accepit. Exinde diligenter enutritur, habens nutricem quæ maternis in puerili ministerio parceret laboribus, ut ipsa ejus mater interim orationibus et solitis pietatis operibus licentius insistere posset.

Birth and
baptism of
Thomas,
Dec. 21,
1118.

Vision in
his infancy.

(6.) Quadam vero nocte, cum mater de filio sollicita obdormisset,² visum est ei quasi puer nudus et absque operimento in cunabulis jaceret; unde (ut sibi videbatur) vehementer commota nutricem de negligentia et incuria vocibus asperioribus increpabat. Nutrix vero puerum et diligenter obvolutum et fascia curiose astrictum dicebat, quinimmo et pallium holosericum³ rubrum, miri splendoris et operis, ei suppositum assebat. Visum est matri quasi festina accurreret, cognitura utrum nutrix tam de puero quam de pallio vera testaretur. Cumque secundum verba nutricis invenisset, mirata est plurimum pulchritudinem et splendorem pallii; volensque venustatem mirifici operis certius et plenius considerare, cœpit illud ex parte, nutrice adjuvante, velle explicare; sed brevitatis ipsius cameræ explicare penitus non sinebat. Egrediuntur in majorem domum, quæ et ipsa sui⁴ brevitatis hoc fieri non patiebatur. Inde in plateam exeunt; sed et ipsa nihilominus, modica parte pallii explicata, tota visa est

¹ totus, G.

² obdormisset, G.

³ olosericum, MS.

⁴ sua, G.

occupari. Unde majori videndi desiderio anxie¹ tan- (Smith
dem extra civitatem in campum qui dicitur Smedhe- field.)
fell egrediuntur, ut vel saltem ibi in maxima campi
patentis latitudine decorem et magnitudinem pallii pro
voto inspicere possent. Cumque modis omnibus in ex-
plicatione pallii laborarent, et ipse etiam campus sui²
brevitate eas jam concludere et coartare videretur,
audiunt vocem dicentem frustra eas et incassum niti,
cum nec tota Anglia pallii illius magnitudinem com-
prehendere sufficeret. Hæc non dicimus quasi per mu-
liebres visiones viri magnificentiam velimus astruere;
sed ne ea quæ contigisse constat saltem in hujusmodi
supprimere videamur. Sed nec divinæ pietati indig-
num videtur, et piæ et religiosæ matri de filii futura
magnificentia et gloria hoc modo voluit³ innotescere,
cum de hujusmodi multa in Scripturis contineantur
exempla.

(7.) Cum autem puer ad annos dociles pervenisset, His educa-
litterarum studiis a matre traditur. Jam enim etiam tion and
in tali ætate præ cæteris cœvis suis quiddam splen- qualities.
doris et gratiæ in ejus vultu et moribus eminebat.
Verum quia non prius quod spiritale⁴ sed quod car-
nale est, qualiter primævæ ætatis tempora transege-
rit percurramus,⁵ nihil more laudantis vel aliquem
commendare satagentis apponentes, sed simplicem ve-
ritatem simplici et fideli sermone breviter annotan-
tes. Crescente itaque robore corporis augebatur simul
et intelligentia mentis; tantaque ei inerat ingenii et
memoriæ vivacitas, ut et facile audita caperet, et quæ
semel didicisset, sine difficultate, quando et quoties vole-
bat, recoleret. In sententiis quoque difficillimis eluci-
dandis, et in quæstionum perplexarum enodationibus,
multos viros graves et doctos acumine felicitis ingenii
præcedere videbatur. Sed et ipsorum corporalium

¹ *anxie*, G. (The MS., which has
no diphthongs, would warrant
either reading).

² *sua*, G.

³ *om.*, G.

⁴ *spirituale*, G.

⁵ *procuramus*, G.

sensuum mira ei inerat perspicacitas et subtilitas, quod nos quoque in majori ejus ætate multotiens probavimus, ita ut vix aliquid in ejus præsentia, licet longiuscule et submisce,¹ dici posset, quod non audiret, si aurem apponere voluisset. Similiter etiam nihil quod odoratum irritare poterat, quod non statim, quamvis remotum, vel foetidum nares ejus offenderet, vel odoratum demulceret; et unde ista nisi de gratia, quæ etsi necdum spiritualiter, corporaliter tamen jam² in eo ista usque ad multorum admirationem operabatur?

In sport-
ing with
R. de
l'Aigle he
has an es-
cape from
drowning.

(8.) Hospitabatur in domo patris sui miles quidam nomine Richerius de Aquila, vir quidem secundum sæculum nobilis et honorabilis, canum tamen et avium exercitationi fere semper intentus. Hunc Thomas adhuc puer, cum per dimidium annum a scholis vacaret, ad talia negotia procedentem libenter frequenterque sequebatur, plurimumque talibus occupationibus delectabatur, indeque hujusmodi traxisse creditur consuetudinem, cui etiam in majori postea ætate, quotiens³ vacabat, operam impendebat. Contigit autem ut memoratus miles quadam die ad simile negotium more solito exiret, et Thomas eum equo sedens sequeretur; eratque iis transitus per quendam fluvium rapidissimum, in quo erat pons parvus et arctus, qui tantum pedestres transmittere posset. Erat quoque non longe inferius molendinum, ad quod iste fluvius, ripis hinc inde congestis ne efflueret, magno cum impetu præceps vergebat. Miles autem, compendii causa periculum contemnens, transivit pontem prior; quem Thomas, tutus et capuciatus, quippe qui nihil infortunii suspicabatur, e vestigio subsequitur. Et ecce, cum ad pontis medium venisset, subito pes equo labitur, et puer cum ipso equo in medium fluminis prolabitur. Excipitur igitur ab aquis, et violento undarum impetu ab equo disjunctus ad inferiora rapitur; jam-

¹ *summisce*, MS.

² *jam*, om. G.

³ *quoties*, G.

que molendino, tam a rota conterendus quam ab aquis suffocandus, approximabat. Dum hæc agerentur, et Thomas in confinio mortis constitutus videretur, homo qui molendinum curabat, nihil penitus de his quæ agebantur sciens, aquam subito a rota exclusit. Miles autem et qui eum comitabantur¹ magnis et miserandis clamoribus puerum secus ripam sequebantur; quorum vocibus, molendino jam quieto et a strepitu cessante, auditis, homo præfatus tandem de molendino admirans quid vellet egreditur, et Thomam in mediis fluctibus conspicatus, injecta celeriter manu semivivum eum et vix palpitantem ad terram extraxit. Quis² hoc casu contigisse crediderit, et non potius divinam providentiam tam subitam et inopinatam subventionem periclitanti puero et futuro ecclesiæ suæ antistiti misericorditer procurasse? Mater vero ejus, cognito quod acciderat, non tam de periculo doluit quam de mirabili et inopinata ejus liberatione gavisa est; exinde de futuris spem colligens, quod non frustra eum divina miseratio tali modo a morte eripuerit.

(9.) Consueverat autem ipsa ejus mater venerabilis certis temporibus filium ejus³ ponderare, appositis ei panibus et carnibus et vestimentis, nummis etiam et aliis speciebus quæ usibus essent pauperum necessaria, et ea omnia egenis distribuere, per hæc eum divinæ pietati et beatæ semper virgini[s]⁴ Mariæ protectioni⁵ attentius satagens commendare. Nam et ipsa, inter opera pietatis quæ et diligenter et indesinenter exercebat, præcipuam devotionem circa beatæ virginis memoriam semper habebat, docebatque sollicitè filium suum, sicut ipse referre solitus erat,⁶ timorem Domini, et ut beatam semper virginem Mariam speciali devo-

His mother teaches him devotion to St. Mary.

¹ comitabatur, G.

² Nullus, G.

³ suum, G., which seems preferable.

⁴ virgini, MS. and G.

⁵ protectione, G.

⁶ solebat, G. And this was the original reading of the MS.; but the word is struck through, and the correction is written in the same line.

tionie¹ amplecti et venerari satageret, eamque tanquam vitæ et actuum suorum gubernatricem atque patronam incessanter invocaret, eique post Christum spem suam committeret.

His mother's death. He becomes careless as to his studies.

He serves under a citizen of London (Osbern Huit-deniers).

His liberality, purity, &c.

(10.) Cum autem Thomas annum ætatis vicesimum primum implevisset, mater, quæ sola ut erudiretur instabat, defuncta est, et exinde circa studia Thomas se remissius cœpit habere. Paternam igitur domum quasi vacuum et desolatam sublata matre fastidians, ad quendam Lundrensem, cognatum suum, qui non solum inter concives verum etiam apud curiales grandis erat nominis et honoris, se contulit; apud quem ferme per triennium consistens plurima bonæ indolis experimenta his qui tunc eum nosse poterant perstitit.² Luxuriam namque, scurrilitatem, et avaritiam tanto studio et exsecratione detestabatur,³ ut illis quibus talia placent omnino se odibilem et ingratum fecisset, nisi superexcellens ejus mansuetudo et liberalitas etiam ipsis, quibus in hac parte displicebat, eum amore dignum præstitisset. Nihil enim ex his quæ habere poterat curans aut reservans, universa in usus et voluntates sodalium suorum liberali munificentia dispertiebat; jam talibus præludiis informante eum gratia ad illum, qui postmodum in eo claruit, mundanarum rerum contemptum et circa⁴ pauperes miserationem. Interdum autem, cum inter sodales confabulationis fieret occasio, verba habebat communia et quasi amatoria, ne ab hujusmodi quoque hominum genere omnino extorris et inhumanus haberetur; cum tamen in castitatis puritate esset admirandus. Faciebat hoc ex industria, qua plurimum callebat; frontem, juxta sapientis consilium, prætendens aliis non dissimilem, cum intus essent vere omnia dissimilia.⁵

¹ devotioni, G.

² præstitit, G. (which seems preferable.)

³ detestatur, G.

⁴ erga, G.

⁵ "Intus omnia dissimilia sint: frons nostra populo conveniat." Seneca, Ep. 5.

(11.) Eo tempore vir reverendissimus Theobaldus, He enters
archbishop
Theobald's
household,
A.D.1144? de Beccensi monasterio assumptus, ecclesiæ Cantuari-
ensi et merito et dignitate præsidebat; vir quidem per
omnia laudabilis et magnificus, et tam in sæcularibus
quam ecclesiasticis negotiis experientissimus. Hujus
quidam officialis, cum commissorum sibi causa agendo-
rum Lundonias frequentare et in domo patris Thomæ
hospitalitatis gratia ex longo tempore divertere con-
suevisset, Thomamque ab infantia plenius cognovisset,
videns eum jam juvenem elegantem, et tam litteris in-
structum quam prudentia et moribus ornatum, cœpit
ei suadere ut una sæcum ad domini sui Cantuariensis
curiam proficisceretur. Sed Thomas, reputans se non
tam officiosum quam præsumptorem habendum si se
non vocatus ingereret, interim¹ distulit; donec supra-
dicti viri suasionem plenius certificatus, tandem cum
competenti et honesto apparatu, ipso comitante, ponti-
ficis se reverendis aspectibus præsentavit. Quem vir
altioris prudentiæ intuitus, et ex occurso faciei sensa-
tum intelligens, gratanter et honorifice suscepit, secum-
que manere præcepit. Exinde Thomas, in curia fami-
liariter conversatus, brevi tempore in tanta a pontifice
habitus est gratia, ut nullum illi familiariorem, nullum,
ut putabatur,² haberet cariorem. Siquidem vir sapiens,
mansuetudinis illius et prudentiæ sinceritate celeriter
cognita, eum consiliis suis indesinenter adhibebat, et ne-
gotia ei sua frequenter committebat; experiensque illum
et in consiliis prudentem et in negotiis strenuum ac
fidelem, ætiori sibi eum dilectionis et familiaritatis
vinculo conjungere satagebat, verumtamen non absque
invidia.

(12.) Erat namque quidam, tam pontificali familiaritate Enmity of
Roger of
Pontl'Evé-
que. quam ecclesiastica dignitate sublimis, nomine Rogerius
de Ponte-Episcopi, Cantuariensis archidiaconus, qui non
æquanimitè Thomæ tantam in curia gratiam sustinebat.

¹ iterum, G.² putabat, G.

³ Rog. de Ponte, episcopi Cant. archidiaconus, G.	
---	--

Thomas
studies
law.

His em-
ployments
and prefer-
ments.

Roger
becomes
archbishop
of York,
A.D. 1147.

Hic non solum apud se intestina invidiæ peste tabescebat, verum aliquotiens palam in contumelias et impropria erumpebat, ita ut Thomam *clericum Baillehache* plerumque vocitaret; sic enim cognominabatur vir ille cum quo ad curiam venerat. Nec fuit momentaneus et transitorius hujus livor invidentiæ, sicut postmodum rei probavit eventus. Thomas tamen nihilominus, in solita se continens mansuetudine, gratia proficiebat apud Deum et homines. Interim autem, quantum licuit, juri civili et sacris canonibus studium adhibuit, ut per hæc in causis perorandis seu decidendis instructior haberetur, et ecclesiasticarum rerum notitiam plenius consequeretur. Exstitit causa, qua Cantuariensis antistes Theobaldus Romanam ecclesiam visitare disponeret;¹ profectusque est, ut dignum erat, cum honesto et copioso comitatu, assumpto etiam secum Thoma, de cujus prudentia et fidelitate præcipue confidebat. Nec immerito; nam in ipso itinere et negotio suo eum sibi in multis necessarium expertus est. Reversus autem prospere, et de Thomæ præstantia certior factus, majori eum dignum reputans, primo illi ecclesiam de Otheforda² contulit. Postea vero aliquotiens ecclesiasticorum negotiorum causa eum Romam direxit; in omnibus ejus industriam merito collaudandam experiens.

(13.) Ea tempestate Guillelmus³ Eboracensis archiepiscopus, vitæ termino et pontificali officio feliciter expleto, beato fine quievit. Eboracensi itaque sede vacante, Theobaldus, Cantuariensis antistes et totius Angliæ primas, modis omnibus satagit qualiter archidiaconum suum Rogerium, de quo paulo ante meminimus, eidem sedi præficeret, quatenus per hoc et dignitati ecclesiæ Cantuariensis et honori suo et in clerico suo prospiceret, et Thomæ ad majora viam aperiret. Nec frustatus est a proposito suo;

¹ This is to be understood of Theobald's attendance at the Council held by Pope Eugenius III. at Reims, A.D. 1148.

² or *Ocheforda*. G. reads *Othforda*.

³ *Willemus*, G., and so throughout.

nam memorato Rogerio cum conniventia regis in Eboracensi sede substituto et consecrato, absque mora archidiaconatum Cantuariensis ecclesiæ et præposituram Beverleïæ, quæ Rogerius obtinuerat, cum aliis ecclesiis pluribus Thomæ assignavit.

Thomas succeeds as arch-deacon, provost of Beverley, &c.

(14.) Thomas igitur, his adeptis, non jam privato morum genere contentus, ad majora atque clariora evidentioraque virtutum argumenta se sustulit, redditus suos in usus et necessitates indigentium misericorditer abundeque dispertiens, et reliqua quæque, (nam et illud pro tempore omittere non oportebat,) in quoslibet mira liberalitate et honorificentia profundens. Archiepiscopus vero, cernens circa Thomam suum minime errasse iudicium, immo spe majora provenisse, plurimum ejus magnificentia delectabatur. Ipse vero Thomas, cum in omnibus et ob omnibus magnificus haberetur, nullam tamen inde concipiens insolentiam, solito majori humilitate et reverentia pontifici suo in omnibus obtemperabat.

His liberality.

(15.) Eo tempore, anno scilicet ab incarnatione Domini millesimo centesimo quinquagesimo quarto, Henrico, Gaufridi Andegavensis comitis et Mathildis¹ imperatricis filio, in avitum regnum succedente, varii per Angliam tumultus et novarum rerum studia oriebantur; eratque in ecclesia regni illius non modica trepidatio, tum propter suspectam regis ætatem, tum propter collateralium ejus circa ecclesiasticæ libertatis jura notam malignitatem. Nec frustra, sicut rei exitus indicavit. Cantuariensis autem antistes, tam de præsentis sollicitus quam de futuro timidus, aliquod remedium malis, quæ imminere timebantur, opponere cogitabat; visumque est ei quod,² si Thomam regis posset inserere consiliis, maximam exinde quietem et pacem Anglicanæ ecclesiæ posse provenire: sciebat enim eum magnanimum et prudentem, qui et zelum Dei haberet cum scientia,

Accession of Henry II. Oct. 1154.

¹ Matildis, G.

¹ fond of such mixed constructions.

² G. omits *quod*; but the writer is

See pp. 59-63.

The bi-
shops of
Bayeux
and Lisieux
his advi-
sers.

Thomas
becomes
chancellor
(A.D.
1155?).

and is
greatly in
favour for
his ser-
vices.

His eccle-
siastical
policy.

et ecclesiasticam libertatem totis affectibus æmularetur Adscitis igitur ad se Cantuariensis antistes Philippo Baiocensi et Arnulfo Lixoviensi¹ episcopis, quorum consiliis rex in primordiis suis innitebatur, cœpit de Thomæ prudentia, strenuitate, et fidelitate, atque morum laudabili et admirabili mansuetudine inferre sermonem; memoratisque episcopis secundum voluntatem et suasionem archiepiscopi annuentibus, Thomas regiam ingressus curiam cancellarii nomen officiumque suscepit. Exinde qualiter geminum virum gesserit, ecclesiasticum scilicet et curialem, non est facile explicare. In primordiis tamen suis tantos æmulatorum assultus pertulit, tantaque delatorum² laceratus est protervia, ut, sicut ipse pontifici suo et aliis amicis suis familiari conquestione fateri solitus erat, a curia recedere disponderet, si absque opprobrio et infamiæ nota id fieri posset. Verum rex, fide illius et industria citius cognita, tanta eum dilectione carissimum habuit, ut neminem aliquando æque dilexisse putetur. Omnibus itaque ei creditis, rex juvenilibus exercitiis operam dabat, Thomas vero vices ejus et negotia strenue et potestative exsequens, nunc princeps militiæ loricatus exercitum præibat, nunc vacans ab expeditionibus jura populis dictabat. Solo namque nomine a rege differens regnum universum pro voluntate disponebat, principibus et magistratibus ad ejus nutum subjectis, certissimeque scientibus hoc solummodo regi gratum fore quod Thomas expedire judicasset. Et licet rex jam animo concepisset quod postmodum opere declaravit, interim tamen Thomæ præsidio tutus et quietus manebat ecclesiæ status; ipso in omnibus pravam regis voluntatem et collateralium ejus clandestinas machinationes caute et quasi ex occulto, ne suspicioni pateret, frus-

¹ So the MS. spells this word.
G. has the more correct form,
Lixoviensis.

² So G.; *dilatorum*, MS.

trante. Neque enim facile erat eo tempore aliquid fieri, quod Thomæ sententia non approbasset. Ad amplio-^{He exacts}rem quoque dilectionis commendationem tradidit^{homage} ei rex filium suum primogenitum Henricum, injungens^{to prince} ei ut hominia et fidelitates regni Anglorum ei fieri^{Henry by} faceret; sciens proculdubio tantum negotium per nul-^{the king's}lum melius quam per illum effectui mancipandum: sicut et factum est. Nam rege in Normanniæ partibus commorante, Thomas, convocatis comitibus et omnibus majoribus regni, regis mandatum, nullo contradicente vel resistente, effectui mancipavit, mirantibus quamplurimis, quoniam id non facile absque tumultu, nec ipso rege præsentē, posse fieri putabatur.

(16.) Quamvis igitur in sæcularibus negotiis esset^{His} occupatissimus, non tamen ea quæ Dei sunt obli-^{bounty}viscebatur vel negligebat. Nam circa pauperes ita pietatis et misericordiæ visceribus affluebat, ut in hac parte eum homines sæculares superstitiosum potius quam religiosum reputarent. Introducebatur ad mensam ejus quotidie pauperum magna multitudo, quibus tanta victualium apponebatur copia quæ etiam divitibus sufficere posset. Quocunque vero transiret, nunquam manus ejus vacabat a munere, dummodo esset qui peteret; omni nanque occurrenti et eleemosynam postulanti manum misericorditer porrigebat. Patebat ad eum incunctanter accessus miseris et oppressis, et causa viduæ ingrediebatur ad eum; faciebatque studiose judicium inopis et vindictam pauperum. Sequebatur autem eum tanta militum et diversi generis hominum^{and splen-} multitudo, ut in comparatione multitudinis aliquoties^{dour.} domus regia pæne quasi vacua maneret, et rex ipse quasi vacuus degere videretur. Sed quanquam favori populari supra modum deditus videretur, fervebat tamen in eo fidei pietas et zelus ecclesiasticæ libertatis, casti-^{His}tatisque puritatem, quam ab ineunte ætate conceperat,^{purity.} vigilanti semper studio conservabat; sciens proculdubio quia, etsi omnia ei pro tempore et potestate licerent,

non tamen omnia expedirent. Et licet ei mundus et quicquid mortalis vitæ lenocinia continent in omnibus applaudere videretur, nihil eum tamen aliquando fecisse constat quod castitatem ejus in aliquo læderet vel minueret. Cognovimus certe ab his qui ei per viginti et eo amplius annos in ministerio familiariter astiterunt, quod nihil hujusmodi aliquando comperissent in eo; quin potius medicis suadentibus ut in hac parte naturæ suæ condescenderet, asserentibus quod hoc et ætati ejus et complexioni congrueret, plurimumque ei ad conservationem sanitatis conferret, respondere solitum, istiusmodi medicinam sibi penitus esse contrarium, quæ tam corpus quam animam potius feedaret quam juvaret.

The king
resolves
that he
shall be
arch-
bishop.

A.D. 1161.

(17.) Per idem tempus defuncto Cantuariensi archipræsule Theobaldo, rex ei Thomam successorem dare disposuit, credens eum tanto honore dignissimum, et ad suam utilitatem atque voluntatem in omnibus paratissimum. Thomas namque ex industria circa personas et res ecclesiasticas quasi severissimum se exhibebat, ut tali occasione omnem a se suspicionis notam excuteret, et regis voluntati, quam intime noverat, melius sub hac palliatione conveniret. Credens itaque rex propositum suum adversus ecclesiam per eum potissimum posse impleri, quippe quem sibi in omnibus fidelissimum et ad voluntates suas pronissimum expertus fuerat, irrevocabiliter disposuit ut ecclesiæ Cantuariensi præficeretur antistes.

His elec-
tion at Can-
terbury,
May 1162.

(18.) Missis igitur duobus episcopis, et cum iis magnate quodam fidelissimo sibi, Ricardo scilicet de Luci, dedit iis in mandatis ut Cantuariensem conventum super electione pontificis convenirent. Qui venientes Cantuariam, capitulumque ingressi, regis primum benigritatem et devotionem multiplicibus verbis extulerunt; deinde Ricardo de Luci,¹ ut mandata regis iis propo-

¹ *Luti*, MS., here and below.

neret, injunxerunt. Tunc Ricardus, "Quoniam," inquit, "sic placet dominis nostris episcopis ut nos vobis regis voluntatem intimemus, noveritis certissime quod dominus noster rex, sicut ab ipsis melius audistis, studiosissimus est circa ea quæ Dei sunt, et circa sanctam ecclesiam maximam et præcipuam gerit devotionem; præcipue autem circa ecclesiam præsentem Cantuariensem, quam specialem in Domino matrem suam filiali dilectione humiliter et fideliter recognoscit. Quapropter, ne ex diutina pastoris absentia in aliquo forte turbetur vel gravetur, sciatis ab ipso liberam vobis electionis datam licentiam; ita tamen ut personam tanto oneri et honori congruam eligatis. Non enim vos latet quod dominus noster rex in tali negotio nihil attendere consuevit, nisi quæ Deo credit esse placida, et sanctæ ecclesiæ utilia. Vobis itaque de cætero incumbit, et omnino expedit, ut talem eligatis cujus patrocinio secundum Deum et secundum homines gaudeatis. Si enim rex et archiepiscopus grato dilectionis vinculo sibi invicem cohæserint, seseque mutuo amicabilem confoverint, non est dubium quin interim felicia sint tempora, quin status ecclesiæ jocundus et quietus perseveret. Sin autem, (quod absit,) res in contrarium cesserit, quot exinde sequantur discrimina, quæ perturbationes, qui labores et tumultus, quot denique damna rerum et pericula animarum, vestram non puto latere sanctitatem."

Cumque Ricardus finem dicendi fecisset, et ipsi episcopi ejus orationem laude dignam approbassent, prior Cantuariensis primum Deo gratias, deinde regi grates immensas pro sua erga se benevolentia et sollicitudine cum debita reverentia retulit; sicque ad nutum episcoporum nominatis et ad se vocatis quibusdam monachis, natu et prudentia majoribus, egressus est foras. Cumque consedissent et de verbo quod audierant tractare cœpissent, visum est iis nihil circumdici vel statui posse sine episcoporum et ipsius consilio Ricardi, qui

Hesitation
of the
monks to
elect a
secular.

utique regis voluntatem optime noverant, ex qua totam electionis summam pendere oportebat. Vocaverunt itaque regis legatos, Bartholomæum videlicet Exoniensem episcopum, et Hylarium Cicestrensem,¹ et Ricardum. Qui cum venissent, et cum iis multum denique super proposito negotio contulissent, tandem omnes unanimiter, tam monachi quam episcopi, una voce eademque sententia cancellarium in pastorem et episcopum ammarum suarum elegerunt. Monachi vero aliquandiu hæsitaverant in electione, non quia Thomam virum esse virtutis ignorarent, sed quia religionis habitum non præferbat, cum usque ad illa tempora fere semper ecclesia Cantuariensis viros vita et habitu religiosos habuerit pontifices. Sanctus namque Augustinus, beati et apostolici papæ Gregorii monachus, qui genti Anglorum fidem Christi prædicavit, Cantuariensem et alias plures in partibus illis ecclesias sub regulari et monastica disciplina ordinavit et instituit; quam consuetudinem,² maxime in electione pontificis, Cantuariensis ecclesia præ cæteris diligentius hætenus observaverat. Veruntamen solum illud quod in electi sui moribus horrebant, cæterarum virtutum et gratiarum, quæ in eo clarius eminebant, consideratione compensantes, corde bono et animo volente eum unanimes elegerunt.

The election confirmed at London.

P. 13.

(19.) Episcopi itaque quos ad hoc rex destinaverat diem apud Lundonias priori et monachis Cantuariæ assignaverunt, quo ea quæ de electionis celebritate restabant, publice coram omnibus episcopis et abbatibus regni totius in præsentia regis junioris consummarentur. Jam enim ei rex pater suus regnum disposuerat, et, sicut superius dictum est, hominia et fidelitates regni per manum cancellarii sui ei fieri fecerat. Scripserat etiam ei rex de electione Cantuariensis ecclesiæ, significans quia quicquid in ejus præsentia factum fuisset, ipse quoque concederet et confirmaret, ac per omne

¹ *Cicestrensem*, MS.

| ² *quoniam consuetudines*, G.

tempus ratum haberet. Memorati igitur episcopi ex mandato regis universos episcopos et abbates regni, sed et conventualium ecclesiarum priores, necnon et comites atque procures omnesque regis officiales, ad præfixam diem Lundonias convocaverunt. Cumque die statuto simul omnes convenissent, prior Cantuariensis formam electionis apud Cantuariam ex voluntate et mandato regis, præsentibus episcopis quos ad hoc ipsum rex direxerat, celebratam, in præsentia et audientia omnium episcoporum cum reverentia propalavit; seque Sancto inspirante Spiritu Thomam regni cancellarium in archiepiscopum concorditer et canonice elegisse. Episcopis quoque, qui apud Cantuariam missi a rege electioni interfuerant, tam electionis formam quam electi personam multipliciter commendantibus, assentiunt universi, et Deum tam votis quam vocibus consona gratulatione benedicunt.

(20.) Solus tamen inventus est Gillebertus¹ Foliot, episcopus Lundoniensis, qui obloqueretur et submurmuraret; qui tamen, videns unanimem omnium assensum, suamque singularem malitiam nihil posse obtinere, et ipse pariter assensit. Eratque vir ille grandævus et multum litteratus, habituque monachus; qui, ut ferebat opinio, ad archiepiscopatum ex diu aspiraverat. Accedunt igitur omnes simul episcopi ad regis junioris præsentiam, assensum illius, favorem et gratiam, in sua electione postulantes; quibus ipse cum multa exultatione applausit, favit et assensit. Magistratus quoque, officiales regni (nam et ad ipsos rex pater super electione scripserat), cum devotione et immenso gaudio electionem acceptaverunt et laudaverunt. Henricus autem Wintoniensis episcopus, non minus genere quam prudentia et religione clarus, ad regem puerum sic locutus est: "Dominus," ait, "cancellarius, electus noster, multo jam tempore in domo regis patris vestri et in omni regno summum obtinuit locum, habuitque

Opposition of G. Foliot, who at length consents.

The election approved by the king's son.

¹ Gilbertus, G., and so throughout. The MS. has sometimes *Gil-* | *lebertus*, and sometimes *Gilebertus*.

Thomas is
released
from secu-
lar obliga-
tions.

“ in dispositione sua regnum, nec aliquid in tempore suo
“ in regno actitatum est nisi ad suum arbitrium ; unde
“ eum liberum et absolutum ab omni nexu et minis-
“ terio curiali, ab omni etiam querela et calumnia, om-
“ nique penitus occasione, ecclesiæ Dei et nobis tradi
“ postulamus, quatenus ab hac hora et deinceps eman-
“ cipatus et expeditus quæ Dei sunt libere exsequatur.
“ Cognovimus enim regem patrem vestrum vices suas
“ in hoc negotio vobis delegasse, gratumque et ratum
“ habiturum quicquid a vobis inde fuerit constitutum.”
Gratam habuit rex hujuscemodi petitionem, Thomamque
gratanter secundum postulationem Wintoniensis epi-
scopi liberum et absolutum ab omnibus ecclesiastico
ministerio contradidit. Ipse vero Thomas a principio,
ex quo sermonem de sua promotione egressum com-
perit, modis quibus potuit obviavit ne res ad effectum
veniret ; sciens indubitanter duobus dominis concor-
diter non posse servire, quorum voluntates longe ab
invicem discrepant, et quisquis Cantuariensis episcopus
fieret, cito Deum aut regem infensum esset habiturus.¹
Verumtamen, Deo aliter disponente, et Henrico Pisano,²
presbytero³ cardinali et apostolicæ sedis legato, monacho
vero ordinis Cisterciensis, procurante et modis omnibus
instante, eumque ad susceptionem regiminis cohortante
et animante, tandem ejus electio qualem breviter me-
moravimus exitum habuit.

His con-
secration,
June 2,
1162,

(21.) Episcopi igitur conducto inter se consecrationis
die apud Cantuariam convenerunt ; simulque cum eis
abbatum et religiosorum atque⁴ clericorum nobiliumque
terræ illius multitudo infinita, tanti pontificis conse-
crationi et missarum atque benedictionum primitiis
cupiens interesse. Ipse quoque Thomas cum maximo
virosum religiosorum et aliarum venerabilium perso-
narum comitatu ad diem occurrit, processeruntque
venienti obviam cum gaudio et honore multo episcopi,

¹ esse habiturum, G.

² Pysano, MS.

³ præbyterum, G.

⁴ et, G.

cum monachis et clero populi que multitudine innumerable; tantaque fuit occurrentium devotio et exultatio ut verbis nequeat explicari. Cumque vox lætitiæ et exultationis undique personaret, Thomas tamen ad ista animum non apposuit, sed cum magna humilitate et contritione, lacrymis ubertim fluentibus, pedes accessit, plus cogitans de onere sibi imposito quam de honore impenso. Ordinatus est itaque et consecratus pontifex, imponente ei manum viro venerabili Henrico Wintoniensi episcopo. Is quippe inter coepiscopos tam religione quam genere eminebat; erat enim monachus, et frater Stephani Blesensis, qui regnum Anglorum post Henricum regem seniore[m] ferme per viginti annos obtinuerat. Guillelmo namque notho, qui Angliam acquisierat,¹ successit Guillelmus² filius ejus, cognomento Rufus, qui sanctum et illustrem virum Anselmum³ Cantuariensem archiepiscopum de regno suo expulit; cui Guillelmo Rufo, in venatione occupato, et a quodam milite sibi carissimo, non tam casu quam divina (ut creditur) voluntate, sagitta perempto, successit Henricus frater ejus, qui fuit pater Matildis⁴ imperatricis; huic autem Henrico, magnifico et potentissimo regi, successit præfatus Stephanus Blesensis, frater Wintoniensis episcopi et illustrissimi comitis Theobaldi senioris. Stephano vero adhuc superstite et regnante, supervenit Henricus Matildis imperatricis filius, accepitque regnum. Cujus regni anno octavo Thomas est consecratus Cantuariæ antistes.

by Henry,
bishop of
Winches-
ter.

(22.) Consecratus autem studium et diligentiam propensorem exhibere curavit, qualiter vita et moribus tanto gradui conveniret; moxque divina cooperante gratia mutatus in virum alterum veterem hominem cum actibus suis exuit, novumque induit in justitia et sanctitate, celans tamen interim⁵ hominibus pro-

The arch-
bishop's
change of
life.

¹ qui . . . acquisierat, om. G.

² om. G.

³ Anselmum, MS.

⁴ This is the spelling of the MS. here.

⁵ iterum, G.

positum suum soliti habitus honestate. Cilicio namque ad carnem indutus lectioni et orationi indesinenter instabat, eripiens et subtrahens se quantum poterat negotiis sæcularibus, ut spiritualibus studiis liberius et efficacius vacare posset. Quotiens tamen causis aliquibus eum interesse officii necessitas deposcebat, miram exhibebat in audiendo patientiam, in inquirendo seu discutiendo diligentiam, in iudicando quoque justitiam. Tam munerum quam personarum acceptione prorsus postposita, corripiebat cum magna libertate delinquentes, durius autem semper divites et potentes; paratum ad ulciscendum se omnem inobedientiam non solum verbi sed et operis attestazione quotiens expediebat comprobans.

His charity
to the poor.

(23.) Opera autem misericordiæ et pietatis, quæ, dum adhuc esset cancellarius, diligenter exercuerat, multipliciter auxit et cumulavit, decimis omnibus, quæcumque cum aliqua ratione alicubi contingebant, nsibus pauperum deputatis. Viduis et orphanis atque infirmantibus lectoque decumbentibus egenis multa beneficia conferebat, eorumque quamplurimis quotidiana victus et vestitus stipendia perpetuo deputaverat. Prædecessor ejus, piæ memoriæ Theobaldus, prædecessorum suorum eleemosynas pietatis studio duplicaverat; Thomas vero iberali æmulatione etiam duplum illius studuit duplicare. Introducebatur ad mensam ejus quotidie pauperum magnus numerus, et præter illos qui ad mensam ingrediebantur alios tredecim pauperes omni die circa vesperam faciebat secretius introduci; singulisque eorum post pedum abluitionem et deosculationem, post copiosam refectionem, quatuor argenteos largiebatur. Quod siquando forte propter aliquam majorem occupationem manibus propriis perficere impendebatur, per servientes suos impleri faciebat.

His out-
ward mag-
nificence.

(24.) Inferebatur ad mensam ejus quotidie ferculorum et potionum varia copia, ut per hoc et patriis moribus congrueret, et de reliquiis abundanter solare-

tur egenos. Varia etiam auri et argenti supellex mensam ejus et onerabat et honestabat, non quidem ad divitiarum ostentationem, sed pro more gentis et patriæ consuetudine. Ipse vero, quantum ad se, nihil nisi usum necessarium in hujusmodi reputabat, sic utens vasis aureis et argenteis quomodo fictilibus.¹ Vestis adhuc ei erat in exterioribus ut prius, splendida scilicet, pretiosa et honesta; unde monachi Cantuarienses, qui in cæteris quidem omnibus de felicitate vitæ et actuum illius in Domino gaudebant et gloriabantur, de hoc solo scandalizari et submurmurare videbantur. Unus autem ex ipsis, habens familiaritatem cum illo, secreta eum allocutione super hoc reverenter convenit, referens ei visionem quam cuidam monacho religioso et seni² Dominus super hac re demonstrare dignatus fuerat. “Apparuit,” inquit, “Dominus cuidam religioso et sancto viro, dicens ad eum, “ ‘Vade, dic archiepiscopo ut absque dilatione vestes “ ‘mutet; nam quamdiu id facere distulerit, me sibi “ ‘placatum habere non poterit.’” Hæc audiens archiepiscopus motus est in lacrymas; propositum tamen suum ista sibi referenti monacho minime revelavit. Parvo itaque interjecto tempore, vestes pretiosas et coloratas cum pellibus variis et peregrinis penitus a se abiciens, super cilicium, quo ad carnem induebatur, pellicias agninas bysso tantum munda coopertas induit; indesinenter satagens qualiter in conscientia apud Deum, et non in hominum æstimatione, religionis sibi meritum collocaret, et in exterioribus ecclesiastico ministerio conveniret. Amiciebatur quoque pallio pullo, id est nigro, parvi pretii, solo tenuis defluente, quod agninis pellibus muniebatur. Vita igitur et veste religionisque et sanctitatis exemplo factus forma gregis, ex animo totum se ministerio, cui Deo vocante addic-

He is
warned to
change his
dress.

¹ “Magnus ille est qui fictilibus
“ sic utiter quemadmodum argento;
“ nec ille minor est qui sic argento

“ utitur tanquam fictilibus.” Se-
neca, Ep. 5.
² servo, G.

tus erat, impendere firmiter apud se statuit. Quid autem venerandum antistes ageret, et quomodo se haberet, regem latere non potuit; præsertim æmulis ejus, (nam et ipsi non deerant,) vitam illius curiosius explorantibus, et regi cuncta quamquam aliter renuntiantibus. Singularem namque eum et superstitiosum potius quam religiosum dicebant, regisque animum subdolis et malignis delationibus vehementer sollicitabant. Rex autem callide dissimulabat, nolens eum inimicum lucrari gratis quem necdum in aliquo sibi contrarium expertus fuerat. Quotiens vero occasio se offerebat, cum multa eum reverentia et honore excipiebat, multisque obsequiis et blanditiis demulcebat; sciebat namque viri magnanimitatem et prudentiam, nolebatque ei propter clandestinas¹ delatorum suggestiones præpropere adversari.

Beginning
of differences
as to ecclesiastical
and secular
power.

(25.) Contigit eo tempore in quodam celebri conventu ut Thomas ad clerum et populum, rege præsentente, sermonem faceret; fuitque ei sermo de regno Dei Christi, quod est ecclesia, et de regno temporali, deque coronis eorundem regnorum, sacerdotali videlicet et regali; simul etiam de gladio spiritali² et materiali. Cumque sub hac occasione de potestate ecclesiastica et sæculari multa mirabiliter disseruisset, (erat enim facundissimus,) rex ejus verba per singula notabat, intelligensque quod dignitatem ecclesiasticam cuilibet excellentiæ sæculari longe immensum præferret, non æquo animo accepit. Sensit namque ex verbis illius quantum ab opinione sua archiepiscopus abesset, cum ecclesiam nihil prorsus habere vel posse, nisi quantum ipse ei indulgeret, persuasum haberet. Exhinc jam quæ in corde regis latuerant qualiter in apertum prodierint, qualiter etiam venerandus antistes pro domo Domini se murum opposuerit, quantave constantia regio furori se pro tuendo ecclesiasticæ libertatis jure

¹ *clandestinas*, MS.

² So the MS. here, but not uniformly; *spiritali*, G.

objecerit, consequenter dicendum est. Tyranni namque, qui regnum obtinuerant, jura ecclesiastica annihilaverant penitus; quorum adhærens vestigiis rex iste Henricus totius ecclesiasticæ dispositionis et ordinationis summam sibi usurpaverat: nam et episcopatus et abbatias quibus volebat conferebat, jamque ipso præcipiente et constituyente, sicut populus sic sacerdotes et clerici indifferenter ad sæcularia judicia trahabantur.

(26.) Prima igitur occasio, qua archiepiscopi propositum et constantia regi innotuit, talis fuit. Erat consuetudo in partibus illis, ut rex, ad abundantio-
Question of payments to sheriffs.
 rem cautelam et custodiam regni sui, per singulos comitatus regni vicecomitem unum de fidelibus suis constitueret,¹ consueverantque comites et barones eidem vicecomiti, regio videlicet ministro, duos solidos de singulis dimensionibus terræ suæ quas patrio nomine hydas vocant annuatim ab hominibus suis facere dari, quatenus tali servitio et beneficio eos a gravaminibus et calumniis hominum suorum cohiberent. Videns autem rex quod duo illi solidi de singulis hydīs, si in unum conferrentur,² immensum efficere possunt cumulum,—(sunt namque plura hydarum millia,)—voluit eos suis usibus et redditibus applicare. Quapropter, convocatis apud Wdestoche episcopis et proceribus regni, cœpit rex de præfata pecunia suis redditibus connumeranda verbum proferre in medium. Cumque ad hunc sermonem universi obmutuissent, solus archiepiscopus cum magna libertate satis modeste respondit, “Domine,” inquit, “non decet excellentiam tuam alienum beneficium ad “tuos usus retorquere; præsertim cum duo illi solidi “non necessitate nec debito, sed gratia potius, tuis “ministris conferantur. Nam si vicecomites vestri “pacifice et modeste se ad homines nostros habuerint, “libenter quidem dabimus; sin autem, non dabimus,

¹ So G.; *constituerat*, MS.

² *conferentur*, G.

³ So MS.; *Wodestocke*, G.

“nec cogi jure poterimus.” Ad hæc rex cum furore, “Per oculos,” ait, “Dei, protinus irrotulabuntur,” tali verbo usus propter rotulos illos, in quibus regii reditus annotati continentur, “sed tu ipse bene super hæc “meæ voluntati assentire deberes.” Tunc archiepiscopus, “Per oculos,” inquit, “per quos jurasti, nunquam “de terra mea me vivente dabuntur.” Sentiens igitur rex archiepiscopum sibi palam adversari, ægre nimis accepit.

Affair of
Philip de
Broi.

(27.) Nec multo post tempore facta est iterum inter eos contentio vehemens, pro quodam canonico nomine Philippo de Broi,¹ qui super interfectione cujusdam militis a quibusdam fuerat impetitus. Is enim, cum coram episcopo suo super objecto sibi homicidio sufficienter respondisset, et, deficientibus in causa adversariis, ipse ad innocentiam suam certius comprobendam se sacramento purgasset, iterum cum in causam revocare nitebatur quidam Symon filius Petri, quem rex in partibus Pedefordiae,² ubi idem Philippus morabatur, judicem constituerat. Philippus autem de causa jam finita et ordine judiciario terminato iterum respondere noluit, præsertim ante laicam justitiam; quinimmo ipsum Symonem pertinacius instantem cum indignatione a se repulit, multis eum afficiens convitiis et contumeliis. Rege itaque apud Lundonias constituto, accessit ad eum memoratus Symon, retulitque ei omnia quæ sibi Philippus intulerat. Quibus auditis rex in furiam versus, solito suo more per oculos Dei terribiliter jurabat, sic se habere convitia illa militi suo illata ac si sibi ipsi intulisset Philippus; quapropter absque mora eum judicari præcepit. Archiepiscopus autem, cum præsens esset et hæc audiret, “Nequaquam,” ait, “ita fiet; nam “clericorum iudices laici esse non possunt. Quicquid “autem iste vel alius quilibet de clero excesserit, in “ecclesiastica debet emendari curia. Quapropter quicquid est illud quo rex læsum se queritur, vel miles

The arch-
bishop
maintains
that lay-
men may
not judge
the clergy.

¹ *Broc*, G.

| ² *i.e.*, Bedford.

“ ejus, Cantuariam veniat vel mittat, indeque plenam
 “ justitiam ex ecclesiastica auctoritate reportabit.” Rex
 vero, vehementer irascens et multa dicens, tandem
 licet invitus quosdam episcopos et proceres ad diem
 sibi ab archiepiscopo constitutam Cantuariam trans-
 misit; qui cum venissent, Philippum de veteri que-
 rela homicidii instanter impetebant. Cumque causam
 ecclesiastico judicio terminatam iterari non debere
 judicatum fuisset, ventum est tandem ad contumelias
 regio militi illatas. Quod cum Philippus minime
 inficiari dignaretur, (erat namque vir magnus et de
 magno genere,) adversarii ejus prosilientes in me-
 dium, “ Judicium,” inquit, “ de evidenti et non ne-
 “ gata injuria postulamus.” Et cum Philippus se ad
 spontaneam satisfactionem offerret, nihilominus tamen
 cum judicari oportuit. Diffinitum est igitur, ut Phi-
 lippus per biennium præbendam suam in manu regis
 admitteret, et rex interim¹ de redditibus ejus quod
 vellet faceret; ipse vero ante militem, nudum se,
 secundum morem patriæ satisfactorius, offerret. Re-
 vertentibus autem qui missi fuerant, et quod gestum
 erat conferentibus, rex honorem suum læsum sibi
 abjudicatum esse respondit. Episcopi vero, cum se
 juste judicasse dixissent, excepto quod Philippum ultra
 quam meruisset pro pace et honore regis gravassent,
 rex magis inardescens, “ Per oculos,” ait, “ Dei, vos
 “ ipsi mihi jurabitis, quod verum expresseritis judi-
 “ cium.” Sed nimis longum erit, si per singula pro-
 sequi voluerimus quæ vel a rege improbe vel ab
 archiepiscopo constanter dicta seu facta sunt; qua-
 propter iis omissis, ad communem ecclesiæ causam
 accedamus.

(28.) Emersit igitur sermo super veterum regum
 abusionibus quas rex consuetudines regni dicebat, pro-
 curantibus et ad hoc ipsum regem enixius impellen-

The king
 requires
 observance
 of the
 “Cus-
 toms.”

¹ iterum, G.

tibus archiepiscopi æmulis, Rogerio videlicet Eboracense archiepiscopo,¹ et quibusdam aliis filiis Belial, quos ad perturbationem sanctæ ecclesiæ antiquus hostis suscitaverat; convocatisque rex universis regni episcopis exigere cœpit ab eis ut consuetudines regis Henrici, avi sui, perpetuo observandas confirmarent. Venerabilis vero antistes Thomas, qui verbum istud futurum quandoque jamdudum præsenserat, ad hæc regi respondit, "Ecclesia sancta, a sanctis apostolis et apostolicis patribus¹ ab exordio fidei Christianæ edocta et instituta, consuetudines vitæ et disciplinæ Christianæ in eorundem sanctorum patrum canonibus et decretis plenissime habet expressas; præter quæ nihil novum, domine mi rex, expedit tibi, immo nec² licet, exigere, nec nobis concedere; siquidem nobis, qui licet indigni pro patribus³ surreximus, non jam novas institutiones condere,⁴ sed veteribus humiliter obedire et reverenter, indicitur." "Nequaquam," ait rex, "expostulo; sed ea tantum quæ prædecessorum meorum regum temporibus in regno constat observata, mihi quoque volo concedi, meisque temporibus observari. Exstiterunt et illis temporibus archiepiscopi te meliores et sanctiores, qui ista viderunt et consenserunt, nullamque difficultatem vel controversiam de his aliquando⁵ regibus sui temporis intulerunt." Ad hæc archiepiscopus, "Si qua," inquit, "a pristinis regibus contra ecclesiasticæ institutionis canonem præsumpta sunt, et aliquanto tempore violenter timore regum observata, non consuetudines sed abusiones dicendæ sunt; pravumque⁶ usum abolendum potius quam propagandum Scripturæ testimonio edocemur. Quod vero sanctos illorum temporum episcopos tacuisse et non reclamasse⁷ asseris, viderint ipsi quare tacuerint; erat enim forte

IV. Reg.
xviii. 4?

¹ *proceribus*, G.

² *vel*, G.

³ *prioribus*, G.

⁴ *credere*, G.

⁵ *aliquam*, G.

⁶ *pravissimum* (without *que*), G.

⁷ *declamasse*, G.

“ tunc tempus tacendi, nulla tamen nobis hoc eorum
 “ exemplo ingeritur auctoritas, qua in ecclesia nobis
 “ divina dispensatione commissa aliquid contra Deum
 “ et ordinem nostrum atque officium fieri minime as-
 “ sentiamus. Verumtamen in quibuscunque salvo or-
 “ dine nostro voluntati tuæ et beneplacito concordare
 “ et consentire poterimus, paratos nos et obsequentes
 “ habebis.” Rex igitur furibundus et per oculos Dei
 suo more jurans, “Nulla,” ait, “penitus de ordine
 “ vestro fiet mentio; sed absolute et expresse meas
 “ mihi consuetudines concedetis et confirmabitis.” Ar-
 chiepiscopus vero nihil nisi salvo ordine suo et jure eccle-
 siastico se aliquando concessurum nihilominus constanter
 et libere asseruit.

The arch-
 bishop will
 only con-
 sent *salvo*
ordine.

(29.) Rex igitur, ad præsens ab intentione sua frus-
 tratus, post non multum temporis apud Norhamtonam¹ po-
 situs archiepiscopum ad se vocavit, volens ejus ani-
 mum tentare, si quo forte modo eum posset flectere, et
 ad suam voluntatem inclinare. Cumque archiepiscopus
 ad locum appropinquasset, et ejus adventus innotuisset
 regi, nescitur qua calliditate rex quosdam obviam misit
 qui dicerent, “Rex in oppido cum multis est positus,
 “ et tu nihilominus cum maxima multitudine advenisti,
 “ nec sufficit locus ut ambos vos capiat; quapropter
 “ mandat rex, ut hic eum exspectes. Adest enim ipse
 “ tecum locuturus.” Cumque in agrum divertisset ponti-
 fex, statim sine mora rex advenit; cui occurrens debito
 eum salutationis honore prævenire curavit. Sed cum
 propter lascivientium equorum, quibus insidebant, hin-
 nitus et recalcitrationem ad se invicem accedere non
 possent, tandem mutatis equis in parte seorsum simul
 ambo constiterunt. Tunc rex ad archiepiscopum² ita
 exorsus est; “Nonne,” ait, “ego te ex humili et paupere
 “ in maximum honoris et excellentiæ culmen extuli?
 “ Parumque id mihi visum est, nisi et patrem regni

Meeting of
 the king
 and the
 archbishop
 at North-
 ampton.

¹ *Northamptoniam*, G.

| ² *episcopum*, G.

“ te constituerem, et etiam mihimet ipsi te præferrem.
 “ Quomodo ergo tot beneficia, tantaque meæ circa te
 “ dilectionis indicia, omnibus notissima, tam subito tibi
 “ a mente excidere potuerunt, ut non solum ingratus,
 “ verum etiam in omnibus contrarius mihi existas?
 Et archiepiscopus,¹ “ Absit,” inquit, “ domine mi;
 “ non sum immemor beneficiorum tuorum, quæ non
 “ quidem simpliciter tu, sed Deus tribuens omnia per
 “ te mihi conferre dignatus est; quapropter absit ut
 “ ingratus vel in aliquo voluntati tuæ contrarius ex-
 “ sistam, dummodo tu Divinæ voluntati concordēs.
 “ Scit enim dignatio tua quantæ fidelitatis tuæ² ex-
 “ stiterim, a quo temporalem tantum præstolabar re-
 “ munerationem; quanto magis omnipotenti Deo, a quo
 “ et temporalia bona accepimus et æterna speramus,
 “ fidele et sincerum ministerium nos exhibere necesse
 “ est. Tu quidem es dominus meus, sed Ille et meus
 “ et tuus est Dominus, ejus voluntatem præterire, ut
 “ tuæ acquiescam, nec tibi nec mihi expedit; in tre-
 “ mendo namque ejus examine ambo ut unius Domini
 “ servi judicandi sumus, ubi neuter nostrum pro altero
 “ poterit respondere, sed unusquisque secundum facta
 “ sua, excusatione cessante, recipiet. Est enim domi-
 “ nis temporalibus obtemperandum, sed non contra
 Act. v. 29. “ Deum, dicente beato Petro, ‘ Oportet obedire Deo
 “ ‘ magis quam hominibus.’ ” Tunc rex ad ista, “ Nolo,”
 inquit, “ mihi modo ut sermocineris; nonne tu filius
 “ fuisti ejusdam rustici mei?” Et archiepiscopus, “ Re-
 Horat. “ vera,” inquit, “ non sum ‘ atavis³ editus regibus,’ sicut
 Od. i. 1. “ nec beatus apostolorum princeps Petrus, cui Dominus
 “ claves regni cælorum et totius ecclesiæ principatum
 “ conferre dignatus est.” “ Verum est,” ait rex, “ sed
 “ ille pro Domino suo mortuus est.” Venerabilis vero
 antistes respondit, “ Moriar et ego pro Domino meo,
 “ cum tempus advenerit.” Tunc rex, “ Tu,” inquit,
 “ nimis affigeris et inniteris scansilibus tuis.” Et archi-

¹ *episcopus*, G.² *tibi?*³ *athavis*, MS.

“ episcopus, “ In Domino,” ait, “ confido et innitor, quia
 “ maledictus homo qui spem¹ suam ponit in homine.
 “ Veruntamen quicquid tu mihi dixeris et ego tibi
 “ respondero, ad honorem tuum et beneplacitum, salvo
 “ ordine meo, sicut olim ita et nunc paratus sum. Sed
 “ et super his quæ ad honorem tuum et salutem animæ
 “ tuæ exspectant,² ego potius consulendus eram, quem
 “ totiens tibi³ fidelem et utilem in consiliis expertus
 “ es, quam illi qui quasi sub obtentu honoris tui de
 “ me, qui eos non læsi, gratuita succensi invidiæ flam-
 “ ma vindictam expetere satagunt. Quem enim infra
 “ sacros ordines adhuc constitutum fidelem tibi fuisse
 “ (ut credo) non negabis, multo magis sacerdotii officio
 “ sublimatum me tibi in omnibus fidelem æstimare
 “ debuisti.” Cumque multa verba salubria dilectionis
 et fidei plena archiepiscopus perorasset, rex tamen ve-
 hementer instabat ut verbum illud, scilicet *salvo ordine*
nostro, penitus omitteretur. Quod cum minime obtinere
 potuisset, archiepiscopo inflexibiliter in sententia persis-
 tente, ab invicem discesserunt.

The arch-
 bishop
 insists on
 his reser-
 vation.

(30.) Per idem tempus Arnulfus Lixoviensis⁴ episco- Arnulf of
 pus mari transito ad regem quem offenderat venit, Lisieux
 cupiens siquo modo posset eum sibi placabilem facere. counsels
 the king.
 Cumque per omnia eum demulcens ei placentia loque-
 retur, etiam contra archiepiscopum ei consilium dare
 non timuit. Dixit enim ad regem, “ Controversia quæ
 “ inter te et archiepiscopum vertitur difficilis est et
 “ vix finienda ; impossibile namque est archiepiscopum
 “ tibi subjici, quamdiu unanimes et in eadem cum eo
 “ sententia suffraganei sui fuerint. Quapropter, si
 “ omnes ab eo evellere⁵ non potueris, saltem aliquos
 “ de numero eorum tibi quoquo modo applicare satage ;
 “ quo facto non facile pars reliqua subsistere poterit.

¹ *confidit*, for *spem suam ponit*,
 Jerem. xvii. 5.

² *spectant*, G. (which seems
 right).

³ *tam*, G.

⁴ So the MS. *Arnulfus Lixo-
 viensis*, G.

⁵ So the MS. Dr. Giles's read-
 ing, *avellere*, seems preferable.

The king
tries to
detach
bishops
from the
primate.

The bishop
of Chi-
chester's
discourse
with the
archbishop
at Ten-
ham.

“ Faventibus enim tibi episcopis, si solus archiepis-
 “ pus in sententia pertinaciter perstare decreverit,
 “ non solum non obtinebit, verum etiam suspensionis
 “ sententiam,¹ procurantibus episcopis, facile incurrere
 “ poterit.” Tali igitur instructus rex consilio, vocavit
 ad se apud Glocestriam quos flexibiliores inter episco-
 pos credidit, Rogerium² scilicet Eboracensem, et Linco-
 niensem³ episcopum, egitque cum eis quatenus ad con-
 firmationem consuetudinum suarum parati essent; pro-
 mittens se nihil ab eis exacturum quod eorum ordini
 obviaret. Cesserunt itaque illi duo, spondentes regi
 secundum quod voluit. Nec multo post rex Hylarium
 Cicestrensem episcopum suæ parti sociavit. Quo facto,
 venit idem Hylarius ad archiepiscopum apud Tentham,⁴
 cœpitque ei suadere, quod persuadere non potuit, qua-
 tenus scilicet regi ad voluntatem faveret, asserens ei
 multum hoc per omnem modum expedire. Erat namque
 mirabilis in litteratura, habens verba multa polita et
 suasoria. Archiepiscopus vero, qui non quæ sua sed
 quæ Jesu Christi erant quærebat, “ Absit,” inquit, “ ut
 “ tali commercio terreni regis gratiam redimam, ex-
 “ ponendo ei ecclesiam quam Rex cælestis sanguine
 “ proprio comparavit; tu autem et Linconiensis cum
 “ Eboracense, (utinam non impune,) venales, vel potius
 “ quantum in vobis est irritas, feceritis ecclesiasticas
 “ sanctiones,⁵ promittentes regi vos ejus consuetudines
 “ servaturos, quæ sanctorum canonibus patrum usque-
 “ quaque noscuntur adversari. Veruntamen quicquid
 “ vos feceritis vel alii forte sint facturi, me in tam
 “ horrendam præsumptionem nunquam consortem habe-
 “ bitis.” Ad hæc Hylarius, “ Rogo,” inquit, “ te, quod
 “ est hoc tam horrendum tamque grande malum, quod

¹ *litteras*, G.

² *Rogerum*, G.

³ *Lincolniensem*, G., and so
Lincolniensis below.

⁴ *Lentham*, G. (The archbishops

had a house at Tentham, and the
 name is rightly given by Garnier
 at this part of the story.)

⁵ *sanctiones*, MS.

tu solus in hoc facto vides et intelligis, et nullus
 " alius tecum? Rogavit nos rex ut in hoc verbo ei
 " deferremus,¹ eumque honoraremus; promittens etiam
 " ipse nobis quod nunquam hujus concessionis causa
 " aliquid a nobis exquireret quod ordini nostro resultet.
 " Estne, quæso, hoc tam grande malum tamque enor-
 " mis præsumptio, dominum suum honorare?" Et
 archiepiscopus, "Non est," ait,² "malum, quinimmo bo-
 " num, dominum suum honorare, dummodo Deus non
 " inhonoretur, et ecclesia sancta non perturbetur neque
 " periclitetur. Illud autem certissime noveritis, quod
 " rex a vobis exiget quicquid ei promisistis, vos autem
 " ut stet in promissis eum cogere non potestis."

(31.) Per idem tempus Alexander papa in Francia
 constitutus misit quemdam Cisterciensis ordinis abbatem,
 nomine Philippum de Eleemosyna,³ virum magni no-
 minis et auctoritatis, qui inter regem et archiepiscopum
 pacem, si possibile esset, reformaret. Venit igitur
 abbas ille in Angliam, et sociatis sibi episcopo Here-
 fordense, nomine Roberto de Milidino, et Joanne Win-
 dochinense comite, ad archiepiscopum apud Herges,
 porrexitque ei isdem⁴ Philippus litteras apostolicas, et
 quorundam cardinalium scripta, in quibus continebantur
 verba exhortatoria, quatenus se modestum et flexibilem
 archiepiscopus regis voluntati exhiberet. Commemo-
 rabatur etiam in litteris illis, quod status ecclesiæ
 propter schisma turbidus esset et nubilus; caven-
 dumque summo opere ne tempestas, quæ caput ecclesiæ
 occupaverat, etiam per membra diffunderetur, et ita
 nulla esset requies. Esse interim necessariam dispen-
 sationem, nec expedire ad præsens ut ecclesiastici rec-
 tores debitam severitatem exercerent; sed multa dis-
 simulanda, nonnulla etiam pro tempore essent toleranda.
 Multa in hunc modum continebantur in litteris illis:

The abbot
 of l'Au-
 mône,
 R. of
 Melun,
 bishop of
 Hereford,
 and the
 count of
 Vendôme,
 bring
 letters
 from the
 pope and
 cardinals,
 and at
 Harrow
 urge the
 archbishop
 to submit.

¹ *deferremus*, MS.

² *enim*, G.

³ *Eleemosina*, MS., here and be-
 low.

⁴ *idem*, G.

quibus episcopus et abbas una cum comite socio viva voce addiderunt, quod rex eos in verbo veritatis certificasset se nunquam ab archiepiscopo quicquam requisitum quod ordini ejus vel voluntati contrarium foret; regem vero hac intentione tam pertinaciter egisse, eo quod turpe ei videretur ab archiepiscopo vinci, nec posse ab eo extorquere ut saltem verbo tenus eum honorare dignaretur. Rogabant igitur et suadebant memorati viri, modisque omnibus instabant, quatenus una cum eis archiepiscopus ad regem veniret, et simplici tantum verbo ejus voluntati faveret, omisso verbo illo, scilicet *salvo ordine nostro*; quo facto plenam apud regem pacem et gratiam tam ipse quam universa ecclesia Anglicana consequeretur, et mentio quæ de consuetudinibus fuerat regni introducta penitus in perpetuum aboleretur. Erat autem idem abbas de Eleemosyna tantæ opinionis et famæ, cui facile fides haberetur; unde archiepiscopus, tam domini papæ et cardinalium consiliis quam ipsius abbatis et eorum qui cum illo venerant verbis inductus et promissionibus credulus, una cum eis ad regem profectus est.

The arch-
bishop
goes with
them to
the king
at Wood-
stock.

(32.) Inventum autem regem apud Wdestoche venerabilis pontifex cum multa mansuetudine allocutus est, proponens ei in exemplum sanctos regni illius reges, quos non solum fides et pietas Deo fecit acceptos, verum etiam plures ex eis martyrii corona reddidit gloriosos; exhortans et suppliciter rogans, ut et ipse eorum exemplis et vestigiis inhæreretur, tyrannorumque deletis et in perpetuum damnatis abusionibus, sanctorum¹ regum meritis et collegio sociari satageret. “Et ne
“quid,” ait archiepiscopus, “offendiculum bonæ voluntati tuæ, si eam tibi Dominus inspirare dignatus
“fu[er]it, per me opponi videatur, scias quod consuetudines regni bona fide servabo, tibi que de cætero, ut
“deceet et justum est, per omnia in bono obtemperans

¹ So G.; *sanctorumque*, MS.

“ero.” Tunc rex ad eum, “Omnibus,” inquit, “notum est quam pertinaciter te in hoc verbo exhibueris, et quantum honorem meum in tua contradictione læseris; quapropter, si ut decet me honorare decrevisti, coram omnibus emendari et recognosci necesse est, quod honori meo in hac parte detractum ab omnibus scitur. Mitte igitur, et convoca episcopos et abbates, et cæteros omnes qui in ecclesiasticis honoribus sunt eminentiores; et ego ex parte mea convocabo universos majores regni, quatenus in præsentia et audientia omnium ad honorem meum sermo iste recognoscatur.”

(33.) Cum igitur tempore statuto universi apud Clarendonam convenissent, cœpit rex instanter exigere ut sermo prædictus de observatione consuetudinum ab archiepiscopo recapitularetur. Sentiens autem archiepiscopus rem longe distare ab eo quod ab abbate de Eleemosyna acceperat, regemque a pravo proposito in nullo mitigatum, sed magis stabiliendis et confirmandis consuetudinibus illis execrandis toto animo insistere, elegit potius de se solo regi occasionem calumniæ dare, quam ecclesiæ causam penitus in discrimen mittere. Dissimulavit itaque et avertit se quantum potuit, ne aliquam ibi recognitionem seu concessionem faceret. Quod postquam regi innotuit, amens et furibundus effectus, non jam consilio sed gladio utendum decrevit, alterum Saulem se sacerdotibus Domini mox futurum comminans, nisi voluntas sua statim sine mora imple-retur. Nec mora, fit nota regis indignatio; turbantur mox omnia, tumultuantur universi, discurrunt regii cli-entes, prætendentes facies solito truculentiores, seseque jam ad facinûs quasi præparantes. Fiunt illico omnia horroris et formidinis plena. Nec mirum; ira enim regis sicut rugitus leonis. Stant interim sacerdotes Domini, quasi grex paratus ad victimam, pavidum nimis et tristes. Solus archiepiscopus persistens vultu hilari et jocundo eos consolabatur, dicens talia decere veros

Council of
Clarendon,
Jan. 1164.

ecclesiæ sacerdotes; qui autem in clero qui conveniant obscurioris erant famæ et nominis, huc illucque diffugiunt, subducentes se periculo quod jam jamque imminere timebant.

The arch-
bishop is
entreated
to yield by
the bishops
of Salis-
bury and
Norwich,

(34.) Erant autem inter episcopos duo episcopi, Joscelinus scilicet Saresberiensis et Rogerus Norwicensis, quos rex diversis de causis exosos habebat. Norwicensis enim, qui regem consanguinitatis propinquitate continebat, licet ætate esset juvenis, religiosus tamen et ecclesiasticæ libertatis æmulator erat, regemque de excessibus suis liberius increpando ejus iram incurrerat; Salesberiensis vero aliis de causis eum sibi infensum reddiderat. Hi duo ad archiepiscopum accedentes voce flebili ut eorum misereretur rogare cœperunt, dicentes quod nisi ipsa die plenam cum rege pacem faceret, etiamsi forte aliis parceretur,¹ sibi minime parcendum quin occiderentur. Archiepiscopus vero, timiditati et pusillanimitati eorum blanda consolatione occurrens, in sententia permansit immobilis. In ipsa hora accesserunt ad eum duo comites de majoribus et de nobilioribus regni, Guillelmus² videlicet Leicestrensis et Reinaldus Cornubiensis avunculus regis, monentes et rogantes obnixè quatenus sui ipsius et eorum qui cum ipso advenerant misereretur, dicentes regem vehementissime iratum et commotum, atque ad ultionem sui contemptus jam exserto gladio paratum. “Nostri³ “etiam,” inquit, “qui amici et fideles tui sumus, “ut miserearis obsecramus, quia nisi hodierna die regi “plenarie satisfeceris, scelus inauditum propriis manibus necessitate inevitabili explere nos convenit.” Et archiepiscopus, “Non est,” inquit, “magnum nec inauditum si pro ecclesiasticis sanctionibus nos occumbere contingat, cum hoc nos innumera sanctorum “turba et verbo docuerit et exemplo; Domini tantum

by the
earls of
Leicester
and Corn-
wall,

¹ *parceret*, G.

² The earl of Leicester's name

was Robert, and is rightly given below (p. 44).

³ *Dum*, G.

“ voluntas fiat.” His itaque repulsis et recedentibus, accesserunt ad eum duo templarii, qui et ipsi secundum suum modum magni erant nominis et opinionis; ^{and by two eminent Templars.} quorum unus dicebatur Richardus de Hastings, magister templariorum totius regni, alter vero vocabatur Hostes, nihilominus et ipse in curia nominatissimus. Isti duo ante archiepiscopum steterunt, et ita cum singultibus et lacrymis eum allocuti sunt: “ Quare, domine, ita inexorabilis es in causa sanctæ ecclesiæ? quæ hodie procul dubio grave et hactenus inauditum est passura discrimen, nisi regis voluntas fuerit adimpleta. Certissime enim scimus quod rex nec artem nec dolum erga te cogitat, sed grave nimis et intolerabile ei videtur, si in hoc verbo visus fuit a te superari; quapropter modis omnibus rogamus, et bona fide monemus et consulimus, ut regi verbo tenus satisfacias, nunquam mentionem auditurus de cætero de consuetudinibus illis, quas quantopere¹ refugis et detestaris. Sed mox ut regem in communi audientia verbo tantum honoraveris, omnis indignatio et inimicitia oblitterabitur, et plena pax et dilectio inter te et ipsum reformabitur. Hæc tibi in verbo veritatis fideliter promittimus, et de hac re nosmetipsos fidejussores et obsides damus, animasque nostras æternæ damnationi obnoxias obtestamur si rex a te deinceps contra voluntatem tuam vel ordinem tuum aliquid requisierit.”

(35.) Motus itaque archiepiscopus eorum fletibus verbisque cum tanta protestatione prolatis, videns etiam regem cum suis ad sceleris cædisque patratiōem paratum, collocutus prius cum episcopis super his quæ audierat, una cum ipsis ad regem accessit, et ita ei locutus est: “ Si de jure proprio, domine mi rex, inter nos controversia verteretur, statim absque ulla contradictione, dicto citius, me vestræ voluntati cessisse noveritis. Nunc vero, cum de ecclesiasticis negotiis,

He promises to observe the customs.

¹ tantopere

“ nobis interim Deo auctore commissis, sermo quidem
 “ gravis et periculosus mutuo ventiletur, non debet ex-
 “ cellentiæ tuæ mirum vel indignum videri si in Dei
 “ causa aliquantulum scrupulosior fuerim; sciens quod
 “ redditurus sim ei rationem villicationis meæ, qui non
 “ parcit delinquenti. Jam vero de prudentia et man-
 “ suetudine tua spem habens meliorem libenter¹ ad
 “ postulata consentio, consuetudinesque regni bona fide
 “ me servaturum dico.”

The bi-
shops do
the like.

(36.) Vix verbum de ore pontificis exierat, et rex
 alta voce respondit, “ Audistis universi quæ mihi
 “ archiepiscopus sui gratia concesserit; restat nunc ut
 “ episcopi, ipso imperante, idem faciant.” “ Volo,” ait
 archiepiscopus, “ ut sicut ego ita et ipsi honori vestro
 “ satisfaciant.” Tunc surgentes episcopi annuerunt.
 Solus Joscelinus Saresberiensis episcopus communiter
 cum aliis non assensit, sed residentibus aliis quæsivit
 ab archiepiscopo utrum idipsum facere deberet; dicente
 vero archiepiscopo sic oportere, assensit. Movens au-
 tem rex caput impropereavit Saresberiensis qui semper
 contrarius sibi exstitisset. Archiepiscopus itaque,
 quamvis secundum quod a memoratis templariis audierat
 controversiam terminatam æstimaret, adhuc tamen
 trepidus et velut in pendulo constitutus rei exitum
 præstolabatur incertus. Ait igitur rex, “ Ad omnium
 “ credo pervenisse audientiam, concessum mihi esse ab
 “ archiepiscopo et episcopis, ut leges et consuetudines
 “ regni mei de cætero firmiter teneantur et observen-
 “ tur. Ne igitur deinceps inter nos iteretur contentio
 “ vel contradictio, surgant prudentiores et antiquiores
 “ procerum, et foras cum clericis meis egressi recor-
 “ dentur legum et consuetudinum avi mei regis Hen-
 “ rici; easque diligenter conscriptas mihi cum omni
 “ celeritate afferant.” Nec mora, factum est ut im-
 peravit, consuetudinesque descriptas et in medium

The cus-
toms re-
duced to
writing.

¹ So G. The MS. has apparently *libens ter*

allatas jussit rex legi. Quibus lectis, dixit iterum rex, "Ecce hæc sunt quæ mihi concessa sunt. Quapropter, ne deinceps super his quæstio oriatur, vel nova forte emergant placita, volumus ut archiepiscopus his sigillum suum appendat." Ad hæc archiepiscopus, "Per Deum," inquit, "omnipotentem, nunquam me vivente sigillum meum his apponetur." Tunc ad aliud commentum se clerici et officiales regis convertunt. Chirographum,¹ rege jubente celeriter conficiunt; quod per medium juxta morem scindentes partem unam archiepiscopo porrigunt. Et archiepiscopus, "Accipio quidem," inquit, "non tamen vel consentiens vel approbans, sed ad cautelam et defensionem ecclesiæ, ut videlicet hoc indicio cognoscamus contra quæ nobis agendum sit. Cognitis namque laqueis et muscipulis quæ nobis obtenduntur, cautiores Deo annuente erimus." His dictis² iratus surrexit et abscessit. Et quamvis ad liberationem cleri qui convenerat ita fieri necessarium fuerit, archiepiscopus tamen de excessu suo, quo quidem deceptus deliquerat, consolationem non recipiens, gravissimam sibimetipsi pœnitentiam indixit, seque ab officio altaris suspendit, donec missis ad papam Alexandrum nuntiis, qui ei rei gestæ ordinem et modum intimarent, ab eo absolutionem mereretur. Admiratus etiam dominus papæ zelum illius et constantiam, litteras consolatorias, honoris et dilectionis plenas, ei transmisit.

The arch-bishop refuses to seal them.

He asks the pope's absolution for his consent.

(37.) Post hæc venit ad regem apud Porcestriam Rotroldus Ebroicensis episcopus, cupiens inter regem et archiepiscopum pacem et concordiam reformare. Rex autem, uno modo tantum possibile esse respondit; si videlicet tam ipse quam archiepiscopus impetrare possent quatenus dominus papa bulla propria consuetudines suas roboraret et confirmaret. Accessit itaque Ebroicensis episcopus ad archiepiscopum, rogans instanter et consulens quatenus domino papæ super

Rotrou, bishop of Evreux, attempts to mediate at Porchester.

¹ *Cyrophaphum*, MS.

| ² *dictus*, G.

The pope
refuses to
confirm the
constitu-
tions,

and to
make the
archbishop
of York
his legate.

The king
is made
legate.

hoc negotio scriberet. Archiepiscopus vero, cavens ne aliquam justam malignandi occasionem daret regi, sciensque certissime preces suas quantum ad effectum nihil profuturas regi, scripsit et rogavit apostolicum super confirmatione consuetudinum juxta regis et episcopi voluntatem. Dominus vero papa, intelligens petitionem illam non de voluntate sed de necessitate processisse, abnuit illico, et legatos qui ad hoc missi fuerant ab spe impetrandi repulit. Quod ubi regi innotuit, vehementiori indignatione accensus, crebra cum suis agebat consilia, quid sibi agendum esset. Visum est ei tandem, quod si legationem Angliæ Rogerio Eboracensi archiepiscopo, beati viri æmulo, a domino papa obtinere posset, facile archiepiscopum posse subjugari et consuetudines suas firmitus stabiliri. Duos igitur ex clericis suis, Johannem scilicet de Oxenefordia, et Gaufridum cognomento Ridellum, pro obtinenda legatione ad dominum papam direxit; quos dominus papa nec auditu dignos aestimavit, dicens, "A tempore beatissimi papæ Gregorii, quo procurante gens Anglorum fidem Christi suscepit, nusquam legitur vel recolitur usque ad præsens Cantuariensem ecclesiam Eboracensi fuisse subjectam; et ideo a nobis minime fieri debet quod predecessores nostros necdum fecisse cognoscimus. Constat namque Cantuariensem ecclesiam dignitate et primatia cæteras regni illius ecclesias antecellere, justumque non esse ut quæ prima est secundaria efficiatur." Johannes autem de Oxenefordia, magna fretus calliditate, flexis ante papam genibus juravit quod, nisi rex in reditu eorum de petitione sua gauderet, archiepiscopum procul dubio de vita periclitari. Timens autem dominus papa, suspectamque nimis habens regis malitiam, necessaria usus pro tempore dispensatione, legationem ipsi regi contulit; ita tamen quod nec Eboracensi eam assignare, nec aliquem legationis auctoritate posset gravare. Litteras namque alias secreto direxit in Angliam, quæ mox

regem legatione spoliarent, si potestate legationis uti vel quemquam gravare tentasset. Rex autem litteras, quibus ei legatio conferebatur, accipiens, hujusmodi legationem non multipendit; litteras tamen ipsas multis ostendit, seque legatum innotuit, ut archiepiscopum de sua legatione terreret. Tandem vero, cum aliquandiu litteras illas inutiliter detinuisset, missis nuntiis legationem domino papæ cum indignatione reddidit, et litteras ipsas ei remisit.

(38.) Post hæc rege ecclesiam et ecclesiasticos viros solito acrius infestante, et archiepiscopo nihilominus constanter resistente, incentor¹ mali diabolus querelam gravem adversus ecclesiam suscitavit. Officialibus namque regis cuncta infatigabiliter pervagantibus² et sollicitius investigantibus, reperti sunt quidam de clero diversorum criminum rei; quos tenentes vinculis et carceribus mancipaverunt. Erant autem quidam ex eis sacerdotes, alii vero diaconi et diversorum ordinum clerici; quos constabat in furtis et homicidiis esse sceleratissimos. Sed nec tales laicæ justitiæ deserendos³ venerandus antistes arbitratus est; quinimo eos a rege constanter requirebat sub anathemate, interdicens ne quis eos extra curiam ecclesiæ judicare præsumeret. Se autem paratum ut eos ad justitiam exhibeat, et de eis secundum canones et decreta judicet. Tandem necessitate rationis compulsus rex consensit ut redderentur quidem archiepiscopo; ita tamen ut et ipse eos meritis exigentibus exordinatos suis ministris condemnandos traderet. At vero archiepiscopus duplici modo non eos esse puniendos dicebat, sed sufficere eis ad pœnam si exordinarentur; si autem postea in sceleribus deprehenderentur, tunc ad se non pertinere quo eos judicio condemnare.⁴ Diu diversisque modis protracta⁵ est hæc contentio; sed brevitatis causa plura

Question
of clerical
immuni-
ties.

¹ *intencor*, G.

² *puquantibus*, G.

³ *deferendos*, G.

⁴ So the MS.: *condemnaret*, G.

Perhaps there is some mistake, although the main meaning is clear.

⁵ *pertracta*, G.

narrare vitam. Tandem, cum rex et archiepiscopus cum multitudine episcoporum et procerum de ipsa querela cognituri convenissent, intelligens rex beatum virum de jure ecclesiastico flecti omnino non posse, iratus minari ei cœpit, dicens, "Ego te humiliabo, et
" restituam te in loco ubi te inveni."

The king threatens the archbishop.

The archbishop vainly attempts to cross the sea from Romney.

(39.) Cumque¹ in dies singulos vexationes et gravamina intolerabilia circa ecclesiam Dei multiplicarentur, nec esset jam spes ulla quietis et pacis, necessarium æstimavit venerabilis pontifex dominum papam, qui tunc temporis in Francia morabatur, super his consulere. Et parata paucis scientibus profectione et uavigio, apud Romenellum mare ingressus est. Et cum jam magnum maris spatium emensus fuisset, locuti sunt ad invicem seorsum nautæ, dicentes, "Quid
" est quod agimus? Inimicum regis, quem usque ad
" mortem odit et persequitur, de manibus illius educimus: et putamus hoc regem posse latere? Nequaquam; quapropter certum est nos contra animas
" nostras agere." Accesserunt itaque ad archiepiscopum, dicentes difficilem nimis esse navigationem, ventumque contrarium, nec posse se sine discrimine vitæ terram quam petebant attingere. Archiepiscopus vero, audiens imminere periculum, et non intelligens dolum, jussit se reponi ad littus unde exierat.

The king orders that no one shall cross the sea without his leave.

Nec multo post tempore, ut pervenit sermo ad regem quod archiepiscopus mare ingressus fuisset et pæne transfretasset, vehementer anxius est; timebat namque ne forte, si ad dominum papam posset attingere, ipsum anathemati et regnum ejus interdicto supponeret. Quapropter, ne simili de cætero casui subjaiceret, edicto publico prohibuit, ne quis sine litterarum suarum testimonio transfretaret.

Case of John the Marshal.

(40.) Fecerat quoque rex novam constitutionem, suis (ut sibi videbatur) utilitatibus profuturam, unde uni-

¹ *Dumque*, G.

versi procures regni valde gravati submurmurando ingemisebant. Erat autem hujusmodi quod constitutum fuerat: "Si quis, in euria ejuslibet domini sui causam habens, videret post primam vel secundam placiti diem non sibi in negotio prospere nec pro voto succedere; licebat ei inde recedere, et ad superioris domini euriam convolare, prius tamen tertia manu præstito sacramento, quod injuste a causa dilatus fuisset." Contigit autem ut quidam ex proceribus terræ, nomine Johannes Marcseallus, causam habens in euria domini sui archiepiscopi, hujus novellæ constitutionis auctoritate sacramento dato iudicium declinasset, et a euria recessisset. Sacramentum tamen non secundum morem super textum evangeliorum vel sanctorum reliquias præstiterat, sed super libellum quem *Troparium* vocant, quem ipse sibi ex industria exhiberi fecerat. Hic itaque Johannes, sciens omnem occasionem adversus archiepiscopum regi fore gratissimam, accessit ad eum asserens archiepiscopum sibi in justitia defuisse, "Et ideo," inquit, "quia fidelis vester sum." Rex igitur accepta occasione archiepiscopum vocari jussit, mandans ut responsurus occurreret de eo quod proceri suo justitiam in euria sua denegasset; sed archiepiscopus, cum forte eo tempore infirmaretur et ad diem nullatenus occurrere posset, rationabilem impossibilitatis suæ excusationem regi mandare curavit. Rex autem, qui occasiones malignandi adversus eum quærebat, nullam excusationem quin adesset se recipere respondit. Adhærens igitur huic occasioni rex edicto publico convocavit episcopos et abbates, comites etiam et proceres, et omnes officiales suos, omnesque omnino qui alieujus essent auctoritatis vel nominis, die designato apud Northampton.¹ Mandavit etiam ut archiepiscopus occasione remota adesset. Vir igitur Domini,² die præfixa instante, eum ad locum præno-

The archbishop summoned to answer before a council at Northampton. Oct. 1164.

¹ *Normanton*, MS. (but here only); *Northampton*, G.

² In the earlier part of this Life the expression *vir Domini* is used,

minatum appropinquasset, servientes sui, qui eum illuc prævenerant, obviam ei fuerunt, dicentes regios ministros omnia hospitia illius occupasse. Siquidem et hoc ipsum rex fieri præceperat in contumeliam ejus. Substitit igitur venerandus antistes, mandavitque regi se ultra non progressurum, quousque hospitia sua vacuari jussisset. Nec mora, jubente rege, supervenerunt servientes archiepiscopi, regiamque familiam cum festinatione de hospitibus suis expulerunt. Ipse vero archiepiscopus in monasterio Sancti Andreæ apud monachos hospitatus est.

The king
refuses
him leave
to go to
the pope.

(41.) Facto mane venit ad curiam, capellamque ingressus ubi rex missam auditurus advenerat, eum cum debito honore salutavit. Sedensque juxta regem, humiliter et reverenter ei suggessit quatenus ad dominum papam excurrendi sibi licentiam concederet, habenti multa de consilio animæ suæ ei intimanda. Abnuvit illico rex, impossibile fore dicens ut vel ipse vel alius transfretandi licentiam impetraret. Confestim itaque post missam jubet rex archiepiscopum respondere de eo quod ab eo vocatus ad diem non venisset. Respondit archiepiscopus ægritudine detentum se fuisse, excusationemque suam tempore competenti juxta morem regi denuntiasset. Rex autem excusationem illam audisse quidem se non negavit, sed eam minime se recepisse respondit; quapropter eum de¹ contemptu statim judicari imperavit. Egrediuntur mox ad judicium quos rex ipse judices ex nomine designabat, decernuntque ut archiepiscopus quingentas argenti libras hac de causa regi persolvat. Quod ubi relatum est archiepiscopo, judicium sprexit et irritum habuit, dicens se neque a rege neque a quoquam eorum judicari

He is fined
500*l.* for
neglect of
the king's
citation.
Oct. 8.

whereas later we find for the most part the more usual *vir Dei*. As to this, the Paris MS. has been followed; but it seems probable that the transcriber may have some-

times written *vir Domini* from a mistake as to the meaning of the contraction which he was copying.

¹ *eundem* for *eum de*, G.

posse, cum ipse judicandi de eis a Domino potestatem accepisset, non illi de ipso. Cum igitur quod injuste judicatum fuerat, juste dissolvere et cassare vellet, fregerunt cum sermonibus et suasionibus quidam ex amicis et familiaribus suis, dicentes regem pro causa pecuniaria non esse gravius exacerbandum, si forte vel sic quod volebat assecutus quiesceret. Acquiescens igitur vir Domini eorum consiliis, statim quod iniquo iudicio exactum fuerat, fidejussoribus præstitis solvit: sed nihil ad mitigationem tyrannici furoris profuit.

(42.) Nam statim incontinenti alia querela inducitur de supradicto Johanne Marescallo,¹ cui in curia² archiepiscopi justitia negata fuisse dicebatur. Respondit archiepiscopus se ei in justitia nequaquam defuisse, sed ipsum Johannem in causa sua penitus defecisse, jusque suum probare non potuisse, præstitutoque contra morem sacramento iudicium subterfugisse. Cumque in hac causa se nihil obtinere posse rex intellexisset, ad alia se convertit. Tempora administratæ cancellariæ revocantur in medium, et ut rationem de redditibus regni archiepiscopus reddat, rex instantè exigit. Negat archiepiscopus ad ista respondere se debere cum ab his³ omnibus liber prorsus et expeditus tempore electionis suæ a curia secessisset. Variis igitur querelis et contentionibus protrahitur dies in vesperum, rege satis improbe instante et a proposito non recedente. Tandem mandavit ei rex ut occasione cessante mane paratus esset ad objecta respondere; vir autem Domini præter jus esse et morem respondit ut quis in crastino de recenti querela placitare cogeretur. Sed rex a proposito non recedens terribilibus vocibus et juramento negotium jam ultra differri non posse vociferabatur. Soluta tandem concilio revertuntur singuli ad propria; sed et archiepi-

Case of
John the
Marshal.

Charge as
to money
received
while
chancellor.
Oct. 9.

¹ *Marascallo*, MS. and G., here only.

² *incuria* (as one word), G.

³ *iis*, G.

scopus in suo se recepit hospitio. Et ecce citra noctis medium, cum vir Domini post anxietatem et laborem quieti se dedisset, vehemens dolor lateris eum arripuit, et tota nocte illa cum diei sequentis parte non modica graviter afflixit. Frequenter namque ita pati consueverat; sed et tunc propter anxietatem, quam die præterita pertulerat, dolor ejus renovatus est.

Oct. 11.
The arch-
bishop falls
ill.

Oct. 12. (43.) Mane facto mittuntur a rege qui archiepiscopum vocent ad curiam; responsum est quod infirmaretur, et venire non posset. Quo audito rex solito terribilius intonans oculos Dei crebro jurabat nullam occasionem vel ægritudinem ei ad excusationem proficere, quominus sui præsentiam exhiberet. Iterum igitur mittuntur a rege duo comites, Robertus scilicet Leicestrensis et Rainaldus Cornubiensis, qui eum ad curiam venire compellant, vel certe utrum vere ægrotet cognoscant; putabat enim rex quod dilationis causa ægritudinem simulasset. Venientes autem ad eum præfati comites cum multa reverentia mandatum regis ei intimaverunt; sed cognoscentes cum gravi dolore vexari usque in crastinum ei inducias concesserunt. Quibus ait archiepiscopus, "Ne quis me occasiones vel subterfugium ex industria quærere æstimet, cras, Deo volente, si vita comes fuerit, præsens adero, etiamsi feretro me gestari oportuerit." Ipso autem die intimatum est beato viro a duobus proceribus qui amici et fideles ejus erant, occulti autem propter metum regis, quod si se in crastino curiæ committeret, proculdubio capiendus esset, et aut oculis erutis et¹ lingua abscisa carceri mancipandus, aut certe ex abrupto occidendus. Hoc audiens vir sanctus totus (nec mirum) intremuit, surgensque sine mora ante altare se prostravit, ibique cum multa devotione et lacrymis diutissime stratus permanens omnipotenti Domino causam ecclesiæ suæ attentius commendavit.

¹ aut, G.

Inde consurgens misit, et vocavit quemdam virum religiosum, cum quo diu super statu suo collocutus tale ab eo consilium accepit. "Mane," inquit, "consurgens, antequam procedas ad curiam, missam de beato Stephano protomartyre¹ solemniter celebrabis, ibique ante sacrosancta Dominici corporis et sanguinis mysteria causam sanctæ suæ ecclesiæ Jesu Christo commendabis, simulque etiam et beatæ semper virginis Mariæ, et ipsi beato Stephano, necnon et beatissimo apostolico nostro Gregorio, et sancto Elfego cæterisque sanctæ Cantuariensis ecclesiæ patronis. Quod cum feceris, confidens de Dei misericordia et sanctorum patrocinis securus procede, et fiducialiter age; neque enim tuum est negotium, sed Dei, qui tibi in omnibus aderit. Scimus enim quoniam² facillime te ab omni periculo eximere possis, si velis, et non solum regem non habere iratum, verum etiam placatum et ad omnes voluntates tuas paratum. Unde indubitanter credimus divinum tibi non defuturum favorem; cujus intuitu humanam gratiam contempsisti."

(44.) Fecit itaque vir Domini secundum quod vir ille religiosus eum docuerat: et celebrata summo mane cum devotione missa de beato Stephano, pontificali-
 busque sicut erat indutus, ad curiam ire disposuit; sed dissuadentibus suis sacerdotalia deposuit ornamenta. Solito itaque modo indutus stolam tantum collo et humeris innexuit, sicque ascenso equo, et cruce, quæ eum semper ex more præcedebat, in manu dextera sumpta, cœpit velle ire. Cumque multos haberet socios mensæ,—(habebat enim in comitatu ferre quadraginta clericos in litteratura nominatissimos, exceptis capellanis suis et viris religionis),—vix tamen in hoc articulo inventus est unus qui eum sequeretur. Egredienti itaque de hospitio suo, et dextera manu

He takes
advice of
a monk.

He celebrates the
mass of
St. Stephen.
Oct. 13.

And proceeds to
the king's
court.

¹ *prothomartyre*, MS.

| ² *quam*, G.

crucem bajulanti, occurrit plebis innumera multitudo; quorum pars maxina ubertim lacrymas fundens benedictionibus illius se supplex humiliabat. Eratque videre pium et miserandum spectaculum, qualiter plebs devota pastoris sui, quasi ad agonem properantis, vestigia stipatim ejulando prosequeretur; jam enim apud universos percrepauerat quod ipsa die esset occidendus.

(45.) Appropinquante itaque eo ad castellum, in quo rex erat, cum magna festinatione portæ patuerunt; nec minori celeritate eo ingresso iterum clausæ sunt, et vectibus immissis diligenter obseratæ. Prosilit mox et concurrit undique procerum et militum diversique generis hominum multitudo, quæ convenerat spectatura virum inæstimabilis constantiæ; ipsis etiam qui ei inimicabantur obstupescuntibus et mirantibus ejus magnanimitatem atque confidentiam. Ad januas igitur regiæ equo desiliens, uno tantum se comitante clerico, crucem manu bajulans, aulam ingressus pertransiit, et in ulteriorem domum pervenit. Porro rex cum familiaribus suis in remotiori camera consistebat. Venerunt itaque ad archiepiscopum quidam ex episcopis, e quibus unus erat Gilebertus Folioth, Londoniensis episcopus, qui sic locutus est: "Domine," inquit, "archiepiscopo, malum habes consilium quod ita evaginato gladio ausus fuisti ad regem ingredi. Noveris proculdubio et ipsum regem suum adversum te exemisse gladium, illumque in te cum multa indignatione vibrare; quapropter, quamdiu ita vos ad invicem habueritis, spes nulla pacis esse poterit: meo igitur usus consilio, crucem de manu tua deponas." Et archiepiscopus, "Crux," inquit, "protectio fortis est, et signum pacis: et ideo eam minime depono." Item Londoniensis ad eum, "Ego," ait, "decanus tuus sum et debeo tibi ministrare; trade eam mihi." "Nequaquam," ait archiepiscopus, "eam dimittam: non est enim mihi oneri." Tunc Londoniensis injectis mani-

The
bishop of
London
remon-
strates
with him.

bus voluit eam vi de manibus illis¹ extorquere: sed archiepiscopo viribus praevalente non potuit eam evel-
 lere. Tunc Wigorniensis episcopus ad Londoniensem, Speeches
of the
bishop of
Worcester,
 "Cessa," inquit, "ab irreverentia tua, et dimitte domino
 "nostro archiepiscopo crucem suam; non est enim ni-
 "mis bonus qui portet² crucem Domini sui." Et
 Londoniensis ad eum, "Et tu," inquit, "contra teipsum
 "locutus es; nam verbum quod ex ore tuo modo
 "joculatus³ es graviter lues." Eboracensis vero archi-
 episcopus, qui his intererat et praesens astabat, ait ad and the
archbishop
of York.
 Cantuariensem, "Ne dominus rex gravius³ adversum
 "te inflammetur et exacerbetur, meo consilio gladium
 "tuum, hoc est crucem tuam, de manu tua depones:
 "nam gladius regis multo acutior est quam hic tuus."
 Cui venerandus antistes respondit, "Gladius regis car-
 "nali quidem viget acumine, meus autem spirituali;
 "nec debet rex ex hoc indignari, si crucem Domini
 "mei et sui in manibus tenuero, sed magis placari."

(46.) Ut autem cognovit rex archiepiscopum venisse, The king's
course of
attack.
 coepit cum suis disponere quam ei calumniam primo
 objiceret; visumque est ei primo agendum de clericis
 quos in homicidiis et furtis aliisque sceleribus depre-
 hensos superius diximus. Sed dictum est ei de con-
 silio, quia si inde aggressionis faceret exordium, statim
 omnes episcopi, qui ei modo favebant, audito hoc verbo
 ab eo resilirent et cum archiepiscopo starent; quippe
 cum causa clericorum omnibus episcopis esset com-
 munis. Quapropter aliunde agere statuit. Rex enim
 et archiepiscopus seorsum et non in uno loco consti-
 tuti erant; mediatoresque verbi inter eos erant epi-
 scopi, qui frequenter huc illucque discurrebant. Variis
 itaque querelarum et objectionum assultibus rex iniquus
 venerandum antistitem tota die appetere non cessavit;
 at ille, Sancto se confortante Spiritu, universas ejus

¹ *illius*?² So G.; *portat*, MS.³ *jaculatus*?⁴ *gravis*, G.

The arch-
bishop
appeals to
the pope.

His talk
with
bishops.

objectiones et cavillationes validioribus rationum et
assertionum responsionibus elusit et confutavit. Inter-
rim nuntiatur archiepiscopo a quibusdam amicis et
fidelibus suis qui erant de consilio regis quia rex jam
de morte illius¹ tractaret. Ipsi etiam episcopi, cog-
noscentes quid² rex agere disponderet, vultu lugubri
et demisso ad virum Dei venerunt, nihilque penitus
dicentes velut stupidi et amentes eum circumstete-
runt. Tunc vir venerabilis ex eorum vultus immuta-
tione certior factus de his quæ sibi nuntiata fuerant,
ait ad eos, "Sentio me a curia ista, vobis tacentibus
" et non reclamantibus, modis inauditis prægravari,
" et causam ecclesiæ Dei³ in detrimentum vergi; qua
" necessitate magna coactus ad dominum papam ap-
" pello." Tum Lundoniensis episcopus, "Me," inquit,
" rogo ut ab hac appellatione relaxes." Cui archi-
episcopus, "Nec te," inquit, "nec alium absolvo; sed
" in periculo animarum vestrarum et ordinis vestri in
" communi omnibus præcipio, quatenus, ut dicitur, si
" ego occisus vel captus fuero, nemini parentes de-
" bitam justitiam faciatis." Wintoniensis vero epi-
scopus, anxius nimis et pavidus, archiepiscopo dixit,
" Obsecro, domine, ut verbis meis, quæ tibi fide bona
" dicturus sum, acquiescas. Archiepiscopatum in manu
" et dispositione domini regis reconsigna; hoc enim
" videtur necessitas inevitabilis ad præsens exposcere,
" donec ex gratia et indulgentia ejus honori tuo resti-
" tuaris." Archiepiscopus vero ad eum, "Frustra,"
inquit, "tale mihi consilium dedisti; nam episcopatum
" et vitam una dies eademque hora terminabit." Ad
ista Hylarius Cicestrensis episcopus subintulit, "Uti-
" nam," inquit, "fieres et remaneres Thomas tantum
" absque alia dignitate."

¹ *ejus*, G.

² *quod*, G.

³ om. G.

(47.) Igitur episcopi quibus mens sanior erat, convocantes Eboracensem archiepiscopum et Lundoniensem atque ipsum Cicestrensem episcopos, dicunt eis, "Si contigerit archiepiscopum nobis praesentibus capi vel occidi, quid restat nobis nisi ut ab officiis et honoribus nostris ignominiose projecti perpetuo anathemati et opprobrio, quod nulla delebit oblivio, subijciamur? Si autem nobis hoc timemus, quid de illis fiet quibus, ut dicitur, procurantibus et instigantibus tantum nefas patrari contigerit? Monemus igitur ut pari consilio videamus et decernamus qualiter eum ab instanti periculo valeamus eripere." Cumque aliquandiu qualiter id fieri posset adinvicem tractassent, tandem simul omnes regem adeuntes dixerunt ei, "Prospicientes, domine, honori tuo, quem in negotio isto periclitari timemus, rogamus ut nobis copiam agendi cum archiepiscopo concedas; habemus namque multa quae ei juste objiciamus, maxime illud quod, cum in praesentia vestra apud Clarendonam nam praeepto obedientiae¹ nos ad observationem consuetudinumstrarum compulerit, nunc item,² sibi contrarius, ne eas observare debeamus contradicit. Quapropter, si tibi videtur et si placet, ad dominam papam eum appellare decrevimus." Et ait rex, "Placet." Regressi igitur ad archiepiscopum ad dominum papam appellaverunt. Et archiepiscopus, "Audio," inquit.

(48.) Rex, etsi appellationem fieri permiserit, a proposito tamen, quo eum interficere decreverat, non destitit. Mittens namque ad eum milites suos, jubet ut rationem reddat de negotiis et redditibus regni, maxime autem de triginta millibus libris argenti quas tempore cancellariae de pecunia regia minus caute expendisse a quibusdam deferebatur. Archiepiscopus vero regem saepe de omnibus rationem audisse respondit,

¹ *obedierit*, G.

J 588.

| ² *autem*, G.

nec jam se ad ista quæ ad se non pertinebant respondere debere; præsertim cum tempore electionis suæ ex mandato regis coram filio ejus et officialibus regni ab omni ratione administrationis suæ, et ab omni omnino occasione quæ inde quoquomodo emergere posset, absolutus fuisset: "Sicut," inquit, "vos ipsi vidistis et audistis." Quæ ejus responsio postquam regi renuntiata est, furore et iracundia plenus dixit ad suos, "Iste homo meus est, et rationem mihi reddere non dignatur." Et dixerunt qui ei assistebant, "Est, domine, et alia causa qua eum jure gravare poteris; nam cum homo tuus sit, ut dicis, et jure fidelitatis honorem tuum per omnia et in omnibus conservare teneatur, ipse tamen, spreto honore tuo et reverentia, contemptoque judicio curiæ tuæ, ad aliam curiam appellare præsumpsit: unde si judicari meretur, tuum est decernere." "Patet," inquit rex, "quia de omnibus his vindicandus est." Misit igitur statim cum festinatione, qui eum judicarent. Relatum est autem de judicio quod capi debeat archiepiscopus, et carceri mancipari donec de objectis sive objiciendis regis voluntati in omnibus satisfaceret.

He declines to hear his judgment.

(49.) Jubente itaque rege, Robertus comes Leicestrensis et Rainaldus Cornubiensis archiepiscopum adeunt, formam judicii ei ex parte regis intimaturi. Locutus est igitur comes Leicestrensis, archiepiscopo dicens, "Audi judicium quod tibi in curia regis judicatum est, quodque rex ipse per nos tibi mandat." Tunc vir sanctus, torvo eum intuens vultu, "Ego," inquit, "nullius judicium audiam, quippe qui jam ad dominum papam appellavi." Et comes ad eum, "Et quomodo," inquit, "potest averti quin judicium regis audias? Homo enim regis es, et villas atque castella possessionesque infinitas de eo in feodo et baronia tenes; et idcirco judicium in curia ejus audire et sustinere te oportet." "Absit," inquit archiepiscopus; "nihil prorsus in feodo et baronia de eo teneo; sed quicquid habet ecclesia, in perpetua

“ libertate possidet, non in feodo vel baronia vel in
 “ aliqua terrenæ dominationis subjectione. Nam quic-
 “ quid ecclesiæ Dei a regibus antiquis seu modernis
 “ collatum est, perpetua eleemosyna est, libera prorsus
 “ et immunis ab omni terreni principatus nuncupa-
 “ tione vel subjectione; sicut etiam ipse rex in suis
 “ privilegiis declaravit et confirmavit. Quapropter auc-
 “ toritate et paternitate qua nos vobis divina ordinatio
 “ lege Christianitatis prætulit et præfecit, interdicimus
 “ ne de me iudicium faciatis, vel factum retractetis.”
 Respondit comes Robertus, “ Absit a me ut tantæ
 “ auctoritatis imperium contra animam meam trans-
 “ grediar; sed potius silentium mihi indicens amodo
 “ taceo, teque quantum ad me liberum relinquo.” Et
 conversus ad comitem Rainaldum dixit, “ Audis archi-
 “ episcopali, imo divina, auctoritate silentium mihi im-
 “ positum; amodo tu quæ restant proseguere, et quæ
 “ a rege definita¹ sunt edicito.” Et ille, “ Quod mihi,”
 ait, “ injunctum non est, non præsumam. Tu autem,
 “ siqua dicere volueris, dicito, quia in hac causa ego
 “ tibi penitus deficio.” Dixit ergo iterum archiepiscopo
 comes Robertus, “ Obsecro, domine, ut exspectes donec
 “ responsio tua renuntietur.” Et archiepiscopus ad eum,
 “ Ergone,” inquit, “ captus sum?” Et comes ad eum,
 “ Nequaquam,” ait, “ domine, per Sanctum Lazarum;”
 sic enim consueverat idem comes jurare. Recedentibus
 itaque comitibus et regredientibus ad regem, dixit archi-
 episcopus; “ Recedo et ego, nam hora præteriit,”² et
 elevata cruce quam manu tenebat cœpit abire. Cum
 que aulam ingressus fuisset, multitudo militum et diversi
 generis hominum, quæ ibi convenerat,³ cœpit viso eo
 clamare et improprios atque contumeliosos vocibus ei
 insultare, garrula et injuriosa procacitate vociferantes.
 Cum⁴ vero paullulum surda aure processisset, et ad

He leaves
the hall
amid
tumult and
insults.

¹ *diffinita* (the usual mediæval form), MS.

² *præterit*, G.

³ *convenerant*, G.

⁴ *Cumque*, MS.

ligna, quæ ad præparationem ignis forte in medio jacebant, pedem offendens paullulum nutasset, vox insultantium vehementius extollitur, quæ etiam a procul positis posset audiri. Occurrens quoque viro Dei quidam Randulfus de Broco, "Ut proditor," inquit, "recedis." Quem reverendus antistes responsione indignum reputans pertransibat. Comes quoque Hamelinus, frater regis nothus, casu occurrens ei, velut proditorem eum recedere dicebat. Cui¹ vir sanctus, "Si liceret," inquit, "et miles essem, propria manu te mentitum probarem." Tandem ascenso equo ad portam castelli pervenit, quam diligenter obseratam repens, stupefactus et perterritus substitit. Sed quidam e famulis suis, nomine Petrus de Mortorio, fasciculum clavium eminus dependentem conspiciens, celeriter claves arripuit; et (quod quasi miraculum quibusdam visum est), inter tam multas claves illam quam volebat et quæ necessaria erat absque mora et impedimento repens, portam cum celeritate, nullo contradicente vel resistente, aperuit.

The castle gate unlocked.

(50.) Exeuntem autem de oppido beatum virum populus, qui rei exitum præstolabatur, gaudens excipit, supplex benedictionem exposcit. Ipse vero, dextera levaque benedictionem incessanter fundens, retardantibus eum aliquantulum turbis, tandem ad monasterium, in quo hospitabatur, pervenit. Statim igitur ante altare in orationem se prostravit; ubi cum aliquandiu lacrymans orasset, mox ut ab oratione surrexit, utrum adhuc nona esset quæsivit: audiens autem quod hora præterisset, nonam simul et vespas decantavit, et illico mensam poni jussit. Cumque ex maximo suo comitatu vix decem præsto essent, (pavore namque territi universi diffugerant,) imperavit interim² refectorium monachorum pauperibus impleri, eisque ciborum copiam apponi. Postea sedit ipse cum suis ad mensam

The archbishop returns to St. Andrew's monastery.

He entertains the poor.

¹ Cum, G.

| ² iterum, G.

satis morose, seque hilarem et affabilem¹ eis exhibuit. Interim autem, dum adhuc sederet ad mensam, jussit lectum suum in ecclesiam deferri, ibique locum quietis sibi parari. Sublatus est itaque lectus ejus, cunctis videntibus, in ecclesiam, et ibi retro majus altare locum dormituro paraverunt. Positus est etiam ibi, ipso disponente, quidam minister familiaris, qui volentes accedere prohiberet, dicens archiepiscopum, diurno labore fatigatum, non esse inquietandum. Ipse vero vir Domini surgens a mensa in loco secretiori se cum paucis recepit; tractans diligenter quid in articulo instantis necessitatis pro causa ecclesiæ Dei commodius fieri posset. Constans enim erat quod, si crastinum exspectaret diem, proculdubio capiendus esset et carceri mancipandus, quatenus rex ita levius delinquere videretur si sub carceralis custodiæ mora, aliqua occasione, quasi rege nesciente, jugularetur. Et quamvis vir sanctus pro libertate ecclesiastica mori paratus esset, ne tamen causa ecclesiæ in suo casu pariter occumberet, non quidem evadere mortem, sed interim differre, consilium habuit.

His bed prepared in the church.

(51.) Mutabatur dies interim² in noctem, siquidem usque in erepuseulum ecena protracta fuerat; et vocavit ad se vir Domini duos conversos religiosos quos in comitatu suo habebat, quorum unus vocabatur Robertus de Cava, alter vero Seailmannus,³ et quemdam famulum suum proprium nomine Rogerium de Brai, strenuum valde et fidelem: et his tribus tantum consilium, quod de protectione⁴ sua inierat, secretius intimavit, præcipiens ut sine mora parati essent. Ad majorem quoque cautelam, ne scilicet de sua protectione suspicio aliqua saltem in suos oriretur, nullum de suis equis ducere secum statuit, sed quatuor equos aliunde sibi exhiberi fecit. Procurantibus itaque præfatis tribus

He prepares for flight.

¹ *effabilem*, MS. & G.

² *iterum*, G.

³ *Seailmannus*, G.

⁴ *protectione*, G.

He leaves
North-
ampton.

quos ad hoc negotium quasi fideliores vir Domini prælegerat, adducti sunt statim quatuor dextrarii optimi et prælecti; et extra januam domus, ac si hospitum essent, usque ad horam competentem sub familiari custodia sunt detenti. Sed et ipsum tempus et hora beati viri fugæ quasi divinitus amminiculari et cooperari videbatur. Nam tanta imbrium vehementia tota nocte illa erupit, ut nullus ostium domus suæ egredi præsumeret. Tantus etiam tenebrarum horror tam ex nubium et imbrium densitate quam ex naturali noctis caligine invaluerat, ut nec in medio positus quis videri posset. Cumque autem omnes portæ oppidi diligenter observarentur, exploratum est per quam portarum competentius et tutius vir Domini elabi posset. Inventum est vero quod nondum ad aquilonarem portam custodiæ adessent. Æstimantibus igitur universis quod archiepiscopus in loco quem ei in ecclesia post altare paratum cognoverant quiesceret, ipse cum præfatis tribus sociis, ascensis equis, per medium castris ad portam aquilonarem gressum dirigit. Fueruntque ei Divino nutu tenebræ noctis pro velamento, et aquarum vehemens inundatio equorum celabat strepitum; sicque nullo penitus sentiente per portam septentrionalem egressus est.

He reaches
Lincoln.

(52.) Tota igitur nocte illa negotium fugæ accelerans, tandem appropinquante die Lincolnium pervenit. Tantum autem laborem ipsa nocte ex abundantia pluviarum pertulerat, quod, pondus aquarum non sustinens, cappam suam alleviationis causa bis antequam dilucesceret præcidi fecerit. Ingressus vero Lincolnium apud quemdam civem cui nomen¹ erat Jacob, qui fratrum qui eum comitabantur familiaris erat, hospitatus est.

His flight
discovered.

(53.) Mane autem facto, Wintoniensis episcopus, ignorans quod acciderat, cum archiepiscopo locuturus advenit. Cui occurrens Osbernus, beati viri camerarius,

¹ nomine, G.

qui ipsa nocte lectum ejus in ecclesia custodierat, et interrogatus ab eo quidnam ageret archiepiscopus, "Bene," inquit, "agit, nam sero præterito a nobis recessit, et nescimus quo abierit." Quod cum episcopo in aure dixisset, ille altum trahens suspirium lacrymisque suffusus, "Cum Dei," inquit, "benedictione!" Rex autem, ut archiepiscopum recessisse cognovit, illum se intelligens, internaue cordis anxietate tactus, ex nimia indignatione et furore obmutuit; sed post paullulum respirans, "Nondum," ait, "finivimus cum isto." Tunc mittens celeriter jussit omnia ubique maris littora diligenter observari.

The king orders the coasts to be watched.

(54.) Ipse vero Thomas apud Lincolnum in domo Jacob die ipso secreto permansit. Et ut melius tutiusque, secundum quod imminens necessitas exposcere videbatur, posset latere, tunicam conversi induit, et calceamenta grossiora pedibus suis aptavit, jussitque sociis ut eum de cætero non *Thomam* vocarent sed *Christianum*. Et hoc quidem elegantissime; ut scilicet et mutatio fieret in nomine, et veritatis assertio maneret in nuncupatione. Circa crepusculum vero naviculam ingressus est, et tota nocte per fluvium navigando ad domum quandam religionis quæ dicitur Sempigneham pervenit. Ibi aliquot diebus in granchiis ejusdem domus delitescens, tandem clam nocturnis horis ad mare properavit. In transitu vero suo apud Chikesand reperit quemdam capellanum nomine Gilbertum, virum religiosum, ejusdem videlicet ordinis cujus erant et fratres qui erant eum eo; quem secum venire præcepit. Cum autem ad mare pervenisset, et ibi circa littus paucis diebus latuisset, paratum sibi tandem a quodam sacerdote navigium nocte conscendit, et prospera Divino nutu fretus navigatione, cum adhuc noctis pars magna restaret, in partibus Flandriæ, non quidem in portu aliquo sed in sabulo, propter cautelam, applicuit.

Continuation of the archbishop's journey.

Sempringham.

Chick-sand (Bedfordshire).

He reaches the sea, and crosses to Flanders.

Adven-
tures on
the way.

(55.) Exigebat igitur necessitas ut pedes iter faceret; quem laborem insuetum et intolerabilem graviter ferens, sæpius in littore lubrico et arenoso vacillans corruerat. Comites vero itineris, videntes tantum virum insolito labore fatigari, (jam enim sæpius corruendo manus lacerat et vulneraverat,) non se facile a lacrymis continebant. Die autem facta apparuit eis puer quidam, cui occurrentes rogabant ut equitaturam quamlibet eis salva mercede sua quæreret et adduceret. Qui currens in proximam villam, et multam ibi moram faciens, multum eos sollicitos ac pavidos reddidit, ne forte explorator esset aut delator. Tandem tamen rediit, adducens in manu jumentum instratum, cui tanto pro fræno funis ex fœno confectus a collo dependebat. Sed quoniam necessitas non eligit, nec quod vult facit, subjecta¹ eidem jumento cappa beatum virum desuper sedere fecerunt; talique equitatura per duo fere miliaria usus est. Tolerabilius vero et honestius æstimans si pedes incederet, iterum cœpit cum suis ambulare. Cumque quemdam vicum ingrederetur, videns eos quædam mulier mirata est, venerabilemque virum diligentius intuens, et nescio quid speciale magnificumque in ejus vultu perpendens, labori illius compatiens et volens eis beneficium præstare, festina cucurrit in domum suam, ut baculum quæreret quem ei ad sustentandum porrigeret. Arripiens autem verum quoddam fumo et fuligine sordidum, nec non et adipe piscium, qui ex eo dependerant, madidum atque confectum, ei porrexit. Cujus ille circa se benevolentiam non spernens, quasi pro magno munere gratias egit, et quod oblatum fuerat suscepit. Cum vero paullulum processissent, stabat miles quidam in foribus domus² suæ, accipitrem manu tenens; qui videns quatuor viros religionis habitum

¹ *superjecta*, G. (which seems right.) | ² *domi*, G.

præferentes præterire, et diligentius intuens eos, ait ad circumstantes, "Unus ex istis aut archiepiscopus " est Cantuariensis, aut ei simillimus." Cui respondit frater Scaillmannus, " Verene aliquando tu vidisti Can- " tuariensem archiepiscopum ita gradientem? "

(56.) Pervenerunt autem ad fluvium, ubi reperta Arrival
at Clair-
Marais. navicula usque Clarum Mariscum navigio pervenerunt.

Abbas autem et fratres loci illius cognoscentes venerandum antistitem inestimabili gaudio repleti sunt, eumque cum omni honore et reverentia officiosissime susceperunt. Mansit igitur occultus apud eos paucis diebus. Interim quidam ex clericis suis, quibus ipse a Northamtona fugiens ut se sequerentur mandaverat, ad eum venerunt. Famuli quoque ejus, secundum quod disposuerat, cum magna parte archiepiscopalis suppellectilis ibi ad eum infra paucos dies venerunt.¹

Interim venit Ricardus de Luci, ad Flandrensem comitem missus a rege Anglorum. Hic audiens archiepiscopum apud Clarum Mariscum morari, (siquidem jam de eo sermo circumquaque percereperat,) accessit ad eum, suadens diligenter quidem, sed frustra, quatenus una secum in Angliam ad regem reverteretur. Sed intelligens ex responsionibus beati viri se inaniter laborare, cœpit ei minari, dicens se de cætero ejus² futurum inimicum. Cui cum vir sanctus diceret, "Homo " meus es, et talia mihi loqui non debes;" ille contra, "Hominium," inquit, "meum tibi reddo." Cui iterum archiepiscopus, "Tu," inquit, "illud a me mutuo non " accepisti."

Interview
with R. de
Luci.

(57.) Misit itaque venerandus antistes duos abbates Communi-
cation
with the
count of
Flanders. ad comitem Flandrensem, petens ut ei conductum præbeat, donec transeat terram ejus. Comes vero, qui regis Anglorum erat consanguineus et parti ejus favebat, respondit, consilium se supra hoc habiturum; addens

¹ *Famuli . . . venerunt*, omitted in G. | ² om. G.

etiam se satis potentem qui unum archiepiscopum in sua dominatione et terra detineat. Quo audito archiepiscopus suspectam habuit hujuscemodi responsionem; timens ne forte comes aliquid erga se violenter ageret ut exinde gratiam sibi majorem apud regem pararet. Quapropter retulit verbum istud ad Milonem Carvanensem¹ episcopum, qui tunc forte visitationis gratia ad eum venerat. Erat enim idem Milo de Anglia oriundus, vir prudens valde et magnificus, quique archiepiscopum summa devotione et intima dilectione colebat. Communi igitur amborum consilio et industria protractum est consilium inter eos usque in noctem. Cumque jam nox esset, et tenebræ cuncta occupassent, surgens episcopus cœpit velle recedere; quem archiepiscopus præeuntibus cereis usque ad portam persecutus est. Tunc jussit archiepiscopus luminaria amoveri,² et quas isecretius aliquid cum episcopo locuturus paullulum a circumstantibus avulsus est; sicque ascenso equo albo, quem ei episcopus præparaverat, una cum eodem Carvanam usque nocte ipsa pervenit. In crastino mandavit suis ut ei apud Suessionem occurrerent. Tali itaque modo Flandriensis comitis minas evasit, et usque Suessionem sine impedimento cum suis Deo protegente pervenit.

He reaches
Terouane,
and Soissons.

Mission
from Henry
to the
French
king.
Interview
at Com-
prégne.

(58.) Cognito igitur rex Anglorum quod archiepiscopus in Franciam pervenisset, misit nuntios ad regem Francorum Lodewicum, Gillebertum videlicet Folioth, Lundoniarum episcopum, et Ricardum de Yvelcestria, qui erat clericus regis, et unum ex summis regni iudicibus, Guillelmum quoque illustrem comitem Arundelli. Qui venientes ad regem Francorum, apud Compendium invenientes,³ ita ad eum locuti sunt, "Meminisse," inquit, "potest excellentia tua, domine rex,

¹ So the MS. and G., and *Carvanam* below (for *Tarvanensem* and *Tarvanam*.)

² *admoventi*, G.

³ So the MS. and G.; but either *venientes ad* or *invenientes* ought perhaps to be omitted.

" quod¹ cum pax inter te et dominum nostrum regem
 " Anglorum postremo reformata esset, hoc inter cætera
 " constitutum fuisse, ut si quis ex hominibus vestris,
 " tam hinc quam inde aliqua occasione diffugiens, in
 " regnum alterius devenerit, continuo sine contradic-
 " tione requisitus domino suo redderetur. Et ecce
 " nunc Cantuariensis archiepiscopus, iudicium domini
 " sui regis declinans, clanculo et de nocte furtivus
 " aufugit, et in terram tuam pervenit. Rogat itaque
 " obnixè fidelis tuus et amicus dominus noster rex, ne
 " in sui contumeliam et pactionum injuriam, præfatum
 " archiepiscopum in regno tuo recipias vel detineas."
 Ad hæc piissimus rex Francorum Lodewicus, "Pac-
 " tiones," inquit, "de quibus dicitis non recolo; quam-
 " quam, etsi ita constitutum fuisse constaret, nihil hoc
 " ad archiepiscopum quominus eum libenter videamus,
 " et gratanter suscipiamus et honoremus, cum ipse inter
 " homines regis vestri reputandus non sit; est enim
 " potius dominus regis et patronus. Accedit etiam ad
 " hoc, immo et superexcedit, quod mansuetudo regni
 " nostri omnibus oppressis patet ad refugium; nam
 " hoc nobis et pietas animi indicit, ut regnum nostrum
 " libertatem quam sonat in nomine exprimere debeat
 " operis attestatione. Pervenit enim ad nostram
 " audientiam quam injuste et quibus de causis rex
 " vester venerabilem virum oderit et persequatur;
 " unde non miramur si vir discretus tam vitæ suæ
 " quam ecclesiæ Dei causæ prospiciens regis furorem
 " declinaverit, et sub nostræ protectionis alas confu-
 " gerit. Quapropter si scissem ubi inveniendus esset,
 " jampridem ei cum debito honore occurrissem." Tunc
 Guillelmus comes Arundelli ad ista regi respondit,
 " Ignoras forsitan, O rex, quod archiepiscopus, quem
 " tanto studio honorare decernis, semper tibi infestus
 " fuerit. Ipse enim est, cujus calliditate et ingenio

¹ So the MS. and G., but the word ought to be omitted.

“ multotiens regnum tuum motum et turbatum est. Ipse namque terras tuas vastavit et oppida cepit, regnumque tuum et dominationem ex parte non modica detruncavit.” At rex ad eum, “Nihil,” ait, “dicis quominus mihi carus et honorabilis videatur. Fecit enim juxta tuam sententiam quod debuit; nam fidelitatem, quam domino suo secundum tempus debuit, sinceriter in omnibus et per omnia adimplevit, fecissetque mihi similia si meus fuisset. Sed ecce pro tantis beneficiis quæ mihi, ut dicitis, inferendo damna, regi vestro contulit, quali eum remuneratione dignum æstimavit. Nunquid ut redderet ei mala pro bonis, et a propriis effugaret qui ei aliena subjugasset?” Item locuti sunt nuntii ad regem, dicentes, “Rogat etiam rex Anglorum, amicus tuus, quatenus domino papæ mandare digneris, ne archiepiscopo ad gratiam et familiaritatem suam accessum indulgeat, neque mendaciis illius fidem adhibeat.” Indignatus autem rex super improbitate sermonum illorum, “Ego quidem,” inquit, “mandabo, sed non juxta petitionem vestram.” Vocansque rex fratrem Franconem, domini papæ camerarium, qui forte tunc apud Compendium præsens erat, “Domino,” inquit, “meo, papæ Alexandro, mea ex parte dicito, quatenus si tanti sum apud ejus sanctitatem cui gratiam aut beneficium præstare velit, archiepiscopum Cantuariensem, cum in præsentiam ejus venerit, benigne suscipiat, nullamque adversus eum injustam querelam audiat vel admittat.”

Mission
from
Henry to
the pope.

(59.) Regressis igitur nuntiis, et quod gestum fuerat referentibus, illico rex Anglorum alios nuntios ad dominum papam sub celeritate destinare curavit, qui archiepiscopum in curia prævenirent et domini papæ cardinaliumque animos ab eo averterent. Hæc autem sunt nomina eorum qui missi sunt: Rogerius, Eboracensis archiepiscopus, Gilebertus Folioth, episcopus Londoniensis, Wirecestrensis quoque episcopus, et Bartho-

lomæus Exoniensis atque Hylarius Cicestrensis episcopi; Ricardus etiam de Yvelcestria et Johannes de Oxnefordia, clerici regis; Guillelmus quoque comes Arundelli et Guido Rufus, Hugo etiam de Gundovilla et Rainaldus de Sancto Valerico, atque Henricus filius Giroldi, familiarissimus regis; et alii etiam, quorum nomina ignoramus. Hi omnes, Senonas venientes et præsentiam domini papæ adeuntes, multa de beato viro, quibus causam ejus deprimerent, in medium protulerunt; quæ quidem probare non potuerunt: fuitque eorum allegatio tam injuriosa et contumeliosa ut euidam episcoporum acrius instanti papa diceret, "Frater, The pope rebukes a bishop (Foliot). tempera te; palam est quod virum innocentem gratis " oditis et prosequimini." Fuit autem summa legationis eorum ut dominus papa ad petitionem regis duos cardinales cum plenitudine potestatis in Angliam dirigeret, qui inter regem et archiepiscopum appellatione remota dijudicarent. Asserebant etiam quod rex in multa humilitate et devotione ad satisfactionem paratus esset, si in aliquo forte excessisset. Porro rex hoc faciebat insidiosè; sciens cardinalium judicia non esse gratuita, seque facile quod volebat mediante pecunia obtenturum, si sub cardinalium judicio sibi agere liceret. Quod dominum papam non latuit; unde et hujusmodi petitioni minime acquiescere voluit, licet multum obnixè cardinales instarent, ut regis petitio effectum consequeretur. Intrigues of cardinals. Guillelmus namque Papiensis, qui unus erat ex majoribus cardinalibus, regi per omnia favebat, cæterosque cardinales ut regi faverent induxerat, sed non gratis. Repulsi igitur ab spe impetrandi, regii legati celeriter regrediuntur. The envoys depart. Nam episcopis, qui hac legatione fungebantur, non erat tutum archiepiscopum, quem in proximo venturum audierant, in curia expectare.

(60.) Quarto deinde die venit Senonas archiepiscopus; The archbishop arrives at Sens. convocatisque clericis suis, quisnam eorum causam ejus in præsentia domini papæ competentius posset expli-

care, cœpit inquirere. Et quamvis essent inter eos decretorum legisque periti quamplures, et in perorando eloquentissimi et exercitatissimi, nullus tamen inventus est qui hoc negotium aggredi præsumeret. Timebant enim regem, scientes certissime eum latere non posse, quis eorum in curia pro archiepiscopo allegasset. In crastino vir, sanctus, habens fiduciam in Domino, venit ad curiam, tenens in manu chirographum illud in quo regis consuetudines continebantur; quod eum apud Clarendonam in defensionem ecclesiasticæ libertatis de manu regis suscepisse prædiximus. Cumque in præsentiam domini papæ venisset, et ad pedes ejus se prostravisset, cartam ipsam explicatam et expansam ante pedes ejus posuit, dicens, "Ecce, pater sancte, consuetudines regis Anglorum, canonibus et decretis, et etiam ipsorum terrenorum principum legibus, adversæ, pro quibus exsilium sustinere cogimur. Ut eas sanctæ paternitati tuæ ostenderemus et consilium super his¹ haberemus, advenimus; jubeat igitur, si placet, sanctitas tua eas legi et audiri. Quisquis enim ista audierit, mirum est si non tinniant ambæ aures ejus, audiens a Christianis contra legem Christianitatis agi, et, damnatis sanctorum patrum venerandis institutis, novas et inauditas veterum tyrannorum præsumptas abusiones in ecclesiam Dei introduci." Hæc cum genibus flexis dixisset, jubente apostolico surrexit, stetitque² in medio, circumstante eum turba clericorum suorum. Cumque ad præceptum domini papæ consuetudines illæ legerentur, et qui legebat primum pronuntiasset capitulum, cœpit venerandus antistes contra propositum capitulum mirabiliter disserere, et regis in hoc intentionem plenius elucidare et detegere; ostendens et convincens ex decretis et legibus, in quibus et quantis quod pronuntiatum fuerat sanctorum patrum canonibus obviaret,

His interview with the pope.

p. 37.

The constitutions of Clarendon read and commented on.

¹ *cis*, G.

| ² *et stetit*, G.

quantumcunque¹ discrimen ecclesiæ Dei immineret, si rex quod intendebat obtineret. Similiter fecit ad singula capitula, domino papa eum libenter audiente et assertiones ejus diligenter per singula notante.

(61.) Cardinales tamen, qui accepta a rege pecunia partes ejus fovebant, multam vexationem beato viro in sua causa præstiterunt; præcipue Guillelmus Papiensis, qui præ cæteris regi erat amior et familiarior. Hic enim, beatum virum modis omnibus impedire satagens, ad singula insurgebat, seque ei objiciebat, multa proponens et multa inquirens, quæ vir venerabilis sicut fila araneorum sine difficultate et hæsitatione vel solvebat vel convincebat. Putabat enim iste Guillelmus quod archiepiscopus oratione uteretur aliena, et non propria; et quia, si posset eum a tramite sui sermonis deflectere, continuo eum irrisioni et confusione habendum.² Sed et ipse intelligens Guillelmum sibi ex directo obniti, aliquoties eum reciproco sermonis excursu ita suis intricavit et illaqueavit objectionibus, ut omnibus manifestum fieret quod non solum propriis uteretur viribus et disertitudine, verum quod insuperabilis esset ingenii et eloquentiæ. Cumque tam in expositione causæ suæ quam in contentione cum adversariis pars magna diei consumpta fuisset—(erant enim sedecim³ capitula consuetudinum illarum, ad quæ stando responderat)—admirans tandem dominus papa ejus magnificentiam atque præstantiam vocavit eum ad se, jubensque eum juxta se sedere, ait, “Bene “veneris, frater carissime.” Cumque congaudens eum bene venisse sæpius repetisset, gratias ei agere cœpit, quod tantum onus tamque arduum negotium sibi assumpsisset, quod videlicet ecclesiam Dei tam periculosus temporibus contra tyrannorum assultus tueri

Cardinal
William of
Pavia.

The pope
treats the
archbishop
with ho-
nour,

¹ *quantumque*?

² Here again (compare p. 59, n. 1)

one construction is exchanged for another.

³ *sedecim*, G.

and con-
demns the
constitu-
tions.

The arch-
bishop
retires to
Pontigny.
Nov. 30,
1164.

He puts
on a mo-
nastic
habit.

King
Henry
banishes
his kin-
dred, con-
fiscates his
property,

præsumpsisset. Ipse quoque venerandus antistes cum debita humilitate et reverentia domino papæ multiplices gratias retulit, quod eum tanto honore honorare¹ dignatus fuerit. Tunc dominus papa consuetudines illas perpetuo damnavit, et observatores atque exactores earum æterno anathemati subdit.

(62.) Vir igitur Domini, aliquanto tempore in curia demoratus, tandem cum licentia et consilio domini papæ Pontiniacum se contulit, ibique ferme per biennium stetit. Pontiniacenses vero de adventu tanti hospitis supra modum gavisī sunt, gratias agentes ei quod ad eos declinasset, maxime autem domino papæ, qui eos tanto hospite honorare dignatus fuerat. Exinde in multo caritatis et devotionis fervore archiepiscopo et suis omnia necessaria, tam in victu quam vestitu, omni tempore quo apud eos mansit, abundantissime procuraverunt. Ipse vero vir reverendissimus quam sancte, quam religiose, se ibidem habuerit, referre supersedemus, ne et fratribus nostris notam ingeramus et brevitatis metas excedamus. Illud tamen silentio prætereundum non est, quod inter cætera sanctæ æmulationis studia etiam habitum monachilem ibidem concupivit et accepit. Misso autem ad dominum papam, tunc temporis Senonis commorantem, secretius nuntio, et habitum religionis sibi ab eo fieri, benedici et transmitti, postulavit et impetravit; domino papa ita inter cætera rescribente, "Misimus tibi, frater dilecte, habitum, non qualem volumus sed qualem "habuimus."

(63.) Cognoscens vero rex Anglorum in quanto honore a domino papa venerandus pontifex susceptus fuisset, et quod in Pontiniaco locum sibi mansionis delegisset, cum jam in ipsum desævire non posset, in suos inaudito crudelitatis genere debacchatus est. Præcepit namque ut ubicunque aliquis de cognatione ejus, vir

¹ om. G.

vel mulier, inveniri potuisset, exhæreditatus et spoliatus bonis propriis a regno pelleretur, exacto prius ab eo sacramento quod Pontiniacum contristandi archiepiscopum gratia proficisceretur. Tunc expulsi sunt senes pariter et juvenes ad cognationem illius pertinentes, necnon et mulieres cum pueris et lactentibus in exsilium ire coactæ sunt. Reditus quoque archiepiscopales et totum archiepiscopatum rex propriis usibus addidit, constituto super negotia episcopatus quodam viro laico sceleratissimo nomine Randulfo de Broc, qui et ipse adversum virum Dei semper pro posse inimicitias exercuerat. Cum autem hæc omnia archiepiscopo innotuissent, in multa constantia magnanimiter accepit, parvi pendens damna terrena suorum exilia dummodo ecclesia Dei quandoque pacem consequeretur.

(64.) Igitur archiepiscopus lectioni et orationi cæterisque sanctæ conversationis studiis propensius insistens and dis- lodges him from Pontigny. per biennium Pontiniaci quievit. Sed nec ibi eum diutius quietum manere regis Anglorum malignitas passa est. Excogitans namque callide qualiter etiam inde ejicere posset, misit quosdam abbates ordinis Cisterciensis ad generale capitulum ordinis, impropere eis bona quæ ordini contulerat, deinde eorum ingratitude exprobrans, quod scilicet in contumeliam sui archiepiscopum suscepissent, et necessaria ei jam multo tempore ministrassent. Quo cognito archiepiscopus, præcavens ne sui causa aliquod detrimentum ordo incurreret, ad regem Francorum, qui eum multotiens multis et instantissimis precibus ad se venire rogaverat, venit, He settles at Sens. Nov. 1166. Senonisque apud Sanctam Columbam reliquum tempus exsili sui rege omnia necessaria ministrante peregit. Igitur rex Anglorum, convocato concilio episcoporum Henry exacts oaths against the archbishop and the pope. et procerum apud Clarendonam, exegit ab eis sacramentum quod nullus eorum solatium aliquod archiepiscopo præstaret aut mandatum ei dirigeret, vel certe litteras ab eo missas susciperet. Addidit etiam ad sacramentum quod nullus litteras seu nuntios domini

papæ susciperet, vel ad eum in aliquo negotio appelleret, sed ad regis præsentiam. Constituit quoque ne quis absque licentia ipsius et litteris transfretaret. Posuit etiam ad singulos maris portus custodes, qui neminem transire permetterent, et de transmarinis partibus venientes diligenter scrutarentur, ne quis litteras domini papæ vel archiepiscopi in regnum ejus inferret. Constituit præterea ut, si quis cum litteris deprehensus fuisset, vetustæ quassatæque naviculæ impositus in altum pelagus duceretur, ibique solus cum ipsa navicula sine remo fluctibus committeretur. Episcopis vero sacramentum modis quibus poterant præstare detractantibus, rex tandem multum diuque exoratus indulsit ut verbo tantum promitterent; laici autem juraverunt. Tali calliditate usus est rex quoniam audierat quod dominus papa universos episcopos regni ad se vocare disposuisset.

Corona-
tion of the
king's son.

June 14,
1170.

The
French
king and

(65.) Clauso igitur regno iterum universos apud Lundonias rex adesse imperat; ubi cum convenissent, cœpit rex agere de consecratione¹ filii sui. Et summurmantibus² episcopis et ad invicem colloquentibus, et dicentibus illicitum hoc esse ut in absentia archiepiscopi tale quid præsumeretur, cum ad illius singularem dignitatem regis inunctionem pertinere nullus ambigeret, inventi sunt tres episcopi, Rogerius videlicet Eboracensis et Gillebertus Lundoniensis atque Joscelinus Saresbiriensis, qui propter ejus absentiam minime differendum dicerent, seque paratos esse ut in hoc voluntatem regis exsequerentur. Igitur rege dilationem non differente, consecratus¹ est filius ejus, memoratis tribus episcopis quæ ad celebritatem consecrationis¹ pertinebant prosequentibus, cæteris nec subterfugere valentibus, nec manum apponere volentibus.

(66.) Exinde diversis modis agitata est causa ecclesiæ Cantuariensis, nec tamen ad effectum pacis venire

¹ coronatione... coronatus... coronationis?

² cum murmurantibus, G.

potuit; licet rex Francorum Lodewicus in pluribus colloquiis, quæ interim cum rege Anglorum habuit, multum institerit qualiter pax et concordia inter regem et archiepiscopum reformaretur. Ipse etiam dominus papa, mittens aliquotiens legatos suos, regem ad pacem ecclesiæ Dei paterna affectione et litteris provocabat et verbis; sed nihil proficiebat. Intelligens quod nonnisi manu forti cum ipso agendum esset, scripsit ei tandem, mandans et exhortans, rogans et præcipiens, quatenus ecclesiæ Cantuariensi, quæ jam multo tempore ex absentia pastoris laboraverat, pacem redderet, et cum archiepiscopo concordiam faceret. Alias etiam litteras secretius misit, posuitque in manu cujusdam episcoporum Franciæ, in quibus de interdicto regni Anglorum expressa continebatur sententia; quatenus videlicet, si rex contemneret ammonitionem apostolicam, continuo regnum ejus interdicto supponeretur. Quod regem non latuit. Condixeruntque inter se reges colloquium, de pace ecclesiæ tractaturi. Occurrerunt autem ad colloquium fere omnes episcopi Franciæ et Normaniæ, maxime illi quibus pondus hujus negotii dominus papa specialiter imposuerat. Tandem igitur vix et post multa facta est pax inter regem et archiepiscopum, rege omnes omnino querelas et jura ecclesiastica in libertate canonica dimittente. Verumtamen osculum pacis rex archiepiscopo porrigere recusavit. Dispositum est autem ut in crastino in celebratione missæ archiepiscopus a sacerdote pacem accipiens regi porrigeret; sed rex, hujusmodi consilium callide illudens,¹ mox ut ingressus est ecclesiam præcepit ut pro defunctis missa ageretur, in qua pacem minime dari sciebat. Hoc solum suspicioni patuit, et argumento fuit quod non in vero corde rex cum archiepiscopo pacem fecisset. Ipse vero archiepiscopus, reversus Senonas, cœpit disponere reditum suum ad propria, misitque ante faciem suam

the pope
attempt
mediation.

Letters of
interdict
prepared.

Reconci-
liation at
Freitval.
July 22,
1170.

The kiss
of peace
not given.

The arch-
bishop pre-
pares to
return to
England.

¹ *eludens* ?

Cantuariam magistrum Johannem Saresbiriensem, qui postea Carnotensis¹ episcopus fuit, ut synodum solemniter celebraret, et eos qui excommunicatis communicaverant injuncta poenitentia absolveret.

Nov. 1170. (67.) Igitur vir domini primo die septimi anni exsilii sui egressus est de Senonensi urbe, ad sedem propriam reversurus, accepto a rege Anglorum in conductu quodam clerico ejus nomine Johanne de Oxenfordia. Cumque in finibus Flandriæ ad mare venisset in loco qui dicitur Witsant, cognovit ibi quod tres illi episcopi qui coronationem regis junioris (sicut prædictum est) sibi indebite usurpaverant, apud Doveram ei occurrissent, ejusque ibi præstolarentur adventum. Ipse vero, citius accito puero nomine Osberno, tradidit ei in manu litteras domini papæ, præcipiens ut celeriter mari transito litteras ipsas tribus prædictis episcopis apud Doveram constitutis porrigeret; quas cum episcopi accepissent, et ex tenore earum se excommunicatos cognovissent, vehementer animo consternati reversi sunt. Archiepiscopus vero paratis navigiis mare ingressus est, prospereque navigans cum Angliæ appropinquasset, noluit apud Doroberniam applicare, ne forte excommunicati illi adhuc ibi essent quorum vitabat occursum; divertit autem ad alium portum qui dicitur Santwitz, qui locus suus erat proprius, ibique applicuit. Tres vero procures, Raynaldus scilicet de Garenna et Gervasius de Cornhilla et Randulfus de Broc, qui cum præfatis episcopis Doveram venerant, archiepiscopo apud Santwitz occurrerunt, habentes in proposito ut ei si forte in aliquo possent adversarentur. Conquesti sunt autem, quasi ex parte regis, quod clericos Francigenas in regnum adduxisset, dicentes oportere eum fidejussores vel obsides pro eis dare, ne quid forte mali in regno machinarentur. Ipse vero, quamvis eos responsione indignos reputaret, respondit tamen cum voluntate et licentia regis se eos addux-

From
Witsand
he sends
letters of
censure to
bishops at
Dover.

He lands at
Sandwich,
where R.
de War-
renne and
others
oppose
him.

¹ *Cornotensis*, MS.

isse, nihilque ex iis quæ illi fieri exigebant se facturum. Spretis igitur verbis eorum et cavillationibus, profectus est Cantuariam. Processerunt autem ei obviam in lætitia et exultatione monachi cum clero et populo universo, eumque gaudentes et Deum magnis vocibus collaudantes in locum suum introduxerunt. Circa viginti vero dies ante nativitatem Domini Cantuariam ingressus est. Ipsisque diebus solito propensius orationi et eleemosynarum¹ largitioni instabat; faciebat quoque iustitiam his² qui iniquo oppressi fuerant iudicio, personarumque acceptione prorsus postposita, nulli contra iustitiam parcebat, sed in multa libertate spiritus iuste quod iustum erat prosequabatur. Clericos etiam regis qui laica auctoritate ecclesias occupaverant, amovebat,³ et eas pristinis possessoribus restituebat.

His reception at Canterbury, and occupations there.

(68.) Interim episcopi illi quos apostolica auctoritate apud Doroberniam excommunicatos paulo ante memoravimus, mare celeriter transeuntes regem adierunt, prostratique pedibus ejus satis invidiosa et maligna relatione qualiter cum ipsis egerit Cantuariensis archiepiscopus insinuaverunt; asserentes non esse pacificum ingressum ejus in regnum, addentes etiam non tam eum fecisse ipsorum causa quam in contemptum regis. His auditis rex furibundus in penetralia sua ingressus est, circumstantibusque militibus suis et ministris ignaviam eorum vehementer eis cœpit impropere, quod scilicet illudi sibi a vilissimo clerico tanto jam tempore patienter tulissent.

The censured bishops report his doings to the king.

The king's anger.

(69.) Erant autem inter astantes quatuor milites, quorum hæc sunt nomina, Rainaldus filius Ursionis, Guillelmus de Traci, Hugo de Maurevilla, et Ricardus Brito; qui cognoscentes verbum regis ex multa animi indignatione prolatum, credentesque quod quicquid de

Four knights set out for England.

¹ *elemosynarum*, MS.

² *iis*, G.

³ *admonebat*, G.

Dec. 29.
They ar-
rive at
Canter-
bury,

archiepiscopo fieret gratum ei foret, jam de animadversione in virum Dei cogitare cœperunt. Collocuti sunt igitur mutuo, sicque pari consensu a curia nemine sci-ente recesserunt, iterque in Angliam cum magna festinatione direxerunt. Venientes autem in fines Cantuariæ congregaverunt turbam militum secum, dicentes regis esse voluntatem et præceptum ut archiepiscopus vel capiatur vel interficiatur. Milites vero veritatem ignorantes et regem timentes simul cum eis Cantuariam profecti sunt; veneruntque illuc quinto die a nativitate Domini circa horam nonam, cum jam archiepiscopus a mensa surrexisset. Quatuor autem milites qui cæteris ducatum præbebant, relictis aliis extra, venerunt ante palatium archiepiscopale, ingressique aulam servientes qui ad mensam ministraverant adhuc comedentes reppererunt. Videns autem eos et cognoscens quidam Guillelmus filius Nigelli occurrit eis, salutavitque eos et allocutus est. Qui cum audisset ab eis quod cum archiepiscopo loqui vellent, ingressus est cameram ubi archiepiscopus cum monachis et clericis suis colloquens sedebat, insinuans ei stare foras quatuor milites de familia regis, qui cum eo loqui desiderarent. Et archiepiscopus, "Fac," inquit, "eos venire;" et statim iste Guillelmus introduxit eos.

and have
an inter-
view with
the arch-
bishop.

(70.) Cumque ingrederentur, vir Domini attentius loquebatur cum quodam monacho, et non respexit eos. Ipsi vero, nemini quicquam locuti, directo gressu usque ante pedes viri Dei venerunt, ibique nec ipsi archiepiscopo aliquid dicentes sederunt. Ingressus fuerat cum eis quidam sagittarius nomine Randulfus, qui et ipse post eos in pavimento sedit. Expleto tandem vir Domini colloquio convertit se ad eos, et videns eos tacentes intentissime intuitus est eos. Tandem fertur eos salutasse. Dicunt tamen quod non omnes, sed solum Guillelmum de Traci, expresso nomine salutaverit. Ipsi vero salutationem ejus non curantes, nec quicquam penitus respondentes, sese mutuo respexerunt;

fertur tamen Rainaldus filius Ursionis quasi ex contemptu dixisse, "Deus te adjuvet!" Vir autem Domini, videns facies eorum alteratas ipsosque perseverantes in taciturnitate, mirabatur in aspectu eorum. Tandem Rainaldus filius Ursionis irato vultu erupit in vocem, et ita locutus est: "Verba," inquit, "mandat tibi rex " per nos de partibus transmarinis; dic utrum ea velis " audire secretius an in omnium¹ audientia." Et archiepiscopus, "Sicut," inquit, "vultis." "Immo," ait Rainaldus, "sicut tu vis." Tunc præcipiente eo egressi sunt clerici extra domum in aliam cameram, nullusque suorum remansit præter ostiarium. Rainaldus itaque cœpit proponere quædam quasi mandata regis; sed statim in initio sermonis intelligens vir Domini quo tenderet et quid dicturus esset, "Verba," ait "ista non sunt " occultanda." Dixit ad ostiarium, "Dimitte ostium, " et revoca eos qui egressi sunt; neque enim debeo " eos a consilio meo separare." Dum autem solus esset in camera cum militibus, occasione solitudinis cogitaverunt eum interficere; sed cum non haberent gladium nec aliud quid unde id perficerent, cum baculo crucis, quæ ex more semper ante eum erat, eum prosternere meditabantur. Hoc postea ipsis confitentibus ita fuisse innotuit.

(71.) Regressis itaque clericis in cameram, cœpit iterum Rainaldus verbum proponere, et dicere, "Mandat " dominus rex se tecum pacem bonam et plenam corde " perfecto fecisse, te autem eam non bene servasse; " nam per civitates suas et castella cum multitudine " armatorum te transisse audivit, necnon et archiepiscopum Eboracensem, cum episcopis qui in coronatione filii sui ei obsecuti sunt, excommunicasse, et " alios plures de suis fidelioribus de ecclesiis expulisse. " Omnia ista non carent suspicione; quin potius manifestum est te filii sui coronam velle auferre, teque

¹ *omni*, G.

“ ei in omnibus et per omnia adversari. Scire igitur
“ vult dominus noster rex utrum de his responsurus
“ curiam illius ingredi velis.” Tunc archiepiscopus,
“ Habes,” inquit, “ amplius aliquid dicere? si habes,
“ dic.” “ Prius,” ait Rainaldus, “ audiemus responsum
“ tuum.” “ Non,” inquit archiepiscopus, “ coronam filio
“ regis auferre, vel honorem ipsius in aliquo deprimere
“ volo; sed potius regnum ejus et gloriam exaltare in
“ omnibus desidero. Regnum vero ejus et ecclesiam
“ nostram cum licentia ipsius et conductu ingressus
“ sum; nec debet mihi dominus rex inde calumniam
“ præstruere, si homines ecclesiæ nostræ honorem nobis
“ debitum impendentes nos per aliquantulum itineris
“ spatium comitati sunt. Episcopus vero de quibus locu-
“ tus es, non ego sed dominus papa excommunicavit;
“ tum quia quod suum non erat in coronatione filii regis
“ usurpaverunt, tum quia post perpetratam præsump-
“ tionem ad satisfactionem vocati venire contempse-
“ runt.¹ Veruntamen si aliquo excessi, in curia domini
“ regis, vel ubicunque ei placuerit, quod justum fuerit
“ exsequi paratus sum.” “ Immo,” ait Rainaldus, “ per
“ te excommunicati sunt episcopi; et idcirco vult et
“ mandat dominus rex ut tu eos celeriter absolvas.”
“ Non nego,” inquit vir sanctus, “ per me id factum,
“ sed non a me tamen. Unde, nisi prius dominum
“ papam, qui sententiam dedit, cum debita humilitate
“ et satisfactione adierint, per me minime absolvi pote-
“ runt.” Tunc Rainaldus cum furore ait, “ Mandat
“ igitur rex quatenus de terra sua celeriter et sine
“ mora exeas cum clericis tuis alienigenis et omnibus
“ ad te pertinentibus; ne unus quidem remaneat, quo-
“ niam de cætero nec teipsum tueri poteris.” Ad hæc
archiepiscopus, “ Nunquam,” ait, “ ab hac hora et dein-
“ ceptis inter ecclesiam meam et mare inveniar, nisi per

¹ *contempserint*, G.

“pedes illuc¹ tractus fuero; neque enim ut fugerem
 “veni: semper hic me invenire poteritis. Vos quoque
 “talìa mihi ex parte regis dicere non debuistis: cog-
 “nosco enim ego prudentiam et modestiam illius, quod
 “ista mihi non mandaret.” Responderunt omnes una
 voce, asserentes quod rex ita mandasset. “Item,” ait
 vir sanctus, “possem ego et deberem juste conqueri de
 “hominibus regis, qui multas mihi dehonestationes et
 “gravamina, postquam ingressus sum sedem meam,
 “intulerunt. Nam inter cætera homines meos percus-
 “serunt, summarium meum abscisa cauda dehonestav-
 “erunt, dolia quoque cum vino, quod rex ipsi mihi
 “contulerat et huc advehi fecerat, violenter rapue-
 “runt.” Ad hæc Hugo de Maurevilla, “Si homines,”
 inquit, “regis erga te vel tuos in aliquo excesserunt,
 “quare non hoc prius intimatum est regi, et non tu
 “propria auctoritate in eos vindicasses, eosque ex-
 “communicasses?” Et vir sanctus ad eum, “Hugo,”
 inquit, “quam erecto capite incedis! Si quis in aliquo
 “jura ecclesiastica temeraverit, et satisfacere contemp-
 “serit, nullius expectata licentia justitiam faciam.”
 Ad hæc Rainaldus “Nimis,” inquit, “magnæ sunt minæ
 “istæ.” His dictis exsilientes cum impetu milites sur-
 rexerunt, et steterunt ante virum Dei, dixitque Rai-
 naldus, “Thoma, ex parte regis te diffiducio.” Id ipsum
 et cæteri milites una voce conclamaverunt. Tunc dixit
 eis vir sanctus, “Scio quia ad me occidendum venistis,
 “sed Deum facio clypeum meum.” Percutiensque manu
 sua crebro cervicem propriam, “Hic,” ait, “hic me in-
 “venietis.”

(72.) Tunc egressi sunt milites, archiepiscopo vehemen-
 ter comminantes, et præcipientes ex parte regis ut dili-
 genter servaretur, ne forte effugeret. Ministris etiam,
 quos in aula reppererunt, ex nomine regis terribiliter
 comminati sunt, dicentes quia quisquis cum archiepi-
 scopo remaneret, regis inimicus et morte dignus habere-

The
 knights
 leave him.

¹ et me mare interveniet, nisi per pedes illinc, G.

His talk
with John
of Salis-
bury.

tur. Audiciens autem vir sanctus minas eorum surrexit, et usque ad ostium cameræ secutus est eos. Commi-
nantique sibi militi dixit, "Quid dicis? dic, dic." Illi
vero non attendentes verbum illius pertransierunt.
Reversus itaque vir sanctus ad suos, sedit supra lec-
tum suum. Cui Johannes Saresbiriensis, "Hæc," "in-
quit, "consuetudo tua semper fuit, et est, ut quod tibi
"solī videtur, illud semper et dicas et facias." Et vir
sanctus ad eum, "Quid vis," ait, "domine Johannes?"
Et Johannes, "Consilium, "inquit," tuum debuisses vo-
"casse; sciens certissime quod milites isti nihil aliud
"querant adversum te, nisi tantum occasionem ut te
"morti tradant." Cui vir sanctus, "Omnes," inquit,
"mori habemus, nec timore mortis a justitia flecti
"debemus: paratior sum pro Deo et justitia eccle-
"siæque Dei libertate ad mortem excipiendam, quam
"illi ad inferendam." "Nos," inquit Johannes, "pec-
"catores sumus et nondum ad mortem parati; nemi-
"nemque video qui gratis mori velit præter te." Et
ille, "Domini," inquit, "voluntas. fiat."

The
knights
arm them-
selves and
force a
way.

(73.) Interim egressi milites armis se munierunt, in-
ermem aggressuri. Cæteri enim milites, qui foris ex-
spectaverant dum illi cum viro Dei loquerentur, sub
tunicis suis loricati venerant. Quod cum nuntiatum
fuisset ei, dixerunt monachi ad eum, "Domine, veni in
"ecclesiam; nam homines isti vel ad captionem vel
"ad interfectionem tuam se præparant." Et ille ait,
"Non timeo eos; hic expectabo quicquid Deo pla-
"cuerit." Milites vero jam parati cum terrore et
strepitu ad januas aulæ accesserunt; quas obseratas
reperientes, nulla vi, quamquam id totis nixibus ten-
taverint,¹ effringere potuerunt. Erat autem cum eis
quidam Robertus de Broco, qui omnes aditus et diver-
ticula domus noverat; qui ait ad eos, "Sequimini me,
"introducā enim vos alia via." Eo igitur ducente
venerunt per pomerium,² et usque ad cameram per-

¹ tentaverunt, G.

| ² pomarium, G.

venerunt. Sed cum nec ibi ingressum invenirent, ascendit prædictus Robertus per deambulatorium, quod ibi de veteri tunc renovabatur, ut aperiret ostia; quos adesse sentientes qui intus cum viro Dei erant, omnes fugerunt præter aliquot monachos et unum clericum, cui nomen magister Edwardus. Hi apprehendentes venerabilem virum, (adhuc enim sedebat,) cœperunt eum reluctantem et renitentem atque contradicentem inter manus suas ad ecclesiam portare. Circumspicientes autem viderunt curiam plenam armatis, et pomerium,¹ viasque quibus ad ecclesiam pergebatur, præoccupatas militibus, et obstupuerunt. Tunc diverterunt ad aliud ostium secretius, quod multo tempore clausum et obseratum nulli transitum præbuerat. Præcucurrit autem unus ex monachis, volens tentare si forte seram viribus effringere posset; sed mox ut eam tetigit, divino nutu, mirante ipso et omnibus qui aderant, ita in manus ejus collapsa est ac si ostio minime adhæsisset. Tunc monachus, "Apprehendite," inquit, "eum et apportate." Qui accipientes² eum cœperunt portare, nec dimiserunt donec in ecclesiam eum introduxerunt.³ Substituerunt tamen antequam in ecclesiam venirent, bis in clauastro, et semel in capitulo; nam ipse irascens eis reluctabatur et elabebatur de manibus eorum, nolens se portari ab eis.

The arch-
bishop's
friends
hurry him
into the
cathedral.

(74.) Ingresso igitur viro Dei in ecclesiam, respicientes monachi viderunt milites jam ingredi claustrum; clauserunt contra eos januas ecclesiæ. Videns autem vir Dei claudi januas, dixit, "Per sanctam obedientiam præcipio ut sine mora aperiantur. Non enim debemus facere castellum de domo Dei." Iterum arripuerunt monachi virum Dei, et cœperunt eum per gradus in chorum deducere. Quibus ipse ait, "Dimittite me, et recedite; nihil hic habetis facere; permittite Deum secundum voluntatem suam disporre de suo

He enters
the church.

¹ pomarium, G.

² arripientes ?

³ introduxerint, G.

The
knights
follow.

Alterca-
tion and
struggle.

“negotio.”¹ Interim irruerunt² milites in ecclesiam, terribiliter clamantes, et vociferantes, “Ubi est Thomas proditor regis?” Vir autem Domini ad ista nihil respondit. Clamaverunt igitur iterum, et dixerunt, “Ubi est archiepiscopus?” Tunc vir sanctus, “Et sacerdos,” inquit, “et archiepiscopus sum; et si me quæritis, ecce invenistis.” Hæc dicens descendit obviam eis de gradibus quos ascenderat; divertensque in partem ecclesiæ aquilonarem, ibi ad murum prope altare beati Benedicti substitit. Accedentes igitur ad eum quatuor milites memorati, et quidam clericus quem secum adduxerant, cui nomen Hugo Malus-clericus, dixerunt ei, “Absolve celeriter episcopos regis, quos excommunicasti.” Quibus ille, “Non faciam,” inquit, “aliud nisi quod jam dixi et feci.” Tunc cœperunt ei minari mortem. Quibus ille respondit, “Minas vestras non timeo, nam mori pro Deo paratus sum; verumtamen homines meos dimitte, neque contingatis eos.” Injecerunt igitur manus in eum, cœperuntque eum fortiter trahere, nitentes eum imponere humeris Guillelmi et de ecclesia ejicere. Sed vir sanctus firmiter stabat in gradu suo, nec loco moveri potuit; magister namque Edwardus, qui solus ex omnibus suis cum eo remanserat, validissime eum contra eos retinebat. Cumque Rainaldus filius Ursionis, qui primus injecerat manus in eum, vehementius instaret, excutiens se vir Dei impegit eum a se, ita quod fere corruit super pavimentum, dicens illi, “Recede hinc; homo meus es, contingere me non debes.” Et Rainaldus ait, “Nec fidem nec hominium tibi debeo, contra fidelitatem regis.” Videns igitur Rainaldus quod a loco moveri non posset, timensque ne a populo, qui ad audiendas vespervas convenerat, eriperetur, evaginato gladio jam percussurus appropinquavit. Videns vero vir sanctus martyrium suum imminere, jamque

¹ meo negotio, G.

| ² venerunt, G.

cominus stare percussorem, junctis manibus operuit oculos suos, caputque inclinans percussori, dixit,¹ "Deo " et beato Dionysio sanctoque Elfego me commendo!" The arch-bishop's last words.

Hæc cum dixisset, accessit Rainaldus et percussit eum ex obliquo fortiter in capite, amputavitque summitatem coronæ ejus, pileumque dejecit. Lapsus est ensis supra levam scapulam, insciditque omnia vestimenta illius usque ad nudum. Magister vero Edwardus, qui juxta virum Dei stabat, videns ictum imminere, jecit brachium econtra quasi eum protecturus; quod fere penitus abscisum est. Tunc accessit Guillelmus de Traci, grandique ictu percussit in capite; qui tamen adhuc minime cecidit. Item percussit isdem² Guillelmus enixius, et ad illum ictum corruit vir sanctus pronus in pavimento. Ricardus vero Brito jam in pavimento prostratum percussit, fregitque ensem suum per medium ad lapidem oppositum. Dum hæc aguntur,³ Hugo de Maurevilla in abigendo populo qui imminebat occupatus erat; et ita contigit quod manu sua non percussit eum. Hugo vero Malus-clericus, omnium hominum sceleratissimus, accedens ad jacentem posuit pedem super⁴ collum ejus, gladiumque defigens in capite spargebat cerebrum ejus super⁴ pavimentum, clamans et dicens, "Eamus, mor- The murder.

Outrage of H. Mau-clerc.

" tuus est enim proditor."

78. His igitur gestis, egrediuntur milites de ecclesia per viam qua venerant, gladios habentes in manibus, et vociferantes, "Regales, regales!" Dimiserant autem interim in camera archiepiscopali Robertum de Broco et quosdam alios, ad custodiam rerum quæ ibi erant. Quo iterum reversi, statim fregerunt archa⁵ et scrinia, accipientes⁶ aurum et argentum et vestes et libros, etiam privilegia et universa quæ ibi reperta sunt; Plunder of the palace.

¹ *dedit*, followed by a full stop, G.

² *idem*, G.

³ *agantur*, G.

⁴ *supra*, G.

⁵ *arcas*?

⁶ *arripientes*?

diripuerunt quoque etiam equos omnes, et universa omnino quæ in domibus archiepiscopalibus usui apta invenire potuerunt. Monachi vero, emissa multitudine populi de ecclesia, clausuerunt ostia, colligentesque super pavementum fusum sanguinem et cerebrum novi martyris reposuerunt in vasa. Tulerunt quoque corpus sanctissimum, et exposuerunt ante majus altare, ubi et pernctavit, circumsedentibus monachis in magna tristitia et mærore. Supposuerunt autem et vasa ad suspensionem sanguinis defluentis; non ignorantes pretiosissimum esse martyris sanguinem qui pro Dei amore et ecclesiæ libertate fusus fuerat.

Indignities to the corpse threatened.

(76.) Mane facto venit quidam ostiarius regis, Robertus scilicet de Broco, missus a Randulpho de Broco; qui convocatis monachis dixit, "Terra vacuata est a proditore, qui sicut vivus ita et mortuus meruisset inhoneste tractari. Nunc igitur tollite eum de medio, et projicite in locum ubi nesciatur. Alioquin noveritis eum vilissime per pedes extrahendum, et per frusta discerptum porcis et canibus projiciendum." Timentes igitur monachi acceperunt corpus sanctum et exuerunt illud vestimentis suis. Cumque vestimenta illa quæ usus necessarius exigere videbatur sustulissent, invenerunt subtus habitum monachi, id est cucullam, et sub cuculla ad carnem cilicium asperimum, demum etiam sub femoralibus lineis femoralia cilicina, nihilominus asperrima. Ipsa quoque vestimenta ita arte quadam et nodis aptata erant ut facile possent exui et indui propter disciplinam. Crebro siquidem flagellabatur; ipsa etiam die qua passus est, tertio flagellatus asseritur.

Preparations for burial.

Memorable Tuesdays in the archbishop's life.

(77.) Passus est autem ab incarnatione Domini millesimo centesimo septuagesimo primo, quinto die a natiuitate Domini, feria vero tertia. Dicendum etiam quod feria tertia natus est et baptizatus idem vir beatissimus; feria tertia de Northamtona fugit; feria

tertia mare transiit; feria tertia nihilominus in reditu suo transfretavit; et feria tertia (sicut prædictum est) martyrio coronatus occubuit.

(78.) Porro monachi videntes virum beatissimum The burial. omnia sanctitatis et religionis insignia in occultis suis habentem inestimabiliter gavisí sunt, et admirantes dicebant mutuo, "Ecce vere monachum et vere here-
" mitam! ecce vere martyrem, qui non solum in morte
" sed et in vita tormenta passus est!" De dolore igitur, quem de morte illius conceperant, inenarrabiliter consolati, gaudentes et exsultantes in Domino, securique de patrociniis ejus, eum cum maximo honore et alacri devotione in crypta abditissima sepelierunt. Ubi crebra Miracles. et innumera sanitatum et miraculorum beneficia per ipsius merita fidelibus conferuntur, præstante Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre et Spiritu regnat Sancto in sæcula, Amen.¹

¹ At the end of this Life, the Paris MS. has the words "*Hæc quæ sequuntur in alia legenda habentur.*"

"Quis quod sequitur sine lacry-
" mis referre poterit, &c. . . in
" sæcula sæculorum, Amen." (See John of Salisbury, in vol. ii., pp. 321-2.)

Then follows a collection of miraculous stories, with the heading—*Explanata igitur vita [et] passione sanctissimi martyris Thomæ, atque sceleratissimorum divina ultione, ad laudem Dei atque ejusdem gloriosi martyris percurramus quædam ad nostram instructionem atque letitiam miracula, quæ Deus per ipsum operari dignatus est.*

Incipit prologus in visiones—

The prologue is taken from Benedict (vol. ii. p. 21), as are also the narratives which follow. Under the head of *Visions* are the first

four and the sixth chapter of Benedict's first book. Then we read *Incipit prologus in Miracula.* These too are from Benedict, and correspond with the following chapters of his work:

Book i. cc. 7, 8, 10, 12, 14.

ii. — 6, 26, 27, 29, 30, 31, 33.

iii. — 63, 64.

vi. — 1, 2, 3.

The extracts from Book iii. are placed after those from Book vi.; and it will be observed that nothing is borrowed from Books iv. and v.

At the end of the miracles, the copyist adds—

Explicit vita et passio, miracula et signa, sancti Thomæ Cantuariensis archiepiscopi. Anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo quarto per me Lodewicum Confluencie fratrem hujus domus in crastino Lucie virginis et martyris.

II.

VITA SANCTI THOMÆ,
CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI ET MARTYRIS,
AUCTORE ANONYMO II.

*Incipit passio sancti Thomæ archiepiscopi et martyris.*¹

Quoniam vero² multi sermonis prolixitatem et obscuritatem abhorrent, ideo succincta et levi oratione perstringatur de martyrio³ sanctissimi Thomæ Cantuariensis archiepiscopi, quod me præsentem, qui hæc refero, et aliis quamplurimis, actum Deo teste dignoscitur. Et quia hoc subito referre, nulla præmissa præfatione, esset non lotis manibus ad mensam accedere, idcirco præcedentia vitæ ipsius prælibentur. Beatus qui audierit verba hujus lectionis,⁴ et ea conservaverit ad⁵ incentivum martyrii, ut⁵ si forte res exigat, paratus⁶ sit dare animam, vel saltem⁷ pro nomine Jesu contumeliam pati.⁸

¹ This Life is taken from a MS. in the Archiepiscopal Library at Lambeth (No. 135). The prologue is found also in a MS. at Oxford (Bodl. Laud. 114), but is there followed by the beginning of a different biography. The variations of the Bodleian from the Lambeth copy are marked by the letter B.

² om. B.

³ *de martyrio*] om. B.

⁴ *lectionis hujus*, B.

⁵ *et*, B.

⁶ *parator*, Giles.

⁷ om. B.

⁸ The Bodleian MS. goes on as follows: "Itaque cum primo rex Anglorum Henricus secundus monarchiæ et intercedentibus transmarinis etiam regionibus multis præsideret, beatus iste martyr, ex Londoniæ civibus non infimis oriundus, Cantuariæ archidiaconatum sub Teodbaldo archi-

(1.) *Qualiter ortus sit.*

Inter Angliæ municipia, vicos et civitates, Londonia Norman settlers in London. melior et major habetur. Ad hanc, postquam facta est sub ditione Normannorum, quamplures indigenarum Rothomagi et Cadomi, quæ nobiliora Normanniæ loca sunt, se transtulerunt, incolæ civitatis esse delegentes, eo quod mercimoniis aptior et refertior erat quæ frequentare consueverant. Ex horum numero fuit Gilbertus Gilbert Becket, of Rouen, and Roesa his wife, of Caen. quidam cognomento Becchet, patria Rothomagensis, inter cæteros genere, strenuitate, facultatumque possibilitate bene nominatus. Honestam siquidem sed ex burgensibus originem duxit, et in commerciorum exercitio vir industrius, domum propriam pro vitæ genere satis honorifice rexit, inter concives suos non solum sine querela conversatus, sed etiam boni viri testimonio notus. Habuit autem uxorem nomine Roesam, natione Cadomensem, genere burgensium quoque non disparem, corporis compositione decentem, sed moribus decentiorem, domuique suæ bene præpositam, et sibi sub Dei timore fideliter subditam.

(2.) *Præsagium ortus ejus.*

Hæc cum de ipso semel haberet in utero, pro Roesa dreams while pregnant. foribus Cantuariensis ecclesiæ se per somnium rep-

“ præsule regebat. Qui, quoniam
 “ eloquentiam quam a natura habebat summæ prudentiæ maritaverat, vultu amabilis, mitis a conspectu, opere justus, cultu ventus, corpore procerus, et rebus regendis aptus quodammodo videbatur, in brevi a præfato rege in tantam familiaritatem admissus est ut per diversas regiones se beatos [repeated in MS.] reputarent qui ei ut consiliario et cancellario domini sui obsecun-

“ dare potuissent. Et quamvis
 “ exterius consideranti caduca imitari videretur, secreto tamen ea pro nullis reputabat, et in dominatione multarum nationum constitutus se infimis ministraturum corde humili Deo, quod postea legitime implevit, promittebat. Inter hæc archipræsul Theobaldus viam universæ carnis ingressus ecclesiam Cantuariensem orbam tam pastore reliquit. Congregato.”
 . . . [Here the fragment ends.]

perit, et quasi progrediens ut intraret, præ tumentis uteri grossitudine vix ingredi potuit. Præsagium hoc utique fuit futurorum: filium siquidem inter viscera tunc gestabat, cujus plane futuram magnitudinem uteri dilatatio præsignavit. Jam autem magnus, et tamen nondum natus, in Cantuariensem portabatur ecclesiam, quia clarus in palatio, sed adhuc parturiendus Christi servitio, sublimandus erat in pontificalem ejusdem ecclesiæ cathedram. Vix etiam præ magnitudine potuit intromitti, quia multum ad ipsum ejus in sæculo fastigium suspirantibus invidis vix primo promovendus, vix postmodum exsul restituendus, et demum arcto passionis ingressu sanctorum ecclesiæ numero fuerat¹ aggregandus. Hæc autem ex sequentium serie plenius et distinctius patent.

(3.) *De primitiva ejus nativitate.*

Birth and
early years
of Thomas.

Itaque suo post somnium tempore natus est hic eleganti specie filius. Quem nutu divino patrini Thomam² vocaverunt, ut nomen ei non deesset apostoli, qui vitam apostolicam habiturus erat et finem. Mox autem ut natus est, parentes eum ecclesiasticæ militiæ servitio devoverunt, et post infantilis decursum ætatis litteralibus rudimentis imbuendum tradiderunt.

Acer igitur ingenio, tenacisque memoriæ, sicut crescebat ætate, proficiebat eruditione, citoque scholarium meliores æquiparasse potuerat, si qua cœperat celeritate discendi sciendorum tramitem peragrasset. At postquam magistri metum evasit et sui juris effectus est, ut juveniliū levitas ferebat annorum, lubricis discursibus institit, et seriis discendorum omissis, sæcularium ineptiis meditationum inhæsit, aucupum et venatorum exercitiis deditus, curialiumque vanitates et nœnias amplexatus. In his tamen nihil turpiter nota-

¹ *fuit*, Giles.

| ² *Thomas*, G.

bile gessisse repertus est, quia cujusque rusticitatis notam cavens, et urbanitatis doxam captans, inter urbaniores etiam primus haberi semper enisus est.

(4.) *Qualiter factus sit Cantuariensis archidiaconus.*

Quem autem in sublimiorem columnam ecclesiæ gratia divina providerat erigendum, hunc ad subeundum ecclesiastici jugum obsequii demum convertit. Et quia futurum in Anglia luminare majus sub modio latere non decuit, in celebriorem Angliæ curiam militaturum transvexit. Acciri siquidem fecit eum in comitatum Theobaldi, Cantuariensis archipræsulis Angliæque primatis, quasi ut ipso conversationis experimento fieri disceret ejus imitator ejus futurus erat successor. Ex tunc igitur evacuans plurima quæ parvuli fuerant, juveniles lapsus virili maturitate redimere studuit, et seriis curiæ quæ magna tractabat operam dans, innatam industriam mox exseruit,¹ in agendis domini sui repertus et prudens consultor et strenuus exsecutor. Ob hoc ejus familiaritatem sibi magis magisque concilians, inter primos etiam assessorum ipsius locum adeptus est. De magnæ quoque probitatis indicio multis gradatim auctus ecclesiæ beneficiis, tandem etiam Cantuariensis factus est archidiaconus. Ita² gratia divina scalam et occasionem pontificalis ei procurabat ascensus. Jam enim quanto superior et major erat in ecclesia sua, tanto propinquior ad suscipiendam ejusdem gubernationem fiebat.

He enters
archbishop
Theobald's
household,

and is
made arch-
deacon.

(5.) *Qualiter factus sit regis cancellarius.*

Et quoniam ad hujus rei complementum præcipue cooperari poterat regis assensus, divinitus etiam procuratum est, ad faciliorem promotionis viam, ut ejus

He be-
comes the
king's
chancellor.

¹ exercuit, G.

| ² Item, G.

fieret assecrētis.¹ Cum enim non multo post, Stephano rege defuncto, nepotem regis Henrici primi Henricum secundum in regem Angliæ de successionis hæreditariæ jure sublimari contingeret, præ cæteris regni personis ecclesiasticis obtinuit jam dictus archidiaconus novi regis constitui cancellarius. Et tantum quidem principem talis apocrisiarius optime decuit; erat enim pulcher facie et decorus aspectu, consilio discretus et promptus, eloquio purus et expeditus, naturalique quadam gestus excellentia reverendus; tanta denique magnificentiæ gloria cæteros curiæ magnates antecedens, quantum et officii singularitate præcellens. Quibus apud regem amoris privilegium et inter consiliarios primatum emeruit, quotidie proficiens atque succrescens, donec vehementer magnus effectus est. Gubernabat enim omnia quæ regis erant, et ad oris ejus imperium universitas subditorum intendebat.

(6.) *Qualiter factus sit Cantuariensis archiepiscopus*

He is made
arch-
bishop.

Interim archiepiscopo Theobaldo rebus humanis exempto, deferendi locum honoris dilecto suo rex se nactum esse gavisus est. In multis enim expertus magnanimitatem ejus et fidem, tanto quidem fastigio bene sufficientem credidit, sed et ad suas utilitates facile semper inclinandum, et, si dies suos mors immatura præcideret, hæredibus suis futurum fidum tutorem præcipue cogitavit. Unde totis enitens viribus non prius destitit quam apud Angliæ clerum obtinuit eum in archiepiscopum subrogari.

(7.) *Facti reprehensio.*

Objections
to his pro-
motion.

Nonnullis tamen id circa promotionem ejus visum est minus canonicum, quod ad eam magis operata est regis instantia quam cleri vel populi vota. Præsump-

¹ Sic MS.; a secretis, G.

tionis quoque vel indiscretionis fuisse notatum¹ est, quod qui remum tenere vix idoneus videbatur, primum gubernaculi locum suscepit; præsertim in ecclesia cui conventus in habitu religionis deservit, cujus etiam præsul religionis professor esse consuevit. Ipse vero vix etiam clericum veste gestuve profitens, magis autem mutatorii mollium inter aulæ delicatos delicatius nitens, magis etiam sæcularia sapiens, tam sanctum tantæ dignitatis fastigium non horrens renuisse, sed ultroneus ascendisse creditur; aliter quidem quam vel amicus Dei Moyses, vel sanctificatus ab utero Jeremias. Hic enim, cum ad prophetandum Jerusalem etiam a Domino mitteretur, verecunde respondit, "A, Jerem. i. 6.
 " a, a, Domine Deus, nescio loqui, quia puer ego sum." Ad populi quoque sui ducatum electus quamvis a Domino Moyses, onus tamen expavescens ait, "Quis
 " ego sum, ut vadam ad Pharaonem et educam filios Exod. iii. 11.
 " Israel de Ægypto?" et iterum, "Obsecro, Domine,
 " non sum eloquens, mitte quem missurus es." De Ib. iv. 10, 13.
 sanctis quoque Novi Testamenti frequentius legitur quod ad episcopatus officium proveci sunt magis compulsi quam spontanei. Beatus enim Gregorius etiam Paul. Diac. Vita Greg. 13.
 a fuga retractus est, et invitatus in sede Romana locatus. Beatus item Ambrosius satis reluctans, et ut Paulinus, Vita Ambr. 7.
 repelleretur crimina de se confitens, tandem imperatoris Valentiniani jussu pontificatum recepit. Beatus quoque Sulp. Severus, Vita Mart. 9.
 Martinus, religiosa civium calliditate circumventus et captus, non nisi coactus et tristis consecratus est. Horum igitur exemplo, quod se tanquam indignum et imparem melius excusasset cancellarius, plurimi judicant, aliter actum ab ipso mordaciter accusantes.

(8.) *Apologia ejus.*

Ut autem veritas non negetur, tanquam multorum peritus et solitus bene futura metiri, tantæ curæ peri-

He hesitates to accept the archbishoprick,

¹ vocatum, G.

culum satis prævidit et ponderavit. Haud dubium enim quin noverit celsitudinis illius pariter honorem et onus; qualiter scilicet, sicut totius ecclesiæ regni fieret caput, sic et in caput suum ecclesiasticus omnis redundaret excessus. Qualiter etiam consuetas delicias abdicare, veteremque prorsus hominem oporteret exuere, si debitam officii semitam vellet incedere. Qualiter item futurus esset opprobrium hominum et abjectio plebis, si tepesceret in eo vigor ecclesiasticæ correctionis, aut si hic ut decebat procederet, multorum offensa succresceret; demum aut regem dilectum dominum suum amissurus esset aut Deum. Nec enim mereretur cum Deo regnare, regis motibus obsequens, aut posset cum rege gaudere, sanctorum Dei leges præponens. Hæc proculdubio prævidens et in animo sæpius volvens ac revolvens, his arctatus et territus, sublimationis arduum satis horruit, satis animo fugit; satis etiam se contra regis instantiam excusando declinare tentavit, non dissimulans aut ei celans qualiter sublimatum se vel Dei vel ejus gratia privari contingeret. Quanto magis autem reluctabatur, tanto rex vehementius circa id votum exarsit; adeo de probitatis illius singularitate bene sentiebat, adeo de fide et devotionis ejusdem circa se plenitudine confidebat. Cui proculdubio necesse fuit obsequi, vel ipsum indubitato proscriptionis et odii subjacere discrimini. Sed et diebus eisdem Henricus Pisanus, ecclesiæ Romanæ presbyter cardinalis, in Normannia legationis exercebat officium. Cujus consilium et instinctus ad hoc etiam diligentius accessit, ut munus tam instanter oblatum pro Christi ecclesia non respueret, nec occasionem tam honestam sperneret, qua liber ab humano, Dei deinceps vacare posset obsequio. Demum cum ad præficiendum sibi metropolitanum clerus Angliæ convenisset, in hunc unanimiter et instanter tam matricis ecclesiæ quam suffraganeorum præsulum postulationes convenisse repertæ sunt; et licet (sicut evenire solet in talibus),

but is persuaded.

His election.

æmuli quidam non parum suspiraverint, nihil tamen palam propositum est quod rem vel præpediret vel differret. Talibus itaque nequiens ille non vinci, jactavit cogitatum suum in Domino, justequè reputans ejus fore decretum quod ita studium urgebat humanum, elegit melius in Dei manus incidere, totum se misericordiæ illius committens et subdens.

Ut etiam de sequenti ejus vita passionisque constantia demum apparuit, ea præsertim intentione non recusavit id oneris, ut pro liberatione tunc in Angliam male periclitantis ecclesiæ studium suum et operam daret. Contra ecclesiæ namque leges, in disponendis ecclesiasticis rebus, ut laicis, plus agebat manus regia quam censura canonica; personis etiam ecclesiasticis indelictarum exactionum et concussionum onere multiplici sæpius fatigatis. Sed et ejus enormitatis ipse, quia regis ab eo videbatur pendere consilium, suasor et laudator ab æmulis dictus est. Verius autem ipsa per se regis animositas hæc usurpabat, qui de latæ gloria potestatis elatus, et juvenilis voluntatis impetu ductus, se regem æstimare nesciebat, nisi quos ad regimen habebat commissos, haberet etiam ad arbitrium subditos, et tribunalis imperium in clericos pariter extenderet ut in laicos. Huic etiam animositati vires dabat suorum favor et stimulus familiarium, in exaltationis ejus applausu cupientium ei placere, quærentiumque quæ sua erant, non quæ Jesu Christi. Videbatur enim iis, in quibus regis crevisset potestas, sui quoque fastus cum lucro simul amplianda sublimitas. His igitur omnibus obviare, cancellario soli tutum non fuerat; sed nec censoris ad corrigendum personam gerebat, cui manebat necessitas obsequendi, non auctoritas arguendi. Proptereaque cum potestas esset et hora tenebrarum, prudentius in medio navigaverat, usurpationes magis dissimulans quam suadens, magis sustinens quam laudans. Zelo tamen domus Dei nonnunquam ingemuerat; interdum etiam talium dissuasor

Hardships
of the
church.

The chan-
cellor's
policy.

He re-
solves on
a change.

esse præsumpserat, ea tamen qua decuit modestia, ne regis offensam incurreret. Gratia vero promotionis oblata, vidit utique, si fieret præsides⁴ ecclesiæ, quod exinde principaliter tentus ei subvenire pro eadem compellare regem et justius deberet et liberius posset. Propter ipsam itaque se periculo subdens, gratiam illam non repulit, sed clero petente regeque urgente vel invitatus admisit. Tanquam enim volaverit ad eum unus de seraphin, et calculo quem forcipe tulerat de altari labia ejus tetigerit, quærenti deinde Domino quem mitteret, respondit, "Ecce ego, mitte me." Proposuit namque quod exinde in medio populi polluta labia habentis non sileret, non quiesceret, et si privilegio amoris opitulante non posset, vi saltem rationis ecclesiæ liberationem apud regem evincere laboraret.

(9.) *Qualiter vixerit in archiepiscopatu.*²

His life
as arch-
bishop.

Hoc igitur ut melius et potentius obtineret, priusquam sublimatus est, non acquievit carni et sanguini, nec sæculi delicias aut pompas lucrave captavit, sed novum hominem induens, religionis tramitem fortiter et firmiter ingressus est. In primis enim summo opere declinans a malo, dierum etiam priorum excessus multiplici remedio redimere studuit, quotidie cum perhenderet matutinale tempus in profusis orationibus et uberibus lacrymis agens, et deinde confessione sacerdoti facta dorsum ad flagella ponens. Post hæc devote missam vel audiens vel sæpius celebrans, et horas antemeridianas complens, aut causis audiendis aut agendis propriis intendebat, in propriorum ordinatione providus, in causarum decisione promptus et justus, post avaritiam non declinans et post munera non ab-

¹ *fierent preces*, G.

² Much of this section appears to be borrowed from John of Salis-

bury. See vol. ii., pp. 306-9; compare also vol. iii., pp. 38, 199.

iens, pius oppressorum consolator et velox injuriantium ultor. Siquando vero vacabat a negotiis, totus lectio-nibus aut necessariis cum suis collationibus insistebat.

Quotidie quoque, quando¹ secretius poterat, in secre-tiori cellula lavandis tresdecim pauperum pedibus genua curvare consuevit, ad exemplum famosissimæ pecca-tricis, in Christi memoriam lacrymis eos rigans et capillis tergens, humiliterque deosculans; singulis etiam quatuor donans argenteos.² Quod pietatis opus per vicarium expleri curabat, si forte sibimet explendi commoditas deerat. Demum ad mensam grandis nobilisque curiæ cœtu vallatus et præinductis viginti sex pauperibus accedebat. Sicut autem decuit archiepi-scopalem domum,³ et ipsa copiosis ac splendidis neces-sariorum apparatus affluens erat. Inter ipsas vero ciborum potuumque delicias hoc ille semper tempe-rantiæ medium tenuit, ut nec prorsus eis abstineret, ne superstitiosus notaretur, nec immodice sumeret, ne crapula gravaretur. Cæteris enim exterius se sicut in habitu sic et in victu conformans, et inter eos jocundus et hilaris, intus tamen dissidere curabat, juxta illud viri sapientis, "Frons populo nostra conveniat, intus autem Seneca, Ep. 5. "omnia dissimilia sint." Et quidem in veste pretiosa spiritu pauper, in facie læta corde contritus, in mensa lauta penuriam eligens, nonnunquam ventre magis vacuus quam refectus, et sæpius magis refocillatus quam plenus, semper autem sobrius, permanebat. Cavens enim inusitatum et superstitiosum jejunium, ut et vitaret nomen hypocritæ, optimum id jejunii genus arbitratus est, sobrietatis tenere mensuram. Ad hoc etiam ditio-rem et refertio-rem mensam habere satagit, ut ex reliquiis plenius pauperibus subveniret. Magna siquidem ei cura pauperum erat, et præter hoc quod ostiatim mendicantium nullus ab ejus januis vacuus

¹ quandoque, G.

² argenteos donans, G.

³ domum decuit archiepiscopalem,
| G.

rediit, ipse lares ægrorum et debiliū pauperum diligentius per suos scrutabatur et eleemosynis visitabat, quamplurimos etiam quotidiano victu vestituque sustentans. Cum vero decessor suus statutas decessorum suorum eleemosynas duplicare consueverit, hic eum in religiosa superaddendi liberalitate secutus, ejusdem etiam duplum duplicandum censuit, in hujus pii operis observantia permanens, et ad id etiam omnium quæ possidebat decimas conferens. Post epulas autem et somnum, ubi necessitas poscebat, exactum, denuo præter pensum horarum aut negotiis aut scripturis aut honestis colloquiis insistebat, otium summopere fugiens, ne viderent eum hostes et deriderent sabbata ejus. Nocturni quoque somni tempore lecto decumbens, amplius vigiliis indulgebat, tunc potissimum, solo Deo teste, jacturas prioris ætatis plangens, et multa lacrymarum deplorans ubertate,¹ orationique vehementius instans, interdum etiam meditationibus sanctis incumbens.

Hic oī fuit quotidianæ post archiepiscopatum cursus vitæ; talibus præhabitas sæculi delicias castigationum purgabat angustiis; hæc in eo mutatio dexteræ Excelsi. Nitens quippe forma gregis fieri quem regendum suscepert, assuescebat jugum Domini suave et onus ejus leve, castimoniam sectans, humilitatem tenens, in sermone modestiam, in opere justitiam, servans, ut quos eruditurus erat verbo, potentius sanctitatis suæ moneret exemplo. Sive laicis autem sive litteratis loquebatur, mirum in modum eruditus et eloquens apparebat, pondereque sententiarum et puritate verborum ejus prædicatio placens erat et efficax. In quo palam est quod eum docebat unctio; non enim ab homine acceperat neque didicerat, quippe qui studiis litteralibus modicum tempus et operam dederat. Zelo quoque justitiæ circa subditos fervens, sine personarum acceptione temporalique mercede quod suum erat cuique servare

His diffi-
culties.

¹ ubertate deplorans, G.

nitebatur. Angebat cum præsertim sollicitudo ecclesiæ sibi commissæ, cujus in plurimis obviabatur utilitati, derogabatur honori, detrahebatur potestati; cui quædam juris sui vis procerum quorundam negabat, cui præter debitum Eboracensis ecclesia se parem gerebat, cui magna ex parte quod oportebat in subditos ex prohibitione regia non licebat; in cujus etiam aperte redundabat injuriam, quod laica potestas in ecclesiarum res ejus¹ aut personas usurpabat. His igitur contraire, cæterorumque reformationem quærere, quanto plus super iis anxiabatur, tanto majus ei studium erat. Ob hæc etiam arctius sanctioris vitæ viam incessit, quo et melius hos ejus conatus gratia divina dirigeret, et major ad obtinendum auctoritas esset.

(10.) *Qualiter primo blanditiis cum subvertere tentaverit diabolus.*

Hanc autem in eo mutationem intuitus, admodum admiratus est malignus, ut quem viderat inter cæteros delicias et glorias sæculi vehementius sequi solitum, hunc hæc omnia jam² vertere stuperet in contemptum, et humilitatem abjectionis assuescere quem putaverat in elationis tumorem magis extollendum de culmine. Potius tamen hoc ex bili procedere reputans, quasi fastidiret habita, quia pro libitu non poterat uti potestate percepta, deinceps satis amplioris spe dominationis ipsum allicere studuit. Jam autem acrius immererat in corda malevolorum ejus, ut actibus et moribus ejus audentius et impudentius detraherent; et quibus vere carpebat aretam quæ ducit ad cælos vitam, magis ei verterent ad invidiam. Interpretati sunt enim in superstitionem quod vitam habebat arcotiorem; in crudelitatem, quod zelabat justitiam; in cupiditatem, quod ecclesiæ suæ quærebat utilitatem; in austeritatem, quod

Misrepresentations of his enemies.

(Joh. Sa-
resb.
c. 13.)

¹ ejus res, G.; perhaps rightly. | ² tam, G.

hominum postponebat favorem; in gloriæ venationem, quod nobilis curiæ magnificentiam sectabatur; in elationem, quod in agendis sæpius mentem propriam sequebatur; in præsumptionem, quod in ecclesiasticis antiquorum metam excedere nitebatur. Denique vix aliquid boni visus est agere, quod non in sinistram partem retorserint; et cum multi fuerint, ad persuasionem potius multitudine quam veritate vicerunt. Hinc igitur multorum odium, et consequenter etiam apud aures regis crebras detractiones, incurrit; apud quem demum insonuit, quod studio dilatandæ potentiæ suæ canones etiam præferre proponeret contra regias dignitates, et hujus rei indicium fore quod omnes regni meliores sibi juramento constringeret, quod etiam adeo prælationem suam in majoribus et minoribus regni poni paret, ut dixisse palam videri potuerit, "Exaltabo solium meum, et ero rege superior." Hinc itaque regi malæ suspicionis initium; hinc iræ seminarium; hinc doloris impatientia, quia quem sibi suisque patrem et patronum mensus fuerat, hunc verius adversarium ex multis jam non formidare non poterat.

The king visits England, and has an interview with the archbishop. Christmas, 1162.

Cum autem in transmarinis tunc ageret, "Transfretabo," inquit, "et videbo utrum clamorem, qui ad me venit, opere compleri propositum sit." Nec multo post veniens, et occurrentem eum habens, non irati mox aut vultum ostendit aut mentem expressit, sed alligandum primo blanditiis censuit. Arctius siquidem eum et familiarius carum habebat, de quo et dixerat, "Inveni virum secundum cor meum;" præ cæteris enim fidum et necessarium in agendis suis sæpe probaverat, super tuendo quoque regni sui statu antiquo potissimam in eo fixerat spem.¹ Hanc igitur spem prorsus rumpere, consiliumque ejus declinare vel amorem exuere, nec statim potuit nec congruum duxit, sed magis a delinimentis exorsus est. Officiosissimæ namque sa-

¹ *spem fixerat, G.*

lutationis et osculi more præmisso,¹ magnam ei deinceps reverentiam exhibere, multumque honoris ejus honori deferre curavit. Commentus enim est malignus, ut ad tanti principis humiliationes melius frangeretur, et promissorum ejus magnitudine facilius caperetur. Habito vero largioris colloquii loco, rex non acerbe sed benigne, non dominantis fastu, sed amici spiritu, de ipso sibi significata recoluit, suppliciter et humiliter monens ut contra se cœpta corrigeret, ut conatibus noxiis abstineret, ut pacem et gaudium secum sectans, voluntati suæ non repugnaret. Optabat enim et agebat ut ecclesiasticorum status in regno suo redigeretur ad aviti temporis modum: tunc autem nihil vel parum in eo consueverat Romanæ sedis censura; tunc enim magis ad regis arbitrium etiam in ecclesiasticis quæque gerebantur, præsidentibus tamen temporis illius archiepiscopis, sed propriam tenentibus pro consuetudine regni mensuram.

The king's
designs.

Hoc itaque juste sibi vindicare credebat, quod sui decessores obtinuerant. Nihil enim, sicut ei suadebatur, contra legem evangelii vel apostolorum vel prophetarum vel sanctorum dignitatis suæ jura faciebant; ideoque licite zelandam credebat eorum observantiam, nec ob contrarias imperatorum vel episcoporum constitutiones abolendam. Sed et ab eadem subditos priores reges habuerant, quorum etiam plures indubitata sanctitatis memoria veneratur. Non minus autem et salutis et honoris archiepiscopo suo, sicut dicebat, et optabat et manere posse putabat; voto quoque sibi multum fore jurans ut et sublimius et felicius iis ipse præsideret, et ad hoc ope consilioque se pro viribus affuturum promittens; gloriam quippe suam præcipue fore, si et is quem creaverat non minus gratiam apud Deum et homines obtineret, et in eo divinam sententiam electioni suæ concordare probaret. Præsertim enim detestans et

¹ *permisso*, G.

declinare volens Romanæ curiæ supercilium et ambitionem, archiepiscopo soli suos ad iudicium subditos fieri nitebatur; consequenter et sibi subdendos esse metiens, et quosdam etiam de clero dyscolos aut infidos pro arbitrio reprimendos conjiciens. Quis enim in regno præpedire posset in quo regis et archiepiscopi nismus concurrerent? Ecce quantum ei potestatis in ecclesiasticis procurabat fastigium.

Adhuc etiam instanter et pertinaciter ei supplicabat, ut et in laicalibus regni sui regimen et curam susciperet, quo melius et securius ipse transmarinis intendere posset; ut etiam filii sui, regis futuri, custodiam et magistratum gereret, ne quid ad dominatum ei deesset. Videbat quippe quod sine fraudatoris nota non posset in regiis dignitatibus ejus sustinere jacturam, cujus tutelam subisset.¹ Videbat et [quod] dum utriusque gladii potestas illi cederet, neuter sibi decederet. Ecce quantis eum sollicitabat, quantis angebat, quantis pæne vincebat; quibus etiam degener et pusillanimis inaudesceret, nec nisi perfectissimus vinci nequiret.

The arch-
bishop's
answer.

Ille vero, sicut altioris erat consilii, regiæ voluntati nec statim annuit nec palam obviavit, habens tamen in corde fixum, se neutrum secuturum. Cum regni namque negotiis ecclesiæ curam bene regere nec possibile nec tutum ducebat, quia nemo potest dominis servire duobus. Aviti quoque temporis statum in ecclesiasticis pati, palam ordinis et animæ periculum continebat, quia nonnulla vigor ecclesiasticus adjecerat, et ipse fidelitatem Romanæ ecclesiæ juraverat, quam nequaquam servaret, si censuram statutorum ejus contemneret. Itaque responsionem ita temperavit, ut ad regni regimen obsequium opis et consilii sui pro viribus obtulerit, dum tamen, qui plurimum erat in onere novo novicius, illud alterum regiminis onus specialiter non subiret. Quantum autem ad regias dignitates et jura,

¹ *sybiisset*, G.

se firmiter servaturum promisit quæ Cæsaris erant Cæsari, dum tamen et quæ Dei erant Deo redderet. In hujusmodi responsione, sæpe conventus et importune sollicitatus, immutabilis permanebat.

(11.) *Qualiter diabolus eum injuriis postea aggressus sit.*

Cujus in bono firmum radicatumque propositum ma- Beginning
of discord.
lignus, ut vidit, invidit, et quem non poterat sæculi pompis, exinde subvertere cogitavit injuriis. Putaverat quidem eum in illarum quæ fiebant adversus ecclesiam usurpationum consensu sibi fuisse subdendum. Putaverat enim magis adulationi regiæ quam timori divino cessurum; putaverat magis pacem et gloriam sæculi quam cæli captaturum. Jam autem cernebat potestatis magnitudinem ei esse virtutis causam; quippe per honoris occasionem probabatur ire de virtute in virtutem. Propterea deinceps ad hoc fraudis suæ commenta convertit, ut vel eum dejiceret, vel metu dejectionis subjiceret. Quorum effectum nullo modo se facilius potiturum arbitratus est, quam si persecutorem ei crearet, quem habuerat suæ sublimationis auctorem. Rege siquidem inimico facto, tanto majores ei suscitandos adversarios reputabat, quanto plures se metu regis inviderant subditos. Imo vix aliquem ei deinceps obsequio putabat astiturum, cui regem viderent adversum. Per regiæ quoque molem potentiæ citam et facilem ejus metiebatur dejectionem. Cum igitur ad voluntatem suam, sicut speraverat, rex eum mobilem non haberet, cœpit malo suspicionis amplius in dies moveri, nec nisi captionem in verbis ejus arbitrari.

(12.) *De ortu contentionis inter ipsum et regem.*

Non multo post autem episcoporum, abbatum, et pro- Council at
Westmin-
ster.
Oct. 1163.
Question of
cerum cœtum Londoniæ colligi contigit ob negotia regia pacisque regni firmamentum. Inter cæteras vero quæ propositæ sunt illic querimonias, accusati sunt archi-

clerical
immuni-
ties.

diaconi super subditos non prælationis tenere modestiam, sed exercere tyrannidem, calumniis fatigare laicos, et indebitis exactionibus clericos. De cleri quoque numero producti sunt quidam variis flagitiorum criminationibus impetiti. Tales enim præcipue dicebantur regni turbare pacem, novisque facinorum immanitatibus debacchari, securitate per ordinis privilegium evadendi. Correctionem igitur horum rex instantè ab episcopis flagitabat. Amplius autem institit, ut in clericos publicorum criminum reos de ipsorum consilio sibi liceret quod avitis diebus factum sua curia relegebat; tales enim deprehensos, et convictos aut confessos, mox degradari, sicque pœnis publicis, sicut et laicos, subdi tunc usurpatum est. Hoc idem sibi licere cum instantius rex postularet per episcopos decerni, substituerunt quidem ipsi diutius, caventes admittere quod legi divinæ videbatur

See vol. i.,
p. 28.

obviare; dicit enim Naum propheta, "Non judicabit Deus bis in idipsum." Contra Deum itaque bis judicandos censuisse videri poterant, si post degradationem inconvictis pœnam mortis aut mutilationis infligi consensissent. Cavit hoc prudentissimus et rectissimus judicum rex Salomon. Cum enim Abiathar sacerdos reus mortis appareret, sicut et Joab, quia contra Salomonem declinassent post Adoniam fratrem ejus ut rex fieret, non tamen sicut Joab sic et Abiathar Salomon morte punivit, sed a sacerdotio tantum amovit dicens, "Vade in Anathot,¹ agrum tuum; es quidem vir mortis, " sed hodie te non interficiam, qui[a] portasti arcam " Domini coram patre meo David."

III. Reg.
ii. 26.

Talibus itaque cum archiepiscopo moti pontifices ad regis arbitrium legem ponere dubitarunt, præsertim ne trahi posset in præjudicium et calumniam innocentium, ut vel ad purgationem urgerentur vel nocentium sorti subderentur. Hinc itaque contentionis exordium; hinc enim arbitratus rex archiepiscopum cum episcopis in

¹ *Anathot*, G.

insidiis sibi sedere, regiarumque dignitatibus consuetudinum velle contraire, primum ira non parum excanduit, et deinde promissionem de servandis illis extorquere prosiliit. Illi vero, tractatu seorsim diutius habito, volentes regis iram sedare, cautam putaverunt procurasse responsionem, dum ordine suo salvo petitionem fieri concesserunt. Additionem autem, quam providerant ad cautelam, pars regis interpretata est ad captionem, et super ea detrahenda diutius certatum est, sed episcopis unanimiter subsistentibus tunc obtentum non est. Unde soluto conventu terribiliter effectus rex, et minax abscedens, exinde pontificalium concussionibus rerum officiales suos gravius insistere jussit.

Answer
of the
bishops.

The king's
anger.

Cujus molestiæ metu quidam pontificum postmodum abiire retrorsum, et sanctam resistendi deserentes unanimi-
tatem secuti sunt regis voluntatem. Exinde et cæterorum eandem molestiam formidantium nutare constantia cœpit, ut acciderit in iis quod Veritas ait, "Omne regnum in se divisum desolabitur." Sed et ipsius archiepiscopi nonnihil turbatus est vigor, dum videt præsertim ad injuriam suam perniciosius ecclesiam periclitari, seque coepiscoporum ope destitui, totam etiam contentionis causam et onus in se retorqueri. Jam autem regiæ privilegium familiaritatis amiserat; jam solita vultus serenitas in nubilum ei versa fuerat; jam amore foras misso, paulisper odium succrescere cœperat. Multi quoque, qui prius eum sequi solebant, jam non cum eo palam ambulabant, regis declinantes offensam. Exinde conatus ejus verti cœpit in derisum, potestas in contemptum, honor in nihilum, et secundum gloriam ejus multiplicata est ignominia ejus. Ecce quantis eum malignus aggressus est scandalis, quia subijcere nequiverat blandimentis! Perplexis itaque testiculorum Leviathan nervis interceptus, quid ageret, quid eligeret, quo se verteret, ignorabat. Impendentium malorum utrum utilius declinaret, non patebat.

The arch-
bishop's
difficulties.

Job, xl. 12
(of beche-
moth).

Si regi condescenderet, aderat evidenter ordinis et animæ periculum; si perseveranter resisteret, enorme timere poterat ecclesiæ damnum. Inter hæc si consilium petebat a subditis, non erat qui sane undique respondere sufficeret. Si vindictam æmulabatur in peccantes, non erat qui secum ad justitiam stare confideret. Ecclesiastica siquidem parum tunc prævalebat censura, prætextu schismatis Alemannici, quod ecclesiam Romanam satis presserat et depresserat. Contra beatum enim papam Alexandrum alio quodam viribus imperatoris in idolum apostolicæ sedis erecto, sub ejus apostasiis Italia tota gemebat, orthodoxo clero partim metu subacto, partim sedibus suis pulso, pesteque cupiditatis alio substituto. Quod dum et in aliis provinciis timebatur, erat quidem remissior prælatorum ecclesiæ vigor, et principum sæculi præsumptio promptior.

G. Foliot,
bishop of
London.

Ejusdem schismatis intuitu suaserat in initio G[ilbertus] tunc Londoniensis episcopus paulisper regi cedendum, ut in apostatas et malefactores clericos durius aliquid ei liceret; sed ad contradicendum prævaluit sententia cæterorum. Herefordensem prius idem episcopatum habuerat et murmur multum fuerat in populo de claritate nominis et voluntate regis eum in archiepiscopum fuisse subrogandum. Erat enim inter ecclesiasticas Angliæ personas fama celebrior, tanquam habitu vitæque, sicut videbatur, religionis professor, sed et eloquio scientiaque præstantior censebatur. Quem rex libenter audiebat et audito eo multa faciebat. Postquam autem in cancellario suo magis ei complacuit ut archiepiscopatum susciiperet, volens et huic aliquid honoris deferri per apostolicæ sedis auctoritatem impetravit eum ad cathedram ecclesiæ Londoniensis transferri. Post archiepiscopalem enim erat hæc in regno majoris dignitatis sedes, et facilius hinc vocatus poterat interesse tractandis tam ecclesiæ quam regni negotiis. Id ipsum autem ipsius archiepiscopi præsertim actum et impetratum est consilio, qui, plurimum de illius re-

ligione prudentiaque confidens et bene sperans, fidum eum collegam et strenuum adiutorem in ecclesiastica sustentatione futurum arbitratus est; sed aliter postmodum expertus est.

(13.) *Qualiter debuit sedata esse contentio.*

Eo igitur mediatore post malum contentionis exortum ad pacis reformationem saepius¹ usus, aliis etiam regem interpellantibus, demum obtinuit ad colloquium posse recipi; consequenterque pro sedanda controversia novum apud Clarundonam coegere conventum, et arctius inire consilium. Rege vero pristinam promissionem immutabiliter et pertinaciter exigente, pro bono pacis in hoc tandem resedit archiepiscopi coepiscoporumque consensus, ut additionis cujuslibet captione sublata regiarum omnium consuetudinum observantiam, sicut poscebantur, in Domini verbo promitterent. Hoc enim sine peccato sineque periculo fieri posse prætractaverant, consuetudinum nomine bonas tantum intelligendas censentes, quia malæ non propriæ² consuetudines, sed verius abusiones dicantur, bonæ quoque non sint, nisi quæ legibus ecclesiæ non dissentiant. Hoc itaque sensu custodiam omnium licite promissam credentes, et eo rectius quia generaliter omnium, non expressim aliquarum, (expressa enim nocent, non expressa non nocent,) regi quidem omnino satisfecerunt et assessoribus ejus, verborum magis usum quam proprietatem sequentibus.

(14.) *Invectio in episcopos.*

Nunquid autem non commiserunt in simplicitatem divinæ scripturæ, quæ tradit quod quaecunque arte

The bishops blamed for equivocation.

¹ saepe, G.

| ² propriæ, G.

verborum quis juret, Deus ita hoc accipit, sicut ille cui juratur intelligit? Nunquid et minus famæ suæ prospexerunt, cum apud laicos exinde credi cœpit et dici pastores ecclesiæ regiis abusionibus assensisse? Melius autem tunc venisset in mentem Eleazari memorabilis fortitudo, qui, dum ad legis prævaricationem per Antiochi satellites urgeretur, suasus ab amicis ut carnibus licitis vescens porcinas se manducasse simularet, et evaderet, ait, "Non est dignum ætatem meam¹

II. Machab. vi., 24, 25. " fingere: ut multi adolescentium arbitrati² Eleazarum nonaginta³ annorum transisse⁴ ad vitam alienigenarum, et ipsi propter meam simulationem decipiantur, et per hoc maculam, et⁵ execrationem ætati meæ⁶ conquiram." Et his dictis tractus ad supplicium, elegit magis fortiter mori quam simulatione cum aliorum perniciæ turpiter periclitari. Sensissent idem cum eo pontifices, et adhuc etiam tunc honestius curassent in simplicitate cordis resistere, quam irreligiosius verbis evadere. Quid enim violentius et⁷ urserat ut succumbere necessarium fuerit? Certe nihil adhuc fuerat sævitiis actum, sed minis; nihil etiam morte vel carcere dignum tractabatur. Sed nec ab hæreticorum perfidia vel paganorum sævitiâ periculum impendebat. Dei fideles ecclesiæ filii patribus suis potius litem quam persecutionem intentaverant; quippe non sanguinem sitiebant, sed jus regum vindicabant. Quibus audenter et perseveranter restitisse decuerat, qui melius contradictionis constantia vinci potuerant. Tunc enim pontifices firmiter et simul dixissent, "Oportet magis timere Deum quam homines. Oportet magis honorare Dei sponsam ecclesiam quam terrestriam potestatem. Oportet magis illius prospicere libertati, quam hominum stare consuetudini." Nec

¹ *ætati nostræ*, Vulg.

² *arbitrantes*, Vulg.

³ *ex.*, G.

⁴ *transiisse*, G.

⁵ *atque*, Vulg.

⁶ *meæ senectutis*, Vulg.

⁷ *emerserat*?

enim honoris integritas imperatori servatur, ubi quid augustæ¹ juri detrahitur. Tunc etiam in corde fortiter reputassent, quod vapor esset ad modicum pariturus, aut nubecula cito transitura. Quod si secundum minas sequeretur concussionum immanitas, tunc melius ascendissent ex adverso, et posuissent se murum pro domo Domini ut starent in prælio. Tunc liberis sacerdotum vocibus potestati contraissent, et adversus mala ratione ac monitis minisque decertassent. Tunc aculeis severæ coercionis tam discrete quam districte pupugissent, ut nec torpescerent nomine patientiæ, nec sævirent obtentu diligentiae. Concordem autem omnium et constantem vindictæ censuram, nec regnum tulisset diutius, nec violentia præpedisset, quia toti collegio patrum et pastorum regni tutum non esset obviare. Nihil etiam in omnes durius fuisse præsumendum, justissime credendum fuerat; sed nec in eorum aliquos, si particularem injuriam statuissent, communem reputandam. Nec enim rex inter reges terræ gloriosior tantæ tyrannidis elogio notari perpetuo voluisset, ut Christi gregem et legem abdicasse diceretur, ut etiam schismaticorum cedendo partibus apostasiæ sæculis omnibus notabili ignominia nomen ejus fuscaretur. Quod etiamsi juste timeri potuit, attamen satius fuerat mala tunc dissimulasse, severitatisque disciplinam temperasse, quam periculosæ promissionis præjudicium incidisse. Nam et ubi multorum strages jacet, aliquid severitati detrahare peccatum non est, dum tamen qui præest non approbet reticendo, nec exasperet insultanter arguendo. Taliter enim sustinenti non imputat Deus aut peccata sua, quia non fecit, aut aliena, quia non approbavit, aut negligentiam, quia non tacuit, aut superbiam, quia in unitate permansit. His autem aut non prospectis aut contemptis videntur omnino deviasse pontifices, facti tan-

Aug. Ep.
185, c. 45;
Gratian.
Deer. II.
xxiii. q. 4,
c. 24.

¹ Augusti, G.

quam canes muti non valentes latrare, tanquam non pastores sed mercenarii, dum tacuerunt et cesserunt etiam cum umbram lupi tantum viderint, non veritatem.

(15.) *De contentionis resuscitatione.*

The con-
stitutions
of Claren-
don.

Magis autem eos involvere curavit malignus, quia se caputque suum archiepiscopum, quem impedire studebat, ipsi potius expedire quærebant. Mox enim, velut de simulationis merito, majus omnis contentionis incidere discrimen. Per ipsos enim curiæ proceres recognitas e vestigio consuetudines rex in scriptum redigi fecit, et sigillis episcoporum et archiepiscopi confirmari postulavit, ad removendam exinde super iis dubitationem et litem. Expressa sunt autem quæ plane statutis ecclesiasticis repugnabant. Quorum, ne præterita nesciantur, quædam sunt hæc, videlicet:

Quod non appelletur ad apostolicam sedem in aliqua causa, nisi de regis licentia.

Quod nec archiepiscopus nec episcopus aliquis exeat de regno, vel abbas, nec etiam ad domini papæ vocationem veniat, nisi de regis conscientia.

Quod non liceat aliquem excommunicare qui teneat principaliter de rege, nisi eo præconsulto.

Quod clerici veniant ad vocationem regis et justitiæ suæ pro qualibet causa.

Quod apud judicem ecclesiæ non conveniatur aliquis laicus super læsa fide vel perjurio de pecunia.

Planum igitur erat his ecclesiæ libertatem et potestatem satis imminui. Quæ si confirmarent episcopi, palam ecclesiam impugnarent; si non confirmarent, nec regis iram evaderent. Sic in arcto positi, demum ad postulandas inducias transierunt, factaque sunt novissima pejora prioribus. Pars enim regis manifestam deceptionem interpretata est cum refugerent firmare scripto quod censebantur polliciti juramento. Rex itaque vehementer excandescens, et minis terribiliter into-

nans, plane videbatur in eorum aliquos zelo crudelitatis exarsurus, nonnullis etiam suorum ad hoc eum acriter incenditibus. Nee justa timendi causa deerat, eum secundum Salomonem, "Sicut fremitus leonis, sic et ira regis." Et iterum, "Sicut rugitus leonis, sic et terror regis."

(16.) *De lapsu archiepiscopi.*

Præsertim autem in archiepiscopum onus belli ver-
sum est, sine ejus, tanquam capitis sui, consilio præ-
sules nihil præsumebant; cui etiam ut cederet consilium
clare formidabant. Is vero tanquam homo non moveri
non poterat. Magis tamen quam de sua, super quorun-
dam episcoporum et suorum salute sollicitus angebatur,
in quos tanquam regi suspectos justius timebatur sævi-
endum, et eo certius, quia de constantia cæterorum ad
vindictam bene præsumi non poterat. Cum itaque
graviorum malorum signa paterent, hic maligno præva-
lente, hic carni ratione cedente, demum succubuit et
regis petitionem fieri verbo tenus annuit. Ad hoc enim
inclinatus est, præsertim quorundam sibi regique fami-
liarium stimulatū promissioneque deceptus, qui suase-
runt regem ulterius non processurum, si tantum vicisse
videretur. Hic igitur erga cæteros se reputavit obti-
nisse postquam vicit in capite. Imo tanquam parvi
duxit omnium exinde consensum, confidens a Romana
quoque sede prætextu temporis impacati confirmationem
eorundem leviter impetrandam; quam et postea petiit
sed nequaquam obtinuit.

The arch-
bishop
consents
to them.

(17.) *De penitentia ejus.*

Aerior autem dolor archiepiscopum, ut evasit, in-
vasit, et de lapsu tanquam Dei flagello tactus et in
meliora provocatus, ad inchoatæ sanetitatis augmentum
longe plus operæ postea dedit, circa mala cavenda
studiosior et in operibus virtutum frequentior. Ut

He repents
of his com-
pliance.

etiam fortius veteres excessus puniret et assuetas delicias desuesceret, horrendo cilicio subter ad carnem adstrictus est. Ornatu quoque mutatoriorum veteri deposito, desuper vestibus nec ambitiosis nec abjectis, at tamen mundis et clericalibus, uti¹ cœpit; in his etiam, dum somnum caperet, sæpe quiescere solitus, noctibus etiam sæpius humo decumbens quam lecto, carnemque multis castigans inediis. Præsertim vero sui lapsus æger et impatiens, fortior et audentior contra præsumptiones regias deinceps esse curavit. Exemplis enim et auctoritatibus advertit non esse servandum quod male promiserat. Sanctus quippe rex David juravit per Dominum quod occideret Nabal, virum stultum; sed quod juramentum non implevit, major pietas fuit. Juravit etiam impius Herodes quod Herodiadis filiæ quod peteret non negaret; sed quod petenti caput Joannis dedit, major impietas exstitit. Decernit enim lex divina non esse servandum juramentum quo malum incaute promittitur. Ut autem quod timide promiserat potentius infirmaret, ad curiam etiam Romanam ob indulgentiam petendam transire sæpius nisus est; sed contrarius assidue ventus eum a mari rejectum transfretare passus non est. Adversabatur enim malignus bonis ausibus ejus, et quem cernebat de lapsu melius animatum, in adversorum deteriora censebat impellendum.

See vol. i.
p. 18.

He vainly
tries to go
abroad.

(18.) *De causa fugæ ejus.*

Council of
North-
ampton.
Oct. 1164.

Demum et acrius eum implicare volens, novam ei decipulam intentavit. Vocatus enim ad tertium apud Northampton conventum, regia contentione profligatus est, ut de fiscalium, quæ cancellarius gesserat, ratione satisfacere. Liber tamen et absolutus ecclesiæ traditus fuerat cum electus est, in consessu filii regis

¹ ubi, G.

et procerum, quibus a rege de transmarinis tota sublimationis cura mandata est. Sed et litteris regiis id domino papæ mandatum est, cum pallium ei postmodum a sede Romana petatum est. Non minus autem super eisdem¹ rex iratus tunc aut ratiocinium, aut curiæ suæ vel saltem episcoporum iudicium, flagitabat. Ratiocinium inire igitur propter manifestam calumniam juste sibi videbatur archiepiscopus recusare. Super hoc etiam causam in curia regis ingredi tutum non ducebat, ne per capitis factum amplius derogaretur privilegio clericorum; clericis enim pulsatis apud ecclesiam tantum respondere debere per leges et canones obtentum est. Sed et de episcopis specialiter scriptum est, quod de iis nunquam nisi ecclesia iudicare debet. Sed nec episcoporum suorum arbitrio se subdere cogebatur, sacris canonibus præcipientibus semper ubi est major auctoritas eundum esse, et in omnibus controversiis ad potioris sedis iudicia dirigi. Potius autem eos declinandos censuit ut suspectos. Auxilium enim suum jam ei subtraxerant, ut dum magis regi faverent, melius paci suæ prospicerent. Suadebant etiam ut regis prorsus se cederet² voluntati, tanquam ut si se vinci permitteret, melius vinceret. At principis mores et propositum interius ipse noverat, et ecclesiæ suæ damnum suique præiudicium jure formidabat. (See vol. i. pp. 26-28.)

(19.) *De fuga ejus et excusatione fugæ.*

Inter hæc igitur, dum omni destitutus auxilio mole curiæ graviter urgeretur, aliquid sibi formidabile metuens, ob refugium crucis suæ cœpit esse gestator; et deinde cum, ut dicebatur, immineret sententia durior, apostolicam per appellationem audientiam eligens inter contumelias et minas abscessit. Rex enim, famæ suæ consulens et curiæ regiæ pacem violari nolens, etiam

The archbishop's flight.

¹ iisdem, G.

| ² accderet for se cederet, G.

Vindica-
tion of it.

He lands
in Flanders
and goes
to the pope
at Sens.

contra quorundam rabiem ei suisque parci præceperat. Nocte vero sequenti, cum a fidelioribus regis accepisset quod sibi carcer immineret aut gladius, clam exiens habitu mutato cum paucis, in regni remotiora divertit, ut cautius insecutores eluderet. Prudenter enim sensit livori esse cedendum, et dandum insaniae locum, quod fecisset et Jacob in fratre suo Esau, et David in pertinacissimo inimicorum Saul; fecisset et Athanasius Alexandrinorum episcopus, toto orbe sub persecutore Constantio profugus, ut adversus Arrianos pro fide catholica servaretur; fecisset et apostolus Paulus, per fenestram in sporta submissus ut præpositi Damascenorum manus evaderet, et ecclesiae dilatandae superesset; fecisset demum et ipse Christus, vel cum ab Herodis insidiis deportatus est a parentibus et latuit in Ægypto, vel cum volentibus eum lapidare Judæis abscondit se et exivit de templo. Tantis itaque munitus exemplis, secutus est etiam illud quo discipulos suos ipse Christus instruxit dicens, "Cum vos persecuti fuerint in unam civitatem,¹ fugite in aliam." Nec mercenarii notam meruit, qui videt lupum venientem et fugit, quia non est ei cura de ovibus. Nec enim gregem commissum, cum nec in eum quippiam furor moliretur, in periculo deseruit, sed seipsum discrimini, quod soli specialiter capiti suo parabatur, prudenter exemit. Nec multo post ad aptum maris locum occulte rediens, navi conscensa, prospere navigavit in Flandriam; inde viam carpens ad dominum papam Alexandrum, qui tunc Senonis residebat. Quem petebat, ut iudicem haberet, ut etiam periculosæ promissionis peteret veniam, et præsertim ecclesiae reformaret statum. Eorum enim quæ jam in ecclesiasticis enormiter patrabantur patientia post promissionem non nisi damnabilis erat, quæ præter eam pro necessitate temporis potnerat esse venialis. Manifestum namque probat promissio consensum, quem

¹ in civitate ista, Vulg. (Matth. x. 23.)

necessitas habet excusatum. Dirigebat autem gressus ejus Omnipotentis misericordia, cui quanto firmiter in tentationibus tantis hærebat, tanto minus in eum maligni conatus jam poterat.

(20.) *Qualiter diabolus eum post hæc dejicere nisus sit.*

Nondum tamen eum persequi desistebat, apertas jam ad omnimodam ejus dejectionem vires apponens. Acrius enim inflammati per eum deinceps ejus malevoli, detractionumque et calumniarum occasionem melius nacti, potentius in ejusdem odium regem incenderunt. In tantum etiam prævaluerunt, ut ille, de conversione sic aversi prorsus exinde desperatus, et dolore cordis tactus intrinsecus, tandem dixerit, "Pœnitet me fecisse hominem"; et iterum, "Delebo hominem quem creavi." Nec ultra se continens misit post eum multorum et magnorum comitatum archiepiscoporum et episcoporum, comitum et baronum, ut ad criminationes tantorum nequiret subsistere. Voluit itaque Dominus suscitatum ei deinceps esse tanquam alterum Adad Idumæum, qui eum colaphis cæderet ne extolleretur, et quasi quodam stimulo carnis moneret ne magnitudine virtutum altius saperet, et aliorum vitiis elatum se in excelso crederet constitutum. Præsertim autem præsules Eboracensis et Londoniensis in ejus dejectionem cum rege conspirasse dicti sunt; Eboracensis quidem tanquam æmulus ejus ob paritatis contentionem, Londoniensis autem tanquam eum in archiepiscopatu prælatum sibi suspirans, et jam iterum ad eundem, ut dicebatur, aspirans. Romanam igitur intrantes curiam, archiepiscopi nondum tamen præsentis imprudentiam et præsumptiones constanter et unanimiter accusarunt, multorum ei calumniam impingentes, et ut in regnum remitteretur postulantes, quasi melius ibi discutiendus et palam convincendus. Ad hoc enim et copiam legatorum petierunt, qui

The king sends envoys to oppose him.

III. Reg. xi. 14.

Their ill
success.

causam illic audirent, et sine provocationis obstaculo terminarent. Abscesserunt autem inexauditi, quia decisionem tanti negotii religiosa domini papæ prudentia nulli nisi sibi servare tutum aut congruum duxit; sed nec canonicum videbatur ut archiepiscopus in provinciam remitteretur, unde justo metu diffugerat, et ubi ei vix aliquis assisteret, imo magis omnes ad regis nutum obviarent.

(21.) *De afflictione ejus per regem.*

The king's
oppressive
measures.

Turbatus igitur hinc plurimum rex et indignatus, exinde benevolentiam suam et visitationes regni domino papæ subtraxit. Universas quoque possessiones archiepiscopi nec non et clericorum ejus eorum usui detractas sub manum et potestatem suam redegit. Præter hæc autem et sui quique cum eorum parentela, bonis etiam proscripti, regnum exire compulsi sunt, orphanis et viduis, pupillis et innocentibus, totiusque contentionis prorsus ignaris, ad exilii miseriam sine miseratione coactis. Quem enim dejicere non prævalebat, damnis saltem et afflictione suorum atterere malignus exinde nisus est.

(22.) *De solatio ejus per Deum.*

Their effect
favourable
to the
arch-
bishop.

Bonus autem Deus, qui bonis omnia cooperatur in bonum. Quod enim procuratum est in destitutionis ejus opprobrium, hoc palam ei versum est in solatium, et unde videbatur conterendus, inde magis est roboratus, ex suorum secum expulsione fortior et apud exteros ex proscriptione gratiosior. Ipsum quidem vel nihil vel parum damna tanta movebant, aut caro aut sanguis, nec eorum intuitu vel minimum a recto tramite flecti potuit. Unde quanto minus hæc curabat, tanto plus ei gratiæ gratia Dei procurabat, ut ipse rex et magnates Franciæ necessaria certatim ei suisque providerint.

(23.) *De indulgentia domini papæ circa eum.*

Sed et dominum papam per inspirationem divinam in partem suam facile traxit postquam eum justitiæ suæ veritatem edocuit. De cujus ille prudentia sanctitateque postmodum indubitatis instructus indiciis, et culpæ, si quam in sublimatione contraxerat, abolitionem et sequentis lapsus veniam ei pius et pronus indulsit, discernens etiam eum de suæ sedis auctoritate commissum deinceps regere episcopatum, adjiciensque legationis in Angliam officium. Quo tamen eminente titulo nequam ipse vel in minimo mutatus intumuit, sed initam virtutis inflexe gradiens viam, ad honorem ecclesiæ Deique servitium gratiæ cujuslibet occasionem trahebat, eorum quæ perperam in Anglia gerebantur emendationem fortius exinde zelans. Toto tamen anno potestatis suæ censuram continuit, pie prætentans et exspectans si forte patientia delinquentes ad poenitentiam adduceret. Interim autem et causæ suæ quantis poterat viribus adminicula conquirere laboravit. Regis quippe mores familiarius noverat, ex his multum præsumens quod cæptum non dimitteret nisi in manu forti.

The pope's
kindness.

(24.) *Contra quorundam reprehensionem ejus excusatio.*

Plurimi tamen objecerunt quod si de religionis veritate niteretur, non tunc resedisse debuerit inter capitales inimicos domini sui, nec inde vindictæ procurasse molestias, quamvis exemplum David contra sit, qui fugiens Saul dominum suum, allophylo se tradidit, malens etiam hostibus quam invidis subjacere. Sed nec hic ad hostium se transtulit participium, magis autem apud Pontiniacum in religiosa Cisterciensium monachorum domo primum delituit, ut ibi gravius peccata puniret, et

The arch-
bishop at
Pontigny
and at
Sens.

Dec. 1164
—Nov.
1166.

Nov. 1166–
1170.

melius Dei misericordiam impetraret. Cumque diutius propter regis offensam Cistercienses eum fovere non auderent, subvenit ei deinceps Lodovici pii regis Francorum sancta liberalitas, in metropoli Senonis ipsi suisque necessaria quælibet abunde magnificeque ministrans. Apud quem tamen inimicandi voto studiove non substitit, sed cum alibi propter latam domini sui potentiam habere non posset ubi caput reclinaret, ab ipso collectus misericorditer est; quamvis nec in hoc juste foret reprehendendus, si, in ecclesiasticæ subsidium censuræ, terrenæ quoque potestatis implorasset auxilium. Nam et, ut sancti censent, ab imperatoribus defensores juste postulanti et delegantur adversus potentias divitum, quorum molestiis ecclesia fatigatur. Ut tamen hoc non egerit contra dominum suum, magis obtinuit radicans circa eum caritatis affectus, quo non potuit non etiam persequenti deferre, vel et suo periculo parcere.

(25.) *De zelo ejus.*

Aug. Ep.
21, ad
Valerium.

Non tamen parum interim comedebat eum ecclesiæ zelus, sed et plurimum incendebat impendens susceptæ dignitatis onus. Cogitabat enim et mente sæpius revolvebat illud Augustini, quod “Nihil est in hac vita difficilius, laboriosius, periculosius, episcopi officio, sed apud Deum nihil beatius, si eo modo militetur quo noster imperator jubet.” Sciebat se proretam esse constitutum et tenere clavum in navi, quam sæva tempestate concuti non ignorabat. Certum enim habebat laicos perditionis filios et ad facinus quodlibet prones ecclesiæ suæ rebus incubare, direptionibusque et oppressionibus earum insistere, servientes quoque suos in vincla coniectos tenere, sed et personas ecclesiasticas calumniis et angustiis infestari, contraque canones ad sæculare iudicium pertrahi; palam etiam sancta conculcari, necnon et suos suorumque redditus, res utique destinatas usibus

pauperum, male distribui jam in stipendia militum. Magistrum itaque navis inter tot et tantas procellas dormire diutius tutum non erat. Magis autem ad evadendum periculum laborare pro viribus oportebat.

(26.) *De prima coertione ejus.*

Ad hoc igitur magnis sæpe supplicationibus, com-
 monitionibus, comminationibus, regem flectere studens, He anathematises the king's
 sed non prævalens, demum post exspectationem annuam counsellors
 in nundinali conventu populorum apud Verzelai¹ re- at Vezelay.
 gium super memoratis consuetudinibus scriptum publi- Whitsun-
 cavit et damnavit, in earundem exactores, observatores, day, 1166.
 iisque consentientes generaliter, et in quosdam regis
 familiares, excessuumque consultores aut executores,
 specialiter anathema depromens. Cum enim per pacien-
 tiam tempestati cedendo nil tanto tempore profecisset,
 exinde reluctando, procellarumque fluctus frangendo
 procurandum remedium more strenui remigis censuit.
 Nec enim apud regem vel majoris offensæ discrimen
 vel gravioris pressuræ turbationem formidabat, repu-
 tans nusquam magis necessariam fortitudinem quam in
 tempestate, nunquam magis utilem constantiam quam
 in persecutione. Sub persecutoribus quippe per meti-
 culosos ecclesia sæpe decrevit, et per fortes athletas
 assidue crevit. Quod etiam præsignatum est per illam
 arcam Noe, quæ, quanto per diluvium magis effereba-
 tur, tanto sublimius et ipsa ferebatur. In regios itaque
 contra famam et salutem ejus consultores primo ma-
 num exseruit. Sed et, velut id propositi gerens ut
 securim poneret ad radicem, solenniter etiam ipsum
 vocavit regem, tanquam in eundem quoque nominatim
 ad diem statutum anathema dictaturus, nisi cœptum
 corrigeret et omitteret.

¹ Sic MS.; *Vezelai*, G.

(27.) *De cohibitione coertionis et causa cohibitionis.*

The pope
restrains
him.

Aug. c.
Parmen.
iii. 13.

Ausum autem istum præpedivit interveniens ex parte regis ad dominum papam appellatio. Potestatem autem ejus deinceps paulisper papa cohibuit. Suggestum enim ei fuerat, quod melius patientia vinceret. Consiliosum quoque visum est ut et adhuc prætextu schismatis lenius ageret. Scriptum namque recolebat, "Cum quisquam fratrum in tali peccato fuerit deprehensus ut anathemate dignus habeatur, fiat hoc ubi periculum schismatis nullum est." Regem autem contentionis occasione ad dilatationem schismatis per schismaticos multis et magnis pollicitationibus fortiter esse sollicitatum et cito vincendum rumor publicus erat. Melius igitur eum adhuc tunc benignitate supportandum quam severitate præcidendum papa censuit. Nec minus ob hoc et excommunicatos ejus fideles absolvi curavit. Hanc autem moderationis providentiam eo levius tulit archiepiscopus, quo minus jam neglector officii de superioris cohibitione potestatis videbatur.

(28.) *De ratione coertionis.*

The reason
of this.
[Pseudo]-
Prosper,
ap.
Gratian.
II. causa
xxiv., qu.
3. c. 18.

Et æmuli quidem ejus retorserunt in temeritatis notam severitatis constantiam. Hac tamen agendum juste crediderat, postquam vincendi per patientiam spes non erat. Scriptum enim legerat, "Crimina quorumlibet, undecunque claruerint, si non fuerint leni patientiæ medicamento sanata, velut igne quodam pie increpationis urenda sunt et curanda. Quod si nec æquanimiter sustinentis et pie increpantis melius processerit, qui diu portati et salubriter objurgati corrigi noluerint, tanquam putridæ corporis partes ferro debent excommunicationis abscidi." Sed et regem tanquam familiaris notum, et in multis sæpe probatum, nequaquam diutius vel in se vel in suis duriorem censuram portaturum bene confidebat. Nequaquam enim correptionis impatientem ad apostasiæ

detestationem excellentiæ suæ gloriam redacturum indubius erat. Sensit fortassis aliter dominus papa, tanquam hominis mores minus expertus, longiusque remotus et rumoribus motus, ideoque rigori paulisper detraxit.

(29.) *Qualiter sæpe laboratum est ad pacis reformationem.*

Ne tamen undique destitutum filium suum et pro se exsulem relinqueret, non multo post magni nominis viros, ecclesiæ suæ cardinales, a latere suo transmisit, ut his mediatoribus de reconciliatione regi potentius suaderetur. Post initum autem et diutius tractum de pace tractatum, illis tandem infecto negotio recedentibus, denuo pars regis ad appellationis subsidium convolvit. Cujus prosequendæ¹ necessitas per dominum papam postea remissa est, et adhuc dilatio data, donec directis aliis de Francia viris religiosus de pace rursus tractatum est, sed nihil profectum. Habitum est autem post hæc cum rege Franciæ colloquium; ubi circumstante multorum episcoporum et comitum procerumque corona, postulatus rex archiepiscopo pacem concessit, dum tamen sibi servaret quæ debilissimo regum antecessorum sanctissimus priorum archiepiscoporum servaverat. Et hæc quidem justissima concessio visa est et insperata toti circumstantium cœtui. Voluit autem addi archiepiscopus,² "Salvo Dei et regis ipsius honore;" quod rex tanquam superfluum renuit vel captiosum, favoremque cunctorum obtinuit, cum contra eorum consilium archiepiscopus quod offerebatur recusavit. Ecce qualiter omnimodam ejus destitutionem procurabat malignus, dum illud solatii quod ab ecclesia Franciæ solum ei supererat detractum iri nitebatur. Sed nec vel hoc metu flecti

The pope sends commissioners for a reconciliation.

Conference at Montmirail, Jan. 6, 1169.

¹ *persequenda*, G.

| ² *archiepiscopus addi*, G.

potuit ut quamvis multæ magnorum instantiæ cederet. Vidit quippe non videntibus aliis captionem in verbis; quia sanctissimus archiepiscoporum forte mala servaverat regibus, sicut et bona, quorum generaliter postulabatur, sed annuenda non erat, observatio: maxime cum rex addiderit, sicut sibi promissum est, recolens non percipientibus¹ aliis consuetudinum, de quibus erat contentio, promissionem. Unde igitur videbatur destituentus, inde lætior factus, tanto deinceps apud hospites suos gratiam meruit ampliorem, quanto repertus est et contra captionem prudentior et contra tantorum suasionem invictior. Palam enim exinde visus est magis Dei Spiritu duci quam favorem hominum sequi.

(30.) *Qualiter et qua fiducia coertio denuo secuta sit.*²

The arch-
bishop
set free to
utter cen-
sures.

Jam autem nonnihil virium vis schismatis amiserat, jamque plurimum furor ejus detumuerat; quia princeps ejusdem imperator, ab Italia expulsus, satis minor exsistebat, et ecclesiæ Romanæ vigor magna ex parte revaluerat. In transmarinis quoque populis suis et clero, schismatis regem augmentum aggredi non posse sine discrimine maximo manifeste cernebatur, et ob hoc etiam ejusdem excessus in Anglia juste putabatur facilius reprimendos. Hinc itaque fiduciam sumens et nutriens archiepiscopus, cum ad votum sermo pacis non procederet, et post longam jam exspectationem plurimum tæderet dilationis, periculumque cresceret, debitam ultionis severitatem ulterius minime protelandam judicavit. Adhuc tamen personæ regiæ censuit deferendum, sublimitatis ejus reverentiæ condescendens et apostolicæ cohibitionis mandatum sequens. Saltem autem in regni majores et regi familiariores manum extendit, quorum scilicet consiliis rex agebatur et ministeriis ad concussionem utebatur, quamvis et hac etiam

¹ præcipientibus, G.

² est, G.

vice prius sibi appellatione prospexissent; sed frustratoria videbatur totiens¹ interposita provocatio. Per dominum quoque papam inhibitum fuerat remedium provocationis.²

(31.) *Quod canonica et justa coertio.*

Quos etiam, licet absentes et incitatos, digne tamen plectendos censuit, tanquam manifestos et indubitatos notorii regis delicti fautores et patronos. In manifestis quippe iudiciarius ordo non requiritur, sed reus, tanquam operis evidentia de malo confessus, juste mox percellitur. Hinc et quosdam etiam episcopos, videlicet Londoniensem et Saresberiensem, similiter anathemate licet ignorantes et non vocatos innodavit. Cum his quidem et cæteros officii sui neglectores deprehenderat, et nutrientes pestilentiam dum necessariam non adhibuere disciplinam. Negligere enim cum possis perturbare perversos, nihil aliud est quam fovere, nec caret scrupulo consensionis occultæ qui manifesto facinori desinit obviare. Sed et eosdem auxilio suo defuisse repperat contra statuta sanctorum. Nam ut scriptum est, "Ad hoc præordinavit Deus omnes qui summo sacerdotio funguntur, ut injustitias removeant et præsumptiones abscidant, et præsertim in sacerdotio laborantibus subveniant. A quorum auxilio qui se subtraxerit, magis schismaticus quam sacerdos esse probatur."³ Inter cæteros autem Londoniensem et Saresberiensem non solum auxilio defuisse, sed et adversarios in causa Dei fuisse palam expertus est. Londoniensis quippe totum litis onus in se suscipere non dubitaverat, archiepiscopi pro justitia mandatis obvians, eaque velut schismatis cavendi prætextu de-

The bishops of London and Salisbury censured.

Gratian. II. causa iii. qu. i. cc. 5, 6.

¹ toties, G.

² provocationis remedium, G.

³ The sentence "Ad hoc . . . subveniant" is taken by Gratian from Fabian, Ep. 2 (Migne, cxxx. 668);

the rest from Alexander I., Ep. 1. (ib. 667.) Both these writings belong to the False Decretals. The citations here are not verbally exact.

clinans, et adversus obedientiæ bonum omniumque malorum potentius remedium semper opponens appellationis impedimentum. Velut quoque sociam in hoc ecclesiam Angliæ traxit, quæ verius reclamare non audebat. Manifeste vero Saresberiensem socium et adiutorem in omnibus molitionum et appellationum diffugiis habuit, ad eludendam justitiam in causa regis tam notorie injusta multiplicem legatorum et induciarum artem eum eo procurans.

(32.) *Quod durior potuisset esse de jure coertio.*

Such censures warranted by precedents.

Quos ob hoc non solum anathemate sed et depositione dignos fuisse, ratione constabat et exemplis. Similiter enim et in tutores quosdam notorii criminis Lotharii imperatoris animadversum esse legitur. Ait namque Nicolaus papa, "Scelus quod Lotharius rex " in duabus feminis, Theberga et Gualdrada, commisit, " omnibus manifestum est. Sed et dudum episcopos " Theugaldum et Guntarium in tali facto eum habuisse " tutores et fautores pene totus orbis ad apostolicam " sedem confluens referebat. Igitur decernente nobis- " cum sancta synodo, depositi ab officio sacerdotali, " excommunicati, atque a regimine episcopatus alienati " indubitanter exsistunt." Idem ad Lotharium, "Ita," inquit, "corporis tui motibus consensisti et te ipsum in " lacum miseriæ projecisti, ut qui fueras positus ad " gubernationem populorum,¹ effectus sis ruina multorum. " Probat hoc Theugaldi et Guntarii dudum episcoporum " legitimus casus, qui pro eo quod te minime compe- " tenter erudierunt, quinimmo quia prævaricationem " tuam tegere argumentis suis et sub quadam justitiæ " specie fucatis adinventionibus æquitatem obruere stu- " duerunt, nostra sunt auctoritate depositi et ab omni

Nic. I. Ep. 56 (Migne, exix).
Grat. II. causa ii. qu. 1. c. 21.

Nic. Ep. 57; cf. Grat. II. causa xi. qu. 3. c. 10.

¹ *populum, G.*

“presbyteratus et episcopatus regimine regulariter se-
 “questrati.” Cum igitur et in prænominatos episco-
 pos similiter jure vindicandum fuisset, satis tamen iis
 pepercit archiepiscopus, cum tantum ad anathematis
 sententiam substitit, tanquam noluerit ut omnino deji-
 cerentur, sed magis terrentur et resipiscerent, regem-
 que consequenter territum resipiscere facerent. Et eorum
 quidem laboribus et expensis modestia domini papæ
 tunc usque pepercerat, prosequendarum appellationum
 necessitatem iis remittens, quatenus ad hujus benigni-
 tatis compensationem eorundem ope pax levius et matu-
 rius sequeretur. Ipsos autem nec ea remissio movit,
 nec decrescens fiducia schismatis excitavit, aut cre-
 scentis apud eos scandali dolor animavit ut post tanti
 temporis spatium sacerdotalem resumerent firmitatem,
 et contra tantas enormitates reclamarent. Immo et eos
 abusio patientiæ reddiderat non modo securiores, sed
 etiam ad tergiversandum acriores. Quoniam ergo sal
 infatuatum ad nihil aliud valet nisi ut foras projicia-
 tur et ab hominibus conculcetur, digne demum ab
 ecclesia per anathema cum cæteris regis consiliariis
 ejecti sunt, ut catulis ita coram leone castigatis defer-
 beret¹ ira leonis, et qui deviarat inconsulto calor et
 ætatis terrore victus rediret ad viam sanitatis et salutis.
 Secuta vero deinceps est tanto ejus implacabilior ira,
 quanto major tristitiæ causa. Nec enim poterat non
 reputare suam suorum confusionem pro se præsertim
 inflictam.

(33.) *Qualiter adversus quorundam detractones
 excusetur archiepiscopus.*

Nec deerant qui palam archiepiscopum hostem et
 regni turbatorem arguerent, et tanquam in odientem
 odium regis inflammarent. Nihil tamen egerat ut
 sæviens aut odiens, sed regem ut filium carissimum
 castigare volens, et ut dominum unicum diligens, ejusque

Vindica-
 tion of
 the arch-
 bishop's
 motives.

¹ Sic MS.

per omnia bonum ardentissime quærens. Nec enim omnis qui verberat inimicus est, sicut nec omnis qui parcat amicus. Meliora vero sunt vulnera amici quam oscula inimici; melius etiam est cum severitate diligere quam cum lenitate decipere. Decepere quidem qui malum ejus foverunt, qui periculum de negligentia correctionis auxerunt. Vere vero dilexit qui de periculo doluit, qui obviare curavit, qui vel invitum liberareategit. Caritas enim erat, quæ veterem illum timorem foras jam miserat, quæ formidinem offensionis expulerat, quæ periclitantis salutem utilius pensabat quam iram cavebat. Si prius, sicut a multis exprobratum est, fugerat ut homo, at jam libere reclamare fortiterque resistere promptus erat, spiritu sacerdotis assumpto. Regiam enim censuræ viam constantius incedebat, velutque non terreni lucri sectator aut personarum acceptor, sed rectitudinis inflexus æmulator, tanquam resistentibus exinde nolens in aliquo parcere se gerebat.

(34.) *De profectu ejus in diebus exilii.*

His studies
and peni-
tence
during his
exile.

Sed et tanto jam exilii tempore non minimum personæ suæ contulerat. Divinæ quippe legis et decretorum lectioni totis interim insistens viribus, damna priorum dierum et occupationes curiæ studii vehementia compensavit, ut ad susceptæ dignitatis exercitium longe doctior factus sit. Nec minus et acerrima pœnitentia, non tamen publica sed occulta, prioris temporis lapsus purgare studuit, ut jam septennali pœnitentiæ tempore, quo maximorum etiam criminum venia quæritur, fere completo, quanto mundior, tanto securior et ad extorquendam etiam a delinquentibus pœnitentiam ardentior esse repertus sit.

(35.) *De afflictione per regem aucta.*

The king's
further
measures.

Ad hunc autem ejus zelum petulantium in Anglia taurorum tumor magis intumuit. Mox enim aucta est

tempestas, restricta est observatis portubus navigandi facultas : secuta quoque est susceptionis et observationis mandatorum archiepiscopi vel domini papæ pro eo per Angliam abjuratio. Sic enim malevolorum suaserat malitia, quo vel schismatis vis obtineret, vel saltem metus ejus remedium ad regis et regiae partis arbitrium procuraret.

(36.) *De pacis demum per dominum papam reformatione.*

Quasi vero pro foribus schismatis imminere cœpit augmentum, et in deterius malum videbatur iturum, nisi demum ad iteratas regis supplicationes inclinatum fuisset apostolicæ sedis moderamen, ut remedium provideret. Laboraverat quidem et paulo ante dominus papa precibus, monitis, minis, ad reconciliationem, litteris et mediatoribus novis a latere suo transmissis regem sicut decuerat interpellans. Pacis autem impedimentum fuerat, quod rex reditum et potestatem debitam archiepiscopo concedebat *salva regni sui dignitate*, volebant autem mediatores etiam addi, *salva libertate ecclesiæ*. Quæ quia non videbantur posse convenire, nec de pace consentire potuerunt. Jam autem scandalum ultra non sustinens, additionem illam verborum utrinque dominus papa censuit amovendam, et novis interventoribus negotii curam delegans pacis modum et formam præscripsit, eam regi multa precum et monitionum benignitate suadens et remissionem etiam peccatorum in præmium statuens. Ut etiam citius animus ejus molliretur, gratiam absolutionis episcopis suis præconcessit. Quibus ille demum victus pacem et gratiam suam archiepiscopo reddidit, et sicut mediatores postulabant concessit ut ipse suique redirent, et propria cum integritate recuperarent, sicut tribus mensibus ante discessum habuerant, eaque fungeretur ipse potestate quam largitur auctoritas

The pope brings about a reconciliation.

July 22, 1170.

sacrae Scripturae. Tunc etiam per mediatores eosdem absolutionem receperunt cæteri regis fideles, qui fuerant in anathemate positi.

(37.) *De media quadam injuria archiepiscopi.*

Corona-
tion of the
king's son.
June 14,
1170.

Parum tamen ante hoc principali prærogativæ Cantuariensis ecclesiæ plurimum fuerat derogatum. Nam cum de jure, sicut dicebatur, antiquo solius archiepiscopi Cantuariensis esset novum regem coronare, captata quidem ejus absentia, præsul Eboracensis tanquam parem se faciens obtinuit ut filium regis in regem patris voluntate sublimatum consecraverit; hoc autem in provincia non sua sed Cantuariensi, scilicet apud Londoniā, quam ejusdem provinciæ civitatem haberi constabat. Adstiterunt etiam coronationi ministerium præbentes Cantuariensis metropoleos suffraganei præsules, per quos potissimum ille pertinens ad archiepiscopum suum præcipue potestatis circa regis creationem honor jam abolitus videbatur, et non minus deinceps ad quemvis alium pro principis arbitrio devolvendus. Ob hoc igitur ecclesiæ suæ damnum enorme dolore cordis intrinsecus tactus archiepiscopus, qualiter super dolorem vulnere suorum additum sit, domino papæ scripserat, pacis omnino desperationem allegans. Hinc et rescriptum ante pacem acceperat, quo præsul Eboracensis tanquam alieni juris præsumptor ab episcopali suspensus est dignitate, maxime quia terminos suos transgressus usurpavit in alterius provincia, præsertimque propter justitiam exsulantis, quod sibi nec de ratione nec de sanctorum patrum constitutionibus poterat competere. Nec minus et aliud rescriptum impetraverat, quo suffraganeos ejus acerba satis increpatione confutatos, quia contra consuetudinum pravitatem sacerdotaliter reclamare post tantam expectationem neglexerant, imo et in præjudicium ecclesiæ metropolitanae coronationi filii regis ministerii sui fa-

Censures
on the pre-
lates con-
cerned in
it.

vorem prohibiti præstiterant, similiter ab episcopali dignitate papa suspendit, Insuper et quosdam eorum, videlicet Londoniensem et Saresberiensem, velut tanto magis culpabiles quanto majori prius absolutionis et remissionis gratia respectos, in anathematis sententiam revocavit. Ex quo patens est, et in archiepiscopo rectum justitiæ zelum præcessisse, quam ita postmodum Petri vicarius in quosdam episcopos extendit, manum aggravans, et in priores innovavit, quamvis prius eandem ex dispensatione laxasset. Pace vero, sicut dictum est, interim inita, curam tamen abolitionis prædictorum non egit archiepiscopus, quia nec de stabilitate pacis erat securus. Nec enim implebantur quæ promissa fuerant; sed et multa contra pacis tenorem denuo patrabantur. Sibi quippe suisque suorum non fiebat restitutio, sed et eorum diminutio distractioque satis damnum per regis officiales accidebat, quasi sic maligno dissuadente reditum, ut martyrii propositum præpediret.

(38.) *De reditu ejus et reditus necessitate.*

Instante tamen rege postmodum et emendationem omnium pollicente, redire maturavit in Angliam. Hoc etenim etiam domini papæ cardinaliumque consilium fuerat. Præsertim autem de tantis quibus vexabatur ecclesia scandalis motus est ut rediret, et tanquam strenuus ac fortis athleta pro suis ovibus animam poneret. Jam enim tempus suum venisse credebat: satis enim jam apparebat quis esset; satis etiam mundo veritas causæ suæ patebat. Potuerat quidem et ante fugam personæ suæ martyrio prospexisse, sed digne subventum non esset ecclesiæ detrimento; quia mors ejus parum profuisset ad remedium, nisi vitæ causæque suæ procurasset auctoritatis suffragium. Nam et ob hoc in ecclesiarum specula, Franciæ ecclesia, libentius resederat ut illinc instructor consilio, munitior auxilio,

The arch-
bishop
prepares
to return
to Eng-
land.

cum opus foret, majoris pondere nominis fortior, incederet ad pugnam et potentior esset ad victoriam. Jam igitur cum plurimum satisfecisset voto, nec dignum nec tutum reputabat tam periculose laborantibus subditis se pacis et securitatis extra regnum¹ deliciis ulterius indulgere. Præsertim autem quia per se tota concussio sæviebat, periculoseque vacillabat ecclesiæ status, exemplo David compunctus jam dicebat, "Gre^x iste quid "peccavit? fiat, Domine, manus tua in me."² Jam attendebat consolationem Isaiæ ad Achaz, "Noli," inquit, "timere, et cor tuum ne formidet a caudis³ titi-
 "onum fumigantium." Jam assumpserat audaciam Mathathiæ dicentis, "Ne timueris a verbis viri peccatoris, quia gloria ejus stercus et vermis⁴; hodie extollitur, et cras non invenietur." Jam zelabat baptistæ Christi censuram, ut regi dicere non timeret, "Non licet tibi habere uxorem fratris tui;" non licet maculare sponsam Christi. Si prius itaque fugerat exemplo Christi, exemplo Pauli cæterorumque nonnullorum Christi sequacium, captans tempus magis idoneum, et majus ecclesiæ commodum, jam utique, cum tempus monebat, scilicet post vitæ sanctioris cursum publicatamque causæ suæ justitiam, et inter urgentia gravius ecclesiæ scandala negligentibus etiam nimis periculose ministerium debitum coepiscopis suis, fixit ut rediret, et exemplo Christi missis a principe obviam procedens diceret, "Quem quæritis? si me quæ-
 "ritis, sinite meos abire." Jam enim paratus in mortem ire vel carcerem, capiti suo vel corpori promptus erat non parcere, si tuta aliter ecclesiæ salus esse non poterat. Et quidem velut præsci^{us} caput se daturum, nonnullis id ita futurum prædixit; testificata est enim

¹ *regum*, MS.

² *Gre^x . . me*. This does not agree exactly with the Vulgate, either of II. Sam. xxiv. 17, or of I. Chron. xxi. 17.

³ *duabus caudis*, Vulg. (Isai. vii. 4).

⁴ *est*, ins. Vulg. (I Machab., ii. 62).

hoc post ejus agonem multorum et magnorum fideque dignorum recordatio. Sed et litteræ ejus comparuere postmodum, quas in reditu suo domino papæ scripserat, humiliter et devote gratias ei referens quod causam suam tam potenter et immobiliter foverat, obnixequè supplicans ut paternæ defensionis solatium continuare dignaretur ecclesiæ suæ, pro qua (sicut addidit) certus erat quod mori pergebat.

(39.) *De tempore reditus ejus et de causa novæ
turbationis.*

Venit igitur anno jam exsiliis septimo, post tractam scilicet tanto tempore satis importabilem pœnitentiam, post auctam etiam sibi plurimum in ecclesiasticis eruditionem, et post conquisitum undique sanctitatis et sapientiæ nomen. De Romanæ quoque sedis indultu, præter legationis apicem, debitam primatus in Anglia dignitatem jam obtinebat. Prius autem quam navem scanderet, prædictas litteras domini papæ transmisit. Quas primi receperunt præsules Eboracensis, Londoniensis, Saresberiensis, qui tunc in adverso litore ventum prosperum expectabant, ut ad regem ex mandato ejus transfretarent: qui trans mare morabatur, quatenus eorum consilio novi in vacantibus Angliæ sedibus episcopi ponerentur, ecclesiarum etiam vacantium personis velut ad electiones faciendas illic evocatis.

He sends
the pope's
censures
before him.

(40.) *Qualiter de temeritate notatus sit.*

Visum est autem nonnullis, quod incircumspecte litterarum vindicta post pacem usus est, quæ tantum pro pacis desperatione fuerant datæ; quarum etiam missionis dominus papa causam expresserat, scilicet quod pro archiepiscopo postulans præter inanem pompam

He is
blamed by
some for
this.

verborum nihil eatenus reportaverat. Cum igitur non jam causa subesset, prudentius, ut judicatum est, etiam litteræ suppressæ fuissent, aut super episcoporum absolutione pro pacis firmamento dispensationem providisset, ne alioquin indignus pace videretur, qui pacem minime sectaretur. Juris enim sui reformationem, ut censuerunt, melius in dies securiores distulisset.

(41.) *De nova turbatione.*

He is opposed at his landing.

At jam nequius aliquid in eum machinabatur maligni versutia. Quem enim nec prosperis seducere nec adversis conterere poterat, magis autem ex omni tentatione proficere cognoscebat, victoriam jam ei devolvere nitebatur ad necem, velut id agens, ne sub ejus alis ecclesia respiraret, et ut in persecutorum ejus scelere sibi compensaret quod in eum non prævalebat. Ipso igitur suggerente velut in regis injuriam redundare quod in transmeantes ad eum episcopos actum est, mox magnus novæ turbationis ortus est motus. Secuta est enim fidelium regis indignatio vehemens, et officialium ejus animositas vix se continens, futuræque calamitatis evidens indicium. In ipsius etiam impulsu militum et satellitum factus est ad mare concursus, vindictamque præcipitasset furentium impatentia, nisi conductus ei a rege præstitus eorum frænasset insaniam. De providentia quoque retributionis Divinæ nobilior eum exitus et major manebat gloria passionis.

(42.) *De receptione ejus et estimatione.*

His return to Canterbury.

Inter hæc autem constans et intrepidus cum hypapanti¹ magnifica sedem suam intravit, et cum ingenti

¹ *ypapanti*, MS., G.

gloria gratulationis exceptus, reditus sui solennitatem satis splendidam habuit. Secutum est exinde murmur multum in regno, dicentibus aliis quia "Justus est et magni cordis," aliis, "Non, sed seducit seipsum et te-
" mere agit." Quid enim periculosius aggredi potuit quam tam formidabilem super corona tanquam non recte data vindictam? Aut in quo regni decus deformari plus potuit quam ut ei detractum esset totum pontificalis honoris obsequium?

(43.) *Excusatio ejus.*

At ut se veritas habet, imminentis detrimentum iniuriæ dissimulare non poterat. Post detractam enim sibi creandi novi regis prærogativam, procurabatur etiam ad confusionem majorem ut sine sui ministerio præficiendorum suffraganeorum consecratio proveniret; de quibus etiam creandis præter sui consilium tractatus habendus tunc fuerat. Nam et ob hoc, dum redibat in regnum, extra regnum etiam vocati sunt conventus vacantium sedium, ut nullæ judicii sui partes forent; quinimmo et, in sui præjudicium majus, æmuli sui præsulis Eboracensis omnia consilio fierent. Cui dum Londoniensis et Saresberiensis elegerunt sociari, plane videbantur et in perniciem suam conspirasse. Contra canones item fieri parabatur, quia dum de regni consuetudine non manebat ecclesiis eligendi libertas, sed obsequendi necessitas, in præficiendis non electio nisi palliata, sed regiæ voluntatis præceptio tantum expectabatur. Evidens itaque sibi periculum et apertum non observandæ pacis indicium imminabat. Propterea coercionis litteras digne censuit præmittendas, ut ligatis adversariis minor esset nocendi facultas, et, dum intendere sibi necesse haberent, ejus præjudicio vacare non possent. Præterea de dignitatis suæ præsumptoribus ante reditum regi conquestus, assensum ejus obti-

Scheme
for filling
vacant
sees.

The arch-
bishop
offers to
absolve on
conditions.

nuerat ut jus suum licite persequeretur. Sed et ne pacis turbator notaretur, quamvis etiam sibi periculosum esset absolvere quos dominus papa ligaverat, eis tamen absolutionem obtulerat, dummodo consuetum et debitum juramentum præstarent, quod super excommunicationis causa vel suo vel apostolico parerent arbitrio. Postulantes autem ut prorsus liberi dimitterentur, præsertim ob pacem jam secutam, et regis ad quem tendebant honorem, inexauditi sicut non audientes¹ abscesserunt.

(44.) *De constantia ejus.*

He goes to
London,
but is
ordered to
return
home.

Ipsæ tamen interim cum indiesurbationis vis cresceret, non eo segnius aut timidius domui suæ disponebat, et ecclesiasticorum quali decebat eminentia curam agebat, ecclesiasticæ libertatis intrepidus et constans assertor, et quasi turris erecta in Jerusalem contra faciem Damasci. Ut novum quoque regem apud Wintoniam visitaret, Londonias usque processit; ubi tam a clericis quam a laicis honorifice receptus aut visitatus, apud malevolos sibi multum invidiæ, visitoribusque suis non parvi periculum odii concitavit.² Ibidem autem regis novi mandatum procurantibus malevolorum³ quibusdam accepit, ut per civitates et villas regias migrare caveret, et in propriis se contineret; sicque reversus in sedis suæ domibus Cantuariæ sibi moram elegit. Et tamen in omnibus his non est aversus rigor⁴ ejus, sed adhuc manus ejus extenta. - Nam immobilem tenens tuendi juris ecclesiæ sententiam, et tanquam "rigidi servator honesti" severitatis viam incedens, nec ad dextram declinabat nec ad sinistram.

Lucan. ii.
389.

¹ *obedientes*, G.

² *citavit*, G.

³ *malivolorum*, MS., and so
throughout.

⁴ The word is *furor* in Isai. v.
25; ix. 12, 17, 21, Vulg.

(45.) *Qualiter reprehensa sit ejus constantia, et qualiter excusetur.*

Quamquam plurimi censuerunt, quod consultius etiam tunc ad mansuetudinis et modestiæ semitam aliquandiu divertisset, perque patientiæ moderamen parumper deviasset, minora tolerans et deteriora devitans, ut pax ecclesiæ, quæ vix adhuc fores erat ingressa, per ejus ingressum non esset egressa. Sed velut de vitæ munditia bene securus, et fortiter honoris ecclesiæ zelo succensus, pristinaeque promissionis præjudicium præcavens, promptum se gessit exsequi quod eminentiam sponsæ Christi decebat, et paratum intrepide pati quicquid imminebat. Nec enim jam poterant reformari, nisi per vigorem rigoris, quæ perperam in ecclesiasticis usurpata fuerant per dissolutionem lenitatis. Ideoque magis etiam curandum erat ut medicina modum excederet, quo et potentius abusionum immodestia¹ cederet: sic enim contrariis contraria curantur; sic et, dum lignorum tortuosa diriguntur in alteram partem, reflexio non timetur. Sed et apostolicæ sedis legati nomen et dignitatem contra regni consuetudinem sine regis consensu gerens, de magnæ auctoritatis statera quæque ponderabat. Hinc etiam malevolis suis furoris et odii stimulus acrior, hinc grassandi in res ejus immanitas amplior, hinc injuriarum pulsatio crebrior. Attamen in omnibus his non est aversus ejus rigor,² sed adhuc manus ejus extenta gladium spiritalem³ in quosque meritos exserebat. Fuere siquidem qui damni dedecorisque molestiam ei sæpius ecclesiæque suæ contra jus et fas inferre præsumpserunt, ut dum ob hoc eos ecclesiastica censura puniret, amplius in eum malevo-

¹ So G.; *in modestia*, MS.² *rigor ejus*, G. (See above, p. 126, n. 4.)³ *spiritualem*, G.He is
blamed by
some.

lorum ira tumesceret, et demum potentiorum perficeret audacia quod horum non prævalebat insania; sicut et contigit.

(46.) *De passionis ejus causa et modo.*

Some knights from the court cross the sea and reach Canterbury.

Dec. 29, 1170.

Their interview with the archbishop.

Interim enim memoria veterum inflammatus et novorum gravaminum molestiam non sustinens persecutium furor, consilium iniit ad reprimendos ipsius conatus ut eum captum in carcerem truderent. Sic enim domini sui regis iram sedandam arbitrati sunt, et de transmarinis properantes quidam de curia nobiles regique familiares, tanquam ad facinus dirigente maligno, sine omni tam impedimento quam mora, quinto natalis die Cantuariam advecti sunt, auxiliis sibi latenter ab incolis loci et malevolis archiepiscopi conquisitis. Quem eadem die post prandium, quando familia consuevit abesse, tanquam visitare soli venientes, magis autem id agentes ut explorarent an improvisum præoccupare quirent, mox et facile, tanquam præclari notissimique curiæ regiæ juvenes, in interiorem etiam cameram admissi sunt, ubi cum clericis et monachis suis colloquia postmeridiana pro amore Dei præsul habebat. A quo benigne digneque suscepti, postquam de viæ suæ prosperitate dominique regis salute requisiti responderunt, injuste temereque latas in benevolos¹ regis sententias mordaciter accusare transierunt. Adversus quos cum ipse se justis rationibus excusare niteretur, illi velut moræ² pertæsi, contumeliis et minis succlamantes exiere velociter, quosdam etiam de domesticis archiepiscopi per nominis regii protestationem secum educentes violenter ut operi concepto faciliior exitus esset. In omnibus tamen his non est rigor³ ejus aversus, sed ex tunc mens ipsius his quæ Jesu Christi sunt magis intenta,

¹ *benivolos*, MS.

² *more*, G. (The MS., having no

diphthongs, would countenance either reading.)

³ See p. 126, n. 4.

nec in modico movebatur. Et se quidem sic agebat, quasi nihil fieri reputans nisi ad terrorem, propositum tamen gerens ad sustinendum quicquid inferretur.

Factus est interim satellitum in atrium ejus concursus et armorum fragor non minimus, ita ut justo timore percussi domus archiepiscopalis custodes januas ad concurrentium impetum clausierint et obstruxerint, quatenus malum quod imminebat vel differrent vel arcerent. Tumultu vero strepituque motus ac territus clericorum monachorumque circumfusorum archiepiscopo cœtus vix ei suadere potuerunt, imo vix impulerunt, ut in ecclesiam se conferret. In nullo tamen territus erat, sed velut omnino securus, immo sic agens quasi martyrii dilationem remunerationis suæ diminutionem reputavit.¹ Post quem cum valvas obserassent, mox eas aperiri fecit, dicens, "Absit ut ecclesiam Dei castellum faciamus." Et utique satis poterat divertisse si vellet, et manus impiorum evasisse; sed nimis indecens planeque periculosum censuit ulterius cedere, præsertim cum publice jam insonuisset quod venerat pro ecclesia caput dare. Substitit autem eadem die post auditam mane missam usque ad prandii tempus in capitulo monachorum, ubi duobus ecclesiæ religiosioribus monachis sua peccata cum summa contritione dicitur esse confessus, et ad satisfactionem obediens pro eorum arbitrio factus. Hanc enim humilitatis cautelam jam diutius assueverat, ut ubicunque religiosi cujusquam copiam haberet, ejus se consilio subderet. Transibat igitur, ut subsisteret ante altare majus, et in ipsa sede sua certamen, si necesse foret, consummaret, ibique suum pro Christo funderet² sanguinem, ubi et Christum immolare consuevit ad sui mundique salutem. Agmine vero coacto malefactores, cum non eum in domo propria comprehendere sicut optaverant, immo nec domum ingredi, possent, duce quodam filio Belial Roberto de Broc, qui nequius et ardentius in eum et ejus res fidelesque sem-

His friends
force him
into the
cathedral.

¹ reputaret, G.

J 588.

| ² fundere, G.

per debacchaverat et ob hoc anathema erat, rupta fenestra quadam irruerunt, et per claustrum monachorum, quamvis iis prohibentibus et reluctantibus, ingressi sunt.

Cum autem vociferarentur, "Ubi est archiepiscopus?" (erat enim ex vespera locus obscurior ut ipsum secernere non mox possent), occurrit iis ex gradibus, quos partim ascenderat, dicens, "Ecce ego; quid vultis?" Unoque proclamante militum, "Ut moriaris; nec enim "esse potest ut ulterius vivas," constanter respondit, "Et ego pro Deo et ecclesia mea paratus sum mori." Venerant autem in loricis et galeis ensibusque nudatis, quibus perterriti subito dilapsi sunt huc illucque cum cleris¹ monachi, tanquam et hic iterum impleto quod scriptum est, "Percutiam pastorem et dispergentur oves." Nisi sunt autem primo comprehensum eum abducere. Quod fieri posse desperantes, cum sequi dedignans solo tamen verbo reluctaretur, timentesque ne supervenientibus auxiliis ereptus denuo regnum exiret, velut ad facinus præcipitante diabolo cædis in ipsum furia mox exarserunt. Cum ergo percutiendus esset, prosiluit unus ex clericis, Edwardus nomine, cognomento Grim, ac velut æmulatus beati Petri fidentiam ut magistrum defenderet, obvolutum pallio brachium levatis ensibus audenter objecit, ut archiepiscopo suo parcerent clamans. Cujus ausum, quamvis pium, tanquam tamen minus rectum prohibuit Christi pontifex, et (velut illius cohibitionis memor qua Petro Dominus ait, cum servo pontificis amputasset auriculam, "Mitte gladium tuum in vagi-
"nam; calicem quem dedit mihi Pater, non bibam
"illum?") "Desine," inquit, "frater, non hanc defensionem vult Dominus." Interim autem clerico miles funestus non pepercit, sed in eum primo desævians brachium quod objecerat fere per medium gladio secuit, et ex ictus vehementia perturbatum velut exanimem solo stravit. O quam laudabilis qui patri suo promptus

Edward
Grim.

¹ clericis?

compati solus inventus est! O quam et felix, si et commori desuper ei datum fuisset! Promeruisset siquidem et ipse martyris nomen et præmium, si tamen animam pro magistro ponens animum præsertim defendendi causam ejus subiisset. Sane vero creditur divinitus procuratum ut evaderet, ne laudis debitæ gloria vir sanctus, ejus principaliter agon erat, fraudaretur, solisque discipuli meritis virtutes miraculorum secutas malevolorum perversitas deputaret.

Tunc athleta fortis ad carnifices, "Si caput," inquit, "meum vultis, ex parte Dei per anathema prohibeo ne quenquam meorum tangatis, quia nihil imputandum est illis quod egerim;" quasi licet non verba, tamen sensum responsi Dominici sequens, "Si me queritis, sinite hos abire." Deinde signo crucis se muniens, et junctis in modum orantis ad Deum manibus, contra gladios imminentes caput inclinans, stetit immotus, hæc ultima verba proferens, "Deo et sanctæ Mariæ et hujus ecclesiæ sanctis beatoque Dionysio commendo me et ecclesiam meam." Diabolico vero præcipitatus impulsu furentium impetus mox eum gladiis appetiit tanto nequius quanto minus præmunitum et improvisum, et nec judicatum nec discussum, constantem tamen et velut in nullo turbatum. Nec enim vel adhuc aversus est rigor¹ ejus, sed collo tunc extento grandes super benedictam et chrismate sacratam coronam fortiter ictus exceperit. Quid multa? prohi dolor! christum Domini, benedictum Dei, ante altare sancti Benedicti die quinto natalis Christi crudelium immunitas capitis cum cerebro summitate præcisa truncavit et stravit, ut mira Dei providentia mortem ante mortuorum coarchiepiscoporum sepulturas exceperit, nec resistens nec conquerens nec obmurmurans nec ingemiscens, sed se post ictus aliquot velut ad orationem in pavimento distendens, ut et hic quoque non fuerit aversus rigor¹ ejus, sed ex tunc anima ipsius, cælo prorsus

The archbishop's death.

¹ See p. 126 n. 4.

Outrage of
Hugh of
Horsea.

intenta, terribilioris vindictæ metum juste reliquerit. Ultionem siquidem injuriarum ecclesiæ tanto fortius zelata¹ recte creditur, cum migravit, quanto passionis sensus acrior fuit; suas autem tanto lætius ferens, quanto certioris retributionis spem habens. Cursum enim consummaverat fidemque servaverat, et de reliquo repositam sibi coronam justitiæ digne confidebat. Tunc unus ex militibus, et ipse filius Belial, inter scelestos cæteros sæculis omnibus scelere detestabilior, in residua capitis jam exanimis testa cerebri residuum cum ensis mucrone scrutatus eiecit et solo sparsit, non tam ne mortis in jam mortuo dubitatio resideret, quam ut sibi sævitiae dementia satisfaceret.

(47.) *Invectio in carnifices.*

Plunder
of the
palace.

O quam dura crudelitas! o quam dira rabies! o quam stupenda scelerositas! quæ sacras illas sacrati verticis partes tam irreverenter et tam atrociter tamque execrabili-ter rimari præsumpsit. Immanitatem sceleris auditus refugit, mens non capit, et explicare sermo non sufficit. Cujus memoriam singularis et singulariter nefandus casus non patietur exstingui; cujus commemoratio recentem horroris stuporem recolentibus semper faciet excitari. Non autem contenti spiculatores eadem nefandam consummasse, sed prædonum etiam more grassati, tam cupiditate degeneres quam scelere detestabiles ignobili facto consequenter se probarunt. Post facinus enim impletum in ecclesiæ palatium irrumpentes, angulos omnes domorum perscrutati sunt, universamque suppellectilem et quicquid in scriniis aut manticis aut cltellis vel ipsius archiepiscopi vel suorum potuit inveniri, tam in auro vel argento quam in pannis et vestibus, sed et libros et equos et sarcinas omnes, insatiabilis avaritiæ violentia sibi vendicarunt, sicut nec ditioribus sic nec pauperioribus archiepiscopalis curiæ quicquam præter vestitum quotidianum relinquentes.

¹ Dr. Giles reads *zelatus*, but the reading of the MS. appears to be right.

(48.) *Detestatio facti.*

Factum igitur ipsum tam perniciosum quam detestabile fuit. Si enim hoc fecerint in viridi, quid exinde timendum non erat in arido? Cujuslibet etiam et quantumlibet scelerosi domus Dei quælibet asylum esse consueverat. Si vero mater ecclesiarum regni, si titulum et nomen habens non alicujus sancti sed sanctorum omnium Domini, si magnis munita privilegiis, si multis reverenda sanctorum reliquiis, patris et pastoris sui tutamen esse non potuit, ubi deinceps alicui refugium sperandum fuit? Quis vero patratoribus sceleris relictus est veniæ locus? Si sanguis Abel in agro lapsus, si sanguis Zachariæ inter templum et altare fusus, clamant ad Dominum de terra, quanto terribilius intonat quo et ipsum coram altari tam dire tamque profane maculatum est sanctorum sanctum? Vere tunc ibi plusquam Dohech et emissarii regis Saul, quia tanto magis exsecrandi carnifices, quanto sacratior nostri temporis pontifex quam Abymelech et domus ejus tota. Sed nec id illos excusat, quod tanquam sceleratum et domini sui proditorem se perimere sibi suaserunt. Primum enim de prodicione non constabat, sed et retroacti temporis omnia per interventum pacis et veniæ fuerant deleta. Deinde nec vel in scelerosum christum Domini sic sævire, nisi sacrilegium, imo nisi sacrilegum paricidium, esse poterat, et tanto magis, quanto locus sacratior diesque celebrior et persona sublinior. Scelerosus enim et reprobus erat Saul, et tamen sanctus David, quem etiam persequabatur, valde corde compunctus est quia præciderat oram chlamydis ejus, et ait, "Propitius sit mihi Dominus, ut non mittam manum in eum, quia christus Domini est." Et iterum ad Amalechitam qui se illum occidisse confessus est, "Sanguis," inquit, "tuus super caput tuum; os enim tuum locutum est adversum te, dicens, *Ego interfeci christum Domini.*" Quanto magis igitur

Enormity
of the
murderers'
guilt.

morte digni sunt, immo nec etiam morte piandi, qui sæviunt in eum qui non solum christus est Domini, sed etiam facit christum Domini, videlicet qui regem ipsum et sacerdotem constituit, qui sacramenta quæque conficit, qui Christum etiam, Regem omnium regum, in altari consecrare non metuit.

(49.) *Exaggeratio sceleris.*

Proofs of
the arch-
bishop's
sanctity.

Et profecto sceleris quantitatem longe exaggerat passi sanctitas. Sanctitatem autem plane convicerunt primo indicia magnarum præsumptionum, deinde crebra per eum post mortem miracula. Cum enim sepeliendus vestibis suis nudaretur ut ad funus curaretur, horrendo cilicio repertus est a scapulis usque ad lumbos totus insutus, et desuper habitum monachi tanquam monachorum pater habens, exteriusque schema canonici præferens. Ita nihil ei religiosi habitus defuit. Quod etiam mirabilius et inauditum prius fuit, femoralia quoque cilicina sub lineis propius ad carnem habebat. In ciliciis item tanta pediculorum multitudo repere visa est, ut paulo rariorem¹ locum obsitum quam vacuum fecerint; quorum etiam quamplurimi penetrata jam pelle carni profundius inhærere prospecti sunt. In hoc torculari, paucis admodum consciis, sicut et ipsi testati sunt, septennium jam totum exegerat, tot diebus ante mortem sepultus et vernium cibus. Vere mira beati viri fortitudo, quæ carnem assuetam deliciis ita subditam contumeliis post purpuram et byssum sudario damnavit mortuorum. Vere magnus terrenorum contemptus, ubi vir tantæ potestatis et honoris tantæ se fecit vilitatis.² O quanta suspiria, quantus luctus omnium! quanta præcipue lamenta monachorum, et³ ad illorum cum patuere conspectum! Quis enim a lacrymis temperaret? Quis etiam a lau-

¹ *rariorum*, G.

² *utilitatis*, G.

| ³ Om. G.

dibus Creatoris abstinere? Quis non compateretur afflicto? Quis non gratularetur tantis malis erepto? Quis gratias non ageret Deo, qui tantam dedit perseverantiæ gratiam? Quis recte discrederet retributionem secutam? Vere siquidem gestaverat crucem in corpore, cum vitiis et concupiscentiis tanto tempore crucifixus. Vere consummaverat et crucem in capite demum in eo tam crudeliter plexus. Nec potuit juste præsumi, nisi quod fideliter Christum secutus felici esset a Christo mercede donatus.

(50.) *Quare mox debuit martyr judicari.*

Nec enim nisi martyrum unus de pretiosæ titulo mortis credi debuit et censi, tantoque major quanto causa mortis singularior. Occumbere siquidem pro Christi fide vix aliquis nisi male credulus refugit; occumbere vere pro statutis ecclesiæ vix nisi caritate perfectior appetit. Quod ergo rarius est et difficilius, recte quoque censendum est gloriosius; nam in modico fidelis et in majoribus fidelis est. Hujusce quoque gloria passionis illustratus est, quo inter natos mulierum non surrexit major; quia enim zelavit legem, dicens Herodi, “Non licet tibi habere uxorem fratris tui,” capite cæsus inter maximos martyrum factus est. Martyres etiam præclaros censet et laudat ecclesia Maccabæos, quia pro legibus patriis fortiter usque ad mortem dimicarunt. Non aliter igitur et hic nisi inter præcipuos martyrum numerandus fuit, ut per similem tuendæ libertatis ecclesiasticæ causam parem nactus prædicaretur et gloriam.

He is to be
accounted
a martyr.

(51.) *De contrario malevolorum judicio.*

Fuerunt autem qui dicere præsumperint cum magis vanæ gloriæ voto, magis vindictæ propriæ studio, laborasse; nec sine typo¹ superbiæ, quamvis sub umbra

He is
charged
with pride,
&c.

¹ i.e., *typho*.

Aug.Serm. justitiæ, decertasse. Scriptum est autem quod "Causa
celxxv. 2, " martyrem facit, non pœna," quia Veritas ait, "Beati
and else- " qui persecutionem patiuntur propter justitiam." Sicut
where. autem non pœna, sic nec causa sola. Primum enim,
fatuus est justitiæ zelus non secundum scientiam; præ-
cepit enim apostolus omnibus "sapere non plusquam
" oportet, sed sapere ad sobrietatem." Deinde, rectus
non est præter modum; ait enim Salomon, "Noli esse
" nimis justus: est enim justus qui perit in justitia
" sua."¹ Non prodest etiam martyrii pœna præter cari-
tatem; nam, ut ait apostolus, "Si distribuero in cibos
" pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus
" meum ita ut ardeam, caritatem autem non habeam,"²
" nihil mihi prodest." Quippe cum odio proximi non
potest inesse dilectio Dei; "qui enim non diligit proxi-
" mum³ quem videt, Deum, quem non videt, quomodo
" potest diligere?" Sine dilectione quoque Dei non ac-
quiritur habitatio cœli, sicque nec evaditur pœnalis
horror inferni. Medium enim nihil est; ait enim qui
mentiri non potest, "Qui mecum non est, contra me est."
Aut Babylonis satellitem, aut Jerosolymorum⁴ oportet
esse concivem. Sed nec in hoc sæculo sine radice caritatis
vera virtus est, vol in moribus optimis. Simulationem
virtutis plurimi quidem habent, sed non veritatem.
Moral. "Sæpe namque," teste beato Gregorio, "vitia se esse
xxiii. 19; " virtutes mentiuntur, ut tenacia parsimonia, effusio lar-
xxxii. 45; " gitas, crudelitas zelus justitiæ, remissio pietas, videri
Hom. in " velit."⁵ Ex his igitur multi pertinaciter arguere nisi
Ezech. I. " velit."⁵ Ex his igitur multi pertinaciter arguere nisi
xii. 25. sunt, et in archiepiscopo non virtutis veritatem, non mar-
tyrii mercedem esse potuisse, tanquam in multis pom-

¹ Prov. vii. 16-17: "Justus
" perit in justitia sua, et impius
" multo vivit tempore in malitia
" sua. Noli esse justus multum,"
&c.

² *habuero*, Vulg. (I. Cor. xiii. 3).

³ *fratrem suum*, Vulg. (I. Joh.
iv. 20).

⁴ Dr. Giles reads *Jerusalem*, and
the contraction in the MS. might
signify either form.

⁵ The quotation does not exactly
agree with any one of the passages
cited.

posus, elatus, cupidus, crudelis et terribilis apparuerit, et id præsertim suis inexpertum non fuerit. Ubi namque tot vitiorum agmen inest, virtutem comitivam habere non potest. Simul enim inesse non possunt virtus et vitium. Nam et Augustino teste quia radix omnium malorum est cupiditas, et radix omnium bonorum caritas, ambæ simul esse non possunt. Nisi una radicitus evulsa fuerit, alia plantari non potest. Ubi quoque superbia regnat, humilitas locum non habet; ubi crudelitas est, justitiæ rectitudo non est; ubi gloriæ vanitas reperitur, mercedis spes non relinquitur. Nec igitur, sicut intulerunt, super talium fundamentum martyrii consurgere potuit ædificium; sed et quanto major eum comitatus est populi favor, tanto plus metuendum esse responderunt ne dictum illi sit, "Amen dico tibi, "recepisti mercedem tuam."

De Gratia
Christi, 20.

(52.) *Quid verius judicandum fuerit.*

Magis autem, ut se veritas habet, post initæ dies poenitentiae nullum in eo crudelitatis aut cupiditatis opus nisi mendaciter argui potuit; pretiosi¹ vero temporis culpas, si quæ fuerunt, per poenitentiam deletas esse bene credi decuit. Sed nec pompæ vel superbiæ terrorisve vitio laboravit, sed humilitatem intus tenens, exteriusque contemptum præcavens, honoris² quem gestabat honorem ponderabat, et ingenio suo dignitatis auctoritatem augebat. Præsertim enim, ut doxam quam sequi consueverat fugeret, magis ad conscientiam quam ad hominum gratiam sibi consultum esse nitebatur, inde sæpius aliquid durius in facie præferens, semper autem in opere quæ Jesu Christi sunt sequens, in tantum etiam bona quibus pollebat abscondens, ut nemo turpitudines suas plus caverit propalari quam suas ipse virtutes. De quibus etsi palam non constiterit, attamen in dubiis benigniora præferenda fuerunt, ut ea

Vindication of
him.

¹ præteriti?

| ² oneris?

facta quæ dubium erat quo animo fierent in meliorem partem trahi deberent. Quod enim scriptum est, "Ex fructibus eorum cognoscetis eos," de manifestis dictum est, quæ non possunt bono animo fieri; sicut stupra, furta, blasphemiae. Sunt autem media, quæ per se bona sunt, ut virtutum opera, quia et bono et malo animo fieri possunt, ut pascere pauperem, vestire nudum; de quibus temerarium est judicare, maxime ut condemnemus; et talium quidem multa circa vitam et finem archiepiscopi contigit apparere, quæ quanto plura magisque miranda fuerunt, tanto melius de ipso suadere debuerant. Siquidem cum ante promotionem suam tanquam unus excellentium enitisset sæculo, non minus etiam postmodum inter præcipuos orthodoxorum eminerere studuit militans Christo. Nesciebat enim nisi maximorum unus esse, quemcunque sortitus esset ordinem vitæ. Mox igitur post promotionem ingressus arctam vitæ viam, et tanto semper gradiens arctiorem quanto tentationibus magis arctatam, ecclesiæ suæ sollicitudine notabilius exarsit, canonicarumque traditionum æmulator abundantius exstitit. Quas si postposuisset,¹ si magis hominibus placere delegisset, si majoris eorum statuta fecisset, regis quidem et omnium quæ regis erant tanto potentior quanto sublimior magister et rector permansisse potuerat. Sed velut recolens illud tentatoris, "Hæc omnia tibi dabo si proci- dens² adoraveris me," magis amplexatus est illud Christi, "Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies." Velut etiam cavens illud Anacleti papæ, "Nihil est illo pastore miserius qui luporum laudibus glorietur,"³ elegit abjectus esse in domo Dei magis quam dominari in tabernaculis peccatorum.

Pseudo-
Isidor. ap.
Migne,
cxxx. 62.

Quis hæc negare, cum indubitata fuerint, potuit, aut et sine secuto testimonio miraculorum in partem melio-

¹ proposuisset, G.

² cadens, Vulg. (Matth. iv. 9).

³ et, ins. G.

rem interpretari non debuit? Audenter itaque statuta defendit ecclesiae quae regiae potestati derogabant. Hinc igitur odium cœpit et crevit, hinc persecutio sævit, hinc demum miserabilis ille nefandæ trucidationis casus evenit. Non autem a plebeis et vilibus aut etiam fortunæ mediocris hominibus, sed a præclaris curiæ viris et regni proceribus patratus esse noscitur, ut quamvis funeste, tamen honorifice completus cernatur, et in eodem opere mirabiliter et ignominiam actionis et gloriam passionis plurimum auxerint concurrentia simul percussorum nobilitas, loci sanctitas, temporisque solemnitas. Sed et in hoc illud notabile mirabilius est quod inter hujus Thomæ passionem et apostoli Thomæ natalem dies natalis Christi medius fuit. Hinc enim quintus dies velut ad quintum festum successisse, sicut et inde quintus præcessisse, reperitur, quasi quorum non dissidentium nomine, non dissimilium passione, natales non inæqualiter distant a Christi festo, nec ipsi dispariliter distent a Christo. Sed quis eum apostolo comparare præsumat? et tamen ait sanctus Augustinus, "Puto quod sine ulla contumelia Cyprianus episcopus apostolo Petro comparatur, quantum ad martyrii coronam attinet." Cæterum magis vereri debeo ne in Petrum contumeliosus existam. Quis enim nescit illum apostolatus apicem cuilibet episcopatui præferendum? Sed si distat cathedrarum gratia, una est tamen martyrum gloria. Circa quem igitur mala nulla patuerunt, nonne quæ visa sunt bona justius in partem meliorem trahi decuerat? Admodum siquidem ejus causa commendabilis, admodum vita laudabilis, admodum finis mirabilis exstitit, et in honoris quidem introitu siqua fuit culpa, plane tamen eam excusavit et expiasse credenda fuit tam¹ singularis exitus gloria. Plane igitur et censendum erat ei per gratiam concessum in cælis, ad quod viribus elaboraverat semper in terris, scilicet in numero commanentium² locum obtinere præclarum.

¹ Om. G.

+ ² *commartirum* (*commartyrum*)?

(53.) *Quomodo vere martyr apparuit.*

His mar-
tyrdom
proved by
miracles.

Pressus autem et cæcatus veteris odii nube malorum intuitus rem cum circumstantiis suis ut oportuit non attendit, et ad quod majorum metus obstitit, minorum fides inclamare primo formidavit. Murmurabat tamen ut audebat præconia Dei susurrum¹ populi, donec erupit e tenebris testimonium veritatis, et demum apud incredulos etiam majores miraculis enituit quod murmur minorum præsonuit. O quantum distant humana supernis judiciis! Et nos quidem vitam ejus putaveramus insaniam, cum meta decessorum non contentus, cum præter solitum et contra suorum consilium ecclesiæ jura zelatus, cum gratia vel metu non flexus, cum damna vel mortem non veritus, regi restitit in faciem,² cui præter Angliam pars major regni Gallicani parebat, ad cujus etiam nomen reges et gentes circumquaque tremebant, cui quoque prope subditum ibat quicquid impetebat. At quanto hic adversarius major, tanto fortior ejus impugnator, et ex sequentibus athleta justior, verique inter filios Dei computatus apparuit. Apparuit utique de magnitudine virtutum quæ secutæ sunt ad ejus sepulchrum, et ad eum locum in quo cæsus est, et in quo primum ejusdem feretrum stetit; demum et ad multas primo regni, deinde mundi, partes, in quibus ipsius auxilium imploratum est. Ex quibus, quia signa sunt infidelibus, non fidelibus, divina pietas id egisse credenda est, ut causæ illius justitia certius incredulis appareret, et vel hoc metu poenitentibus æmulis fortius ecclesia respiraret.

Resort of
pilgrims to
the tomb,

Cujus profecto gloriam contigit exinde longe multiplicari super illatam injuriam. In brevi namque rei gestæ fama non solum intimos et ultimos angulos Angliæ penetravit, sed et multos exterarum gentium populos percucurrit. In tantum etiam urbes, oppida, vicos et

¹ *susurria*, G. (*susurrus*?)

² *facie*, G.

ipsa mapalia permovit ubique per Angliam, ut a minimis usque ad maximos pauci substiterint qui non ad visendum et honorandum præclari martyris tumultum venerint. Illuc ordinatos et laicos, pauperes et divites, populares et nobiles, patres ac matres cum filiis, dominos cum familiis, idem devotionis spiritus traxit. Stratæ quæ Cantuariam ducunt tanto tabernulas et pergulas exercentium commeantiumque agmine pressæ sunt, ut ubique fere tanquam nundinantium densitas cerneretur. Noctes vix minus quam dies, hiemesque vix minus quam æstates, viantium iter retardarunt, et asperiori tempore quanto durius tanto dulcius habebatur visitationis votum implere, quia ubi erat accessus laboriosior, et remunerationis spes amplior. Factus¹ est pariter et tantus ex remotis ac transmarinis regionibus illuc peregrinorum concursus, ut hi perparum ab indigenis numero frequentiave distarent, et (ut testati sunt viri magni fideque digni qui loca sancta per orbem visiterant,) nec ad beati Petri sedem, nec ad majoris Jacobi vel alicujus ^{as to} sancti memoriam, imo nec ad gloriosum illud Christi ^{Rome,} sepulchrum, tam continue vel in hominibus celebritas ^{Compos-} major, vel in donariis perspecta est veneratio clarior. ^{tella, and} Miraculum certe cæteris miraculis quamvis certis et ^{Jerusalem.} claris certius et clarius illud enituit, quod tot nationum tot homines in unum tantæ devotionis studium conve-
nerunt.

Quis autem illud ad Christi sponsæque suæ præsertim exaltationem unanimatis mirabile tot cordibus inspirasse credatur, nisi qui mirabilis in sanctis suis est, et unanimes habitare facit in domo? Quis illam venerationis magnificentiam operatus censeatur, nisi qui servos suos gloria et honore coronat, et relinquentibus pro se simplum restituit centuplum? Vere gloriosus athleta noster cum Domino suo super occasum ascendit, quia de passione, qua propter justitiam occubuit, indifferenter major in

¹ *Fractus*, G. (probably a misprint).

The cathedral
called after
St. Thomas

The phial
a sign of
the pilgrims.

hominum opinione surrexit. Deus enim illum exaltavit, et dedit ei nomen super omne sanctorum nomen, ut eorum interim nominibus intermissis in hujus nomine juraretur, in hujus nomine supplicaretur, et eleemosynas ob amorem ejus peterent indigentes et tribuerent abundantes. Quod etiam majus est, cum metropolis, in qua passus est, ecclesia Sanctæ Trinitati titulata sit, velut eam sibi pretio sui cruoris evicerit, Deo in hac parte martyri suo cedente, magis illius nomine censi cœpit, in tantum ut non parvi delicti reum se crederet, si quis Cantuariam pergens vel inde rediens non ad sanctum Thomam se pergere, vel a sancto Thoma redire nominatim fateretur. Peregrinationis suæ signum primi quidem et soli vel a Christi sepulchro vel a sancto Jacobo revertentes, hi cochleas, illi palmarum spatulas, referre consueverunt. Susceperunt et a sancto Thoma redeuntes tertium sed longe pretiosius signum, velut jugum martyris suave et onus ejus leve, ampullam videlicet stanneam in pectus a collo dependentem, plenam aquæ benedictæ stilla sacri cruoris immixtæ; cujus quanta fuerit virtus et efficacia circa innumeros male se habentes in locis terrarum innumeris ab homine non potest edisseri.

Euseb. ii.
2; Oro-
sius, vii. 4.
Cf. Ter-
tullian.
Apol. 5.

Cujus igitur gloriæ credi debet in cælis, cui tantum honoris dignatio Dei conferre curavit in terris, et in ipsius profecto martyrii declaratione deprehenditur, quod ad Deitatis suæ fidem magister et caput ejus Dominus noster Jesus Christus jam passus prærogavit. Ut enim in ecclesiastica legitur historia, cum per omnem locum fama loqueretur de Christo, Pilatus Tiberio¹ principi gesta ejus refert, et qualiter jam Deus esse crederetur a plurimis. Tiberius eadem retulit ad senatum; senatus sprevisse dicitur eo quod auctoritatem suam prævenerit vulgi sententia. Quid igitur in hoc actum esse credatur, nisi ut Christianitatis secta magis Dei quam ho-

¹ *Tyberio*, MS.

minum opus esse cerneretur? Voluit enim ratio divina
 fidem Christi magis inesse de inspiratione sua quam de
 auctoritate Romana, ne alioquin causarentur invidi sibi
 illatam vim esse credendi, ne causarentur idipsum et
 malevoli martyris nostri, cum in primis ab apostolica
 sede petitum sit ut in catalogo sanctorum poneretur,
 obtentum tamen non est. Obtentum autem est per vir-
 tutem divinam ut celebratione publica superexcellente
 martyris nactus sit honorificentiam. Et honoris quidem
 excellentia præteritas etiam sancti loci dignissime com-
 pensabat injurias, immo supra confusionem de cæde ne-
 faria longe plus gratulationis accessit de sequentium
 operum gloria. Provenit et ecclesiis ecclesiasticisque
 personis tempus optatum, quo vexationum ausu represso
 pax iis altior et honor ob honorem martyris plenior red-
 debatur. Digna quoque spes erat impletum iri quod
 vir Deo plenus adhuc vivens sæpe prædixerat, eccle-
 siam scilicet Dei sola sanguinis effusione liberandam.
 Quod et suo sanguine fieri vehementer optaverat, nec
 orare destiterat, et jam indicii plurimum erat eum ex-
 auditum iri pro sua reverentia. Demum enim et po-
 tentiores ipsius æmulos inter cæteros regni proceres et
 comites in lacrymis et gemitibus ante sacrum mausoleum
 prostratos devote supplicare veniamque petere gestorum
 metus et admiratio compulit. Summæ siquidem amen-
 tiæ foret tot et tam evidentia Dei magnalia non atten-
 dere, cumque vox populi vox sit Dei, consono tantorum
 et tam multorum testimonio dissonare. Sed et ipsius
 regis illustris ac pii cor potentius tetigit Ille in cujus
 manu corda sunt regum. Et ut ecclesiæ Romanæ le-
 gatis pareret, ab Hibernia, quam subjugabat, per An-
 gliam mira celeritate transsiliens in Normanniam, coram
 eis et clero suo transmarino primum innocentiam suam
 super nefanda cæde juramento purgavit, famæ suæ vo-
 lens esse consultum. Deinde vel in hoc se reum
 profitens quod occasionem sceleri dederit ira sua, tam
 eminens illud imperii culmen humillimæ pœnitentiæ

Thomas
 acknow-
 ledged as
 a saint
 before
 formal ca-
 nonization.

His old
 opponents
 go on pil-
 grimage.

The king
 with the
 legates at
 Avranches, 1172.

subdidit, magnum et grave satisfactionis onus ad legatorum arbitrium subiens, et perperam in Anglia præsumptorum emendationem promittens. Vicit, plane vicit et extorsit occisus sponsæ Christi defensor egregius quod nec monitis nec minis nec ecclesiasticæ censure terroribus obtinere potuit vivus. Virtutum igitur, quæ meritis ejus ascriptæ sunt, series et varietas melius ex eorum scriptis patebunt, quibus ea videre probareve datum est. Nobis enim martyris sanctitatem et causæ ejus justitiam martyriique veritatem et declarationem notitiæ memoriæque tradere, magis cordi fuit, ut esset posteris unde cavere monerentur talem ulterius movere quæstionem. Quod qui non caverit, multum ei profecto timendus erit, quem zelus domus suæ comedit, Jesus Christus Dominus noster, cui est cum Patre et Spiritu Sancto honor et imperium per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Explicet passio beatissimi Thomæ martyris Cantuariensis archiepiscopi.

III.

EXCERPTA E CODICE MS^{to} LANSDOWNIANO

398.¹

I.

In exsilio non erat qui ejus paupertatem consolari Punish-
auderet. Multi quasi de crimine læsæ majestatis duris- ment of
sime a regis officialibus conventi sunt et redarguti, quod some for re-
ei de facultatibus suis aliquid transmisissent. * * * lieving the
archbishop
in exile.

Testimonio sanctitatis et gloriosi martyrii ejus statim Miracles
affuit gratia sanitatum et plurima virtus miraculorum. and pil-
grimages.

. . . . Sed ut Domino Jesu Christo primum et processus
et honor factus est minoribus et pueris, in beati Thomæ
veneratione et visitatione fuerunt Angliæ primi novis-
simi et novissimi primi. Primo enim debiles, pauperes,
et minores sensim repunt. Postea mediæ manus homines
adveniunt. Pulso tandem regis timore, ei obviam exe-
untibus et clamantibus "Osanna filio David," posteaque
"Totus mundus post illum abiit," ita clerus, baronia,
militia, et populus universus Angliæ et vicinarum in-
sularum et regnorum statim accurrunt, actutim accele-
rant, catervatim ruunt, Cantuariam veniunt, ubi manus
Domini distillaverunt probatissimam.² Veniunt, inquam,
videre ibi Dei gloriam in terris inter homines corus-
cantem in signis et prodigiis auditis et inauditis. Tan-

¹ As to these passages, see the Introduction to the present volume. It must be remembered that the three tracts from which they are taken, although bound up together, and although the first and second

of them are in the same handwriting, are entirely distinct from each other.

² "Manus meæ stillaverunt myrrham, et digiti mei pleni myrrha
"probatissima."—Cantic. v. 5.

dem rex ipse paruit mortuo quem viventem ferre non poterat. Ejus miracula in magno volumine scripta habentur, et exstant apud plurimos.¹

[Near the bottom of fol. 45 a new division of this tract begins. The writer addresses a supposed audience of clergy and bishops.]

Continuance of schism after the death of the anti-pope Victor IV. Anastas. Bibliothec. 53 (Migne, lxxviii. 451).

Proh dolor, sanctam ecclesiam Romanam et ecclesiam Anglorum seminator zizaniæ inimicus gravi dolore afflixit, gravi ulcere vulneravit. A sæculo non est auditum fuisse in Romana ecclesia aliquod schisma quod non finiretur vel utroque electorum superstite, ut legitur de Symmacho et Laurentio; (Symmachus enim, in sede apostolica confirmatus, Laurentium ex misericordia Nucerinum pontificem constituit;) vel saltem morte alterius electorum. Nunc autem adeo multiplicata sunt mala, adeo invaluit dissensio, ut, Octaviano in schismate defuncto, secundum jam et tertium idolum elevatum sit, et ab unitate sanctæ Romanæ ecclesiæ et catholici papæ Alexandri audientia et obedientia imperator Fredericus cum tota sua sequela discesserit sub juramento Sed miserator et misericors Dominus matri nostræ ecclesiæ Romanæ pacem provideat, et donet unitatem.² Si quilibet præpotens persona, imperator seu rex sive aliquis de summatibus, contra Deum insurrexerit, contra ecclesiam calcaneum erexerit, (namque contingens est ut hostis antiquus talibus talia suadeat,) cum audieritis prælia et seditiones nolite terri, cum videritis lupum venientem nolite fugere; sed, ne vos vestra taciturnitas addicat, in causa Domini advocati state, principes et potestates in spiritu lenitatis corripite, possessionibus vestris non timeatis quominus libere loquamini,³ quominus ovem Christi aberrantem principem ad vitæ pascua reducat, quominus pro ecclesia Dei vos murum

¹ See vol. I. p. xxviii.

² Hence it would seem that this was written before the reconciliation between the pope and the em-

peror in 1177, which was soon after followed by the submission of the antipope Calixtus III.

³ *loquimini*, MS.

opponatis, et, si necesse fuerit, carceri, exsilio, vel morti corpora vestra exponatis. . . . Dicit Dominus Jeremiæ prophetæ, “Ecce constitui te super gentes et super regna, ut evellas et destruas, dissipes, ædifices et plantes.” Super regna constitutus præsul in his quæ sunt ad Deum loqui regi pro causa Dei et ecclesiæ non audebit? A facie apparitorum et officialium regis trepidabit? Prohi pudor! forte digni non estis pro nomine Jesu contumeliam pati. Pace vestra dixerim, si de patrimonio Crucifixi divites mensas instruitis, si opiferam suppellectilem in usibus vestris, familiam ornatam in domibus vestris, habetis, si aurum et argentum thesaurizare studetis, si doctrinam spiritualem, ministerium vestrum, justitiæ conservationem, quæ omnia gratis debetis impendere, potius curatis indigentibus vendere, vere discipuli Domini non estis. Discessio ab unitate, seditio cum archiepiscopo intestina, timor terrenus, episcopos Angliæ notabiles reddiderunt, multam eis bonæ opinionis denigrationem intulerunt. Non æqualiter tamen omnium obscuratum est aurum, mutatus color optimus. Rumor letalis de sancti Thomæ detruncatione in mundi terminis personuit. Rumor, inquam, cui simile quid a sæculo non est auditum; rumor equidem qui tanquam vox tonitruï magni horrore erat et pavore omnibus audientibus eum. Sed, domine mi, rex vel imperator quisquis es, ad te venio, tecum pro salute tua aliquid habeo; deprecor offensam, paciscor veniam. O bone rex, ecclesia¹ sponsa Dei est. Sicut ex latere Adæ Eva, ita ex sanguine lateris Christi redempta crevit ecclesia. Ordinavit Deus in ea caritatem. Ordinavit potestates, quarum maxima est quam beato Petro et apostolis, eorumque vicariis, archiepiscopis, episcopis, et presbyteris, commisit; potestas scilicet consecrandi corpus Domini, potestas effugandi dæmonia in baptismo et exorcismorum virtute, potestas conficiendi sacramenta ecclesiæ, potestas

The clerical immunities.

¹ *ecclesiæ*, MS.

ligandi et solvendi in terra liganda¹ et solvenda consequenter in cælo. In mundo non est potestas sicut potestas hæc. Majorum ad ministerium ordines minores constituti sunt, diaconi, subdiaconi, et infra, et in signum ministerii Jesu Christi, ad quod vocati sunt, omnes tonsorantur, in capite coronam portant, signum modo honoris, quod signum inhonorationis et dedecoris idolatræ² pagani beato Petro primum imposuerunt. Hi omnes clerici quasi una familia sunt domus Dei, ecclesiæ sanctæ, sponsæ Christi, in obedientia et justitia vicarii beati Petri, domini papæ. Esto, aliquis istorum vel plures mali sunt, latrocinium exercent, furcs sunt, incendiarii sunt vel homicidæ; forum tamen suum habent ecclesiasticum, ubi conveniantur, judicentur, confessi vel convicti degradentur, et a clero postmodum summoti et dyscoli laicis annumerentur; et tunc demum tui fori, tuæ jurisdictionis, tuæ potestatis esse incipiunt, domine mi rex, ut, si in manus tuas inciderint, non evadant. Quid mirum si clerici omnes de foro tantum ecclesiastico sint, ibi super quolibet crimine conveniendi, judicandi, cum plurimæ civitates seu castra forum suum et immunitatis suæ privilegium habeant super civium suorum causas? Ecce Londonia regni Anglorum sedes est. Cives ejus si accusentur, si de placitis coronæ conveniantur, in civitate sua respondebunt, et legibus suis judicabuntur; non lege duelli, non examine aquæ vel ferri candentis se purgabunt, nisi sponte elegerint, sed ibi finis est omnis controversiæ sacramentum. Oxenfordia similiter se habet, et aliæ aliquæ urbes eadem gaudent libertate. Et forte in aliis regnis, pluribus in locis ita est. Judæis etiam proposita lege sacramentum finis est omnis litis, tam civilis quam criminalis. Numquid tibi, domine mi rex, indignum debet videri, si clerus honoretur libertate quæ civibus laicis vel Judæis est indulta?

Illustration
from privi-
leges of
cities.

¹ *liganga*, MS.

| ² *idolatrie*, MS.

Post illam primam et summam potestatem supradic-
tam, sacerdotibus Dei et supra commissam, sequitur tua
potestas regia, quam habes in corpora laicorum. Regit
Deus animas et vicarius ejus; corpora, Caesar, habes.
Duo sunt gladii, spiritualis et materialis; et memento
te ab ecclesia et vicario Jesu Christi archiepiscopo seu
episcopo gladium acceperis, et potestatem tuam potes-
tati ecclesiasticæ debere esse subjeetam et suffraganeam;
ut tu totum regnum reduceas ad pacem quam mundus
dare potest, ecclesia sancta ad pacem quam mundus
dare non potest, quæ est hominibus bonæ voluntatis.

Distinction
of ecclesi-
astical and
civil pow-
ers.

Sed dicis, domine mi rex, "Non erigor adversus Deum,
" sed irascor insolentiæ prælatorum et eriminibus ele-
" ricorum." Contra quod dici potest rationabiliter, Ju-
dicandi sunt a prælatis suis et a domino papa. . . .

Ut commemorem de maxima ira regum Christiano-
rum, tamen ad consequentiam non trahenda, sed ut
infra illam longe subsistant principes, Rogerus, Siciliae,
quæ de jure domini papæ esse deberet, invasor et vio-
lentus incubator, domino papæ reclamanti infestus, epi-
scopis Siciliae, ad concilium summæ sedis se evocatos
esse dicentibus, et ad iter se præparantibus, ait, "Equi-
" dem obedientiam,¹ quam Deo et domino papæ debe-
" tis, vobis non inhibeo; sed equi et omnes posses-
" siones regni mei meæ sunt; pedites ibitis." Illi,
gaudentes quod aliquam contumeliam paterentur pro
Christi nomine, pedestre iter arripiunt usque Beneven-
tum.² Quo audito, dominus papa eis de virtute obe-
dientiæ gratiam habens, pedestrem ad concilium veni-
endi remisit eis necessitatem, et mandavit redire ad
propria. Rex Angliæ Willelmus secundus, beato An-
selmo offensus in exsilium eunti, misit post eum non³
itinere ei additum quandam de familiaribus clericis suis.
Qui celans propositum inter alios sancti archiepiscopi

¹ *obediencia*, MS.

² *Beneventum*, MS.

³ There is probably some mistake
here.

Cf. Eadmer.
Vit. Anselmi, 34.

clericos¹ habebatur in honore, quasi unus ex illis intrans et exiens, et archiepiscopi ad mensam assessor. Ventum est ad mare. Una diebus, aere sereno, vento secundo, cum equi starent et in littore essent sarcinae et impedimenta, ut in navem admitterentur, ait ille clericus regis sancto archiepiscopo Anselmo, "Domine, ut corpus vestrum retineatur nullum habet dominus rex potestatem; sed facultates, quas extra regnum ejus asportare paras, aurum et argentum, ad opus regis ex ejus praecepto retineo, et huc ad hoc veni." Mox fecit exscriniis et clutellis et sarcinis et loculis omne aë extrahi et fisco sociari. Sanctus archiepiscopus patienter sustinuit, et pauper navem ascendit. Quo cum appulsus esset audito, comes Flandriae eum facultatibus tanto viro dignis et necessariis sufficientissime instruxit; sed et rex Francorum et magnates Galliae pia compassione idem fecerunt. Sanctus Anselmus Cluniacum venit, ibique moram fecit usque dum rex humanis rebus exemptus esset, prohi dolor, eo facilitatis² modo qui tantum regem, tam illustrem principem, si Deum arctius amasset, non deceret.

[After relating the plunder of the archbishop's palace by the murderers, the author goes on as follows:]

Impunity
of the murderers.

Ad hæc quid fecerunt justitiiarii præsidessve provinciarum, vicecomites seu alii officiales regis, vel habitatores regni omnes in pacem servandam jurati? Equidem illos sceleratos, illos parridas, sacrilegos et prædones, per stratam publicam diebus itinerantes impune³ abire dimiserunt ad propria, et postea fere per annum in Anglia commorati sunt, ludentes in avibus cæli et canibus venaticis. Ubi sunt sacramenta pacis conservandæ? Sed dicitis, "Rex ipse dissimulabat." Contra; inmo, conventus postea a cardinalibus ad hoc missis, plene et plane negavit, et juravit se mortem ejus noluisse neque

¹ clericis, MS.

² fatalitatis?

³ impune, MS.

præcepisse ; et quia propter eum, licet non per eum, (ut se purgavit,) occisus est a suis aulicis, absolvi impetravit et pœnitentiæ imploravit remedia. Sed et hic episcoporum et cleri Angliæ admiranda est negligentia. Nullus nutre ausus est, nullus fere ausus est parricidas illos excommunicare. Cantuariensi ecclesiæ versa erat cithara¹ in luctum, organum in vocem flentium, cantatio in plorationem. Nulla ecclesia cum illa matre sua Cantuariensi ploravit, nulla cessavit a divinis, cum potius vel spinis ecclesiarum obstrui debuissent aditus, ut inter vestibulum et altare plorare deberent sacerdotes et levitæ, ministri Domini, et dicere, “ Parce, “ Domine, parce clero et populo tuo, et ne des hæreditatem tuam in perditionem.” Equidem propter peccata cleri maxime et populi Angliæ ita flagellata est ecclesia Anglicana in patris sui percussione et perpe-ssione. O episcopi Angliæ, ita destitutus fuit bonus archiepiscopus vester occisus vestro² et ultione, sicut vivens vestri auxilio et consolatione. Solus relictus fuit in certamine. Equidem dixit de vobis dominus papa Alexander, durante adhuc distantia regis et archiepiscopi in exsilio morantis, cujus litteras et mandata recipere nolulistis, cujus potestatem et obedientiam appellationibus vestris annuis et annum includentibus frustratorie delusistis: “ Magis,” inquit, “ conturbant “ animam meam episcopi Angliæ, qui obedientiam promiserunt et observare contemnunt, quam episcopi Alemanniæ, qui in schismate isto, imperatoris timore “ incumbente super eos, nobis obedientiam nec promiserunt nec observant.” Item illud Henrici Londoniensis, “ notæ per oppida buccæ,” a multis auditum est. Erant in ecclesia beati Pauli Londoniensis una dierum aliqui episcopi et abbates considerantes ad cognitionem quarundam causarum ecclesiasticarum ex præcepto domini papæ, et multitudo magna clericorum, civium,

The
bishops
blamed.

Juvenal.
iii. 35.

¹ This word is faintly written in the margin.

² Some word, with which *vestro* ought to agree, is here omitted.

militum, et aliorum cum eis. Intraverunt forte et quidam Judæi Londonienses, qui talibus et aliis se ingerunt conventibus ad repetendum, si quos ibi viderint, debitores suos. Inter quos et quidam Judæorum episcopus venit. Cui Henricus ille dicax, "Bene veniat," inquit, "episcopus Judæorum; recipite illum in consensum;¹ equidem fere nullus est episcoporum Angliæ qui non fraudaverit dominum suum archiepiscopum Cantuariensem, præter istum; in hoc episcopo Israelæ lita dolus non est."

The saint misunderstood in life.

Omne hoc malum, O episcopi Angliæ, ex regia in Deum et ecclesiam sanctam injuria ortum, fotum coaluit ex vestra ab unitate cum archiepiscopo vestro discessionem, ex discordia vestra intestina, ex timore vestro terreno. Putabatis vos habere archiepiscopum vobis similem, qui suis possessionibus timeret, suam cognationem ditare et dilatare quæreret, qui suam carnem foveret, qui tempore persecutionis vel sileret, vel sub dissimulatione in justitiæ² et libertatis ecclesiasticæ dispendium dispensationem admitteret. Non sic erat, non sic. Bonus archiepiscopus vobis erat, et non agnovistis eum; inter vos erat sanctus Dei, et non reputavistis eum. Verus sacerdos Christi, "rigidus servator" honesti, terrenorum bonorum spreto, verus mundi contemptor, cujus erat honor corruptibilis in terris, incorruptibilis per conversationem in cælis. Cognationem suam cognatus angelorum posthabuit, nisi quem meritum qualitas commendaret, aut de quo, juniore adhuc, ex bonæ indolis flore fructum vitæ melioris speraret. Carnem suam non fovit, immo a die consecrationis suæ domuit cilicio asperiore et esu vel potu parciori. Tempore pacis fregit quæ dominari vellent in eo carnalia desideria. Tempore persecutionis inventa est ejus præsto quam pro ecclesiæ causa et libertate ecclesiastica poneret anima. Non quæsit artes diffugii, non capitavit dispensationem, sed paratus fuit in causa Dei dis-

¹ concessum, MS.

| ² et libertatis injustitiæ, MS.

crete, sapienter et constanter pro justitia et veritate agonizare usque ad mortem. O episcopi Angliæ, nesciebatis vos talem habere inter vos; ideo in certamine reliquistis eum solum. Bono vestro dico, salva gratia vestra dixerim. Utebatur rex invadens ecclesiæ libertatem vobis, ecclesiasticis viris, ministris; per vos agebat contra vos. In causa Domini contra Dominum eratis, dum regi homini magis placere intendebatis. Quia illum patrem amissimus quo non erat Anglia digna, habemus omnes plorare commune damnum; singuli qui aliqua occasio mortis ejus fuerunt, proprium reatum.

[The section ends with a prayer for the church and kingdom. Then begins a discourse on the heathen fashion of celebrating birthdays, as exemplified by Pharaoh and Herod; and it is said that instead of this the Christian usage is to celebrate the day of death "sive pœnalis, " ut martyrum, sive simpliciter fatalis, ut aliorum." Fol. 53* ends, while this subject is still in hand, with the words "adjecit fidelium devotio."]

II.

Consecra-
tion of
Thomas as
archbishop.

The second fragment in the Lansdowne MS. begins on folio 54 in the middle of a sentence.

cleri, frequentia magnatum, concursu militiæ et populi, pari omnium lætitia, læta, hilaris et jocunda, ut plane velle videretur Deus quod ita plene volebat clerus, militia et populus. Hora diei quasi quarta, compositis omnibus præparatoriis, et episcopis suis episcopalibus instructis, reliquisque ecclesiasticis personis prout competebat ordinate et ornate se habentibus, a revestiario ecclesiæ usque magnum altare ille venerabilis electus Thomas progreditur in capa nigra et superpellicio, ut clericum decebat et archidiaconum. Fuerunt qui post martyrium ejus dicerent, quod cum ordinandus processit, habitum monachi et cilicium, in quo inventus est martyr Christi, intus gerebat absconditum; sed quod vel quando illa scema¹ religionis notæ Deo sed absconditæ hominibus susceperit, hujus consilii (æstimo) non fuere multi conscii vel participes. Ante illud sacrum altare super gradus prostratus, orationi aliquamdiu incubuit. Erectus in chorum coram est adductus; sed quia aulicus fuerat, regis scilicet officialis et cancellarius, ne postmodum posset Cantuariensis ecclesia occasione ejus perturbari, si rex mutato circa eum affectu vellet ab eo exigere ut suas exponeret rationes, seu super mutuis, seu super redditibus vacantium episcopalium ecclesiarum vel abbatiarum, seu super castellaris et servitiis militaribus, primo petivit Cantuariensis ecclesia, dicens, "Si persona ista libera et immunis et² ab omni sæculari querela nobis tradita fuerit, parati sumus eam talem recipere, et ordinandam episcopis repræsentare." Ad hæc domini regis primogenitus et hæres, postmodum Anglorum rex Henricus tertius,

He is released from secular obligations.

¹ *illud scema, or illa scemata?*

² *et seemingly inserted by mistake in the MS.*

tunc major decenni, jam juratis ei omnibus de regno, sed et bonus comes de Legrecestrie Robertus, principalis justitiarius Angliæ, alique officiales et comites et barones regis, qui fere omnes aderant, eundem Thomam ex parte regis tunc transmarini, et ejus mandato et præcepto, Cantuariensi ecclesiæ a cancellaria et omni sæculari officio et debito et querela liberum et immunem, solutum et quietum, reddiderunt.

Cumque de manus impositione pro dignitate eccle-
 siarum suarum contentio soleret esse inter Rophensem
 episcopum, ejusdem archiepiscopi Cantuariensis capel-
 lanum, et Londoniensem episcopum, archiepiscopi de-
 canum, ibi altercari¹ desitum est, et Wyntoniensi epi-
 seopo, (qui Londoniensis absentis, vel cum vacat ecclesia
 illa, vicarius est,) illa manus impositio et ordinationis
 celebratio salvo jure cujuseunque est delata pro bono
 pacis, tum pro reverentia illius festivitatis, tum pro
 auctoritate ipsius domini Wyntoniensis. Igitur anno
 Dominicæ incarnationis millesimo centesimo sexagesimo
 secundo, operante Spiritu Sancto, manus imponente Hen-
 rico Wyntoniensi episcopo, beatus Thomas Cantuariensis
 ordinatus est archiepiscopus. In illa consecratione per-
 fusus unctione olei exteriori et visibili, peramplius et
 perfectius perfusus est unctione misericordiæ Dei, rore
 Spiritus Sancti interiore et invisibili. Reddidit eum
 ibi Deus de potente sæculi pauperem Christi, de sæculari
 (ut videbatur) ecclesiasticum, de mundano cælestem, de
 carnali spiritualem. Quam laudabiliter exinde vitam
 instituerit, quantum quotidianis incrementis virtutum
 perfectioni addiderit, qualiter etiam postmodum aborta²
 adversus eum et clerum seditione pro ecclesiæ libertate
 laboraverit, et contra principem et potestates regni usque
 ad mortem decertaverit, in Vita ejus et Passione de-
 scripta latius exsequuntur. Quam felix fuisset Anglia
 sub pastore tali, si aliquamdiu advixisset in regno, quæ

Question
as to right
of conse-
crating.

The arch-
bishop's
change of
character.

¹ alterari, MS.

| ² aborta?

ita feliciter magnificata est ejus festinato martyrio! Quam beatus fuisset rex suus tali archipræsule, si ejus adquievisset monitis et consiliis, quæ vel ab ipso sancto sibi transmissa sunt exsule!

He refuses
to give to
jesters.

In crastino autem ordinationis suæ, cum eum de dono suo precibus sollicitarent joculatores, id genus hominum, qui plurimi affluerant, respondit eis modeste, "Non sum qui fueram cancellarius; quæ retro sunt oblitus, debeo me in anteriora extendere. Pecuniam ecclesiasticam in usus ecclesiæ et pauperum erogandam suscepì; eam vobis dare non habeo; itemque prohibet beatus Gregorius mimis et joculatoribus aliquid dari, ut sic saltem coacti ab illa vitæ suæ cessent scurrilitate, et ad aliquod honestum se conferant exercitium."

Cf. Aug.
Tract. c.
in Job.
sect. 2.;
Gratian. I.
lxxxvi. 7.
His chari-
ties.

Idemque beatus Thomas, qui ita dare consumptoribus et bromiis non adquievit, inter cætera sanctitatis suæ opera adeo pauperibus exstitit benignus, afflictis compatiens, ut misericordiæ operibus maxime abundaret, et domus suæ eleemosynam solitam de suorum constitutione antecessorum admodum augmentaret. Viduis præterea desolatis, pupillis quoque et orphanis, infirmis, inclusis, visitationis manum extendebat, et eis opportunum pro tempore consultum ferre satagebat. Pauperibus quoque collegiis monachorum et monialium mittebat quinque mareas, simul summas frumenti, ut de archiepiscopalis facultatis copia omnium, si fieri posset, egenorum sustentaretur inopia.

Henry
bishop of
Winches-
ter.

Ejus ordinator venerabilis Henricus Wyntoniensis, quem patrem suum scribens ei salutabat, eum a die ordinationis ejus admodum dilexit, et ei in exsilio ipsius postmodum munificus et officiosus esse curavit, et frequenter eum coluit in aureorum et argenteorum suorum transmissione. Atavis hic erat editus regibus, primi Henrici serenissimi Anglorum regis ex sorore nepos, regis Stephani frater, et illius regis Henrici secundi quasi avunculus. Iste, cum omnimodis et infinitis supra omnes episcopos Angliæ abundaret divitiis, regemque

Horat. Od.
i. 1.

thesauri sui hæredipetam ipsiusque officiales ad eum quasi jam ætate confectum oculos retorquere intelligeret, maluit thesauri sui Christum facerere hæredem, habuitque gratiam quæ aliorum divitum rara esse conspicitur. Vix enim aut nunquam datur alicui thesaurum congregare et disgregare. Itaque ita magnifice, ita laudabiliter, aurum suum, argentum, pallia, gemmas pretiosas, suppellectilem variam, infra triennium suum dispersit, dedit pauperibus, ut thesaurizans in cælo fisci regii officiales divitiarum suarum et re frustraret et spe. “Væ mihi! pro nobilitate generis mei parsum est
“mihi, non fui dignus in hac persecutione martyrium
“vel contumeliam pati pro nomine Jesu. Tempus
“meum prope est; quando Deo placuerit, apponar ad
“patres meos; sed cum reliquo corpore meo manus
“hæc mea non putrebit, quæ illum sanctum Dei mar-
“tyrem ordinavit archiepiscopum.”

Ipse beatus Thomas exoret Dominum pro omnium fidelium salute vivorum, requie defunctorum. Amen.

III.

[Dr. Giles has printed the beginning of this tract (vol. ii., pp. 316-326) in order (as he tells the reader), to fill up some pages which would otherwise have been vacant.¹ But all that it contains of any novelty or value is to be found in the later part, which relates to matters subsequent to the murder; and from this part the following extracts are taken. In the MS. the earlier portion has twelve lessons marked off, for use in the service of the Church, or possibly for reading in monastic refectories at meal-times; but this division does not seem to have been intended by the original writer.]

After relating how the murderers carried off from the palace the plate, horses, furniture, dresses, &c., "quæ omnia archiepiscopo exeniata erant," the writer goes on:—

Behaviour
of the mur-
derers after
the crime.

Recedentes ab interfectione cum pompa sua, (siquidem et dæmones pompam habent,) diversa loca et castella peragrarunt, gloriantes et dicentes se diabolum interfecisse. Vere dominum suum diabolum interfecerant. Aduncatus leviathan hamo passionis hujus, inescatus carne hostiæ istius.

Inference
from the
miracles.

After an argument that miracles were necessary in the primitive Church:

Constat ergo et in hoc tempore vel fidem periclitatam esse, vel persecutiones imminere, in quo tot et tanta miracula dignatus est Dominus declarare, et martyrem suum tam gloriose magnificare.

* * * * *

¹ "Typographo me monente de-
esse materiam quæ plagulam
hanc suppleat, adjicio hic pro-
logum et initium vitæ Sancti
Thomæ quæ in Mus. Brit. inter

"codices Lansdownianos No. 398
servatur (p. 316); cætera si quis
legere velit, in ipso codice re-
quirat" (p. 326).

Passionem ergo beatissimi Thomæ non potuit mundus tacere, quia quamvis homines silerent, saxa et lapides clamarent. Audita autem primo fama hujus tantæ nequitiae, non cito credidit scelus quod horruit, donec testes testibus succedentes rem detestabilem factam lamentabiliter indicaverunt. Vulgare proverbium, "Raro falsum esse quod ab omnibus canitur."

The murderdoubt^l at first.

Eodem die passionis beati Thomæ quidam de Cantuariensi ecclesia mare adierunt, et, ne iter eorum ab observatoribus portuum intercluderetur, statim transfretaverunt, rem nefandam et inauditam in nostro tempore, immo, in aliquo tempore, felicissimo papæ Alexandro indicaturi. Quorum iter ita prospere a Domino directum est per sanctum martyrem Thomam, ut ne unam quidem in itinere molestiam sustinerent. Sed nec defuerant ministri zabuli,¹ qui passioni ipsius insultantes et quasi congratulantes victoriæ regis Anglorum Henrici, in Normannia tunc agentis, rem ut acta erat victoriose referebant. Quod audiens præfatus rex, rem ut futura erat suspicatus, infamiam necis et prodicionis archiepiscopi in sugillationem personæ suæ et in opprobrium posteritatis suæ redundare cognovit. Quod quamvis, ut dicitur, ipse non præcepit, ipse tamen non prohibuisse, immo satellites suos ad hoc verbis exasperasse, dignoscitur. Propter hanc ergo causam vehementer indoluit, sicut David in morte Saulis vel in interfectione Abner; alia tamen causa. David enim quia inimici occuberunt; ipse quia mortem amici,² immo amicissimi sui, sibi novit imputari. Licet enim rex ejus fuerit inimicus, ipse tamen regis intimus amicus erat; et licet illis doloris alia et alia fuerit causa, similis tamen mœstitia. Præfatus enim rex, audita archiepiscopi famosa morte, cui pacem remeandi in Angliam indulserat, et quem in amicitiam sub testibus et sponsionibus receperat, ita indoluit quod rumorem hunc recitanti neque responsum

Tidings of it carried abroad.

The king's grief on hearing of it.

¹ So the MS. reads in this place, although we have had *diabolum* a little above.

² *inimici*, MS.; but clearly by a mistake of the copyist.

Juvenal.
vi. 285.

dedit, neque in illa die cum aliquo colloquium habuit, sed in conclavi receptus usque ad vespervas cibum non sumpsit, et sicut David lugens filium suum Absalon, ita mente consternatus est. Sed recens dolor intensior solet esse in principio, protractu vero temporis vires amittit; infamiaque inproperata primo incutit pudorem, diuturna vero et assueta contemptum. "Iram," inquit poeta, "atque animos a crimine sumunt."

Yet he
takes
measures
against
the arch-
bishop's
friends, and
favours the
murderers.

Si enim consuetudo altera est natura, usus mancipatio accipitur pro ratione. Stultorum consolatio est vetus consuetudo, sapiens autem malam consuetudinem deprehensam mutat consilio. Sæpe dictus rex, quem in primordio necis archiepiscopi ita indoluisse diximus, instinctu perversorum hominum, et quasi in decentia¹ regis, jam aut parum doluit, immo nihil, aut omnino dolorem dissimulavit. Portus enim maris et littora subtiliter observare præcepit, ut nullus monachus, nullus clericus, nec alia suspecta persona ab Anglia egrederetur, quæ hoc facinus perpetratum Romæ vel alibi propalaret, miroque modo innotescere timens longius innotuit. Regem tamen ab hoc facinore excusare vellemus, si infandos illos mortis auctores in regno suo non recipe-ret, si per civitates suas et castella ire non indulgeret, si in sylvis suis et venationibus venari non permetteret, si eos non tueretur, si eos non defenderet. Quod fortassis fecit quia ipsos satellites amore suo vel timore cognovit fecisse quod fecerant.

* * * * *

He discour-
rages the
pilgrimage.

Audiens etiam rex magnalia Dei et mirabilia quæ per sanctum martyrem suum Thomam fecit, non credidit, sed votivos homines sanctum martyrem poscentes regia majestate prohibuit, suos qui ierant, corripuit, quicunque Cantuariam irent, observare fecit. Sed, Deo gratias, numerus et fides superavit. Et quia—

Lucan.
v. 260.

"quidquid multis peccatur inultum est,"

¹ Sic MS.

ad tempus adquievit. Sed ut dicunt (utinam nec diceretur nec verum esset,) in corpus sancti martyris vel in ecclesiam Cantuariensem vindicari minatus est; usque adeo enim iniqui susurratores et serpentine instigatores cum exasperaverant. Sed etiam hoc consilium, immo impetum, in melius mutavit Deus quando voluit; cito enim, ut sapiens princeps, ab hujusmodi proposito relabebatur; nec ulterius aliquid hujusmodi minitans, de auro et argento et cæteris oblationibus, quæ ad sanctum martyrem deferebantur, priori Cantuariæ et cæteris fratribus sibi debere dari mandavit. Sed, Deo gratias, cito et ab hac exactione resiliit; Dominus enim cor regis ad pœnitendum et ad credendum de die in diem emollivit. Quia ergo, ut ait Salomon,¹ "qui credulus est, pusilli animi est," et similiter qui nunquam credit, obstinati, rex nec cito credidit nec nunquam, sed exitum rei probare volens sustinuit ad tempus.

Quantus vero pudor omnibus Anglicis ubique terrarum peregrinantibus incutitur, quanta infamia congeritur, non facile dictu est. Vocantur enim proditores, vocantur fures et sicarii et episcoporum suorum interfectores; et cum modica Anglorum portio hoc elogio fermentata sit, vitium in totam massam redundavit. Clerici quoque in Gallia philosophantes expulsi sunt cum dedecore et magna confusione, impletumque est illud poeticum—

"Quicquid delirant reges, plectuntur Achivi."

Horat. Ep.
I. ii. 14.

Christianissimus etiam rex Galliæ, et archiepiscopi et episcopi² et comites et barones, inter dominum regem Angliæ Henricum et dominum archiepiscopum Thomam medii et sponsores, litteras et epistolas querelam et calumniam continentes ipsi regi Anglorum direxerunt, querentes ab eo quare tantum facinus contra sponsonem eorum vel ipse fecisset vel a satellitibus suis ipse fieri permisisset, cum ejusdem secleris machinatores nec damnasset nec exterminasset, cum eos habere potuisset.

Remonstrances addressed to Henry as to impunity of the murderers.

¹ A more exact reference might be difficult to give.

² et episcopi, interlined in MS.

Et tum minis tum crebris admonitionibus ei mandaverunt quatenus aut purgaret se de hoc crimine, aut ecclesiæ catholicæ condigne satisfaceret; sin autem, eos adversarios et hostes collaterales in perpetuum haberet. Quibus prædictus rex respondit, admissum facinus nec se præcipiente nec volente perpetratum, et se neque factum neque factores tutari velle, et se super hoc facturum quidquid facere haberet. Sed quia neque¹ purgatio examinari neque satisfactio discerni sine Romano pontifice posset, omnes hinc inde voluntatem et mandatum domini papæ Alexandri præstolati sunt. Sciens autem rex se super hoc ecclesiæ satisfacere non posse, neque pacem neque veniam mereri, nisi prædictos proditores puniret, et traderet Sathanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus fieret in die Domini, verecundans hoc in ipsos exercere, quia propter eum, licet non per eum, hoc fecerant, eos in Scotiam secedere, et ibi juxta morem patriæ in pace latitare, aut præcepit aut consuluit. Quo pergentes flagitiosi, a rege Scottorum et a suis, quasi a bonis Christianis, repulsi sunt, et, nisi timor et auctoritas regis Anglorum resisteret et fieri prohiberet, in patibulis suspenderentur. Revertentes ergo in Angliam et finem exitus sui ignorantes, unus eorum, scilicet Willelmus de Traci, statim compunctus et poenitentia intima ductus, sicut publice peccavit, publicam satisfactionem promisit, et in continenti, sponte et nullo cogente, præter necessitate[m] exsilium subiit, et ad misericordiam domini papæ, omnibus suis relictis et inconsultis, solus quasi publice poenitens properavit. Alii tres similiter, eadem compuncti necessitate, idem promiserunt, sed prius consilium regis prætemptare disposuerunt, et² secundum quod faceret, et ipsi facerent. Venientes ergo ad regem, et ipsum super hoc negotio consulentes, tale acceperunt responsum: "Ætatem habere ut ipsi pro se loquerentur, et se ipsos ulterius tueri non posse nec

They go into Scotland, but are repulsed.

Tracy, poenitent, goes to the pope.

The others, after vainly asking the king's counsel, do the like.

¹ Interlined in MS.

| ² ut?

“ defendere, quippe qui et ipse necessarium habuit se
 “ ipsum purgare.” Videntes ergo se non nisi in bivio
 constitutos, ut aut punirentur aut publicam pœnitentiam
 agerent, censuerunt melius esse incidere in manus
 Domini quam in manus hominum, et divino subjeci
 judicio quam terreno. Compunctique et pœnitentia
 moti, se judicio et misericordiæ domini papæ Alex-
 andri submiserunt. Sed quid faceret ille? Si eos
 omnino repelleret, sine misericordia diceretur; si eos
 benigne reciperet, sine justitia; et, si in eos clementius
 ageret, alii ad consimile facinus incitarentur. Durius
 autem in eos agens, vel se acturum promittens, faciem
 suam vel colloquium non cito indulxit, cæterum, ne des-
 perarent, non semper subtraxit. Siquidem Dominus
 mulierem in adulterio deprehensam non condemnavit,
 ne durus medicus diceretur, nec penitus absolvit, ne legi
 refragaretur. Tandem ergo dominus papa, videns præfa-
 torum peccatorum pœnitendi constantiam, misertus eos
 recepit, sed durius examinavit. Corripiensque eorum
 vesaniam, gravius in eos puniendum censuit, si non
 intercessisset pro eis tot sanctorum et fidelium virorum
 flagitatio. Siquidem secum detulerant supplicationes
 regis Angliæ et aliorum quorumcunque poterant, ut
 quacunque satisfactione veniam consequerentur. Tar-
 dius vero eos audiens dominus papa tandem subjicientes
 se ex toto censuræ ipsius, pœnitentiam indixit, sequens
 Illum qui dixit, “ Misericordiam volo et non sacrificium.”
 Pœnitentiam autem illorum supradictorum factiosorum
 talem fuisse audivimus, ut præter privatam pœnitentiam,
 quam omnibus diebus vitæ suæ in jejuniis et orationi-
 bus et eleemosynis facerent, loca sancta Jerosolimorum
 adirent, et ibi xiiii. annis cum armis militaribus in tem-
 plo deservirent, et contra paganos dimicarent. Alioqui,
 si non resisteret dignitas Anglorum, qui nullo peccati
 delicto in exilium delegantur,¹ illorum gravissimo de-

The pope
 enjoins pe-
 nance on
 them.

¹ See Thom. Rudborne, Hist. | i. 202; Gaimar, in Petrie, Monum.
 Winton., in Wharton, Angl. Sacra, | Hist. Brit. 821.

lieto nulla sufficeret poena sine exsilio. Verum perpendens dominus papa satis esse exsulari,¹ tot annis Jerosolimis militari, et causam necessariam esse propter irruptionem paganorum, qui tunc temporis Christianitatem occupaverant, indicta illis poenitentia praedicta, et ab illis accepta, dimisit eos, ita sane ut hoc tempore in poenitentia Jerosolimis peracto Romam redirent, et se de caetero consilio papae qui tunc sanctae Romanae praesesset ecclesiae subjicerent. Duo ergo eorum statim in continenti gratanter poenitentiam susceperunt; alii vero duo, inflictæ poenitentiae pondere, ut sibi videbatur, profligati, ad tempus resiluerunt; sed postmodum et ipsi adquieverunt.²

Absolution
of the pre-
lates cen-
sured by
archbishop
Thomas.

Episcopi quoque qui adhuc vivente archiepiscopo Thoma a summo pontifice Romano vel officio vel communione privati erant, quorum instinctu superius diximus ipsum archiepiscopum tam inaudite ad extrema perductum, (et utinam in hoc falsi essemus), unicum et ipsi remedium reconciliationis invenerunt, videlicet, ut adhibitis vel praemissis aliquibus intercessoribus, quos dominus papa refutare vel repellere vereretur, ad misericordiam ipsius confugerent, et vel purgarent se vel satisfacerent. Siquidem antea clericos suos cum muneribus et supplicationibus Romam direxerant, nec aliquo modo sine praesentia sua domino papae vel legatis ipsius³ exhibita reconciliari poterant. Innitens ergo dominus Eboracensis tuitioni et praesidio et auctoritati quorundam magnatorum de curia Romana et intimorum amicorum domini papae, contestansque se immunem criminis sibi illati, purgationemque promittens, ipsis et aliis collateralibus domini papae manu nuntiorum suorum infinita data pecunia, non cito gratiam promeruit, sed ejus suffragatoribus restitit dominus papa non mediocriter. Sed aliquando sedula postulatione et illorum improbitate

¹ *exsulare . . . militare ?*

² *Duo . . . adquieverunt.* This sentence seems to be in a different hand from the rest.

³ *domino . . . ipsius.* These words are in the margin of the MS.

victus, rationem simul et necessitatem considerans, propter ipsius et aliorum desperationem, canonica mediante purgatione, ut nec per ipsum nec propter ipsum dominus Cantuariensis interficeretur; archiepiscopum Eboracensem officio restituit. Londoniensis vero, totius ecclesiae precibus innitens, eadem ratione seu necessitate, canonica praecunte purgatione, ut nec ipso faciente nec volente interfectus esset dominus Cantuariensis, communitati revocatus est. Tertius, scilicet Sare[s]biriensis, canonice examinatus, ad exemplum supradictorum a sententia absolvitur et communioni restituitur, alique qui suspensi erant officio revocantur. Quod dominus papa magna consideratione et consilio et prudentia fecisse dinoscitur, plusquam munerum corruptione vel ignava remissione. . . . Quanta enim utilitas in eorum reconciliatione fuerit, quantumque periculum in eorum condemnatione esset, satis est advertere. Regnum Anglorum turbaretur, et rex fortassis a proposito satisfaciendi resiliret, scinderetur ecclesia et parti adversae et schismaticae consentiret, periclitarentur animae et corpora confunderentur, fides multorum deficeret et caritas refrigesceret. Quae omnia jam sana et pacata sunt, ut est videre.

Decrevit etiam et constituit et indixit ut ex quo pax ecclesiae Anglorum reformaretur, natale ipsius sancti martyris Thomae in perpetuum venerabiliter recoleretur; quod et factum est quia dignum est. Qui cum intellexisset quod illud flagitiosissimum facinus per regem Angliae vel propter ipsum perpetratum fuisset, scelusque inauditum commissum, litteris apostolicis vesaniam corripuit, scelus damnavit, poenitentiam provocavit, et ut Deo et sanctae ecclesiae catholicae satisfaceret, laudavit, consuluit et monuit; sin autem, totam terram suam apostolica auctoritate interdicendam nuntiavit, et, nisi rex resipisceret, hoc per totum mundum publice pronuntiaret. Quod rex audiens, adhuc mortuum non diligens quem vivum ita oderat, nec pro eo

The pope decrees a commemoration of the martyrdom.

Negotiations between Henry and the pope.

adhuc satisfacere disponens, nuntios suos, sapientes quidem in mundana philosophia, tam clericos quam laicos, cum infinitis muneribus Romam direxit, temptans siquo modo curiam Romanam blandis vel dandis sibi inclinare potuisset. Sed illa curia saneta et sineera nec blanditiis mutatur nec muneribus corrumpitur, sed domus Petri, super Petram fundata, stetit inconcussa. Reversique sunt nuntii regis irriti, et nihil super mandatis et petitionibus ipsius facientes.

Iterum autem atque iterum rex perpendens quia supplicationibus nihil proficeret, sed magis curiam Romanam exasperaret, domino papæ nuntios et hujusmodi mandatum direxit, ut si in eum durius aliquid ageret, ipse parti schismaticæ adhæreretur quæ tunc in Alemannia schismate Octoviani¹ aberraverat, vel ipse apostolicum suum tertium in terra sua faceret, et pro curia Romana in nullo ulterius obsecundaret. Et horum fortassis alterum fecisset, nisi consilium et voluntas Lodovici regis Galliæ simul et timor et proprius pudor restitisset; sapiens enim semper in malefactis pudorem veretur Supradictis ergo causis omnibus, vel aliqua ex multis, rex a concepta destitit præsumptione, sed adhuc quasi præpotens et dives in sua perstitit exactione. Audiens autem dominus papa sæpe dicti regis Anglorum animosam præsumptionem, verens simul ipsius potestatem, timensque errorem pejorem priore, illum blanditiis aggreditur, qui severitate non percellitur. Sed dominus papa, neque justitiam evacuens neque vindictam remittens, pœnitentiam regis et satisfactionem toto nisu extorquere satagebat, dicens nihil ita irremediabiliter² delinqui de quo non possit venia promereri, si assit voluntas pœnitendi et facultas satisfaciendi. Alioquin sine pœnitentia nulla propitiabitur indulgentia. Tunc rex videns sine pace ecclesiæ regnum

The king
submits.

¹ Sic MS.

² *irremediabiliter*, MS., here, but | the word is given at full length afterwards.

suum et imperium stare non posse, sed seipsum et totam posteritatem^{*} suam suspectui, immo despectui, haberi, et corpora periculo, animas vero subjacere perditioni, promisit se super culpa sibi et suis imposita quicquid sibi competeret, remota occasione vel contraditione, facturum. Et quia longius ab urbe Romana maneret, et ipse aliis regni sui negotiis avocaretur, et iccirco Romam pergere non posset, quoscunque legatos vel iudices dominus papa sibi vicarios vel in terram ipsius regis vel in alteram quameunque vicinam provinciam destinasset, illos suscipere et audire, et secundum illorum examinationem sanctæ ecclesiæ reconciliari, spopondit. Quod audiens dominus papa non medioeriter est gavisus. Accersitis igitur duobus viris religionis et sobriis et prudentibus, et in utraque lege, divina scilicet et humana, ad plenum imbutis, Alberto presbytero cardinali et Teodino, dixit eis, "Accepistis, fratres, " et non sine gravi mœrore ad aures vestras pervenit, " qualiter in regione Anglorum, qui respicit ad Arthon " sub frigido temone Boetæ, conservus vester et confrater et coepiscopus noster Thomas Cantuariensis archiepiscopus in ecclesia sua pro veritate et justitia, et " maxime pro obedientia nostra, occubuerit, et qualiter " ibi ecclesiæ pastoribus orbatæ tanto tempore vacent, " sileat ordo, lugeat religio, arcisteria desolentur, fides " periclitetur, res ecclesiasticæ a laicis diripiantur, et " pœne omnia ad paganismum¹ reducantur. Accingimini ergo et viriliter agite, et utimini potestate nostra et auctoritate. Ite, corripite ista et corrigite vice " nostra. Ego enim jam delibor,² et tempora meæ resolutionis instant. Ecce illa tempora apostolica, ecce " sanctorum martyrum sancta prælia. Opponite vos " murum pro domo Israel, ascendite ex adverso, state " in prælio, et pugnate viriliter. Quæ autem vestra

Cardinals
Albert and
Theotwin
sent as
legates.

¹ *paganissimum*, MS.

So the text (according to the
Vulgate translation of II. Tim. iv.

6), but with *scui* interlined in
another hand as a correction.

“ fuerit merces, vos videritis, vos sentieritis, vos gus-
 “ taveritis. Non enim coronabitur quis nisi legitime
 “ certaverit. Ecce tempora non præcogitata, ecce in
 “ manibus vestris¹ victoria desideranda. Ad hoc præ-
 “ dicatores sancti destinandi, ad hoc milites invicti
 “ dirigendi. Ite, inite consilium, cogite concilium, et
 “ citato rege Anglorum, qui horum tantorum malo-
 “ rum caput et causa esse dinoscitur, districtius eum
 “ examine. Non parcat gladius Petri, quem vestræ
 “ tradidi potestati, sed pro quantitate criminis pœni-
 “ tentiam injungite, vel, si rebellis fuerit, sententiam
 “ infligite. Ecclesiam Cantuariensem reconciliate, aliis-
 “ que sive ecclesiis sive rebus ecclesiasticis, sicut scitis
 “ et potestis, providete. Quod si hoc in terra ipsius
 “ præfati regis exsequi timueritis, in vicina terra Lo-
 “ dovici regis Francorum, vel ipso rege accito, manda-
 “ tum Domini exsequimini. Si autem præfatus rex
 “ Anglorum vos audierit, et secundum quod nobis pro-
 “ misit Deo et ecclesiæ satisfecerit, bene; sin autem,
 “ ipsum excommunicatum et omnes complices suos et
 “ fautores, publice, ubicumque fueritis, vel in terra ip-
 “ sius vel in alia, et coram quibuscumque personis,
 “ pronuntiate, et totam terram suam auctoritate nostra
 “ interdicite. Ite, nolite timere ne corpus occidant;
 “ animæ enim vestræ non habent quid faciant.”

Hæc et his similia prosequente summo pontifice, illi,
 de injuncta obedientia non mediocriter gavisi, accipi-
 entes de fisco domini papæ ad itinerandum, et hye-
 mandum, si opus fuerit, impendia sufficientia, ne cui
 gravamini essent nec a quoquam præmia acciperent, cum
 apostolica benedictione dimissi sunt. Venientes ergo
 longo itinere ad terram præfati regis Francorum, hono-
 rifice ab eo et ab omnibus suis suscepti sunt, præsto-
 lantesque in Gallia nuntios suos ad citandum² regem
 Angliæ paraverunt. Audiens vero sæpeditus rex An-

¹ Or *nostris*, the MS. being | ² *scitandum*, MS.
 equivocal.

glorum adventum apostolicorum legatorum—sive con-
 temnens mandatum domini papæ, sive ingruente ne-
 cessitate avocatus, nescio—a Normannia, in qua tunc
 temporis agebat, in Angliam transfretavit. Nullamque
 ibi moram faciens, ad Hiberniam, in qua exercitus ejus
 in expeditione ad terram illam sibi subjugandam mor-
 rabatur, navigavit, ibique fere per dimidium annum
 perendinavit, filiumque suum, novum videlicet regem,
 in loco suo ad faciendum quod ipse facere deberet, re-
 liquit. Quod audientes legati, se esse delusos existi-
 maverunt, et per diversas terras et ecclesias pergentes
 emendaverunt quæ potuerunt. Statimque mittentes
 in Angliam, in die tertia ante natale Domini ecclesiam
 Cantuariensem reconciliaverunt, et officia sua celebrare
 apostolica auctoritate monachis ejusdem ecclesiæ indul-
 serunt. Conquestique sunt valde de absentia regis,
 quem paratum ad satisfaciendum et mandatis domini
 papæ obediendum existimaverant. Sed secus contigit,
 quoniam qui eos ad sui examinationem expectasse de-
 buit, longius abscessit. Tunc convocantes concilium
 quod tunc præ manibus habere poterant, communi de-
 liberatione et consideratione viros industrios et com-
 mendabiles personas, videlicet Henricum episcopum
 Baiacensem et Ricardum abbatem Valacensem et alios
 cum illis, ad regem in Hiberniam direxerunt, et apo-
 stolica scripta ei miserunt, mandantes eique subtiliter
 querentes¹ ut, si ipse in Normanniam redire et mandata
 domini papæ audire vellet et obaudire, rescripto indi-
 caret; sin autem, et hoc ipsum certificaret, et ipsi per-
 acta injuncta sibi obedientia, et negotio in quantum
 possent exsecuto, cum despectione sua et confusione in
 patriam repedarent. Accipiens autem rex simul cum
 apostolicis scriptis mandatum et consilium Lodowici
 regis Gallorum, et aliorum nominatissimorum episcopo-
 rum et baronum, se quam cito posset venturum pro-

The king
goes to Ire-
land.

Canterbury
cathedral
reconciled,
Dec. 21,
1171.

The bishop
of Bayeux
and the
abbot of
Valacé
sent to
Henry.

¹ Or *quarentes* (the words being alike in MS.).

misit, et legatos cum bona pace et bona voluntate præstolari humiliter exoravit. Quod libenter fecerunt, pro nihilo ducentes gravari vel tædio affici, ut ipsum ad emendationem provocarent, et sanctæ matri ecclesiæ debita jura restituerent.

The king
returns to
meet the
legates.

In anno igitur secundo post passionem felicissimi archiepiscopi et martyris Thomæ, jam transacto ferme dimidio anno postquam legati in Galliam venerant, et adventum regis exspectaverant, postquam idem rex multa pericula terra marique cum exercitu suo sustinuerat, et maxime in Hibernia, ubi coram oculis suis milites sui fame et egestate et inedia et multimodo languore periclitabantur et moriebantur, tandem perpendens securius esse inde discedere quam ibi manere, jam æstivo tempore serenante remeavit cum paucis in Angliam ab Hibernia, suis ibi relietis in expeditione. Nullamque moram in Anglia faciens, statim in Normanniam transmeavit, adventumque suum, ut mandatis domini papæ obtemperaret, et ecclesiæ Dei, si eam in aliquo læserat, satisfaceret, legatis mandavit. Qui coadunato concilio suo cujusque ordinis et gradus, ecclesiasticarum personarum laicorumque numerositate confluyente, Saviniaci primo contra regem convenerunt. Postquam vero præsentiam suam sibi invicem exhibuerant rex et legati, præmissa salutationis eulogia, ut assolet, "Bene," inquit rex, "vos venisse in terram nostram optamus, et ad "regni nostri emendationem et confirmationem desideramus;" benigneque eos suscipiens, et benignius in principio audiens, prostratus solo tenus pedibus eorum, quasi sanctæ Romanæ et apostolicæ sedis vicariorum et legatorum, de commissis suis, si in aliquo sanetitatem patris sui, serenissimi papæ Alexandri, vel curiæ Romanæ læsisset, eum satisfactionis promissione veniam preceabatur. A morte vero archiepiscopi Thomæ, de qua dudum impetebatur et reus judicabatur, et jam per annum inter dominum papam et ipsum causa ventilabatur, ita se immunem esse dicebat ut in nullo sibi consciret quo per ipsum illud facinus fieret; verumta-

Meeting at
Savigny,
May 1172.

men si propter ipsum, neque se negaturum neque defensurum, tamen satisfacturum. Ac illi, ut prudentes viri et litterati, sibi undique a cavillationibus et fallaciis præcavescentes, et maxime ne indignum quid sanctæ ecclesiæ et curiæ Romanæ facerent, et culpa a domino papa in eos redundaret, et infamiæ nota ab universali ecclesia, timentes in aliquo surripere, vel magis sibi surripi ab aliquo, justitiæ summopere intendentes, et satisfactioni regis summa vigilantia consulentes, hujusmodi sermonibus ipsum compellaverunt. “Novit prudentia tua, rex invictissime, sanctissimum patrem
“ tuum, immo, omnium filiorum ecclesiæ, Alexandrum,
“ qui te paternis visceribus complectitur et diligit, tui
“ memoriam indesinenter faciens in sanctissimis orationibus suis, nos indignos servos Jesu Christi, causa
“ salutis tuæ et posteritatis tuæ, et pro stabilimento
“ regni tui, et pro communi sanctæ ecclesiæ utilitate,
“ in has remotas a sedibus nostris provincias direxisse.
“ Audivit enim et vehementer indoluit quædam opera
“ detestanda et Deo et hominibus, et Christianis maxime
“ aliena, perpetrata in regno tuo, et culpam et causam
“ in personam tuam redundare. Qui tamen semper bene
“ opinans de te, et bonam spem concipiens de te, qui
“ semper paci et justitiæ intendebas, et sanctam ecclesiam
“ filiosque ejus protegebas, non cito credidit donec
“ nuntii nuntiis et testes testibus succedentes idem per
“ omnia personabant, et verissimum esse quod audierat
“ lamentabiliter indicabant. Signa etiam plusquam satis
“ manifesta interfectionis archiepiscopi Thomæ delata
“ sunt illi, quibus tandem fidem dedit, quia ulterius
“ dissimulare non potuit quod omnibus notum fuit.
“ Fecit ipse quod potuit; facinus quippe ei displicuit,
“ et quod sibi surripere potuit ut aut illud fieri præcepisses,
“ ut dicebatur, aut permisisses, ut est videre,
“ gravissime indoluit, et contra spem quam de te semper
“ conceperat evenisse non mediocriter conquestus
“ est. Consternatusque animo et duplici causa mente

“ turbatus, sive pro coepiscopi sui Thomæ poena in-
 “ flicta, sive pro culpa tibi illata, quo se verteret, quid
 “ prius doleret, non est facile perpendere. Audiens
 “ etiam dominus papa quædam alia Deo et sanctæ
 “ ecclesiæ refraganea fieri in regno tuo, quorum non
 “ solum permissor vel tutor, verum etiam præceptor
 “ dictus es, poenitentiam tuam et emendationem per te
 “ ipsum fieri desiderans, usque huc sustinuit. Cumque
 “ crebro ad ipsum eorum clamor pervenerit, descendit
 “ ut videret utrum clamorem opere compleveris. Dis-
 “ tulit enim sententiam, donec plenius veritatem cog-
 “ nosceret. Quia ergo fama mendax potest esse, vel
 “ veritatis metas excedere, quæ divulgata intercapedine
 “ locorum distantium suscipit incrementum, et vel fal-
 “ sum vero vel falsum falso accumulatur, ‘ut’ illi ‘perhi-
 “ bent qui de magnis majora loquuntur’ vel ‘qui nigrum
 “ ‘in candida vertunt,’ nos indignos conservos Christi ad
 “ veritatem examinandam, et vice ipsius cuncta pro
 “ posse et facultate nostra sananda, ad has provincias
 “ direxit. Quocirca, si apostolicis mandatis sicut bonus
 “ boni patris filius parere decreveris, et in nullo resis-
 “ tere quod tibi ipse mandavit adjudicaveris, sed per
 “ omnia sicut decet obediveris, fide media vel obliga-
 “ tione juramenti te obediendum per omnia et satis-
 “ faciendum, nos facias esse securos.¹ Sin autem, nihil
 “ hic proficientes, sed irriti et confusi, ad dominum
 “ papam repedabimus.”

Juvenal.
 iv. 20; iii.
 30.

Iratus ergo rex super hujuscemodi, ut sibi videbatur,
 indebita exactione, neque quippiam occultum se juratu-
 rum neque quippiam non prætaxatum se facturum dice-
 bat. Quippe, si ita jurasset, tale aliquid a se posset
 exigi quod nec facere vellet nec posset, et ita ad per-
 jurium tali obligatione cogeretur. Verum, si vellent, ipsi
 mandatum et consilium domini papæ exponerent; suum
 autem esse postea aut facere aut dimittere. Illis vero
 nequaquam adquiescentibus, (timuerunt enim deceptio-

There is something wrong here; but the intended meaning is clear.

nem,) rege autem nihil aliud prosequente, sed pæne resiliente, ab invicem discesserunt. Quod pacis et justitiæ amatoribus non mediocriter displicuit, incentoribus vero et exasperatoribus indignationis majestatis regię gaudenter admodum cordi insedit Verum ut quidam amicorum beati Job ait, "Laus ipsorum brevis est, et omne gaudium ypocritæ ad instar puncti." Qui primitus de dissidentia regis et legatorum ita exhilarati erant, jam cito mente sunt consternati; et qui prius ad repulsam legatorum acclamaverant, jam palinodiam (ut dicitur) cecinerunt. Archiepiscopus enim Rothomagensis et episcopus Luxoviensis et alii tam episcopi quam alterius cujusque dignitatis clerici, cum fidelibus laicis, exasperatam regis indignationem mitigaverunt, et materie obligationis ejus a legatis exactæ in parte exposita, sicut ipsi ab eisdem legatis acceperant quod in nullo regiam majestatem dehonestaret, sed magis pacem et concordiam persuaderet, ipsum regem ad obaudiendum per omnia mandatis apostolicis et satisfaciendum revocaverunt.

Illis ergo apud Averanches convenientibus, juxta examinationem legatorum præfatus rex juravit, et clara voce et fidem omnibus faciente contestatus est, archiepiscopum Cantuariensem Thomam nusquam ipso præcipiente interfectum, sed neque volente, nec minus se pro morte ejus inopinata consternatum quam si proprius ejus oppetiisset filius. Sed quia iracundiæ flamma commotus sæpe satellites suos in præfatum archiepiscopum exasperaverat, quem ipse quasi sibi contrarium minime dilexerat, quod per ipsum eos nequaquam fecisse juravit, propter ipsum fortassis fecisse non negavit. De quo non solum satisfacere sed et satisfacere juxta consilium et examinationem Christianitatis et promisit et complevit. De aliis quoque, super quibus impetebatur, sicut de vacantia ecclesiarum Anglicarum, et de indiscretis Clarendunię decretis, vel siquid aliud esset

The king's
submission
at Avran-
ches.

quod emendare exigeretur, secundum consilium suorum congruam faceret emendationem.

Terms of
agreement.
May 22,
1172.

Hæc est ergo forma pacis et concordie inter felicissimum papam Alexandrum et invictissimum regem Angliæ Henricum, et modus satisfactionis ipsius regis Alberto et Teodino legatis: Ut præfatus rex statuta sua Clarendunie ad unguem obliteraret, nullum eorum in posterum resuscitaturus; et singulis ecclesiis libertates et dignitates suas concederet, et omnibus pastoribus orbatis infra xl. dies adventus sui in Angliam, canonica mediante electione, quam illis concesserat, provideret. Insuper ut ducentos milites armis instructos Jerosolimis per unum annum ad defensionem Christianorum contra paganos stipendia ret; et demum ipse rex per seipsum cum toto conatu suo, nisi alia intercurrente necessitate avocaretur, et cum licentia domini papæ remaneret, contra paganos militaret.

Hac ergo sponsione rex conservare jurisjurandi obligationem promisit, et promissum fideliter effectui mancipavit. Restitutaque ecclesia in gradum suum, et Cantuariensi reconciliata, et illa aliisque canonice pastoribus illuminatis, legati Romam redierunt; rex autem paci et justitiæ indesinenter intendebat. Non multo enim postea quam rex prædictam sponsionem fecit, filium suum novum regem¹ in Angliam destinavit ad id quod promisit exsequendum. Qui veniens in Angliam duxit secum Roteroum Rothomagensem archiepiscopum, et episcopum Ebroniacensem et alias excellentes personas, quatenus eorum officio simul cum quibusdam Angliæ episcopis nova inungueretur regina, et eorum consilio archiepiscopi Cantuariensis sequeretur electio canonica. Quos ideo ad inunctionem reginæ asciverat, quam illa per Rogerium Eboracensem et per Gilebertum Londoniensem et Saresbiriensem celebrari et administrari contempsit, sicut rei eventus aperte declara-

Coronation of the younger Henry's queen by archbishop of Rouen, bishop of Evreux, &c., Aug. 21, 1172.

¹ Interlined in MS.

vit. Nam convocatis episcopis et abbatibus Angliæ, ut præfata solempniter juxta morem patriæ inungueretur regina, præfati tres episcopi, qui dudum beato Thomæ restiterant, et ideo a domino papa anathematizati vel suspensi (licet jam, ut diximus, canonice purgati,) propria ipsius regis jussione ab illa inunctione sunt remoti; administratio autem illa per transmarinos episcopos supra notatos, et per quosdam Angliæ episcopos, Wintoniæ celebrata est.

Cujus rei causa Londoniensis episcopus acerbissimo correptus dolore, ut dicitur, vel potius ultione percussus divina, per quam ex vexatione intellectus nonnunquam ministratur auditui, Deoque pœnitentiam ipsius provocante, qui sæpe percellit ut sanet, corripit ut corrigat, in lectum decidit, et gravissimo languore seipso destitutus, ad mortem fere et irremediabiliter, ut omnibus videbatur, pluribus diebus laborabat; donec a suis consultus et crebro persuasus ut a beato Thoma, quem in vita sua supra modum inquietaverat, et post mortem etiam insectatus fuerat, veniam postularet, et de admissis satisfaceret et de cætero quiesceret, pœniteret perfecte, et¹ indulgentiam Dei et sancti martyris postularet. Visitatus ergo gratia Dei, et salubri castigatione ad pœnitentiam provocatus, indiciis quibus poterat aquam sancti martyris cum supplicatione veniæ postulavit. Jam enim per triduum ingravescente morbo loquelam amiserat, et quid faceret vel diceret penitus ignoravit. Postquam vero aqua sancti martyris intra fauces ejus recepta est et degustata, loquela ei restituta est et sanitas inchoata, et postea de die in diem plenius donata; liberaque voce protestatus est, ut si eum Deus per merita beati Thomæ reviviscere vellet, sufficientem Deo et sancto Thomæ exhiberet de contemptu reverentiam, de inobedientia humilitatem, de injuriis satisfactionem, et ipse pedibus suis locum mar-

G. Foliot, bishop of London, cured by the water of St. Thomas. See vol. i. p. 251.

¹ Interlined in MS.

tyrii sui adiret; [quod et fecit].¹ Benedictus Deus per omnia, amen, qui sic sternit ut elevet, sic flagellat ut sanet. Perpendo enim in hoc facto quasi alterum Saulum prostratum et Paulum resuscitatum. Cum enim episcopus præfatus religiosa fuerit persona et sapiens et litterata, in hoc ei valde surripuit, quod patri suo spirituali tanto et tam sancto tam¹ inhumane restitit, tam inaudite rebellis fuit. Aliis autem bonis suis multis et variis, quæ circumspectius gesserat, mernit et ab hoc errore non suo sed divino absolvi iudicio. Ecce de quo superius diximus profectus reconciliationis ipsius cum summo pontifice, quia anima ejus, quæ ex damnatione ejus periret, jam ex reconciliatione ejus inventa est, lucrifacta est ex lenitate quæ ex severitate esset labefac-

The bishop of Salisbury repents and goes on pilgrimage.

tanda. Sare[s]biriensis quoque, timens iudicium Dei non solum æternum sed etiam temporale, sciensque durum esse incidere in manus Domini, recolensque quia semper est paratum tempus miserendi Deo, præoccupavit faciem ejus in confessione, et iudicium prævenit oratione. Proficiscensque Cantuariam, ante sepulchrum sancti martyris in orationibus [excubando]¹ pernoctavit, oblationem suam ibi obtulit, veniam postulavit et impetravit absolutionem [Eboracensis vero, diu in sua obstinatione persistens, tandem et ipse pœnituit, et locum martyrii beati Thomæ cum veniæ supplicatione petiit.]²

The archbishop of York at length repents.

Meeting at Windsor for election of a successor to Thomas.

Sept. 1, 1172.

Celebrata igitur inunctione reginæ Wintoniæ, omnes qui aderant episcopi et abbates et aliæ ecclesiasticæ personæ, aliisque convenientibus apud Windlisoveres ad eligendum Cantuariensem archiepiscopum, beati Thomæ successorem, novo rege præcipiente et eodem præsentate convenerunt. Adsciti sunt et Odo prior Cantuariensis et monachi ejusdem ecclesiæ, ut simul cum adscitis

¹ Interlined in MS.

² These words are an addition to the original MS., and are partly written in the margin. Perhaps

they may be taken as showing that the piece was written before Roger's submission.

episcopis et clericis idoneam tanto regimini personam, tantæ excellentiæ condignam, canonice eligerent, electamque susciperent. Ubi illis astantibus ut sibi dignum pastorem secundum sacros canones et regis promissa eligerent, quædam personæ potius contra canones quam secundum illos præsentatæ sunt, intrudendæ¹ potius quam eligendæ, magisque videbatur in tali electione suscipiendi præceptio quam canonica deliberatio. Prior enim Cantuariensis et monachi qui cum illo venerant, quasi qui secundum Deum electionem fieri postularent, ita prudenter responderunt, ita constanter egerunt, ita circumspecte se habuerunt, ut neque minis neque blanditiis aliquam personam susciperent nisi canonice electam. Præsentatasque sibi personas causis rationabilibus prætensis refutaverunt, non quin idoneæ essent personæ, sed quia sibi fuerant magis idoneæ. Quippe dicebant in ecclesia Christi Cantuariæ religiosas esse personas et ad hujus regiminis gradum suscipiendum satis idoneas. Visum sibi, si libertas canonicæ electionis eis indulgeretur, de se ipsis sibi decerni et provideri pastorem debere; non oportere aliquam personam natione alienigenam, vel conditione remotam vel professione divisam,² cum de se haberent qui subrogari posset et debuisset, eligere vel suscipere: prætendebant etiam dominum Odonem, priorem ecclesiæ Cantuariæ, virum religiosum et prudentem et sobrium et litteratum, dignum esse archiepiscopatu; ipsumque et alios plures in ecclesia Cantuariæ sub regularis institutionis norma vivere, inter quos qui eis præficeretur canonice suscipi oporteret, de quibus propter sanctæ vitæ honestatem et scientiæ perfectionem non solum episcopus vel archiepiscopus, verum eligi posset apostolicus. Cæterum si hæc canonica electio eis non concederetur, esse in Anglia et de Anglis episcopos et abbates, et Cantuariensis ecclesiæ professionis monachos religiosos et sanctos, in

Pretensions of the
Canterbury
monks.

¹ Interlined.

| ² *diversam*?

quibus aliqua idonea persona idonee eligeretur, ut recursus ad transmarinos episcopos vel abbates neque suppeteret neque competeret. Ipsos vero nulla occasione, sed neque coactione, aliquem suscepturos qui canonice non eligeretur, vel per ostium¹ Christum non ingrederetur. O beatæ constantiæ viros, ubique prædicandos, omnibus ad exemplar subjiciendos, omnibus sub exemplo imitandos, qui, communi utilitati potius quam propriæ consulentes, posteris providiores quam sibi commodiores, exulare vel exterminari maluerunt quam indignum pastorem ecclesiæ Christi electione præficere, vel etiam dignum indebite suscipere! utilius judicantes bono etiam pastore ad tempus carere quam sub specie canonicæ electionis mercenarium intromittere, vel quantumlibet bonum contra dignitatem et privilegia Cantuariensis ecclesiæ intronizare.

The
younger
king ad-
journs the
meeting.

Quod audiens præfatus rex, sicut erat benignus et affabilis et bonis pollens moribus, nihil contra Cantuariensis ecclesiæ privilegia regia potestate facere præsumpsit; neque contra patris sui præcepta et voluntatem pro illa vel cum illa statuit, sed hinc inde quod audierat benevolentiae et audientiae, voluntati et deliberationi, patris sui protelavit. Indixitque ut omnes octavo die post festum sancti Michaelis convenirent, quatenus tunc fieret quod modo non potuit; videlicet ut qui metropolitanæ Anglorum cathedræ præsideret, beatoque Thomæ martyri succederet, juxta voluntatem [regis]² patris sui et cleri electionem ecclesiæ Christi Cantuariensi digna præficeretur persona. Interdum³ novus rex Cantuariam profectus est ad visendum sepulchrum sancti martyris, qui eum in pueritia nutriverat et quem ipse adprime dilexerat. Quo veniens, gravibus se lamentis dedit, plorans et ejulans, solo tenus prostratus ante sepulchrum sancti, eo quod in vita archiepiscopi patri suo aliquamdiu contra eum consenserat,

He visits
the mar-
tyr's tomb.

¹ *hostium*, MS.

² Interlined.

³ *Interim* ?

eique cum patre suo aliquatenus restiterat, eique edictum regia maiestate dederat ut in ecclesia sua Cantuariensi se reciperet, et inde non egrederetur, ne moreretur. De his et de aliis sancto martyri injuste patratis patri suo et sibi humiliter veniam precabatur. Scimus autem ipsum sanctum martyrem iram vel vindictam non reservare, sed magis poenitentiam delinquentium desiderare. Susceptus autem rex a monachis ejusdem loci honorifice cum processione, Deo et sancto martyri Thomæ multa donaria obtulit, et multo plura¹ promisit.

Statuto ergo die venit rex ad Windelisovres, ubi ad eligendum archiepiscopum clerus et populus convenerat.² Quo venientes prior Cantuariæ et monachi ejusdem ecclesiæ, præsidente novo rege, assidentibus justitiis, præsentibus episcopis et abbatibus, affluente minore clero et populo, præfatus prior Cantuariæ et monachi sui, primo sermoni suo et rationi præviæ et privilegiis Cantuariensis ecclesiæ et communibus decretis innitentes, liberam sibi dari electionem postulabant, quatenus cum ascitis episcopis simul et cætero clero dignum tanto ministerio eligerent pastorem. Denique dictum est illis ut aliquam personam nominarent, ne, si regi placeret persona, jam de electione aliqua superesset controversia; sin autem displiceret, ad aliam respicere oporteret. Quibus verbis illi nullatenus adquiescentes responderunt, se nullam nominare personam, nisi prius sine contradictione eis daretur optio eligendi visam sibi idoneam. Quod quia esse contra regis patris sui condictum novus rex intelligeret (quem sciret in eligendo archiepiscopo potius voluntatem suam querere quam aliam

Meeting
for the
election at
Windsor,
Oct. 6.

¹ *obtulit . . . plura.* The pen has been run through these words where they first occur, but not in the repetition. (See Note 2.)

² From this point the MS. is written in another hand, the words "Susceptus . . . convenerat" being repeated.

Adjourn-
ment to
Nov. 30.

The prior
and monks
go to the
king in
Normandy.

quantumlibet validam rationem), electionem archiepiscopi ad audientiam patris sui usque ad festum sancti Andreae protelans, citatis priore Cantuariensi et monachis suis, ut eodem die coram rege assisterent, dimisit omnes ad propria. Ipse vero novus rex ad transfretandum se expedivit, sicut ei rex pater suus mandavit, dispositisque pro voluntate sua regni negotiis, Normanniam transfretavit. Prior quoque Cantuariensis et monachi sui ante præfixum sibi diem prospero cursu directi coram rege astiterunt. Quos rex honorifice et benigne suscipiens, expensa et omnia necessaria usque ad adventum regis filii sui, qui nondum venit, immo ad quantumlibet morosam comperendinationem in Normannia, gratanter obtulit. Cui illi uti decuit gratulantes dixerunt sibi sufficere paupertatem suam et expensam quam habebant, existimantes, si regis propitiaretur voluntas, non morosam ibi facere comperendinationem. Altera vice, cum sæpedictus prior cum suis coram rege assisteret, rex fixam eorum constantiam humilitate vincere malens quam austeritate, complosis manibus, fixis in terram genibus, oculis sursum erectis, sic stetit coram eis, se peccatorem clamitans, [se miserum reclamitans,]¹ eo quod in necem archiepiscopi Thomæ consensisset, non quod eum interfici præcepisset, sed quod verba diceret pro quibus interficeretur. Et misereri sui deprecans, et sedulo repetens, et eadem concinnans verba, petit, monet, laudat, permitti sibi talem archiepiscopum Cantuariensi ecclesiæ præficere qui menti suæ insideret, qui secundum cor suum ambularet, cujus obtentu ecclesiæ Cantuariensi beneficeret, oblata restitueret, et majestate sua protegeret; ut tali mediante archiepiscopo, infortunium quale de proximo acciderat, et minora quæ sæpius in eadem ecclesia contigerant, penitus excluderentur. Cujus persuasibilibus verbis et ponderosis et sensu plenis, ut qui super ætatem et

¹ Interlined.

æstimationem sapientia pollet, industria et facundia, jam dictus prior Cantuariensis Odo, et ipse vir industrius et religiosus, humiliter, reverenter, rationabiliter et circumspicte, ut qui secundum Deum iret, et nihil quod sibi accidere¹ posset timeret, respondit:

“ Justum et æquum erat, O rex, nos in omnibus
 “ tuis obsecundare petitionibus, obsequi jussionibus, si
 “ rationem voluntati præponeres, si debita Deo jura
 “ attenderes, si ad prætorum malorum causas retro
 “ aspiceres, si ad futura quæ possunt esse mala sapien-
 “ tiam tuam extenderes. Sed voluntati tantum pro-
 “ priæ nimis acclinis cætera omnia parvipendis
 “ Providere te oportet ut talem Cantuariensi ecclesiæ
 “ præfici sinas antistitem cujus precibus stabiliatur reg-
 “ num, adjuvetur patria, vigeat religio, prosperetur regio,
 “ propulsetur fames, cedat pestilentia, exhilaretur po-
 “ pulus, glorificetur Deus. Quæ omnia efficaciter regno
 “ Anglorum mancipabit Deus, si religiosus fuerit archi-
 “ episcopus, si humilis, si patiens, si sapiens, si discre-
 “ tus, si stabilis, si Deum timens. Et quid per singula?
 “ si talis fuerit qualem apostolus describit, dicens,
 “ ‘ Oportet episcopum irreprehensibilem esse.’
 “ Hæc autem nemo perfecte scire poterit nisi didicerit.
 “ Schola ergo spiritualis in qua hæc docentur et addis-
 “ cuntur claustrum est monachorum; doctor, Deus;
 “ vicarius ejus, abbas vel episcopus; libri, scriptura
 “ divina; recordatio eorum, censura disciplinæ; ex-
 “ empla, opera sanctorum. Monachum itaque oportet
 “ esse archiepiscopum, tum quia ea supradicta ex-
 “ perimento et doctrina plus cæteris habet monachus
 “ tum quia monachis præferri non debet nisi mo-
 “ nachus. Quomodo enim clericus² sæcularis judicabit
 “ de his quæ ignorat? Quomodo sciet nisi didicerit?
 “ Quomodo vero discet nisi audierit? Quomodo audiet
 “ sine doctore? Quomodo in claustro vel capitulo

Prior Odo
discourses
on the qua-
lities neces-
sary for the
office.

The arch-
bishop
ought to be
a monk.

¹ *accedere*, MS.

² Substituted by correction for
monachus in MS.

“ monachorum serico trabeatus murice et conchylio
 “ inter cucullatos sedebit ?

Ovid. Me-
 tam. ii.
 S46.

“ ‘ Non bene conveniunt nec in una sede morantur ’

“ tantæ vestimentorum in uno corpore varietates.

“ Unum corpus tota congregatio est ; vestem¹ unico-

“ lorem, æqualem, similem unam decet congregationem.

“ Multo sunt causæ, O rex, quibus oporteret archiepi-

“ scopum Cantuariensem monachum esse. Quorum

“ omnium maxima, quam supra diximus, scilicet sta-

“ bilimentum regni, sustentatio patriæ, religionis vigor,

“ lætitia populi, gloria Dei. Revolve retro annalia

“ temporum volumina, et invenies hæc omnia orationi-

“ bus archiepiscoporum monachorum viguisse, sæcu-

“ larium vero archiepiscoporum neglectu² deperiisse,

“ ipsosque quasi indignos periculo vitæ vel ordinis sub-

“ jacuisse, regnum quoque Anglorum discidio vel dedi-

“ tioni, divisioni vel desolationi, patuisse. Longe enim

“ retro, in tempore regis Anglorum Ædmundi, sanctus

“ Odo, clericus sæcularis quidem et tunc Wiltoniensis³

“ episcopus, electus ad archiepiscopatum, non ante sus-

“ cipere præsumpsit quam habitum monachicum indu-

“ eret, et vita et conversatione se monachum profiteret-

“ tur ; cujus ministerio, quanto honore regnum steterit,

“ quanto rigore religio, chronica testantur. Huic suc-

“ cessit Wintoniensis⁴ episcopus et ipse sæcularis cleri-

“ cus Alfsinus, cognomento Lippe ; sed quia non ita

“ intravit, secus ei contigit. Hic dum Romam pergeret

“ pro petendo pallio, Alpinis frigoribus constrictus,

“ interfecto gerulo suo, pedes suos infra ventriculum

“ ejus posuit ut calefierent, ei ibi miserabiliter defecit.

“ Credo quod super eum venit præsumptio sua ; credo,

“ si monachus esset, non sic eum interire sineret Deus ;

“ privilegium enim monachorum a Deo est. Huic in

“ tempore gloriosi regis Ædgari successit in dignitate,

Illustra-
 tions :
 Odo.

Elf.in.

¹ Perhaps *vestis unicolor, æqualis, similis*.

² *monachorum . . neglectu*, in-
 terlined in MS.

³ Wrongly altered to *Wintoniensis*
 in MS. Odo was bishop of Rams-
 bury or Wilton.

⁴ *Wiltoniensis*, MS.

“ non in conversatione, sanctus Dunstanus, primo mo- Dunstan.
 “ nachus deinde abbas Glastoniensis, postmodum epi-
 “ scopus Wigorniensis et Londoniensis. In cujus manu
 “ quanta Dei bonitas in ecclesia Anglorum et regno
 “ claruit, tota clamat patria, testantur miracula, et
 “ ipse admissus in dominico convivio cum fratribus suis
 “ indesinenter degustat quam suavis est Dominus.
 “ Cujus vestigia in monachatu, in abbatis officio, in
 “ episcopali dignitate, sanctus Alphegus imitatus post Alphege.
 “ innumera virtutum opera martyrio est coronatus.
 “ Evolutoque aliquanto tempore, in diebus Edwardi
 “ regis, Stigandus capellanus ejus, episcopatum Orien- Stigand.
 “ talium Anglorum indeptus, sublimiorem gradum siti-
 “ ens, illo dimisso Wintoniensem episcopatum invasit.
 “ Edwardo etiam, rege innocente et simplici, ejus cal-
 “ liditate circumvento, vivente Rodberto Cantuariensi
 “ archiepiscopo et per violentiam extruso, Stigandus
 “ est intrusus, sed post multa in Cantuariensi ecclesia
 “ patrata incommoda a Romano pontifice degradatus
 “ est. Nec solum illi infortunium contigit, sed etiam
 “ per peccatum ejus regnum ab Anglis translatum est
 “ ad Normannos. Nonnunquam enim per peccatum
 “ pastoris perit populus.

“ Quid referam de Lanfranco et Anselmo, quorum Lanfranc.
 “ uterque non tantum monachus sed etiam abbas ante Anselm.
 “ episcopatum exstitit? Quantis virtutibus claruit,¹ quan-
 “ ta bona in ministerio fecit, quantum prosperatum est
 “ regnum meritis eorum. Post hos, in tempore Henrici William of
 “ regis avi tui, O rex, Willelmus Curbuilensis, clericus Corbeil.
 “ nobilis et canonicus, archiepiscopus Cantuariensis fac-
 “ tus est; sed ² quia monachicum habitum ante promo-
 “ tionem suam, sicut præfati boni et sancti, non induit,
 “ et licet bonus intravit, non tamen bene, audi quale

¹ *claruit . . . fecit.* So the MS.
 although plurals would seem to
 be required.

² Interlined.

“ periculum non solum in ecclesia, verum etiam in regno
 “ contigit. Hic etenim, post homagium et fidelitatem
 “ per juramentum Henrico regi avo tuo et hæredibus
 “ suis factum, post decessum ipsius gloriosissimi regis,
 “ contemptis ejus hæredibus, cito declinavit, et consen-
 “ sit comiti Stephano, et ipsum contra juramentum
 “ suum regem inunxit; quo facto et ipse perjurii reus
 “ exstitit, et regnum ad tempus a manu tua, cui hære-
 “ ditario jure cessit, recessit. Et quia perjurus in
 “ inunctione ipsius regis Stephani missas celebrare
 “ præsumpsit, Dei judicio ad futurorum malorum
 “ præsagium pax in fine missæ pronuntianda et danda
 “ oblita est, et dominicum corpus a manu consecrantis
 “ ita divinitus subtractum est, quod neque sumptum
 “ neque inventum est. Credo quod corpus, quod ad
 “ discipulos intravit in cœnaculum januis clausis, hoc
 “ indigni se subtraxit manibus consecrantis. Ecce
 “ quanta mala clericus ille ecclesiæ intulit et regno;
 “ regno, inquam, de jure tunc tuo, sed ejus præsump-
 “ tione tunc non tuo. Veruntamen adhuc unum addam
 “ exemplum, quod ipse melius nosti, O rex. In tem-
 “ pore tuo Thomas cancellarius tuus, nunc per marty-
 “ rium Dei secretarius, voluntate et jussione tua archi-
 “ episcopus Cantuariensis factus est. Sed quia neque
 “ canonice electus erat, neque religionis monasticæ ha-
 “ bitum induerat, et ipse neci succubuit, et tibi ipsi et
 “ posteritati tuæ quod nosti accidit. Parco enim et
 “ defero majestati tuæ. Et quia idem minus canonice
 “ archiepiscopatum indeptus erat, indeptum postea sponte
 “ dimisit, et falce passionis suæ peccatum purgavit.
 “ Cujus quamvis malus esset introitus, sed exitus sanc-
 “ tus; inchoatio injusta, sed consummatio perfecta. Sed
 “ quid prosunt exempla, nisi assit qui exemplificet?
 “ Tuum ergo est, O rex, ad supradictorum bonorum
 “ archiepiscoporum et monachorum exempla archiepi-
 “ scopum sanctum et monachum beato Thomæ subro-
 “ gare, immo subrogari permittere.”

Thomas.

Cum hæc et his similia venerabilis prior Cantuari-
ensis Odo peroraret, rex arrectas aures et attentas dictis
accommodans, tandem breve subjecit responsum, dicens

.

[Here the MS. breaks off.]

IV.

PASSIO SANCTI THOMÆ,
CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI ET MARTYRIS,
AUCTORE ANONYMO.¹

Digne, fratres, hujus diei præclara festivitas, fidelium devotione frequentata, sollemnis agitur et celebris; in qua patris nostri et patriæ protectoris, invictissimi athletæ Thomæ, mors in conspectu Dei efficitur pretiosa, et victoria coram angelis et hominibus dignoscitur gloriosa.

Hodie namque spectaculum factus Deo, angelis et hominibus, pro lege Dei sui viriliter certavit usque ad mortem, et, in sacra fidei constantia permanens, triumphali morte insignis et proprio sanguine laureatus, terræ corpus resignans, beatam animam cum ineffabili gaudio cælo intulit. Congrue igitur mors talis dicitur natalis, quæ gignit ad vitam. Vita quippe præsens misera est et mortalis; et mors illa beata et vitalis. Pervenit itaque gloriosus martyr noster ab hac mortali vita per hanc vitalem mortem ad vitam vitalem. Hodie namque, multiplici meritorum gloria adornatus, cælesti patria terreni carceris commutavit exsilium, de labore transivit ad requiem, de mundo ad Patrem.. Hodie beato Thomæ a fidelibus honor et reverentia exhibetur in terris; in cælis collata est cum angelis beatitudo et gloria, gaudium de novitate, securitas de

¹ The Bodleian MS. 509 is here cited as B.; Dr. Giles's edition as G.

æternitate. Hinc terra marique potens, Christoque conregnans, mirandis mortales lætificat signis,¹ mirificis coruscare in terra non desinit miraculis. Verum quia² omnino decet ut patrem pium filii non degeneres imitari satagant, expedit succinete et simplici sermone evolvere quæ in vita tanti pontificis præcesserint meritorum insignia, quorum prærogativa tanta perfruitur beatitudinis gloria, tantave excellit miraculorum potentia.

Dormiente igitur cum patribus suis in senectute bona felici memorie Theobaldo archiepiscopo, Thomas, Cantuariensis ecclesie archidiaconus, in archiepiscopum et primatem totius Angliæ in nomine sanctæ Trinitatis solemniter eligitur, et post modicum consecratur. Erat autem piis mentibus spes firma et fiducia in Domino, quod idem consecratus, utriusque hominis habitu mutato, moribus melioratus præsideret. Probatissimum siquidem tenebatur sedem illam sedem sanctorum esse, sanctum recipere aut facere, vel citius et facile indignum abjicere. Quod et³ in beato Thoma misericorditer impletum est. Promotus ergo, electus Dei pontifex, sacræque unctionis sanctificatione delibutus, e vestigio rem sacramenti est adeptus, et multiplici Spiritus Sancti gratia repletus. Ambulans enim in novitate vitæ, novus homo, mutatus est in virum alterum, ejus omnia in melius conversa sunt. In tanta autem gratia sacravit præsulatus sui primordia, ut indutus (sed clanculo) monachili schemate, monachi adimpleret opus et meritum. Et qui exemplo Baptistæ cum⁴ constantia zelum justitiæ perfectæ⁵ conceperat in corde, parificari ei quoque⁶ studuit in veste pœnitentiæ. Rejecta namque sindone qua hactenus, dum mollia regum blandirentur, uti consueverat, cilicio asperrimo super nudum vestiebatur.

Promotion
of Thomas
to the arch-
bishopric.

His change
of life.

His mortifi-
cations.

¹ et, ins. G.

² quod, G.

³ et, om. B.

⁴ cum, om. B.

⁵ Or *perfecte*.

⁶ eique for *ei quoque*, B.

Theodor.
Studit.
Vita Arsen.
15 (Acta
SS., Jul.
19).
His cha-
rity.

Addidit etiam femoralia cilicina, ut arctius carnem mortificaret, et spiritum vivificaret. Hæc autem, sicut et alia spiritualis vitæ exercitia, superductis aliis vestibus, paucis admodum consciis, et oculis et notitiæ hominum eximebat, quia non ab homine sed a Deo gloriam quærebat. Nam¹ tunc vir virtutis,² justificationes Dei ingrediens, esse cœpit in abstinentia amplior, in³ vigiliis crebrior, in⁴ oratione prolixior, in prædicatione sollicitior. Commissum sibi a Deo pastorale officium tanta⁵ diligentia exsequabatur, ut cleri vel ecclesiæ jura nullatenus permetteret mutilari. Tantam autem compunctionis gratiam habere consuevit inter orationum secreta vel missarum solennia, ut eruditis ad fletum oculis ipse totus in lacrymis efflueret, et Arsenium in hujus gratiæ titulo representaret. Sciens quoque quod misericordia mitiget judicium, et pietas vitæ quæ nunc est et futuræ habeat promissionem,⁶ adeo super afflictos et pauperes gestabat misericordiæ viscera, ut egentes in eleemosynæ benedictionibus prævenire solitus esset. Abjectiones eorum quos religionis efferebat opinio notos et familiares habebat, et, ut ab iis esurire et sitire justitiam disceret, secretiori eorum colloquio crebrius fruebatur. Erga tales Christi servos et milites elegit vir misericors in veste ciboque liberalis esse et largus, qui sibi in utroque decrevit esse moderatus et parcus. [Quid⁷ enim negaret Christo, proprium sanguinem fururus pro Christo?] Qui⁸ poscenti debebat pallium vel tunicam, supererogare studuit et carnem propriam. Sciebat enim carnis propriæ nunquam fore prodigum quem alicujus rei temporalis constaret esse avarum. Hæc est fragrantia vestimentorum nostri Jacob, sicut odor agri a Domino benedicti; hæc sunt mutatoria

¹ Nam, B.; Jam, G.

² virtutis, B.; illustris, G.

³ in, om. B.

⁴ et in, B.

⁵ tanta, B.; cuncta, G.

⁶ promissionem, B.; permissionem, G.

⁷ Quid . . Christo, G.; om. B.

⁸ Qui, B.; Quoniam, G.

magni sacerdotis nostri; hæc, inquam, est mutatio dextræ Excelsi.

Haecenus pius Dominus, qui pauperem facit et ditat, humiliat et subleuat, servum suum cumulare divitiis et ampliare honoribus voluit; de cætero adversis tentare disposuit. Tentando an se diligeret probavit certius, sed gratiam donavit uberius; fecit enim cum tentatione proventum ut posset sustinere. Considerans itaque lividus hostis novum pontificem, novum hominem, tam multiplici virtutum gratia vernare, machinatus est tentationis uredinem immittere, quo jam exortum germen meritorum posset suffocare. Nec mora: qui separat hominem a Domino suo, amicum a proximo, inexorabiles discordias inter regem et archiepiscopum seminavit. Orta interim, procurantibus viri Dei, immo Dei, adversariis, quæstione super consuetudinibus regni et jure ecclesiastico, et super his contentione diutius protracta, proposuit rex accito concilio, secundum assentationem procerum avitas regni consuetudines, et eas archiepiscopi et suffraganeorum auctoritate firmari et scriptis pertinaci exegit instantia. In quo adeo invaluit ut urgente instantis periculi metu jurantibus episcopis, archiepiscopus et ipse præstito sacramento verbo tenus et invitus petitionem regis fieri annueret. Sed resumpto post modicum spiritu, et post casum fortior, consuetudines illas illicite concessas contra libertatem ecclesiæ confirmare constanter negavit.

Cumque¹ regis ira sugillantium facibus accensa et exagitata in dies magis incandesceret, multi optimatum regni, qui sereno tempore videbantur amici, facti sunt archiepiscopo in Sathan. Denique ad curiam apud Northan-

Beginning
of trials.

Council of
Clarendon.

Council of
Northampton.

¹ *Cumque regis . . . minabatur.* These sentences are taken from Dr. Giles's edition, where it is said that they appear in the Paris MS. instead of the preceding passage, *Orta interim . . . negavit.* But it seems as if the two passages,

instead of being regarded as alternative, ought both to be included in the same narrative; for otherwise the *illud concilium* of the next paragraph would be the council of Clarendon, whereas that of Northampton is certainly meant.

tuniam citatus, quasi quibusdam regni consuetudinibus observandis, quas veritati et rationi obviare testabatur, cautionem daturus, negavit, et auctoritate sua periculis opposita, immo exposita, pro tuenda libertate ecclesiastica sententiam minabatur.

The arch-
bishop's
flight.

Hujusmodi incrementis irarum et discordiæ virus adeo grassabatur, ut accitum ad illud concilium omnes fere calumniis et accusationibus insurgerent in pontificem, et probrosis insultationibus impeterent. Cumque vix inveniretur qui ei loqueretur vel faceret bonum, sed omnia cederent in contrarium, et mora certum traheret periculum, facta appellatione iniquitati cessit, clam paucisque comitatus recessit, mare adiit, transfretavit. Ibat autem per viam suam gaudens et exultans, quia dignus habitus est pro justitia a concilio contumeliam pati.

The pope
and the
French
king favour
him.

Aditoque beatissimo papa Alexandro, qui ea tempestate in Franciam venerat, negotiosa quædam, sicut et ante proposuit, tum de salute animæ suæ,¹ tum de oppressionibus ecclesiæ quam regendam susceperat, diligenter exposuit. At cum pater et pastor universalis adventus coepiscopi sui causam ex integro cognovisset, de tanta et tali columna in domo Dei erecta gratias egit; exultabat quoque uberius quod lucerna tam mirifice ardens et lucens inventa sit ad occiduas mundi tenebras illuminandas. Suscepit eo tempore Christianissimus rex Francorum Ludovicus venerabilem archiepiscopum in magnam gratiam, et postulante papa ei cum suis in omni liberalitate necessaria ministrabat; jam enim reditus domini Cantuariensis jussi sunt confiscari.

His life in
exile.

Exsulans ergo beatissimus Thomas in summa humilitate, pristinae gloriæ suæ, si qua irrepserat, expiavit superbiam, et omnes animi motus redegit in honestatem et sæculi contemptum. His atque aliis virtutum odoribus exacerbatus, iniquus exactor diabolus furorem suum in parentes, cognatos, et familiares sancti ponti-

Banish-
ment of his
kindred,
&c.

¹ suæ, G.; om. B.

ficis exacuit, et proscriptionem eis cum enormi crudelitate excitavit. Jam tunc videre erat spectaculum miserabile, utriusque scilicet sexus, diversæ ætatis et conditionis, viros ac mulieres, maritos¹ cum prægnantibus, lactentes quoque, exulare, et in augmentum doloris et confusionis ante pii patris præsentiam lugubres et desolatos exhiberi. Sanctus vero præsul cum veteranorum deportationem conspiceret et parvulorum, quorum adhuc alimenta in maternis pendebant uberibus, altius ipsius animam gladius pertransivit compassionis, adeo ut ipsam ex toto sibi vendicaret vis doloris. Sic ergo fit martyr ante necem, post futuro martyrio coronam adepturus duplicem. Sed nec sic abstractus est vel illectus; nam perfectus in caritate abduci blanditiis, seduci fallaciis, frangi nescivit adversis. Concuti potuit palmes vineæ cœlestis, sed non avelli.

Perseverabat itaque paratior ad tentationes, præstolans in patientia divinæ propitiationis respectum, et conversationis merito omnium sibi conciliabat gratiam. Regi quidem Francorum in consiliis erat acceptissimus, principibus regni et ecclesiarum patribus admodum familiaris, omnibus, ut dignum erat, habebatur reverendus. Quippe consilium Thomæ expetibile ut Chusi, jocunda societas ut Jonathæ, opus zelans justitiam ut Phinees. Crescebat autem fama adeo indes bonitatis ejus inter alienigenas innocenter conversantis, ut ab indigenis regni² non simpliciter archiepiscopus, sed sanctus archiepiscopus nominaretur.

The archbishop highly esteemed.

Exsulans ergo beatissimus pater cum suis jam fere sex annos explevit, quibus in virum perfectum creverat, cum toto eo tempore inter ipsum et regem Anglorum pax nullatenus posset reformari, sed magis deformata videretur. Denique placuit omnium dispositori Deo sui Thomæ recompensare merita, et longos labores consummare victoriosa martyrii palma. Regis ergo sententiam

The reconciliation and return.

¹ cum parentibus, ins. G.; om. B. | ² regni, G.; om. B.

mutavit in melius, et mediante¹ tam domini papæ paterua exhortatione, et² regis Francorum et plurium episcoporum consilio, quam etiam principum supplici³ interventu, archiepiscopum recepit in gratiam et ad suam redire concessit ecclesiam. Inchoante autem anno septimo, cum jam Deo vir esset amabilis, spiritualibus exercitiis sanctificatus et septiformi Spiritus Sancti gratia perfectior, ad sedem suam quantocius repedare festinabat. Noluit enim pater pius Cantuariensem ecclesiam diutius desolatam relinquere, vel quam (ut creditur) in spiritu viderat certaminis sui gloriam protelare, aut alibi moriendo sedem propriam martyrii sui honore privare. Transito itaque mari, archipræsul et futurus martyr in magna gloria et honore, præcipue a monachis, cum solenni processione quasi angelus Domini susceptus est in ecclesia sua, omnibus præ gaudio illacrymantibus et cum gratiarum actione clamantibus,⁴ “Benedictus qui venit in nomine Domini!” Omnibusque in pacis osculo receptis, familiariter commorans inter eos, conversatione sua et exhortationis verbo omnes ædificabat.

Accepto⁵ post modicum in mandatis ne officium suum exsequendo Angliam peragraret, resedit in sua pontifex ecclesia, intrepidus exspectans horam qua a Deo perciperet martyrii coronam. Præmunitus siquidem a multis sciebat quod brevis foret ejus vita, et mors in januis. Ibi, quasi tunc vivere cœpisset, exactum vitæ tempus spiritualibus exercitiis redimere satagebat. Sciensque quod vita præsens via est et militia, ut esset sanctus corpore et spiritu, vitiis expeditus succinxit se ad cursum, virtutibus armatus accinxit ad pugnae conflictum. Cursum ergo consummando cucurrit, non quasi in incertum bene certando, non quasi aerem verberans. Prohibat tunc fere ejus cogitatio et sermo de fine hujus viæ⁶ et vitæ miseria.

¹ mediante, B.; mediantibus, G.

² et, om. B.

³ supplici, G.; simplici, B.

⁴ et . . . clamantibus, G.; om. B.

⁵ Accepto, B.; Acceptis, G.

⁶ viæ et vitæ, G.; vite et vite, B

Vix per mensem pater in ecclesia sua moram fecerat, ^{The murder.} et ecce quinta Dominicæ Nativitatis die veniunt Cantuariam quatuor milites, immo Sathanæ condicti satel- ^{Dec. 29.} lites; viri quidem generis præeminentia conspicui,¹ sed enormis sceleris ausu militiæ gloriam et stemmatis titulum perpetua ignominia mox damnaturi. Hi ergo, in- ^{1 Maccab. iii. 6.} troeuntes ad archiepiscopum, quia non est directa in manu eorum salus, ex concepta malitia salutationis elogium prætermittentes, cum fastu et superbia alloquuntur. Accipiunt redduntque minas, minis adjicientes responsum. Denique probra et contumelias post se relinquentes exierunt, continuoque revertentes, claustrum monachorum irruperunt cum multa armatorum sequela, et ipsi armati. Jam præcesserat eos præsul cum modestia et gravitate in oratorium, suadentibus monachis, immo compellentibus propter diem solennem, ad peragendam vespertinam synaxin, cum eos a tergo respiceret in medio claustrum armatos. Arcere eos templo² debuit propria malignitas; sed nec facinus dissuasit solennitatis reverentia, nec a sanguine cohibuit patriarchæ innocentia. Usque adeo occupavit et excæcavit eos impudorata patrandi facinus³ voluntas, ut nec militiæ jacturam recogitarent, nec ullius discriminis haberent æstimationem. Præcípites ergo et stupidi insequentes archiepiscopum, extractis gladiis intrant ecclesiam furiose clamantes, "Ubi est proditor ille?" Nemine vero respondente, ingeminant illi, "Ubi est archiepiscopus?" Sciens itaque beatus⁴ Christi confessor, et mox futurus martyr, priore nomine se falso impeti, alterum vero sibi pro officio competere, a gradibus obviam illis procedens, "Ecce," inquit, "adsum." In tanta autem se exhibe-

¹ *conspiculi*, B. G. But, if such a word may be supposed to exist, the diminutive sense is inconsistent with the author's meaning, and the murderers are styled by Grim

"*genere quidem conspicui*." Vol. ii. p. 429.

² *de templo*, G.

³ *impudenda patiendo facinoris*, G.

⁴ *beatus*, G.; om. B.

bat constantia, ut nec animus ejus pavore nec corpus horrore concuti videretur. Cui statim injicientes manus milites eum¹ tenuerunt, ut extra ecclesiam ad peragendum propositum traherent. Sed timentes undique concurrentium utriusque sexus multitudinem, ne forte voto infecto eriperetur, facinus accelerarunt. Cumque unus ex iis extendens vibraret gladium in caput archiepiscopi, brachium cujusdam qui adstabat clerici fere abscidit, et ipsum pariter in capite vulneravit christum Domini. Extenderat enim idem clericus brachium suum² super caput patris, ut ferientis acciperet, vel potius illideret,³ ictum. Stabat adhuc⁴ justus pro justitia patiens, velut agnus innocens, sine murmure, sine querimonia, et se ipsum holocaustum offerens Domino sanctorum patrocinia implorabat. Et ne⁵ quis funestorum satellitum intacto præsule in scelestus argui posset, secundus et tertius gladios suos vertici constantis athletæ atrociter illiserunt, confregerunt, et Spiritus Sancti victimam solotenus præcipitaverunt. Quartus plusquam ferali, immo furiali, crudelitate debacchatus, jam prostrato, jam expiranti, coronam rasilem abscidit, testam capitis dissipavit, et mucrone vertici intruso cerebrum cum sanguine super pavementum lapideum effudit. Discolor in mixtura utriusque substantia bifarie discreta martyris merita pie intuentem docere videbatur. Candebat namque in cerebro byssus innocentiae; rubebat in sanguine purpura martyrii. Utroque martyr Thomas quasi veste nuptiali decenter adornatus, cælestis mensæ conviva dignus efficitur. Sic [noster]⁶ beatissimus et invictus martyr Thomas, virtute constantiae adamantinus, cælestis ædificii lapis pretiosus, gladiatorum conquadratus ictibus angulari lapidi Christo in cælis est conjunctus.

Consummatus ergo noster Abel in martyrii gloria, in

¹ *eum*, G.; om. B.

² *suum*, G.; om. B.

³ *elideret*?

⁴ *adhuc*, B.; *autem*, G.

⁵ *ne*, G.; om. B.

⁶ *noster*, G.; om. B.

brevi explevit tempora multa. Cujus vitam innocentem, et mentem causæ merito in conspectu Dei pretiosam, innumera prædicant miracula, quæ non solum loco requiescionis ejus, sed et in diversis nationibus et regnis, mirifice exhibentur. Suspirantes ergo¹ post eum, fratres, sequamur² per semitas veritatis et justitiæ, ut perveniamus cum eo ad regnum lucis et gloriæ, in qua regnat Deus per infinita sæcula sæculorum. Amen!

Explicit Passio Sti. Thomæ Archiepiscopi et Martyris.

¹ ergo, G.; om. B.

² sequamur, B.; sequamini, G.

V.

PASSIO S. THOMÆ MARTYRIS.

The recon-
ciliation
with the
king.

Cum de reformanda pace inter regem Angliæ et dominum Cantuariensem diutius ageretur, rex nuntiis ad dominum papam directis promisit se formam pacis quamcunque dominus papa proscriberet¹ observaturum. Statuit igitur dominus papa ut rex archiepiscopum plene in gratiam suam reciperet, et omnia sibi ablata ditioni ejus libere tenenda restitueret, datis nihilominus obsidibus, rege videlicet Franciæ et comite Flandriæ et quibusdam aliis, de servanda in posterum pace.

Coronation
of the
king's son.

Verum cum hæc agerentur, rex Angliæ filium suum jam coronari fecerat, fretus auctoritate quarundam litterarum, quas a domino papa, cum primum partes Gallicanas intraret, obtinuerat; quarum hæc continentia fuit, placere domino papæ ut filius regis Angliæ coronaretur: nec hoc contra dominum Cantuariensem erat, cujus juris erat coronare regem Angliæ. Eboracensis quoque archiepiscopus filio regis manum imposuerat, quarundam litterarum fretus auctoritate quas rex a domino papa impetrarat; quarum hæc erat continentia, Eboracensem habere licentiam coronandi regem, si sedes Cantuariensis vacaret.

The king's
promises
not ful-
filled.

Omnibus his in hunc modum peractis, Cantuariensis archiepiscopus regem sua recepturus adivit. Quem rex satis amice, non tamen in osculo, suscipiens, promisit se illi omnia sua restitutum: quod tamen non implevit; nam de immobilibus quædam restituere renuit. Quod cum Cantuariensis iterum curiæ Romanæ significasset, dominus papa regi, durius quam prius scribens, præcepit archiepiscopo omnia sua restitui. Obtinuit

¹ *praescriberet?*

quoque litteras secretas archiepiscopus, quarum hæc continentia: Si infra spatium quadraginta dierum archiepiscopo sua non restituerentur, et rex excommunicationi subjaceret, et terra sua suspensa esset. Accipit præterea alias litteras, videlicet excommunicationis in duos episcopos Angliæ, et suspensionis in Eboracensem archiepiscopum et plerosque alios. Rex autem acceptis litteris papæ promisit se archiepiscopo omnia restitutum. Verum die constituta, qua archiepiscopo restitui debebat, rex in propria persona archiepiscopo ducatum præbiturus, (quod tamen promiserat,) non occurrit; sed unum clericum, qui archiepiscopum conduceret, transmisit.

The archbishop authorised to inflict ecclesiastical censures.

Igitur archiepiscopus transfretare parans audivit episcopos Angliæ ad occurrendum sibi colligi; timensque aliquibus appellationibus ab iis fatigari, præmisit litteras excommunicationis in quosdam, suspensionis in alios, quas (ut diximus) a papa impetraverat. Dehinc in porta Angliæ se recipiens, præfatos episcopos collectos invenit. Qui cum ab eo absolvi et ab eo restitui postularent, archiepiscopus eos in hunc modum mitissime allocutus est: "Si in humilitate condigna matri vestræ vos repræsentaveritis, quantum possumus, immo supra id quod nostri juris est, misericordiam vobis exhibebimus." Quod illi non acceptantes regem potius transfretantes adierunt.

He uses this power.

Archiepiscopus vero, coepto gradiens itinere, in civitate sua honorifice susceptus est; ibique missarum solennia celebrans, quosdam qui in eum peccaverant excommunicavit, potestate sua libere utens. Dehinc collecto comitatu, filium regis adire paravit; quod audiens ille præcepit ut ad sua regressus suis contentus esset finibus. Ipse tamen archiepiscopus, Londonias adiens, et ibi missarum solenniis celebratis, quosdam excommunicavit. Inde Cantuariam rediens ordines ibi celebravit, et festum Nativitatis, multo populo stipatus, solenniter peregit.

His return to Canterbury.

Christmas day.

Interea episcopi præfati, regem adeuntes, quidam se excommunicatos, quidam suspensos, conquesti sunt. Unde rex, vehementissime commotus, neminem injurias

The king's anger.

Four
knights set
out for
Canter-
bury.

suas ulcisci velle conquestus est. Quatuor igitur milites, nobiles et regi familiares, sive his tantum verbis excitati, sive aliud præceptum accipientes, eadem die iter arripientes, et versus Angliam transfretantes, secunda die post festum Innocentium, collecta etiam in via tanta multitudine quæ patrando facinori sufficeret, Cantuariam venerunt. Archiepiscopus circa horam nonam ejusdem diei refectus epulis cum clero suo resedit. Introeuntes autem cum festinatione ad eum, quatenus episcopos Angliæ absolveret ex parte regis præceperunt, minasque mortis, si non faceret, addiderunt. At ille, "Num-
" quid hujus legationis litteras affertis?" Et adjecit, "Si in humilitate debita se sanctæ ecclesiæ præsentaverint, absolutionem accipient." Illi vero de dicta¹ archiepiscopo regis gratia abierunt, non longe ab ostio domus recedentes; immo in ipsa episcopali curia se amantes redire paraverunt. Quod videntes qui circa episcopum erant,² quatenus tutiora loca monasterii peteret oraverunt. At ille, "Non decet," inquit, "fratres
" mei, ecclesiam peccatorum sanguine pollui, sed potius
" expectandum hic; quicquid imminet, patienter ferendum est." At illi vi eum rapientes monasterio intulerunt. Ipse vero ad altare beati Benedicti, quod erat in introitu ecclesiæ, per gradus quosdam se contulit.

The murder.

Interea milites, post tergum illius ostia claustrii irruentes, extractis gladiis usque ad episcopum pervenerunt. Archiepiscopus vero, per aliquot gradus iis occurrens, suisque vitam postulans, et pro suis occisoribus orans, "Libenter," inquit, "quantum mea fragilitas patitur, mortem
" suscipiam." Dehinc inclinato capite, plenus confessione, primum mortis ictum excepit, animamque Deo reddidit; corpus vero exanime ad terram concidit. Primus vero tortorum verticem capitis ei præcidit; aliis duobus ipsum in caput ferientibus, quartus gladio in caput profundius injecto cerebrum illius effossum per pavimentum sparsit. Dehinc monachi ejusdem ecclesiæ, cerebrum et sanguinem effusum colligentes, etiam raso pavimento

¹ *dedicta* ?

| ² *erat*, G.

cerebrum capiti imposuerunt, pannis quoque circumligaverunt.

Etiam,¹ sicut veridica hominum relatione didici, corpus diu mortuum se levans, signo crucis vivificæ et se et adstantes consignavit, rursusque ad terram concidit. Dehinc monachi vestes ejusdem auferentes, desubtus asperrimum cilicium invenerunt, et carnem ejus dire laceratam et vermibus plenam; quod videntes etiam quidam de malefactoribus percusserunt pectora sua. Inventæ sunt etiam sub eo litteræ quas nocte præcedentis Dominicæ diei a quibusdam familiaribus regis acceperat, de instante ejus morte.

The archbishop's body erects itself and makes the sign of blessing.

Evidence of his sanctity.

Letters of warning found on him.

Miracles.

Interea, sicut iterum veraciter percepimus, cæcus quidam, qui de familia sua fuerat, accurrens, in sanguine occisi oculos proprios tangens, visum recepit. Audivimus etiam quod, adhuc vivente archiepiscopo, quidam Londoniensis sacerdos, qui multo tempore usum linguæ perdiderat, vidit in visione quod, si lingua sua sanguine archiepiscopi tangeretur, continuo solveretur. Eadem visio cuidam familiari suo de præfato muto sæpius revelata est. Unde ambo consurgentes Cantuariam adierunt, jamjamque civitati appropinquantibus archiepiscopum esse occisum audierunt. Unde magis confirmati, civitatem introeuntes, de sanguine occisi sibi dare² petierunt, indeque lingua muti tacta soluta est. Cujus missam postea audientes plurimi, quod factum fuerat notis nostris retulerunt.

Monachus etiam quidam ejusdem ecclesiæ, pernoctans in crypta, in qua præfatus archiepiscopus inter alios quosdam martyres sepultus est, vidit primum de martyribus sepultis ibidem missam celebrantem; dehinc accenso thymiamate tunbam archiepiscopi circumlustrantem. Quod cum sæpius vidisset, et tandem in publico retulisset, missi sunt quinque de conventu qui

¹ This sentence and the stories of miracles which follow, have already been given in vol. ii. p. 289.
² *dare*

tumbam aperirent. Et aperientes invenerunt admirabilis odoris fragrantiam, et articulos manuum, quasi adhuc viveret, flexibiles; quod deinde universus conventus accurrens cognovit.

Narrantur et alia plurima miracula ibidem fieri; ego vero quod verius scire potui scripto commendare curavi.

The latest
report.

Aderat quidem, cum prædicta scripsissem, asserens unum de occisoribus archiepiscopi, in insaniam versum, proprium filium interfecisse.

VI.

SUMMA CAUSÆ INTER REGEM ET
THOMAM.¹(1.) *De prima manifestæ inter dominum Cantuariensem et dominum regem discordiæ causa.*

Henricus, nobilis rex Anglorum, dux Normanniæ et Aquitaniæ et comes Andegaviæ, venit Londoniam kalendis Octob. anno Verbi incarnati M^oC^oLXIII^o, et archiepiscopus Cantuariensis Thomas, et Eboracensis R[ogerus], et omnes episcopi Angliæ. Sola autem et summa causa concilii fuit hæc,² ut metropolitanus Cantuariensis totius Angliæ primas esse solenniter monstraretur; cui solus in hoc Eboracensis obviavit: cum ecce, præter spem omnium, rex Anglorum quædam satis dura proponere cœpit.

Primo enim conquestus est de archidiaconorum violentia, quod aliorum delicta in sua verterent lucra, quod peccatorum exigant pretia, et de his suos supra modum luxus exerceant, cum tamen peccantibus debitam correctionem non impendant; dixitque se velle ne archidiaconi quemquam, quantumcumque infamem, super aliquo crimine conveniant, præter officialis sui con-

Council at
Westminster, Oct.
1163.

The king
complains
of the
practices
of arch-
deacons,

¹ MSS. collated:—

C.=“MS. e Musæo, 249,” pp. 131 seqq., in the Bodleian Library, Oxford, to which it was presented by Sir Thomas Cave.

D.=MS. Douce, 287, in the Bodleian, fol. 43 seqq., formerly

the property of Lesnes abbey, Kent. (This is the same MS. which has been collated for the Life by W. Fitzstephen. See vol. iii. p. 1.)

² om. G.

and wishes criminal
clerks to be
degraded,
and deli-
vered to his
officers.

scientiam. Moxque ad aliud sermonem vertens, “Co-
gito,” inquit, “cogitationes pacis, moveorque multum
pro bono pacis, quæ in regno meo clericorum malitia
perturbatur, qui rapinas et furta perpetrant et ho-
micidia plerumque. Peto igitur et volo, ut tuo, do-
mine Cantuariensis, et coepiscoporum tuorum consensu
clerici in maleficiis deprehensi vel confessi exaucto-
rentur illico, et mox curiæ meæ lictoribus tradantur,
ut omni defensione ecclesiæ destituti, corporaliter
perimantur.¹ Volo etiam et peto ut in illa exaucto-
ratione de meis officialibus aliquem interesse consen-
tiatis, ut exauctoratum clericum mox comprehendat,
nequa ei fiat copia corporalem vindictam effugi-
endi.”

Discussion
among the
bishops.

Ad hæc dominus Cantuariensis, cum super petitionis
hujus responso nec usque mane impetrare posset indu-
cias, secessit in partem cum episcopis suis. Moxque
hinc inde allegatum est. Episcopi dicebant secundum
leges sæculi clericos exauctoratos curiæ tradendos, et
post pœnam spiritualem corporaliter puniendos; quo-
niam quo digniores sunt ex privilegio, eo deteriores
judicantur in delicto, et quo deteriores in delicto, eo
graviori sunt afficiendi supplicio. “Non ergo mirum,”
inquiunt, “si privationem ordinis sequatur sup-
plicium corporis.” Id ipsum etiam non solum legibus,
sed etiam authenticis probabant exemplis; Levitas
veteris Testamenti proponentes in medium, quos reos
forte flagitii lege prohibiti sequebatur mors cor-
poris; vel juxta similitudinem criminis, multatio in
membris.

Dominus vero Cantuariensis, sacris canonibus consen-
tiens, in contrarium allegabat, asserens omnino injustum
fore, et contra canones et contra Deum, si ob unius
punitionem delicti duo quis subeat judicia. “Nec
enim Deus judicat bis in idipsum.” “Quod enim,”

See vol. i.
p. 28.

¹ So C. D.; but Dr. Giles's reading, *puniantur*, seems in itself better.
Comp. line 20.

inquit, "judicat ecclesia, aut justum est aut injustum :
" sed non dabis injustum ; erit ergo justum. Quod,
" cum non contineat absolutionem, continet damnatio-
" nem. Si ergo damnatur reus, dum¹ exauctoratur,
" non debet aliud judicium inchoari ad ejusdem con-
" demnationem peccati. Ad hæc quoque cavendum
" est," inquit, " ne nostro consensu opprimatur et pereat
" libertas ecclesiæ, pro qua, exemplo summi Sacerdotis
" nostri, ex officio tenemur usque ad mortem certare.
" ' Nondum autem usque ad sanguinem² restitistis.' "

Ad hæc episcopi pereuntem ecclesiæ libertatem nul-
lum periculum afferre ecclesiæ dicebant: " Sed," aiunt,
" potius nunc expedit ut pereat, ne toti pereamus.
" Faciamus ergo quod rex petit ; alioquin peribit fuga
" a nobis, et non erit qui requirat animas nostras.
" Regi vero consentientes, hæreditate possidebimus Ps. cxli. 5.
" sanctuarium Dei, et in possessionibus ecclesiarum nos-
" trarum securi dormiemus. Malitiæ etiam temporis
" hujus multa indulgenda sunt."³ Hæc dicebant epi-
scopi, tanquam diei malitia sua non sufficiat, nisi et
ipsa augeatur per malitiam episcoporum.

Ad hæc dominus Cantuariensis, zelo domus Dei suc-
census, " Video," inquit, " vos vestras inertias sub specie
" sustinentiæ consolari, et dispensationis vestræ præ-
" textu sponsæ Christi libertatem suffocari. Et quis
" vos fascinavit,⁴ O insensati pontifices ? Quid prudenti
" vocabulo dispensationis manifestam iniquitatem ves-
" tram contegitis ? Quid vocatis dispensationem, totius
" ecclesiæ Christi dispendium ? Rebus vocabula ser-
" viant ; non cum rebus pervertantur vocabula. Quod
" autem dicitis, malitiæ temporis multa fore indulgenda,

¹ *quum*, G.

² So D. ; *mortem*, with *sanguinem* (Hebr. xii. 4) as correction, C. ; *mortem*, G.

³ Dr. Giles here inserts in brackets (probably from some MS. of the

Life by Fitzstephen—see vol. iii. p. 44) the following words :—*Hoc enim dictum est propter schisma, quod tunc fuit in Romana ecclesia : erat namque apud Almanniam quidam antipapa.*

⁴ *fascinavit*, C. D.

“ assentior certe ; sed non ob id peccata accumulanda
 “ esse peccatis. Potens est Deus ecclesiæ suæ condi-
 “ tionem facere meliorem, quamvis non efficiamini de-
 “ teriores. Nunquid impotens est Deus subvenire
 “ sanctæ ecclesiæ, nisi per vitia doctorum ecclesiæ ?
 “ Arbitror vos compati infirmitatibus Christi, quasi
 “ impotens sit sponsam suam erigere, nisi sensibus
 “ nostris adjuvetur. Revera tentat vos Deus. Quæso
 “ namque, quando se debent episcopi offerre discrimini ?
 “ Numquid in tranquillitate et non in discrimine ?
 “ Erubescitis certe fateri, quod in tranquillitate. Restat
 “ ergo, ut cum in ecclesia est perturbatio, pastor ec-
 “ clesiæ,¹ opponat se periculo. Nec enim majoris meriti
 “ fuit olim episcopis, in suo sanguine ecclesiam Christi
 “ fundare, quam nostris temporibus pro ecclesiæ liber-
 “ tate sanguinem fundere. Et ego quidem, Deo teste,
 “ affirmo non esse nobis tutum a forma illa recedere
 “ quam a sanctis patribus nostris accepimus. Nec nos
 “ debemus quenquam morti exponere, cum etiam ju-
 “ dicio sanguinis nobis non licet interesse.”

The king
 requires
 the bishops
 to keep his
 “ cus-
 toms.”

Hæc verba mox ad regem relata sunt. Videns illico
 quamplures ecclesiæ, non dico columnas, sed arundines,²
 vento agitari et trepidare, audito quod non per omnia
 voto regis³ essent parituri—(et certe statim ante minas
 cessissent, nisi domini Cantuariensis constantiam per-
 sensissent)—videns autem rex quod in verbo illo ut⁴
 voluit proficere⁵ non valuit, citius ad alia se convertit,
 seiscitans ab eis si consuetudines suas regales essent ei
 per omnia servaturi. Dominus vero Cantuariensis cum
 consilio locutus, “ Etiam,” inquit, “ in omnibus ; salvo
 “ tamen i per omnia et in omnibus ordine nostro.” Et
 cum postea id ipsum rex a singulis ex ordine quæreret,
 erat quidem tunc vox illa in ore omnium. Cum vero

¹ *pastor ecclesiæ* om., and a space
 left blank, D.

² *harundines*. D.

³ *regi*, C.

⁴ om. B. ; *ubi*, G.

⁵ *perficere*, D.

diutius instaret, volvens et revolvens si consuetudines suas regales, absolute et absque apposita ordinis sui salvatione, simpliciter omnino se ei servaturum promitteret dominus Cantuariensis, a Christi vicario quod voluit obtinere non valuit. Turbatus est ergo rex vehementer, et omnis Jerosolyma cum illo; subitoque in illa spiritus vehementia exsiliens Londonia discessit, universis negotiis suis infectis, et ratiociniis pendentibus. He refuses the condition *salvo ordine.*

Videres tunc murmur in populo, commotionem in clero. Episcopi turbati et tremuli regem abeuntem sunt persecuti; metuentes, se non prius regem¹ inventuros, quam audirent se omnia bona sua² perdituros. Moxque operati sunt cum rege occultam conventionem, omni mentione Dei et ordinis sui postposita, et tam facile regis petitioni assensum præbuerunt, ut viderentur consensisse antequam³ ille petisse; adeo ut qui inter eos æstimabantur scientiores, ad opprimendam ecclesiæ libertatem fierent proniores. Cantuariensis autem præsul solus⁴ resedit, considerans ad dextram et ad sinistram; nec fuit qui cognosceret eum. Requirebat in fratribus solatium; at illi abierunt retro, et jam cum illo non ambulabant. Pacem denique peccatorum videns, et sibi undique imminere discrimen, "Unum," inquit, "locutus sum; quod terreni regis regales nullatenus servarem consuetudines, nisi salvo in omnibus ordine meo. Ob id offensam regis incurri; ob id episcopi mei dereliquerunt me; ob id totius orbis oculos offendi. Sed quid? Velit, nolit mundus, ego cum mortali paciscens homine nullo unquam tempore Dei mei et ordinis mei inmemor ero, Deo volente. Absit a me, ut cujusquam mortalis metu vel gratia Deum inveniar contempsisse. Si angelus de cælo venerit, et tale mihi consilium dederit, anathema sit."

Alarm of the bishops.
The archbishop stands firm.

¹ *regnum*, D.

² *om.* D.

³ *tantum quantum for antequam.*, D.

⁴ *om.* D.

(2.) *De compromissione et consensu archiepiscoporum et omnium episcoporum super consuetudinibus regni.*¹

Council of
Clarendon,
Jan. 1164.

Anno ab incarnatione Domini millesimo centesimo sexagesimo quarto,² papatus Alexandri anno sexto,³ illustrissimi regis Anglorum Henrici⁴ II. anno undecimo,⁵ in præsentia ejusdem regis facta est⁶ recordatio et⁷ recognitio cujusdam partis consuetudinum et libertatum et dignitatum antecessorum suorum, videlicet regis Henrici avi sui et aliorum, quæ observari et teneri deberent⁸ in regno. Et propter dissensiones et discordias quæ emergerant inter clerum et justitias domini regis et barones regni, de consuetudinibus et dignitatibus regni, facta est ista⁹ recordatio vel recognitio coram archiepiscopis et¹⁰ episcopis et clero, et comitibus et baronibus et proceribus regni. Et¹¹ easdem consuetudines recognitas per archiepiscopos et¹² episcopos, et comites et barones, et per nobiliores et antiquiores regni, Thomas sanctæ memoriæ¹³ Cantuariensis archiepiscopus, et Rogerus Eboracensis archiepiscopus, et Gilebertus Londoniensis episcopus, et¹⁴ Henricus Wintoniensis episcopus, et Nigellus Eliensis¹⁵ episcopus, et Willelmus Norwicensis episcopus, et Robertus Lincolnensis episcopus, et Hilaricus Cicestrensis episcopus, et Jocelinus Saresberiensis

¹ No title in D., where the order of the names is slightly different. This section is in the collection of Epp. S. Thomæ (i. 12), and the collation of the Vatican MS. 1220 is here given, with the letter V. annexed.

² *quinto*, V.

³ *quarto*, V. (The real date is 1164, in the *fifth* year of Alexander, who was elected in Sept. 1159.)

⁴ *om.* C.

⁵ *decimo*, V.

⁶ *hæc*, ins. G.

⁷ *vel*, G.

⁸ *debent*, V.

⁹ *hæc*, D.

¹⁰ *om.* C.

¹¹ *et . . . regni*, *om.* D.

¹² *et om.* after *archiep.*, *episcopos*, *comites*, C.

¹³ *sanctæ memoriæ*, *om.* V. The names of bishops are mostly expressed by initials in the MSS.

¹⁴ *om.* V.

¹⁵ *Heliensis*, V.

episcopus, et Ricardus Cestrensis episcopus, et Bartholomæus Exoniensis ¹ episcopus, et Robertus Herefordensis episcopus, et David Menevensis episcopus, et Rogerus Wigorniensis electus, concesserunt, et in verbo veritatis viva voce firmiter promiserunt tenendas et observandas domino regi et hæredibus suis, bona fide et absque malo ingenio, præsentibus istis :

Roberto comite Lege-
cestræ,²

Reginaldo comite Cornubiae,³

Conano comite Britanniae,
Joanne comite de
Augo,⁴

Rogério ⁵ comite de
Clare,⁶

Comite Gaufredo de
Mandavilla,⁷

Hugone comite Cestrensi,⁸

Willelmo comite ⁹ de
Arundel,

Comite Patricio,
Willelmo comite de
Ferrariis,

Ricardo de Luci,
Reginaldo ¹⁰ de Sancto
Walerico,

Rogério Bigot,
Reginaldo ¹¹ de Warrennis,¹²

Richerio ¹³ de Aquila,
Willelmo de Braiosa,¹⁴

Ricardo de Camvilla,¹⁵
Nigello de Mowbray,¹⁶

Simone de Bello-
Campo,

Humfrido de Boun,¹⁷
Mattheo de Herefordia,¹⁸

Waltero de Meduana,
Manasser ¹⁹ Biseth,²⁰
dapifero,

¹ *Oxoniensis*, Lupus.

² *Lechestria*, V. (There is much abridgment of names and titles in C.)

³ om. D. ; *Cornudie*, V.

⁴ *Andeg'*. D. (*i.e.*, Anjou instead of Eu.)

⁵ *Roberto*, C. D. G.

⁶ *Claren.*, for *de Clare*, C. D. ; *de Clarend.*, G.

⁷ *Mandevile*, V. ; *Mandewile*, D.

⁸ *Cestrie*, V.

⁹ *comes*, D.

¹⁰ *Reinaldo*, V. ; *Raginaldo*, C. D.

¹¹ *Reinaldo*, V.

¹² *Warennia*, C.

¹³ *Richero*, C.

¹⁴ *Bransa*, V.

¹⁵ *Canville*, C. ; *Canwill*. (with out *de*), D.

¹⁶ *Molbrai*, C. ; *Mobray*, V.

¹⁷ *Boun*, D.

¹⁸ *Herfordia*, V.

¹⁹ So C. and V. ; *Manasie*, D.

²⁰ *Biset*, C.

Willelmo Malet, ¹	Alano de Nova Villa, ⁹
Willelmo de Curci, ²	Simone filio Petri,
Roberto de Dunstan- villa, ³	Willelmo Malduit, ca- merario,
Jocelino de Baillolio,	Johanne Malduit,
Willelmo de Lanval, ⁴	Johanne Marescallo,
Willelmo de Caisneto, ⁵	Petro de Mara, et mul- tis aliis proceribus
Gaufrido de Ver, ⁶	et nobilibus regni,
Willelmo de Has- tinga, ⁷	tam clericis quam
Hugone de Morevilla, ⁸	laicis.

The consti-
tutions.

Consuetudinum¹⁰ vero et dignitatum¹¹ recognitarum
quædam pars in¹² præsentī scripto continetur. Cujus
partis capitula hæc sunt:

Cap. I. De advocacione,¹³ &c.

Jan. 29.

Facta est autem prædictarum consuetudinum et dig-
nitatum regiarum recordatio a præfatis archiepiscopis,¹⁴
episcopis, comitibus, baronibus, et nobilioribus et anti-
quioribus regni, apud Clarundune,¹⁵ quarta die ante
Purificationem Sanctæ Mariæ perpetuæ virginis,¹⁶ do-
mino Henrico filio regis cum patre suo domino rege¹⁷
ibidem præsentē.

¹ *Maleth*, V.

² *Curti*, V.

³ *Dunstanvilla*, C.; *Dunsta-
villa*, V.

⁴ *de Lainval*, C.; *Lanvalis*, V.

⁵ *Kaisneto*, C.

⁶ *Veir*, V.

⁷ *Hastingis*.

⁸ *Hogone de Moravilla*, V.

⁹ *Nevillis*, V. (This name is by
others placed last in the list.)

¹⁰ *Consuetudinem*, D.

¹¹ *regni*, ins. D.

¹² om. V.

¹³ See the Constitutions in vol. i.
pp. 18–23.

¹⁴ V. inserts *et* here and after each
of the next two words.

¹⁵ *Clerendonam* V.

¹⁶ *perpetuæ virginis*, om. C.

¹⁷ *domino rege*, om. C.

(3.) *De exilio et proscriptione domini Cantuariensis
et propinquorum ejus.*

Thomas igitur, Deo dignus archiepiscopus¹ Cantuariensis, juxta sanctorum patrum instituta, quæ ad ecclesiam suam juste pertinere cognovit, congregata conservare et dispersa revocare satagens, prædia ecclesiæ a prædecessoribus suis minus juste donata vel dimissa, variis tunc de causis, his qui nimia potestate præditi vel affinitate ipsis² conjuncti erant, revocare et pristinum jus ecclesiæ reformare nitebatur; quoniam oeconomo³ ecclesiæ ecclesiastica prædia colere et augere, non⁴ negligere nec minuere, licet. Clericos etiam qui de curia regis erant, cum eorum deprehenderet incuriam, et cætera omnia quæ ad ecclesiasticam jurisdictionem pertinent, ita sibi vendicabat [et postmodum vindicabat],⁵ ut sacrilegi et rerum ecclesiasticarum invasores, cum quibusdam episcopis et simili schemate⁶ clericis, regem et omnem ejus⁷ familiam adversus sanctum Domini exasperarent, et in tantum exaceruerent, ut post compromissionem illam factam apud Clarendonam,⁸ circa proximum Sancti Michaelis festum præfatus archipræsul Norhamtoniam quasi ante tribunal Cæsaris judicandus citaretur.

The arch-
bishop
claims
restoration
of church
property.

Council of
Northamp-
ton, Oct.
1164.

Die statuta, cum ei pro certo intimatum esset quosdam ex regalibus in mortem suam conspirasse, quia interiorem hominem veste sacerdotali, juxta hoc quod dicitur, "Sacerdotes ejus induam salutari," jam pridem induerat, nunc exteriorem indumento sacerdotis super-

¹ archipræsul, D.

² ipsius, G.

³ yconomo, C.

⁴ nunc, D.

⁵ et . . . vindicabat, om. D.

⁶ scemate, C.

⁷ om. D.

⁸ pranominatam Sanctæ Mariæ

Purificationem, D., instead of *compromissionem* . . . *Clarendonam*; The text of C. is like that of D.; but the words are marked for omission, and the other reading (*compromissionem*, &c.) is given in the margin as a substitute.

ficiario sub byrrho¹ secretius munivit, crucem propriis manibus bajulans, ne a se² suæ passionis elongaretur exemplum. Archiepiscopus igitur nobilis, solo Deo comitatus, cum ab universis et super multis causis³ impeteretur, ne stans personam sacerdotis oneraret, residens, quod ei divinitus inspiratum est mirifice respondit, majorem scilicet a minoribus suis non debere ad iudicium vocari, neque eorum sententia ligari. Ordo enim confunditur, si pastorem ovis feriat, si discipulus magistrum, si filius patrem verberet. Non enim ita pretiosius aurum est plumbo, sicut sacerdotalis dignitas regia potestate sublimior. Laici vero suffraganei sui, immo jam nunc magis refraganci, cum hæc dicentem et sedem apostolicam appellantem nihilominus condemnauerunt.

Pseudo-Ambros. [Sylvester II. ?] de Dignitate Sacerdotali, 2 (Migne, xvii. 567 ;

cxviii. 140); Gregor. VII. Epp. iv. 2 ; viii. 21 ; Gratian. I. xcvi. 10.

The archbishop goes to the pope at Sens.

He resigns his see,

Sed vir sanctus clam, ut potuit, paucis comitatus, appellationem suam prosequens,⁴ sanctissimum papam Alexandrum tertium Senonis invenit, et ad pedes ejus se provolvens causam sui adventus non ignoranti exposuit. Posteaque, ut pro certo cognitum est, juri archipræsulatus sui in manu domini papæ resignavit, expostulans ut aliquem doctiorem⁵ et fortiorem de Anglorum ecclesia in eorum metropoli episcopum⁶ constitueret cardinalem. Sanctus autem papa elevans filium suum amplexatur, osculatur, lacrymas lacrymis immiscens, Deo referens gratias quod virum tam humilem spiritu, pastorem⁷ tam sollicitum in salute ovium, advocatum tam constantem in causa, immo in multis causis, Dei invenisset. Dignitatem ergo,⁸ quam refutaverat, quia neminem ad hoc onus fortiorem esse cognoscebat, dominus papa reddendam ei⁹ decrevit, renitenti et invito.

which is restored to him.

¹ byrrho, C. ; subirro for sub byrrho, D.

² sue (repeated), C.

³ capitulis, D.

⁴ persequens, D.

⁵ doctorem, D.

⁶ om. C. G.

⁷ tam humilem spiritu, repeated, D

⁸ igitur, G.

⁹ esse, D.

Ventilabatur itaque inter ipsum et regem contentio, rege consuetudines regni sui (ut asserebat) confirmare volente, archiepiscopo, immo ecclesia Romana, reclamante quod illæ consuetudines veritati per electos Dei manifestatæ in multis casibus obloquerentur, veritatique¹ manifestæ² cedere consuetudines oportere. Invenitur Libosus, in enim Christus aliquando dixisse, "Ego sum veritas," Conc. Carthag. sub sed nunquam dixit, "Ego sum consuetudo." Et ita Cypriano altercatio ista sub hoc Marte inter has personas agita- vii. (Migne, batur, regnante felicissimo rege Ludowico³ filio Ludowici⁴ regis supra Francorum nationem, et exhibente præfatum archiepiscopum, qui⁵ rebus ecclesiæ suæ penitus erat proscriptus, necnon et clericos qui secum morabantur, qui similiter possessionibus suis privati erant quousque ad gratiam sæpediti regis redirent, et consuetudines, super quibus lis orta fuit et adhuc per appellationem suspensa, se non impugnatu- ros promitterent.

Nam in eos rex talia promulgaverat edicta, singulis Angliæ vicecomitibus sic mandans: The king's orders against the

"Præcipio tibi quod si aliquis clericus vel⁶ laicus in baillia tua Romanam curiam appellaverit, cum capias et firmiter custodias, donec voluntatem meam præcipiam; et omnes redditus et possessiones clericorum archiepiscopi saisias in manum meam, sicut Rand[ulphus] de Broch et alii ministri mei tibi dixerint, et omnium clericorum qui cum archiepiscopo sunt patres et matres, fratres et sorores, nepotes et neptes, ponas per salvos plegios, et catalla eorum, donec voluntatem meam inde præcipiam. Et hoc breve tecum afferes cum summonitus fueris." arch-bishop's partisans. Epp. S. Thomæ, ed. Lupus, i. 15.

Singulis vero episcopis scripsit sic:

"Nostis quam male Thomas archiepiscopus operatus est adversum me et regnum, et quam male recesserit. Et ideo mando tibi quod clerici sui qui circa ipsum fuerunt post fugam suam, et alii clerici qui detraxerunt honori meo et honori regni, non percipiant aliquid de redditibus illis quos His letter to the bishops. (i. 13, ed. Lup.)

¹ *que*, om. D.

² *manifeste*, G. (The MS. admits of either reading.)

³ *Lothewico*, D.

⁴ *Lothewici*, D.

⁵ *quia*, C. G. (Perhaps *qui a*).

⁶ *clericus vel*, om. G.

“ habuerunt in episcopatu tuo nisi per me, nec habeant aliquod
 “ auxilium nec¹ consilium a te. T[este] Ric[ardo] de Luci
 “ apud Merlebergam.”

The arch-
 bishop's
 distress.

Sed cum nec propter proscriptionem sui² vel clerico-
 rum suorum sanctus sacerdos in aliquo flecteretur, jussi
 sunt tam majores quam parvuli utriusque sexus de
 cognatione sua, necnon et quidam familiares ejus, ut
 magis ex his contristaretur, exsulare. Prætaxatus vero
 archiepiscopus, cum parvulorum deportationem cognosce-
 ret, quorum adhuc alimenta in maternis pendebant
 uberibus, ita contristatus est tanquam ipsius animam
 pertransisset gladius. Sed reminiscens quoniam Abrahæ
 dictum est, “Egredere de terra et de cognatione tua,”
 sicuti et terram ita et cognationem suam postponendam
 ecclesiæ honori penitus destinavit; quia contra Domi-
 num nulli hominum aliquid debetur.

¹ *vel.* D.

| ² *suam*, C. G.

VII.

CAUSA INTER CANTUARIENSEM ARCHIEPISCOPUM ET
EPISCOPUM LONDONIENSEM.¹

ARCHIEPISCOPUS dicit se publice excommunicasse Londoniensem episcopum ex justis et notoriis causis; scilicet tanquam incentorem schismatis, manifestumque turbatorem ecclesiasticæ pacis, et reum inobedientiæ jugis. Asserit enim eum, schismatis occasione, quosdam ecclesiæ rebelles et ecclesiasticarum libertatum oppressores manifeste fovisse, canonesque ac mandata sua de coercendis et puniendis illis palam hactenus contempsisse. Propter hæc velut manifesta, sicut ait, et notoria, nec etiam ordinem judicarium in ejus excommunicatione servandum putavit; sed, licet absentem, ignorantem et indefensum, licet inauditum, licet nec citatum nec commonitum, juste tamen et canonice, sicut allegat, damnavit, tanquam operum evidentia de crimine suo confessum. Scribit enim Ambrosius, "Manifesta accusatione non indigent." Item Stephanus papa, "De manifesta," inquit, "et nota plurimis causa non sunt quærendi testes, sicut de fornicatore Corinthio sanctus exponit² Ambrosius, 'In aliis quidem non est judicis³ sine accusatore damnare: quia Dominus Judam, cum esset fur, quia non est accusatus, minime abjecit. Cognito autem opere prædicto fornicatoris, pellendum cum de cœtu fraternitatis apostolus censuit. Omnes enim crimen sciebant; publice namque noveream suam loco uxoris habebat. In qua re nec [testibus]⁴

The archbishop justifies his excommunication of the bishop of London.

Notoriety of offences makes some formalities needless.

[Pseudo]-Ambr. in I. Cor. v. ap. Gratian. II. ii. qu. 1. c. 15. Steph. V. Ep. 19 (Migne, exxi.); Grat. II. ii. qu. 1. c. 17.

¹ This has been collated with Sir T. Cave's MS. in the Bodleian Library (see above, p. 201). It is there numbered as Ep. 126.

² *exposuit*, Giles.

³ *judiciis*, G.

⁴ Inserted from Gratian. The quotation in the text is not exact.

Nic. I.
Ep. 156
(Migne,
cxix.
1178);
Grat. II.
ii. qu. 1,
c. 16.

“ ‘opus erat, nec tergiversatione aliqua crimen tegi
“ ‘poterat. De quo apostolus, ‘Absens,’ inquit, ‘facie,
“ ‘præsens autem auctoritate Spiritus, qui nusquam
“ ‘deest,¹ jam judicavi ut præsens, eum, qui hoc ad-
“ ‘misit, tradi Satanæ in interitum carnis.’ ” Juxta
quod item Nicolaus papa ait, “ Quæ Lotharius,” inquit,
“ rex fecit, accusatione non indigent. ‘Manifesta sunt
“ ‘opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia,’ ” etc.
Dimiserat siquidem uxorem propriam, et aliam super-
inductam publice tenebat; sicque, licet nec accusatus
nec citatus, canonice tamen excommunicatus est. Si-
militer itaque, quamvis præter ordinem judicarium,
recte tamen a se damnatum Londoniensem episcopum
asserit archiepiscopus; tanquam schismatis studio mani-
festum pacis ecclesiasticæ perturbatorem, et publice
opere contemptus ipsorum canonum et suorum manda-
torum inexcusabilem transgressorem.

The
bishop's
offences
notorious.

Quod enim pacem ecclesiæ² manifeste turbaverit,³
hinc arguit, quod, cum dominus rex contra sacras leges
et canones ac ecclesiæ libertates plurima sibi de con-
suetudine regni servanda publice in concilio suo com-
memoraverit, et ab episcopis exegerit, idem episcopus
(ut asserit) factus ibidem tanquam canis mutus, non
valens latrare, non ascendit ex adverso nec posuit se
murum pro domo Domini, ut staret in prælio; sed
etiam, (quod longe deterius est,) prætextu schismatis⁴
Romanæ ecclesiæ, regi condescendendum suadere palam
enisus est, coepiscoporum animos ipse potissimum ener-
vans, quos potissimum et debuit et potuit ad contra-
dicendum animare, sicut inter eos potestate primus et
auctoritate præcipuus. Quod eum affirmat fecisse non
ob aliud quidem nisi ne gratiam regis amitteret, quam
tunc præ cæteris obtinebat; cum e contra, sic[ut] ait
Anacletus, “ Nihil sit illo pastore miserius, qui luporum

[Pseudo]-
Anacl. in
Migne,
cxxx. 62;
Grat. I.
lxxxiii.
c. 6.

¹ *abest*, Grat.
² *ecclesiasticam*, G.

³ *perturbavit*, G.
⁴ *scinatis*, C.

“ laudibus gloriatur; quibus si placere volnerit, atque
 “ ab his amari delegerit, erit hinc ovibus magna per-
 “ nicies.” Itaque, (sicut prosequitur,) per episcopi con-
 niventiam rex factus audacior, et ad exigenda quæ
 non decuit satis ardentior, cum aliquandiu cæteri sub-
 stitissent, ipsis deinceps offensus, durus, terribilis, et in
 multis adversus esse cœpit. Eundem autem episcopum
 in uberiorem satis familiaritatem admisit. Sic igitur
 infert indubitabile palam esse quod ecclesiæ pacem tur-
 baverit. “ Facientis enim,” ut ait Joannes papa, “ pro-
 “ culdubio culpam habet, qui, quod potest corrigere,
 “ negligit emendare. Scriptum quippe est, ‘ Non solum
 “ ‘ qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus,
 “ ‘ participes judicantur.’ Negligere enim, cum possit
 “ quis deturbare perversos, nihil aliud est quam fovere;
 “ nec caret scrupulo consensionis occultæ,¹ qui manifesto
 “ facinori desinit obviare.” Item Innocentius: “ Error
 “ eni non resistitur approbatur, et veritas cum minime
 “ defensatur opprimitur.” Item Gregorius: “ Consentit
 “ erranti, qui ad resecanda quæ corrigi debent non oc-
 “ currit.”

Joh VIII.
ap. Grat. I.
lxxxvi.
c. 3.

Grat. I.
lxxxiii.
c. 3.
Ib. i. c. 4.;
Greg. Ep.
ix. 113.

Deinde, sicut prosequitur archiepiscopus, cum formi-
 dabili metu et multis oppressionibus dominus rex in
 exactis obtinuisset, idem archiepiscopus non multo post
 metus instantiam reversus ad cor, et dolore cordis tac-
 tus intrinsecus, nec sui vel suorum reveritus pericula
 vel damna, ubi exsilium subiit, ibi acerrimam de pro-
 missis contra Deum² et ecclesiam poenitentiam agens,
 post sui suorumque proscriptionem, et post expecta-
 tionem annuam, in eorundem promissorum exactores,
 observatores, eisque consentientes, generaliter et publice
 sententiam anathematis dedit. Quam ut per Angliam
 denuntiaret, in vi obedientiæ mox episcopo Londoniensi,
 suffraganeorum episcoporum decano, scripsit et injunxit;
 mandans eisdem et aliorum quorundam, quæ secundum

He had
not pub-
lished
the arch-
bishop's
censures,
as ordered.

¹ occulte, G.

| ² dominum, G.

Deum erant, exsecutionem, in virtute similiter obedientiae. Qui, (sicut ait,) nihil mandatorum implens, sed tergiversationibus quibusdam aperte subterfugiens, sicque operis evidentia crimen suum manifeste confessus, aperte sententiam excommunicationis incurrit. Canonum siquidem violatores, et eis consentientes, sub anathemate constituit Adrianus papa, dicens, "Generali decreto

Grat. II.
xxv. qu. 1.
c. 11.

"constituimus, ut execrandum anathema fiat, et velut praevaricator fidei catholicae semper apud Deum reus existat, quicumque regum vel episcoporum aut potentum deinceps Romanorum decreta pontificum in quoquam crediderit vel permiserit¹ violanda." Item

Ib. c. 5.

Damasus² papa, "Violatores canonum³ graviter a sanctis patribus judicantur, et a Sancto Spiritu, cujus instinctu dictati sunt, damnantur; quoniam⁴ Spiritum Sanctum blasphemare non incongrue videntur, qui contra eosdem sanctos canones⁵ aliquid vel⁶ agunt

Greg. IV.
(A.D. 832)
ap. Grat. I.
xix. 5
(freely
cited).

"vel loquuntur, vel facere volentibus⁷ consentiunt." Item Gregorius, "Nulli fas est vel velle vel posse transgredi apostolicae sedis praecepta. Sit ergo ruinae suae dolore prostratus, quisquis apostolicis voluerit contraire decretis; nec locum deinceps inter sacerdotes habeat, sed extorris a sancto ministerio fiat. Non de ejus judicio quisquam postea curam habeat. Damnatus a sancta et apostolica ecclesia, sua inobedientia atque presumptione, a quoquam esse non⁸ dubitatur, qui non solum praefatae sanctae ecclesiae jussionibus parere debuit, sed etiam aliis, ne praetirent, insinuare.⁹ Sitque alienus a divinis et pontificalibus officiis, qui noluerit apostolicis obedire praeceptis."

¹ *promiserit*, G.

² This is from a letter which forms part of the Pseudo-Isidorian Decretals (Migne, xiii. 424). Some words are left out in the quotation.

³ *voluntarii*, om.

⁴ This is the reading of the ori-

ginal. C. appears to have *qui*, and Dr. Giles reads *quia*.

⁵ *non necessitate compulsi, sed libenter (ut praefixum est)*, om.

⁶ *proterve*, om.

⁷ *sponte*, om.

⁸ om. C.

⁹ *inculcare*, G.

Hunc etiam reatum, (ut archiepiscopus addit,) sibi And thus incurred excommunication. palam episcopus auxit, cum mandata sua, de prosequendis quæ secundum Deum erant, tam contumaciter tamque frustratorie declinavit, et manifeste subterfugit. Unde tanquam notorie reus, statim, ordine judiciario prætermisso, non indigne nominatim est excommunicatus.

Episcopus econtra,¹ sententiam excommunicationis in The bishop's reply. se, quamvis de facto latam, de jure tamen tenere negat, velut aperte contra jus et ordinem legum et canonum The excommunication is not binding. datam. Multoties² siquidem, etsi de facto detur, nullatenus tamen apud Deum vel apud homines ligat: veluti si quis excommunicetur ut compellatur ad malum; verbi gratia, ut schismaticus aut hæreticus fiat aut permaneat. De talibus enim ait papa Gelasius:³ "Cui est illata sententia, deponat errorem, et vacua Grat. II. xi. qu. 3, c. 46. est; si injusta est, tanto eam curare non debet, quanto apud Deum et ejus ecclesiam neminem iniqua sententia gravare potest. Ita ergo se ea absolvi non desideret, qua se nullatenus ligatum videt." Si quis item vel majorem, vel parem sibi, vel alterius parochianum excommunicet, patet quod nullum eorum aliquatenus excommunicatio tenet; scribit enim Calixtus papa: "Nullus alterius terminos usurpet, nec alterius Ib. II. ix. qu. 2, c. 1. parochianum excommunicare præsumat. Quia⁴ talis excommunicatio nec rata erit, nec vires ullas habebit, quoniam⁵ nullus alterius judicis, nisi sui, sententia tenebitur." Ubi sicut in concilio apud Compendium pro communi utilitate statutum est, "Cum alter episcopus alterius parochianum causa deprædationis Ib. II. vi. qu. 3, c. 4. excommunicaverit⁶;" item et "Qui a prælato suo

¹ *contra*, G.

² *Multoties*, G.

³ This is really from a tract of Felix III. (in Migne, lviii. 966).

⁴ *Quare*, G.

⁵ *quam*, G.

⁶ "Placuit nobis et fidelibus nos-

"tris, pro communi utilitate et instanti necessitate, ut nullus episcoporum graviter ferat, si ejus parochianum pro hujusmodi causa deprædationis alter episcopus excommunicaverit." This is not from a council of Compiègne, but

“ in causa qualibet ad majorem audientiam appellat,
 “ jam ejus jurisdictioni quantum ad causam illam non
 “ subjaceat.” Et ideo sicut nec judicari, sic nec etiam
 excommunicari, propter eam ab illo deinceps potest
 Grat. II. ii. aut debet. Ut enim decrevit Sixtus papa;¹ “ Quotiens
 qu. 6, c. 16. “ episcopi se a suis comprovincialibus vel a metropoli-
 “ tano prægravari putaverint, aut eos suspectos habue-
 “ rint, mox Romanam appellent sedem; et interim eos
 “ nullus excommunicare præsumat. Quod si aliter a
 “ quoquam fuerit præsumptum, nil erit, sed viribus
 “ carebit.” Moris etiam quandoque fuit, in excommu-
 nicationis sententia, sicut et in aliis, ut eam suspenderet
 appellatio, post etiam² mox interposita. Siquidem in
 Dig. l. xlix. Digestis scriptum est: “ Integer status esse debet³
 tit. 7. “ provocatione interposita.” Ergo etsi abstinere ordine
 quis jussus sit, et provocaverit, potest interim partici-
 pare, cum sit hoc constitutum, et sit juris, ne quid
 pendente appellatione innovetur⁴; juxta quod et adhuc
 obtinet, ut, si quis clericorum ab officio fuerit suspen-
 sus, et appellaverit, interim pro suspenso non habeatur;
 sicut nec degradatus pro degradato, nec de beneficio
 privatus pro privato. Secus autem ideo forte jam ob-
 tinet in excommunicatione, quia secum habet sui exse-
 cutionem, quia mox eliminat ab ecclesia, et loquendi
 jus tollit; provocari non potest ab executione senten-
 tiæ, proptereaque nec ab excommunicatione. Quamvis
 autem sequens appellatio non suspendit excommunica-
 tionem, proculdubio tamen præcedens eam impedit ne
 fieri possit. Licetque de facto subsequuta fuerit, ipso
 jure tamen eam infirmat, et irritam facit; quia pris-
 tinum statum prorsus integrum appellanti custodit.

from Carloman's "Capitula apud
 " Vernis Palatium, A.D. 884,"
 c. 8 (Migne, cxxxviii. 796. The
 following words are from another
 source.

¹ This is not from any pope of the
 name of Sixtus, but is from the

False Decretals, where it is ascribed
 to Felix II. (who was put into the
 place of Liberius, A.D. 355-8).
 Migne, cxxx. 648.

² *excommunicationem* ?

³ *videtur*, Digest.

⁴ *inovelur*, C.; *moveatur*, G.

Item excommunicationem contra censuram et ordinem canonum factam nullius esse momenti constare debet.

Ordo quippe servandus est; sic enim statuit Adrianus papa, "Nemo suspendendus est a communione, nisi

"evocatus ad causam minime occurrerit." Item ex¹ Grat. II. concilio Parisiensi, "Nemo præpropere vel præpostere, ^{xxiv. q. 4,} c. 6.
"scilicet nec commonitus, nec convictus, est judicandus."

Item Augustinus: "In episcoporum concilio constitu- Aug. Ep.

"tum² est, nullum clericum, qui nondum convictus est, ^{78, c. 4;} Grat. II. ii.

"suspendi a communione debere, nisi ad causam suam ^{qu. 1, c. 12.}

"examinandam se non præsentaverit." Item, "Nos Aug. Serm.

"quenquam a communione prohibere non possumus, ^{351, c. 10.} Grat. II. i.

"nisi aut sponte confessum aut convictum." Itaque ^{q. 1, c. 1.}

cum excommunicatur qui nec convictus nec confessus

est, immo nec auditus, immo nec citatus, immo nec

commonitus, talis siquidem excommunicatio nihil virium

habere recte credi debet, veluti contra canones vel

ordinem ecclesiasticum facta. Sicut et "prolatam," ut Cod. II.

in Codice legitur, "sententiam contra solitum judicio- ^{xl. 4.}

"rum ordinem, auctoritatem rei judicatæ non obtinere

"certum est." Item, "Ea quæ statuuntur adversus Ib. xliii.

"absentes non per contumaciam, scilicet denuntiatio- ^{c. 7.}

"nibus nequaquam ex more conventos, judicatæ rei

"firmitatem non obtinere." Quod utique multo fer-

ventius in excommunicatione tenendum est; quæ, quanto

terribilius immaniusque præcipitat, scilicet in diaboli

potestatem, in ipsam etiam animæ mortem, tanto ma-

gis contra ordinem non est præcipitanda: præsertim

in episcopum, qui nec excommunicari nec etiam audiri

debet nisi in synodo; sicut testis est Julius papa:

"Nullus episcopus," inquit, "nisi in legitima synodo Pseudo-

"pulsatus audiatur, vel judicetur, vel damnetur." Item Isid. in

Zephrinus papa, "Quilibet episcopus non prius audia- ^{cxxx.} Migne,

"tur, vel judicetur, vel excommunicetur, quam regu- ^{620; Grat.} II. v. q. 4,

c. 1.

¹ in, G.

| ² statutum, C.

Pseudo-
Isid. col.
126.

Ib. 109 ;
cf. 630.

Ib. 133.

He denies
that he
had noto-
riously
offended.

Cautions
of St. Au-
gustine as
to treat-
ment of
schisms.

Grat. I.
l. c. 25.

“ lariter vocatus sit ad suorum conventum episcopo-
rum ; et per eos ejus causa rationabiliter discernatur.”

Item Hyginus¹ papa, “ Nullus metropolitanus, absque
“ cæterorum omnium comprovincialium instantia, de
“ causis episcoporum aliquid agat : quia irritæ erunt,
“ aliter actæ, quam in conspectu omnium ventilatæ.”

Item Calixtus papa, “ Si quis metropolitanus, nisi quod
“ ad suam solummodo propriam parochiam pertinet,
“ sine concilio² comprovincialium omnium episcopo-
rum, agere tentaverit, irritum erit et vacuum.”

In crimine quidem notorio, quod et præter ordinis
observationem recte detur excommunicationis sententia,
sicut allegat archiepiscopus, nec diffitetur episcopus.
Crimen autem notorium in se prorsus diffitetur, scilicet
ecclesiasticæ perturbationis et inobedientiæ. Pacem
enim ecclesiæ, sicut affirmat, nullatenus turbare studuit,
sed, quantis consiliis et auxiliis potuit, fovere et augere
laboravit. Nec occasione schismatis³ in aliquo malign-
natus est contra ecclesiam. Sed ne schismatis malum
etiam Angliam occuparet, sicut sæpius fuit, ob domini
papæ et ecclesiæ Romanæ fidelitatem, non superbe, non
contentiose, non nimis severe agendum sensit et egit,
tolerabiliorem reputans in quibusdam dissimulationem,
et ad tempus patientiam, quam separationis augere
perniciem ; ipsius etiam sanctæ Romanæ ecclesiæ, quæ
diebus his pleraque dissimulavit et sustinuit, secutus
exemplum, et documenta⁴ sanctorum. Ait enim Ur-
banus papa, “ Ubi multorum strages jace[n]t, subtra-
“ hendum⁵ est aliquid severitati.”⁶ Item Augustinus :
“ Ubi per graves dissensionum scissuras, non hujus
“ aut illius hominis est periculum, sed populorum
“ strages jacent, detrahendum est aliquid severitati :
“ ut majoribus malis sanandis caritas sincera sub-

¹ *Iginus*, C.

² So C., G. ; but in the False De-
cretals it is *consilio ac voluntate*.

³ *scimatis*, C., but *scismatis* in the
next line.

⁴ *indocumenta*, C.

⁵ *detrahendum*.

⁶ This is really quoted from Aug.
Ep. 185, c. 45 ; Comp. Gratian. II.
xxiii. q. 4, c. 24.

“veniat.” Idem, “Cum quisquam fratrum, et Christiano- Grat. II. xxiii. q. 4. c. 19.
 rum in ecclesiæ societate constitutorum, in tali peccato
 “deprehensus [fuerit] ut anathemate dignus habeatur,
 “fiat hoc ubi schismatis periculum nullum est.” Idem,
 “Non potest salubris esse correctio, nisi eum ille cor- Ib. c. 32.
 “ripitur qui non habet sociam multitudinem.” Et Ib.
 infra, “Consilia separationis et inania sunt, et perni-
 “eiosa, atque sacrilega; quia impia et superba sunt, et
 “plus perturbant infirmos bonos, quam animosos malos.”
 Hæc itaque, sicut ait episcopus, ipse secutus, si quid
 contra ecclesiam exactum vel ætuum novit, non mox con-
 sensionis culpam contraxit, vel pœnam meruit, si non
 restitit, si non defensavit, si non vindicavit, cujus hoc
 officii¹ fuit. Non enim quicquam timide, vel malitiose
 quicquam omisit, sed utiliter et consiliose quædam dis-
 simulans, quædam sustinens, sæpius etiam dominum
 regem intrepide, sed benigne, convenit; multis etiam
 terrendo, (sed non commovito) ponens, sicut instruit Au-
 gustinus, ante oculos Dei iudicium, terrens cruentam con-
 scientiam, et simplicem suadens pœnitentiam. Multa
 multoties vel non fieri, vel corrigi, modestia supplica-
 tionis obtinuit, quæ nullatenus impetrasset, si devium
 contentionis et severitatis incessisset. Cui non debet
 in vitium deputari, vel ad odium retorqueri, si domini
 regis gratiam sibi quæsivit aut servavit; præsertim
 cum apud eum nulli nocuerit, et multis sæpe profuerit:
 quod multo levius et plenius archiepiscopo, tanquam
 specialius dilecto, potuisset evenisse, si modestiæ et
 humilitatis viam voluisset elegisse. Non itaque, sicut The bi-
shop had
not con-
sented to
evil.
 infert episcopus, officii sui neglector, vel canonum con-
 temptor aut violator fuit; quia, si quid forte tunc
 egit necessitate, non tamen voluntate. Violatores au- Grat. II. xxv. q. i. c. 5.
 tem canonum definit Damasus papa, “Qui contra eos
 “non necessitate compulsi, sed voluntarie, faciunt, vel
 “facientibus consentiunt.” Et, sicut ipse ait, nec mala
 fecit nec malis consensit, sed, quatenus licuit et utile

¹ officium, G.

credidit, quantum potuit obviavit, implens¹ illud prophetæ, "Recedite, exite, et immundum ne tetigeritis."

Sermo 88, "Quid est," ait Augustinus, "tangere immundum, nisi
cc. 23, 24. "consentire peccatis? Quid est autem inde exire, nisi
"facere quod pertinet ad correctionem² malorum, quan-
"tum pro cujusque³ gradu atque persona salva pace
"fieri potest? Displicuit tibi quod quisque peccavit?
"non tetigisti immundum. Redarguisti? monuisti?
"corripuisti? adhibuisti etiam, si res exegit,⁴ con-
"gruam, et quæ [unitatem]⁵ non violet, disciplinam?
"Existi inde. Hoc est immundum non tangere, et
"voluntate non consentire, et ore non parcere." Idem:
"Neque consentientes sitis malis ut approbetis, neque
"negligentes ut non arguatis, neque superbientes ut
Grat. II. "insultanter arguatis." Item: "Quisquis vel quod potest
xxiv. q. 4, "arguendo corrigit, vel, quod corrigere non potest salvo
c. 5. "pacis vinculo [excludit, vel quod salvo pacis vinculo]⁶
"excludere non potest, æquitate improbat, firmitate
"supportat, omnino liber, prorsus securus, penitus est
Ib. c. 6. "alienus." Item: "Ita, quis⁷ malis sociatur, si mali
"aliquid cum eis committit, aut committentibus favet;
"si autem neutrum facit, nullo modo sociatur. Porro,
"si addat tertium, ut justus in misericordia corripiat,
"vel, si eam personam gerit, et ratio conservandæ pacis
"admittit, etiam coram omnibus [peccantes]⁸ arguat,
"removeat, vel ab aliquo gradu honoris, vel ab ipsa
"communione sacramentorum; plenissime officium im-
"plevit. Ubi autem cætera impediuntur, illa duo
"retenta semper incorruptum custodiunt; scilicet ne
"faciat malum, nec approbet factum." Ex his itaque⁹

¹ *impletis*, C.

² *correctionem*, Aug.

³ *uniuscujusque*, Aug.

⁴ *exegerit*, G.

⁵ om. C., G.

⁶ The words in brackets are inserted from St. Augustine and Gratian, as being seemingly necessary to the sense.

⁷ *si* before *quis*, but marked for omission, C. It is in the original, but seems to be made unnecessary by a change in arrangement in the quotation.

⁸ om. C., G.

⁹ *se* ins. G. (who also has it in the next line).

non solum a reatu consensionis malorum excusatum se probat episcopus, sed etiam manifestum in se modestiæ providentiæque præfert indicium, dum mala melius tulit, quam si etiam foras extulerit, et per hoc imminens schismatis augmentum ¹ impedivit.

Plus etiam dicit, quod exactionibus domini regis non mox vel condescendit, vel condescendendum suasit; sed cum coepiscopis non minori periculo nec impari sollicitudine substitit, donec aliquandiu post, communiter, ob sedandam regis iram et vitandam ecclesiæurbationem non minimam, placuit ut regias consuetudines promitterent generaliter omnes, non expressim aliquas, (quia expressa nocent, non expressa non nocent); consuetudine ² etiam nomine tantum ³ bonas intelligentes. Cum autem dominus rex quales voluit post expressisset, et in scriptum redegisset, id sigillis archiepiscopi ⁴ et episcoporum confirmari petens instanter et urgens graviter, post multam et integro die cum episcopis protractam hæstationem, tandem archiepiscopus sine cæteris solus succubuit, et acquievit. Ipse viderit, si digne metum aliquem honori Dei et ordini suo prætulerit; si fidem etiam domino papæ et ecclesiæ Romanæ servaverit, ad quam arctius de speciali juramento tenetur. Viderit etiam si, post Scyllæam voraginem, non etiam Charybdim inciderit, cum omnem promissionem regi deinde ruperit. Horum omnium se participem et reum negat episcopus, incentoremque schismatis et perturbatorem pacis ecclesiæ tam vere quam probabiliter diffitetur.

Ab inobedientiæ quoque crimine se non minus excusat. Quicquid enim mandatorum archiepiscopi vidit non lædere statum ecclesiæ, diligenter, ut asserit, exsecutus est, magis ex officio suo quam ex obedientiæ debito; quippe ut ad quam se ei non teneri constanter affirmat. In cæteris vero, quorum exsecutio poterat schismatis

He vindicates himself as to the constitutions of Clarendon.

He denies that he has been guilty of disobedience.

¹ *argumentum*, G.

² So C.; *consuetudines*, G. Per-
haps *consuetudinis* or *consuetudinum*.

³ *tamen*, G.

⁴ *archiepiscoporum*, G.

malum augere, substitit; tum quia necessarium fuit, tum quia ad exsequendum se teneri non credidit; et, licet si ex abundanti, tamen ut undique plenius muniretur, semper ante mandatorum susceptionem, contra cuncta ecclesiæ regnique ac sui gravamina dominum papam appellavit, ejus audientiam eligens. Cumque trans mare postea coram legatis apostolicæ sedis appellationem prosecui præsto esset, sed non esset qui vel contradiceret vel judicare vellet, incontinenti denuo cum præsentibus coepiscopis appellationem innovavit.¹ Quam dominus papa, per litteras ipsorum et legatorum sibi nunciatam,² postmodum ipsis remisit, et eos ab ejus persecutione prorsus absolvit; pacemque ac inducias³ contra archiepiscopum, quousque in gratiam regis rediret, per litteras suas indulsit. Cum autem interim rumor insonuisset de novis quibusdam minis et molitionibus archiepiscopi, ne posset episcopus, sicut ante, aliquo modo quasi præventus innodari, mox iterum publice provocavit, et omnino recusans ac declinans archiepiscopum, tanquam ex manifestis causis jure sibi suspectum, audientiam domini papæ præelegit. Sic igitur, ut infert, et si tenetur ei obedire, non tamen aliquatenus inobediens potest deprehendi; præsertim cum non frustratorie sed juxta necessitatem⁴ semper præveniens appellatio sibi contra crimen inobedientiæ remedium foret et excusatio; præsertim etiam cum eandem appellationem prosecui nunquam subterfugerit, nec adhuc subterfugere velit.

He denies
that he
is bound
to obey
the arch-
bishop.

Sed nec etiam obedire quicquam⁵ omnino se debere sentit et asserit. Siquidem ex professione quam Theobaldo, bonæ memoriæ archiepiscopo, fecit in Herfordiensi civitate, se tentum non esse dicit, nisi dum Herfordiensis episcopus exstitit;⁶ quod cum esse desiit, omnino per dominum papam liber et absolutus desiit et ex ea professione teneri, tanquam tacite, licet non expressim,

¹ *inovavit*, C.

² *nunciata*, C.

³ So G.; *abinducias*, C.

⁴ So G.; *necessitate*, C.

⁵ *cuiquam*?

⁶ *exstiterit*, G.

ad tempus facta, scilicet dum inde maneret episcopus. Cujus rei fortissimum argumentum esse, quod utique non teneretur, si alterius provinciæ fieret episcopus. Sæpius promissionibus conditiones quædam inesse tacite intelliguntur, quamvis non exprimantur; veluti cum dos alicui propter certam matrimonii spem absolute promittitur. Non minus enim subest tacita conditio, scilicet, ut ita demum promissio teneat, si nuptiæ sequantur. Item, ut in Digestis est, “Cum inter locatorem et con- Dig. XIX.
 “ductorem convenit, ne conductor intra ^{i.} tempora loca- ii. 54.
 “tionis de fundo expellatur;² quamvis nihil exprimatur
 “de solutione pensionis, tamen verisimile est ita con-
 “venisse de non expellendo conductore,³ si pensionibus
 “pareat et ut oportet colat.” Cum autem, ut adjungit
 episcopus, ad Londoniensem sedem translatus professio-
 nem archiepiscopo minime fecerit, nihil equidem ei se ⁴
 debere dicit, scilicet nec suo [nec]⁵ etiam Londoniensis
 ecclesiæ nomine. Semel enim liberatus, nec per eam in
 potestatem recidit: sicut nec de jure fori filius familiæ,
 cum extraneæ personæ filius adoptivus sit, secum
 tamen patrem adoptivum in potestatem trahit. Magis
 autem per eum⁶ ipsam liberatam dici convenit, præ-
 sertim cum⁷ de jure non filia, sed mater Cantuariensis
 ecclesiæ sit; sicut et a prima constitutione ecclesiæ
 in Anglia, diebus quinquaginta duorum apostolicorum,
 fuisse perhibetur, et in scriptis authenticis legitur; sicut
 etiam beatus Gregorius, in ea Christianitatem renovans, Bæda,
 censuit et ordinavit ut deinceps esset, prout ejusdem Hist. Eccl.
 scripta testantur; quamvis secus obtinuerit, occasione i. 29.
 paganitatis quæ mox Londoniæ nequivit extirpari. Prop-
 terea sedes archiepiscopalis præter ordinem esse cœpit,

¹ *inter*, G.² *invitus repelleretur*, Digest.³ *colono*, Digest.⁴ om. G.

J 588.

⁵ This word is not in C. nor in the printed copy.⁶ *eam*, G.⁷ om. C.

The arch-
bishop
could not
act as
legate
when out
of his pro-
vince.

Dig. I.
xvi. 1, 2.

Dig. I.
xviii. 3.

The arch-
bishop
rejoins.

Informa-
tion may be

et haecenus manet, Cantuariæ, ubi primo renovata est,¹ et inde paulatim per Angliam propagata, reclamantibus tamen assidue Londoniensibus episcopis. Sic igitur bona fide justisque rationibus se liberum proclamans episcopus, velut semel per auctoritatem apostolicam manu-missus et exemptus, nec unquam deinceps novæ subjec-tionis servituti suppositus,² inobedientiæ se reum in nullo probat, tanquam nec obedientiæ debitorem. Si replicat³ archiepiscopus quod saltem tanquam apostolicæ sedis legato sibi tenebatur obedire, contra id episcopus oppositæ appellationis et recusationis obstaculum objicit, quo⁴ se soli⁵ domino papæ deinceps subjectum fuisse manifeste convincit. Addit etiam quod jure legationis nondum habet archiepiscopus jurisdictionem in Anglia, siquidem Romanæ sedis legatus ut legatus Cæsaris est, scilicet præses vel corrector provinciæ vel proconsul. Sic autem in Digestis est: "Proconsuli jurisdictio, sci- licet contentiosa, prius non competit quam in provin- ciam venerit." Item, "Præses in provinciæ homines " tantum imperium habet, et hoc, dum in provincia est." Nec igitur, ut infert episcopus, potest aliquatenus archi- episcopus ut legatus in Angliam advertere; cum nec in ea sit, nec in eam post tempus legationis venerit.

Sic itaque concludit episcopus sententiam excommu- nicationis in se latam nullatenus tenere: tum quia prius præter ordinem lata est, cum in se nihil notorii⁶ criminis sit; tum quia prius appellavit; tum quia de archiepiscopi jurisdictione non sit.

Archiepiscopus ad hæc, Quamvis, inquit, prædicta in episcopo notoria non sint, quia tamen publice de eo creduntur et dicuntur, ob ea juste damnatus est, et præter observationem ordinis judicarii; maxime quia

¹ Perhaps the word *Christianitas* has been omitted here.

² *et ins.* G.

³ *repplicat*, C.

⁴ *qui*, G.

⁵ *solum*, G.

⁶ *notorium*, G.

in multis libertas et dignitas ecclesiæ per ejus, sicut ipsemet loquitur, dissimulationem et patientiam periclitata¹ sit. Quem ob hoc etiam extra ordinem puniri justum et utile fuit, ut alii rebelles et turbatores ecclesiæ magis terreantur, et resipiscant, cum sibi dubitare non debeant inferendum² quod tanti nominis et potestatis viro jam viderint illatum. Sæpius enim contra strictum rationis tenorem, et institutionis solitum ordinem, necessitatum varietas multa fieri suadet et urget; quia, sicut ait papa Innocentius, "Aliud est ordo legitimus, Grat. II. i. q. 1, c. 41. aliud usurpatio quam³ fieri tempus impellit." Sed Silverius⁴ papa similiter in quosdam adversarios suos animadvertisse legitur, sicut ipsemet scribit. Ait enim, Pseudo-Isid. in Migne, cxxx.1073. "Julisarius⁵ patricius mandavit me ad se pacifice venire, et pro quibusdam ecclesiasticis dispositionibus⁶ in palatium principis, [et]⁷ ad primum et secundum velum retinuit omnem clerum et populum qui mecum veniebat,⁸ nisi me solum et Vigilium diaconem⁹ meum; me vero vi retentum miserunt in exsilium, in quo sustentor pane tribulationis et aqua angustię. Ego tamen non dimisi, nec dimitto propterea officium, sed, cum episcopis quos congregare potui, eos qui talia erga me egerunt anathematizavi." Idem Vigilio: Ib. 1074. "Habeto cum his qui tibi consentiunt plenę damnationis¹⁰ sententiam; sublatumque tibi nomen¹¹ ministerii sacerdotalis agnosce, Sancti Spiritus judicio et apostolica a nobis auctoritate damnatus." Ad hujus igitur exemplum, quod de crimine, quamvis non notorio, tamen sibi manifesto et indubitato, rectissime quamvis extra ordinem damnaverit episcopum, congrue sibi vi-

¹ So G.; *periclitari*, C.

² So G.; *inferendis*, C.

³ So Grat.; al. *quod*.

⁴ *Silvester*, C., G. But the quotations are from letters attributed in the False Decretals to Sylvester, who was pope A.D. 536-8.

⁵ *Usiliarius*, C., G.

⁶ *dissitationibus*, C., G.

⁷ om. C., G.

⁸ *et nullum permisit introire*, om.

⁹ So C. and Migne; *diaconum*, G.

¹⁰ *pænę damnationisque*, Migne.

¹¹ *et munus*, om.

detur archiepiscopus allegare; quasi de jure facere potuerit et fecerit, præsertim cum et domini papæ vice fungatur, cujus etiam legatus est.

The bishop
answers—
Laws, not
instances,
are to be
followed.

Grat. II.
xxv. q. 1,
c. 7.

Episcopus econtra,¹ Non exemplis, inquit, sed legibus judicandum est; nec quid factum sit Romæ, sed quid fieri debuit, attendendum est. Licuit quidem semper et licet domino papæ contra jus strictum sæpius agere, maxime cum necessitas postulat²; quamvis enim legibus vivat, legibus tamen solutus est. Et sicut Christus in se sacramenta nostra complevit, non aliqua sui necessitate, sed nos ad imitandum provocandi voluntate, sic etiam dominus papa sæpe canonibus obtemperat;³ non quod necesse habeat, sed ut ejus auctoritas et exemplum alios ad obtemperandum urgeat. Sæpius etiam eis non stat. In ejus siquidem potestate est, sicut novos condere sic et veteres moderari, vel temperando vel aggravando, nonnunquam etiam eorum censuram penitus omittendo, vel contra faciendo. Quam utique potestatem solus accepit, et sibi soli continue retinet, et, cum vices suas sæpius aliis credat, in partem quidem vocat sollicitudinis, non in plenitudinem⁴ potestatis. Quibus etiam si quandoque laxius indulget, non tamen eatenus ut liceat eis aliquid vel extra metas antiquitatis; præsertim quas auctoritate Veteris et Novi Testamenti tenentur observare. Nam nec etiam domino papæ licet has transgredi, sicut est testis Zosimus papa: "Contra patrum," inquit, "statuta aliquid condere vel mutare nec hujus sedis potest auctoritas. Apud nos incon- vulsis radicibus vivit antiquitas, cui dicta⁵ patrum sanxere reverentiam." Et servata quidem semper, etiam a primo hominis peccato, semper antiquitas est, ut criminis reus damnetur, sed deinde, qui confessus, vel convictus, et⁶ citatus fuerit. Nam et Adam

¹ *contra*, G.

² *postulet*, G.

³ *temperat*, C., but corrected by interlineation.

⁴ So G.; *plenitudine*, C.

⁵ *decreta*, Grat.

⁶ *vel*, G.

est¹ non prius damnatus quam citatus² et commonitus, cum dictum est ei, "Adam, ubi es?" nec prius quam confessus, cum ait, "Mulier dedit mihi et comedi." "Mala quoque Sodomæ," sicut scribit Euaristus papa, Pseudo-Isidor. in Migne, cxxx. 86. "noluit Deus³ audita prius judicare, quam manifeste cognosceret: cum tamen omnia nuda et aperta sunt oculis ejus. Unde ait, 'Descendam et videbo utrum' "clamorem opere compleverint.' Cujus exemplo monemur ne ad proferendam sententiam unquam præcipientes simus, aut temere indiligenterque discussa quoquo modo judicemus, dicente Veritatis voce, 'Nolite' "judicare, et non judicabimini.'"⁴ Sed nec aperte traditur quod adversus hæc aliquid egerit papa Silverius⁵ in Julisarium⁶ et Vigilium.

Contra ordinem igitur quem etiam tam diligenter Deus ipse servavit, et ex se servandum docuit, quem etiam tam immobiliter sequendum⁷ auctoritas sanctorum tradit, numquid quod archiepiscopus egit etiam legatus obtinere debet? et non magis irritum esse? præsertim cum et simul accusator et judex⁸ non potuerit. De suspecto siquidem ait Nicolaus⁹ papa, "Quia suspecti et inimici judices esse non debeant, et ipsa ratio dictat, et multis probatur exemplis. Quoniam quid gratius dare quis inimico potest, quam si ei ad impetendum [commiserit], quem lædere forte voluerit." Et infra, "Hinc Justinianus imperator pius legibus suis promulgasse dignoscitur, dicens, 'Liceat' "ei, qui suspectum judicem putat, antequam lis inchoetur, eum recusare, ut ad alium recurratur.' Nam¹⁰ quodammodo naturale est suspectorum judicium

Due order must be observed as to judgments.

Nic. in Migne, cxix. 934. Grat. II. iii. q. 5. c. 15.

¹ So G.; et, C.

² scitatus, C.

³ Dominus, G.

⁴ Nolite judicare ut non judicemini, in quo enim judicio judicaveritis, judicabimini, Pseudo-Isid.

⁵ Silvester, C. G.

⁶ Visiliarium, C.; Usiliarium, G.

⁷ servandum, G.

⁸ Perhaps insert esse.

⁹ Nicholas, C.

¹⁰ Ita, G.

- Concilia, ed. Labbe, iv. 753. “insidias declinare, et inimicorum iudicium velle refugere.” Idem: “Anastasius¹ etiam Pirenorum² episcopus, tertio vocatus, quia non occurrit, a patriarcha suo condemnatus exstiterat, sed solum quia, cum vocaretur ad synodum, quod inimicus esset ipse qui iudicabat, clamavit, a sancta Chalcedonensi synodo ad sententias³ illatas examinandus reservatur; sed⁴ quasi pro nihilo habita condemnatione priori.” Quod
- Grat. II. ii. q. 1. 18. item non debeat idem accusator esse simul et iudex, testis est Augustinus, dicens, “Quis sibi utrumque audet assumere, ut cujusquam ipse sit accusator et iudex?” Item Fabianus papa, “Nullus unquam presumat accusator simul esse et iudex vel testis; quoniam in omni
- Ib. v. q. 4. 1-2. “iudicio quatuor personas semper necesse est esse: scilicet [accusatores et] iudices⁵ non iidem sint; sed per se accusatores, per se iudices, [per se testes,] per se accusati.” Sicut igitur infert episcopus, ejus qui contra præcedentia omnia, tam manifeste, tam indistincte, tam præcipitanter egit, quid nisi verborum inanis prolatio et in ventum jactatio putanda est, ut nec nomen sententiæ mereatur?
- The archbishop charges the bishop with having wrongfully abetted the king. Archiepiscopus addit etiam: Item quod cum intra diutinam expectationem, multis sæpe supplicationibus, comminationibus, dominum regem flectere studuisset, nec prævaleret, et demum in hoc esset ut securim poneret ad radicem, cum ulterius parcere nec posset nec deberet, episcopus in regis causa tam indubitanter et notorie injusta⁶ se primum adversarium, et eatenus vehementem defensorem opposuit, ut ipse etiam contra

¹ Read *Athanasius*.

² *Pirenorum*, G.; *Parænorum*. Grat.; *Parrhenorum*, Nic., ed Migne. (Perrha, near Samosata).

³ *seas*, with contraction, C.; *ad causas sibi illatas examinandas*, Nic., l. c.

⁴ *sed . . . priori*. The pas-

sage in the original runs *et nisi denuo convineatur, recipere ecclesiam propriam judicatur*.

⁵ The rest of this quotation is not from the same source as the former part, but from a decretal ascribed to Damasus by Pseudo-Isidore, (Migne, cxxx. 662).

⁶ *in ista*, C.

justitiæ prosecutionem appellaverit, sic consensum notorium in crimine notorio palam et inexcusabiliter ostendens, et ex hoc, quin excommunicatione, quamvis præter ordinem facta, juste firmiterque teneatur, negare nullatenus valens.

Episcopus econtra, non solum se, sed ecclesiam Angliæ totam, illius appellationis interpositionem¹ consuluisset secumque fecisse respondit; non malis consentiendo, non mala defendendi proposito, sed ob ecclesiæ Romanæ fidelitatem suique pacem: scilicet præpediendo nimiam nimisque periculosam archiepiscopi severitatem, ne schismatis augeretur discrimen; quod etiam cum enormi ecclesiæ damno secuturum fuisse dubitari non poterat, si conatus archiepiscopi processisset;² quando etiam constat humilitate patientiæ melius vicisse potuisse, et jam acerbitalis multiplicatione satis periculosius regem exacerbasse. Si replicat archiepiscopus quod non eo minus, sed etiam magis notorius est mali consensus, quod in socia deprehenditur multitudo; contra episcopus magis præpeditorem schismatis probabiliter confitetur, et mali consensum³ prorsus diffitetur. Sed et id post secundam et tertiam demum correptionem fieri debet, sicut et Dominus in evangelio præcipit, dicens, "Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum inter te et ipsum. Si non audierit te, adhibe tecum unum aut duos. Si eos non audierit, dic ecclesiæ; quod si nec ecclesiam audierit, sit tibi velut ethnicus et publicanus." Nihil igitur, sicut concludit episcopus, virium prorsus⁴ habere sententia non indigne censetur, quæ nihil etiam ordinis prorsus observare reperitur.

Archiepiscopus ad hæc determinat, Tunc quidem ordinem omittendum non esse, cum servari potest: cum autem non potest servari, pro servato tamen per in-

The bishop denies the charge,

and re-asserts the necessity of order in proceedings.

The archbishop argues that where forms can-

¹ So G.; *pro interpositione*, C.

² *processissent*, G.

³ So G.; *consensus*, C.

⁴ om. G.

not be observed, the omission is excusable.

Cod. VII.
lxvii?

The bishop distinguishes.

interpretationem¹ habendus est. Nam et alias etiam apud Deum factum est: quia fieri non potuit, pro facto tamen nihilominus accipitur, ut in eo qui baptismi seu pœnitentiæ sacramentum desiderat, nec implere potest; "Huic enim," sicut ait Cassiodorus, "votum pro opere reputatur, scilicet propter impossibilitatem."² Sed et apud homines regula juris est, in omnibus causis id pro facto accipi, in quo quis alium perhorrescit quominus fiat; ut in Codice dicitur de eo qui propter vim vel metum non appellat: nihilominus enim res jure appellationis agitabitur. Similiter itaque, sicut infert archiepiscopus, jure processisse dicit in causa contra episcopum, quamvis non in synodo sua, quamvis sine commonitione vel citatione præmissa. Synodum etenim alienam habuit qui suam habere non potuit. Sed et pro citato et præmonito probat habendum qui se magis etiam obtulisse debuit, ut cujus fama plurimum laborabat, quem etiam multis ex causis satagere vel commonere nequivit: primo quidem, quia magnum chaos terrarum inter se et ipsum sit; deinde, quia jamdudum apud exterarum gentes peregrinus et exsul, eorumque elemosynis sustentatus, neminem ad faciendas citationes vel commonitiones officialem habere possit, nisi forte qui se gratis et pro Deo tantum obtulerit; tertio, quia, cum aliqui³ quandoque missi per regis ministros capti, verberati, male tractati, incarcerati, periculoque membrorum aut mortis subditi sunt, cæteri, justo metu præpediti, legationem tam formidabilem subire deinceps ausi non sunt. Sic igitur, ut concludit, legaliter et canonice, tanquam contra citatum et præmonitum episcopum, sententia processit, et firmiter obtinet.

Episcopus econtra, Non semper quod fieri debet pro facto habendum, respondit, cum fieri propter vim vel

¹ So G.; *interpretatione*, C.

² "Hic magna pietas Divinitatis ostenditur, . . . quando sic judicat pium votum quemadmodum operationis effectum." Cassiod.

in Psalm. xxxi. 7 (Migne, lxx.). But the quotation in the text seems to be from some other passage.

³ *aliquid*, B.

metum non potest. Nam¹ et alias, ut in Digestis scribitur, Dig. in jure proditum est, "deprehensione² fieri manifestum XLVII. ii. 7.
 "furem. Cæterum si, cum tibi furtum facerem, abscon-
 "disti te ne te occidam, etiamsi vidisti furtum fieri,
 "attamen non est manifestum." Cum etiam propter
 metum testamentum non facis, litem non contestaris,
 rem non evincis, reum non accusas, non tamen vel tes-
 tamentum factum, vel lis contestata, vel res evicta, vel
 quis accusatus. Habet etiam similibus multis similiter.
 Denique quod dicitur propter metum aut vim omis-
 sum pro facto accipi, non de his accipitur quæ lex fieri jubet,
 sed de his quæ ad remedium indulget, ut sunt appella-
 tiones, præscriptionum interpretationes; nam hæc, si
 propter vim vel metum omittuntur, pro factis tamen
 accipiuntur, maxime si quis eas facere non ausum pub-
 lically protestetur. Propterea quidem³ archiepiscopus or-
 dinem etiam commonitionum et citationum observasse
 potuit, hinc plane convincitur, quia multo fortius ex-
 communicationis faciendæ præparatoria præmissæ timere
 non debuit; quia jam factæ denuntiationes⁴ passim et
 publice per Angliam post mittere non dubitavit,⁵ scilicet
 litteras suas de evitandis excommunicatis per nuntios
 suos ardentem⁶ præsentans in episcoporum synodis, in
 publicis ecclesiarum conventibus, in procerum etiam con-
 sessibus.⁷ Cum itaque, sicut episcopus infert, ordo nul-
 latenus vel servatus vel pro servato sit, patet quod ex-
 communicatio facta præter ordinem excommunicationis
 nomine digna non sit.

The arch-
 bishop
 might have
 observed
 the forms,
 for he had
 done more
 difficult
 things.

Archiepiscopus instat et aliter adhuc. Contra crimen, The arch-
 inquit, notorium appellari non potest. Nam in Codice bishop de-
 est, "Eis qui aperte manifesteque convicti sunt,⁸ ap- nies the
 "pellationis beneficium denegatur." Item, "Observan- bishop's
 right to
 appeal.

Cod. VII.
 lxxv. 2.

¹ Namque, G.

² *deprehensio*, C.

³ *Præterea quod idem?* The text is corrupt in this sentence, but the general meaning is clear.

⁴ So C.; *denunciationis*, G. Per-
 haps *factas denuntiationes*.

⁵ So G.; *dubitant*, C.

⁶ *audenter?*

⁷ *concessibus*, C.

⁸ *sint*, G.

Dig.
XLIX. i.
16.

“ dum est ne quis eorum, qui manifestam violentiam
“ commiserunt,¹ audiatur appellans.” Item in Digestis,²
“ Constitutiones quæ de recipiendis appellationibus lo-
“ quuntur,³ locum non habent in eorum personis quos
“ damnari⁴ publice interest.” At, ut assumit, quin in
rege contra Deum et ejus ecclesiam periculosissima sit
et manifesta transgressio, manifesta etiam circa sui
et suorum spoliationem innocentumque proscriptionem
violentia, nec ipse diffiteri potest; quæ certe palam
operum evidentia tanta⁵ testatur, super quibus etiam
tam consona totius mundi detestatione convincitur.
Unde, sicut infert, tamquam⁶ aperte manifesteque con-
victus, nec in eis appellans audiri debet, maxime cum
ipsum ob ea puniri publice intersit, ut et ipse resipis-
cere compulsus salvetur, et ecclesiæ status reformetur.
Itaque, sicut addit, in ejus⁷ causa prorsus excluditur
appellatio, si nec⁸ episcopus nec aliquis pro eo vel ap-
pellare potest, vel appellans audiri debet; præsertim
cum in Digestis est, “ Non liccat in aliena causa cui-
“ quam appellare; nisi forte,” sicut ibidem excipitur,
“ quibus mandatum est, vel negotium alienum gerunt;
“ quod mox reus ratum⁹ habeat.” At, ut assumit, hic
nec mandari nec ratum haberi potest quod nec fieri
debet. Solent item, sicut et indignum¹⁰ est, audiri ap-
pellantes quorum interest; Sed hos, sicut et ibidem est,
verum est propriam causam defendere. “ Propriam
“ autem causam eam esse palam est, cujus emolumen-
Ib. iv. 11. “ tum vel damnum ad aliquem suo nomine pertinet,”
ut cum procurator¹¹ victo venditore, vel econverso;
vel creditor victo debitore, vel econverso. Causa vero
regis, ut assumit, nec episcopi nec alterius quicquam

¹ commiserint, G.

² Digestis, G. (The termination
is contracted in C.)

³ loquentur, C.

⁴ quos damnatos puniri publice,

Digest.

⁵ om. G

⁶ So C.

⁷ cujus, C.

⁸ So G.; om. C.

⁹ reatum, C.

¹⁰ in Digestis?

¹¹ So G.; procuratore, C.

interesse facit, ut intercessionem interponant; immo potius patrocinium ad corrigendum communiter ecclesia tota fidelium adhibere debet: quia publice interest potius tantum malum¹ coerceri, quam vel sub alicujus necessitatis palliatione foveri. Non itaque, sicut concludit, in tam detestandi negotii parte [ad] aliquem, vel ab ipso rege, vel ab episcopo, vel ab alio quovis appellatio fieri potest, vel facta recipi debet.

Episcopus econtra respondit, et regem et se vel quem-
vis nomine regis juste provocare potuisse: maxime quia
dominus rex nunquam se justitiæ subtraxerit, immo
semper obtulerit, sed et instanter et satis anxie postulare non deserit² sibi iudices contra archiepiscopum delegari; coram quibus etiam prius satisfacere pollicebatur, dummodo securus esset sibi postmodum satisfactum³ iri: cum inter hæc, contra leges et canones, archiepiscopus in eum et accusator et iudex esse niteretur, contra tam manifestum gravamen, et rex et ejus nomine quivis justissime potuit appellare. Præterea licet etiam rex appellare pro se dedignaretur, non eo minus tamen id alii fuerat indulgendum, sicut et indulgetur in causa damnandorum. Nam ut in Digestis⁴ est, "Non tantum
" ei qui ad supplicium ducitur provocare permittitur,
" verum alii quoque nomine ejus; non tantum si ille
" mandaverit, verum quisquis alius provocare voluerit."
Nec distinguitur utrum necessarius sit necne; creat enim humanitatis ratio omnem provocantem audiri debere: ergo, etsi ipse acquiescat sententiæ, nec quæritur ejus intersit. Quid ergo si restat qui damnatus est, perire festinans? adhuc putem differendum supplicium? Si hoc itaque, sicut argumentatur⁵ episcopus, admittitur in causa periculi corporis contra pœnam temporalem, quanto fortius admitti debet, ubi periclitatur

The bishop maintains the right of appeal.

Dig. XLIX. i. 6.

¹ So G.; in alium, C.

² desierit?

³ satisfacturum, G.

⁴ Digesto, G.

⁵ So G.; augmentatur, C. (See p. 223, n. 1.)

etiam ad mortem æternam anima,¹ scilicet in anathematis causa. Quanto siquidem corpore dignior anima est, tanto potentius ei subveniri debet. Item quod episcopus et alii congrue provocare potuerint et juste provocaverint, hinc, ut idem ait, palam est, quia sui plurimum, immo totius ecclesiæ simul, interfuit, scilicet ne schisma dilataretur: quin etiam contra gravamina propriæ causæ juste provocaverit ipse, non potest, inquit, negari.

The archbishop insists on his power as legate.

Archiepiscopus addit et item, sibi legationem esse concessam, et inanimadversionis in rebelles et turbatores ecclesiæ potestatem indultam, remoto appellationis obstaculo; proptereaque nec appellationem sequentem vel præcedentem impedisse jam factam anathematis ultionem, vel eam ullatenus infirmare.²

The bishop denies that it interferes with appeal.

Episcopus econtra, Quamvis, inquit, sine provocationis obstaculo, non tamen contra leges et canones ipsi mandata est exsecutio. Nam quamvis etiam liberam et generalem jurisdictionem ex mandato suscepit, non tamen ex hoc consuetum et legitimum jurisdictionis⁴ ordinem transgrediendi facultatem haberet;⁵ sicut argumento est illud in Codice, "Siquando talis concessio imperialis processerit, per quam libera testamenti factio concedatur, nihil aliud videri principem concedere, nisi uti habeat legitimam et consuetam testamenti factionem: neque enim credendum est Romanum principem, qui jura tuetur, hujusmodi verbo totam observationem restitutorum⁶ multis vigiliis excogitare tam atque inventam velle subverti." Similiter itaque, sicut infert episcopus, quamvis dominus papa legationem etiam generalem et liberam archiepiscopo⁷ dederit, si forte dedit, non tamen contra legitimum et consuetum juris ordinem ei facere quidquam permisit. Qui si

Cod. III.
xxviii. 35.

¹ anima, G.

² So G.; *infirmari*, C.

³ contra, G.

⁴ So G.; *jurisdictionem*, C.

⁵ hereret, C.; *habuit*, G.

⁶ *testamentorum*, Cod.

⁷ *archiepiscopus*, G.

contra fecit, sicut utique fecisse supra probatum est, tamen etiam ipso jure cassum et irritum non eo minus est, quia legatus est, vel qui aprovocatio prohibita est. Item et, sicut addit episcopus, quamvis contra animadversiones¹ archiepiscopi per dominum papam inhibita² sit appellatio, non eo minus tamen sibi provocare licitum fuit. Nam et alias, ut in Digestis est, "Cum a principe Dig.XLIX. ii. 1; iv. 1, &c. appellandi nec facultas, nec fas sit, interdum et ipsius &c. sententiam³ suspendit appellatio. Cum enim præses provinciae deportandi quem in insulam, vel decurionem puniendi, jus non habeat; debet tamen eum annotare, scilicet bonis ejus descriptis, quem deportandum vel puniendum putat: sic deinceps principi scribere, missa plena opinione, scilicet quare deportandum vel puniendum sentiat; ut ita princeps aestimet⁴ an sequenda sit ejus sententia, demumque in insulam deportando, vel decurioni, poenam assignet." Potuerunt itaque, sicut ibidem dicitur, appellare, non solum quando præses principi scribit, sed etiam quando princeps de insula, seu de pœna, rescribit. Quid enim si præses mendaciis apud principem oneravit eum quem deportandum vel puniendum laboratur?⁵ Recte itaque dicitur humanitate suggerente ut et hoc et illo tempore non frustra provocent; quia non adversus principem, sed adversus judicis calliditatem, provocant. Quorum etiam status interesse jubetur, provocatione interposita. Ergo etsi abstinere ab ordine decurio jussus sit, scilicet per principem, et provocaverit, poterit interim participare; cum sit hoc constitutum, et sit juris, ne quid pendente appellatione novetur.⁶ Itaque, sicut infert episcopus, sicut a principe non sit appellandum, nonne similiter et episcopo, quem archiepiscopus per se punire de canonum censura pro-

¹ *animadversionis*, C.; *animadversionem*, G.

² *prohibita*, G.

³ *suam* or *snam*, C. (without sign of contraction).

⁴ So G.; *aestimatus*, C.

⁵ *laborat*, G. Perhaps *ad quem* . . . *laboratur*.

⁶ *innovetur*, G.

hibetur, licere deberet, etiam si dominus papa eum ad archiepiscopi suggestionem degradasset, appellatione tamen obviare, statumque sibi integrum retinere? Multo fortius igitur, etsi non dominus papa, sed per dominum papam archiepiscopus, in ipsum, etiam sublato provocationis obstaculo, similiter advertisset, sequens tamen idem appellationis remedium ipsi subveniret; quanto magis et præveniens, ne quid fieri posset, impediret. Et hoc igitur in¹ excommunicationis etiam sententia non minus obtinere debere concludit episcopus, non solum si generaliter in quos animadvertendi, sed etiam si specialiter excommunicandi se potestas archiepiscopo, non obstante appellatione, concessa fuerit. Item, ut addit, quamvis appellatio, velut inhibita, sententiam infirmare non posset, infirmat tamen eam præmissa totiens contra archiepiscopum tanquam domini papæ postulata cognitio. Nam et utrumque decernit Sixtus papa: See p. 218, n. 1. “Dum,” inquit, “episcopi Romanam ecclesiam appellaverint, aut ab ea se audiri poposcerint, nullus eos interim excommunicare præsumat. Quod si aliter a quoquam fuerit præsumptum, nil erit, sed viribus (p. 230.) carebit.” Juxta quod, etiam Anastasii Pirrenorum episcopi depositionem non tenuisse supra memoratum est.

The archbishop charges the bishop with faults in administration.

Archiepiscopus post hæc ad specialia quædam transit. Dicit enim se dudum corripuisse episcopum, quod filios sacerdotum contra canones ad sacros ordines promoveret; et inter cæteros unum ad sacerdotii gradum, in ecclesia quadam in qua ipsum patri successisse cognovit: quod incontinentiam etiam clericorum in episcopatu suo, non solum non correxerit, sed etiam pretii interventu sustinuerit. Et ob hoc se mox etiam mandatum subdidisse commemorat, nisi de tantis excessibus iudicio coepiscoporum satisfaceret. Quod cum, inquit, facere neglexerit, jure in eum tanquam in præmonitum et aperte contumacem anathematis ultio facta est, nec appellationis occasione rata non esse debet. Nam ut

¹ interlined, C.

dictum est, "Per contumaciam condemnatus, si appellat, Cod. VII. lxx. 1.
" non auditur."

Episcopus econtra se de contumacia nititur excusare: The bishop denies that he has been contumacious. Dig. XLII. ii. 53.
quia nec ut archiepiscopo, tanquam non subjectus, nec ut legato, tanquam suspecto et recusato, tenetur obedire, sed soli domino papæ; maxime postquam ad eum appellaverit, et ipsius audientiam elegerit. "Contumaces
" autem," ut in Digesto est, "non judicantur,¹ nisi qui,
" cum² obedire deberent,³ non obsequuntur, id est, qui ad
" jurisdictionem ejus cui negant obsequi pertinent." Sed or has allowed the incontinence of clergy.
et plane negat episcopus clericorum incontinentiam muneris interventu permisisse, vel eorum correctionem neglexisse. Quinimmo, sicut notum esse respondit, sæpius omnes communiter in synodis, et seorsum in capitulis, diligenter commonuit; omnibus etiam, ut decuit, sæpius publice comminatus est, et nonnullos demum digne corripuit, et emendavit. Si vero prorsus vitium extirpatum non est, ait non imputandum sibi, sed magis delinquentium multitudini, vixque vel nunquam abolendæ consuetudini. Quod enim a "multis peccatur in-
" ultum est," præsertim id malum cui tam invincibiliter ex prima damnatione peccati subjaceat genus humanum. Lucan. v. 260.
Quod item reprehenditur filios sacerdotum ordinasse, Ordination of sons of priests, &c.
nunc⁵ huc usque quidem confitetur concessum. Omnes quidem administrare⁶ nequaquam ignorabat prohibitum esse, sed nec omnes poterat rejicere; proptereaque quod decuit et potuit fecit: scilicet archidiaconos suos, quibus plenior est notitia clericorum, et quorum officii est eos præsentare, diligenter adjuravit, et eis districte præcepit, ne quem contra canonum censuram admitterent vel præsentarent. Si quid igitur contra minus canonice fieri contingit, in archidiaconos (inquit) magis redundare convenit. De filio quoque sacerdotis, quem in ecclesia reperit a prædecessore suo prius institutum,

¹ videntur, Cod.

² cum, Cod. om. C. G.

³ et, ins. G.

⁴ multum, G.

⁵ nec, G.

⁶ admittere ?

et diaconem¹ ordinatum, posteaque per se cuidam archiepiscopi clerico ad annum canonem gravem satis de ecclesia solvendum, ex transactione quadam dicit obligatum, et quia de residuo secum capellanum sustentare non poterat; ipsum ibidem² se promovisse fatetur in presbyterum, praesertim quia non alias eum indignum, sed boni testimonii satis agnovit. Si minus itaque vel in hoc vel in alio diligens fuit, etiamsi archiepiscopo tenebatur obedire, non tamen contumax et ejus mandati contemptor, ut ait, convincitur, quod judicio coepiscoporum, prout mandavit, non satisfecit; quod nec illud subterfugit, nec coram illis, sine accusatore praesente, quem diffitetur excessum corrigere cogebatur. Si quid vero deliquit, domini papæ³ censuram in nullo refugit; quod, sicut auctor est canonum, ita et ultor est⁴ transgressionis eorum.

He is willing to abide the pope's judgment.

The archbishop shows that even unlawful sentences are binding until reversed.

Grat. II. xxiv. q. 3. c. 6.

Archiepiscopus demum ait: Quod etiam sententia, quamvis non legitima vel illicita, tamen liget, teste Parisiensi concilio in quo legitur sic: "De illicita excommunicatione lex Justiniani imperatoris, quam probat et servat [catholica ecclesia], decrevit ut nemo [episcopus, nemo] presbyter excommunicet aliquem, ante quam causa probetur propter quam [ecclesiastici] canones hoc fieri jubent. Si quis autem adversus eam aliquem excommunicaverit, ille quidem qui excommunicatus est majoris auctoritate sacerdotis ad gratiam sanctæ communionis redeat. Is autem, qui non⁵ legitime excommunicaverit, in tantum abstineat a sacra⁶ communione tempus, quantum majori sacerdoti visum fuerit." En, inquit, excommunicatio, quamvis illicita vel non legitima, tamen tenet; adeo quidem ut per majorem sacerdotem ad communionem redire, (id est absolvi,) debeat qui sic excommunicatus fuerit. Et hoc igitur etiam in episcopo tenendum con-

¹ So G.; om. B.

² So C.; *quidem*, G.

³ *papa*, G.

⁴ So G.; *esse*, C.

⁵ G.; om. C.; *legitime non*, Grat.

⁶ *sancta*, G.

sequenter concludit. Item, ut addit, Si prius non tenet sententia, jam tenet eum contemnitur.¹ Nam ut ait Gregorius, "Sententia pastoris, sive justa, sive injusta sit, timenda est vel tenenda, ne is² qui subest, et [eum] injuste forsitan ligatur, ipsam suæ obligationis sententiam ex alia culpa mereatur. Is igitur, qui sub manu pastoris est, ligari timeat vel injuste; nec pastoris sui iudicium temere reprehendat,³ ne, etsi injuste ligatus est, ex ipsa tumida reprehensionis superbia, culpa quæ non erat, fiat." Si igitur saltem ex sequenti, scilicet contemptus, culpa, vere ligatum probat episcopum, catenus etiam, ut, quamvis injusta sit sententia, tamen omnimodo vitandus sit.⁴ Sicut est in concilio Sardicensi, in quo legitur sic, "Si episcopus forte iracundus, quod non esse debet, cito et aspere commovetur adversus presbyterum sive diaconem,⁵ et eum de ecclesia exterminare voluerit; providendum est ne innocens damnetur, aut perdat communionem. Et idcirco habet potestatem is, qui abjectus est, ut episcopos finitimos interpellat, et causa ejus audiatur et diligenter tractetur. Ille vero episcopus, qui juste vel injuste eum abiecit, patienter accipiat ut negotium discutiatur, et vel probetur ejus sententia a⁶ pluribus, vel emendetur. Tamen, priusquam⁷ diligenter et fideliter examinetur,⁸ eum, qui fuit communione privatus, ante cognitionem nullus debet præsumere ut communioni societ." Qui etiam, si communicare præsumpsit, et officium suum agere, gravius ex decretis puniendus arguitur. Nam in concilio Antiocheno

Hom. in
Evangelia,
II. xxvi. 6.

Grat. II.
c. xi. q. 3,
c. 4.

¹ *contempte*, with contraction superscribed, C.; *contemnetur*, G.

² So Greg.; *his*, C.; *hic*, G.

³ For *est . . . reprehendat*, C. reads *sui iudicium temere reprehendat*; G. *sui iudicatur, timeat reprehendere* (both omitting *est . . . pastoris*). As neither of these readings is satisfactory, and as no MS. authority is given by Dr. Giles, it

seems best to amend the passage from the original.

⁴ So G.; *vitanda*, C.

⁵ *diaconum*, G. and Gratian, ed. Migne.

⁶ om. G.

⁷ *omnia*, ins. G.

⁸ *examinetur*, Grat. ed. Migne, and G.

- Grat. II. c. xi. q. 3, c. 6. est, "Si quis episcopus damnatus a synodo, vel si presbyter aut diaconus a suo episcopo,¹ ausi fuerint aliquid de ministerio sacro contingere, nullo modo liceat eis nec in alia synodo spem restitutionis aut locum satisfactionis habere." Item in concilio Martini papæ:
- Ib. c. 7. "Si quis episcopus in concilio excommunicatus fuerit, sive presbyter aut diaconus ab episcopo suo, et post excommunicationem præsumpserit sive episcopus ille sive presbyter aut diaconus facere oblationem, vel matutinum vel vespertinum sacrificium² in officio suo agere, sicut prius; non liceat ei, nec in alio concilio spem reconciliationis habere, nec ultra reconciliari."
- Ib. c. 9. Item in concilio Africano: "Placuit universo concilio ut qui excommunicatus fuerit pro suo neglectu, sive episcopus, sive quilibet clericus, et tempore suæ excommunicationis ante audientiam communicare præsumpserit, ipse in se damnationis judicetur protulisse sententiam." Ex his igitur omnibus, sicut concludit archiepiscopus, non solum vere excommunicatus convincitur episcopus, sed etiam contemptu suo prorsus deponendus.

The bishop shows that rash censures are condemned. Ib. c. 8.

Episcopus econtra sententiam illicitam vel non legitimam dici determinat injustam, scilicet ex causa, ut cum subest culpa propter quam infertur, vel ex animo, ut³ cum minore culpa quam deceat, forte per iracundiam vel ignorantiam, infertur; juxta illud Agathensis concilii: "Episcopi, si, sacerdotali moderatione postposita, innocentes aut minimis causis culpabiles excommunicare præsumpserint,⁴ a vicinis episcopis commoneantur."⁵ Tales etenim (ut episcopus prosequitur) sententiæ, cum ordinatim dantur, nec per appellationem impediuntur, quamvis injustæ sint, tamen utique ligant,

¹ et ins. G., as also in some editions of Gratian, but there with *damnatur* preceding.

² quasi, ins., Grat.

³ vel, G.

⁴ *præsumpserit*, C., although with the plural *episcopi*.

⁵ *commoneatur*, C. (*litteris moneantur*, Grat.) .

scilicet apud ecclesiam, quamvis non semper apud Deum. Nam et econverso sæpius tenent apud Deum, cum tamen non fiunt apud ecclesiam. Ut enim ait Origenes, "Exit a veritate,¹ a fide, a caritate; per
 " hæc exit de castris ecclesiæ, etiamsi voce episcopi Grat. II.
xxiv. q. 3.
c. 7.
 " non abjiciatur. Si aliquis econtra non recto iudicio
 " foras mittitur, sed si non eg[er]it, si non mere[re]tur,
 " nihil læditur. Interdum enim qui foras² mittitur
 " intus est, et qui foris est intus retineri videtur." Timendam tamen et tenendam vel injustam sententiam, secundum Gregorium, fatetur episcopus, nec contemnendam, ne forte, si contemnatur, ex ipsa, sicut addit Gregorius, tumida superbia reprehensionis, culpa quæ non erat fiat; scilicet ut deinceps etiam apud Deum ex contemptu teneatur, qui prius apud ecclesiam de pastoris tantum iudicio tenebatur. Hoc igitur est, sicut distinguit episcopus, ubi sententia, sicut de facto, sic de jure quidem aliqua est, licet injusta. Ubi vero, quamvis de facto, nulla tamen de jure, velut quæ datur contra juris ordinem, contra appellationem, contra rationi³ subditam, ibi quidem vere etiam injusta, sicut recte sentit episcopus, vel est, vel⁴ dici potest; nec etiam si non servatur, vel ex contemptu convalescit. Quia quæ⁵ ab initio non valent sententiæ tractu temporis convalescere non possunt. Idemque qui contra eam communicaverit, vel non minus officium suum fecerit, prorsus in nullo reus est, nec pœnis præmissorum canonum ullatenus subiacet. Sic igitur integrum sibi statum jure defendit, nec excommunicatum nec absolvendum se vere probat episcopus, immo nec prorsus ex aliquo vel prius vel post facto reum.

¹ civitate, G.

² foris, G.

³ rationem, G.

⁴ ut altered to *vel*, C.

⁵ om. C.

VIII.

EXCERPTA E CHRONICIS, ETC., AD HISTORIAM THOMÆ
CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI PERTINENTIA.

I.

*From the Chronicle of Battle Abbey.*¹

[Walter, abbot of Battle, and brother of the Justiciar Richard de Luci, obtained from Henry II. a confirmation of the privileges of his house, including exemption from the episcopal authority. To this both Hilary, bishop of Chichester, and Theobald, archbishop of Canterbury, objected; and the bishop procured from pope Adrian IV. a brief, by which the abbot was reproved for disobedience, and was required to submit to his diocesan. A discussion of the question at Chichester had no decisive result; and both parties endeavoured to make interest with the king, who, being about shortly to return from Normandy into England, announced an intention of hearing the case in person, and desired the bishop in the meanwhile to leave the abbot in peace, as being a royal chaplain. The chancellor, Thomas, who had been mentioned in connexion with the sealing of the king's grant, took an important part in the trial. His view of the affair, from his later position as archbishop, is expressed in a letter of 1168, addressed to the pope:—

“ Sed et Cicestrensis episcopus quid profecit adversus abbatem
“ de Bello? qui, privilegiis apostolicis fretus, cum ea nominas-
“ set in curia, et abbatem denuntiasset excommunicatum, eidem
“ incontinenti coram omnibus communicare compulsus est sine
“ omni absolutione, et eum recipere in osculo pacis. Sic enim
“ placuit regi et curiæ, quæ ei in nullo contradicere audebat.
“ Et hoc, sanctissime pater, contigit tempore vestri decessoris, et
“ nostri.” (Ep. iv. 14, ed. Lupus.)]

¹ This Chronicle was published by the “Anglia Christiana Society” in 1846, from a MS. of the 12th century (*Domit. II.*) preserved in the Cottonian collection in the British Museum. On the title-page it is styled, *Chronicon Monasterii de*

Bello; on the first page of printed text, *Historia Fundationis, etc., Monasterii de Bello*. In the MS. the heading is, *Incipit Liber de situ ecclesie de Bello, et de possessionibus sibi a rege Willelmo et ab aliis quibuslibet datis*.

Anno igitur ab incarnatione Dominica melvijo, anno fol. 68*. scilicet iii. regni Henrici prædicti regis junioris, Henrici May 19, magni ex filia nepotis, in die Pentecosten,¹ quem tunc 1157, King Henry die festi sancti Dunstani anni revolutio in orbem cele- keeps brandum reduxerat, idem memorandus princeps apud Whit- Sanctum Edmundum diademate insignitus regali, multis tide at Bury St. Edmunds. ibidem convenientibus, archiepiscopo scilicet Cantuariæ, episcopis, abbatibus, comitibus, baronibus, et populi mul- Question tudine, diem ut decebat festive transegit. Inter nos between the bishop igitur venerabiles etiam, ut prædictum est, Hilarius of Chi- Cicestrensis episcopus et Walterus abbas de Bello prop- chester and the abbot ter controversiam prædictam libertatum et dignitatum of Battle, ecclesiarum suarum, diu inter illos habitam, sedandam, ab eodem magnifico principe, dato eis ibidem die per- emptorio, convocati sunt. Quia vero rex aliis ibidem occupatus negotiis illorum causam tunc determinare ne- quivit, terminum eis apud Colecestriam præfixit, quia to be tried illuc a Sancto Edmundo recedens venturus erat. Die at Col- Jovis proximo omnes ibidem et etiam numero plures chester. adveniunt. In crastinum, die scilicet Veneris, abbas cum Ricardo de Luci fratre suo regem adiit, jussusque a rege in capitulum monachorum ibidem Deo servien- tium secessit, exspectans ejus adventum. Rex vero missa audita capitulum intravit, præcipiens ut nullus nisi quem ipse vocaret ex nomine ingrederetur. Ac- civit itaque Thomam cancellarium, comitem Legaces- triæ Rotbertum, Ricardum de Hunez tribunum, Ricar- dum de Luci, Warinum filium Geroldi, Nicolaum de Sigillo. Affuit cum eis quidam in arte medicinæ peritus, Radulfus nomine. Affuit et Henricus de Essexia regis tribunus, jam antea a rege ad abbatem in capitulum missus. Supervenit etiam frater ejusdem regis junior, Willelmus nomine, et cum aliis juxta illum resedit.

His itaque ibi cum domino rege residentibus, abbate Richard de Luci etiam cum tribus monachis suis considente, Ricardus opens the case.

¹ *Pentecostes*, Ed.

de Luci ita exorsus est: "Domine mi rex, vestra sum-
 " monuisse dignata est excellentia quatenus abbas de
 " Bello frater meus huc veniret, ut querela inter illum
 " et Cicestrensem episcopum de dignitatibus et liberta-
 " tibus ecclesiarum suarum diu habita coram vobis fine
 " potiretur. Adest abbas cum chartis et privilegiis
 " suis." Tunc jussit rex abbati chartas ecclesiæ suæ

The char-
 ters of
 William I.

palam proferre. Legit itaque Thomas cancellarius char-
 tam regis Willelmi magni coram illis. Qua perlecta,
 rex in manus eandem accipiens, atque undique circum-
 spiciens, magno extollere dignatus est favore, benedicens
 animæ illius regis inclyti, qui affectu tam magnifico
 ecclesiam illam a se constructam dilexit, et eam tam
 magnis libertatibus et dignitatibus præmunivit. Iterum
 legit cancellarius aliam ejusdem regis Willelmi char-
 tam super negotio abbatis propriam.¹ Quam similiter
 rex in manus accipiens atque circumspiciens jussit eam
 cum aliis diligenter reponi et magna diligentia custo-
 diri; contestabatur etiam quod, si quandoque Deo in-
 spirante abbatiam fundaret, nullius nisi Bellensis ec-
 clesiæ libertates et dignitates suæ præscribi² ecclesiæ.
 Aliorum etiam regum, Willelmi scilicet regis junioris
 et Henrici regis, chartis, et charta simul suo confir-
 mata sigillo, inspectis, jussit simili modo reponi et
 diligenti custodia servari.

Other
 charters
 inspected.

Speech of
 the chan-
 cellor.

Tunc cancellarius abbatem intuens, "Domne," inquit,
 " abbas, episcopus Cicestrensis ratione, ut multis vide-
 " tur, contra vos utitur permaxima, objiciens vos in
 " ecclesia Cicestriæ professionem fecisse; quocirca vestræ
 " dilectioni providendum est." Abbas vero se nil con-
 tra dignitatem et libertatem ecclesiæ suæ egisse testa-
 tus est. Rex autem cancellarium respiciens, "Profes-
 " sio," ait, " non est contra dignitates ecclesiarum; non
 " enim qui professionem faciunt, nisi quod debent,
 " promittunt." Ricardus de Luci hæc audiens iterum

The king.

R. de Luci.

¹ *proprio*, Ed.

² *præscribi*, MS.; *præscriberet*,
 Ed. (perhaps rightly).

sic cœpit: "Domine, celsitudo vestra libertates audivit
 " et dignitates a nobili rege Willelmo ecclesiæ suæ,
 " quam cognominavit de Bello, eo quod ibi Deus vic-
 " toriam sibi de inimicis suis contulit, traditas, quas
 " etiam ecclesia eadem, quæ est capella vestra et
 " signum regiæ coronæ vestræ, hucusque inviolabili
 " jure servavit. Magna itaque dignitate ecclesia illa
 " a vobis et a nobis omnibus, Normannis dico, extol-
 " lenda est, quia ibi ille nobilissimus rex Willelmus¹
 " Dei gratia parentumque nostrorum adquisivit auxilio;
 " unde vos, domine rex, coronam regni Anglici hoc
 " tempore jure hæreditario possidetis, nosque omnes
 " opulentia maxima ditati sumus. Rogamus igitur
 " clementiam vestram quatenus prædictam ecclesiam cum
 " dignitatibus et libertatibus suis vestræ auctoritatis
 " dextera protegat, et eam omnino cum suis omnibus,
 " sicut semper in antecessorum vestrorum fuisse tem-
 " poribus dignoscitur, liberam² esse præcipiat. Quod si
 " vestræ hoc non placet auctoritati, voce peto supplici
 " quatenus abbatem, fratrem meum scilicet, a loco
 " illo amoveatis, ne illius tempore quæ ecclesia præ-
 " dicta antecessorum suorum tempore inviolabili jure
 " visa est possedisse lugeat se amisisse." His comite
 " Rotberto Legacestriæ, atque etiam ut rex eandem ec-
 " clesiam sicut suam coronam et parentum eorundem ad-
 " quisitionem servaret, cum aliis conclamante, rex affirma-
 " bat se nullo modo his animum suum præbere quo
 " prædicta ecclesia libertates et dignitates suas suis tem-
 " poribus videretur perdidisse; se cum episcopo locuturum,
 " et omnia in pace dispositurum. Sic igitur surgens ad
 " alia negotia sua tetendit perficienda.

The king
 in favour
 of the
 abbey.

On the following Tuesday, the matter was again brought on in the presence of the king, the two archbishops (Theobald and Roger), the bishops of London, Exeter, and Lincoln, the abbots of

¹ Perhaps some such word as *regnum* is omitted. | ² *libera*, Ed.

St. Augustine's and of Holme, the chancellor Thomas, the earls of Leicester and Salisbury, Henry of Essex, Richard de Luci, Warin Fitzgerald, and others. Richard de Luci urged, as before, that the privileges of Battle Abbey should be maintained on account of the connexion of its foundation with William of Normandy's great victory.]

Richard
de Luci
urges the
Norman
feeling in
behalf of
the abbey.

“ Quocirca, domine, regum excellentissime, omnis hæc
“ Normannorum nobilium votis supplicat intimis co-
“ adunatio, quatenus locum illum, ut vestri et nostri
“ signum triumphi, in propria dignitate et libertate
“ contra omnes sibi adversantes, et quam maxime ad-
“ versus Anglorum insidias, vestra regalis protegat se-
“ veritas, ut nullus eidem nocendi pateat introitus.”

Otherwise he begs that his brother may be removed from the abbey. The abbot then desired that the charter of king William and his successors should be read:—

(fol. 72.)
The chan-
cellor.

Qua perlecta, Thomas regis cancellarius episcopum
Cicestrensem respiciens dixit: “ Domine episcope,
“ audivit caritas vestra quæ hic coram domino rege
“ omnibus audientibus acta sunt. Nunc igitur, si quid
“ contra hæc vestræ placuerit prudentiæ respondere,
“ licitum est. Ad vos enim, ut nobis videtur, respicit
“ parabola hæc.”

Bishop Hilary then, with the amplitude of phrase for which he was noted,¹ asserted the duty of obedience to the episcopal authority; and his statement of the church's independence was such as to provoke the king to charge him with wishing to infringe on the royal dignity.

(fol. 73*.)
The chan-
cellor.

Tunc cancellarius: “ Haud dignum est a cordis vestri
“ excidis memoria, præsul venerande, cujus excellen-
“ tiam² [pecca]tis³ enim in do-
“ minum nostrum regem, cui fidei sacramentum vos
“ fecisse nulli dubium est. Unde prudentiæ vestræ
“ providendum est.”

¹ See, *e. g.*, vol. ii. p. 338.

² Here the MS. has blank spaces, being apparently copied from one which was defective.

³ The first part of this word is supplied by the editor of the Chronicle; but his conjecture seems doubtful.

The bishop disclaims all intention of wishing to hurt the king's dignity, but Henry is not satisfied. The bishop alleges acts of submission done in former times to him by the abbot; and, with some interruptions from Henry de Essex and others, he gives an account of the abbot's having disowned his authority since the beginning of Henry's reign. Each party had complained to the king.

“Præcepit¹ igitur clementia vestra quatenus coram
 “archiepiscopo ego et abbas cum cancellario vestro
 “domino² Thoma conveniremus, ibique lecta abbatis
 “charta, consilio archiepiscopi ea quæ corrigenda erant,
 “ea scilicet quæ contra dignitates prædictarum eccle-
 “siarum, Cantuariensis scilicet et Cicestrensis,³ existe-
 “bant, correctæ, unusquisque quæ sui juris esse videntur
 “acquisisse gauderet. Convenimus ibi. Lecta igitur
 “coram assistentibus carta abbatis, ea quæ contra
 “dignitates Cantuariensis ecclesiæ et Cicestrensis erant,
 “justa consideratione peremptoria esse præcepta sunt.”

The bishop
 of Chi-
 chester.
 (fol. 76*.)

And he prays that the canonical order of the church may be sanctioned in all things.

The king expresses astonishment at the language which had been applied to the charters of his predecessors. The abbot says that the original grant of the Conqueror was made with the consent of the archbishop and the bishop of the time. The king declares that the question is for his own determination.

Multis igitur super his hinc indeque habitis, tandem
 silentio imposito Ricardus de Luci surgens regem voce
 supplicii exoravit quatenus abbati de Bello fratri suo
 super his respondendi consilium cum amicis suis se-
 cretius habere liceret. Rege his annuente, advocans
 Rogerum Eboracensem archiepiscopum, Thomam cancel-
 larium regis, Johannem thesaurarium Eboracensis ec-
 clesiæ, Rotbertum comitem Legacestriæ, Patricium comi-
 tem Sarsbergiæ, Henricum de Essexia, Raginaldum de
 Warennia, Warinum filium Geroldi, et aliorum nonnul-

(fol. 77*.)
 Richard
 de Luci
 begs that
 that the
 abbot may
 be allowed
 to consult
 his friends.

¹ *ergo igitur*, Ed.

² *om.* Ed.

³ *Cantuariæ Cicestriæ*, Ed.,
 the termination is contracted in the
 MS.

lorum baronum et militum multitudinem non modicam, cum fratre suo abbate, omnibus his sibi cohærentibus, in unam capituli partem secessit, atque super his eorum sententiam perquirere cœpit. Rex missam interim auditurus ecclesiam adiit, iterumque post missam ibidem rediens in sede sua resedit. Ricardus de Luci cum abbate et omnibus sibi junctis consilio communicato rediit, impositoque responsionis sermone Thomæ cancellario regis, omnibus audientibus facunda oratione hoc modo idem responsum reddidit heros.

The chancellor delivers their opinion.

“Diu, pater reverende Hilari, quæstionis a vestra prudentia habitæ seriem retexentes, certa æquitatis ratione, certis etiam procerum præsentium suffragiis, nonnulla referre decrevimus. Inprimis igitur venerabilis abbas Gauterus grates vestræ prudentiæ quam maximas refert quod pro beneficiis vobis ab eodem collatis illum in tanta tamque (ut hic nunc constat) curia magnifica, præsentibus etiam tantis tamque viris nobilibus, magnifica laude extollitis. Quod si illis temporibus in tanta tamque curia excellenti sibi hac tam maximæ laudis extollentia imputandum speraret, profecto (ut fatetur) beneficium amplificaret. Verum inde quam maximo dolore conficitur, quod pro beneficio ab eo benigna animi devotione vobis collato, ut omnibus hic præsentibus patens est, vice versa veneficia illi omni mentis annisu rependere sat agitis. Nunc igitur contra sibi objecta hoc modo responsum refert.

“Si Cantuariam petens in sacratione vestra præsens exstitisse, et post apud Cicestriam vobis obviis in sede vestra sollenniter vos collocasse, necnon et in synodo vestra resedissee, cum cæteris comprobatur, dignitate et libertate ecclesiæ suæ de Bello, teste etiam carta sua hic perlecta, utrumlibet sibi aut fecisse licet horum vel minime egisse. Neque enim vinculo aliquo a vobis, ut hæc rigore ecclesiastico persolvere debeat, constrictus est, quippe cum vestræ

“ non subiaceat ditioni, immo teste carta sua prædicta
 “ liber est ab omni subjectione vestra. Archiepiscopum
 “ etiam, dominum nostrum Cantuariensem scilicet, con-
 “ testatur hoc se ipso præcipiente perfecisse.”

Ad hæc archiepiscopus, “ Verum est illum me præci- The arch-
bishop
(Theo-
bald.)
The chan-
cellor.
 “ piente hæc effectui mancipasse.”

“ Quod parochiam vestram,” cancellarius inquit, “ ut
 “ consuetudinis habetur circuniens Bellum petistis, at-
 “ que a fratribus loci illius abbate præsentē proces-
 “ sionaliter susceptus exstitistis, indeque capitulum
 “ eorum intrans verbum Dei illis seminastis, omnibus
 “ ultra citraque mare existentibus ecclesiis consuetu-
 “ dinarium esse dignoscitur, episcopo Hiberniensi vel
 “ etiam Hispalensi,¹ vel cuilibet alii, hunc dignitatis et
 “ caritatis honorem absque ulla consuetudinis exactione
 “ gratis impendere licitum fore.

“ De episcopatu vero Londoniensi² hoc vestræ abbas
 “ intimare procurat prudentiæ, quod nec vultu neque
 “ actu nec etiam nutu aliquo vobis quicquam pro illo
 “ eodemque episcopatu, Londoniæ scilicet, significationis
 “ contrariæ, ingessit, quippe cum in illius dispositione
 “ negotii nil contra se a vobis mali suspicatus fuerit.
 “ Sed ut quodam in loco dictum est, conscius ipse
 “ sibi omnia putat contraria sibi, pro re quidem a vobis
 “ gesta remordente fortuitu conscientia illum simplici
 “ vultu gradientem nunquam recto vos lumine spera-
 “ batis intueri posse.

“ Quod illam synodum apud Cicestriam petere sum-
 “ monitum, nec venientem, interdictum a vobis insinu-
 “ astis, et ob hanc causam regem Stephanum per Rotber-
 “ tum de Cornuilla, clericum suum, vobis coram illo
 “ [ad] hæc determinanda diem præfixisse, vosque ibidem
 “ nullo ex parte abbatis vobis obvio convenisse, sicque
 “ inde recessisse, abbas e contrario refert, se scilicet

¹ So MS. and Ed. ; but *Hispalensi* | to be fitly coupled with *Hiberniensi*.
 (i. e. of Seville) does not appear | Rather perhaps *Hislandiensi*.
² *Londoniæ*, Ed.

“ coram rege Stephano die statuta, præsentibus episcopis, Wintoniensi scilicet et Heliensi, necnon et abbate Westmonasterii, et etiam baronibus nonnullis, in capella ejusdem regis juxta turrem Londoniæ sita convenisse, atque ibi a venerabili Wintoniæ episcopo chartis et scriptis suæ ecclesiæ perlectis, rege sibi suggerente, se capellæ suæ, abbatiæ scilicet de Bello, ubique protectorem fore, vosque super hoc convenire, atque omnia inter vos pacificare, ad propria ipso præcipiente reversus est.

“ Ad synodum vero summonitione aliqua, nisi spontanee ire voluerit, teste charta sua hic perlecta et more antiquitatis in ecclesia sua hactenus conservato, compelli non poterit. Unde, ut verum fatear, ire ad synodum vel non ire ejusdem juris et spontaneæ voluntatis esse comprobatur; quippe cum vestræ, ut omnibus patet, non subjaceat ditioni, sed liber omnino ab universa vestra existat subjectione.

“ Illum a vobis excommunicatum perhibetis. Hoc illi omnibusque suis mirandum videtur, quia tempore regis Stephani nil hujusmodi super illum præsumptione temeraria vos constat egisse. Quid ergo hujus nunc domini nostri regis tempore a vobis actum sit, incognitum habet; præsertim cum primo regni sui anno, ipso domino nostro rege in ecclesia Sancti Petri Westmonasterii, vobis utrisque cum aliis multis præsentibus, missam audiente, ubi ventum est ad *Pax Domini*, vos, (ut moris habetur,) pace a sacerdote accepta, domino regi attulistis, atque abbati vobis statu propinquiore juncto postmodum ejusdem pacis osculum non ut excommunicato, sed ut filio ecclesiæ et Christiano, tribuistis.”

The bishop
apologises.

Ad hæc episcopus: “ Si in hoc aut animo inscienti vel nonnullis (ut multotiens provenit) cogitationibus occupatum temerarie constat me deliquisse, mea culpa;

¹ *spontanea*, Ed.

“ peccatum meum domino meo archiepiscopo confessus,
 “ pœnitentia mihi ab eodem injuncta delictum illud
 “ diluam.”

“ In cartis ecclesiæ suæ de Bello,” cancellarius inquit, ^{The chan-}
 “ quæ capella regis propria omnibus esse patens est, ^{cellor.}
 “ contra Cantuariensis ecclesiæ, vel etiam vestræ, Cices-
 “ trensis scilicet, dignitates nil novi insitum, omnibus
 “ quam maxime præclarissimum est. Ab inclyto enim
 “ rege Willelmo eadem ecclesia constructa maximis et
 “ præclaris dignitatibus, Lanfranco Cantuariensi archi-
 “ episcopo, aliisque episcopis, abbatibus, baronibus non-
 “ nullis, juxta coronæ Angliæ dignitatem, cum rege suo
 “ confirmantibus, ecclesia prædicta confirmata est, quas
 “ etiam usque hodie inviolabili jure tenuisse compro-
 “ batur. Quas etiam præcepto domini regis coram
 “ domino nostro archiepiscopo Cantuariensi non vobis
 “ pessima ingerendo, sed ratione vigenti easdem a vobis
 “ peremptorias judicatas defendendo, ut regales nobis
 “ audientibus retinere cupiebat.

“ In capitulo vestro Cicestrensi eundem hoc anno ab-
 “ sentibus vobis superbe intrasse, et vos multis modis
 “ ibidem dijudicasse opponitis. Quod evidenti ratione
 “ non superbe, ut asseritis, sed coactus et pacifice, se hoc
 “ egisse demonstrat. Duo namque decani vestri, Lewen-
 “ sis scilicet et Hastingsensis, cum quinque sacerdoti-
 “ bus in testimonium in Quadragesimæ initio Bellum
 “ venientes, litteras domini papæ Adriani a vobis, ut
 “ rei veritas est, perquisitas abbati prætulerunt,² sum-
 “ monentes eum, etiam ex parte ipsius papæ, ut Do-
 “ minica quæ dicitur *Lætare Jerusalem* Cicestriam
 “ veniret, ibi auditurus ejusdem domini papæ præcepta.
 “ Quia vero domino nostro rege in transmarinis parti-
 “ bus tunc constituto illum super hoc audire nequibat,
 “ cum domino nostro Cantuariensi archiepiscopo et
 “ quibusdam amicis suis consilio communicato, Cices-
 “ triam die statuta petiit, atque in capitulum, domini

¹ om. Ed.

| ² *pertulerunt* or *vrotulerunt* ?

“ papæ auditurus præcepta, præsentibus illis duobus
 “ decanis et supradictis quinque sacerdotibus, intravit.
 “ Ibi etiam illi duo decani quæ abbati apud Bellum
 “ prætulerant,¹ et quæ illis abbas retulerat, viva testifi-
 “ cati sunt voce. Ibi clerici vestri contra auctoritatem
 “ regię dignitatis quædam ab eo exigebant. Abbas
 “ vero, ut inducias sibi quo dominum nostrum regem
 “ adire, atque ejus super hoc consilium et voluntatem
 “ audire posset, darent, petiit, sed ipsis renuentibus
 “ easdem impetrare nequivit. Verumetiam insuper hoc
 “ a vobis illis impositum, neque aliud quam illis præ-
 “ ceptum exstiterat agere potuisse testati sunt. Hoc
 “ modo abbas inde recedens omnia domino regi ut
 “ erant per nuntium suum significavit. Dominus vero
 “ noster rex vobis, utrisque dico, super his diem præ-
 “ sentem constituit.”

The king. Tunc rex vultu mutato episcopum respiciens dixit,
 “ Nunquidnam litteras has, ut hic recitatum est, per-
 “ quisistis? Super fidem et sacramentum quod mihi
 “ debetis, ut veraci hoc mihi proferatis sermone præ-
 “ cipio.”

The bi-
shop. Episcopus vero: “ Super fidem et sacramentum quod
 “ vobis feci ut domino, has litteras nec per me, neque
 “ per alium quemlibet me sciente, excellentia vestra
 “ noverit esse perquisitas. Verum abbas quendam ex
 “ clericis suis Romam nuper mittens me ibidem in curia
 “ Romana multum nimiumque diffamavit. Ego autem
 “ in illa curia omnibus notus sum, et cujus honestatis
 “ vel moralitatis sim omnibus ibidem commanentibus
 “ haud incognitum est. Per illum enim ibidem me
 “ infamari impossibile est. Fortuitu ergo per illum
 “ litteras illas sibi perquisivit.”

The king. Tunc rex: “ Mirum et nimium stupendum videretur
 “ abbatem videlicet contra se et suam ecclesiam hæc, si
 “ ita se res habet, perquirere voluisse.”

¹ See p. 253, n. 2.

His cancellarius subiecit, "Si alio modo quam a vobis, The chancellor.
 " ut hic relatum est, has litteras perquisitas probare
 " voluerit dilectio vestra, abbas en præsens est, litteras
 " in manu tenens. Legantur litteræ, videatur quorsum
 " illarum vergat intentio, sicque rei veritas compro-
 " babitur."

Archiepiscopus autem, audiens episcopum litteras ab The archbishop
 eodem perquisitas coram omnibus denegasse, sciens horrified
 omnia ut erant, et quod litteræ ab eodem episcopo per- by the
 quisitæ fuissent, signo crucis præ nimia admiratione se bishop's
 signavit. Tunc cancellarius: "Non solum duntaxat de conduct.
 " his litteris dominus noster rex veritatem scire pro- The chan-
 " posuit, verum etiam si alias quaslibet litteras vos, aut cancellor
 " alium quemlibet per vos, in præsens vel in posterum desires the
 " abbati aut ecclesiæ de Bello nocivas noveritis posse- bishop to
 " disse, ut in medium proferatis præcipit."¹ Episcopus produce
 vero neque litteras illas præsentis nec alias quaslibet any letters
 ipse vel alius quislibet per ipsum abbati vel ecclesiæ against the
 de Bello tunc aut inposterum nocivas jurejurando affir- monastery.
 mabat mirantibus omnibus habuisse. The
bishop's
answer.

His tali modo coram domino rege habitis, archiepi- The chan-
 scopus Cantuariæ regi dixit; "Præcipiat excellentia cancellor.
 " vestra nos super his quid faciendum sit consilio re-
 " tractare, atque ordine judiciario consuetudinis eccle-
 " siasticæ determinare."

"Non ita," inquit rex, "hæc per vos determinari The king
 " præcipiam; verum ego vobis comitantibus consilio announces
 " super his habito fine recto concludam."
his inten-
tion.

Hæc dicens surrexit, et in cœmeterium monachorum,
 omnibus secum præter episcopum et abbatem comi-
 tantibus, secessit. Consilio igitur communicato misit
 rex pro episcopo. Qui veniens atque cum aliis resi-
 dens, multis super his cum eodem habitis, tandemque
 termino finali conclusis, rege præcipiente Henricus de
 Essexia abbatem cum monachis suis adduxit. Quo

¹ *præcepit*, Ed.

The bishop withdraws all claims. cum aliis residente, rege innuente, episcopus omnibus audientibus sic locutus est: "Ego Cicestrensis præsul ecclesiae, O rex excellentissime, ecclesiam de Bello sicut vestram dominicam et propriam capellam, in qua et super quam nil juris habere juste possum vel debeo, ab omnibus rebus vel calumniis a me illi hactenus oppositis, quietam et omnino clamo liberam. Abbatem etiam absolvens, sicut illum cui vinculum anathematis injuste imposui, quia nec potui juste nec debui; a quo etiam, dignitate sua et suae ecclesiae præcellente, nil nisi interveniente caritatis gratia exigi potuisse vel debuisse [a] me protestor, atque a die hodierno in perpetuum ab omnibus episcopalibus exactionibus et consuetudinibus simili modo proclamo liberum."

End of the affair. Ad hæc rex: "Non coactus sed voluntarie hoc te fecisse et protulisse constans est."

Episcopus: "Verum est me hoc voluntarie, justa ratione cogente, fecisse, necnon et protulisse."

The king then, at archbishop Theobald's request, gives the kiss of peace to the bishop; and on the archbishop's proposal and by the king's command, the bishop exchanges the same token of reconciliation with the abbot of Battle and with Richard de Luci.

* * * *

(fol. 106*.) Apposito ad patres suos in senectute bona Theobaldo Cantuariensi archiepiscopo, successit ei nomen officiumque suscipiens archiepiscopi Thomas Cantuariensis archidiaconus, domini regis cancellarius, quem superior edidit narratio cum bonæ memoriæ abbate Walterio adversus Cicestrensem episcopum Hilarium viriliter stetisse, seque pro defensione libertatis ecclesiasticæ Sancti Martini de Bello advocatum exhibuisse; cujus meritorum memoria tanto debet apud ejusdem ecclesiæ fratres esse celebrior, quanto ad eorum tuendas libertates dignoscitur fuisse sollicitior. Erat quidem, dum cancellarii fungeretur officio, inter quoslibet post dominum regem

Thomas becomes archbishop.

nominatos in regno nominatissimus, inter quoslibet potentiores potentissimus, inter quoslibet regis familiares familiarissimus. Procuravit itaque rex omni cum instantia quatenus archiepiscopatus Cantuariensis apicem consequeretur, cujus dignitas inter ecclesiasticos honores prima in regno esse dignoscitur. Putabat namque eum ex antiqua familiaritate in omnibus quæ vellet assensum præbiturum, nec sibi quavis occasione in aliquo contradicturum. Verum eo talia proponente, Deus longe aliter dignatus est disponere. Adeptus siquidem tantæ dignitatis apicem vir venerabilis Thomas plus cogitabat de onere quam de honore, plus de curæ pastoralis gravitate quam de temporali dignitate. Honores in eo (secundum vulgare proverbium) mutabant mores; non, ut fere omnium mos est, in deterius, sed per singulos dies in melius. Veterem namque hominem, qui secundum sæculum erat, exuens, novum hominem, qui secundum Deum creatus est, satagebat induere.

His change
of course.

Cœpit interea rex velle opprimere dignitates ecclesiasticas, archiepiscopi et suffraganeorum ejus assensum exigens. Consentientibus episcopis non consensit archiepiscopus, defensorem se exhibens ecclesiæ, non impugnatorem. Exarsit igitur adversus eum rex cum episcopis et regni optimatibus, ut jam nihil esse videretur antiqua dilectio concepti circa eum odii comparatione. Stetit nihilominus tamen ipse pro ecclesia, sed solus. Adversantibus sibi cunctis, cum nemo secum ageret, solusque agens parum aut nihil proficeret, videns periculis pericula succedere, elegit potius spontaneum subire exsilium quam dignitatis ecclesiasticæ præsentialiter videre dispendium. Transferens itaque seipsum de medio iniquitatis, Francorum regnum adiit, pacem quærens in solo alieno quam non habebat in proprio. Exsulabat ergo pauper et egenus, rerum ac possessionum suarum fructuumque ex eis provenientium potestate mox spoliatus. Quot passionibus sex exsilii sui annis subjacuerit, per neminem præter ipsum potuit exprimi, quia nemo

The king's
measures
against the
clergy.

The arch-
bishop
opposes
them.

His exile.

Banish-
ment of
his kin-
dred.

præter ipsum habuit experiri. Inter innumera flagitia sibi enormiter illata hoc videtur flagitiosissimum, quod, cum ipse in persona propria deesset ad injuriam, exarsit indignatio in universam ejus cognationem. Additi sunt siquidem proscriptioni¹ quotquot videbatur habere propinquos et benivolos, cum exsule exsules, et quæ deesse videbantur passionum ejus passionibus suis adimplentes. Erat visu nimium miserabile dum non ætati, non sexui, non conditioni pepercit tanta crudelitas, compulsis egredi prægnantibus cum parvulis pendentibus ad ubera, juvenibus etiam cum veteranis baculo regentibus membra debilia.

His return
to Eng-
land.

The
murder.

Conse-
quences
of it.

Exsili anno septimo jam inchoato visus est eum rex recepisse in gratiam, reformataque specietenus pace permisisse quatenus exsilium patria commutans pacifice remearet in Angliam. Repatrians itaque patriarchatus sui adiit ecclesiam, promissa pace frui cupiens, nec tamen promissam inveniens. Vix enim per mensem in ecclesia sua resederat, et ecce insurgentibus in eum quatuor militibus a curia regia venientibus, (non dico missis,) in ecclesia pro ecclesia perimitur pastor ecclesiæ a regeneratis in Christo et ecclesia, jam tamen tanto commisso flagitio alienatis ab ecclesia. Terras celerius percurrit, maria pertransit, fama tam enormis sceleris, et clamore de terris ad cælos ascendente mox ostenditur de morte præsulis quod sit martyrium, ubique terrarum coruscante frequentia miraculorum. Videbatur interea martyr Domini, immo pro martyre suo Dominus, innoxii sanguinis ultionem quærere, cum rex regis filius in regem patrem suum insurgens eum quampluribus procerum regni consentientibus, multis etiam opem præstantibus, regno conatus est expellere. Erat igitur pater omni destitutus consilio atque solatio, hinc eum sæva memorati flagitii redarguente conscientia, inde inevitabili imminente periculo, quippe cum filius ejus parata² navium

¹ *præscriptioni*, Ed.

| ² *pauca*, Ed.

multitudine in transmarino littore cum intolerabili exercitu armatorum regnum jam videretur occupaturus. Sic in arcto positus didicit humiliari, et jam feritatis oblitus Cantuariam celerius adiit, discalceatisque pedibus cum appropinquaret civitati sepulcrum beati martyris petiit, se reum confitens, veniam postulans, dignum poenitentiae fructum promittens. Memor Dominus cum martyre suo solitae miseriae non distulit humiliato misericordiam praestare, subitum quendam timorem hostibus ejus immittens, ut mox mutato consilio ceptis desisterent, et a mari quod transnavigare paraverant pedes retraherent.

The king's penance.

II.

From Walter Map (or Mapes) *De Nugis Curialium*,
c. 23.¹

Aderam in mensa bonae [memoriae] Thomae, tunc archiepiscopi Cantuariæ; assidebant ipsi abbates albi duo, multa referentes viri prædicti, Barnardi scilicet, miracula, sumentes exordium inde quod ibi legebatur epistola Barnardi de condemnatione magistri Petri, principis Nominalium, qui plus peccavit in dialectica quam in divina pagina; nam in hac cum corde suo disseruit, in illa contra cor laboravit, et multos in eisdem labores induxit. Legebatur epistola dompni Barnardi Claræ-vallensis abbatis ad Eugenium papam, qui suus fuerat monachus, quem illius ordinis nemo secutus est ad sedem illam. In epistola continebatur illa, quod magister Petrus instar Goliae² superbus esset, Ernaldus de Brixia signifer ejus, et in hunc modum pessimum plurima tunc occasione sumpta laudabant abbates illum Barnardum,

Account of a conversation at the archbishop's table about St. Bernard's miracles and his controversy with Abelard.

¹ Pp. 41, 42. Edited by T. Wright for the Camden Society, 1850, from MS. Bodl. 851.

² "Procedit Golias procero corpore, nobili illo suo bellico apparatu circummunitus, antecedente quoque ipsum ejus armigero,

"Arnaldo de Brixia." (Bernard. ep. clxxxix. 3, Migne, Patrol. clxxxii.) This letter, however, was addressed, as Mr. Wright truly says, not to Eugenius III., but to an earlier pope, Innocent II.

et extollebant ad astra. Johannes ergo Planeta, de magistro bono quod nolebat et dolebat audiens, "Unum," inquit, "in Monte Pessulano vidi quod multi mirabantur miraculum." Et rogatus ut diceret, ait, "Illi quem merito prædicatis magnifico viro dæmoniacus quidam ligatus in Monte Pessulano præsentatus est ut sanaret eum. Ipse super asinam magnam sedens imperavit immundo spiritu[i],¹ populo qui supervenerat tenente silentium; et ait tandem, 'Solvite vinctum et sinite liberum.' Dæmoniacus autem, cum se dimissum sensit, lapides in ipsum abbatem quacumque potuit misit, instanter fugientem persequens per vicos donec lieuit; etiam et a populo captus in ipsum semper oculos habebat, quia manus tenebantur." Displicuit autem hoc verbum archipræsuli, et ait Johanni quasi comminans, "Hæccine sunt miracula tua?" Tum Johannes, "Miraculum dignum memoria dicebant hoc qui tunc affuerunt, quod omnibus mitis et benivolus fuit arripiticius, et hypocritæ soli molestus; et adhuc id mihi præsumptionis castigatio fuit."

[Another conversation with Becket when chancellor is reported in the same book (p. 99); but his share in it amounts only to a question, "Quæ fides, id est fidelitas, eorum [Walensium], et quando credi possint?"]

III.

An altar in honour of St. Thomas erected by his old fellow-student Everlin, abbot of St. Laurence's at Liège.

From the *Historia insignis Monasterii S. Laurentii Leodiensis* (in Martene, *Collectio Amplissima*, iv. 1090).

Domnus abbas Everlinus (A.D. 1161–1183) . . . construxit domum abbatiæ majorem, quæ dicitur domus abbatis, in qua ordinaverat oratorium et altare in honorem SS. Lucæ et Mauritii consecrandum. Sed cum his temporibus sanctus Thomas Cantuariensis martyr Domino consecratus multis miraculis claresceret, in ejus

¹ *spiritu*, Wright.

honorem prædictum altare consecratur, ex amore quem erga eum habuerat cum secum studeret Parisius; quod fuit primum altare in ejus honore consecratum in istis partibus.

IV.

From *Bothonis Chron. Brunsvicensium* (in Leibnitz, *Scriptores Rerum Brunsvicensium*, iii. 353).

1194. In dussem jare wart gekoren de seventeynde ertzebischoff to Meydeborch, unde de heyt Byschoff Ludeleff Syne olderen satten öne [öme?] to der schole to Halverstadt, unde kam to Parys, dar wart he sunte Thomas van Kantelber scholer, unde was dar twintich jare.¹

Ludolf, archbishop of Magdeburg, said to have been a pupil of Thomas at Paris.

V.

From the *Historia Pontificalis*² (in Pertz, *Monumenta Germaniæ Historica*, xx. 523).

[The writer is speaking of the council held by pope Eugenius III. at Reims, in 1148.]

Affuerunt etiam bonæ memoriæ Theobaldus Cantuariensis et Gaufridus Burdigalensis et Henricus Eboracensis archiepiscopi, Sigerius Sancti Dionysii et Baldu-

¹ In addition to the abbot Everlin and to the archbishop of Magdeburg, Conrad, bishop of Würzburg, who was murdered in 1202, is described in a MS. quoted by Böhmer (*Fontes Rerum Germanicarum*, i. Præf., p. 36) as a "contemporaneus" et combursalis beati Thomæ de Kandelburg in studio Parysius; and the statement has often been repeated (e.g., Abel, "Philipp der Hohenstaufe," Berlin, 1852, p. 158; Milman, "Latin Christianity," iv.

31, 1st edition). But this must be a mistake, as Conrad was not born until after 1153, when his mother Adelaide, having been divorced from the emperor Frederick Barbarossa, married Conrad's father. Raumer, "Gesch. der Hohenstaufen," ii. 38, 39, ed. 3; Hurter, "Innocenz der Dritte," i. 475.

² Giesebrecht appears to have proved that this is the work of John of Salisbury (See Stubbs, Pref. to R. de Diceto, I. xxiv).

inus Castellionis super Secanam abbates, et qui adhuc supersunt, Thomas Cantuariensis et Rogerus Eboracensis archiepiscopi, et alii plurimi quos enarrare longum est.

VI.

From *Johannis Iperii abbatis Chronicon Sythiense S. Bertini* (in Martene and Durand, *Thesaurus Novus Anecdotorum*, iii., 656–7.)

[The section, which bears the title of *De Exsilio sancti Thomæ, Cantuariensis Archiepiscopi*, is compiled from various sources; but the following sentences appear to be peculiar to this Chronicle.]

When king Henry banished the archbishop's kindred and adherents :—

Connexion
between
Canterbury
and St.
Bertin's.

Thomas
helps the
abbot of
St. Bertin's
to get a
privilege
from the
pope.

In hoc monasterio S. Bertini recepti fuere plures monachi Cantuarienses, cum priore et familia eorum. Illud enim Cantuariense cathedrale monasterium a longis retro temporibus fuit semper et est de specialibus societatibus nostris. Procurator autem noster, qui cum eo ex mandato abbatis nostri a Suessione usque Senonas perrexerat, auxilio beati Thomæ a papa Alexandro privilegium obtinuit, ut abbas noster pro causa ecclesiarum in diversis diocesisibus constitutarum non teneretur ad synodum episcoporum illorum locorum etiam vocatus accedere. (col. 656.)

Thomas on
his return
from exile
is escorted
by count
Philip of
Flanders,
and conse-
crates a
chapel for
him.

Anno sequente [1170], qui fuit septimus annus exsilio sui, in Adventu parum ante Natalem Domini beatus Thomas ad sedem suam revertitur, Philippo Flandriæ comite per Flandriam usque in Angliam conducente et concomitante. In transitu ipse beatus archipræsul capellam in Male, hospitio Flandriæ comitis, consecravit. (col. 657.)

VII.

From the *Historia Vizeliacensis*, by Hugh of Poitiers
(Migne, *Patrol. Lat.*, exciv.)

After an account of the contest between Henry II. and the archbishop, to the time of the settlement at Pontigny—

Rex autem Ludovicus pro his et pro aliis negotiis ad regem Anglorum Henricum misit, indixeruntque reges mutuum colloquium; cui colloquio cum interesse Alexander disponderet, venit Parisius. Quod ut rex Henricus cognovit, colloquium indictum Ludovico regi demandavit,¹ infestus Alexandro ob invidiam Thomæ Cantuariensis. (col. 1644.)

An intended meeting between Henry and Lewis broken off.

Post hæc missi a comite [Nivernensi] expostulaverunt ab abbate expensam procurationis festi beatæ Mariæ Magdalænæ, et alia quædam ridicula. Quibus abbas respondit, "Quando comes, facta mecum concordia, in communionem ecclesiæ susceptus fuerit, tunc respon-
"debo illi super posita quæstione." Et convenerunt apud Crisenon² archiepiscopus Lugdunensis et archiepiscopus Cantuariensis, tentantes si forte componere possent inter abbatem et comitem atque comitissam. Sed frustra laboratum est. (col. 1672.)

The archbishop seeks to reconcile the count of Nevers and the abbot of Vezelay.

VIII.

From the *Chronicon Andrensis Monasterii* (in D'Achery, *Spicilegium*, folio edition, Paris, 1723).

Qui [Thomas] dum de exilio rediret, et per terram Gisenensem transitum faceret, a domno Petro abbate, jussu Balduini comitis, quem (sicut supra diximus),³ sacramentis militaribus imbuerat, a mona-

The archbishop being unable to visit Andres in his return,

¹ *declinavit?*

² A nunnery near Vermanton, in the diocese of Auxerre.

³ This refers to a passage on the preceding page—"Arnoldus comes
"Gisnensis, et Balduinus filius ejus,

bestows
his blessing on the
monastery.

sterio Sancti Bertini usque ad Gisnes circumductus fuit, et ibidem in castro comitis in summa gloria, debito honore et reverentia, cum suo milite hospitium suscepit; ad petitionem autem abbatis, dum a parte occidentali hujus loci per stratam publicam iter faceret, et iter accelerando huc divertere non posset, elevata dextera locum hunc benedixit; et ab illo die et deinceps in benedictionibus dulcedinis eundem locum Deus prævenit.

He takes
spiritual
counsel
with the
count of
Guisnes's
chaplain.

Mañe facto, antequam gloriosus pontifex de castro exiret, audiens opinionem viri Dei Gusfridi, in capella comitis capellani, in secreta confessione et vitæ prioris plenitudine, ejus humiliter consilium expetiit, et suis se precibus commendavit, sicque ad mare properans quidquid Deus [de] se disponderet patienter expectavit. (ii., p. 812).

The translation.

Anno Domini MCCXX. gloriosi martyris Christi Thomæ Cantuariensis archiepiscopi facta est sollemnis elevatio a domino Stephano Cantuariensi et domino Willelmo Remensi archiepiscopis, adstante Henrico rege Anglorum, adhuc puero, et domino Pandulfo, apostolicæ sedis legato, Norwicensi episcopo, et aliis episcopis pluribus, tam Francis quam Anglis, præsentibus etiam abbatibus quamplurimis, et diversorum ordinum prælatis, clericorum quoque, baronum, militum, et aliorum innumera multitudine, ex omni fere natione quæ sub cælo est. Hos omnes præfati martyris pius amor ad sui præsentiam attraxerat, et tamen multo plures memoratus dominus archiepiscopus per litteras suas de omnibus regionibus invitaverat, et nobile palatium, sic-
ut adhuc cernitur, eorum¹ receptioni præparaverat: de qua festivitate mira possemus dicere, nisi modum timeremus excedere. (p. 860.)

“ jam adultus, et a beato Thoma
“ adhuc cancellario cingulo militiæ
“ decoratus.”

¹ *pænitudine?*

² *earum*, Ed.

IX.

From Andreas Marcianensis (prior of Marchiennes),
Chron. de Regibus Francorum (Bouquet, xiii. 423),
 giving an account of Lewis VII.'s pilgrimage to
 Canterbury :—

King
 Lewis
 offers at
 the shrine
 a ring
 which he
 had refused
 to the
 saint in
 life.

Etiam annulum quem, sicut dicitur, B. Thomæ adhuc
 viventi quandoque denegaverat, ei nihilominus obtulit,
 pretiosum in se sapphirum continentem, et multas
 postea ægritudines medentem.¹

X.

From Petri Cantoris (ob. A.D. 1197), *Verbum Abbreviatum*, c. 28 (Migne, *Patrol.* ccv.).

Beatus Thomas Cantuariensis, ut simoniam a domo
 sua penitus amoveret, instituens magistrum Arnulphum
 cancellarium, cum² juramento astrinxit, quod nec cum
 pactione nec sine pactione usque ad canipulum pro officio
 cancellariæ administrando acciperet.

The arch-
 bishop's
 precaution
 against
 simony.

XI.

From the *Magna Vita S. Hugonis Episc. Lincolnensis*
 (ob. A.D. 1200), iv. 7 (p. 188, ed. Dimock ; cf. Migne,
Patrol. cliii. 1020).

(When the bishop blamed his archdeacons for exacting
 fines instead of penance)—

Illis interdum pro se allegare studentibus, ac dicen-
 tibus beatissimum archiepiscopum et martyrem Thomam
 hujusmodi a delinquentibus sumpsisse mulctas, ille con-
 festim respondebat : " Credite mihi," inquit, " non id-
 " circo sanctus fuit ; alia enim virtutum merita sanctum
 " exhibuerunt, alio meruit titulo palmam reportare
 " martyrii."

St. Hugh
 on the
 arch-
 bishop's
 commuta-
 tions of
 penance.

¹ Comp. vol. ii., 298.

| ² *cum* ?

IX.

INCIPIT

VITA BEATI THOMÆ,
MARTYRIS ET ARCHIEPISCOPI CANTUARIENSIS,

*De plurimum narratione collecta, magis extensa quam
sit infra, quam scribi fecit Dominus PETRUS
ROGERII, GREGORIUS PAPA XI.*¹

Post summi favoris dote vestitos præclaros pugiles, qui auspicato pugillari a cunis, ut vagiit, usque mucronem, quo occubuit, Thomæ depinxerant², universa, si in opus simile pygmæam manum exteudam ad calamum, erga benevolos deprecatur præsumptionem³ imperiosæ vires amoris in martyrem. Porro Joannes Saresberiensis, magister Heribertus de Boseham, Willelmus Cantuariensis, Alauus abbas Theokesberiensis,⁴ quatuor veredarii,⁵ delinificæ⁶ linguæ quadriga, per quatuor mundi climata nostri aurigarunt agouem athletæ, et vernautis⁷ purpura eloquii excellentis inaurantes materiæ majestatem per se commendabilem potentia plus placendi festinant historiam. At hic contractæ froutis imaginari mihi videor objecta: "Quid igitur, consummato opere, tibi sumis operis, consumis operam, fesso- que milite, campo uudato, serus præliator cassas ducis excubias? Quid sumpto bravio, gigaute sopito, inaue se nauus præcingit ad stadium? Quid, cygneo illo tubis ductilibus decautato, fragili modulari paras aveua, cum uec de diceudis aliquid omissum, nec quidquam de dictis limam timeat?"⁸

Paucis, oro, sustineat sugillator meus, si forte uævum temeritatibus queat eluere professio veritatis. Historiographos superiores⁹

¹ The preface to the First Quadri-
logus is entirely different from this,
and has been already given (vol. ii.
pp. 353-355, "Professores . . .
solliciti sunt;" pp. 451, 452,
"Pie igitur . . . oratio."

² *depinxerant*, Vat. H. V.; *de-
pinxerunt*, L.

³ *præsumptionem*, H. V.; *præ-
sumptioni*, L.

⁴ *Dcoesberiensis*, L.

⁵ *veredarii*, H. V.; *vere clari*, L.

⁶ *delinificæ*, V.; *de linifice*, Vat.;
Deilinificæ, L.

⁷ *vernantis*, H. V. Vat.; *in mancis*,
L.

⁸ *limam timeat*, H. V.; *limari ti-
meatur*, L.

⁹ *superiores*, V. Vat.; *prædictos*,
H.

relegenti occurreret hinc mater tædii, extensa prolixitas, hinc exprimendæ veritatis noverea, succincta brevis. Heribertus, utpote qui per singula dicere potuit ex sententia, "Qui quæ vidit Joh. iii. 32. et audivit testatur," amore magistri¹ extra metas actus compendii, cum nihil linquit intactum, narrationem protelat in immensum. Joanni² potestatis publicæ turbine mota procella citra perfectum stylum excussit. Reliqui duo nec satisfacere,³ rei⁴ gestæ summum sitienti, nec fastidiosi lectoris evasere supercilium. Hinc mihi studium opus compendiare sumptuosum, brevitate consulere⁵ delicatis, nec studiosos fraudare veritate. Ob id vel maxime cum dicacioribus,⁶ Heriberto scilicet et Wilhelmo, diffusioris sylvæ percurrens opaca; cum castigatioribus,⁷ Joanne videlicet et Alano, contractoris hortuli sinum⁸ ingressus, ex omnibus micantiores mihi flores congressi,⁹ exceptorisque functus officio aliena respersi codicem redolentia, de totius structura fabricæ nihil mihi approprians præter rudem schedulam,¹⁰ fundamenti locum mendicantem.

Sed¹¹ et ne in aliquo liber furti oblitteretur calumnia, auctores domesticos gerit in margine pagina peregrina,¹² ut de communi quid singuli sibi specificent operis, e regione locatum nomen loquatur opificis. Sane quia sine fili catena in vestem non conveniunt commissuræ, nec sine¹³ cæmenti fœdere lapides levantur in murum, ansas tantum cortinis innexui, tabulisque inserui incastraturas,¹⁴ quibus firmiter cohæreant, quæ hujus contignant¹⁵ tectum¹⁶ fœderis. Ut autem in spatiosi campi latitudinem transvolandam equus admissus, si ad horam lora retrahas, pede parum feriato novum ardentius fervet ad cursum, ita et nos, ut lectori subinde a cœpto respiranti demum hilarior renascatur aviditas lectionis, in tres partes opus distinximus.

Prima, a puero ad exsilium extenta, instar sinapis minutissimæ fidem mentis sevit¹⁷ in hortulo; quem primum præ parvitate resupinæ pompæ sæcularis fefellit intuitum, sed postea, altiore

¹ *magistri*, H. V.; *magno*, L.

² *Joanni*, H.; *Joannes*, L.

³ *satisfacere*, Vat.

⁴ *rei* . . . *evasere*, H. V.; *nec evaserunt*, L. (omitting the other words).

⁵ *consulere*, H. V.; *consulens*, L.

⁶ *dicacioribus*, H. V.; *ditatoribus*, Vat.; *dilatatoribus*, L.

⁷ *castigatioribus*, H. V. Vat.; *castigatoribus*, L.

⁸ *sinum*, H. V. Vat.; *sim*, L.

⁹ *congressi*, Vat.

¹⁰ *scedulam*, H. V.; *sordulam*, L.

¹¹ *Sed*, om. H.

¹² *peregrina*, H. V. Vat.; om. L.

¹³ *sine*, H. V. Vat.; om. L.

¹⁴ *incastraturas* (Exod. xxvi. 17, Vulg.), H. V. Vat.; *incrustaturas*, L.

¹⁵ *contingant*, H.; *contingnant*, V.; *contingant*, L.

¹⁶ *tecum*, Vat.

¹⁷ *sevit*, V.; *servit*, Vat.; *serit*, L.

evadeus in arborem, avibus cæli requiem ministravit et umbram.

Secunda sub exilio trituræ textit acerbitem, ubi spe requici, quam sibi præparavit in horreo, ab arca resilire triticum supersedit.

Tertia in passione supercinentiorem aggressa viam apostoli, ut Christum lucrifaceret, propriæ vitæ factus prodigus, cruoris probavit¹ profluvio quod nec gladius nec mors cum separare prævaluit a caritate Christi. Ibi nutantem ecclesiæ libertatem in statum eveheus firmiorem, sui objectu sanguinis imminenti jam repellit ruinam. Et quod nos infirmiores, etiam ad nomen lupi trepidantes, eventu ducimus² impossibile, ipse leoni occurrens factu facile suo monstravit exemplo; quod scilicet, "bonus Pastor animam suam dat pro ovibus suis."

Verum si³ in opusculi hujus laniationem edax exacuat livor mordicium,⁴ unum quod objiciam, mutuo sumpsit responsum:

"Omnibus invidetas, livide, nemo tibi."

*Explicit Prologus.*⁵

¹ probavit, H. V. Vat.; om. L.

² ducimus, H. V.; duximus, L.

³ Verum si, H. V. Vat.; Versus, L.

⁴ laniationem . . . mordicium, H.

V. Vat.; laudationem edere exacuit livorem mordacium, L.

⁵ Here follow in H. the headings of the chapters of Book I.

INCIPIT

TRACTATUS

DE

VITA ET PASSIONE BEATI THOMÆ,
 ARCHIEPISCOPI ET MARTYRIS, E DIVERSIS
 AUCTORIBUS EXCERPTUS.

(1.) *Qualis fuit in adolescentia.*Beatus igitur Thomas,²WILLELMUS, 3.¹

Londoniensis urbis indigena, parentum mediocrium proles
 illustris, JOANNES, 302.

quasi ex myricis³ cedrus excrevit, et majores radice sua ramos WILLELMUS, 3.
 expandit. Quem secundum utrumque hominem multiplici naturalium gratia bonorum bonitas ditavit divina, ut in ministerium magnum vas videretur excisum, et ex naturæ beneficiis futurus prædiceretur antistes. Nam sermone jocundus erat et modestus, quem blandum pueri, comem juvenes, gratum senes metirentur.⁴ Procerus ad elegantiam, morigeratus ad exemplum, prudens ad sapientiam, facie juvenilem venustatem præferebat, et virilem gravitatem. Postquam vero litterarum studiis traditus liberales artes attigit, quatenus lascivia ætatis et angustia temporis permisit, in illis profecit.

Ab ineunte ætate, sicut referre solitus erat, didicit a matre JOANNES, 302.
 timorem Domini, et beatam virginem⁵ Mariam, tanquam ducem viarum suarum et vitæ patronam, dulcius invocare, et post

¹ The references to the various writers are according to the present edition, where William of Canterbury is in the first volume; John of Salisbury, Alan of Tewkesbury, and Benedict of Peterborough in the second; and Herbert of Bosham in the third. With this explanation, it will be enough to indicate the pages from which the extracts

are taken, without naming the volumes.

² *Beatus igitur*, H. ; om. V. L.

³ *miricis*, H. V. L. ; *miritis*, Vat. ; *mirtis*, N.

⁴ *metirentur*, H. V. ; *merirentur*, Vat. ; *mirarentur*, L.

⁵ *virginem*, H. V. Joh. ; *Dei genitricem*, L.

Christum in illam totam¹ fiduciam jactare. Publice mendicantibus pleno compatiebatur affectu et subveniebat effectū,² ut cum beato Job dicere posset, "Ab initio coaluit mihi miseratio, " et pietas de utero matris meæ egressa est mecum."³

WILLELMUS, 3. Matre vero defuncta, sibi patrique relictus, quem incendia crebra⁴ attenuabant,⁵ vigesimum secundum ætatis annum otio impendit, et tandem uni civium vice tabellionis adhæsit. Liberalium denique disciplinarum scholas egressus,

JOANNES, 302. ad curiales se transferens occupationes,

WILLELMUS, 3. cœpit in florem sæcularis prudentiæ pubescere, et fructum discretionis polliceri.

JOANNES, 302. Tanto itaque rationis vigeat acumine, ut prudenter inauditas et difficiles solveret quæstiones, adeoque felici gaudebat memoria, ut quod semel in sententiis aut verbis didicerat, fere quotiens volebat, posset sine difficultate proferre. Quod multi litteratiores assequi non valentes, tantam mentis perspicacitatem, præsertim in homine variis occupationibus dedito, miraculo ascribebant.⁶

WILLELMUS, 4. Nimirum dispensatio Divina quem vocabat ad majora ita erudiebat et exercebat in minoribus, quasi in quibusdam futurorum præparatoriis,

JOANNES, 302. ut⁷ in collationibus aut cursu sermonis (ut dici solet) ad manum necessaria haberet.⁸

¹ *dotem*, Vat.

² *et . . . effectū*, H. V. Joh.; om. L.

³ "Ab infantia mea crevit mecum miseratio; et de utero matris meæ egressa est mecum." Job xxxi. 18. (John of Salisbury omits *meæ*).

⁴ *civitatis*, ins. Will.

⁵ *attenuabant*, Vat.

⁶ *miraculo ascribebant*, H. V. Joh.; om. L.

⁷ *ut ei . . . necessaria ministraret*, Joh.

⁸ The first book of the First Quadrilogus begins with an extract from Edward Grim, "Electus igitur . . . veritati" (vol. ii. pp. 356, 463). The second chapter contains the fabulous account of the archbishop's birth (vol. ii. pp. 453-458, "Nunc . . . gratiosum"). Then follows (c. 3) a passage from Grim (vol. ii. pp. 356-358, "Brevi ergo . . . figuravit"). C. 4 contains, in addition

to matter from William of Canterbury and John of Salisbury, Herbert's story as to the keys of Paradise (vol. iii. p. 162); Fitzstephen's account of the archbishop's education at Merton abbey, and of his father's visit to him (vol. iii. p. 14); and the story of his escape from death in a mill, as related by Grim (vol. ii. pp. 360, 361). This chapter ends with the following words, which the editor cannot trace to any source:—

"Ad præsagium et futuræ constantiæ ferunt adolescentis animo
" tam pertinaciter adhæsisse amor
" rem veri (quamvis sæcularia secta
" retur), ut vix aut nunquam joco
" vel serio quicquam protulerit contrarium veritati; et quam perfecte id ipsum impleverit postquam factus est vir, sequentia declarabunt."

(2.) *Qualiter ad Cantuariensem archiepiscopum se transtulerit.*

Videns vero

JOANNES, 303.

vas¹ electionis futurum²

in curiis procerum plurima contra honestatem cleri geri,³ et JOANNES, l.c.
convictum⁴ eorum proposito,⁵ cui addictus erat, perniciosius ad-
versari, instinctu potius gratiæ et ducatu, quam consilio ami-
corum aut interventu, se ad patrem piæ recordationis Theo-
baldum Cantuariensem archiepiscopum,

quasi post biennium vel tricennium contulit,

WILLELMUS, 4.

et promerente industria,

JOANNES, l.c.

gratisque suffragantibus obsequiis,

WILLELMUS,
l.c.

inter primos et præcipuos ejus familiares in brevi admissus JOANNES, l.c.
est. Qui videntes eum in necessitatibus expediendis prudenter
agentem, et in consilio providum, cum eo sociale fœdus inierunt,
condicentes ut in petendis⁶ sibi ecclesiasticis beneficiis suffra-
gium suum communicarent. Erant autem tres: Rogerus Neu-
striensis,⁷ Joannes Cantuariensis, Thomas Londoniensis. Itaque
primas pauca agebat quibus omnes vel unus ex istis non in-
teresset.

Quot autem et quantos ibi pro ecclesia Dei labores Thomas JOANNES, 303-4.
pertulerit, quotiensque pro expediendis necessitatibus ecclesias-
ticis apostolorum limina visitaverit, quam felici exitu quæ sibi
injuncta fuerant expedierit, nequaquam dictu facile est. Ut
vero in causis perorandis et decidendis, et populis instruendis,
a Deo prædestinato facilitas pararetur antistiti, juri civili⁸
operam dedit.

Cernens itaque pontifex ex nova hac arbore nova quædam HERBERTUS,
tunc virtutum germina pullulare, hanc Domini plantationem¹⁶⁸
inter poma convallium⁹ in horti Sponsi plantare disposuit.

Et ut per experientiam rerum facilius dispensationis eccle- JOANNES, 304.
siasticæ usum consequeretur, a præfato archiepiscopo sanctæ
Cantuariensis ecclesiæ, a cujus uberibus coaluerat, archidiaconus
constitutus est,

ut¹⁰ sic, Deo ordinante, tempore suo, gradu suo, locoque suo, WILLELMUS, 4.
archidiaconus in archiepiscopum promoveretur.¹¹

¹ *vas . . . futurum*, not in John.² *futurum*, H. V. ; *futura*, L.³ *geri*, H. V. Joh. ; om. L.⁴ *convictum*, V. Joh. ; *convinctum*,
L.⁵ *proposito*, V. H. ; *propositum*, L.⁶ *in petendis*, H. V. Will. ; *de im-
petendis*, L.⁷ *Neustriensis*, H. V. Will. ; *Neut-
nensis*, Vat. L.⁸ *et sacris canonibus*, ins. Joh.⁹ *poma convallium* (Cantic. vi. 10),
H. V. Vat. Herb. ; *pomeria ac poma
qualia*, L.¹⁰ *forsan ut for ut sic*, Will.¹¹ in the chapter which corre-
sponds to this, the First Quadri-

(3.) *Quomodo cancellarius factus est.*¹

WILLELMUS, 4. Succedente itaque post modicum Henrico, duce Nortmanniæ et Aquitaniæ, Stephano Anglorum regi in regnum, elaboratum est ab antedicto archiepiscopo, suspectam habente novi regis adolescentiam, quam pravorum hominum consilia pervertere moliebantur, ut archidiaconus suus efficeretur regis collateralis et cancellarius, cujus ope et opera

JOANNES, 304. novi regis, ne sæviret in ecclesiam, impetum cohiberet, et consilii sui temperaret malitiam, et reprimeret audaciam officialium, qui sub obtentu publicæ potestatis, et prætextu juris, tam ecclesiæ quam provincialium facultates diripere conspiraverant.

HERBERTUS, 172. Cernebat quippe pontifex juvenem, cujus mores et industriam in variis jam rerum² eventibus expertus fuerat, in agendis strenuum, in consilii fidum, in dubiis securum, in adversis magnanimum, in apparatu magnificum, in largiendo munificum, ad jussa promptum, in obsequio sedulum, in omni denique opere providum et circumspectum. Unde et talem aula dignum, et aulæ gratum futurum, nec immerito, arbitrabatur, sperans exinde nihilominus eo procurante inter regnum et sacerdotium deinceps pacis gratiam et unitatis vinculum firmitus observari.³ Agente igitur et procurante pontifice Thomas aulam ingreditur, et tribuente rege officium cancellariæ suscepit.

(4.) *Qualis fuit⁴ in cancellaria.*

HERBERTUS, 1.c. Archilevita igitur aulam ingressus, et in aula (ut diximus) cancellariæ officio mancipatus, levitam pro tempore exiit, et cancellarium induit,

WILLELMUS, 5. regis siquidem se conformans moribus, pariter nugis vel seriis intendere, pariter venari, et idem prandendi⁵ dormiendique tempus observare satagebat. Ad hæc curiales facetias amplecti, numerosa clientela gaudere, gloriam quærere, popularis auræ flatibus⁶ delectari. Nam, ut de supellectili taceam, frænis utens argenteis, spumosis⁷ thesaurum lupatis inferebat, mensas et expensas comitum antecedeat, ut ex

logus borrows passages from Fitzstephen (pp. 16, 17) as to Thomas's learning, his studies at Bologna and Auxerre, and the value of the archdeaconry.

¹ *sit*, Vat.

² *rex*, Vat.

³ *observari*, om. H. V. Herb.; *annecti* interlined in H.

⁴ *fuerit*, Vat.

⁵ *cœnandi*, Will.

⁶ *flatibus*, H. V. Will.; *flacibus*, Vat.; *fallacibus*, L.

⁷ *spumosis*, L.

altero parum archidiaconi videretur reminisci, ex altero maleficiis putaretur uti. Veruntamen licet ei mundus in omnibus lenociniis suis adulari et applaudere videretur, tamen (quod rarius¹ accidere solet) in affluentia rerum mirandus et imitandus erat corporis castitate, ut secundum vanitatem et castitatem derisorem beati Martini Britium videretur exhibere. Et quia tempus admonet, libet iuterim quod occurrit expedire. Erat in villa Staffordiæ usque² regales delicias mulier pulchra, ad quam rex consuetudinem habuisse dicebatur. Quæ quia cancellario eo loci³ adventanti xenia⁴ trans mittebat sæpe et multa, æstimabat oppidanus qui eum hospitio susceperat quod mulier eum provocaret ad amplexus,⁵ novumque sibi procuraret amatorem, quia⁶ prope contemptum minus solito fruebatur amore. De quo volens certiorari,⁷ intempestæ⁸ noctis silentio, sumpta lucerna, clam ad hospitis sui cubiculum ingressus est; quod⁹ videns immotum, suspicabatur quod ad eam transisset. Et extollens lumen vidit ante lectum virum procumbentem, pedesque et tibias discoopertum, qui post geniculationes et orationes lapsus fuerat in somnum; et factum est ut religiosus inveniretur qui luxuriosus putabatur: forsân ostendente Domino temeritatem nostram, qui facile judicamus hominem, nescientes quid sit in homine.

(5.) *Quibus obsequiis regis gratiam sit adeptus.*

In omnibus autem¹⁰ lenociniis¹¹ mundi blandientis et pro- WILLELMUS, 5. speritatis arridentis applausu, memor Thomas conditionis suæ et oneris¹² sibi impositi, quotidie, hinc pro domini sui regis salute et honore, inde pro necessitate ecclesiæ et provincialium, contra bestias curiæ pugnavit, et, quatenus regia severitas et reverentia permisit, contra regem contendens, tanquam quodam futurorum præsagio sub pacis tempore dimicabat¹³ in acie.¹⁴

¹ *carius*, Vat.

² *ad*, interl. V.

³ *eo loci*, H. V. Will.; *hujus loci*, Vat.; *in hunc locum*, L.

⁴ *jema*, Vat.

⁵ *amplexus*, H. Will.; *amplexum*, L.

⁶ *quæ*, L.

⁷ *certiori*, Vat.

⁸ *in tempestate*, Vat.

⁹ *quod*, H. V. Will.; *quem*, L.

¹⁰ *itaque*, H.

¹¹ *lenociniis* . . . *blandientis*, H. V. Will.; *lenocinantis* . . . *blandimentis*, L.; *leotinis*, Vat.

¹² *oneris*, H. V. L.; *honeris*, Vat. *honoris*, L.

¹³ *dimittabat*, Vat.

¹⁴ Here the First Quadrilogus borrows from Fitzstephen as to the repairs of the Tower of London (19), the chancellor's splendour (22, 23), his warlike exploits (33), and his intimacy with the king (24).

JOANNES, 304.

Tot itaque et tautas variarum necessitatum difficultates sustinuit, tot laboribus attritus est, tot afflictionibus fere oppressus, tot insidiis appetitus, tot laqueis in aula expositus a malitia inhabitantium in ea, ut, sicut archiepiscopo suo et amicis sub lacrymarum testimonio referre solitus erat, sæpe¹ in dies singulos tæderet² eum vitæ suæ, et post vitæ æternæ desiderium super omnia optaret ut absque nota infamiæ posset a curiæ nexibus explicari.

HERBERTUS, 174.

Rex vero, pro ætate sapiens et argutus, juxta jam sæpe dicti pontificis opinionem et votum, præter alia gratiarum dona cancellarium suum quotidie fidum experitur in consiliis et discretum, in dubiis providum et intrepidum, fortem vero in adversis et magnanimum. Ude apud eum ita gratia proficiebat indies, ut in brevi, sicut magnificentia, ita et gratia omnes præcelleret.

175.

Qualiter vero et qua industria munitiones quinque munitissimas,³ Gisortium scilicet et alias quatuor in Franciæ et Nortmanniæ⁴ sitas confinio, domino suo regi, ad cujus tamen⁵ jus ab antiquo spectare diguoscebantur, a rege Francorum per matrimonium, absque gladio et hasta, in omni regum dilectione, acquisierit;⁶ quam audenter, quam streuue, ultra Guasconiam in partibus Tholosanis cum pauca manu militari, domino suo rege ab obsidione Tholosæ tunc recedente, remanserit, captasque in terra illa a rege munitiones conservarit, aliasque in manu forti acquisierit; aliaque multa ipsius in cancellaria opera magnifica, quæ mundus novit, hic pertranseo. Cum⁷ igitur tautis et talibus obsequiis summum apud regem⁸ gratiæ gradum attigisset, jam quasi rerum summam ipsi committens, filii sui Henrici, universorum hæredis, rex tutorem fecit et patrem, ut reputaret ipse filium per gratiam, quem rex ipse genuit per naturam. Et cancellarii quidem gratia apud regem sic erat.

176.

177.

(6.) *Quomodo in archiepiscopum electus est.*

HERBERTUS, 180.

His itaque sic se habentibus, sæpe nominatus Cantuariorum antistes pater Theobaldus, vir omni sanctitate et religione perspicuus, qui Thomæ curru exstiterat et auriga, cum Cantuariensem ecclesiam per annos viginti duos strenue et prudenter rexisset, seu ex jam et plenus dierum, decretam universæ carni

¹ sæpe, V. L. Will.; om. H.² dederet, Vat.³ immitissimas, Vat.⁴ partibus, ins. Vat.; partium, L.; m. II. V. Herb.⁵ tamen, II. V. Herb.; tum, L.⁶ revocaverit, Herb.⁷ Cum, H. V.; Dum, L.⁸ regem, om. Vat.

viam ingreditur. Quod¹ statim cum ad regem et aulicos pervenisset, suspicantur mox omnes et asserunt cancellarium archipræsulis² defuncti successorem futurum. Et id ipsum præconizabat et populus.

Rex autem videns eum officium suum prudenter agentem, et WILLELMUS, 6. fidelissimum sibi, primæ sedi Anglorum præficere cogitavit; credens ipsum tanti quidem honoris fastigio bene sufficientem, quem totiens magnanimum³ in magnis periculis expertus erat, speransque suis hæredibus ad adeundum regnum cum⁴ profuturum, si se fatalis dies rebus humanis immature eximeret, se vero per eum ecclesiastica, ut sæcularia, negotia pro libitu gessurum,⁵ si vita diuturniori frueretur.

Verum rex omnino dissimulat ad tempus; nisi quia archiepiscopatus, sicut et episcopatus et etiam⁶ vacantes abbatiae HERBERTUS, 180. solent, curæ cancellarii et custodiæ traditur. Cancellarius vero, qui quasi præsagus quibusdam conjecturis jam de regis voluntate præsumebat, tamen, sicut et rex, dissimulans, rem tacitus considerabat. Rege itaque tunc in transmarinis partibus agente, et cancellario cum eo, propter Wallensium⁷ infestationes et alia quædam regni negotia cancellarium rex in Angliam mittere disposuit. Qui cum jam suscepta per dies legationis forma, in ipso profectionis articulo ingressus aulam apud castrum quod Falleise dicitur, ut rege dumtaxat salutato mox conficeret iter, vocato eo seorsim rex instillat secretius, "Necdum," inquit, "plene nosti tuæ causam legationis." Et adjecit, "Meæ," inquit, "voluntatis est te Cantuariensem præsulem fore." Cui cancellarius, schemata⁸ quædam risibilia,⁹ quibus tunc indutus erat, subridendo ostendens, et quasi oculis ingerens, "Quam religiosum," inquit, "virum, quam sanctum, in tam sancta sede, et super tam celebrem et tam sanctum conventum monachorum constitui desideras! Scio certissime quia, si Domino disponente acciderit sic, citissime a me avertes¹⁰ animum, et gratia, quæ nunc inter nos tanta est, in atrocissimum odium convertetur. Novi quippe te nonnulla exacturum, et etiam¹¹ in ecclesiasticis te jam multa præsu-

¹ Quod, H. Herb.; Et, L.

² archipræsulem, L.

³ magnum nimium, L.; magnum nimis, H.

⁴ eundem, Will. for ad adeundum regnum eum.

⁵ gessurum, V.; gesturum, L.

⁶ etiam, H.; esse, L.

⁷ Wallentium, H.; Gualentium, V.; Gallentium, L.

⁸ scemata, H. V. Herb.; stemmata, L.

⁹ risibilia, H. Herb.; usibilia, V.; tunc usualia, L.

¹⁰ avertes, H. V. Herb.; auferes, L.

¹¹ etiam, H. V. Herb.; om. L.

“merc, quæ ego æquo¹ animo sustinere non possem.² Et ita
“occasione nacta interponunt se invidi, qui exstincta gratia
“perpetuum inter nos odium suscitabunt.” O mira viri magnanimitas, domino suo comminantis sic, in cujus manu erat adhuc honorem conferre vel adimere! O sincera animi puritas non honorem ambientis, non respuentis tamen!

JOANNES, 305.

Vir enim experientissimus, et bene solitus futura metiri, tantæ curæ periculum satis acute ponderavit, utpote qui longo usu didicerat quid sedes illa haberet oncris, quid honoris. Novcrat etiam³ mores regis, et officialium ejus improbitatem et pertinaciam, et in curia illa quam efficax esset delatorum malitia. Ex quibus veracissime⁴ colligebat quia, si oblatum subiret officium, Dei gratiam amissurus esset, aut regis. Non enim Deo adhærere poterat regiis motibus⁵ obsequens, aut regem non habere inimicum, ei sauctorum præferens leges. Ob hoc quid potius sequeretur non invenit.

HERBERTUS,
181.

Verum⁶ rex, in proposito suo permanens, mox in ipsa cancellarii præsentia, magnis et industriis viris, legationis ipsius in Angliam comitibus, hoc votum suum et desiderium super cancellarii promotione⁷ sacro metropolitanæ ecclesiæ conventui et regni sui clero intimandum sedule injunxit. Et ad unum, inter legatos præcipuum, specialiter sermonem dirigens, Ricardum scilicet de Luci,⁸ “Ricarde,” inquit, “nonne, si mortuus “jaccrem in evispila,⁹ intenderes ut primogenitus meus Henricus in regnum¹⁰ sublimaretur?” Et ille, “Etiam pro posse.” Et rex illi, “Adco volo ut intendas ad cancellarii in sede Cantuariensi promotionem.” In quo certe, sicut in priori cancellarii magnificentia¹¹ et animi absque ambitione puritas, ita et in hoc perspicue videre possimus constantem regis gratiam et regiæ magnificentiae gloriam. Eo ipso, ut fallor, sicut et rerum cito probavit exitus, ad cancellarii sui promotionem ferventior, quo ipsum magnifice locutum sic audierat, et quo minus ambitiosum pensabat.

JOANNES, 306.

Aliquamdiu namque regi et aliis cum promovere volentibus reluctatus est. Sed electio Divina tantum prævaluit, ut sua-

¹ æquo, H. V. Herb.; om. L.² possem, V. Herb.; possim, H.³ etiam, H. V. Joh.; et, L.⁴ veracissime, H. V. Joh.; vivacissime, L.⁵ moribus, L.⁶ Verum, H. V. Herb.; Cæterum, L.⁷ magnis . . . promotione, H. V. Herb.; om. L.⁸ Luti, L.⁹ evispila, H. V. Herb.; sandapila vel sudario, L.¹⁰ regno, H.; regnum, V. L.; regem, Herb.¹¹ magnificentia . . . puritas, H. V. Herb.; magnificentiam . . . puritatem, L.

dente et inducente et instanter urgente venerabili viro Henrico Pisano, presbytero cardinali et sedis apostolicæ legato, desiderio regis acquiesceret et consiliis amicorum. Maluit enim periclitari apud regem, quam desolationem ecclesiæ, quæ multis subiacebat periculis, ulterius prorogari;¹ firmiter in animo suo statuens aut eam de tantæ servitutis miseria liberare, aut ad imitationem Christi animam ponere pro ovibus suis. Potestas enim publica, ecclesiæ privilegium auferens, causas indifferenter ecclesiasticas, sicut mundanas, ad suum revocabat examen; et concitabatur ut populus, sic et sacerdos.

Cancellarius itaque a rege, ut diximus, in Angliam missus HERBERTUS,
182. post paucos dies in Angliam applicuit. Regis autem voluntate et petitione cito post² cancellarii adventum in sancto illo et religioso sanctæ Cantuariensis ecclesiæ conventu, et episcoporum quibusdam³ accitis super cancellarii promotione declarata, mox, ut solet, varia diversorum fertur sententia, et præsertim in sacro illo monachorum conventu, utpote quos præ cæteris contingebat negotium; asserentibus his quia hoc fieri bonum, aliis vero e contra, immo malum. Hi regis gratiam allegabant, et per hoc, tam glorioso inter regnum et sacerdotium mediatore, ecclesiæ deinceps pacem futuram, sicut securam, ita et prosperam; aliis⁴ vero e diverso illam regis gratiam non profuturam, sed eo ipso plurimum ecclesiæ obfuturam opponentibus, eo quod officiales regii, et præsertim quotquot aulici, pontifice non de ecclesia, sed de aula assumpto in ecclesiæ bona liberius grassarentur. Et præterea, quod nimis foret absonum, et omni Divino juri adversum, hominem militari potius cingulo quam clericali officio mancipatum, canum sectatorem et pastorem avium, ovium constituere pastorem; præsertim super tam sanctum monachorum conventum, et super tam grandem et tam⁵ numerosum, qui per totam Angliam diffunditur, Dominicum gregem. Hunc⁶ profecto aulica cupiditate, et voracitate quadam lupina, totius gregis dissipatorem potius et voratorem quam pastorem certissime præsumendum; et qui propter popularis auræ flatum universa cventilet, et aulico fastu expompct.⁷ O quam multos in facto hoc supplantavit suspicio, et in vanitate detinuit sensus eorum! Cernebant quippe hominis vanitatem, de futura, quam necdum videbant, veritate diffisi. O Divina judicia, et si terribilia in consiliis super filios hominum, nihilominus tamen et

¹ prerogari, V.

² post, H. V. Herb.; ad primum, L.

³ episcoporum quibusdam, H. Herb.
L.; quibusdam episcopis, H.

⁴ aliis, Herb.; alii, L.

⁵ tam, H. Herb.; om. L.

⁶ Hinc, H.

⁷ expompct, V. Herb. L.; exponet,
H.

jucunda! O temeraria hominum judicia, quæ et siquando probabilia, fallentia tamen! Ita quidem mundi homines de mundi homine secundum judicium mundi judicabant. Sed longe secus et satius et jocundius de mundi homine, non secundum mundi temerarium, sed secundum jocundum Dei, judicium accidit. Vere jocunda Dei judicia, contra mundi spem, contra omnem mundi suspensionem, educuntis mel de petra, oleumque de saxo durissimo, et de lapidibus suscitantis filios Abrahæ, auferentis etiam et amputantis opprobrium servi sui. [*Psalm.* cxviii. 39.]

Omni igitur inpræsentiarum suspitione amputata, et alteratione omissa, Divinæ, cui cuncta militant, dispensationi regio in hoc voto militante, episcoporum provincialium et conventus sanctæ Cantuariensis ecclesiæ communi omnium¹ consensu et unanimi, Thomas ejusdem² ecclesiæ archilevita in archipræsulem apud Londonias in regio illo et præclaro monasterio quod dicitur Westmunster³ eligitur. Eligitur, inquam, jam in aula annis quinque cancellariæ⁴ functus officio; ætatis vero vitæ [suæ]⁵ annum agens circiter⁶ quadragesimum quartum.

WILLELMUS, 9.

Solus tamen episcoporum Londoniensis oblocutus est. Sed quia⁷ nullis juvabatur studiis, et sua, non quæ Jesu Christi, quæsisse videbatur, ea facilitate sententia plurimorum convinci meruit, qua contradicere præsumpsit.

HERBERTUS
185.

Electus igitur mox filio regis, regni hæredi, Henrico adhuc pucro, et⁸ quem de eximia regis gratia cancellarius quasi in filium et alumnum, (sicut jam præfati sumus,) suscepit, præsentatur, regis patris sui, de mandato patris, in hoc vices gerenti, et electioni ecclesiæ regia conniventia⁹ accedente. Auctoritate quoque regia ab omnibus curiæ nexibus absolutus, liber Anglicanæ ecclesiæ redditur, et in ea libertate ab ecclesia in hymnis et canticis spiritualibus, ut mos est, cum summa jocunditate suscipitur.

(7.) *Quomodo electus ad se sit reversus.*

HERBERTUS,
l.c.

Igitur Thomas, non jam aulæ cancellarius, sed ecclesiæ electus, mox, quasi homo de gravi somno evigilans, quis jam diu fuisset, et qualis deinceps futurus esse debuisset, cum corde suo meditabatur. Et ex meditatione hac concaluit cor ejus, et

¹ omni, V.

² ejusdem, H. V. Herb.; ejus, L.

³ Westmunster, V. L.; Westmuster, H.

⁴ cancellariæ, H. V. Herb.; om. L.

⁵ suæ, H.; om. V. Herb. L.

⁶ circiter, H. V. Herb.; circa, L.

⁷ quia, H. Herb.; qui, L.

⁸ et, om. H.

⁹ regia conniventia, H. V. Herb.; regio assensu vel conniventia, L.

sensim cœpit ignis exardescere, quo novus, qui exstinctus putabatur, homo fatus et coalitus cœpit paulatim coalescere, sed nondum caput erigere. Qui tamen novus homo, quadam discretionis cautela, veteris hominis habitu magis fuit opertus, quam oppressus a veteri, nisi quia ipsa opertio¹ quasi oppressio fuit. Verum mox in ipsa mutationis suæ novitate² novus homo et revelari appetit, et se diutius opprimi non permittit. Electus itaque Londonia, sicut et³ ortus, cum multorum et magnorum comitatu cito post electionem Cantuariam propter consecrationis gratiam proficiscebatur.⁴ Inter itinerandum vero unum ex clericis suis accersivit, ipsi secreto inquires se eadem nocte in visu vidisse venerabilem quandam personam⁵ ipsi adstitisse, et decem ei talenta tradidisse. Et clericus hic Herbertus de Boseham erat. Cujus quidem interpretationem clericus minime tunc advertens de somnii conjectura hæsitabat; sed postquam glorificatus est a Jesu, tunc intellexit hunc præfiguratum⁶ in servo illo evangelico, qui, acceptis in sorte quinque talentis, alia quinque præter sortem negotiando superlucratus est.

Et verum fuit somnium, et interpretatio ejus.

Adhuc autem eundem clericum secretius alloquens subjecit: "Hoc volo, hoc tibi injungo, de cætero, quem me homines esse⁷ dixerint, confidenter et secreto mihi edicito; et si quo vitio laborantem (multa quippe amodo⁸ de me, quæ non mihi dicentur, [audies,]⁹ quemadmodum et de aliis, et præsertim¹⁰ divitibus), pariter et excessum indica, si quo tu ipse me videris et judicaveris excedentem." Et in calce sermonis adjiciens, "Circumspectius,"¹¹ inquit, "et clarius quatuor quam duo oculi vident." O prudentia viri! O forma jam in necdum episcopo episcopalis, certe omnibus, et præsertim episcopis, et admiranda et imitanda! O propheticum, O videns, et¹² videntis animal oculatum, quod ne in distortæ¹³ et anfractuosæ viæ

¹ opertio, II. V. Herb.; operatio, L.

² mutationis novitate, H. V. Herb.; mutaticus novitatis, L.

³ sicut et, II. V.; sicut, Herb.; ubi erat, L.

⁴ proficiscebatur, V. L.; profectus est, H.

⁵ venerabilem quandam personam, II. Herb.; venerandam quandam (om. personam), V. L.

⁶ præfiguratum, H.; præsignatum, V. L.

⁷ esse, H. V. Herb.; om. L.

⁸ amodo de me, H. V. Herb.; a multis de me dicentur, L.

⁹ audies, H.; om. V. Herb. L.

¹⁰ de, ins. V. L.; om. H. Herb.

¹¹ Circumspectius, II. V. Herb.; Circumspectus, L.

¹² et, II. V. Herb.; O, L.

¹³ distortæ, II. V. Herb.; districtioris, L.

et vitæ hujus nocte offendat ullatenus, et ante et retro jam sibi oculos eoaptat. Electus enim iste, needum episcopus, episcopalem tamen jam formam induens, mox elegit quibus istam quasi propriam propriæ visitationis suæ curam injungeret.

(8.) *Qualitersit consecratus, et a quo.*

HERBERTUS,
187.

Motus igitur¹ Londonia, ut diximus, Cantuariam venit, in qua tanquam metropoli, secundum morem et canonum formam, consecratio erat ecelebranda. Ad quam jam consecrationem, ob consecrandi reverentiam, totum fere regnum confluxerat; elerus quidem, ut ex debito, proceres vero regni et magnates, ut regi, cui opus adeo complacebat, pariter et electo, qui de aula prodierat, honoris impenderent gratiam et obsequium. Igitur in sacramentali illo tempore, in illis tam miræ quam mirificæ unctionis diebus, in hebdomada Pentecostes, in sabbatho, temporis et ordinis (ut mox claruit) consonantibus sacramentis, archilevita eeclesiæ electus in sacerdotem ordinatur, in crastino Dominicæ diei in antistitem consecrandus. Verum quis pontificum comprovincialium in consecratione primam manum habere deberet,² deliberatur³ mox inter pontifices. Londoniæ quippe episcopali sede, ad quam id⁴ pertinere dignoseitur, tunc forte vacante, Wintoniensis, qui absentis aut non superstitis Londoniensis vices in provincia gerit, ad se omnimodis pertinere asserebat. At eontra⁵ Roffensis, eo quod ab eeclesiæ suæ fundatione et jure specialis et peculiaris archipræsulis capellanus sit, id suum esse, et non alterius, contendebat. Tandem vero, ob quædam quæ hic inserere prætermitto, salvo in hae parte jure Roffensis eeclesiæ, de Roffensis consensu, venerabili viro, sicut generositate ita sanctitate præclaro, Henrico Wintoniensi episcopo archipræsulis consecratio est delata: et festive supra⁶ modum et magnifice, sicut futurum tantum decebat antistitem, in octavis Pentecostes est consummata. Cui⁷ profecto consecrationi, præter procerum et nobilium regni tanquam turbam innumeram, quibus et⁸ egregius ille adhuc puer Henrius, regis filius et regni hæres, præminebat,⁹ quatuordecim compro-

¹ *Motus igitur*, H. V.; om. L.

² *habere deberet*, H.; *habere debet*, Herb.; *haberet*, V. L.

³ *deliberatur*, H. Herb.; *deliberabatur*, V. L.

⁴ *id*, V. Herb. L.; om. H.

⁵ *econtra*, H. V. Herb.; *vero*, L.

⁶ *supra*, H. V. Herb.; *super*, L.

⁷ *Cui*, H. V.; *Cujus*, Herb. L.

⁸ *et*, Herb. L.; om. H.

⁹ *præminebat*, L.

vinciales episcopi interfuerant, ipso qui consecrabatur archipræsule decimo quinto.

Nuntii vero ad felicitis memoriæ Alexandrum tertium, Romanæ sedis pontificem, confestim directi sunt, qui tunc propter schisma, quod in Romana ecclesia tunc¹ erat, apud Montem Pessulanum morabatur. Qui vero missi fuerant, viri religiosi, litterati, et honesti erant.

Quorum² unus et præcipuus fuit amplectendæ memoriæ magister Adam abbas Eveshamensis;³ quem propter vitæ sanctitatem et morum honestatem et vitæ præminentiam novus iste consecratus, dum cancellarii fungeretur officio, præfatæ abbatiae vacanti paulo ante præfecerat.

Qui venientes insigne illud metropolitanorum quod pallium^{HERBERTUS, 189.} dicitur instanter, sicut decebat, et fortiter postulabant. Quod⁴ tum⁵ quia favorabiles⁵ in se videbantur qui petebant, et præcipue quia⁶ ea persona favorabilis erat ad cujus hoc usum petebatur, citius et facilius a sede apostolica obtinuerunt; et in brevi cum pallio lætabundi et prospere sunt reversi. Et ita Thomas, cum summa devotione suscepto pallio, de episcopo archiepiscopus factus est.

(9.) *Quomodo exuto veteri novum hominem induerit.*

Consecratus igitur beatus Thomas, ut cum sacramento rem^{WILLELMUS, 10.} sacramenti consequeretur, veterem hominem renovare disposuit. Unde tanquam jam transformatus in virum alterum, factus est abstinentior, vigilantior, frequentior in oratione, sollicitior in prædicatione; æstimansque⁷ rectum renovationis progressum a se ipso incipere, tunc recte se aliis dominari posse, si sibi ipsi prius didicisset imperare, corpus suum servituti subiciens docuit ancillari, spiritum dominari, habituque monachili⁸ cum cilicio suscepto, spiritualem hominem, quem sub honestate tamen vestium oculis hominum eximebat, meritis implebat. Paucisque consociis sub lorica fidei militabat, gaudens quia⁹ in triplici veste triplicem personam gereret; exteriori clericum exhiberet, inte-

¹ *tunc*, V. L.; om. H. For the former *tunc*, Herbert has *de novo*.

² *Quorum . . . præfecerat*. These words are not in Herbert, and were probably inserted by the compiler, Elias of Evesham.

³ *Eveshamensis*, V.; *Eveshamensis*, H.; *Eveshamensis*, L.

⁴ *tum*, H. V.; *tamen*, L.

⁵ *favorabiles . . . persona*, H. V. Herb.; om. L.

⁶ *quia*, V. Herb.; om. H.

⁷ *que*, H. V. Will.; om. L.

⁸ *monachili*, H. V.; *monachali*, L.

⁹ *quia*, H. V.; *quod*, L.

riori monachum occultaret, intima eremitæ¹ molestias sustineret: gaudens quia² exteriori mundum falleret, interiori fratribus suis se conformaret, intima motus illicitos³ temperaret. Nam a quodam cœnobita Cantuariensis ecclesiæ, sanctissimæ conversationis, acceperat, cui Dominus in visione locutus fuerat, quod si monachum inducret, Dominum in negotiis propitium et coadjutorem mereretur: gaudens quoque quod per hujus habitus susceptionem duorum prædecessorum suorum vitaret excidium, Stigandi scilicet et Elfsini.⁴ Ex quibus Stigandus in clericali habitu, apostolica censura dignitate privatus, vitam in carcere finivit; alter autem, Alpino frigore congelatus, et scissi jumenti stercore pedes⁵ involutus, non est permissus sacra patrum monachorum sede non monachus insidere.

HERBERTUS,
193.

194.

195.

196.

Ecce Thomas, alter Joseph, rejecto pallio fugiens, jam adulteræ manus non veretur. Ecce Thomas, alter in spiritu et virtute Elias, pilis camelorum vestitus. Ecce virgo alter electus a Domino, qui relicta sindone, cilicio super nudo amictus, viros sanguinum, inimicos crucis Christi, fugiens, novi regis vexillum novus tyro in cilicio sequitur. Verum qui manum mittunt ad fortia, inter initia spiritu ferventes, processu temporis, quasi fatigati ex cursu, seu pressi nimis sub onere, solent sensim indies tepescere, donec tandem sancti officii suscepti debito inimica semper oblivio superveniens per seducibiles carnis illecebras, per quotidiana vitæ hujus oblectamenta et occupationes varias, spiritum inter initia tam fervidum in fine penitus extinguat. Quod oculatum animal hoc, Thomas scilicet, operose attendens et studiose præcavens, quodam sacri ordinis insigni, quod stola seu orarium dicitur, utrumque, quod sacerdotum est, humerum ampiebat, et hoc quotidie et continue in omnium visu gestabat, ut per hoc sacerdos evangelicus, quod jam suscepit, evangelicum jugiter recolat jugum, aut ut⁶ ad confirmationis sacramentum celebrius peragendum semper foret paratior. Ad quod præ cæteris omni tempore promptissimus et devotissimus fuit. His ornatus pontifex quotidie procedebat in publicum, nisi quod cilicium, juxta nominis sui rationem, et religionis veritatem tenendam, celabatur admodum in occulto,⁷ nemine præterquam aliquo sine quo tale quid geri non poterat conscio. Unde et istud sui insigne tyrocinii deinceps⁸

¹ *deserti molestias extra desertum*, Will.

² *quia*, H. V.; *quod*, L.

³ *carnis*, ins. W.

⁴ *Elfsini*, Will.; *Elfini*, H. V.; *Elsini*, L.

⁵ *pedes*, H. V. Will.; *præceps*, L.

⁶ *ut*, H. V.; om. L.

⁷ *in occulto*, H. V. Herb.; *occulte*,

L.

⁸ *deinceps*, H. Herb.; om. L.

toto tempore non deposuit, donec gloriosi certaminis sui consummasset triumphum. Verum alterum illud, quod orarium diximus, quod gestabat in publico, in exilium exturbatus mox deposuit, eo quod exsulem in alienis provinciis non deceret. Verum¹ in reliqua veste quotidiana et communi, toto quidem anno primo, more suo clarus et nitidus, sed cleri postmodum, praesertim in habitu, mediocritatem est secutus, ita ut, juxta quod ait quidam, nec essent neglectae² sordes, nec affectatae deliciae. Clausae ipsius vestes erant, pullae et poderes, et pelles non quidem pretiosae, sed agninae. Unde et nonnulli eum ob similitudinem vestium suspicati sunt fuisse, sicut vulgo dicitur, 197. regularem canonicum.³

(10.) *De vitae et conversationis ejus modo.*

Igitur post pontificis habitum, quem describendo⁴ perstrinximus,⁵ ipsius vitam,⁶ et quemadmodum vixerit, intueamur. Nec enim fideliter cujusquam vita describitur, si quo vivitur, vel qualiter ipse vixit, omittatur. Siquidem diebus singulis post synaxim decantatam, quam cito post gallicinium sub profunda nocte decantare consueverat, mox clam in conclavi aliquo introducebantur fratres tredecim,⁷ quibus ipse, positis vestimentis suis et se praecingens, discumbentibus ministrabat, singulis⁸ quatuor argenteos largiens. Et hoc ita mandatum, furtivum magis quam furvum,⁹ per singulas noctes faciebat; veritus, nec immerito, ne, si sub luce faceret, illud ex visu hominum virtutum virus inanis inficeret gloria, quo, ut supra tetigimus, ipse dum¹⁰ adhuc juvenis quasi incurabiliter videbatur infectus. Unde et quo secretius, eo fiebat et securius. Vel ideo, ne aliorum, ut plerumque contingebat,¹¹ eum traheret occupatio. Quod cum contingebat, tunc quidem per unum fratrem, ad quem pertinebat de egenis, hoc ipsum adimpleretur. Vel ideo certe sub nocte, quod nequaquam foret sub luce tam devota vacatio. Et vere tunc devota vacatio, et devotissima in eo noctis vacans devotio. Cerneret quippe pontificem

¹ *Verum*, Herb. L.; om. H.

² *exquisitae*, Herb. See vol. iii., p. 196, marg.

³ *Unde . . . canonicum*, H. V.; om. L.

⁴ *praescribendo*, Herb.

⁵ *ipsius*, H. V. Herb.; om. L.

⁶ *victum*, Herb.

⁷ *tresdecim*, V.

⁸ See vol. iii. p. 199, note 1.

⁹ *furtivum . . . furvum*, H. V. Herb.; *furtive magis quam fur unus*, L.

¹⁰ *dum*, H. V. Herb. L.; om. H. V.

¹¹ *ut . . . contingebat*, not in Herbert.

HERB., 200.

in profundo¹ uocis silentio, quasi lucem in tenebris, singulorum pedibus advolutum, a singulis orationem petere, et plorare per singulos: et velut aquarum exitus lacrymæ deducebantur per oculos, adeo ut lacrymis plus quam aqua singulorum pedes lavari viderentur.

Secundum² vero fiebat convivium, non jam in furvo³ noctis factum, sed diluculo.

202.

Ecce enim egredientibus e cælesti convivio illis tredecim, quibus pontifex præcinctus⁴ ministraverat, ingrediuntur alii duodecim, quibus discumbentibus frater ille, qui ad usus pauperum portabat loculos, vice pontificis, humiliter et devotè singulorum pedes lavans, ministrabat, sine argenteis quidem, sed in cibis abunde. Tertium vero in processu lucis circa horam diei tertiam fiebat convivium, centum ex more,⁵ qui dicuntur præbendarii, pauperibus introductis; quibus duo fratres, ad quos de egenis pertinebat, ministrabant. Et quidem hæc⁶ triplex mensa pontificis per singulos dies has quotidie tres mensas ponentis, quasi quotidie tres missas celebrantis; primam in nocte, secundam in aurora, tertiam sub luce plena. Revera in hoc mystice, unctione magistra, edoctus, ut ita videlicet tribus meis his, tanquam tribus missis, Deo gratis hostiis, nova Salvatoris nativitas suam in ipso novitatem, tanquam nativitatem⁷ roboraret; ut quem sub peccati iugo vetusta servitus tenebat, nova⁸ Christi nativitas liberaret, et ita novus homo novum hominem Christum indueret.

204.

Igitur post synaxim decantatam, evangelico illo convivio, in quo, ut diximus, ipsemet ministraverat, soluto, brevis somni obseus reparandos sopore prægustato, cæteris adhuc dormientibus, solus ipse ad sacros codices manicabat.⁹ Et ad aperienda¹⁰ secum sacræ Scripturæ mysteria, uno dumtaxat suorum, aliquantisper, ut sibi visum est,¹¹ in his exercitato, accito, tanquam apertis cæli cataractis,¹² summo¹³ mane in alimoniam spiritus manna cælestis refectionis colligebat. Hic erat discipulus qui testimonium perhibet de his, et vidit et scripsit hæc,

¹ *profundæ*, L.

² *Secundum* . . . *diluculo*, not in Herbert.

³ *furno*, L.

⁴ *præcinctus*, V. Herb. L.; om. H.

⁵ *more*, H. V. Herb.; *iis*, L.

⁶ *hæc*, H. Herb.; om. L.

⁷ *suam novam*, ins. Herb.

⁸ *nova* . . . *liberaret*, wanting in Herb.

⁹ Here the First Quadrilogus has the following words:

Quod autem nocturno somno sine gravi dispendio corporis subtrahere poterat, lacrymis et orationi et meditationibus sacris indulgebat.

¹⁰ *aperiendum*, H.

¹¹ *videbatur*, H.

¹² *catractibus*, H.; *characteribus*, V.

¹³ *summum*, V.

scilicet¹ magister Heribertus de Boseham.

Per scripturarum quippe tot profunda et opaca, sicut ipse con- HERB., 205.
fitebatur, si absque duce incederet, semper metuebat errorem; unde et in planis intelligentiæ suæ testem, et in obscuris semper viæ² [suæ] ducem expetebat. Verum finita collatione mox excludebatur qui accitus fuerat, et solus pontifex in conclavi suo remanebat inclusus, tanquam in Sponsi cellam vinariam introductus, ad quem nulli nulla ex causa,³ usque ad horam⁴ diei tertiam, ullus erat accessus. Ecce Thomas, qui, etsi manum jam ad fortia miserit, et sicut prælatione, ita et quadam operum altitudine, virtutum conscenderit speculam, tamen in scripturarum via tam humiliter, tam⁵ simpliciter gradiebatur, ut in hac nec eruditorem² præcurreret, nec præsumeret de se.

Unde⁷ hic, qui inter vepres et spinosa sæculi a longo tempore jam inveteratam ruditatem contraxerat, adeo est in brevi eruditus, adeo⁸ cælesti illo mannate,⁹ quod in mane per singulos dies colligebat, refectus, ut et aliis jam eructaret quod gustavit, et super omnem aquam, nunc in clero, nunc in populo, semen verbi Dei seminaret.

Tanto etiam Scripturarum amore ferebatur, ut sæpissime inter 206.
viandum deflexo in partem equo, accito supra memorato discipulo, in via sacræ eruditioni intenderet, hoc sæpius iterans: "O," inquit, "si mihi daretur ut, sæculi curis et causis semotis, in otio
" et quiete hujuscemodi possem intendere! Quam fructuosam,
" favente Domino, his impenderem operam! Et quam studiose
" perditit temporis repararem jacturam!" Schedulas etiam¹⁰ manicis suis laxis complicare consueverat ædificationis aliquid non spernendum continentes, ut ita legendo semper promptius¹¹ penes se haberet quod disceret.¹² Illud etiam¹³ non tacendum, sed quasi extollendum præconio, quod semper secum habuerit multos et magnos viros, omni morum et vitæ honestate præditos, et scientiæ eruditione præclaros, in Scripturarum planis promptissimos, in mysteriis exercitados, in sacra vero collatione fructuosos, adeo ut inter istos quotidie quivis sapiens sapientior fieret. Quod multum pontificis proposito et desiderio favebat. 207.
Cum enim vacaret, non modicum ex his sapientia et scientia

¹ *scilicet* . . . *Boseham*. These words are the compiler's.

² *viæ*, II.; *viæ suæ*, V.; *me suæ inquisitionis*, L.

³ *etiam*, ins. V. L.

⁴ *horam*, H. Herb.; om. L.

⁵ *quam*, H.

⁶ *eruditorem*, II. V.; *eruditio-*
nem, Herb.; *eruditorem*, L.

⁷ *Unde* . . . *seminaret*. See vol. iii. 205.

⁸ *adeo*, H. V.; *a Deo*, L.

⁹ *mannate*, H. Herb.; *manna*, L.

¹⁰ *etiam*, H. V. Herb.; *in*, L.

¹¹ *propincius*, V.

¹² *disceret*, II. Herb.; *diceret*, L.

¹³ *vero*, II.

See vol. iii.
pp. 543-552.

proficiebat in dies. Quorum eruditorum cathalogum, favente Domino, circa ultimam totius historiæ hujus calcem seriatim, et singulorum ex ordine ponendo nomina, ordinabimus.

(11.) *Qualis fuerit in officio altaris.*

HERBERTUS,
208.

209.

210.

Hora¹ igitur diei jam tertia egrediebatur pontifex de conclavi suo, sacerdotali ministerio sacra cœlestia consecraturus. Illos vero nunc pertranseo dies, quibus ipse solum intererat. Non enim conficiebat hoc diebus singulis; et,² ut ipsemet confitebatur, non negligentia, sed reverentia faciebat. Et quia inter bonos sacerdotes et sanctos in hoc observantia variat (quidam enim singulis, alii vero certis diebus, conficiunt,) in consecrantibus³ quidem videre mihi videor grande conversationis sanetæ argumentum, in aliis vero reverentiæ et humilitatis indicium.⁴ Scriptura⁵ vero canonica, sicut nec jubet nec inhibet, nec dissuadet aut suadet, ut sacerdos quotidie offerat, sed hoc testatur, quod una die semel offerre sufficiat, quemadmodum et semel oblatus est Christus; illum vero valde felicem prædicat, qui vel⁶ in die una digne celebrat. Illos autem in præsentiarum nec memoratu dignos, non Christi sed mammonæ sacerdotes, prætereo, qui propter oblationum quæstum unam Christi et semel oblatam hostiam quotidie non semel, sed libentius iterum non tam consecrant, quam dilaniant, Filium Dei quæstui habentes et ostentui. Contemptis igitur his, ad magnum sacerdotem nostrum revertamur, inter illos reverendos Altissimi sacerdotes numerandum, qui quotidie verentur et reverentur offerre. Mox igitur ut beatus Thomas parabat se ut offerret, et mystica illa et sacerdotalia indumenta offerebant ministri, mox in primo visu, necdum etiam⁷ his ornatus, totum se concussit et effudit. Effudit, inquam, eor, et excussit adeo, ut quidam lacrymarum fons emanaret a capite. Cum vero, sacerdotalibus jam ornatus, altari, pro suis et populi delictis prius oraturus, et post oblaturus, astaret, adeo humiliatum erat cor ejus et contritum, ut inter sacra deprecatoria cum lacrymis singultus magis prodirent⁸ quam verba. Qui etiam, ob vanas et vagas cordis cogitationes reprimendas, inter celebrandum, dum ministri in ea missa quæ catechumenorum⁹ dicitur, spiritualibus inten-

¹ Circa diei tertiam, Herb.

² et, H. V.; Quod, L.

³ consecrantibus, H. V. Herb.;
conficientibus, L.

⁴ exemplum, H.

⁵ Scriptura, with singular verbs,

H. V. Herb.; Scripta, with plural,
L.

⁶ vel, H. V. Herb.; om. L.

⁷ etiam, V. Herb. L.; om. H.

⁸ prodirent, H. V. Herb.; pone-
rentur, L.

⁹ catechumenorum, H.

derent canticis, semper aliquem libellum¹ ethieum in manu tenere consueverat. Et frequentius ea hora habebat in manibus quemdam orationum libellum, quem unus prædecessorum suorum, vas catholicum, hæreticorum bæculus, malleus tyrannorum, Scripturarum armarium, evangelii tuba et columna justitiæ, beatus Anselmus, stylo sicut salubriter pungitivo et² pungitive salubri et eleganti, ex intimis sanetæ devotionis suæ medullis exeeperat. HERB., 211. Hunc, inquam, habebat ibidem ab oratione ad lectionem se exicipiens. Deinde vero totum hoc speciale orationis genus, quod missa dicitur, festinanter semper consummare consueverat; in missæ introitu dieta una tantum³ collecta sæpius, interdum⁴ tribus, pluribus vero aut vix aut nunquam. Et primaria quidem institutio fuit, ut⁵ una tantum diceretur; ut, sicut est epistola una, evangelium unum, et collecta esset una. Postea vero processu temporis plures sunt additæ, quæ tamen, secundum formam canonum, numerum⁶ septeuarium non excedunt. Hanc autem in hoc speciali orationis genere brevitatem, et in sacramentali carniū Agni immaeulati esu festinantiam,

propter⁷ illum⁸ quem verebatur Domini trausitum

edoctus a Domino sacerdos hic noster⁹ observabat,

HERB., l. c.

juxta¹⁰ quod in Lege scriptum est, "Et comeditis festiuenter.

"Est enim phase, id est, transitus Domini." Comedebat itaque festiuenter propter immissiones¹¹ per angelos malos, perniciosum 212. scilicet vanarum cogitationum superventum, in sacramentali Dominici corporis pereceptione non tardus, non morosus, non nova præterquam in canone constituta¹² sunt adjungeus; verum ea præsertim hora profundissimas tanquam ex intimis pietatis visceribus lacrymas profundeabat et singultus, tanquam ad tacta¹³ Christi vulnera tota intima cordis exeutius viscera et effundens. Huic tantæ devotioni testimonium perhibere poterunt,¹⁴ quotquot sæpius publice offerenti astabant.

¹ *libellum*, H. V. Herb.; om. L.

² *vel*, L.

³ *tantum*, om. L.

⁴ *interim*, L.

⁵ *ut*, om. L.

⁶ *numerus*, om. V. Herb.

⁷ *propter* . . . *transitum*, not in MS. of Herbert.

⁸ *quem*, H. V.; om. L.

⁹ *hic noster*, H. V. Herb.; *hujusmodi*, L.

¹⁰ *juxta* . . . *astabant*. These words are only known from the *Quadrilogus*, as there is a gap in the MS. of Herbert.

¹¹ *immissiones* (Psalm xxvii. 49), H. V.; *emissiones*, L.

¹² *constituta*, V. L.; *instituta*, H.

¹³ *ad tacta*, H.; *attacta*, L.

¹⁴ *potuerunt*, with *u* interlined, H.

JOANNES, 307.

Manus¹ etiam suas excutiebat hic vir beatus ab omni munere, et a domo sua sordes avaritiæ prorsus eliminabat.

HERBERTUS,
223.

Unde et² tunc temporis accidit, ut abbas unus, negotium habens in curia ejus, aliquot aureos nunc his, nunc illis, qui in judiciis poterant,³ offerebat.⁴ Sed cum omnes respuerent, abbas negotium peregit, aurum retulit, et recedens, "Curiam," inquit,⁵ "reperi superquam auream, quæ non solum post aurum non abiit, sed aurum abjicit, spernit et calcat." Et quidem de domo pontificis abbatis hoc gloriosum præconium.

JOANNES, 307.

Erat quoque providus in consiliis, et in ventilatione causarum diligens et modestus auditor, in interrogationibus subtilis, in responsionibus promptus, in judiciis justus, et personarum acceptione diducta⁶ juris per omnia rectissimus exsecutor. Ostiatim mendicantium nullus ab ejus januis vacuus rediit. Lares ægrorum et⁷ debilium per suos diligentius scrutabatur et beneficiis visitabat, quamplures eorum quotidiano victu vestituque sustentans. Cum enim⁸ piæ memoriæ Theobaldus, prædecessor ipsius, statutas prædecessorum suorum eleemosynas duplicare consueverit, hic religiosa emulatione etiam⁹ duplum ejus censuit duplicandum. Ad cujus pii operis observantiam omnium, quæ¹⁰ ex quocumque titulo percipiebat, decimas consecravit. Religiosos viros tanta reverentia excipiebat, ut credi posset se in eis Divinam præsentiam aut angelos venerari. In exercenda hospitalitate et aliis liberalitatis operibus sic pollebat, ut quicquid¹¹ erat in facultatibus ejus, commune bonorum omnium credi posset. Liberabat pauperem a potente, ut qui revera datus erat pauperum pater et mœrentium consolator. Arguebat libere quarumcumque vitia potestatum, sciens quia¹² ubi Spiritus Domini, ibi consequenter est etiam¹³ libertas. Pensabat tamen vir discretus mores hominum quos arguebat aut monebat, ne sanctum daret canibus, aut margaritas spargeret ante porcos. Et quia eum cælestis docebat unctio, sive litteratis, sive illitteratis lo-

308.

¹ In L. the words *Manus . . . eliminabat* appear as a continuation of the extract from Herbert, and the name of John is prefixed to the next sentence (*Unde . . . præconium*).

² *et*, om. H.

³ *poterant*, V. Herb.; *præerant*, L.

⁴ *offerebat*, V. Herb.; *offerret*, L.

⁵ *inquam*, H.

⁶ *diducta*, H. V.; *deducta*, L.

⁷ *Lares ægrorum et*, H. V. Joh.; *Domos ægrorum vel lares*, L.

⁸ *cis*, L.

⁹ *etiam*, H. V. Joh.; om. L.

¹⁰ *quæ*, om. L.

¹¹ *quicquid*, H. V. Joh.; *quodcumque*, L.

¹² *quia*, H. V. Joh.; *quod*, L.

¹³ *etiam*, H. V. Joh.; *et*, L.

queretur, mirum in modum eruditus et eloquens apparebat. Et prædicatio ejus tam pondere sententiarum quam puritate verborum placens erat et efficax. Et quamvis domus ejus, pro more gentis, utensilibus pretiosis et gerendorum variis utensilibus¹ nobilitaretur, divitias tamen et opes et omnem mundi suppellectilem pro Christo parvi pendebat, transitoriis potius utens ad expediendas necessitates, quam sitiens ad explendas concupiscentiæ voluptates.

(12.) *De sobrietate ejus ; et qualis fuerit in ordinibus.*

Talibus² igitur virtutum refertus odoribus

cirea horam³ diei nonam hic pontifex noster ad corporalis alimonie se discubitu præparabat. Et mox cum nobili illo eruditum suorum catalogo discubiturus procedebat in publicum. Et discumbens in medium⁴ a dextris eruditos suos, monachos vero et religiosos statuit a sinistris: milites vero cæterique potentes separatim semper et per se discumbebant seorsim, ne videlicet ipsos non intelligentes molestaret lectio, quæ quotidie in mensa pontificis ab initio usque ad finem discubitus personabat.

Vix etiam adventans clericeus quis⁵ in propria archipræsulis mensa discumbebat inter suos, nisi eum forte archipræsul vocans ex nomine multum honorare decrevisset, magis semper sanctæ conversationis vel scientiæ, quam dignitatis vel officii, merito; sed veniens quis honorifice quidem in aliqua mensarum discumbebat seorsim, crebris tunc ab archipræsule mensalibus visitatus exeniis.⁶ Et ob hoc id maxime fiebat, ne in⁷ mensa, in qua ipse pontifex cum suis discumbebat, aliquod forte verbum, sicut solet,⁸ elaboretur, et præsertim coram extraneo, quod⁹ melius tacuisset. In ejus mensa non audiebantur tubicines, non cornicines, non lyra, non fiala,¹⁰ non coraula; nulla quidem, præterquam¹¹ mundam, splendidam et inundantem epularum opulentiam, gulæ¹² nulla, lasciviæ nulla, nulla penitus luxuriæ videbantur incitamenta.

HERBERTUS
225.
226.

237.

232.

¹ *utensilibus*, L. properly *instrumentis*, Joh. Sar.

² *Talibus* . . . *odoribus*, not in Herbert.

³ *horam*, H. ; om. V. Herb. L.

⁴ *medio*, Herb.

⁵ *quis*, H. V. ; *quivis*, L.

⁶ *exeniis*, H. Herb. ; *xeniis*, L.

⁷ *in*, H. Herb. ; om. V. ; *e*, L.

⁸ *tunc* before *solet*, Herb. ; before *elaboretur*, L. ; om. H. V.

⁹ *aliquis*, ins. L. ; om. H. V. ; *quod tacuisse melius*, Herb.

¹⁰ *vitula*, Herb. ; *phiala*, L.

¹¹ *præterquam*, H. V. Herb. ; *præter*, L.

¹² *gulæ nulla*, *lase. nulla*, H. (cf. Herb.). The third *nulla* is omitted in V., and interlined in H. ; L. reads *gulæ lascivia nulla penitus*.

HERBERTUS, 231. Verum cum qua sobrietate et temperantia mensæ assederit, dicendum est. Revera inter tot et tantas delicias quæ ei apponebantur, in nullo penitus Sardanapalum, sed solum episcopum, sapiebat; nullius, ut notari posset, avidus, nec super ullam
 233. omnino escam se effundens. Et expressius audiamus abstinentiæ illius modum, et quibus uti¹ consueverat. Tria namque sobrietas exigit, quid, quando, et quantum sumatur;² ne quid prohibitum, ne quid citra horam, ne quid ultra mensuram. Unde et Adam, qui³ comedit primus vetitum, confestim proscribitur; Jonathas, qui citra horam, maledicitur; Israel vero, qui ultra mensuram, mox perimitur.⁴ Verum Thomas, in virtute sobrietatis cunctis præstans, de hora et mensura quæstione postposita,⁵ quibus uti consueverit, audiamus; ne in hoc, quod facile nimis justis et indiscrete religiosis videri posset, videatur in aliquo, vel in modico, tantam, quam de eo prædicamus, sobrietatis decolorasse virtutem. Multa quidem offerebantur, apponebantur multa et varia, sed inter plurima ad esum proprium pauca retinebat. Et ea, quibus ipse utebatur, et delicatiora quidem et pretiosiora erant; quæ etsi non sint prohibita, a sobrietatis tamen perfectione, et a perfecte sobrio, his præsertim quos diximus nimis justos, videri possent aliena. Unde cum unus justorum talium super hoc inter disceumbendum semel quasi subridendo notaret pontificem, aliquantisper zelo motus pontifex sic ei respondit: "Certe," inquit,⁶ "frater, nisi fallor, cum avitate majori tu tuam sumis fabam, quam ego appositam mihi
 234. "phasidem avem."⁷ Et erat tunc avis hæc ante præsulem in parapside.⁸ Et frater ille, aliquamdiu inter nos conversatus, deliciose non quærens, utpote qui ad hæc consuetudinem non habuerat, revera⁹ avidus erat comedo¹⁰ grossiorum. Et bonum quidem et prudens pontificis hoc, et pro fratris consuetudine et pro veritate, responsum: nec enim refert, ut tradunt animarum medici, patres orthodoxi, quid quantumve sumat quis; solum¹¹ necessitati et valetudini suæ, non voluptati, indulgeat. Unde et primus omnium parens non propter esum cervi vel caprei, sed

¹ ita, L.² sumamus, V. Herb. L.; sumatur, H.³ qui (thrice), H. Herb. L.; quia, V.⁴ perimitur, H. V.; punitur, Herb. L.⁵ quæstione postposita, H. V.; quotidie proposita, L.⁶ inquit, H. Herb.; om. L.⁷ avem, H. V. Herb.; om. L.⁸ parapside, L.⁹ revera . . . erat, H. V. Herb.; om. L.¹⁰ comedo, V. Herb.; comessor, H.; edulio, L.¹¹ solum, V. Herb.; dummodo, H.; si solum, L.

propter gustam pomi vetiti, de paradiso ejectus exiit;¹ et Esau non propter gallinaceum, sed vilis lentis edulium, primogenita perdidit. Nihil ergo,² ut diximus, refert quid quantumve quis sumat; valetudini dumtaxat aut necessitati hoc, et non concupiscentiæ, militet. Pontifex igitur, quia³ grossiora non poterat, utpote minime enutritus in his, deliciosa quidem, sed parce admodum sumebat et sobrie, ita quod, sicut ex ejus secreta HERBERTUS, 236. confessione quidam religiosi ipsius familiares noverunt secretius, non magis cibatus quam jejunos, nec post vina plus quam ante, ullam vix sentiret carnis rebellionem. Itaque finita mensa hymnoque dicto, pontifex cum eruditis suis a mensa surgens thalamum ingrediebatur, ubi aut in scripturarum collatione aut in agendorum erat consiliis. Et quidem quotidie sic, nisi forte pro tempore modico somno indulgeret.

Otium enim summpere fugiebat, ne viderent eum hostes, et JOANNES, 308-9. deriderent sabbata ejus. Quod autem nocturno somno sine grandi⁴ dispendio corporis deducere poterat, lacrymis et orationibus indulgebat et meditationibus sanctis; castimoniam sectans in corpore, servans in corde⁵ pudicitiam,⁶ modestiam in sermone, in opere justitiam; ut quos erat eruditurus verbo, sanctitatis suæ potentius moneret⁷ exemplo. Hæreticos schismaticosque infatigabiliter expugnabat, et nunquam induci potuit ut⁸ excommunicatis communicaret. Quisquis sanæ doctrinæ adversabatur, eum sibi hostem futurum in Christo non dubitabat. Justitiæ quoque zelo fervens, quod suum erat cuique servare nitebatur;⁹ personarum prorsus et munerum acceptione diducta.¹⁰

In ordinibus vero, ut verum fateamur, supra¹¹ cætera et præ HERBERTUS, 238. cæteris in hoc pastoris officio pavidus admodum fuit et sollicitus. Legerat quippe illud magistri ad discipulum: "Manus cito nemini imposueris, ne communices¹² peccatis alienis." Et ex his, quasi terribili quodam tonitruo sono, toto corde concutiebatur et corpore. Unde et in ordinandorum discussione indagator erat acerrimus: *primum*, ut ecclesiastica habet institutio, si vita dignus; *secundo*, si scientia ornatus, pro gradu tamen quem quærebat; *tertio*, si vitæ et scientiæ, et¹³ gradui quem quærebat,

¹ exiit, V. Herb. L.; est, H.

² ergo, H. V.; vero, L.

³ quia, H. V. Herb.; qui, L.

⁴ gravi, Joh.; grandi, L.

⁵ in corde, H. V. Joh.; om. L.

⁶ et, ins. L.

⁷ moneret, V. H.; moveret, L.

Perhaps the reading in vol. ii. p. 309 ought to be as here.

⁸ cum, ins. L.

⁹ nitebatur, H. V. Joh.; videbatur, L.

¹⁰ deducta, L.

¹¹ supra, H. V. Herb.; super, L.

¹² neque communicaveris (I. Tim. v. 22), Herb.

¹³ et, H. V. Herb.; vel, L.

ecclesiæ beneficium esset competens: ne postquam promoti, palantes et vagi, seu conductitii, sacros ordines non religioni, HERB., 240. sed potius quæstui haberent et ostentui. Verum in his adeo erat indagator acerbus, ut vix ulli¹ absque seipso hanc indagationem crederet. In tantum verebatur ne peccatis alienis communicaret, vel ne pro templi ministris in templo Dei idola erigeret;² vel ne, tanquam trapezita subdolus,³ summi Regis cuneum⁴ adulteraret.

239. Certissime enim asserebat, quod⁵ qui indignum scienter⁶ vel absque multa probatione ordinat, etiamsi ordinatus postea corrigatur, graviter Deum offendit. Quod si ordinatus non corrigitur, ordinans ordinati se peccatis maculat, his maxime, quæ post ordinationis² suæ diem ordinatus perpetrat.

(13.) *De prædiis et dominiis suis repetitis et revocatis.*

HERBERTUS, 250. Igitur his, quibus tam gloriose vitam suam instituit vir beatus expeditis, ad alia transeamus. Jam enim qui huc usque in portu ecclesiæ navigaverat, mare sæculi ingredi incipiebat, et sæcularia tractare. Quod persæpe necesse pontifici, sed sapienti pontifici dulce nunquam. Jam quibusdam regni magnatibus, viris magnis et potentibus, de prædiis per prædecessorum suorum⁷ impotentiam seu incuriam ecclesiæ ablatis quæstionem movet, quædam repetendo, nonnulla vero, ubi manifesta videbatur injuria, absque quæstione revocando. 251. Conventus vero quare hoc faceret, respondit nullo modo se velle litigare super his quæ ad dominium suum pertinere fuisset notissimum, etsi quocumque titulo injuste alienata. Et ita omnia prædia illa quæ firmæ⁸ feudales dicebantur pro voluntate sua tenuit et ordinavit, donec exturbatus hæc et alia propter justitiam proscriptus perdidit. Unde hujuscemodi motis quæstionibus oriuntur pontifici mox contentiones et lites, et adversarii multi, sed propter regis me- 252. tum occulti omnes,⁹ eximiam illam quam habebat adhuc regis gratiam verentes, et ob hoc pontificis non modicum metuentes offensam. Verum qui se læsos sentiebant, aut lædendos verebantur, regem extra regnum agentem adeunt, et conquerentes

¹ ulli, H. V. Herb.; om. L.

² erigerent, V.

³ sed dolosus, L.

⁴ cuneum, H. V. Herb.; nummum, L.

⁵ quoniam, L.

⁶ sciens, L.

⁷ suorum, om. L.

⁸ firmæ, L.

⁹ occulti omnes, H. V. Herb.; occultiores, L.

exponunt, aliqui se passos, alii vero se passuros, injuriam per pontificem, nisi regia clementia justitiæ manum adhibeat. Et constanter regis ad pontificem gratiam vel in aliquo labefactare attentantes, addunt, quod nimia regis gratia cornua daret pontifici ad excedendum. Sed rex, qui opere et veritate eum diligebat, a talibus avertebat auditum. Et quia in articulo erat transfretandi, in adventum suum in Angliam querentes distulit. Quo tandem apud Sudhamtune¹ applicito, confestim archipræsul, cum egregio illo puero Henrico, filio regis, obviam venit. Et ecce illis regis hospitium ingredientibus, rege et universis occurrentibus, per totam aulam fit gaudium et exultatio, ita ut videretur rex se totum propter pontificem in omne gaudium dilatare, utpote qui nunc primo suum quondam aulæ Thomam videret pontificem. Sed² maxime ob hoc³ gaudebat quod⁴ de sanctitate pontificis tot et tanta, secreto jam et pro certo,⁵ acceperat. Cum HERB., 253. vero per aliquot dies sic congratularentur ad invicem, tandem pontifex cum alumno suo præfato a rege in summa gratia abscessit. Præfati vero queruli, videntes et audientes sic, abscondunt se, et querelas dissimulant.

(14.) *De profectione ejus ad concilium Turonense.*

Et ecce post modicum felici memoriæ Alexander papa per HERBERTUS, 253. universam catholicorum ecclesiam, (erat quippe in Romana ecclesia tunc schisma,) concilium convocat. Unde et archipræsul, in omnibus magnus, magnificentissime ad transfretandum se præparat.⁶ Et rege adito alumnum suum patri restituit, et sic

cum⁷ summa gratia licentiatus a rege,

tandem, aura flante prospera mare ingressus, in Flandria in portu, qui dicitur Graveninges,⁸ prospere applicuit. Cui mox proceres et nobiles terræ illius occurrerunt, omnem honorem exhibentes certatim, et sua et quæ poterant offerentes. Deinde vero per Nortmanniam et Cenomanniam transiens, in omni 254. regis Anglorum ditone honorifice quidem tanquam rex ipse excipiebatur; Turonis vero jam⁹ appropinquans, tertio (ni fallor) die ante celebrandum concilium, civitatem ingressurus, audit

¹ Sudhamtune, V.; Suthhamtonam, H.; Suthantune, L.

² Et, L.

³ ob hoc, om. H.

⁴ quia, L.

⁵ et pro certo, H. V. Herb.; perstricto, L.

⁶ præparat, V.; præparabat, H. L.; parat, Herb.

⁷ cum . . . rege, not in Herb.

⁸ Graveninges, H. V.; Gravelinga, L.

⁹ jam, om. H.

ejus adventu, mox universa civitas commovetur, et obviam exeunt universi, non solum cives et indigenæ, sed et personæ ecclesiasticæ quæ ad concilium jam fere omnes convenerant, diversarum nationum archipræsules et pontifices. Et (quod minime tacendum,) præter Romanæ ecclesiæ morem, domini patres et rectores ecclesiæ cardinales universi, longe priusquam civitatem ingrederetur, occurrerunt, præterquam duo tantum, qui domino papæ, ne in tam celebri frequentia sine lateribus esset, considerabant. Tanta vero fuit sequentium turba,¹ ut archipræsule ad dominum papam ingrediente palatium papæ, papa quasi ex necessitate, ne comprimeretur, in quo erat exiret thalamum, et ingrederetur palatium. Et dominus quidem papa archipræsulem benignissime tunc suscepit, et eo quidem benignius, quod ex multo tempore cupiens erat eum videre, quia multa jam bona² audierat de eo; et (ut videbatur) super itinere ei compassus, cito dimisit eum. Et archipræsul sic recedens in arcem regis, quæ prope palatium erat, hospitio se recepit. Itaque per aliquot dies celebrato concilio, ad archipræsulis nostri petitionem nonnullis ecclesiæ suæ privilegiis renovatis, vir apostolicus in osculo pacis dimisit eum cum benedictione sua et gratia. Et quidem æquore et aere faventibus, in Angliam cito cum gaudio reversus est, secundo jam anno consecrationis ejus,³ et a rege, pro more et debito, tanquam pater a filio, in omni gaudio suscipitur.

HERB., 255.

(15.) *De consecratione episcoporum Wigorniae⁴ et Herefordiæ.*

HERBERTUS, l.c. His diebus duæ vacabant sedes episcopales in provincia,⁵ Wigorniensis videlicet et Herefordiensis, prioris sedis pontifice jam mortuo, sed altero ab Herefordiensi ad sedem Londoniensem translato. Translatus hic⁶ Gilbertus⁷ vocatus erat nomine proprio, cognomento Folioth. Has igitur duas sedes vacantes cum^{256.} rex aliquamdiu tenuisset, a novo metropolitano suo sæpius est conventus, nunc rogatus, interdum etiam⁸ acriter quidem⁹ sed amice correptus, quod in sedibus vacantibus clero de

¹ turma, L.² quia. . . . bona, H. Herb.; bona, om. V. L.; qui tam, L.³ ejus, H. V.; pontificis, Herb.; suæ, L.⁴ Wigornia . . . Herefordia, H. V.; Wigornensis . . . Herefordiensis, L.⁵ Anglicana, ins. H.⁶ hic, om. L.⁷ Folioth, ins. (and afterwards repeated), L.⁸ etiam, H. V. Herb.; et, L.⁹ quidem, om. L.

substituendis pastoribus non consentiret. Mos enim profanus in plerisque¹ jam regnis inolevit, quod episcopatus vacantes et monasteria reges pro voto per annos tenent, et quasi Christo proscripto applicantur fisco dos viduæ et Crucifixi patrimonium, calamitosorum refrigeria et egenorum subsidia.² Hæc igitur HERB., 258. archipræsul recoleens, et attendens sui esse officii talia non sustinere, regem, quem supra³ hominem diligebat, nunc rogabat, nunc monebat, ut sedes diu vacantes ordinari permitteret, in temporalibus et spiritualibus quæ inde crescebant⁴ mala non tacens; et rex tandem ad multam archipræsulis instantiam pontifices fieri annuit. Et ita ad duas sedes prænominatas pontifices sunt electi, viri certe omni sanctitate perspicui. Ad Wigorniensem electus est quidam ætate quidem juvenis, sed 259. morum gravitate senex, nomine Rogerus, magni viri Roberti, quondam Glavornensis⁵ comitis, filius, cujus adhuc virtus insignior sanguinis generositatem superabat.

(16.) *Commendatio episcopi Wigorniensis.*

O⁶ si mihi nunc liceret, et cœptæ historiæ lex sic permitteret, HERBERTUS, l.c. virum justum pro virtutum suarum meritis condignis efferre præconiis, certe totam hanc martyris historiam quasi cœlestis firmamenti stella matutina illustraret, aut velut carbunculus aliquis ardentissimus, in his præsertim vitæ nostræ tenebris præ cæteris ardens et lucens. Quem quoties ad mentem revoco, alterum mihi effigio⁷ Simonem, Oniæ filium, sacerdotem magnum, qui in vita sua suffulsit⁸ domum, et in diebus suis corroboravit templum. Qui quasi arcus refulgens inter nebulas, et quasi lilia quæ sunt in transitu aquæ, quasi flos rosarum in diebus veris,⁹ et quasi thus in igne ardens; quasi vas auri solidum, vas pretiosum, vas sanctificatum in honore, et vas vere utile in domo Domini. Verum præsentis materiæ meæ proposito reclamante, per amœna virtutum ipsius prata stylo nostro effodiente nequaquam nunc rivus, sed nec etiam¹⁰ rivulus ducendus est, nec tanquam amœnans et speciosa florum, gratiarum suarum varietas depingenda; quantæ videlicet fuerit puritatis lilium, quantæ

¹ *plerisque*, H. V.; *plurimis*, Herb. L.

² *igitur*, H.; om. L.

³ *super*, L.

⁴ *crescebant*, H. V.; *increscebant*, Herb.; *constabant*, L.

⁵ *Glavornensis*, H. V.; *Glavorensis*, L.

⁶ *O*, om. L.

⁷ *officio*, L.

⁸ *suffulcivit*, V.

⁹ *vernīs*, L.

¹⁰ *etiam*, om. L.

HERB., 260.

verecundiæ rosa, quam cælestis conversationis viola, quam jocundæ societatis musica, et super omnia quanta¹ justitiæ columna, et ad cæterorum præsidium quam infrangibilis² constantiæ adamas. His igitur solum sic tactis, hic ætate juvenis, sed moribus grandævus et virtutibus, communi³ omnium, ad quos id spectabat, voto electus, primus fuit quem beatus Thomas archipræsul in Wigorniensem episcopum consecravit. Qui postea et in prosperis et in adversis ipsi semper erat obediens, etiam usque ad damna, usque ad proscriptionem et pericula multa; turpe judicans, si imperatore in castris, miles domi, quasi inter mulierum colos seu calathos puellarum, balneorum et unguentorum uteretur fomentis.

Alium vero in Herefordiensem episcopum consecravit, Robertum nomine de Meliduno, sæcularium et sacrarum litterarum in scholis magistrum præclarum,⁴ in vita etiam quam in scientia multo magis⁵ præclariorem. Cujus et ille sacerdos magnus prius consecratus in scholis discipulus fuit. Hic quippe doctor, magnus tam vita quam scientia, tanquam luminare magnum per universarum ecclesiarum orbem erat rutilans, et discipulorum multitudinem eruditam, tanquam varios per orbem lucis suæ radios, a se emittens. Et ita in duobus his pontificibus consecratis, omni sanctitate conspicuis, beati Thomæ propositum stetit firmum, et ab Altissimo desiderium est impletum. Proposuerat enim, et⁶ Altissimo supplicaverat, ut archiepiscopatus sui tempore contra conscientiam suam nemini præterquam digno consecrationis præsertim manum imponeret.

Post modicum vero archipræsul, plerisque comprovincialibus episcopis convocatis, nobile illud et regale monasterium de Radinges, in quo divæ recordationis Henricus quondam Anglorum rex, secundi Henrici regis avus, in mausolæo gloriose quiescit, 261. cujus⁷ et ipse fundator exstitit, magnifice dedicavit, rege volente sic et præsentē. Et eodem quoque anno Londoniæ apud Westmunster gloriosi et vere sancti regis Edwardi⁸ corpus, tanquam clarum admodum et pretiosum perfectæ vas continentiæ, de terræ pulvere extulit, et ob multa et præclara regiæ vitæ merita solemniter quidem et sublimiter ibidem in ecclesia inter sanctorum corpora collocavit, rege itidem volente sic et præsentē.

Et erat, sicut⁹ prælocuti sumus, illustris regis et sancti pontificis cor unum et anima una in Deo, regno per hoc et sacerdotio

¹ *quantæ*, L.² *infrangibilis*, L.³ *communi*, H. V. Herb.; *cum*, L.⁴ *tam*, interl., H.⁵ *magis*, om. H.⁶ *ab*, ins. H.⁷ *cujus*, om. L.⁸ *Eadwardi*, V.⁹ *sicut* . . . *sumus*, V. Herb. L.; *sic*, H.

in summa pace et tranquillitate concurrentibus, Deo pacis et dilectionis sic agente. Sed pro dolor, et vere dolor! Nihil in humanis diuturnum, nihil permanens, sed juxta Sapientis dictum, "Omnia tempus habent, et suis spatiis transeunt omnia"¹ Eccles. iii. 1, "sub cælo. Tempus flendi, et tempus ridendi. Tempus dilectionis, et tempus odii. Tempus pacis, et tempus belli. Omnia tempus habent." Magna certe nomina et cara fœdera tanti regis et tanti pontificis. Revera tantum regem et tantum pontificem in alio mundi regno inveniri simul difficile,² et tantam inter tantos concordiam. Grandis quidem concordia, sed brevis hora. In brevi quippe extrema concordiae dissensio occupat. Nec per alium quam per totius pacis et dilectionis inimicum misere et infelicitur istud tantum et tam firmum concordiae vinculum dissolutum, ad regni et sacerdotii unitatem solidandam tam necessarium.

(17.) *Qualiter inter regem et archiepiscopum dissensio orta est.*

Videns igitur hostis antiquus tantum virum ecclesiae Dei JOANNES, 309. plurimum profuturum, invidit, et, ne sperata pace terra diutius frueretur,

zizania³ superseminavit, quæ fructum veteris amicitiae regis WILLELMUS, 12. et pontificis suffocarent.

Et inde seminarium sumpsit. Nam cum primas onere pastoralis curæ premeretur, mittens regem rogavit cancellarium sibi providere; quia ipse vix uni, nedum duobus officiis poterat sufficere. Secundam vero causam iræ dedit. Nam publicæ potestatis ministri per regionem Anglicanam de consuetudine sibi de singulis hidis, ut verbis comprovincialium utar, pecuniam colligunt, tamquam laboris mercedem quem tuitioni patriæ impendunt. Quam pecuniam tamen rex tamquam reditum nitebatur in fiscum redigere. Obstitit primas, dicens ne oporteret pro reditu computari, quod suo et aliorum arbitrio daretur. Sed et tertium fuit, quod iram regis accendit.

Contigit ut quidam operarii diabolici,⁴ nomine dumtaxat clerici, HERBERTUS, 264. sed de sorte Sathanæ, de maleficiis accusati, capti teneretur in vinculis; inter quos sacerdos unus erat de homicidio infamis, et accusatus a propinquis defuncti. Iste ob privilegium ordinis ad diocesanum episcopum Saresberiensem captus dirigitur, regis

¹ *universa* (Eccl. iii. 1), Herb.

² *esset*, ins. L.

³ *zizaniam* . . . *suffocaret*, H. V.

⁴ *diaboli*, L.

HERB., 265.

officialibus et propinquis defuncti accusantibus, et acriter instantibus ut episcopus exhiberet justitiam. Sed sacerdote constanter inficiente, cum non posset per accusatores convinci, canonica indicitur purgatio accusato. Sed eo in purgatione deficiente, mittit episcopus ad archipræsulem, de jure consulens, et ut in exsequenda pœna procederet securius. Archipræsul vero consultus mandavit ut omni privatus ecclesiastico beneficio exauctoraretur, et in monasterio ad agendam perpetuam vitæ districtissimæ pœnitentiam perpetuo¹ recluderetur. Et quidem clerici in hunc modum super maleficiis accusati et convicti, vel deprehensi, vel etiam² infames et in purgatione adjudicata deficientes, absque omni mutilatione vel deformatione membrorum ex decreto archipræsulis, pristinis authenticorum canonum sanctionibus roborato, per provinciam percellerantur, pœna tamen³ exasperata vel emollita pro qualitate flagitii, pro gradu etiam et ordine delinquentis, et modo et causa delinquendi.

Illud etiam minime prætereundum, quod circa idem tempus Philippus quidam de Brois, canonicus, justitias regis probrosis quibusdam contumeliis affecerat. Propter quod rex non solum adversus ipsum, sed potius adversus totum regni clerum, exasperatus videbatur. Solet quippe mox in totam cujusvis⁴ officii professionem conferri, si quid forte turpiter vel enormiter ab aliquibus de professione admittitur. Verum querela ad archipræsulem delata, citatus clericus etiam⁵ supra modum delicti, ut vel sic facilius quiesceret regis indignatio, est punitus; publicæ⁶ scilicet virgarum disciplinæ adjudicatus, et per annos aliquot⁷ ab omni officio et ecclesiastico beneficio, quod in regno²⁶⁶ habebat, suspensus. Verum cum regi non sufficeret hoc, videbatur rex potius reum clericum ad aliquam pœnam corporalem deponere; sed verebatur hoc exprimere, jam advertens archipræsulis rigorem non posse flecti ad hoc. Arctabatur itaque rex, arctabatur et pontifex. Rex etenim populi sui pacem, sicut archipræsul cleri sui zelans libertatem, audiens per hujusmodi castigationes talium clericorum, immo verius coronatorum dæmonum, flagitia non reprimi, sed potius indies per⁸ regnum deterius fieri, archipræsulem et episcopos et reliquum⁹ regni clerum Londoniæ apud Westemunster convocat.

¹ *perpetuo*, V. Herb. L.; om. II.² *etiam*, V. Herb.; om. L.³ *tamen*, H. Herb. L.; *tantum*, II.⁴ *cujusvis*, om. L.⁵ *etiam*, H. V. Herb.; *et*, L.⁶ *publice*, L. (The MSS. have no diphthongs).⁷ *aliquot*, H. V.; *aliquos*, L.⁸ *per*, om. L.⁹ *et reliquum*, H. V. Herb.; *ad temperandum*, L.

(18.) *De allegatione regis et responsis¹ pontificis.*

Rex itaque, causa vocationis exposita, mox instanter exigit ut deprehensi vel convicti clerici in tam enormibus flagitiis lictoribus suis, ecclesiae praesidio destituti, exponantur; ad nocendum fore promptiores, adiciens, nisi post poenam spiritualem corporali poenae subdantur, et² parum curare de ordinis amissione, qui ordinis contemplatione a tam enormibus manus continere non verentur; et tanto deteriores esse in scelere, quanto sunt caeteris ordinis privilegio digniores; unde et severioribus coercendi vindictis, quando reperiuntur in scelere. Hoc ergo rex, quorundam³ fretus consilio utriusque juris se habere peritiam ostendantium,⁴ instantissime postulat ut tales, mox submoti a clero, curiae tradantur; quod non solum jus humanum, sed et ipsius Divini juris canonica⁵ sanxit auctoritas. Unde⁶ et de talibus saepe reperitur in canone, "Tradatur curiae." Unde et qui pro rege, ob regium favorem, ut videbatur,⁷ scienter edocti,⁸ allegabant tales nequaquam exsilio vel⁹ monasterio, sed canonibus sancientibus sic, potius tradendos curiae; et hoc esse tradi curiae, iudici videlicet saeculari tradi puniendos.

Verum rege et suis sic allegantibus, archipraesul, una cum comprovincialibus¹⁰ episcopis et cum praelatis eruditis suis librato consilio, cum plurimum et ipse pro cleri libertate secundum antiquorum patrum canonicam institutionem luculenter satis et probabiliter respondisset, in fine sermonis cum omni devotione regiam obsecrabat clementiam, ne sub novo rege Christo, et sub nova Christi lege, in nova et peculiari Domini sorte, contra sanctorum patrum instituta novam per regnum suum induceret coercionem.¹¹ Et hoc quidem pro se et pro regni sui stabilitate obsecrabat humiliter et frequenter, crebro interadiciens se hoc, sicut¹² nec debere sustinere, nec posse.

(19.) *De exactione regiarum consuetudinum.*

Verum rex nihil motus ad haec,¹³ sed eo amplius commotus, quod cerneret archipraesulem et episcopos adversus ipsum, ut

¹ *responsis*, V. L.; *responsione*, H.² *panam*, ins. L.³ *clam*, ins. L.⁴ *ostentans*, V.⁵ *canonica*, om. L.⁶ *Unde . . . curiae*, om. L.⁷ *ut videbatur*, H. V. Herb.; *videbantur* (omitting *ut*), L.⁸ *indocti*, Herb.⁹ *exsilio vel*, H. V. Herb.; *ex illo ulli*, L.¹⁰ *provincialibus*, L.¹¹ *conditionem*, L.¹² *sic*, L.¹³ *hoc*, L.

reputabat, unanimes sic et constantes, seiscitabatur mox, an consuetudines suas regias forent observaturi:

WILLELMUS, 13. replicans illas, tempore avi sui ab archiepiscopis et episcopis, privatis et privilegiatis, observatas, non oportere tempore suo tristi iudicio damnari.

HERBERTUS, 273. Ad quod archipræsul, præhabito tamen¹ cum fratribus suis consilio, respondit illas se et fratres suos observaturos, *salvo ordine suo*. Et id ipsum etiam ex ordine responderunt pontifices singuli, singillatim² a rege interrogati. Unus autem, Hilarius scilicet³ Cicestrensis episcopus, audiens ob hanc omnium
 274. vocem regem magis exacerbatum, archipræsule et coepiscopis inconsultis mutavit verbum, dicens se regias constitutiones observaturum *bona fide*; et profecto pro bono, ut reor, ut vel sic regis sedaret animum. Sed rex, nihil mitigatus⁴ ob id,⁵ ipsum quibusdam contumeliis affectum sprexit; et ad archipræsulem et episcopos se convertens, omnium sic⁶ una et eadem voce audita, dicebat aciem contra se firmatam, et venenum verbo illi inesse, et captiosum esse, scilicet⁷ *salvo ordine suo*. Unde petebat ut absolute et absque adiectione regias consuetudines se observaturos compromitterent. Archipræsul respondit ad hæc⁸ quod fidelitatem ei juraverant, vitam scilicet, membrum, et honorem terrenum, *salvo ordine suo*; et quod in *honore terreno* regię consuetudines fuissent comprehensę; et ad earum observationem⁹ se minime in alia forma obligaturos, nisi in qua prius juraverant. Cum vero multum inclinata esset jam dies, tota die rex vexatus, insalutatis pontificibus, in ira et indignatione multa
 275. subito recedit ab aula. Pariter et pontifices tota die vexati recedunt, et in hospitia se recipiunt. In recessu vero episcopus ille¹⁰ quem supra diximus ab archipræsule acriter est objurgatus, quod et se et coepiscopis inconsultis commune omnium verbum mutare præsumpsisset. In crastino vero rex munitiones et honores quę¹¹ archipræsul a rege jam a tempore cancellarię in custodia habuerat,¹² repetita recepit; et nec salutans nec salutatus a pontificibus, immo nescientibus ipsis, clam et antelucanus¹³ Londonia recessit. Et quidem hoc grandis irę et indignationis argumentum exstitit.¹⁴

¹ tamen, om. L.

² singulatim et, L.; singillatim et, H.; singillatim, V.

³ scilicet, H. L.; om. V.

⁴ mitigatus, V. Herb. L.; sedatus, H.

⁵ et, ins. L.

⁶ sic, V. Herb.; scilicet, L.

⁷ scilicet, H. Herb.; om. V. L.

⁸ hæc, L.

⁹ conservationem, L.

¹⁰ ille, om. L.

¹¹ quę, V. Herb.; quos, L.

¹² habebat, L.

¹³ antelucanus, H. Herb.; antelucanum, V. L.

¹⁴ Here the First Quadrilogus has the following words:

“Videres tunc murmur in populo,
 “commotiones in clero. Episcopi

(20.) *Qualiter episcopi archipræsulem deseruerint.*

Accidit post modicum episcopum Lexoviensem¹ reconciliandi WILLELMUS, 14. gratia regem ex transmarinis adisse; nam ab amicitia ejus exciderat. Cui, forsan ut recuperaret gratiam quam perdiderat,² consilium dedit (utinam non in læsionem³ nominis sui), ut ad⁴ se partem eleri converteret, ne prævalerent⁵ adversus eum, dum simul quasi conserta acie starent, communicatoque⁶ suffragio sibi subvenirent. Igitur elaboratum est ut inita unitas⁷ ecclesiæ scinderetur, et in partes regis episcopi converterentur, quatenus et archiepiscopus converteretur, aut si solus staret, facile contereretur. Conversis igitur episcopis, quibus ab antiquo regis odio dispendium membrorum et salutis imminere videbatur, conversi sunt et alii, qui domum suam super arenam posuerant, et fluminis impingentis impetum non sustinebant.

Et præter archipræsulis⁸ sui conniventiam,⁹ cum quo prius, HERBERTUS, 275. sed ad horam, steterant, regis voluntati se parituros promittebant. Reliquis itaque, tanquam palea a grano, eventilatis¹⁰ et 276. excussis, solus remansit archiepiscopus, paucis cum eo episcopis remanentibus. Et hi tamen occulti propter metum.

Rex vero conabatur archiepiscopum promissis et blanditiis ad suum inclinare consensum. Sed vir Dei, fundatus in petra et solidatus, nec blanditiis emolliri potuit, nec minis terreri, ut a cultu justitiæ deviaret. JOANNES, 309.

Interim vero¹¹ multi et magni, videntes sic et condolentes, HERBERTUS, 276. crebro inter regem et archiepiscopum commeantes, multis modis archipræsulem ad regis gratiam exhortantur, nunc familiaritatem pristinam, nunc impensos honores, nunc collata beneficia, hinc quantum pacis bonum, inde vero quantum dissensionis malum, proponentes. Adjicientes etiam¹² quanta foret insipientia, unius verbuli contentiosi occasione bonorum tantorum ingratiitudinis incurrere notam, tam diligentis et tam dilecti tantam perdere gratiam, et tot et tantorum malorum radicem

“ turbati et tremuli regem abeun-
“ tem sunt persecuti, metuentes
“ se non prius inventuros quam
“ audirent se omnia bona sua per-
“ dituros.”

¹ *Luxoviensem*, II. V. Will.;
Lexoviensem (more correctly), L.

² *perdidit*, II. V.; *perdiderat*,
Will. L.

³ *læsione*, L.

⁴ *a*, H.

⁵ See vol. i. p. 14, n. 2.

⁶ *et communicato*, L.

⁷ *inita unitas*, II. V.; *unanimitas*, L.

⁸ *archipræsulis*, V. Herb. L.;
archiepiscopi, II.

⁹ *conniventiam*, II. V.; *conscientiam*, L.; *conniventiam et conscientiam*, Herb.

¹⁰ *ventilatis*, II.

¹¹ *tamen*, H.

¹² *etiam*, II. Herb.; *et*, L.

fovere dissensionem. Hoc enim solum agebatur tunc, ut verbum illud, scilicet, *salvo ordine*, quod regem offenderat, aut supprimeret archipræsul¹ in regiarum consuetudinum obligatione, quam sibi fieri petebat rex, aut mutaret. Et præ cæteris suadebat quibus poterat modis, et impellebat archipræsulem ad verbi hujus mutationem, Hilarius Cicestrensis, vir certe multum habens pectoris, et sermone potens.

WILLELMUS, 15. Sed et quadam die præsul Herefordiensis Robertus, et comes Vendomiæ² abbasque de Eleemosyna³ super prædictis consuetudinibus cum primate sermonem diutius habuerunt. Asserebat autem abbas se a Romano pontifice directum, qui regiis⁴ eum voluntatibus obtemperare persuaderet, dicens⁵ regem dominis cardinalibus⁶ jurejurando cavisse, quia nihil in præjudicium ecclesiæ postularet, sed honorari coram optimatibus suis dumtaxat⁷ exoptaret, et per hoc postulationibus ejus vel umbratilem et qualemcumque consensum⁸ sufficere ad reformationem pacis. Si quid sic præsumeretur,⁹ dominum papam sibi malle imputari, quam pacem non reformari. Non credimus ambigendum viros bonos bonum ecclesiasticæ pacis optasse, minus tamen cauti parum¹⁰ attendebant quia in modestia¹¹ postulationis rex excederet, et in lolium¹² præsumptionis germina promissionis degenerarent.

JOANNES, 310. Nitebantur tamen plurimi supplantare virum Dei, sed hostes familiares perniciosissime perurgebant.

HERBERTUS, 276. Suadent igitur hi, suadent illi, sed super omnia, quam archi-
277. præsul ad regem habebat, urget caritas. Unde et persuasus tandem super omnia urgente caritate, apud Oxenefordiam¹³ ad regem accessit, et verbum, quod regi scandalo erat, se mutaturum promisit. Unde rex jam aliquantisper sedatus archiepiscopo¹⁴ vultum exhibebat serenior¹⁵, necdum tamen ut solito¹⁶. Dicebat autem rex obligationem de regiis consuetudinibus observandis velle sibi fieri in forma hac, in episcoporum et procerum regni conspectu et audientia publica.

¹ archiepiscopus, H.

² Vendonna, L.

³ Elemosina, MSS.

⁴ regis, L.

⁵ dominum, ins. V. L.; om. H.

Will.

⁶ dominis cardinalibus, om. L.

⁷ duntaxat, om. H.

⁸ assensum, H.

⁹ presumetur, L.

¹⁰ tanti patres for cauti parum, L.

¹¹ in modestia, H. Will; immodestia, V. L.

¹² lolium, H. Will.; locum, V. L.

¹³ Oxenefordiam, V. L.; Oxoniā, H.; Oxeneforde, Herb.

¹⁴ archiepiscopo . . . serenior¹⁵, H. V.; archipræsuli vultum exhibet, seren., Herb.; multum se exhibebat serenior¹⁶ archipræsuli, L.

¹⁵ sed, ins. H.

¹⁶ solito, V. Herb.; solebat, H.; solitum, L.

(21.) *De vocatione archiepiscopi apud Clarendonam.*

Rex igitur, regni et sacerdotii, ut videbatur, pacem zelans,² HERBERTUS,^{1278.} sed sibi et archipræsuli suo minus prævidens,³ apud Clarendunc regnum convocat universum.

Quo cum præsules et proceres convenissent, exegit rex instant- WILLELMUS, 15.
tius, ut promissa sibi solverentur. Verum archiepiscopus,

[licet regi assentire promississet,]

suspectam tamen habens regis promissionem, et quia frequen- WILL., 16.
ter principes ad indebita manus extendunt, modum ignorantes, elegit potius apud regem quam in lege Dei periclitari, æne-
umque⁴ serpentem conterere priusquam pravitas in populo Dei pullularet. Itaque quamvis exsilium vel carcerem me-
tueret, Deum tamen pluris æstimans ex adverso ascendit. Ille
minatur, iste⁵ refragatur; ille delirat, iste tacita prece sus-
pirat. Interea episcopi Saresberiensis⁶ et Norwicensis, quos ab
antiquo odio poena manebat, timentes sibi ex impacati temporis
occasione, verbis lacrymabilibus archiepiscopum exorabant, quod
sui misereretur et⁷ cleri, quod⁸ animi pertinaciam relaxaret,³
ne ipse carcerem, clerus exterminium, ipsi capitis damnationem,
incurrerent. Sed et⁹ comites duo, potentissimi in regno, ipsum
aggressi dicebant, quod, nisi ille voluntati regis acquiesceret,
ex regis jussione ipsi ad violentiam cogendi erant, quæ regi
sibique perpetuam irrogaret¹⁰ infamiam. Vir igitur invictæ con-
stantiæ, et in petra Christo¹¹ fundatus, nec blanditiis emollitus,
nec terrore¹² concussus, tandem a gremio veritatis et sinu matris
avellitur, cujus libertati adhærebat. Et ne victor in lite
per superbiam tumesceret in mente, inde decrescens¹³ unde 17.
proficere deberet, derelinquitur ad horam sibi, ut cadat, post
casum resurgat, cadens humanam fragilitatem agnoscat, resur-
gens circa se Divinam miserationem intelligat. Sic ne quis
de virtute sua confidat, princeps apostolorum Petrus et David
sanctus ceciderunt. Non tamen cadendi proponimus exemplum,
sed, si ceciderit quis, resurgendi.

¹ The beginning of this chapter
is wrongly referred to William by
Lapus.

² *zelatus*, L.

³ *providens*, L.

⁴ *in eumque*, L.

⁵ *iste*, H. Will.; *ille*, V. L.

⁶ *Alesberiensis*, L.

⁷ *et*, H. Will.; om. V. L.

⁸ *ut*, II.

⁹ *et*, om. L.

¹⁰ *erogaret*, L.

¹¹ *Christi*, L.

¹² *terrore*, H. Will.; *terroribus*,
V. L.

¹³ *decidens*, L.

[Cecidit siquidem Petrus, sed respiciente in eum Domino, flens amarissime fortior resurrexit.¹ Cecidit David, sed propheta eum redarguente, lapsus culpam plene² pœnitendo delevit, et pœnam evasit. Sic et³ beatus Thomas tentationi]

WILLELMUS, 17.

relinquitur ad horam, ut postmodum, fragilitatis propriæ memor, fortior resurgat ad pugnam.

Igitur cum tertio per Ricardum, magni nominis virum, qui templo Jerosolymitano tunc præerat, et⁴ Hostium quendam ejusdem ordinis sibi cavere moneretur, et clero misereri, non tulit eorum supplicationes, non geniculationes; nam tanquam in ipsius verticem vibratos gladios viderent, plangere videbantur, et tanquam⁵ funus præsens futurum facinus lugebant. Unde potius superclerum quam super se motus miseratione, annuit de consilio illorum regiæ voluntati parere.

HERBERTUS, 278.

Primus igitur ante omnes archipræsul in præacta forma se obligat, quod videlicet regias consuetudines foret observaturus
279. bona fide, verbo illo suppresso, scilicet, *salvo ordine*. Et quasi juratoriam adjiciens cautionem, hoc⁶ se facturum in verbo veritatis spopondit,

[peccatum peccato adjiciens.⁷]

HERBERTUS, l.c.

Et id ipsum et⁸ in eadem forma singillatim⁹ universi pontifices juraverunt. Et incontinenti facta obligatione in forma hac per quosdam regni proceres, qui has nosse debuerant, facta est regiarum consuetudinum recognitio, et sicut publice,¹⁰ ita et expressim recensentur. Verum ut pleræque jam fuissent expressæ, et multo plures, ut videbatur, forent exprimendæ adhuc, archipræsul interlocutus est, dicens se nec esse ex antiquioribus regni, ut pristinas regni¹¹ constitutiones sciret, nec in archipræsulatu diu fuisse; unde et dicebat se nescire de his; et præterea, quia inclinata esset jam dies, tantum negotium¹² differendum in crastinum. Placuit sermo, et in sua se receperunt hospitia, in crastinum revertentes in idipsum. Et quæ pridie intermissæ fuerant consuetudines regiæ, recognitæ sunt et expressæ, et in scriptum chirographi modo confectum reductæ, et *Regiarum Consuetudinum* nomine censitæ. Quarum
280. tamen multæ, ut perhibebatur, nequaquam regiæ,¹³ sed odio

¹ *surrexit*, H.

² *culpam plene*, H. V.; *culpæ*, L.

³ *et*, om. L.

⁴ *et . . ordinis*, ins. from William.

⁵ *tanquam*, om. L.

⁶ *hæc*, L.

⁷ *adjiciens*, V. L.; *adjungens*, H.

⁸ *et*, om. L.

⁹ *singulatim*, L.

¹⁰ *publicæ*, L. (See p. 298, n. 6).

¹¹ *regum*, Herb.

¹² *negotium*, om. L.

¹³ *regis*, H.

archipræsulis ad ancillandam ecclesiam evomitum æmulationis et invidiæ virus, ipso etiam rege ignorante quod homines inter ipsum et archipræsulem suum hac astutia dissensionis zizania seminare intenderent. Nec enim rex, qui adhuc juvenis, sicut nec archipræsul novus, pristinas regni consuetudines nisi ex aliorum relatu cognoscebat. Quales vero hæ regię consuetudines fuerint, si quis plenius scire desiderat, eas in fine hujus historiæ scriptas inveniet.¹

(22.) *Qualiter archiepiscopus ad se reversus facti
pœnituerit.*

Scriptis igitur consuetudinibus, et ad formam chirographi HERBERTUS, 283. redactis, postulat rex ab archiepiscopo et cœpiscopis ut ad cautionem majorem et firmitatem sigilla sua appendant. Verum archipræsul, etsi vehementer contristatus, dissimulat tamen, regem constrixisse² tunc³ nolens. Et caute quidem de plano non negabat, sed differendum adhuc dicebat; et, si parati essent ad faciendum, dicebat tamen propter negotii magnitudinem decere dilationem vel modicam, cum juxta Sapientem absque consilio nihil faciendum grave; et exinde, post deliberationem aliquantulum, ipsum et episcopos alias⁴ super hoc decentius requirendos. Scriptum tamen dictas consuetudines continens recepit, præmeditate quidem et provide, ut causam videlicet suam secum scriptam haberet. Aliam vero scripti partem suscepit Eboracensis archiepiscopus; rex vero ipse tertiam, in regum⁵ archivis reponendam. Et sic a curia recedens versus Wintoniam archipræsul proficiscebatur.

Eo itaque sic recedente, obiter inter familiares ipsius orta ALANUS, 324. est murmuratio: his, (ut assolet,) suggerentibus sic fieri oportere propter temporis instantiam; aliis indignantibus ecclesiasticæ libertatis auctoritatem ad unius hominis libitum deperire. Inter quos unus institit, dicens: "Publica," inquit, "potestas per-
"turbat omnia. In ipsum Christum delirat iniquitas. Synagoga
"Sathanæ profanat sanctuarium Dei. Sedcunt principes, et
"convenerunt in unum adversus christum Domini.⁸ Nemo

¹ The Constitutions of Clarendon are printed in vol. i. pp. 18-23; Comp. vol. iii. pp. 280, seqq.

² *exacerbare*, Herb.

³ *tunc*, om. H.

⁴ *alias*, H. V. The reading ought probably to be so in Herbert,

where all the editions (including the present) have *alios*, like Lupus.

⁵ *regni*?

⁶ *acrius*, H. Alan.; *arcius*, V.; *apertius*, L.

⁷ *inquit*, H. Alan.; om. L.

⁸ *Domini*, om. L.

“tutus, qui diligit æquitatem. Mundo iudice soli sapiunt et
 “venerantur hodie, qui principi obsequuntur ad libitum. Con-
 “cussit hæc tempestas etiam columnas ecclesiæ; et dum pastor
 “disparuit,¹ oves dispersæ latitant sub lupo. De cætero quis
 “crit locus innocentiae, quis stabit ex adverso, vel quis tri-
 “umphabit in prælio, principe devicto?” Hæc quidem is
 “murmurabat qui crucem ferebat ante archiepiscopum. Cæteri
 “obmutuere præ angustia. Et adiecit audacius assumens para-
 “bolam in hunc modum: “Quid,” inquit, “virtutis sibi retinuit,
 “qui conscientiam perdidit³ et famam?” “Quorsum⁴ hæc, fili?”
 ait archiepiscopus. “Teipsum,”⁵ inquit, “id respicit, qui hodie
 “omnino perdidisti⁶ conscientiam et famam, Deo odibili et hone-
 “stati contrario exemplo inposterum relicto, cum maus tuas
 “Deo sacratas ad execrandas consuetudines observandas ex-
 “tenderes, et in confusionem libertatis ecclesiasticæ cum nefariis
 “Sathanæ ministris communicares.” Ingemuit igitur archi-
 episcopus, et suspirans ait, “Pœniteo,⁷ et graviter meum⁹ per-
 “horrescens excessum, meipsum indignum iudico de cætero ad
 “Eum accedere in sacerdotio, de cujus ecclesia tam vile contraxi
 “commercium. Silebo itaque sedens in mœrore, donec me
 “visitaverit Oriens ex alto, ut per ipsum Deum et dominum
 “papam merear absolvi.

HERBERTUS. 289.

“Nec mirum¹⁰, videre enim jam mihi videor quod per me, pecea-
 “tis meis exigentibus,¹¹ debeat ancillari Anglicana ecclesia, quam
 “mei prædecessores inter tot et tanta, quæ mundus novit, peri-
 “cula rexerunt tam prudeuter; pro qua et inter hostes ejus mili-
 “taverunt tam fortiter, et triumphaverunt tam potenter; pro¹² qua
 “etiam usque ad sanguinem aliqui eorum restiterunt tam viriliter
 “quam fidenter. Sed¹³ quæ ante me existit domina, nunc per
 “me miserum videtur ancilla; qui utinam consumptus essem,
 “ne oculus me videret. Et ecclesia quidem merito passura hæc¹⁴

¹ *desipuit*, L.² *his*, L.³ *prodidit*, L.⁴ The words *Quorsum*, *ait arch.*, *hæc, fili* are placed by Lupus between *modum* and *Quid*.⁵ *Et ipsum*, L.⁶ *prodidisti*, L.⁷ *Pœniteo*, V. H. Alan.; *Pœnitens*, L.⁸ *inquit*, ins. V.; *fili*, H.⁹ *cum*, L.¹⁰ Lupus makes the words *Nec mirum* appear as belonging to the extract from Alan.¹¹ In the middle of this word a gap begins in the only known MS. of Herbert, so that the remainder of the paragraph has only the authority of the *Quadrilogus*.¹² *pro qua . . . fidenter*, H.; om. V. L.¹³ *Et*, L.¹⁴ *est*, ins. L.

“ per me; et meo tempore, quia¹ non, sicut prædecessores mei, de ecclesia, sed de aula assumptus sum ad officium hoc. Non de claustro, nec de loco religionis aliquo, nec de schola Salvatoris, sed potius de satellitio Cæsaris, superbus et vanus, de pastore avium factus sum pastor ovium; dudum fautor histrionum et canum sectator, tot animarum pastor. Posuerunt enim me nescio qui custodem in vineis, qui meam propriam non custodivi, sed neglexi. Longe certe a salute ecclesiæ anteacta vita mea, et nunc hæc opera mea. Unde et plane video me jam a Deo derelictum, et a sede sancta, in qua locatus sum, jam abjici dignum.” Dum igitur eum dolor sic urgeret, exitus aquarum deduxerunt oculi ejus, ita ut inter continuas lacrymas singultibus crebro erumpentibus compelleretur magis rumpere sermonem quam finire.

Et poenitentia ductus quod² temerarie consensisset illicitis, WILLELMUS, 24. quamvis ex magnorum virorum persuasione culpam excusaret, quamvis ex cleri causa causam suam justificaret, tamen a seipso, tamquam pro seipso commisisset, pœnas exegit, jejunio et asperitate vestimenti³ se affligens, et se interim ab altaris officio suspendens.

Post paucos vero dies, eo quod ex gestis cauteriatam gereret HERBERTUS, 292. conscientiam, cum multa festinatione ad Romanum mittit pontificem, utpote cujus est sanare contritos corde et alligare contritiones eorum. Igitur, sicut absens per scripta poterat, vulnus detegit, medicinam quærit, toto interim tempore se affligens, donec reverso nuntio, a summo pontifice, qui tunc⁴ propter schisma Senonis⁵ morabatur, super his quibus se accusabat per apostolica scripta absolutionis gratiam obtineret. A quo, præter 293. absolutionis beneficium, multam consolationem accepit. Qui etiam, ut pastorem sarcinam fortiter et alacriter sustineret, et strenue ad opera pastoralia se accingeret, paterno exhortabatur affectu. Unde et ipse apostolicum mandatum tamquam hostiam cælitus sibi missam in omni jocunditate suscepit, sicut qui et spiritu ferventissimus erat.

(23.) *De prima beati Thomæ fuga.*

Innotuit interim id ipsum regi, quod archiepiscopus ab illa ALANUS, 325. supradicta compromissione vellet resilire; in eo præcipue dum

¹ qui, L.

² quamvis, L.

³ vestimenti, H. V. Will.; vestimentorum, L.

⁴ tunc, om. L.

⁵ Senone, L.

palam restitit ne scriptum illarum consuetudinum, sicut eondictum fuerat, suo sigillo corroboraret. Exinde¹ rex² exasperatus gravioribus et exquisitis cœpit archiepiscopum vexare exactionibus, ita ut palam fieret intelligentibus sanguinem ejus et vitam requiri.

HERBERTUS, 203. Verum quia, ut diximus, dominus papa prope erat, videns et sciens vir Dei quia confessio per scripta nec fieri solet nec debet, videns etiam quia, propter ea quæ supra diximus, in populo suo vix fructum faceret, in propria persona summum pontificem adire disposuit. Unde et suis ignorantibus, præterquam duobus tribusve quos secum ducebat, noctu clam transfretare attentavit. Nec enim, si palam vellet, pateret egressus. Inter cæteras quippe consuetudines regias fuit et hæc: Quod nemo pontificum vel procerum regni absque licentia regis, vel justitiarum⁴ ejus, terram egrederetur. Unde et archipræsul clam egredi attentavit; bis quidem mare ingressus, sed quotiens⁵ ingressus et repulsus, tanquam Deo per elementa sua ipsi in facto hoc resistente.

ALANUS, 325. Denique comperta ejus⁶ discessio familiares ejus et famulos singulos dispersit. Cæteris tamen unus audacior, veniens Cantuariam, in camera ipsius⁷ archiepiscopi nocte se recepit. Et post cœnam sollicitus cœpit contristari de casu et angustia domini sui. Plurima itaque parte noctis transacta, volens⁸ quiescere, "Vade," inquit puero, "et claude ulterius ostium aulæ, ut securius dormiamus." Veniens autem illuc puer accenso lumine, aperto ostio, vidit archiepiscopum in angulo sedere, et solum. Quo viso territus aufugit, putans se phantasma vidisse. Eo suggesto clericus ille nullatenus voluit fidem adhibere, donec in sui persona⁹ verum probaret. Et veniens sicut dictum est invenit. Convocatis igitur quibusdam fratribus ecclesiæ Cantuariensis, exposuit eis archiepiscopus quid sibi acceiderit, et quia nondum fuerit voluntas Dei ut recederet. Recreatus igitur breviori cœna quievit. Mane autem facto irruerunt ministrales¹⁰ regis, ut archiepiscopo fugiente confiscarent omnia. Sed audita et visa ejus præsentia confusi siluerunt.

HERBERTUS, 294. Igitur intelligens archipræsul Deo minime placere quod attentavit, audiens etiam certissime et sciens regem ex hoc exacerbatum, et¹¹ propterea mœstus quia adeo regem diligebat, apud

¹ *condictum*, H. V. Alan.; *quidem*, L.

² *Et exinde*, H.

³ *asperatus*, H.

⁴ *justitiarum*, V. Herb.; *justitiorum*, H.; *justitiarii*, L.

⁵ *quotiens*, H. Herb.; om. V. L.

⁶ *ejus*, om. L.

⁷ *camera ipsius*, H. V.; *cameram ipsam*, L.

⁸ *volens*, H. Alan.; *volenti*, L.

⁹ *in sui persona*, V. Alan.; *per se*, H.; *in sua persona*, L.

¹⁰ *ministeriales*, L.

¹¹ *et*, om. L.

regiam mansionem quæ dicitur Wudestoc¹ acceleratim accessit ad regem.² Rex vero venienti ad se archipræsuli honore, non tamen quem solebat, exhibito, dissimulavit³ audita. Quod tamen archipræsul et qui cum eo erant minime arbitrabantur. Dissimulavit, inquam, nisi quia velut jocando impropèravit archipræsuli quare terram suam deserere voluisset, tamquam si ipsos duos simul capere terra non posset.⁴ Verum jam deprehendit archiepiscopus, qui regem ex multo tempore et eximia⁵ familiaritate noverat, cor regis elongatum a se; et qui de aula erant id ipsum jam prædicabant. Unde et quantocius licentiatum a rege discedens, et intelligens ab Ipso cui venti et mare obediunt egressum ejus de terra inhibitu, cogitabat jam intra se, et secreto etiam suis expressit, deinceps aut cedendum turpiter aut certandum viriliter.

(24.) *De zelo archipræsulis pro dignitate ecclesiæ.*

Interca elaboratum est ab episcopo Ebroicensi ut rex et archiepiscopus in gratiam revocarentur. Rex autem ad gratiam sine suarum legum confirmatione compelli non poterat, non attendens legislatorem dicentem, "Vae qui condunt leges iniquas, et Isai. x. 1, 2. " scribentes scripserunt injustitiam, ut opprimant pauperes in " judicio et vim faciant humilibus⁶ populi Dei." Unde cum episcopus ad pacem instaret, et archiepiscopus ecclesiæ profectum desideraret, qui sine pace provenire non poterat, mittit ad Romanum pontificem, tamquam rogans consuetudines illas confirmari. Quæ tam subita viri mutatio, quæ tanta constantis inconstantia, ut modo rogaret enormia confirmari, ad quorum consensum non potuit prius inclinari? Nimirum majoris arbitrio reliquit quod⁷ per se non præsumpsit, ut a se⁸ culpam transferret, et domino suo satisfaceret; sed beati papæ religio circumveniri non potuit, qui regis et archipræsulis certamen ex ordine cognovit, et⁹ porrigentis¹⁰ preces coactas ignovit.¹¹

Archipræsul itaque, fultus apostolica auctoritate et exhortatione, HERBERTUS, 294.

¹ Wudestoc, V.; Wdestoc, II. L.

² ad regem, om. L.

³ dissimulavit, II. Herb.; dissimulabat, V. L.

⁴ posset, H. Herb.; potuisset, V. L.

⁵ et (without exim.), II. V.; et eximia, Herb.; om. L.

⁶ causæ humilium, Vulg.

⁷ quod, II. V. Will.; et, L.

⁸ a se, II. V. Will.; animæ, L.

⁹ et . . . ignovit, om. L.

¹⁰ porrigenti, Will.

¹¹ ignovit, V. Will.; agnovit, H.

sicut erat spiritu fervens, mox excussit se, cum prophetico sarculo evellens, destruens, dissipans, et cradicans quidquid in horto Domini male plantatum reperisset. *Non quiescebat manus ejus, non parcebat oculus. Quidquid etiam ¹ pravam, quidquid asperum, quidquid distortum, non jam cum prophetico sarculo, sed in evangelica securi dejiciens; regias quidem et ecclesiasticas consuetudines bonas conservans, ² alias vero, in ecclesiæ detrimentum vel cleri dedecus introductas, tamquam spuria quædam vitulamina resecans, ne mitterent radices altas. Et tamquam de sylvestri nimis sylva et veprosa, sic nitebatur pro viribus quidquid asperum, incompositum, indecorum, obviumve foret, totum de populo suo delere et exturbare, ³ ut faceret prava in directa, et aspera in vias planas.

WILLELMUS, 25. Videns itaque rex quia in his quæ tentabat non procedebat, ad id ex consilio malevolorum divertit, ut ad æmulum domini Cantuariensis legationem apostolicæ sedis transferret. Quod cum missis nuntiis postulasset, et non impetrasset, eo quod ab antiquo Cantuariensis ecclesia ⁴ legationis privilegio gaudere dignoscitur, cognovit et conjecit Romanus pontifex, tum ⁵ ex nuntiorum protestatione, tum ex nota curialium crudelitate, quia ⁶ vindicandum esset in archiepiscopum, nisi regi permitteretur de voluntate sua legationem cuiquam suorum conferre. Unde litteras censuit regi dirigendas, quasi legationem ei ⁷ sine legationis officio concederent, et gravamen archiepiscopo inferre prohiberent. Igitur qui missi fuerant, cum sanctitatem viri Dei ⁸ ad aliud inclinare non possent, cum umbratili et vana legatione reversi sunt. Quam rex suscipiens gloriabatur, ut fertur, in nominis umbra, tamquam in archiepiscopum potestatem accepisset.

Sed nec in his finibus lis et ira subscidit, sed progressa est alterutrum mensura ⁹ caput. Rex enim clericos homicidas, fures, latrones, sicarios, aut aliis flagitiis deditos, ad sæculare iudicium trahebat, ut confessi vel convicti de crimine officio suo privarentur, privati curiæ tradrentur. Archiepiscopus vero, quid cui iudici liceret in causis considerans, nihil invenit quod habeat in ecclesiastica causa criminali potestas sæcularis, quæ de

26. Divinis rebus definire non potest, juxta constitutionem illam, "Si crimen ecclesiasticum est, tunc secundum canones ab episcopo suo causarum examinatio et pœna procedat, nullam

¹ etiam, om. L.

² observans, Herb.

³ exturbare, V. Herb.; extirpare, L.

⁴ ecclesiæ, L.

⁵ cum, L.

⁶ quia, H. V.; quod, L.

⁷ ei . . . officio, Will.; sine, om. H. V.; et legationis officium, L.

⁸ Dei, om. L.

⁹ mensura, H. V.; mensum, Will.; mensura, L.

“ communionem aliis iudicibus habentibus¹ in hujusmodi cau-
 “ sis.” Hæc et his similia considerans archiepiscopus, clericos WILLELMUS, 28.
 infames non nisi apud ecclesiasticos iudices permittebat conve-
 niri, ubi convicti propriæ dignitatis officio spoliarentur, non
 mutilarentur; quia “ non iudicat² Deus bis in idipsum;” vel
 ne forte, duplici poena mulctati, laicis infamibus conditione
 viderentur inferiores: sed si post degradationem relaberentur
 in consimile flagitium, secundum publicas leges a sæculari
 iudice punirentur. Non enim decebat, ut dicebat, quamvis
 inordinatos, inordinate judicari. Hæc et hujusmodi iram regis 29.
 accendebant; et jam ira præceps ferebatur, et per diuturnitatem
 temporis invalescens in odium vergebat. Quapropter episcopi,
 non reminiscentes se super gentes et regna ad cvellenda
 vitiorum plantaria constitutos, non modo non sumpserunt
 scutum fidei, ut starent pro domo Domini in die belli, sed
 et³ posuerunt corpus suum in terra, ut fierent⁴ via transeunti.
 Nihilominus tamen vir Dei, acceptæ potestatis memor, Deo
 sibi que relictus, immobilis permanebat. Egerat in altum abies
 radices suas, et licet defluentibus ramis suis, tamen ad turbinem
 ventorum dejici non poterat.

Sed heu, grandis quidem opera, sed parva mora. Jam enim HERBERTUS, 295.
 eo ipso susceitantur ei adversarii a dextris et a sinistris. Cur-
 rebant hinc quotidie ad regem rumigeruli, accusantes quod
 consuetudines regias, quas archiepiscopus se observaturum jura-
 verat, non observaret; inde vero pulsabant queruli, plangentes
 quod de regiæ gratiæ favore confisus eos exhæredasset. Sed
 super omnes æmuli aulici pungebant et instigabant, imprope-
 rantes jam manifeste tot et tantorum bonorum ingratitude.

Et hanc circa beatum virum dexteræ Excelsi mutationem JOANNES, 309.
 maligna interpretatione conati sunt impii obfuscare, supersti-
 tionis⁵ adscribentes quod vitam duceret arctiorem. Zelum justitiæ
 crudelitatem mentiebantur; quod⁶ ecclesiæ procurabat utilitates,⁷ 310.
 avaritiæ attribuebant; contemptum mundani favoris dicebant
 esse venationem gloriæ; curialis magnificentia fingebatur elatio.
 Quod Divinitus edoctam voluntatem sequebatur in plurimis,
 nota supercilii inurebant;⁸ quod antecessorum⁹ metas in tuendo
 jure sæpe videretur excedere, temeritatis arbitrabantur iudicium.¹⁰
 Nihil jam ab eo vel dici vel fieri poterat quod non malitia

¹ habentibus, om. II.

² vindicat, V. L. (See vol. i. p. 228).

³ et, om. H.

⁴ fieret, L.

⁵ suspitioni, L.

⁶ quæ, L.

⁷ utilitates, Joh. II.; utilitas, V. L.

⁸ inurebant, H. V.; inurebatur, Joh. L.

⁹ suorum, ins. H.

¹⁰ iudicium, L.

infeliciū hominū depravaret: adeo quidem ut regi persuaderent, quod, si archiepiscopi potestas procederet, regia dignitas esset procul dubio peritura; et nisi sibi et hæredibus suis prospiceret, is demum futurus esset rex quem clerus eligeret, et quamdiu placeret archiepiscopo regnaturus.¹

(25) *De citatione archipræsulis apud Northantune.*²

ALANUS, 326.

Proinde³ aggravabat rex manū suā in archiepiscopum, cum citari faciens peremptorie,⁴ ut die statuto regi responderet de his quæ sibi forent objicienda.

HERBERTUS, 296.

Et præter tempus, locus etiam determinatur, nobile videlicet illud et regium castrum quod dicitur Norhamtune. Ad diem et locum hunc ex edicto regio regni pontifices universi et proceres districtissime convocantur.⁵ Facta igitur concione
 297. trahitur in causam archiepiscopus, quod ad quamdam regis citationem se in propria persona non exhibuerit. Qui licet se sufficientem responsalem pro se misisse probaverit, tamen omnium et⁶ procerum et etiam pontificum iudicio mox omnia ejus bona mobilia sunt confiscata, nisi forte regia elementia vellet temperare iudicium. Quod est, sicut⁷ vulgo dicitur, de omni mobili suo in regis misericordia iudicatus est. Cum⁸ vero⁹ audisset se jam iudicatum sic, "Quale," inquit, "sit iudicium hoc, me etiam tacente, sæcula post futura non tacebunt. Nova quippe iudiciorum forma hæc est, forte secundum novos canones proxime apud Clarendune promulgatos. Siquidem a sæculo non est auditum, quemquam¹⁰ Cantuariensem archiepiscopum in curia regum Anglorum pro qualicumque causa iudicatum; tum propter dignitatem ecclesiæ, tum propter auctoritatem personæ, tum quia ipse regis,¹¹ et omnium qui in regno sunt, spiritualis pater sit, et ob id semper ei deferendum ab omnibus." Verumtamen multo magis quam de iudicio vel proceribus iudicantibus, de confratribus suis et coepiscopis querebatur, novam dicens formam hanc, et ordinem iudiciorum novum, ut archipræsul a suis suffraganeis, aut pater
 298. a filiis, iudicetur. Et hæc sententia, sic lata in archipræsulem, feria quinta, prima fuit concilii actio.

¹ regnaturus, om. L.

² Northampton, H.

³ igitur, ins. L.

⁴ peremptorio, H.

⁵ coguntur, L.

⁶ et, om. L.

⁷ est sicut, H. Herb.; sicut, V.; ita, L.

⁸ Dum, L.

⁹ ergo, H.

¹⁰ aliquem, H.

¹¹ regum for regis et, L.

(26.) *De opere secundæ diei.*

Die vero sequenti rex ipse exegit ab archipræsule pecuniam, HERBERTUS, l.c. quam, ut assererat, cancellarius tunc a se acceperat mutuam; argenteorum videlicet libras quingentas. Quas licet archipræsul a rege sibi donatas, non mutuo acceptas, in veritate affirmaverit, has tamen regi solvendas adjudicaverunt æmuli, eo quod archipræsul pecuniam illam, etsi donationis titulo, quem tunc probare 299. non poterat, confessus est se ¹ recepisse. Adjudicata sibi pecunia, exegit rex cautionem; quod cum facere moraretur archipræsul, dictum est ei in faciem quod aut caveret aut remaneret. Verum nonnulli, rege jam ex directo adversante, videntes archipræsulem ab omnibus, et a ² suis etiam suffraganeis, destitutum jam quodammodo naufragari, commoti aliqui eorum sponte se obtulerunt et fidejusserunt pro eo. Et erant fidejussores quinque, unusquisque pro centum libris. Et hoc actum feria sexta secunda fuit concilii actio.

(27.) *De opere tertiæ diei.*

In crastinum vero cum sederet archiepiscopus seorsim ³ in quodam conclavi cum suis coepiscopis, ex edicto regis seris objectis, ne pateret exitus, propositum est ex parte regia ⁴ adversus archiepiscopum, quod, cum haberet vacantes episcopatus et abbatias, et multos redditus domini regis per annos plurimos in manu sua, nullam ei super his reddidit rationem; quam tunc ⁵ sibi rex requirebat exhiberi.

Et reddendæ ratiocinationis ⁶ summa ⁷ taxata, videlicet circa ⁸ HERBERTUS, 299. triginta marcarum millia. In palatio vero et qui ad concilium venerant universi, jam ⁹ audientes hoc obstupuerunt; et jam passim submurmurabant solam captionem archipræsuli ¹⁰ superesse. Alii vero etiam graviora suspicabantur. Et hoc quidem jam passim.

“Super his,” inquit ergo ¹¹ archiepiscopus, “prudentiores ALANUS, 326. “volumus consulere, et de consulto ¹² respondere.”

¹ *se*, om. L.² *et a*, om. L.³ *seorsim*, om. H.⁴ *regni*, L.⁵ *tunc*, H. V.; *nunc*, L.⁶ *reddende ratiocinationis*, V.Herb.; *reddende rationis*, H.;*reddente rationem rationis*, L.⁷ *est*, ins. II.⁸ *ducenta*, L. (the abbreviation for *circa* having been mistaken for *cc.*)⁹ *jam*, om. H.¹⁰ *archipræsulis*, L.¹¹ *ergo*, H.; *vero*, L.¹² *consultu*, L.

HERBERTUS, 300. Dum igitur pontifices qui aderant quid super his respondendum agendumve esset requirerent, post¹ aliquantam deliberationem tandem recordatus est Henricus tunc Wintoniensis episcopus, qui quidem archiepiscopuli favit, sed propter metum occulte, quod in electione archiepiscopi, tunc Cantuariensis archidiaconi et regis cancellarii, ab omnibus curiæ nexibus Anglicanæ ecclesiæ redditus fuerit absolutus. Et quidem hujus tam evidenti testimonio reliqui episcopi deesse non poterant.

ALANUS, 326. Verum Londoniensis episcopus Gilebertus, decanus ecclesiæ Cantuariensis, "Si, pater," inquit, "recolis unde te dominus rex
 " sustulerit, quid tibi contulerit, considerata temporum malitia,
 " quam ruinam catholicæ ecclesiæ et nobis omnibus paraveris
 " si in his regi resistere volueris, non solum archiepiscopa-
 327. " tui,² sed in decuplo,³ si tanti fuisset⁴ cedere deberes. Et
 " forsitan, si haec in te rex videret humilitatem, te in universum
 " restitueret." Archiepiscopus, "Satis," inquit, "innotuit, quid
 " consulto responderis." Deinde Wintoniensis subintulit, "Hæc,"
 ait,⁵ "forma consilii, catholicæ ecclesiæ penitus perniciosa, nos
 " omnes obligat et confundit. Quod si archiepiscopus noster
 " et totius Angliæ primas nobis id reliquerit exemplum,⁶ ut ad
 " nutum et comminationem principis auctoritati et curæ ani-
 " marum sibi commissæ quisque episcopus debeat cedere, quis
 " erit de cætero status ecclesiæ, nisi ut nulla agantur de jure, sed
 " omnia confundantur pro libitu? Et sic erit sacerdos sicut po-
 " pulus." Hilarius vero⁷ Cicestrensis episcopus, qui et ipse glori-
 osus in verbis, subjunxit: "Nisi," inquit, "temporis iustantia et
 " catholicæ ecclesiæ perturbatio aliud exigèrent, standum utique
 " esset verbis⁸ sententiæ. Verum ubi nutat canonum auctoritas,
 " plurimum subtrahendum est severitati, ut in eo proficiat⁹ dis-
 " pensatio quod posset destruere severa correptio. Censeo igitur
 " cedendum regiæ voluntati, sed ad tempus; ne præpropere¹⁰
 " procedamus id statuere, unde sequatur durior retractatio, nec
 " sine rubore."¹¹ Episcopus deinde Lincolniensis Robertus,¹²
 simplex homo et minus discretus, ait, "Patet vitam hominis
 " istius et sanguinem requiri, necessarioque erit alterum horum,
 " aut archiepiscopatu aut vitæ cedendum. Quis sibi fructus
 " de archiepiscopatu proveniet si¹³ proinde vitæ cesserit? Nec

¹ post . . . recordatus est, H.;
 om. L.

² archiepiscopatum, L.

³ centuplo, L.

⁴ fuissent, L.

⁵ ait, om. L.

⁶ exempli, H.

⁷ vero, H. V.; om. L.

⁸ verbis, Alan. L.; verbi, H. V.

⁹ proficiat, H. V.; perficiat,
 Alan. L.

¹⁰ propere, L.

¹¹ retractatio . . . rubore, H. V.
 Alan.; res sive tristior, L.

¹² Robertus, om. L.

¹³ sed, L.

“ id¹ video.” Exoniensis autem episcopus Bartholomæus² ait: ALANUS, 328.
 “ Palam est quoniam dies mali sunt. Et si possemus sub
 “ dissimulationis umbra hujus tempestatis impetum pertransire
 “ illasi,³ id præcipue procurandum. Sed nec ad id facile
 “ perveniendum, nisi plurimum subtrahatur severitati. Tem
 “ poris instantia id requirit, maxime eum non sit⁴ generalis,
 “ sed personalis hæc persecutio. Satius est igitur unum caput
 “ in parte periclitari, quam totam Anglicanam ecclesiam
 “ inevitabili discrimini exponere.” Wigornensis vero episcopus
 Rogerus, requisitus et ipse quid inde sentiret, ita temperavit
 responsum, ut etiam negando palam ostenderet quid animi
 haberet. “ Nullum,” ait, “ in hac parte dabo consilium. Quia
 “ si dixerō a Deo susceptam animarum curam ad regiam
 “ voluntatem et eomminationem oportere relinqui, contra con
 “ scientiam meam et in capitis mei condemnationem loqueretur⁵ os
 “ meum. Si sentiam⁶ regi resistendum, ecce qui sui sunt, audiunt,
 “ per quos id ipsum innotesceret⁷ regi; statimque ejiceret extra
 “ synagogam, et esset sors mea de cætero eum publicis hostibus,
 “ et eodemnatis. Ideireo nec hoc dico nec⁸ illud consulo.”

His ita gestis sederunt aliquamdiu sub silentio, nec erat qui
 amplius his aliquid adijeeret. Et arte quæsitā ut pateret eis
 exitus (erant enim inclusi), “ Volo,” inquit dominus Cantuariensis,
 “ loqui cum duobus comitibus, qui cum rege sunt:” quos et
 nominavit. Vocati illi aperto⁹ ostio introierunt properanter,
 credentes aliquid audire quod regiam satiaret voluntatem. 329.
 Adstantibus his ait archiepiscopus, “ Super his de quibus nos
 “ dominus rex convenit, contulimus; et quia non habemus ad
 “ præsens eos quibus res ipsa magis innotuit, ideo usque in
 “ crastinum petimus¹⁰ inducias, tunc responsuri sicut Deus nobis
 “ inspiraverit.” Ad hæc regi deferenda missi sunt Londoniensis
 et Roffensis episcopi. Londoniensis autem¹¹ sub vulpe latens
 injunctum sibi pervertit negotium, dicens regi archiepiscopum
 apud eum postulare inducias ad præparanda instrumenta, quasi
 statuto die rationem redditurus super objectis, ut sic magis
 obligaretur archiepiscopus ad executionem regie voluntatis. Di
 recti sunt igitur duo comites ad archiepiscopum, postulas
 inducias¹² ex parte regis deferentes; si tamen ratum haberet quod

¹ Nec id vel aliud, L.

² Barthomeus, L.

³ elegi, L.

⁴ sit, om. L.

⁵ loquetur, L.

⁶ censeam, A. (which seems preferable).

⁷ innotescet, II. L.; innotescet, L.

⁸ nec . . . consulo, om. L.

⁹ apertis ostiis, L.

¹⁰ petimus, L.

¹¹ autem, om. L.

¹² inducias, om. L.

ex parte sua per episcopos regi fuerat suggestum. Quo audito ait archiepiscopus se id in mandatis non dedisse, neque id quod regi suggestum fuerat, ratum habere; sed die sequenti, Deo auctore, et sicut datum fuerit desuper, responsurum. Erubuit ergo Londoniensis dum vidcret se incidisse in laqueum quem contexit¹ ad patrem suum decipiendum. Soluta itaque concilio ea die discesserunt ab invicem. Multitudo vero militum, et aliorum qui cum domino² Cantuariensi illuc convenerant, regio metu perterrita secessit in partem, et amplius cum eo non stetit. Quo comperto jussit³ circuii sepes et vicos, et ad se vocari pauperes, claudos, et debiles, dicens per talem militiam provenire celeriore[m] posse victoriam, quam per eos qui tempore tentationis turpius⁴ recesserunt. Impleta⁵ est igitur domus ejus discumbentibus, et peracta dies illa in Domino⁶ cum lætitia, nulla mentione palam habita de perturbatione pristina.

(28.) *De opere quartæ diei.*

HERBERTUS, 300. In crastino vero, Dominica videlicet⁷ die, propter diem quievit, in secunda⁸ feria citatus et expectatus archiepiscopus ad agonem. Verum ea die, in ipsa etiam nocte diei, gravissima passione iliaca percussus est;

ALANUS, 329. nam et ea multoties vexabatur, eatenus quod non posset se de lecto⁹ erigere.

HERBERTUS, 300, 301. Omnibus vero hanc fictam, non veram, infirmitatem arbitrantibus, de majoribus regni proceribus, qui convenerant, ad archiepiscopum mittuntur,¹⁰ ut veritatem explorarent, et ad curiam citarent. Quibus ille, "Hodie, sicut ipsi cernitis, ad "curiam venire nequeo; sed pro certo sciatis, favente Domino, "cras exhibiturum me curiæ, et nisi aliter datum, in lectica "vehendum."¹¹

WILLELMUS, 32. Eadem¹² die sermo percubuit, et a nobilibus quibusdam Thomæ nuntiatum est, quod si sui copiam faceret in curia, vel trucidaretur vel in carcerem mitteretur. Timens igitur sibi archiepiscopus, eo quod necdum se martyrio sentiebat idoneum,

¹ jecerat, L.

² archiepiscopo (without Cantuariensi), H.

³ jussit, om. L.

⁴ turpiter, H.

⁵ The name of Herbert is wrongly prefixed to this sentence in L.

⁶ domo, L.

⁷ scilicet, H.

⁸ secundam feriam, L.

⁹ directo (for de lecto), L.

¹⁰ mittuntur, H. V.; mittunt, Herb. L.

¹¹ vehendus eadem, L.

¹² Ea, L.

a quodam religioso accepit in monitis quod in honorem beati protomartyris Stephani dic postera missam celebraret, ne adversariorum protervitas adversum¹ se praevaleret.

(29.) *De opere ultimæ diei.*

In crastino vero, quæ vulgo dies Martis dicitur, quæ et HERBERTUS, 301. archiepiscopo vere dies Martis illuxit, antequam curiam intraret, conveniunt ad eum pontifices, attoniti quidem et exterriti propter audita. Unde non aperte propter enormitatem, sed sub quadam insinuationis specie, artificiose ei suadebant, ut ipse de omnibus, etiam² de ipso archiepiscopatu,³ regis se per omnia voluntati subjiceret et arbitrio: si forte sic posset regis ira sedari et indignatio. Adjicientes etiam quod,⁴ nisi fieret sic, jam audiret sibi in curia perjurii crimen imponi, et tanquam proditorem judicandum, eo quod terreno domino honorem terrenum, fidelitatis juramento comprehensum, non servaret; regias videlicet ipsius⁵ consuetudines non observans, ad quas etiam specialiter 302. observandas nova jurisjurandi obligatione se adstrinxerat.

Quibus ipse⁶ respondit, "Fratres mei, sicut jam⁷ cernitis, " fremit contra me mundus, insurgit inimicus; sed quod plango " lacrymabilius, quia cæteris est detestabilius,⁸ filii matris 303. " meæ pugnant contra me. Et si ego tacuero, sæcula post " futura enarrabunt qualiter me solum deserueritis in certamine; " qualiter me, archiepiscopalem vestrum et patrem, quantuscumque⁹ " sim peccator, per duos continuos dies his jam judicaveritis. " Et adhuc conjicio ex his quæ dicitis, vos non solum in civili, " sed et¹⁰ in criminali causa, in foro sæculari, judicare me paratos. " Verum communiter vobis omnibus in virtute obedientiæ, sub " ordinis vestri periculo, hoc inhibeo, ne deinceps intersitis " judicio, quo mea persona judicatur.¹¹ Quod etiam ne faciatis, " matrem nostram, omnium refugium oppressorum, Romanam " ecclesiam appello. Et si (ut rumor jam in vulgo est) sæcu- " lares in me injecerint manus, vobis itidem in virtute obedi- " tiæ præcipimus ut pro patre vestro et archiepiscopale, quam

¹ adversum se, H. Will.; adversus ipsum, L.

² et, L.

³ archiepiscopatu, H. L.; archiepiscopatum, V. Herb.

⁴ quia, L.

⁵ ipsas, L.

⁶ ipse, V. L.; ille, H.

⁷ jam, V. Herb.; om. H. L.

⁸ et, ins. before filii, L.

⁹ quantuscumque, H. Herb.; quantuncumque, V. L.

¹⁰ et, om. L.

¹¹ judicatur, L.

- “debet, ecclesiasticam exerceatis censuram. Unum autem
 “sciatis, quod¹ fremat mundus, insurgat inimicus, tremat²
 “corpus, (caro quippe infirma,) ego tamen, favente Domino, nec³
 “turpiter cedam, nec creditum mihi gregem enormiter der-
 “linquam.” Verum contra prædictum archipræsulis præceptum
 Londoniensis episcopus confestim appellavit. Et Wintoniensis,
 WILLELMUS, 36. “Sub tanta,” inquit, “partis utriusque⁴ dissonantia pax in⁵
 “perpetuum relegatur. Nec spes quidem gratiæ poterit aesti-
 “mari.”
- HERBERTUS, 303. Igitur pontifices omnes discedentes ad curiam properabant,
 præterquam duo, qui, archipræsulis thalamum tardius ingredien-
 tes, secreto confortabant et animabant archipræsulem; sæpeditus⁶
 Wintoniensis Henricus, qui, quia archiepiscopum consecraverat,
 amplius compatiebatur afflicto, et Saresberiensis Joselinus hi
 304. erant⁷; et hi tamen propter metum occulti. Et post episcoporum
 discessum cito intravit ecclesiam, et, ut præmonitus erat, missam
 ipsemet de beato protomartyre Stephano celebravit. Et erat
 missæ introitus, “Etenim sederunt principes, et adversum me
 “loquebantur.” Et hanc quidem missam præter morem, eo die
 qui festus non erat, cum pallio celebravit.
- ALANUS, 330. Ministeriales⁸ vero regis, qui ibi forte tunc aderant, id tacite
 considerabant; quibus visum est rem ipsam aliquid portendere.⁹

(30.) *Qualiter archiepiscopus sit curiam ingressus.*

- ALANUS, l. c. Missa tandem cum debita devotione celebrata, amoto ab hu-
 meris,
 ad¹⁰ quorundam amicorum et familiarium suorum suggestionem,
 ALANUS, l. c. pallio cum infula, cæteris indutus vestibus sacris, cappa
 clericali superjecta, processit ad regis curiam iturus.
 Et¹⁰ quoniam ex auditis timebat sibi ut homo,
 HERBERTUS, 305. secum ipsemet, sed clam, ecclesiasticæ communionis portabat
 viaticum, eucharistiam scilicet.¹¹ Unde jam audacior factus et
 securior, tanquam si ad prædam, leo iste evangelicus, sicut
 dictum est, ad curiam properabat.
- ALANUS, 330. Intraturus [vero]¹² cameram regis, ibi enim¹³ rex præstolabatur,
 ad ostium ipsum

¹ quod, H. V.; quia, Herb. L.

² cremet, L.

³ non, H.

⁴ utrinque, L.

⁵ in, om. L.

⁶ sæpeditus, H. V. Herb.;
 nempe dominus, L.

⁷ hi erant, H. V.; om. L.

⁸ Ministeriales, L.

⁹ prætere, L.

¹⁰ ad . . . suggestionem . . . Et
 . . . homo. The substance of these
 words is partly in i. 33; iii. 304.

¹¹ videlicet, V.

¹² vero, H.; om. V. Alan. L.

¹³ ibi enim, H. V. Alan.; ubi eum,
 L.

a crucis bajulo crucem accepit, et palam cunctis videntibus ipse HERBERTUS, 305. eam bajulavit,

sequentibus episcopis, et id aliter quam decuit interpretantibus. ALANUS, 330. Occurrens [igitur]¹ Robertus Herefordensis, "Pater," inquit, "sustine ut² ego vice capellani³ crucem deferam ante praesentiam vestram. Sic enim condecet." "Justum est," ait archiepiscopus, "me ipsam deferre, sub cujus protectione tutus⁴ maneo; et ejus viso vexillo non est mihi dubitandum, sub quo Principe militem." Londoniensis ad hæc: "Si viderit te rex armatum intrare, gladium suum fortiozem exeret in caput tuum. Et tunc videbis, quid proderint⁵ tibi arma tua." Hæc, inquit archiepiscopus, "Deo committimus." Et Londoniensis: "Stultus hactenus fuisti, et ab hac stultitia, ut video, de cætero non recedes." Et processum est. Audiens autem rex archiepiscopum armatum venire, oblito vel deposito gladio illo de quo dixerat Londoniensis, citius secessit⁶ in 331. conclavem ulteriorem;⁷ sedente hac⁸ seorsim archiepiscopo solo cum suis episcopis ex adverso, et loco et animo adunatis.

(31.) *Qualiter judicatus sit.*

Vocatis igitur præconis voce pontificibus et proceribus universis, gravem et grandem rex deponit querimoniam, quod archipræsul in ignominiam ejus et regni sic⁹ intraverit curiam, non tanquam regis, sed proditoris; se de proditione sic notabilem reddens; inauditum a sæculo in curia alicujus regis Christianæ professionis hoc factum. Cuncti ergo regis verbo¹⁰ testimonium perhibentes dicebant, illum vanum semper et superbum exstitisse; et ignominiam hanc non in solum regem, 307. sed in regnum totum, in¹¹ ipsos omnes, redundare. Et hoc nunc¹² merito regi accidisse, qui talem fecerit sibi secundum in regno, cui subessent¹³ omnes et par¹⁴ nullus. Omnes igitur passim et manifeste proditorem conclamabant, qui domino suo et¹⁵ regi, a quo tot et tanta [bona]¹⁶ acceperat, non jam honorem terrenum,

¹ *igitur*, H.

² *et*, L.

³ *Vice-Capellani*, L.

⁴ *tutius*, H.

⁵ *proderint*, H. V.; *proderunt*, L.

⁶ *secessit*, H. V.; *recessit*, Alan. L.

⁷ *conclave ulterius*, L.

⁸ *hac*, V. Alan.; *hic*, L.; om. H.

⁹ *sui*, H.

¹⁰ *regi* for *regis verbo*, L.

¹¹ *in*, om. L.

¹² *nunc*, om. L.

¹³ *subjecerit*, L.

¹⁴ *parem nullis*, L.

¹⁵ *et*, om. L.

¹⁶ *bona*, V. L.; om. H. Herb.

sicut juraverat, servasset, sed potius in facto hoc et regi et regno perpetuam proditionis maculam impressisset; et propterea in eum, tanquam in¹ regis perjurum et proditorem, animadvertendum. Et super hoc elamor invalescebat. Unde² et audientes hæc per totam aulam tremore et horrore concutiebantur.

ALANUS, 133. Exiens autem Rogerus Eboracensis archiepiscopus ait clericis suis, quos ibi invenit (erant enim ibi magister Robertus, Grandis cognomine, et Osbertus Arundel);³ "Recedamus hinc. Non decet nos videre quæ hic habent cito fieri de Cantuariensi." Magister Robertus ad hæc, "Non," inquit, "hinc recedam donec videro quid Dei voluntas super his judicaverit. Si pro Deo et Ejus justitia dimicaverit is usque ad sanguinem, pulchrius vel melius vitam finire non poterit."

HERBERTUS, 307. Cum autem quidam, qui ostiarii dicebantur, cum virgis et baculis de eœnaculo, in quo rex erat, eum magno impetu descendissent, et vultu minaci et digitis extensis versus archipræsulem respexissent, quotquot in domo erant erueis se signaculo signantibus, archipræsul inclinato capite sedenti ad pedes discipulo inquit: "Timeo jam tibi. Verumtamen tu non timeas; adhuc enim coronæ meæ particeps eris." Cui mox discipulus, "Nec tibi," inquit, "timendum, nec mihi. Erexisti enim nobile illud et triumphale vexillum, omni potestati sanctum et
308. "terribile, in quo multi multa bella vicerunt. Memento igitur te quondam exstitisse regis Anglorum signiferum⁴ inexpugnabilem; nunc vero, si signifer Regis angelorum expugnaris, turpissimum."⁵

ALANUS, 331. Dum ergo magister et discipulus sic in aure colloquerentur, veniens Bartholomæus⁶ Exoniensis episcopus, procidit⁷ ad pedes archiepiscopi, et ait: "Pater, miserere tui, miserere et nostri. Omnes enim hodie perimus odio capitis tui. Exiit namque edictum a rege, ut qui amplius cum archiepiscopo staret⁸ publicus hostis judicaretur,⁹ in capite puniendus." Dietum

¹ in, H. Herb.; om. L.

² Unde . . . concutiebantur. This sentence is wrongly ascribed to Alan in L.

³ Arundelli, L.

⁴ signiferum . . . turpissimum, V. Herb.; om. L., with marks as if the MS. were imperfect; signiferum . . . angelorum, om. H.

⁵ Here the First Quadrilogus has extracts from Fitzstephen, pp. 58, 59, 61, ending with the words

"elongati ab eo;" after which follow these:—

"O quantum sustinuit in illa die in spiritu martyr Dei! Requiebat enim in fratribus solatium; et illi abierunt retro, et jam cum illo non ambulabant."

⁶ Barthomeus, L.

⁷ procidit et ait, H. V. Herb.; procidens ait, L.

⁸ steterit, H.

⁹ judicetur, H.

est etiam, quod Joselinus Saresberiensis et Willelmus Norwicensis episcopi, qui adhuc restiterant, traherentur statim ad supplicium, in membris mutilandi. Qui et ipsi pro salute sua Cantuariensem rogabant. Intuens igitur archiepiscopus in Exoniensem, "Fuge hinc," ait, "quia non sapis ea quæ Dei sunt."

(32.) *Qualiter contra archiepiscopum appellatum est.*

Pontifices vero,¹ de licentia regis separati a proceribus, per se scorsim inierunt consilium. Res enim in arcto erat, siquidem aut regis indignationem incurrerent, aut una cum proceribus archipræsulem suum super causa criminis condemnarent. Quod quidem propter nimis manifestam sanctarum sanctionum prævaricationem non audebant. Unde in arcto positi volvunt et revolvunt quid agendum; qualiter hæc evadenda foret necessitas. Et demum de communi omnium² consilio hoc concinnatum³ est, quod archipræsulem suum⁴ ad Romanam sedem de perjurii crimine appellarent, et regi se obligarent in verbi veritatis promissione, se omne opus et operam ad archipræsulis sui⁵ depositionem pro viribus adhibituros, sub hac conditione, ut rex eos de beneplacito suo ab hoc, quod tunc imminebat archipræsuli, absolveret iudicio. Regi igitur se ita obligantes,

309.

exierunt a concilio regis omnes simul episcopi ad archiepiscopum. Quorum unus, eloquens Hilarius Cicestrensis episcopus, prorumpens in vocem, ait: "Quondam noster fuisti archiepiscopus, et tenebamur tibi obedire. Sed quia domino regi jurasti fidelitatem, hoc est vitam, membra, terrenam dignitatem, sibi per te salvam fore, et consuetudines quas ipse repetit conservandas, et tu niteris eas destruere, præcipue cum⁷ spectent ad terrenam ejus dignitatem, et honorem, ideo te reum perjurii dicimus, et perjuro archiepiscopo de cætero non habemus obedire. Nos itaque et nostra sub domini papæ protectione ponentes, te ad ejus præsentiam appellamus, super his responsurum." Et diem statuit. Archiepiscopus inquit, "Audio." Subtrahentes igitur⁸ se episcopi⁹ scorsim sedere¹⁰ ex adverso diutius in summo silentio.

ALANUS,⁶ 331.

¹ vero, om. L.

² omnium, om. H.

³ concinnatum, H. Herb.; continuatum, L.

⁴ suum, om. L.

⁵ sui, om. L.

⁶ The change from Herbert to Alan is not noticed in L.

⁷ tamen quæ for cum, L.

⁸ igitur, H. V.; om. L.

⁹ episcopi, H. Alan.; ipsi, L.

¹⁰ sederunt, H.

(33.) *De pronuntiatione iudicii contra archiepiscopum.*HERBERTUS,
309.

Jam igitur¹ terror et horror plusquam prius universos invasit. Rege enim cum principibus, pontificibus subtractis, sedente pro tribunali, certissime putabatur mox captio aut aliquid deterius archipræsuli imminere. Et tunc siquidem principes et quotquot regni majores aperuerunt ora sua, sicut leo rapiens et rugiens, et perjurum ac proditorem archipræsulem judicarunt.

ALANUS, 332.

Tandem a rege processerunt comites et² barones et plurima turba ad archiepiscopum; quorum primus Robertus comes Leicestriæ ait: "Mandat tibi rex, ut venias redditurus rationes
" super objectis, sicut heri³ promisisti te facturum. Alioquin
" audi iudicium tuum."⁴ "Judicium!" inquit archiepiscopus, et surrexit dicens: "Imo, fili comes, et tu prius audi. Non te
" latet, fili, quam familiaris regi et quam fidelis secundum
" statum hujus mundi fuerim. Cujus⁶ rei gratia placuit ei ut
" promoverer in archiepiscopum Cantuariensis ecclesiæ; Deus
" scit, me id non volente. Nota enim mihi fuit infirmitas
" mea, et magis pro suo quam pro Dei amore acquievi. Id
" satis hodie palam est, dum Deus et se mihi subtrahit, et
" ipsum regem. Veruntamen in mea promotione, dum electio
" fieret præsentem Henrico, regis filio et hærede, cui et hoc
" ipsum mandatum fuit, quæsitum est, qualem me redderent
" Cantuariensi ecclesiæ? Et responsum est, liberum et quietum
" ab omni nexu curiali. Sic igitur liber et absolutus, super
" his a quibus sum liberatus nec teneor nec volo respondere."
" Et hoc aliter se habet," inquit comes, "quam Londoniensis
" regi suggererat." Adjecit archiepiscopus: "Adhuc, fili
" comes, id attende. Quanto dignior est anima quam corpus,
" tanto magis Deo et mihi teneris obedire quam terreno regi;
333. " nec lex nec ratio permittit ut filii patrem judicent vel con-
" demnent. Unde regis et tuum et aliorum declino iudicium,
" sub Deo solo a domino papa judicandus, ejus coram vobis
" omnibus præsentiam appello, ecclesia Cantuariensi, ordine et
" dignitate mea, cum ad hæc pertinentibus, sub Dei et sua
" protectione positis. Nihilominus vos, fratres et coepiscopi
" mei, quia magis homini quam Deo obeditis, ad domini papæ
" audientiam et iudicium voco. Et sic catholicæ ecclesiæ et
" apostolicæ sedis auctoritate munitus⁷ hinc recedo.

¹ itaque, H. ; vero, Herb.² et, H. V. ; om. Alan. L.³ heri, H. Herb. ; pridie, L.⁴ tuum, H. V. ; om. Herb. L.⁶ hujusmodi, for hujus mundi, L⁶ Ejus, H.⁷ munitus, om. L.

(34.) *De recessu ejus a curia.*

Abeuntem itaque archiepiscopum prosequuntur curiales et ALANUS, l. c. invidi¹ contumeliis et injuriis lacessitum, proditorem et perjurum acclamantes.

Ille autem gaudens ibat a conspectu concilii, quoniam dignus WILLELMUS, 39. habitus est pro nomine Jesu contumeliam pati. Hamelinum² tamen comitem, et Ranulfum quendam, præ cæteris ei maculam proditiōis improperantes, tanquam mentientes refellit, vicissim improperans, quod refellere non poterant, alterum garcionem³ et spurium, nec viri reprehensione dignum; alterius vero cognatum (quod in sua minime cognatione contigisset,) ob crimen laqueo suspensum.

Venienti igitur [ei]⁴ ad ulteriorem portam clausa est janua, ALANUS, 333 nec potuit exire, nullo ibi invento custode. Et dum res ageretur in metu et dubio, nutu Dei contigit claves plurimas in fasciculo pendere a muro; quas arripiens familiaris quidam archiepiscopi unam post alteram attentavit, donec aperiret januam.

Egressus igitur a curia, cum jam⁵ in equo esset, vix potuit HERBERTUS, equum regere, crucem portare, et benedictionem dare poscentibus.^{310.}

Occurrerat enim ei multitudo maxima pauperum et infirmorum, acclamantium et dicentium, "Benedictus Deus, qui eripuit servum suum a facie inimicorum suorum." Putabatur enim jam fuisse extinctus. Præcedente igitur et subsequente turba pauperum, cum clero et populo, in gaudio et lætitia perducitur ad hospitium,

ad ecclesiam videlicet beati Andreae, religiosorum monachorum conventuale monasterium. HERBERTUS, 310.

Videns autem exultationem plebis, sequentibus se dixit, ALANUS, 333.

"Quam gloriosa processio nos conducit a facie tribulantis!

"Sinite pauperes Christi, et nostræ tribulationis participes,

"omnes intrare nobiscum, ut epulemur in Domino ad invi-

"cem." Et impleta sunt domus et atria circumquaque discumbentium.⁶

Inter epulas accesserunt Londoniensis et Cicestrensis episcopi^{334.} ad mensam, dicentes se viam pacis invenisse. Requenti

¹ mundi, for et invidi, L.

² Hamelinum, L.

³ gartum, L.

⁴ ei, H. Alan.; om. V. L.

⁵ jam, H. Herb.; om. V. L.;

cum jam in equis essemus, Herb.

⁶ Here the First Quadrilogus has an extract from Fitzstephen, p. 68. ("Facta oratione . . . domini sumus.")

archiepiscopo sub quali forma, inquiunt: "Quæstio pecuniaria agitur¹ inter te et regem. Si igitur nomine pignoris duo maneria vestra, Otteford² et Winge-³ham, regi assignaveris ad tempus, credimus quod⁴ inde pacatus⁵ et maneria resig-⁶nabit, et pecuniam remittet, et gratiam suam tibi citius⁷ restituet." Ad hæc archiepiscopus, "Hecham⁷ manerium fuit quondam Cantuariensis ecclesiæ, ut accepi, quod rex modo tenet in dominio. Et licet ad ejus restitutionem Cantuariensi ecclesiæ competit rei vendicatio,⁸ tamen his fieri temporibus omnino non spero. Nihilominus⁹ vel cujuslibet turbationis sedandæ, vel recuperandæ regiæ gratiæ causa, antequam¹⁰ juri, quod in illo manerio Cantuariensis ecclesia habere dicitur, renunciarem, cuilibet periculo vel discrimini caput istud opponerem."¹¹ Et caput tetigit. Indignantes ergo¹² episcopi regressi sunt, hæc regi nuntiantes; et accensa est in his regis indignatio.

(35.) *De invita*¹³ *archipræsulis fuga.*

HERBERTUS,
12.

Prandente igitur archiepiscopo, inter¹⁴ prandendum, in Ecclesiastica Historia Tripartita de persecutione Liberii episcopi lectio fuit. Ubi cum illud¹⁵ evangelii, scilicet, "Si vos persecuti fuerint in ista¹⁶ civitate, fugite in aliam," interpositum audiret, respexit ad discipulum qui scripsit hæc; et ut conjici¹⁷ poterat, sicut mox exitus probavit, evangelicam jam in¹⁸ animo conceperat fugam. Hymno vero dicto archipræsul surgens a mensa confestim Rogerum Wigornensem et Robertum Herefordensem episcopos,¹⁹ et Roffensem episcopum, proprium capellanum suum, ad regem misit, postulans ab eo securum de terra sua egressum. Qui cito reversi retulerunt regem respondisse quod in crastino ad concilium hoc differret.

¹ igitur, L.

² Otteford, L.

³ Winge-³ham, H. Alan.; Winche-
ham, V.; Muncheham, L.

⁴ quia, H.

⁵ pacamus, L.

⁶ tutius, L.

⁷ Hecham, V.; Heccham, Alan.;
Hecha, H.; Hecla, L.

⁸ rei vendicatio, V. Alan. L.;
revendicatio, H. (perhaps rightly).

⁹ tamen, ins. H.

¹⁰ antiquo, L.

¹¹ exponerem, H.

¹² igitur, H.

¹³ ultima, L.

¹⁴ infra, L.

¹⁵ illico, L.

¹⁶ una, H. (ista, Matth. x. 26,
Vulg.).

¹⁷ cognosci, L.

¹⁸ in, om. L.

¹⁹ H. has episcopos after Roffen-
sem, and omits episcopum . . .
suum.

Ipo die duo magni et fidelissimi proceres ad eum in ipso JOANNES, 313. noctis conticinio¹ accesserunt, vultu miserabiles et lacrymosi, tundentes pectora sua, et confitentes ac protestantes per tremendum iudicium Dei, quod indubitanter sciebant viros magnos, et malefactis² insignes, utpote multis pollutos facinoribus, in illius necem conspirasse, et se ad eum occidendum mutuis invicem adstrinxisse juramentis. Ne ergo causa ecclesiæ, quæ nondum plene innotuerat, in morte ejus pateretur occasum, cœpit cogitare de fuga.

Intelligensque moram sibi periculosam esse, et per eam sibi ALANUS, 334. parari³ posse insidias, jussit⁴ ipsa nocte in ecclesia sancti Andreae parari sibi lectum inter duo altaria. Quo accedens cum paucis, prostratus cœpit psallere septem psalmos⁵ pœnitentiales cum letania; et singulorum sanctorum nomina pronuntians singulas fecit genuflexiones. Quo completo, proinde fatigatus strato se projecit, capessendæ quietis simulans occasionem. Deinde secreto se subtrahens, et per posticum exiens,

parum ante gallicinium clandestinam iniit⁶ fugam.

HERBERTUS,
312.

(36.) *Visiones propheticae⁷ fugæ.*

Ecce fugitivus ericius, de quo diaconus quidam vidit in WILLELMUS, visione. Nam rege Anglorum venante⁸ cum universitate suorum^{41.} archiepiscoporum, comitum, procerum, abbatum, et priorum, in luco qui dicitur Waberge, exsiliit ericius de medio eorum, tamquam tumultu venantium excitatus. Quem cuncti videntes agitare cœperunt, vociferationibus et insultationibus insectantes. Ipse autem multitudinem præcurrens, non in directum, sed per flexuosos calles ad mare festinabat, portans in dorso suo librum intitulatum, Actus Apostolorum. Nemo autem eorum qui sequebantur erat sine vitio corporis, sed aut cæcus aut luscus videbatur, aut claudus, aut labiis aut naso mutilatus. Cumque tandem venisset ericius ad mare, misit se in illud, et ulterius non emersit. Quod videntes qui eum persecuti fuerunt, reversi sunt. Et ecce suborta est nebula densa⁹ et tenebrosa, occupans faciem terræ, quam sequebatur imber

¹ conticinio, V. Joh.; confinio, II.
L.

² malefactis vel maleficiis, L.

³ pari, L.

⁴ in, ins. Alan. L.; om. H. V.

⁵ septem psalmos, om. L.

⁶ clandestinam iniit, H. V.;
clandestinavit, L.

⁷ prænostica, H.

⁸ venante, om. L.

⁹ devia, L.

WILLELMUS, 42.

sanguinis. Divertit autem rex in salam¹ regiam fundatam in prædicto loco, et sedit in ea indutus veste candida, linea² et lata, caudisque vulpinis tanquam sertis caput³ cinctus. Non cessabat autem sanguis super eum distillare, quia domus, utpote deserta in loco deserti,⁴ sarta tecta non habebat; perque⁵ dependentes caudas vulpinas defluebat in sinum ejus. Cumque sinum et sinuosa vestis ejus volumina implesset, refluere cœpit et os ejus etiam⁶ abundans implevit.

HERBERTUS,
313.

Eadem quoque nocte, qua sanctus vir fugam iniit, quidam de clericis, fugæ istius ignari, in thalamo quodam seorsim dormierunt. Quorum unus, ut ipse postea retulit, in somnis⁷ sonum vocis manifeste audivit, duos illos Psalmographi versus decantantis: "Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo " venantium. Laqueus contritus est, et nos liberati sumus." O maledicta dies, O malignum concilium, O diei⁸ et concilii actio omnibus post futuris sæculis detestanda! per quam tanti regis et tanti pontificis tam cara fœdera tam irreparabiliter sunt soluta, de cætero numquam rege et archipræsule se in regno
314. revisuris! O quanta ex his gestis et⁹ regno et sacerdotio in-
315. commoda provenerunt! Quæ sequens ex parte historiæ ordo declarabit.

Explicit Liber primus.

¹ phalam, Will.² lilea, V.³ caput, om. L.⁴ deserto, Will.⁵ per quæ, L.⁶ in os ejus et, for os ejus etiam,
L.⁷ insomnis, L.⁸ vere (for diei), L.⁹ et, om. H.

INCIPIT LIBER SECUNDUS.

(1.) *Quid sit gestum in curia, cognita archiepiscopi fuga.*

Expeditis in superioribus his ex quibus dissensionis inter regem et archipræsulem orta est materia, quantisque et quibus injuriis appetitus, contumeliis¹ lacessitus, et terroribus² concussus, compulsus sit beatus Thomas fugæ præsidium quærere, ad exilii ejus historiam, et in exilio gestorum ordinem expediendum procedamus.

Mane igitur facto subitus rumor et sinister de clandestina ALANUS, 335. archipræsulis fuga, eos qui ei adhæserant invadens, omnes compulit latitando sibi consulere.

Rex³ vero hæc audiens, turbatus plurimum, convocatis pontificibus et proceribus seiscitatur quid agendum. Et commune quidem consilium erat, ut, quia majores⁴ episcoporum, juxta quod supra diximus, regi se obligaverant,⁵ Romanum adirent pontificem, de perturbatione regni et sacerdotii et reatu perjurii eum⁶ accusaturi, et interim omnia ejus in pace essent, donec quid Romanus pontifex judicaret, reportarent. Unde et mox regio edicto præconis voce proclamatum est, ne quis³²³ homines archiepiscopi molestaret aut possessiones,⁷ seu de rebus⁸ ejus quidquam auferret, sed universa ipsius⁹ pacem haberent. Ita pontifices cum divitibus in occultis paraverunt laqueum fugienti. Et ita confestim arripiunt iter Rogerus Eboracensis archiepiscopus, Gilbertus Londoniensis, Rogerus Wigornensis, Hilarius Cicestrensis, Bartholomæus Exoniensis, episcopi. Præter hos vero et cum istis nonnulli aulici clerici, et alii quidam honorati viri et magni, ab ipso latere regis missi in testimonium illis;

missi quidem in magno apparatu, in donis et muneribus ALANUS, 336. multis, quibus pro viribus judicium perverterent, et sapientum oculos excæarent. Hoc etenim modo credebant curiam Roma-

¹ et contumeliis, H.

² furoribus, L.

³ Rex agendum. This sentence is referred to Alan in L.

⁴ majores natu, Herb.

⁵ ad, ins. L.

⁶ archipræsulem, H.

⁷ personas, L.

⁸ rebus, om. H.

⁹ ejus, H.

ALANUS 337. nam, in hac parte quandoque¹ vacillantem, inclinari posse ad id quod quærebant. Et hoc quidem consilium dederant quidam pontificum contra archiepiscopum.

(2.) *De itineratione Thomæ fugientis.*

HERBERTUS,
323.

Igitur archiepiscopus, ut diximus, clam de nocte fugiens, fratrem unum de ordine de² Simplingeham³ secum habens viæ⁴ ducem, versus aquilonem ad nobilem illam civitatem Lincolniam tendebat; sciens et prudens invium⁵ carpens, non⁶ viam, ut
324. ita cautius, si qui post mitterentur, persecutores effugeret, et⁷ declinaret insidias. Et ea⁸ nocte venit ad pagum qui dicitur Graham,⁹ viginti quinque¹⁰ circiter miliaribus a Norhantona distantem. Ubi postquam modico indulsit somno, in crastino arripiens iter venit Lincolniam,¹¹ iterum circiter viginti quinque miliaria, hospitatus in civitate in domo cujusdam fullonis.¹² Et ibi aquam quæ fluit per civitatem intrans, ad locum quemdam solitarium in medio aquarum situm, qui dicitur Heremitorium, pertinens¹³ ad domum de Simplingeham, per aquam venit millia circiter quadraginta. Ubi propter loci solitudinem, et propter difficultatem accessus, eo quod in medio aquarum sit, per tres dies securius¹⁴ latuit, ad iter quod restabat vires reparans. Una vero dierum, cum frater, qui ipsi ministrabat, videret solum sedentem in mensa, et pulmentariis vesci, compunctus lacrymas continere non potuit; et continuo exivit, ne inter epulas virum Dei lacrymæ effusæ perturbarent. De Heremitorio venit ad Sanctum Botulfum,¹⁵ decem miliaria. Et inde per aquam¹⁶ ad locum venit qui dicitur Haverolot,¹⁷ ad Simplingeham pertinentem. Deinceps vero nocte solum proficiscebatur, veritus apprehendi. Jam siquidem versus orientem tendebat, ubi a populo terræ facie magis cognitus erat. Nocte itaque ibat, et die latitabat, octo dierum conficiens noctibus iter.

ALANUS,¹⁸ 335.

Tandem vero Estreiam veniens, manerium pertinens ad prio-

¹ aliquando, H.

² de, om. V.

³ Sempringham, H.

⁴ me, L.

⁵ nimum, L.

⁶ et non, H.

⁷ et, om. L.

⁸ ea, om. L.

⁹ Grabam, L.; et, ins. L.

¹⁰ quadraginta for viginti-quinque,

II.

¹¹ Lincolniam, L.

¹² felohis. Est ibi aqua, L.

¹³ pertinens, H.; pertingens, V.
L.

¹⁴ securius, H. Herb.; securus, V.
L.

¹⁵ Rotulfum, L.

¹⁶ per aquam, om. L.

¹⁷ Haverholm, H.

¹⁸ The name of Herbert is wrongly given here in L.

ratum Cantuariæ, ibi per aliquot dies moram fecit in conclavi. Ubi facto in pariete foramine, (fuit enim prope ecclesiam,) audit missarum solemniam cum¹ plebe id ignorante; presbytero vero sacramenti perceptione perfructe, clericus quidam hujus rei conscius osculum pacis ad archiepiscopum deferebat. Recedenti quoque post servitium populo, nec id scienti, episcopalem devotius impertivit pontifex benedictionem.

Latuit autem lux mundi futura in pago hoc usque ad diem ^{HERBERTUS.} 324. Animarum, diebus octo.

(3.) *Qualiter archiepiscopus mare transierit.*

Die igitur Animarum, qui fuit tertia feria, quintus decimus ^{324.} dies ab illa feria tertia, ab illo die Martis, quo apud Norham- ^{325.} tunc pugnarat ad bestias, nocte parum ante diem in scapha intravit [in]² mare. Et circa vesperam applicuit in quodam maris littore,³ quod dicitur Oye,⁴ in Bolouia, per unam leucam distans a portu qui dicitur Graveuinges.⁵

Et ivit vir Dei pedes, quia sic oportuit, indutus alba veste, et ^{ALANUS, 335.} monachili⁶ cappa super scapulas posita, in tempestate et pluvia et luto, non ex solito iter peragens. Et dum pertransiret, obiter accidit juniores stare, et unum eorum in manu⁷ tenere accipitrem; visaque ave, archiepiscopus eo intendit, memor conditionis, et oblitus exsili. Quo viso inquit unus, "Ni fallor, ecce hic est Cantuariensis archiepiscopus." Alter ait, "Fatuus es; quid "opus est Cantuariensi archiepiscopo, ut sic incedat?"⁸ Expavit archiepiscopus,⁹ timens detegi; et forte timor ille hujus vanitatis culpam ipso¹⁰ tempore potuit diluere.

Verum quoniam per crebros et profundos maris jactus fatiga- ^{HERBERTUS,¹¹ 325.} tus erat, utpote in modica scapha transvectus, diu pedes ire non potuit. Unde post modicum iter reclinavit in terra, non valeus procedere, et dixit fratribus qui cum eo erant: "Hinc "non recedam, nisi vchar a vobis, aut quærat mihi vecturam." Et quæsierunt ei jumentum pro uno argenteo. Et quidem [jumentum]¹² hoc non frænum, sed tantum prolectam¹³ circa collum habebat. Et posuerunt vestimenta sua¹⁴ supra¹⁵ dorsum, et eum desuper sedere fecerunt.

¹ tamen, H.

² in, V. L.; om. II., Herb.

³ littore, H.; latere, V. L.

⁴ Oye, II. Herb.; Oie, V.;

Hodie, L.

⁵ Gravelinga, L.

⁶ monachali, L.

⁷ sua, ins. L.

⁸ incedatur, L.

⁹ vir Dei, H.

¹⁰ eo, II.

¹¹ Alanus, L.

¹² jumentum, H. Herb.; om. V.

L.

¹³ prolectam, Herb. L.; plectam, II. V. (throughout).

¹⁴ sua, om. L.

¹⁵ super, L.

WILLELMUS, 42. Et paullulum progressus quosdam de more gentis illius armatos obviam habuit. Quibus percunctantibus an ipse esset Cantuariensis archiepiscopus, verbo respondit: "Siccine Cantuariensis
43. "phaleratus incedit?" Et non est cognitus¹ ab eis, quamvis de se ipso testimonium perhiberet.

HERBERTUS, 325. O spectaculum, cernere Thomam, quondam in curribus et in equis, super jumentum tunc sedentem, pro fræno solam prolectam circa collum habens, et supra dorsum pro sella fratrum pauperum panniculos! O quam magna super te, Thoma, rerum mutatio! Ubinam sunt quondam tot equi tui, tot equites tui, et tam divites et tam² ambitiosæ phaleræ tuæ? Ecce nunc omnia hæc ad jumentum unum et prolectam unam redacta. Nec tamen jumentum tuum, nec prolecta tua, sed alterius. Te revera transeunte transierunt et tua. Vetera enim tua transierunt, et facta sunt omnia nova. Vere mirabilis Deus in sanctis suis, deducens cos in via mirabili, de tribulatione lætificans, de pressura dilatans, de tentatione probans, destruendo ædificans, percutiendo sanans, occidendo vivificans.

326. Et quidem ad supradictum portum Graveninges³ venit sic supra jumentum sedens. Nescio vero quo rerum præsagio, (si tamen præsagium dicendum est potius quam eventus,) tertia feria fugam iniiit, tertia feria in transmarina applicuit, et tertia⁴ a marinis recessit. Tertia iterum⁵ revertens in Angliam applicuit, et tertia deinde feria gladio occubuit; ab eo die, quo rediens applicuit, mense solum exacto, ut ita quæ fuit dies Martis fieret et martyr, in qua, velut quodam futurorum præsagio, frequenter sic parabatur ad martyrium. Tertia itaque feria in transmarina, ut dictum est, applicuit, et in vespera Graveninges⁶ venit.

(4.) *Quomodo ab hospite suo agnitus sit.*

HERBERTUS,
l. c.

Cum sero igitur discubisset una cum fratribus tribus⁷ viæ sociis, ab hospite suo agnitus est, cum tamen in mensa non magis ipsi quam alii⁸ deferretur, immo minus, utpote qui in mensa primum nequaquam teneret locum, sed extremum. Qui etiam per totum hoc itinerarium suum, sicut habitu, ita et⁹ nomine mutato, a viæ¹⁰ sociis frater Christianus vocabatur; nomen

¹ cognitus, H. Will.; agnitus, L.

² tam, om. L.

³ Gravelingæ, L.

⁴ feria, ins. H.

⁵ feria, ins. H.

⁶ Gravelingam, L.

⁷ tribus, om. H.

⁸ aliis, L.

⁹ ita et, V. Herb.; et, om. L.;
et habitu et nomine, H.

¹⁰ me et (for viæ), L.

Christiani sortitus pro proprio, ne posset agnosci. Verum cautus ¹ hic hōspes notavit ² quod prae cæteris recumbentibus singularem haberet vescendi modum, et in distributione affectum; de illo siquidem modico quod ei in mensa apponebatur, parvulis et aliis de domo singulis dabat. Præterea ad certius conceptæ HERB., 327. jam agnitionis argumentum totius hominis compositionem intuebatur et gestum, corporis videlicet proceritatem egregiam, frontem amplam et ³ aspectum severum, faciem oblongam et ⁴ venustam, formam manuum oblongarum, et articulorum in manibus congruam et quasi exquisitam protensionem. ⁵ Videns itaque hominem in modo edendi, in corporis qualitate et gestu, cæteris longe dissimilem, existimavit mox se ⁶ aliquem virum magnum in hospitio suo suscepisse; et ⁷ pro certo suspicabatur Cantuariensem hunc esse archiepiscopum, eo quod jam densus ⁸ in terra circumquaque percrebuerat rumor, Cantuariensem sic a ⁹ Norhamtune clam recessisse, et jam in partes illas aut applicuisse, aut in proximo fore applicandum.

Hospes itaque confestim rusticam suam seorsim vocavit, et secretius instillavit Cantuariensem esse quem hospitio susceperant. At illa impatiens, vix verbo audito ad mensam properat, et post modicum intuitum mox rediens, et subridens, “Certe,” inquit, “bone vir, ipse est.” Rustica igitur, mox sollicitior circa ministerium, discurret, festinat, et nunc nuces, nunc poma, nunc caseolum, ante fratrem Christianum apponit. Frater vero Christianus, suspicans se jam aliquibus indiciis deprehensum, carere mallet his quæ rustica affectuose apponebat, et tamen dissimulabat. Cœna autem facta, hospes cum nova vultus hilaritate accedit propius. Quem cum frater Christianus supra ¹⁰ sedem juxta se ponere voluisset, hospes constanter renuit, in terra secus pedes ejus sedens. Et post modicum, “Domine,” inquit, “gratias ago Deo, quod dignus fui ut sub tectum meum “intrares.” Cui mox frater Christianus: “Quis igitur sum ego? “Nonne ego quidam pauper frater sum, et Christianus dicor?” Et hospes, “Certe,” inquit, “quicquid ¹¹ dicaris, scio te magnum ¹² virum esse, et Cantuariensem archiepiscopum.” Igitur cum frater Christianus nullis verborum involucris ab hospite suo se potuisset evolvere ¹² quin horum alterutrum necesse haberet, aut

¹ *tantus*, L.² *notabat*, L.³ *et*, om. L.⁴ *et*, om. L.⁵ *protensione*, L.⁶ *se*, om. L.⁷ *et*, om. L.⁸ *diversus*, L.⁹ *a*, om. V. L.¹⁰ *super*, L.¹¹ *quicumque*, L.¹² *potuisse devolvere*, L.

de se veritatem fateri constanter, aut diffiteri mendaciter, confessus est quod ipse erat, et non negavit. Et ne se proderet, hospitem suum blande demulcens secum duxit in crastino.¹

(5). *Quare in transmarinis partibus se absconderit.*

HERBERTUS,
l. c.

Ecco quam longa viri Dei pericula, qui et jam in portu periclitabatur. Rex quippe nobili comiti Flandriæ Philippo, germano suo, et amicis suis magnatibus terræ, scripto jam² et verbo disseminaverat³ Thomam quondam Cautuariensem archiepiscopum, (talis enim erat scripti⁴ conceptio,) de regno suo tanquam proditorem suum fugisse. Unde et quam⁵ longa manus regia, tam⁶ longa pericula regiam manum fugienti, et ideo omnia plena suspicionibus, et securitas nulla. Causa etiam, qua in illis partibus prodi metuebat, hæc erat: procurante rege Anglorum Matthæus, frater Philippi⁷ comitis Flandriæ, tunc Bononiæ comes, cum abbatissa quadam, filia Stephani regis quondam⁸ Anglorum, matrimonium profanum et detestandum contraxerat, archiepiscopo, tunc regis cancellario, propter facti⁹ euormitatem contradicente, et quoad potuit reclamante. Unde comes Bononiæ ex tunc [perfecto]¹⁰ eum odio oderat. Nou³²⁹ igitur sine causa in partibus illis manifestari se uoluit. Unde propter crastinæ diætæ¹¹ longitudinem,¹² et viæ difficultatem, et insidias quas verebatur, in crastino summo diluculo arripuit iter. Et de Graveninges¹³ pedes ivit vir Dei tota ea die, via admodum lutosa et lubrica, tempore præsertim hiemali: et circa¹⁴ noctem venit ad monasterium de ordine Cisterciensi, quod Clermarreis dicitur, iter duodecim leucarum terræ conficiens ea die. Est autem monasterium hoc situm prope illud castrum³³⁰, nobile Saucti Audomari. Eadem vero nocte qua et¹⁵ archipræsul, regis nuntii præfati, cum magno et multo apparatu mare intrantes, procella subito suborta, in multa difficultate et periculo vix applicuerunt; cum tamen archipræsuli et suis in scapha mare pacatissimum foret. Testati sunt sic fratres qui cum archipræsule¹⁶ in scapha, et alii ex parte adversa, qui in navibus

¹ *crastinum*, L.

² *jam*, om. L.

³ *deseminaverat*, L.

⁴ *scripta*, L.

⁵ *tam*, L.

⁶ *et tam*, L.

⁷ *supradicti* (for *Philippi*), H.

⁸ *quondam*, om. L.

⁹ *facti*, om. L.

¹⁰ *perfecto*, Herb.; om. L.

¹¹ *diætæ*, Herb.; *diei*, H. V. L.

¹² *elongitudinem*, V.

¹³ *Gravelinga*, L.

¹⁴ *arca*, L.

¹⁵ *et*, om. L.

¹⁶ *archiepiscopo*, H.

transierunt. Ea quoque die, qua et archipræsul, ad castrum HERB., 331. Sancti Audomari venerunt. Et quia celebre erat in terra quod Cantuariensis archiepiscopus ad monasterium illud de Clermarreis, ad quod jam venit, adventare proposuerat, eadem nocte post synaxim nocturnam decantatam intravit quoddam stagnum grande, super quod monasterium illud situm est,¹ et in scapha venit ad locum quemdam abditum, aquis septum, qui ab incolis dicitur Ealdemunstre,² quondam³ scilicet eremitorium gloriosi confessoris Bertini. Verebatur quippe, si in monasterio illo usque in crastinum moraretur, forte ad aliquorum indicia indigenis aut regis nuntiis revelari; qui forte ad videndum eum diverterent, et videntes eum sic, fieret opprobrium abundantibus et despectio superbis, et insultarent de facili, quod fatue et inconsulte de tanta quondam gloria ad tantam nunc⁴ miserriam devenisset. Unde eadem nocte se subtraxit, et in dieto eremitorio per tres dies latuit.

(6.) *De adventu archiepiscopi ad Sanctum Bertinum.*

Die autem quarto ad petitionem sanctæ memoriæ Godesealli⁵ 32. tunc abbatis, et conventus loci, ad abbatiam Sancti Bertini navigando,

(erat enim eis iter per aquam,) venire properabat. In cundo ALANUS, 336. vero ait quidam: “Domine, fatigatus es ex itinere, et venturi sumus hodie ad eximiæ humanitatis viros, qui plurimum congratulabuntur⁶ tibi in Domino quod illæsus evasisti. Fac igitur caritatem eis, ut pro adventu tuo comedant hodie pingua.” Archiepiscopus, “Quarta,” inquit, “feria est, et oportet nos hodie a talibus abstinere.”⁷ Et alter subintulit: “Domine, forsitan⁸ non abundant piscibus, et oportebit nos eis condescendere.” Archiepiscopus, “Domini⁹ est,” inquit, “id providere.”¹⁰ Inter loquendum igitur ad nutum Dei exsilicns de aqua grandis piscis, quem *brennam* vocant, projecit se cum impetu in gremium viri Dei; et factus est transitus ille jocundus in laude Dei. Ductus itaque ad Sanctum Bertinum, ibi¹¹ comiter satis exceptus est.

¹ est, om. L.

² Ealdemunstre, V.; Aldmunstre, H.; Aldmunster, L.

³ quondam, Herb. L.; quoddam, H. V.

⁴ tunc, H.

⁵ Hodestalli, L.

⁶ congratulantur, L.

⁷ cessare, L.

⁸ forsitan, H.

⁹ Domine, L.

¹⁰ provide, L.

¹¹ ibi, H. V.; et, L.

WILLELMUS, 43. Contigit eodem tempore Ricardum de Luci,¹ familiarem regis, deperegre² redeuntem, ad eundem locum devenire; qui audito de archipræsulis egressu a Britannia, accessit ad eum, promittens se ei gratiam regis redditurum, si rediret. Præsul vero se non credebat ei, timeus laqueos quos evaserat. Ille ergo³ quem reducere non potuit diffiduciatum dimisit, et debitam domino patrique suo reverentiam non exhibuit.

(7.) *Quomodo nuntii regis, et post nuntii archipræsulis, ad regem Francorum venerint,⁴ et qualiter sint excepti.*

HERBERTUS,
332.

Archipræsulem itaque in⁵ jam dicto Sancti Bertini monasterio dimittentes, prius viam et actus nuntiorum prosequamur. Qui mox in crastino sui adventus a Sancto Audomaro recedentes, tertio quartove die per piæ recordationis Lodovicum regem Francorum transitum fecerunt; quem apud castrum regium, quod Compendium nominatur, repperunt,⁶ et salutato rege, litteras illi de nomine regis Anglorum porrexerunt. Quarum forma illis⁷ similis erat, quas supra diximus comiti Flandrensi directas, videlicet quod Thomas quondam Cantuariensis archiepiscopus de regno suo⁸ tanquam proditor fugerit; unde et ne ipsum in terra sua reciperet, tanquam dominum precabatur. Verum ut audivit ex litterarum initio, "Thomas quondam archiepiscopus," regem sicut ecclesiæ filium devotissimum statim apprehendit æmulatio, et plurimum ex verbo motus est. Verbum quippe insolens offensionem generat, et juxta Sapientis dictum, "Qui moderatur sermones⁹ suos, doctus et prudens est." Et rex mox, quis eum deposuisset, iterum et¹⁰ iterum sciscitatus est. Et adjecit, "Certe," inquit,¹¹ "sicut rex Anglorum, ita et ego rex sum. Verumtamen minimum de clericis mei regni deponere ego non valerem." Et ita qui missi fuerant nec ad regis quæstionem prudens reddere responsum poterant, nec ad petitionem suam responsum pro voto retulerunt.

333. Magister vero Herbertus, qui et scripsit hæc, et alius quidam de archipræsulis societate, cautus quidem et eruditus, de consilio et præcepto archipræsulis regis nuntios quotidie, ipsis nescientibus, e vestigio sequebantur; ita tamen quod illos sequentes una die semper præcesserunt.¹² Et quidem ex industria factum sic,¹³

¹ luti, L.

² peregre, L.

³ ergo, V. L. ; vero, H.

⁴ fuerint, H.

⁵ in, om. L.

⁶ repperunt, L.

⁷ vel, L.

⁸ suo, om. L.

⁹ omnes, L.

¹⁰ atque, L.

¹¹ inquit, V. Herb. ; om. H. L.

¹² præcesserint, L.

¹³ est (for sic), L.

et ita cautius et certius ipsorum verba et molimina explorarent. Cum vero ad illum Christianum regem Francorum venissent, ipsum, mox ut accessum habere potuerunt, nomine archipræsulis, quem a tempore cancellariæ, propter hominis¹ magnificentiam, probitatem, et industriam, reputabat strenuum et habebat acceptum, devoto quidem et humiliter salutaverunt. Et quia ei incogniti erant, crebro an de archipræsulis domo et familia fuissent² sciscitabatur. Quo cognito, mox eos suscepit in osculo, et benigne audivit. Qui eum, juxta archipræsulis mandatum, lacrymabilem historiam laborum et periculorum ejus exposuissent, regiæ elementię viscera commota sunt. Quibus itidem ipse referre dignatus est, qualiter contra archipræsulem rex ipsi³ scripserit, et quid ipse responderit. Et adjecit: "Debuisset quidem dominus rex Anglorum, si ipsi placuisset, antequam tantum amicum suum, archipræsulem⁴ et personam tantam, tam dure et tam dire⁵ tractaret, illius fuisse versiculi reor-
datus, *Trascimini et nolite peccare.*" Cui mox alter nuntiorum comice respondit, "Domine, forte illius recordatus fuisset versiculi, si illum tam frequenter ut nos⁶ in hora illa regulari audisset." Et subrisit rex. In erastino vero, antequam nuntii recederent, eum hominibus suis, quos secum tunc habebat, consilio accepto ad petitionem archipræsulis in regno suo pacem et securitatem ei concessit. Et quidem adjeit, hoc de pristina dignitate diadematis regum Francorum fore, ut exsules, et præsertim personæ ecclesiasticæ, regum et regni securitate et pace perfruantur, et a persecutorum injuria defendantur. HERB., 334.

(8.) *Quomodo nuntii archiepiscopi ad dominum papam venerint, et qualiter excepti fuerint.*⁷

Itaque regiæ pacis dono et securitate perfruentes⁸ in exsultatione et lætitia, Christianus ille rex licentiatos archiepiscopi⁹ l. c. nuntios dimisit in pace. Illi vero non statim ad archipræsulem revertentes, nec quiequam nuntiantes de hoc, quia cito se reversuros sperabant, prout eis injunctum fuerat, ad dominum papam accelerabant. Et venerunt Senonis, quo nuntii regis proxima die, quæ præcessit, eos prævernerant.¹⁰

Sane in eorum adventu hinc timor publicæ perturbationis, quæ ex ira regis posset¹¹ oriri, inde spes quæstus, quamplures

¹ illius (for hominis), H.

² essent, L.

³ ipsi, Herb.; ipse, H. V. L.

⁴ archiepiscopum, H.

et tam dire, om. H.

⁶ nos, Herb. L.; vos, H. V.

⁷ fuerint, H. V.; sint, L.

⁸ perfruentes, H. V.; fruentes, Herb. L.

⁹ archiepiscopos, L.

¹⁰ prævernerunt, L.

¹¹ possit, H. V.; posset, Herb. L.

cardinalium nutare¹ compulit. Et facta est inter eos dissensio, dum dicitur ab his Cantuariensem, ecclesiasticæ libertatis defensorem, in causa justa² fovendum; ab illis, pacis et unitatis esse perturbatorem, et ideo præsumptionis [ejus]³ impetum refrænandum potius quam fovendum. Et eousque prævaluit inimicorum suggestio, quod nuntii archipræsulis nec promeruerint⁴ a cardinalibus vel in osculo recipi. Angustiantur proinde illi videntes causam domini sui imminere discrimini.

HERBERTUS,⁵
334.

Eadem tamen die, in vespera, ad dominum papam habentes accessum, ipsum nomine archipræsulis, tanquam patrem et dominum, qua decebat devotione et humilitate salutaverunt, dicentes quod illi essent duo tantum, qui evaserunt de calore domus Rechap, et ad sanctitatis suæ pedes venerant, ut nuntiarent ei quod filius suus⁶ Joseph adhuc viveret, sed non dominaretur in terra Ægypti, quin potius ab Ægyptiis oppressus fere fuisset et exstinctus. Enarraverunt itaque libenter audienti, et paterno compatiendi affectu, filii sui archipræsulis pressuras,⁷ angustias et dolores, pericula etiam in pugna illa apud Norhamtunam ad bestias, pericula in falsis fratribus, pericula in fuga, pericula in via, pericula in mari, in ipso etiam portu pericula; laborem, egestatem, ærumnam, et ad declinandas insidias habitus sui et nominis mutationem. Et audiens hæc pater omnium patrum, commota sunt⁸ paternæ pietatis viscera super filio, et paternum non valens dissimulare affectum, lacrymatus est. Et ita compunctus, "Dominus vester," inquit eis, "in carne adhuc vivit, ut dicitis? Magis tamen jam sibi in carne vivens privilegium⁹ martyrii vendicat." Et quia jam valde sero erat, nuntios ex itinere fatigatos, data benedictione et consolatione apostolica, ad hospitium citius remisit [reversuros in crastinum].¹⁰

(9.) *Quomodo nuntii regis allegaverint coram viro¹¹ apostolico contra archiepiscopum.*

HERBERTUS,
l. c.

In crastino vero dominus papa cum fratribus suis venerabilibus cardinalibus, qui tunc fere omnes in curia præsentibus aderant, consistorium intravit.

¹ mutare, L.

² injusta causa, L.

³ ejus, H. Alan.; om. V. L.

⁴ promeruerint, L.

⁵ ALANUS, L.

⁶ suus, om. L.

⁷ pessimus, L.; pressuras et, H.

⁸ sunt, om. L.

⁹ martyrii gloriam (for privilegium martyrii), L.

¹⁰ reversuros . . . crastinum, H. Herb.; om. V. L.

¹¹ viro, om. H.

Advocataque concione, adsunt etiam nuntii archipræsulis, ut ALANUS, 337. vel finem viderent. Consurgentibus igitur ex adverso nuntiis regis, primus et cæterorum signifer in hunc modum inchoat Londoniensis: "Pater," inquit, "ad vos spectat catholicæ ecclesiæ cura et sollicitudo, ut qui sapiunt per vestram foveantur prudentiam ad exemplum morum, et qui desipiunt apostolica autoritate corripiantur et corrigantur, ut sapiant. Sed apud vestram sapientiam non creditur sapere qui, in sua sapientia confidens, et fratrum concordiam et ecclesiæ pacem regisque devotionem perturbare contendit. Nuper siquidem in Anglia orta est dissensio inter regem¹ et sacerdotium ex levi² et minus utili occasione, quæ facilius posset exstingui, si adhibita ei fuisset moderata curatio. Verum dominus Cantuariensis, suo et³ singulari in hac parte, et non nostro, usus³³⁸ consilio, acrius æquo institit, non considerata temporis malitia, quod vel quale dispendium ex tale impetu posset provenire, et sibi et fratribus suis contexit⁴ laqueos. Et si ei in proposito suo noster favisset assensus, jam res ipsa ad deteriorem calculum devenisset. Verum quia nostram conniventiam, sicut nec debuit, ad id quo tendebat habere non potuit, nisus⁵ est in dominum regem et nos, immo in totum regnum, temeritatis suæ culpam retorquere. Quocirca ad decolorandam mutuae fraternitatis famam,⁶ vim nemine inferente vel minas intentante, fugam inivit, sicut scriptum est, 'Fugit impius nemine persequente.' Ad hæc dominus papa, "Parce," inquit, "frater." Et Londoniensis, "Domine, parcam ei."⁷ Et dominus papa, "Non dico, frater, quod ei parcas, sed tibi." Ad hanc igitur apostolicam vocem et tubam sensus Londoniensis infatuatus est a Domino, ita demum quod amplius mutire⁸ non potuit. Excepit illum proinde sermonem facundus Hilarius Cicesterensis episcopus, magis de sua confidens eloquentia quam de⁹ justitia et veritate; quod ex post¹⁰ facto innotuit. "Pater," inquit, "et domine,¹¹ interest beatitudinis vestræ, quod perperam actum est in perniciem universitatis, ad pacis et concordie debitum statum citius revocare, ne unius hominis immode-

¹ *regnum*, Alan.

² *Levi* (as if the name of the patriarch), L.

³ *et*, om. L.

⁴ *contexit*, V. L.; *contexit*, H.

⁵ *visus*, L.

⁶ *infamiam*, L.

⁷ The MSS. and Lupus mark this as a question; but perhaps the

words ought to be understood as meaning—"I will spare him."

⁸ *mutire*, L.

⁹ *de*, om. H.

¹⁰ *ex post*, V. Alan. L.; *post ex*, H.

¹¹ *Pater . . . domine*, H. V. Alan.; *Domine pater*, inquit, L.

“ rata præsumptio multorum stragem et catholicæ ecclesiæ
 “ scissuram possit procreare. Id parum attendit dominus Can-
 “ tuariensis, dum relicto maturiori consilio se solum consuluit,
 “ ut¹ sic sibi et suis, regi et regno, populo et clero, graviores
 “ labores procuraret et angustias. Et certe² virum tantæ
 “ auctoritatis id non decuit, nec oportuit, nec aliquando opor-
 “ tuebat.”³ (Ita grammatizabat Hilarius Cicestrensis dicendo,
 339. *oportuebat*.) “ Insuper suos, si saperent, non oportuebat sibi
 “ in talibus præbuisse assensum.” Audito igitur qualiter fa-
 cundus ille grammaticæ prosiliret de portu in portum, soluti
 sunt in risum universi. Inter quos unus prorumpens in vocem,
 “ Male,” inquit, “ tandem venisti ad portum.” In quo verbo
 episcopum illum ita infatuavit Dominus, quod de cætero factus
 est mutus et elinguis.

Eboracensis autem, priorum ruinam attendens, animi im-
 petum studuit temperare. “ Pater,” inquit, “ mores Cantua-
 “ riensis et studia nemini innotuere plusquam mihi. Id animi
 “ ejus novi⁴ propositum ab initio, ut quod semel arripuerit ex
 “ sententia, ab eo de facili⁵ non possit avelli. Quare facilius
 “ credi oportet ipsum in hanc obstinationem de sua levitate
 “ de more ineidisse. Et aliam non video viam ad ejus corree-
 “ tionem, nisi ut vestra discretio ad id efficiendum manum
 “ apponat graviolem. Intelligenti satis dictum puto.”

Exoniensis episcopus subjunxit: “ Pater,” inquit,⁶ “ nou
 “ oportet multum in his immorari.⁷ Causa ista in Cantuariensis
 “ absentia non habet terminari. Petimus igitur legatos, qui
 “ inter dominum regem et Cantuariensem causam istam pos-
 “ sint audire, et auditam decidere.”⁸ Et subticuit. Nec post
 cum⁹ aliquis episcoporum amplius addidit. Id autem videns
 comes de Arundel, (stabat enim in ordine suo cum multitudine
 militum,) postulat audientiam. Et facto silentio, “ Domine,” in-
 quit, “ quid¹⁰ locuti fuerint¹¹ episcopi, nos illiterati penitus igno-
 “ ramus. Idcirco¹² oportet nos edisserere¹³ quomodo possumus,
 “ ad quid¹⁴ sumus missi; non ad hoc utique, ut contendamus,

¹ *et . . . procrearet*, L.

² *circa*, L.

³ *oportebat*, V. H. These MSS. omit the words *Ita . . . oportuebat*, and in the next sentence have *oportuit* for *oportuebat*—thus missing the point of the story, which is here given as by Alan and in the printed Quadrilogus.

⁴ *novi*, om. H.

⁵ *facile* (for *de facili*), L.

⁶ *inquit*, V. ; om. II. L.

⁷ *morari*, H.

⁸ *decidere*, H. Alan. ; *dicere*, V. ; *definire*, L.

⁹ *primo eorum* (for *post cum*), L.

¹⁰ *quid*, V. H. ; *quod*, L.

¹¹ *fuerunt*, L.

¹² *Idcirco*, H. Alan. ; *Ideo*, L.

¹³ *edicere*, L.

¹⁴ *quod*, L.

“ vel cuiquam faciamus contumelias, in conspectu maxime tanti
 “ viri, cujus nutui et auctoritati se de jure totus inclinat mun-
 “ dus; sed ad hoc procul dubio venimus, ut domini regis nostri
 “ devotionem et amorem, quem circa vos¹ gerere consuevit, et 340.
 “ adhuc gerit, in præsentia vestra et totius Romanæ ecclesiæ
 “ vobis præsentemus. Per quos, inquam? Per majores et no-
 “ biliores quos habere potuit in omnibus terris sibi subjectis:
 “ hoc est, per archiepiscopos, episcopos, comites, et barones.
 “ His superiores in sua potestate non invenit; et si invenisset,
 “ destinasset utique ob reverentiam vestram, et sanctæ Romanæ
 “ ecclesiæ. His adjicimus quod² paternitas vestra satis experta
 “ est in novitate suæ promotionis: domini regis fidelitatem et
 “ devotionem, dum seipsum, suos, et sua omnia vestræ penitus
 “ exposuit voluntati: et pro certo sub catholicæ fidei unitate,
 “ quam habetis³ in Christo regere, ut credimus, fidelior co-
 “ non est, vel Deo devotior, seu ad eam, ad quam assumptus
 “ est, pacis conservationem moderatior. Nihilominus et domi-
 “ nus Cantuariensis archiepiscopus in suo gradu et ordine æque
 “ instructus, in his quæ ad eum pertinent providus et discre-
 “ tus, licet (ut quibusdam visum est) aliquantum⁴ nimis acutus.
 “ Et nisi ista, quæ nunc est, inter dominum regem et dominum
 “ archiepiscopum esset dissensio, regnum et sacerdotium mutuo
 “ congaunderent ad invicem paci et concordiæ sub principe bono,
 “ et pastore optimo. Est igitur hæc⁵ nostra supplicatio, ut ad
 “ tollendam istam dissensionem, et⁶ ad pacis et amoris refor-
 “ mationem, velit vestra gratia invigilare attentius.” Hæc
 itaque comes eleganter, sed in sua lingua, proposuit, ita quod ab
 omnibus plurimum commendaretur ejus modesta discretio.

Vir vero apostolicus, qui ex multorum fida sed secreta rela- HERBERTUS, 336.
 tione causam dissensionis inter regem et archipræsulem, et
 gesterum veritatem cognoverat,⁷ criminatibus non adhibuit
 fidem. Unde et qui missi fuerant, videntes sic, fortiter et
 instanter regis nomine postulant ut archiepiscopum in Angliam
 remitteret,⁸ pariter et a latere suo legatum, qui remota appel-
 latione causam inter regem et archipræsulem audiret, et inter
 ipsos vel componeret, vel causam per sententiam terminaret.
 Verum papa, necdum petitionem hanc vel concedens vel renucus

¹ nos, L.

² quam, L.

³ habetis, H.; habes, V. Alan.
 L. (The plural is in keeping with
 the rest of the speech).

⁴ aliquantum, Alan.; aliquando,
 H.; om. V. L.

⁵ hæc, om. H.

⁶ et . . . reformationem, om. H.

⁷ agnoverat, L.

⁸ mitteret, with margina. correc-
 tion, V.

- hortabatur attentius, ut archipræsulis¹ ad curiam expectarent adventum, et jam objecta eo præsente intentarent, aut nihil objicientes suam facerent petitionem; adjiciens in absentia ejus nihil in eum statuendum, nec ipsos in forma illa, quam petebant, exaudiendos. At illi expectare nolentes, eo quod, ut aiebant, ultra terminum a rege sibi præfixum in curia
337. moram facere non audebant, crebro postulant et instanter regis petitionem adimpleri. Arctabatur itaque Romanus pontifex. Cernens enim regis juvenutem, et dominationem amplam, et durum illud et durum quod tunc erat in ecclesia Dei, schisma, metuebat quod si ita omnino rex pateretur repulsam, præsertim per tam magnos et honoratos factæ² petitionis, majus³ in ecclesia schisma faceret; quod et ipsi qui missi fuerant, et præsertim laici, minabantur. Inde vero verebatur archipræsulem in Angliam,⁴ in qua jam velut publicus hostis habebatur, et a qua cum tanta difficultate et tot periculis,⁵ quasi ipso Domino educente, jam exierat, sua auctoritate remittere, ne sic archipræsulis innocentia et causa opprimeretur justitiæ; unde et in se Dei provocaret⁶ judicium, et toti ecclesiæ scandalum foret. Forte etiam tali mandato minime parendum fore pensabat. Sic enim erat in insula contra regem insulanum⁷ contendere, tanquam si vinculus in carcere contra magistrum et dominum carceris dimicaret. Vir itaque apostolicus coarctabatur, præsertim plerisque cardinalibus suis, quibus ut principibus et magnatibus placeant studere mos est, adjudicantibus regis petitionem fieri debere, aliis vero renitentibus. Attamen librato demum⁸ consilio, et consilii et⁹ fortitudinis desuper accepto spiritu, dictam regis petitionem, in gravamen et oppressionem archiepiscopi conceptam, non adimplendam decrevit, nisi ejus ad curiam expectarent adventum; alioquin in ipsius absentia nihil agendum contra ipsum. At illi expectare nolentes, voto frustrati, in Angliam non cum benedictione apostolica, sed potius, ut credendum est, cum maledictione paterna reversi sunt, in se et in semine suo maledicti, qui patris sui verenda non operuerunt, sed potius fronsse
338. tose detegere nequaquam veriti sunt. Et quidem eo festinantius acceleraverunt reverti,¹⁰ quod ipsis secreto nuntiatum¹¹ fuisset

¹ archiepiscopi, H.² factæ petitionis, Herb. L.; facta petitione, H. V.³ major, H.⁴ in Angliam, H. V.; in insulam, Herb.; om. L.⁵ hoc periculo, for tot periculis, L.⁶ provocare, L.⁷ insulanum, H. Herb.; insularum, V. L.⁸ demum, Herb.; deinde, H. V.; tandem, L.⁹ ac, L.¹⁰ reveriti, L.¹¹ intimatum, H.

nonnullos de militibus terræ, favore archipræsulis et ipsorum odio, sarcinis suis, in quibus non modicum argenti sperabatur, per viam paravisse insidias. Unde festinanter et subito Franciam exeunt. Miro siquidem modo et incredibili, mox ut de archipræsule¹ per universum² ecclesiarum orbem innotuit sic, omnium dedit ei Dominus gratiam et favorem; in adversantes vero e diverso omnium corda concitavit. Vix enim est ut non omnibus placeat, qui omnium placet³ Auctori, juxta quod de uno sanctorum legitur, quod⁴ "quem perfuderaat Deus gratia, " ab omnibus amabatur."

(10.) *Qualiter archipræsul a rege Francorum sit exceptus.*

Archipræsul⁵ vero, quem supra in Flandria apud Sanctum HERBERTUS, l.c. Audomarum in Sancti Bertini abbatia dimisimus, propter terræ quas verebatur insidias paucos ibi faciens dies, noctu Flandriam egreditur in equis et comitatu multorum. Siquidem bonæ memoriæ Milo, tunc Tervanensis⁶ episcopus, et supra nominatus Sancti Bertini abbas, ipsum propter viæ securitatem comitati eduxerunt de terra, et ad inclytam illam Galliarum civitatem³³⁹. Suessionem perduxerunt. Ad quam, Domino procurante sic, in crastino sui adventus rex Francorum Lodovicus venit. Qui mox ut Cantuariensem archiepiscopum in civitate audivit, ad hospitium suum descendit, et in salutatione prævenit, ipsum in omni alacritate et exultatione suscipiens; ex⁷ regia quidem clementia vexationi suæ et labori compatiens, ex regia magnificentia pacem et securitatem donans, et ex regia munificentia ad necessarios de fisco sumptus, quamdiu exsularet, accipiendos compellens. Archipræsul vero, videns cor regis ita erga se, Deo et regi devotas gratias retulit; Illum præsertim et corde et ore summa prosequens gratiarum actione, in cujus manu corda sunt regum. Et ita dominus rex et archipræsul⁸ per aliquot dies in civitate commorantes, recessit in multa gratia archipræsul a rege, Senonis ad dominum papam properans; cui rex statim de ministris⁹ suis, qui ipsum per viam necessaria ministrando ducerent, commisit.

¹ archiepiscopo, II.

² universarum, II.

³ placet, H. V. Herb.; procreat
[procurat?] placere, L.

⁴ quia, L.

⁵ Archiepiscopus, II.

⁶ Tervermensis, II. V.

⁷ et, L.

⁸ archiepiscopus, H.

⁹ ministerialibus, L.

(11.) *Qualiter archiepiscopus a viro apostolico sit exceptus, et de exsilii sui causa.*

ALANUS, 341. Itaque archiepiscopus ad dominum papam Senonis venit, tepide quidem exceptus a cardinalibus; ad domini tamen papæ¹ præsentiam est intromissus,

HERBERTUS, 340. qui venientem ad se paterna suscepit benignitate, super vexatione ipsius multimoda, et peregrinatione tam periculosa et dura, paterne compatiens.

ALANUS, 341. Dumque hæc et illa verbotenus ibi agerentur, demum recepit in mandatis, in crastinum exsilii sui causas coram fratribus exponere. Sequenti ergo die, dum quæreretur inter sodales, quorum causam hanc exponeret, singulis sese excusantibus, verbi pondus apud archiepiscopum resedit.² Doctus igitur a Deo, et per se inpræmeditatus, dum primus a domino papa sederet, et propter reverentiam vellet surgere, jussus residendo causam edicere, sic incepit: "Licet non multum sapientes, nec tamen
 342. " usque adeo sumus fatui ut regem Angliæ, suos et sua, pro
 " nihilo relinqueremus. Nam si vellemus suæ per omnia placere voluntati, in sua potestate vel regno non esset quis qui
 " nobis non obediret pro libito. Et dum sub hac conditione
 " ei³ militavimus, quid fuit quod nobis non successit ad votum?
 " Ex quo vero aliam ingressi sumus viam,⁴ et facti sumus memores professionis et obedientiæ quam pro Deo suscepimus,
 " quem ad nos habuit, tepuit profecto prior affectus. Adhuc
 " autem si ab isto proposito vellemus resilire, ad ejus recuperandam gratiam nullius personæ egeremus interventu.
 " Verum quia Cantuariensis ecclesia sol solet esse occidentis,
 " et nostris temporibus ejus⁵ obfuscata est claritas, quodlibet
 " tormentum, sed et mille mortis genera, si tot occurrerent,
 " libentius exciperemus in Domino, quam sustineremus sub dissimulatione his diebus mala quæ patitur. Porro, ne videar
 " curiose vel obtentu vanæ gloriæ hæc inchoasse, expedit ut
 " oculata fide constet de affectu." Et producens scriptum, in quo continebantur consuetudines illæ de quibus contendebatur, cum lacrymis inquit: "Ecce quæ statuit rex Angliæ contra
 " libertatem ecclesiæ catholicæ. Si hæc licet dissimulare sine
 " dispendio animæ, vos videritis."

¹ papæ, H. V. ; om. L.

² recedit, L.

³ ei, om. V.

⁴ viam . . . sumus, om. L.

⁵ ejus, om. L.

Quibus periculis moti sunt omnes usque ad lacrymas. Nec hi¹ se continere poterant, qui prius pro viribus adversabantur, communi voce Deum laudantes, dum vel unum sibi servavit, qui pro ecclesia sua in illa tempestate ausus fuit² ex adverso ascendere. Et qui ante videbantur super hac causa varie disceptare, jam in unam convenire sententiam, in persona Cantuariensis archiepiscopi universali ecclesiae succurrendum.

Verum dominus papa, lectis et relectis et diligenter et attente auditis et cognitis singulis consuetudinibus, acerrime motus statim excaudit in archipræsulem, arguens cum et dure increpans, quod in illarum, non consuetudinum sed tyrannicarum usurpationum, assensu ipse, ut ibi confessus est, cæterique episcopi sacerdotio suo renunciaverint, et Dei ecclesiam ancillaverint; asserens multo satius omne sustinuisse discrimen, quam tantis legis Dei subversionibus præbuisse assensum. Et adjecit: "Verum," inquit,³ "inter abominabilia hæc, quæ hic lecta sunt et audita, nulla quidem bona, sed quædam tolerabilia sunt, quæ utcumque potest ecclesia tolerare. Sed horum major pars reprobata, et ab antiquis quidem et authenticis damnata est conciliis, utpote directo⁴ sacris sanctionibus adversa." Et hæc quidem dominus papa in audientia omnium reprobavit, et ab ecclesia imposterum damnanda censuit. Et ad archiepiscopum se convertens, "Tecum," inquit, "frater, etsi tuus et coepiscoporum tuorum grandis fuerit excessus et enormis, agendum est parcius. Qui etsi, ut confiteris ipse,⁵ cecidisti, mox post casum tuum resurgere conatus es, propter casum multa jam gravia et dura percussus, et statim ut cecideras, cum adhuc esses in Anglia, a nobis quæsisisti et meruisti⁶ de clementia nostra absolutionis beneficium. Unde et dignum est, et⁷ nos tibi indulgemus,^{342.} ut⁸ in tuis adversis clementiæ nostræ consolationem et gratiam præ cæteris personis ecclesiasticis tanto plenius et affectuosius sentias, quanto pro libertate ecclesiæ, et pro fide et devotione nostra,⁹ majora reliquisti et graviora percussus es." Et ita vir apostolicus archipræsulem primo paterna severitate objurgans, et maternæ post¹⁰ consolationis dulcedine¹¹ reparans, tunc dimisit.

HERBERTUS, 341.

342.

343.

¹ ii, L.² fuerit, H.³ inquit, om. L.⁴ directe, L.⁵ ipse, om. V.⁶ invenisti, L.⁷ et . . . indulgemus, H. V. Herb.;

ut . . . indulgemus, L.

⁸ aut, L.⁹ vestra, L.; nostra, Herb.¹⁰ post, om. L.¹¹ dulcedinem, L.

(12.) *Qualiter domino papa archiepiscopatum resignaverit, et iterum receperit.*

ALANUS, 342.

Postera vero die, in secretiori thalamo cum domino papa cardinalibus residentibus, adfuit et archiepiscopus, hæc inquires: 343. "Patres mei et domini, mentiri nemini licet alicubi, necdum coram Deo et vestri presentia. Unde gremens fateor quod has Anglicanæ ecclesiæ molestias mea miserabilis culpa suscitavit. Ascendi in ovile Christi, sed non per Ipsum ostium, velut quem non canonica vocavit electio, sed terror publicæ potestatis intrusit. Et licet hoc onus susceperim invitus, tamen ad hoc me induxit humana, et non Divina voluntas. Quid igitur mirum, si mihi cessit in contrarium? Verum si ad regis comminationem, ut coepiscopi mei persuasere iustantius, renuntiassem episcopalis auctoritatis mihi indulto privilegio ad principum votum et voluntatem, catholicæ ecclesiæ perniciosum relinqueretur exemplum. Distuli igitur usque ad vestri¹ præsentiam. Nunc autem recognoscens ingressum meum minus canonicum, et timens proinde exitum mihi provenire deteriorem, videns etiam vires meas oneri impares, ne gregi inveniar præesse ad ruinam, cui datus sum qualitercunque² in pastorem, in manu tua, pater, archiepiscopatum Cantuariensem resigno."

WILLELMUS, 346.

Mox⁴ transsumens anulum suum de digito suo rogabat ecclesiæ dignum pastorem provideri, eo quod ipse, nomen pastoris habens, officium pastoris non impleret. Complensque orationem in lacrymis,

ALANUS, 343.

dominum⁵ papam, et omnes qui aderant, flere compulit.

Immo et hæc audiens quis poterit se continere a fletu? Seorsum igitur cedente⁶ archiepiscopo cum suis in hoc verbo scandalizatis, nimirum qui jam⁷ cœperant desperare, dominus papa super his cum cardinalibus cœpit conferre. Hinc inde varia et diversa est orta sententia. His visum est oblata occasione regis iram sedari posse facilius, dum in alia persona ecclesiæ Cantuariensi consuleretur,⁸ et beato Thomæ possit alias competentius provideri. Hi siquidem⁹ erant ex Phariseis. Aliis autem visum est in diversum,¹⁰ qui apertos habebant oculos,

¹ *vestrum*, H.² *qualiterque*, L.³ The name BENEDICTUS is here wrongly given by Lupus.⁴ *Moxque*, H.⁵ *dominum* . . . *compulit*, assigned to Benedict in L.⁶ *sedente*, L.⁷ *jam*, om. L.⁸ *conciliaretur*, L.⁹ *quidem*, H.¹⁰ *diversis*, L.

quia si¹ is qui pro tuenda ecclesiæ libertate summo periculo et discrimini, non solum divitias et gloriam, dignitatem et² 344. auctoritatem, sed et vitam exposuit, ad regis libitum deberet suo jure privari, sicut forma fieret aliis in consimili causa regibus resistendi, si ei³ justitia servaretur illæsa, sic eo cadente caderent universi episcopi, ut nullis futuris temporibus auderet quis obviare principis voluntati: et sic vacillaret status catholice ecclesiæ, et Romani pontificis deperiret auctoritas. “Ex-
“ pedit igitur,” inquit, “hunc⁴ restitui etiam invitum,⁵ et
“ ei, qui pro nobis omnibus dimicat, omnimodis succurren-
“ dum.” Placuit omnibus hæc sententia, præterquam Phari-
sæis.

Vocato igitur beato Thoma cum suis, dominus papa hæc ait ex sententia: “Nunc demum, frater, nobis liquet quem habu-
“ isti et habes zelum pro domo Domini, quam⁶ sincera con-
“ scientia te ipsum statuisti murum ex adverso, de tuo in-
“ gressu quam puram feceris confessionem, resignatione facta,
“ qua potuit et debuit dilui culpa delicti. Jam secure de novo
“ poteris de manu nostra⁷ pontificalis officii curam recipere,
“ dum te in integrum ducimus restituendum. Et merito, quem
“ multiplici genere tentationis virum probatum novimus, pro-
“ vidum et discretum, Deo et hominibus carum, nobis et sanctæ
“ Romanæ ecclesiæ per omnia fidelem. Et sicut nostræ per-
“ secutionis factus es particeps et consors individuum, ita tibi,
“ Deo auctore, in nullo deesse poterimus, quamdiu in hoc cor-
“ pore vitalis⁸ duraverit spiritus. Verum hactenus deliciis
“ affluens, ut de cætero discas esse, (quod debes,) pauperum
“ consolator, nec id doceri poteris⁹ nisi docente religionis
“ matre, ipsa paupertate, pauperibus Christi te duximus com-
“ mendandum; huic, inquam, abbati Pontiniacensi,” (erat enim
ibi præsens ex condicto,¹⁰) “non, inquam, educandum splen-
“ dide, sed simpliciter, ut decet exulem et Christi athletam. 345.
“ Inter quos cum paucis et necessariis, reliquis sociis per
“ amicos divisus, oportet te ad tempus¹¹ conversari, donec as-
“ piraverit¹² dies consolationis, et tempus pacis desuper ad
“ nos descenderit. Interim autem forti animo esto, et his qui
“ pacem perturbant, resiste viriliter.”

¹ Quasi for quia si, L.

² et, om. H. V.

³ ea, L.

⁴ hunc, om. L.

⁵ invitis omnibus, et ei qui pro
nobis dimicat omnimodo, L.

⁶ quoniam, L.

⁷ mea, L.

⁸ mortali, L.

⁹ poteris, L.

¹⁰ edicto, H.

¹¹ ad tempus, om. L.

¹² adspiret, L.

(13.) *Qualiter habitum monachilem¹ de manu papæ suscepit.*

ALANUS, I.C.

Accepta itaque benedictione beatus Thomas cum paucis familiaribus, alias destinatis (ut² dictum est) cæteris, Pontiniacum ingressus, judicavit se non digne euram pastorem de manu apostolica accepisse, nisi etiam et³ habitum religionis reciperet; nimirum qui in⁴ episcopali sede primogenitos filios suos monachos⁵ haberet regere,⁶ et a prima fundatione Cantuariensis ecclesiæ archiepiscopos fere omnes didicerit fuisse monachos, nec⁷ secundum veterum historias aliquando⁸ regni scissuram vel translationem⁹ accidisse, nisi dum quis alterius professionis Cantuariensi ecclesiæ præfuerit. Missis igitur proinde nuntiis, remisit ei dominus papa habitum monachilem, quem ipse benedixit, de laneo¹⁰ utique¹¹ panno grosso et erudo. Unde et nuntiis injunxit dicens: "Dieite domino Cantuariensi quod
 "habitum ei misimus qualem habuimus, non qualem velle-
 "mus." Pontiniacensis vero abbas, dum eum paucis beatum Thomam illo indueret habitu seorsim et secreto, adstans ibidem quidam familiaris, (is utique¹² qui pridem¹³ illud problema proposuit apud Clarendonam, scilicet, "Quid virtutis sibi
 "retinuit, qui conscientiam perdidit¹⁴ et famam?") dum vidit in ipso habitu caputium¹⁵ minoris quantitatis quam ut toti congrueret, ait, (fuit tamen¹⁶ id serio factum,) "Utrum regu-
 "lariter," ait, "nescio, liquet tamen dominum papam minus
 346 "congrue adunisse¹⁷ eucullæ caputium." Subridens autem beatus Thomas, "Provide,"¹⁸ inquit, "ne et tu possis iterato
 "mihi illudere, sicut fecisti pridie." Et ille: "Ubi vel¹⁹
 "quando, domine?" Et²⁰ archiepiscopus, "Nudiustertius," inquit, "dum sacris vestibus induerem ad missarum solem-
 "nia, et zona præcinctus viderem suffarcinatus, requisivisti
 "unde posteriora mea inflata fuissent? Si igitur a scapulis de-
 "pendens capucium majus ibi prætenderet formam inflationis,
 "nihilominus posses deridere gibbosum. Idcirco cautius mihi

¹ *monachalem*, L.² *ut dictum est*, om. H.³ *et*, om. H.⁴ *in*, om. V.⁵ *monachos*, om. L.⁶ *tegere*, L.⁷ *non*, H.⁸ *aliquam*, L.⁹ *transactionem*, L.¹⁰ *linco*, H. V. and some MSS. of Alan; *laneo*, L.¹¹ *utique*, H. Alan.; om. L.¹² *utique*, om. H.¹³ *pridie*, L.¹⁴ *prodidit*, L. (Cf. p. 1.).¹⁵ *capitium*, here and below, L.¹⁶ *cnim*, H.¹⁷ *adunasse*, H.¹⁸ *Proinde*, L.¹⁹ *et*, L.²⁰ *Et archiepiscopus*, om. H.

“ est contra talium insultationes provisum.”¹ Utebatur² revera archiepiscopus cilicio a nudicollo usque ad poplites clam ipsius etiam³ familiaribus; et dum cingeretur arctius, rigor cilicii se extendebat, et videbatur grossior, qui macilentus fuit, sed jocundus facie.

Tertio igitur quartove adventus ejus ad Pontiniacum die in- HERBERTUS, 358. gressus capitulum, causam ecclesiae, quam agebat, Deo et ipsorum orationibus commendavit. Igitur post tantas, quas supra ostendimus, ipsius turbationes, quasi post densum⁴ temporis nubilum, ad serenitatem et tranquillitatem Divinae lucis coepit se mox tota mente convertere, lectioni,⁵ orationi, et meditationi se dans totum. Fuit igitur illud monasterium archipræsuli, et eis qui cum ipso erant, sicut⁶ certaminis palæstra, qua exercebantur, ita et quædam virtutum schola, qua erudiebantur ad prælium.

(14.) *De proscriptione totius cognitionis archiepiscopi.*

Rex autem, cum redeuntibus nuntiis se in suis petitionibus WILLELMUS, 46. didicisset repulsum, res omnes archiepiscopi suorumque confiscari præcepit; totamque⁷ ejus cognitionem, et⁸ omnes qui cum⁴⁷ familiaritate vel quovis titulo contingebant, proscriptos addixit exsilio. Non infanti vagienti, non decrepito seni, non in puerperio mulieri decubanti parcebatur. Processit ulterius furor immanis⁹ et piis auribus horrenda crudelitas; nam compulsi sunt adulti jurare quod contristandi causa archiepiscopum, ubicumque reperiretur, expeterent; prohibitumque est ne pro eo oraret ecclesia, quod pro hæreticis et schismaticis¹⁰ facere consuevit.

Quotidie igitur ad eum nova exsulum confluebat multitudo: HERBERTUS, 373. nisi quod plerique a præfato juramento auctoritate apostolica absoluti in Flandria remanserunt;¹¹ hi præsertim qui propter ætatis vel sexus infirmitatem, et multam, quæ tunc erat, inclementiam¹² temporis absque multo sui dispendio ad archipræsulem, sicut juraverant, proficisci non valebant. Cæteri vero

¹ *provisum*, om. L.

² *Videbatur*, L.

³ *etiam*, om. H.

⁴ *tensum tempus et nubilum*, L.]

⁵ *lectioni . . . totum*, H. V. Herb. ;
ad lectionem, L.

⁶ *et*, ins. H. V.

⁷ *que*, om. L.

⁸ *et*, om. L.

⁹ *inanis*, L.

¹⁰ *et schismaticis*, om. H.

¹¹ *remanserint*, L.

¹² *malitiam*, H.

quotidie glomerati veniebant ad eum, ejulantes et plangentes quod essent sic a natali solo expulsi, bonis suis proscripti, et ab amicis et proximis suis elongati; et ita quotidie virum Dei movebant.

WILLELMUS, 48.

Quanta igitur anxietate, putas, premebatur, cum assidue præ oculis haberet quorum miseriæ causa erat, et quibus præter compassionem parum vel nihil conferre poterat! Nimirum inter incudem et malleum versabatur, et tot in se pereussiones¹ excepit quot² pro se percussos accepit. Hinc ante martyrium martyr factus est, ante tunsiones³ latomorum angulari Lapidi conquadratus, ante fornacem ex ære in argentum, ante molam ex palea in frumentum, transformatus, et citra fracturam ala-

49. bastri nardi suavitatem redolevit.

HERBERTUS, 375.

Vir itaque apostolicus, et terrarum⁴ potentatus, nationes et regna, audientes hæc mox obstupuerunt, et factum admodum profanantes,⁵ archipræsuli et tali ac tantæ ejeetorum turbæ totis pietatis visceribus compassi sunt. Unde archiepiscopus, eo quod tantam turbam secum ferre non posset, ipsos per diversas nationes et provincias ac diversas personas cum litteris suis supplicatoriis trans mittebat. Qui omnes ab eis ad quos missi sunt, tum tantæ malitiæ odio, tum favore mittentis, benigne suscepti sunt. Omnibus itaque sic præstante⁶ Domino provisum est in brevi, ut inter ipsos egens nullus esset; plurimi etiam felicius in exsilio quam in patria degerent.

(15.) *Quomodo archiepiscopus cœpit arctius vivere.*

HERBERTUS, 376.

Verum etsi proscriptis, Deo miserante, sic provisum fuerit, archipræsul tamen, attendens in tanta proscriptorum multitudine suum aggravatum exsiliū, et pœnam exasperatam, disposuit una et pœnitentiæ suæ aggravare distractionem, ut præter illud quod quotidie portabat cilicium, et erebras quas flagellatus furtivas accipiebat disciplinas, ipse quoque districtius solito viveret. Unde et uni fratrum, qui ipsi in mensa ministrare consueverat, una dierum instillavit secretius, ut inter alios lautiores cibos, quibus uti solitus erat, caute quidem, ita ut nullus adverteret, quotidie conventualem sibi apponeret cibum, quibus⁷ solis uti disposuerat. Quod ut cautius fieret et secretius,

¹ persecutiones, L.

² quot . . . accepit, H. Will.; om.

V. L.

³ tunsionem, H.

⁴ fratrum, L.

⁵ propalantes?

⁶ propitiante, L.

⁷ quo solo, H.

mensa ipsi soli seorsim a suis ponebatur quotidie. Et ita quidem per aliquot dies solis pulmentariis aridis et insipidis, juxta quod Cisterciensis ordinis regularis institutio habet, vescebatur. Verum per aliquod¹ tempus sic se mortificans, sic districte² contra solitum vivens, post dies aliquot gravi decoctus³ valetudine decubuit. In deliciis enim a primævæ ætate³⁷⁷. enutritus, absque salutis detrimento grossioribus uti non poterat. Verum ad cujusdam familiaris sui admonitionem, cui ægritudinis suæ causam hanc, nec tamen sine importunitatis instantia, secretius indicavit,⁴ congruis sibi alimentis, sobrietate³⁷⁹. quidem⁵ comite, utebatur. Unde favente Domino,⁶ in brevi restitutus est incolumis.

(16.) *De nuntiis regis et archiepiscopi ad dominum papam missis.*

Discurrebant interim hinc inde, et etiam a domino papa mitebantur nuntii ad pacis reformationem. Tandem vero placuit utrobique dominum papam et regem statuto die et loco ad invicem convenire, ut per mutuum eorum colloquium via pacis possit facilius inveniri. Rex ait ad id se venturum, sed in archiepiscopi absentia; quia eo præsentem mandat nec domini papæ faciem se visurum. Domino papæ archiepiscopus significat⁷ nulla ratione regis uti colloquio sine sui præsentia, cui mores illius noti fuissent:⁸ “Citius enim,” ait, “poterit apostolica circumveniri religio ex varietate verborum regis, si non adesset sedulus interpres, qui regiæ mentis propositum ex ipsius animi possit latebris elicere; quoniam si rex infirmiora domini papæ prænosset,⁹ exitus viarum suarum obstrueret offendiculis.”¹⁰ Quo accepto, moderata responsione regi renuntiat dominus papa hoc inauditum a sæculis, Romanam ecclesiam ad alicujus principis nutum quemquam a suo conductu¹¹ rejicere, et¹² maxime pro justitia exulantem; sed et id privilegii et auctoritatis desuper¹³ esse indultum apostolicæ sedi,

¹ aliquot, L.

² districte, om. L.

³ decoctus, H. V.; decretus, L.;
corruptus, Herb.

⁴ judicavit, L.

⁵ que, L.

⁶ Deo, L.

⁷ designat, H.

⁸ fuerant, H.

⁹ prænoscat, L.

¹⁰ offendiculum, L.

¹¹ conductu, om. H.

¹² et, om. L.

¹³ desuper, om. L.

- ALANUS, 347. ut exsilibus et oppressis subveniat, etiam contra principum iras, et violentos impetus malignorum. Indignantibus igitur nuntii recesserunt, hæc regi nuntiaturi. Dominus vero papa Romam reversurus iter ingreditur, quem prosequebatur archiepiscopus usque Bituricum. Ubi accepta licentia et benedictione regreditur Pontiniacum, amplius domini papæ faciem in carne ista non visurus.
- HERBERTUS, 379. Ibi igitur in solitudine inter petras et monachos solitarius delitescbat, a sæculo jam remotus, eo liberius quo quietius, et eo fructuosius quo¹ secretius, tota mente spiritualibus intendens. Tantus siquidem sacrarum Scripturarum amator erat, ut post horas regulares quotidie sacri codices vix de manu ejus discederent. Unde ex amore hoc Scripturarum et opera adeo in brevi profecit, ut sæpissime in scrupniosis et nodosis Scripturarum sententiis etiam super docentes se intelligeret.

(17). *Quomodo rex archiepiscopum amoverit a Pontiniaco.*

- WILLELMUS, 50. Invidit² ergo tantis profectibus qui zizania superseminat in agro Dominico, et quia vir Dei de tribulatione profecerat, et ipse machinatione sua corruebat, bile³ majori motus hospitem, tanquam de loco crevisset, hospitio proturbare contendit. Cujus instinctu, ut credi fas est, direxit rex Anglorum litteras
- HERBERTUS, 397. ad generale illud⁴ capitulum Cisterciense,
- WILLELMUS, 50. ordini eorum plurimum comminatus, si ulterius adversarium suum apud se retinerent.
- HERBERTUS, 398. Quod cum archipræsuli nuntiatum fuisset, habito cum suis consilio, mox respondit nulla ratione se velle quod sui occasione ordo læsionem ullam [incurreret]⁵ vel modicum aliquid⁶ damni⁷ hospitibus suis eveniret, qui in tam⁸ arcto et⁹ sibi et suis tantam exhibuissent¹⁰ humanitatem. Et addidit quod quocumque diverteret, ubicumque caput suum reclinaret, ab eis se citissime amoveret: "Domino," inquit, "si placet, mihi et coexsilibus
" meis providente, qui vulnere cæli pascit et vestit lilia."
402. Misit igitur ad gloriosum illum Francorum regem Lodovicum

¹ quo secretius, om. L.

² Invidet, L.

³ bile, id est, felle vel ira, L.

⁴ istud, L.

⁵ incurreret, supplied from Herbert, as some such word seems to be needed.

⁶ quid, H.

⁷ ab, ins. L.

⁸ vitam, for in tam, L.

⁹ et, om. V.

¹⁰ exhibuisset, L.

nuntium, qui de recessu suo a Pontiniaco, et causam recessus, ei nuntiaret. Quod cum audisset rex, plurimum admiratus est, et mox suis, qui aderant, totum retulit quod audierat. Et iterando sic omnibus audientibus, "O," inquit, "religio, O religio, ubi es? Ecce enim, quos credebamus sæculo mortuos, sæculi minas timent, et pro rebus caducis, quas se propter Deum contempsisse profitentur, a Dei opere, quod cœperant, convertuntur retrorsum, Dei¹ causam et pro Dei causa exultantem ejicientes a se." Et convertens sermonem ad eum qui missus fuerat, "Saluta," inquit, "dominum tuum archipræsulem, et fiducialiter ipsi meo nomine nuntia, quod si mundus, et etiam qui videntur mundo mortui, eum deserant, ego tamen cum non deseram; sed quantacumque rex Anglorum, etsi dominicus homo meus sit, adversus ipsum molietur et exerceat, ego tamen suscipiam propter Deum² et propter justitiam patientem. Nuntiet ergo nobis ad quemcumque ditionis nostræ locum divertere maluerit, et paratum inveniet." In brevi igitur reverso eo qui missus fuerat, archipræsuli nomine regis reportata sunt hæc. Qui ad complendum cum suis peregrinationis suæ tempus residuum, præclaram illam et regiam civitatem Senonis, a Pontiniaco duodecim milliaribus³ distantem, elegit, tum propter loci plurimam commoditatem, tum propter civium laudabilem moralitatem, et devotam, et præsertim advenis, dapsilitatem, dulcemque affabilitatem, et jocundam socialitatem. Biennio ergo peregrinationis suæ Pontiniaci jam expleto, a Pontiniaco discessit.⁴

¹ Dei . . . pro, om. L.

² propter Deum exultantem, et propter justitiam adversa patientem, L.

³ leugas, Herb.

⁴ Here the First Quadrilogus has the following passage, which differs from the accounts given of the same vision by Giraldus (*see* vol. ii. p. 283), Grim (*ib.* p. 419), and Fitzstephen (vol. iii. p. 83). Perhaps it is nearer to Gervase of Canterbury (ap. Twysden, "X. Scriptores") than to any other known writer, although not identical with *his* narrative.

"Sed antequam inde progrediretur, Divina revelatione commo-
fortatus est cœlitus sibi ostenso

"indicio quod ad ecclesiam suam
rediturus erat cum gloria, et inde
per martyrii triumphum migraturus ad Dominum. Nam quadam die, expletis Divinis, aliis recedentibus, cum juxta altare in quo Divina celebraverat prostratus prolixius et devotius more solito etiam gemitibus et fletibus preces ad Dominum fudisset, vox de cælo elapsa sic contestata est, 'O Thoma, Thoma, ecclesia mea glorificabitur in sanguine tuo.' Sanctus vero respondit, 'Quis es, Domine?' Dicit ei Dominus, 'Ego sum Jesus Christus, filius Dei vivi, frater tuus.'—'O uti-
nam, Domine, glorificeris in sanguine meo.' Et ait Do-

(18.) *De discessu ejus a Pontiniaco, et revelatione martyrii sui.*

WILLELMUS, 50. Cum itaque, territorium Senonense petens, vale jam se deduc-
centibus facturus esset, erupit in lacrymas. Quas increpans
51 venerabilis abbas loci, "Quid agis?" inquit, "Miror virum
" invictæ constantiæ fœmineam in molliem degenerare. Nun-
" quid rei familiaris necessitas majores expensas exposcit?
" An¹ comitatus rarior et famulatus minor lacrymas istas
" excutiant? Si quid tua poscit indigentia, quod nostra
" facultas supplere possit, ostendatur, et fiet." Respondit²
archiepiscopus: "Nihil istorum est;³ sed quæ de me sunt,
" finem habent. Dominus servo suo vitæ finem finisque
" modum in visu præteritæ noctis præostendere dignatus est.
" Gladium spiculatoris subterfugere non potero." "Ergo,"
inquit abbas subridens, "martyrio interibis? Quid esculento,
" temulento et martyri?

"Non bene conveniunt, nec in una sede morantur
" calix vini quod⁴ potas, et calix martyrii." "Fateor," inquit
archiepiscopus, "corporeis voluptatibus indulgeo; bonus tamen
" Dominus, qui justificat impium, indigno dignatus est revelare
" mysterium." Et⁵ cum instaret abbas ut seriatim prosequeretur,
HERBERTUS, 405. subintulit: "Domine abbas, etsi familiaris meus sis, non
" prius edisseram, nisi eo pacto ut secretum teneas quoad vixero
" ego." Et abbas mox pepigit. Et ipse: "Nocte hac visum
" est mihi, quod in ecclesia, nescio tamen qua, contra dominum
" regem Anglorum in audientia domini papæ et cardinalium
" pro ecclesiæ causa contenderim, domino quidem papa parti
" meæ favente, sed cardinalibus adversantibus pro rege contra
" me; cum ecce subito quatuor supervenerunt⁶ milites, qui mox
" rapientes me ab auditorio, in eadem ecclesia capitis mei sum-
" mitatem, ubi coronæ meæ locus est, excoriaverunt, adeoque,
" ut mihi videbatur, angustiar bar quod videbar mihi defecisse.
" Per hanc, ni fallor, revelationem Dei, credo quod morte dura,
" sed spero pretiosa, de hoc mundo sum⁷ transiturus. Nec

" minus, 'Ecclesia mea glorifica-
" bitur in sanguine tuo, et tu vere
" glorificaberis.' Ab illa ergo
" die firmior in fide, constantior in
" spe, ferventior in caritate, de
" tantæ revelationis dignatione
" effectus, nihil nisi martyrium
" sitivit, nihil nisi delicias fasti-
" divit."

¹ Aut, H.² igitur, ins. L.³ est, om. L.⁴ quem, L.⁵ In L. the extract from Herbert is represented as beginning here instead of the word *Domine*.⁶ superveniunt, L.⁷ sum, H. V. ; sim, L.

“ tamen propter revelationem, pro qua potius Altissimo quantas
 “ valeo gratias ago, sic contristor, sed propter cos doleo qui HERB., 406.
 “ secuti sunt me, et tot et tanta sustinuerunt propter me.
 “ Certissime enim scio, quod me percusso dispergentur, quasi
 “ oves non habentes pastorem.” Hanc eandem visionem itidem
 retulit abbati de Valle Lucenti, amico et familiari suo, pacto
 simili, ne videlicet eam cuiquam, donec visionis videret exitum,
 revelaret. Visionem itaque duobus his abbatibus retulit, ut ita,²
 ipso eo modo, quo ex revelatione prænuntius fuerat, ex hoc
 mundo sublato, in ore duorum staret verbum revelationis hoc.
 Dicti vero abbates relatam sibi visionem omni tempore silue-
 runt, donec ipsam in cursus³ sui fine finis confirmaret.

(19.) *Qualiter Senonis veniens exceptus sit.*

Profectus igitur a Pontiniaco Senonis venit, a piæ memoriæ 407.
 Hugone, tunc Senonensi archiepiscopo, et a clero et populo civi-
 tatis, in omni gaudio et alacritate susceptus, de fisco ad usum
 necessaria percipiens amplissime. Rex vero omni tempore
 quo ad civitatem veniebat, sicut ubique moris sui erat, primo
 quidem ad ecclesiam, et confestim, nisi major detineret causa,
 ad archipræsulem visendum⁴ accelerare consueverat; cujus tunc
 prolixiori eloquio, et in magnis consilio, tanquam viri exercitati
 et experti negotia regia, fruebatur.

(20.) *Qualiter rex ex odio archipræsulis schismati
 consenserit.*

Beato igitur Thoma Senonis sic residente, rex Anglorum, in- WILLELMUS, 52.
 dignissime ferens quod in petitionibus suis ipse⁵ repelleretur
 a quo suus protegeretur adversarius, presbyterorum bona per
 dicecsum Cantuariensem decedentium et vacantes ecclesias occu-
 pavit, et pro voluntate personas instituit, et se ab Alexandro
 papa, quem jam Dominus, Romanæ misertus⁶ ecclesiæ, in
 sedem suam revocarat,⁷ abalienavit. Unde dolorem suum in fide
 vindicaturus, clericos duos, Joannem⁸ videlicet de Oxenfordia
 et Richardum de Ivelcestria, misit ad imperatorem Germaniæ
 Fredericum; qui coacto concilio de pace Romanæ ecclesiæ trac-

¹ quia, L.

² ita, om. V.

³ incursus (one word), L.

⁴ videndum, L.

⁵ ipse . . . suus, om. L.

J 588.

⁶ miseratus, L.

⁷ revocavit, H.

⁸ The names are not given by William.

tabat, mandans quod, si nomen et obedientiam Alexandri papæ abjuraret, participem se schismatis haberet cum episcopis et ¹ archiepiscopis suis. Ille, cum schismatis fautores haberet, de consilio Coloniensis archiepiscopi, qui Octaviano exstincto successorem jam suscitaverat, consensit.² Jurantibus itaque cum imperatore optimatibus, et episcopis quibusdam volentibus,³ quibusdam obtrectantibus, et usque in lacrymas renitentibus, nuntii quoque regis ex persona ipsius in consimilem formam 55. juraverunt. Et tanquam sibi ⁴ minus adhuc præcavisset, rex portus diligentissime custodiri præcepit, feralia in eos statuens edicta, qui vel papæ mandata vel litteras in Angliam deferrent, vel delatas reciperent. Præcepit etiam publice et compulit per vicos, per castella, per civitates, ab homine sene usque ad puerum duodennem beati Petri successorem Alexandrum abjurare. Omnibus igitur capiti suo renunciantibus sic, revelabantur ex multis cordibus cogitationes. Tunc erat videre miseriam, Dathan et Abiron quamplures per fines Anglicanos passim emergere, et in lateribus aquilonis Luciferum sedere.

(21.) *De appellatione pontificum contra archiepiscopum.*

56. Post modicum tempus, convenientibus ad urbem Londonias ex mandato regis episcopis et abbatibus, nonnullis visum est contra archiepiscopum appellari. Timebatur enim ne ipse in enormia, quæ per regnum præsumebantur, manum correctionis extenderet. Appellarunt itaque primi Londoniensis et Saresberienensis, provocationis et prævaricationis fomites. Exoniensis 57. ad appellandum cogi non poterat. Episcopus vero Roffensis per simulatam, (ut dicebatur,) infirmitatem suam excusavit absentiam; sicut et suam Wintoniensis, per litteras dicens, "Vo-
" catus a summo pontifice nec appello nec appellare volo." Et putabatur ex ambiguitate nominis ad summi pontificis, id est domini papæ, vocatus audientiam. Ipse vero summum Pontificem, summum Judicem intelligebat, ad cujus tribunal jamjam trahebatur examinandus, tamquam qui in multis diebus processerat, et vitæ metis appropinquaverat. At archiepiscopus regem sæpe paterna caritate commonuit, tum per scripta, tum per viros qui pro sua reverentia meruerant audiri, ut ab ecclesiasticæ libertatis oppressionem desisteret. Sed et eundem super

¹ et . . . suis, om. L.

² exsensit, V.

³ quibusdam volentibus, om. L.

⁴ si minus adhuc peccavisset, L.

eodem Romanus pontifex per Rothomagensem archiepiscopum, et per imperatricem quondam Romanorum, matrem ejus, et per Herefordensem et Londoniensem multa¹ prece sollicitavit. Cumque² singulis circa mandata suam diligentiam adhibentibus, Herefordensis et Londoniensis³ ipsum usque in fines⁴ Walliarum ductantem exercitum cum litteris prosequerentur, nihil impetrarunt, nisi ut archiepiscopus repatriaret ultroneus, sicut ultroneus abscesserat. Credebatur tamen Londoniensem minus fideliter mandata prosecutum, quia cum domino papæ rescripsisset super executione mandati sui et responsione regis, ecclesiasticæ severitatis animadversionem, quam in prævaricatores intendebat, dehortari non erubuit, ut ecclesia Cantuariensis perpetuum sui pastoris exsilium, suumque lugeret Anglicana naufragium.

Sed successor apostolorum et columna ecclesiæ non movebatur; 59. noverat siquidem quis esset qui loquebatur. Unde eum non⁵ modo non audivit, sed et archiepiscopi, et ecclesiæ cui præsidebat, juris et dignitatis providebat indemnitati, sicut ei ante exsilium promiserat, dicens: "Sane indubitanter credere te volumus, et firmiter tenere, quod nunquam in animum nostrum,⁶ Deo volente, descendet, ut te vel ecclesiam tuam alicui per- 60. sonæ velimus in ecclesiasticis subesse, nec nisi Romano tantum pontifici obedire." Nam quia audierat Eboracensem archiepiscopum crucem suam in stipite elationis extulisse, et contra consuetudinem per provinciam Cantuariensem deferre, prohibuit ne id de cætero facere præsumeret.

Eboracensis⁷ igitur, a temeritatis ausu prohibitus et in cruce sua cruciatus, associatis sibi Londoniensi et Saresberiensi, una cum episcopis Angliæ congregatis, sicut dictum est, appellavit adversus⁸ Cantuariensem, scriptamque ei appellationem et appellationis terminum innotuit. Ille vero, in omni patientia et mansuetudine rescribens et⁹ increpans et objurgans, animos inquietos ad ecclesiasticæ pacis unitatem retorquere frustra sategabat. Oportebat enim pati christum¹⁰ Domini, et iniquitates Amorrhæorum compleri.

¹ multa . . . sollicitavit, om. L.

² Dunque, L.

³ et Londoniensis, om. L.

⁴ finem, L.

⁵ non, Will.; om. L.

⁶ nostrum, om. L.

⁷ Eboracensis, &c. . . compleri.

This is probably from a lost part of William of Canterbury's Life.

⁸ contra, H.

⁹ So V. L.; et obsecrans et increpans, H., omitting et objurgans.

¹⁰ Christum Deum, L.

(22.) *De legatis missis a domino papa.*

WILLELMUS, 64.

Interea ad instantiam regis missi sunt a Romano pontifice legati duo. Quorum unus erat Willelmus presbyter cardinalis, regis amicissimus, qui, (sicut ipse archiepiscopus de eo dicit),¹ potius elegit esse malleator clericorum principibus obsequendo, quam regum offensio divinam gratiam consequendo. Alter diaconus cardinalis, Otto nuncupatus;² plus avaritiæ quam justitiæ studiosi, et, nisi delegarentur a domino papa, potius relegatione,³ quam legatione digni. Acceperant⁴ autem plenariam potestatem decidendi quæstiones quæ vertebantur inter regem et archiepiscopum, et debitum eis finem imponendi, remoto appellationis obstaculo. Archiepiscopus vero, sciens regis amicissimum alterum, et instanter ab ipso petatum, alterum autem ex aliis causis suspectum habens, recusabat⁵ utrumque. Dicebat enim nequaquam se Willelmi jurisdictioni in causa debere subijci, qui regis instantia potius mittebatur, quam ipse coactus et missus veniebat; et quia non erat juri consentaneum iudicium ejus subire, qui de sanguine suo sibi commercium facere quærebat, et de pretio nomen et gloriam. Adeo autem recusabat, ut excommunicationi subijci mallet quam ejus subire iudicium in aliquo extra curiam Romanam; nam ad judiciariam potestatem obtinendam super eum multiplici laboraverat ingenio. Dominus papa tamen, considerans malitiam temporis, ut mitigaret potentiam eorum qui turbare poterant ecclesiam, ad tempus eis potestatem judiciariam duxit concedendam. Unde cum in Franciam venissent, jactabat Willelmus se in damnum et confusionem domini Cantuariensis venisse ad faciendam voluntatem regis. Hinc Gallicana turbabatur⁶ ecclesia; et qui bonum pacis exspectaverant, dejectione Cantuariensis audita deiciebantur. Sed qui confusionem intentabat, confusus et mutilus⁷ factus est, minus exsecta fronte ventilando metuendus adversario. Nam autem cognitionem causæ ab officii suscepta potestate reciderunt, scribente rege Francorum domino papæ quod maximum ingereretur ecclesiæ scandalum, si defensor ecclesiæ innocens deponeretur, et inde damnum dignitatis efficeretur

¹ *didicit*, H.² *Et*, ins. L.³ *relegatione*, H.⁴ *Acceperunt*, L.⁵ *recusavit*, L.⁶ *turbabatur*, Will.; *verberabatur*, H. V.; *verebatur*, L.⁷ *mutulus*, V.; *inutilis*, L. There is a reference to Horat. Satir. I. v. 58-60.

“O, tua cornu
 “Ni foret exsecto frons (inquit)
 “quid faceres cum
 “Sic mutilus minitaris?”

unde præmium promotionis promerendum esset. Unde dominus papa, quamvis in medio Charybdis et Scyllæ constitutus—(hinc enim rex¹ Angliæ donis et promissis et minis instabat, inde rex Franciæ precibus et admonitionibus obstabat; hinc turbatio ecclesiæ, si reprimeretur arrogantia, inde infamiæ nota, si damnaretur innocentia)²—sententiam suam revocavit, scribens legatis, ne ordine judicio inter regem et archiepiscopum procederent,³ sed⁴ de plena inter eos pace componenda omnimodis intenderent, ita quod archiepiscopo et ecclesiæ suæ antiqua jura integre⁵ et illibate servarent, nec in terra regis aliquid magnum facerent, vel in regnum ejus, si eos intrare vellet, intrarent, nisi archiepiscopus regi primitus integre reconciliaretur; quia super his sibi et illis plurimum detraheretur, et ipse WILLELMUS, 66. communi voce cunctorum sinistra detractione laceraretur. Quod⁶ cum in mandatis accepissent, legationis tamen reliquias prosequentes, regem aditum tanto minus lætificaverunt, quanto minus potestatis habuerunt; qui jam sciebat, et gravissime ferebat, quod potestas eorum expirasset ex parte. Sed, ne nihil ageretur, ad colloquium archiepiscopum vocaverunt; et præfixum est tempus et locus.

Igitur conveniunt hinc exsul cum [co]exsulibus⁷ suis, inde legati, adjunctis sibi archiepiscopis, episcopis, et abbatibus quamplurimis.

Nocte vero proxima ante colloquium, archipræsul vidit somnium, sicut ipse suis mane secum ad colloquium cunctibus retulit; quod videlicet propinaretur ei venenum in calice aureo. Et quidem accidit sic. Alter quippe cardinalium, præfatus videlicet Willelmus, elegantis eloquii et verba habens persuasibilia, pacis quidem suaves et blandos sermones ei obtulit; et videbantur in superficie bona verba et pacifica, quæ tamen, si quis interiorius aspiceret, ecclesiasticæ paci et libertati non modicum derogabant. Unde et singula fere, quæ a cardinalibus de pace proponebantur, archiepiscopo et suis suspecta erant, metuentibus capi in sermonibus, qui molliti et melliti erant, et tamen ipsi nihilominus jacula. Diutius igitur et inaniter protracto colloquio, tandem infecta pace, immo etiam absque omni spe pacis¹² per ipsos deinceps⁸ faciendæ, archiepiscopus et legati ab invicem

¹ rex, om. L.

² innocens, L.

³ præsiderent, V. L.; procederent, H. Will.

⁴ sed . . . componenda, H. Will.; de, om. V.; plenæ paci componendæ L.

⁵ integre et illibate, V. Will. integra et illibata, L.

⁶ Quæ, L.

⁷ coexsulibus, Will.

⁸ deinceps, H. Herb.; deinde, V. L.

discesserunt, legatis quidem ad regem confestim revertentibus. In Cenomannia vero, in civitate ipsa Cenomannis, nonnullæ regni¹ personæ jam convenerant; et videntes sic pacem nequam per cardinales posse fieri, in audientia ipsorum suas
 HERBERTUS, 413. appellationes renovaverunt, pro rege et pro regno, pro personis propriis et pro ecclesiis suis, ad sedem apostolicam rcappellantes.² Post aliquantum vero temporis cardinales, a rege multum honorati et ambitiosis onerati donis, archiepiscopi et ecclesiæ pacc infecta, ad Romanam reversi sunt³ ecclesiam.

(23.) *Qualiter archipræsul de episcopis quosdam, et multos de aulicis, excommunicavit.*

WILLELMUS. Archiepiscopus⁴ vero, novas audiens et sciens enormitates cum veteribus, quæ in pessimos fructus excreverant, per diocesis suam quotidie pullulare,

HERBERTUS, 413. sciens a propheta maledictum qui gladium suum⁵ a sanguine prohibuerit, et qui opus Dei negligenter fecerit, ne⁴ non amputatis putridis ramis vinea Domini corrumpetur,

HERBERTUS, l.c. accinxit se, et⁴ falcem ecclesiasticæ severitatis in multos excrevit.

HERBERTUS,⁶ 397. Obtinuerat siquidem a viro apostolico apostolicæ sedis legationem super Angliam; et quidem ad cautelam, ut videlicet firmior et magis authentica ecclesiastica quævis sententia haberetur, si deinceps ab eo aut in regnum aut in regni personas
 413. ferretur. Et inprimis quosdam de aulicis clericis, qui ratione ordinis seu beneficii ecclesiastici obligati sibi fuerant, et obedientiam exhibere tenebantur, districtissime⁷ citavit, ut ad ipsum
 414. venire non differrent. Quibusdam etiam in virtute obedientiæ, sub ordinis sui et beneficii periculo, nonnulla præcepit; sed non venerunt hi,⁸ nec paruerunt illi. Unde appellationi non deferens ipsos publice⁹ anathematizavit, et anathematizatos denunciari fecit. Et non solum de aulicis clericis, sed et¹⁰ de laicis aulicis; et ob varias causas, quosdam quia invasores, quosdam tanquam rerum ecclesiasticarum violentos

¹ regia, L.

² reappellantes, Herb. L.; om. H. V.

³ sunt, om. L.

⁴ Archiepiscopus . . pullula re; ne non . . corrumperetur; et falcem . . . exercuit. These words are probably from a part of William's

book which is missing in the only known MS.

⁵ suum, om. L.

⁶ The name of Alan is wrongly given here in L.

⁷ distinctissime, L.

⁸ ii, L.

⁹ publice, om. L.

¹⁰ et, om. H.

detentores. Et non solum ex his et illis, sed et aliquos¹ etiam ex ipsis episcopis,² propter inobedientiam manifestam, et maxime quia inter regem et ipsum totius dissensionis incentores exstiterant, quam et fovere indies non desistebant.

De³ anathematizatis sic Londoniensis et Saresberiensis primi erant. Anathematizavit etiam Joannem de Oxenfordia, et Ricardum de Ivelcestria, qui in hæresim damnatam inciderunt præstando juramentum schismatis: Ricardum etiam de Luci, et Joselinum de Baillolio,⁴ qui pravitatum illarum auctores et fabricatores exstiterant: Randolphum etiam de Broc,⁵ qui bona ecclesiæ Cantuariensis, hominesque tam clericos quam laicos, cepit, et in captione detinuit: Hugonem quoque de Sancto Claro, et Thomam Filium Bernardi, qui bona ejusdem ecclesiæ⁶ et possessiones absque conniventia sua occupantes detinuerunt: omnesque qui de cætero in possessiones et bona ecclesiæ contra voluntatem suam et consensum manus violentas extenderent.

Et hi quidem anathematizati ex aulicis de magis familiaribus^{HERBERTUS, 414.} et consiliariis regis erant. Unde et fere jam quotquot in aula erant, aut nominative⁷ excommunicati erant, aut excommunicatis participando, quos evitare nec poterant nec licebat; adeo ut vix in capella regis esset qui in missa pacis illud osculum sacramentale regi offerret, nisi excommunicatus ex nomine vel ex participio.⁸

(24.) *Qualiter arctabatur papa pro⁹ nuntiis regis et præsulis sibi invicem adversantibus.*

Audiens autem rex motus et turbatus est, et pars omnis ad-^{HERBERTUS, 415.} versa; videlicet quod nec aulicis deferretur propter regem, nec appellationi propter sedem apostolicam. [Et]¹⁰ cum omni festinatione mittunt et remittunt, qui hæc viro apostolico nuntient. Misit et pius rex Francorum propter Cantuariensem ad virum apostolicum et ad familiares suos cardinales pias preces, mandans et remandans quod qui archiepiscopum vel suos tangeret, pupillam sui oculi tangeret. Super omnia vero rogabat ne dominus papa solveret quos tam venerabilis, tam

¹ alios, H.

² episcopis, om. L.

³ De . . . extenderent. This may perhaps be from the missing part of the Life [by William of Canterbury].

⁴ Ballolio, H. V.

⁵ Broch, H.

⁶ ecclesia, H. V.; om. L.

⁷ nominativum, L.

⁸ participatione, L.

⁹ præ ?

¹⁰ Et, om. H. V.

sanctus archipræsul tam juste ligasset, nec evacuaret quæ¹ ipse fecisset contra ecclesiæ inimicos justitiæ opera. Id ipsum etiam pontifices et principes Franciæ Romano pontifici et cardinalibus cum omni devotionis affectu monentes supplicaverunt.

HERBERTUS, 417. Arctabatur itaque Romanus pontifex, quippe ne quæ archiepiscopus fecerat, irritaret,² sed potius ut ipse apprehensus apostolico zelo cum eo³ adversus malignantes consurgeret, urgebant⁴ tum⁵ justitiæ causa quam fovebat, tum⁶ mundi favor in archiepiscopum, tum pii regis Lodovici et suorum desideria et postulationes tam⁷ affectuosæ pro eo; inde vero obsistebant regis Anglorum, juvenis adhuc et tam potentis, et suorum, postulationes contrariæ. Considerabat itaque vir apostolicus archiepiscopi æmulationem tam accensam, et adversariorum obstinationem tam duram. Unde turpe et irreligiosum et forte damnable sibi credebat, si archipræsulem ex tam justa
418. causa sacerdotali zelo accensum ab officio suo suspenderet, seu ab ipso facta irritaret⁸ justitiæ opera, ex quo universæ ecclesiæ grande et grave scandalum generaret, et regis Francorum et regni incurreret indignationem non modicam. Igitur, quod⁹ solum videbat superesse Romanus pontifex, inter regem et archipræsulem paci amicabiliter reformandæ studere necessarium duxit. Sacros itaque apices suos regi Francorum sæpius misit, mandans et rogans ut pacis mediatorem se interponeret. Misit etiam nunc ad hos, nunc ad illos, ad eos maxime qui credebantur a rege Anglorum libentius audiri et benignius, et quorum opere et industria sperabatur verbum pacis melius et efficacius promoveri.

(25.) *De quodam regum colloquio, ubi pacis fuit impedimentum hoc verbum, scilicet, Salvo honore Dei.*

HERBERTUS,
418.

Dominus itaque¹⁰ rex Francorum, videns dominum papam de pace sic¹¹ sollicitum, tanquam filius pacis et obediens viro apostolico, operose¹² et attente partes suas interposuit. Unde et ad pleraque colloquia, quæ inter ipsum et regem Anglorum

¹ sibi, ins. L.

² irrita faceret, L.

³ eo, om. L.

⁴ urgebat, L.

⁵ cum, L.

⁶ cum, L. and so in next line.

⁷ tam postulationes, H. Herb.; om. V. L.

⁸ et, ins. L.

⁹ quia se (for quod), L.

¹⁰ itaque, H. Herb.; autem, L.

¹¹ sic, om. L.

¹² operose et, om. H.

erant, archiepiscopum vocavit, pacis inter eos se mediatorem interponens. Inter quæ unum colloquium fuit, in quo

suggestum est regi Angliæ archipræsulem suo se arbitrio ALANUS, 347. omnino velle committere, ideoque gratius¹ ejus præsentiam acceptabat. Multis igitur utrimque ad id convenientibus, ad pedes regis Angliæ procidit² archiepiscopus, dicens: "Domine rex, totam causam, unde inter nos orta est dissensio, tuo committo arbitrio, salvo honore Dei."

Tali adjectione audita rex vehementer scandalizatus est, HERBERTUS, 423. multis ipsum contumeliis afficiens, multa improprians, plurima exprobrans; arguens eum tanquam superbum et elatum, et regiæ munificentiae circa ipsum impensæ immemorem et ingratum.

Et ait regi Franciæ: "Domine mi, attende, si placet. ALANUS, 347. " Quidquid isti displicuerit, dicet honori Dei esse contrarium, " et sic sua et mea omnia sibi vendicabit. Sed ne videar 348. " honori Dei vel sibi in aliquo velle resistere, hæc offero. " Multi fuerunt reges in Anglia ante me, majoris vel minoris auctoritatis quam sum³ ego. Multi fuerunt ante eum " archiepiscopi Cantuariæ, magni et sancti viri. Quod⁴ igitur antecessorum suorum major et sanctior fecit antecessorum meorum minimo, hoc⁵ mihi faciat, et quiesco." Acclamatur⁶ undique, " Satis rex se humiliat." Dumque archiepiscopus aliquantulum⁷ subticuisset, rex Franciæ adjecit, " Domine archiepiscope, vis esse major sanctis viris vel⁸ melior " Petro? Quid dubitas? Ecce pax præ foribus." Ad hæc archiepiscopus, " Verum est," ait, " antecessores nostri multo " me meliores fuerunt et majores. Singuli autem suis temporibus, etsi non omnia se adversus Deum extollentia, quædam " tamen resecurunt. Nam si omnia radicitus tunc exstirpassent, " quis nunc adversum nos ignem tentationis hujusmodi excitaret, " quo, cum illis probati, digni inveniamur etiam cum illis laude " et gloria. Multo melius igitur⁹ nobis, Deo consulente, actum " est, ut, sicut in eorum numero et sorte laboraverimus,¹⁰ ita " et illorum laboris et præmii participes simus. Nec si aliquis " eorum tepuit vel excessit in aliquo, ejus in hoc teporis vel " excessus exemplum sequi tenemur. Petrum etenim Christum

¹ *gratiosius*, H.

² *procidit*, om. L.

³ *sim*, H. V.

⁴ *Quæ*, H. V.; *quod*, Herb. L.

⁵ *hæc*, Herb.

⁶ *Acclamabatur*, L.

⁷ *aliquantulum*, V. L.; *aliquantulum*, H.; *aliquatenus*, Alan.

⁸ *vel melior Petro*, II. V. Alan.; *an major prudentia*, L.

⁹ *igitur*, H. Alan.; om. L.

¹⁰ *laboraverimus*, H. Alan.; *laboravimus*, L.

“negantem arguimus, sed Petrum usque in capitis sui periculum
 “Neronis impetum arguentem omnibus modis commendamus;
 “sane quia Petrus ei consentire noluit in eo quod et dissimu-
 “lare sine animæ suæ periculo non potuit, idcirco inimicorum
 “victor in carne occubuit. Et talibus pressuris catholica
 “surrexit et crevit ecclesia. Patres nostri passi sunt quia
 “noluerunt nomen Christi subticere,¹ et ego, ut hominis mihi²
 “gratia restituatur, Christi honorem deberem suppressere?
 “Absit,” ait,³ “absit!” Insurrexerunt itaque magnates
 utriusque regni in eum, imputantes⁴ arrogantiae archiepiscopi
 impedimentum pacis; uno inter alios comite palam protestante,
 “Quia archiepiscopus utriusque regni consilio et voluntati
 “resistit, de cætero neutrius dignus erit auxilio, sed ejectum
 “ab Anglia non recipiat Francia.”

ALANUS, 349.

(26.) *Qualiter multi in recessu concilii convitiabantur
 archipræsulem.*

ALANUS, l.c.

Soluta igitur colloquio, non sine multorum murmure reditur
 ad propria, coexsulibus archiepiscopi in summa desperatione po-
 sitis.

HERBERTUS,
427.

428.

Et reges quidem festinatissime in equis (nox quippe jam⁵
 diremerat colloquium), recesserunt, nec salutantes nec ab archi-
 episcopo salutati. Quin potius rex Anglorum adhuc in recessu,
 etsi non in faciem archipræsulis, a convitiis non cessavit,
 insultando dicens inter alia, quod ea die de suo ultus fuisset
 proditore. Pariter et aulici, et qui pacis mediatores exstiterant,
 in recessu multa, etiam in faciem,⁶ archipræsuli objecerunt;
 quod videlicet fuisset semper superbus, elatus, sapiens in
 oculis suis, propriæ semper sectator voluntatis et sententiæ:
 adjicientes grande fuisse hoc malum, et enorme ecclesiæ damnum
 et periculum, quod ipse unquam rector ecclesiæ constitutus
 fuisset, et quod per ipsum ex parte jam destructa penitus cito
 destrueretur ecclesia. Sed archipræsul, ponens ori suo custodiam
 cum consisterent peccatores adversus eum, factus est ad expro-
 brantes et insultantes sibi quasi non audiens, et non habens
 in ore suo redargutiones. Nisi quod uni de ecclesiæ destructione
 sibi⁷ exprobranti humiliter quidem et mansuete respondit,
 “Frater,” inquires, “cave ne destruat ecclesia Dei per te.

¹ subjicere, L.² mihi, om. L.³ ait, absit, V. Alan.; om. L.;
ait, om. H.⁴ impugnantes arrogantiam, L.⁵ jam, om. H.⁶ faciem, Herb. L.; facie, H. V.⁷ sibi exprobranti, om. L.

“ Per me, favente Domino, non destruetur.” Et hic erat Joannes, natione Anglus, episcopus tunc Pictavensis, archiepiscopo ex diutina conversatione et societate familiaris admodum, carus et acceptus. Ab aliis etiam convitatus non reconviabatur, ^{429.} Illius profecto discipulus qui cum malediceretur non remaledixit, cum pateretur non comminabatur. Sic igitur recessit a colloquio ^{430.} nunc in Francia, sicut prius in Anglia apud Northamtonam, factus opprobrium abundantibus et despectio superbis.

Et recedens sic cum suis dominum regem Francorum sequebatur, cujus erant præparata hospitia in castro quod Mons-Mirabilis dicitur. Erat ¹ et archiepiscopus in castro hoc pariter ^{431.} hospitatus cum rege, ipso semper per clientes ² aulicos abundanter ei viaticum ministrante. Rex autem tunc non declinavit, quemadmodum in aliis ³ colloquiis consueverat, ut archipræsulem in hospitio suo videret. Unde et mox conjiciebatur cor regis non ita cum archiepiscopo esse sicut heri et nudius tertius. Nihilominus tamen archipræsul hilarem et jocundum se exhibuit, nec deprehendi potuit vultus ejus in diversa mutatus ob hoc. In quo adverti potest magna viri constantia, fortitudo animi invincibilis, qui mundo jam sibi contrario nullam, vel etiam modicam, turbationem ex hoc, vel solliciti ostendit speciem. In ^{432, 436.} crastino a præfato castro recedens, et ea die Carnotum veniens, plerique (ut mos est populi), ⁴ accurrerunt, ut transeuntes ⁵ ^{437.} viderent, et quærebant quis esset qui transiret. Et cum cognovissent quod archipræsul hic esset Cantuariensis, et ⁶ quis ipse, ipsum mox digito notaverunt, aliis qui ipsum ⁷ ignorabant indicantes, et dicentes invicem, ⁸ submurmurando ⁹ tamen, “ Ecce archipræsul ille qui in hesterno colloquio Deum propter reges “ negare noluit, nec Dei honorem subticere.” ¹⁰ Postea etiam sæpissime, cum iter per Franciam faceret, multi in populo eadem de eo prædicaverunt. A Carnoto vero recedens, quantocius ¹¹ potuit, Senonis venit, ubi per dies salutare Dei præstolabatur.

(27.) *Qualiter archiepiscopus suos confortaverit. Et quomodo gratia regis Francorum ei restituta sit.*

Una vero dierum sedente archiepiscopo cum suis in hospitio, ALANUS, ^{319.} dum confabularentur ad invicem super his quæ acciderant, et secum quærerent quo possent divertere, vir Domini jocundo vultu,

¹ Fuit, L.

² servientes, L.

³ negotiis et, ins. L.

⁴ ipsi, L.

⁵ transeuntem, L.

⁶ et . . . ipse, om. L.

⁷ ipsum, H. Herb.; om. V. L.

⁸ ad invicem, H.

⁹ murmurando, L.

¹⁰ subticere, L.

¹¹ quam citius, H.

quasi nihil adversitatis habens et ad omnes fortunæ impetus invincibilis, moderato risu condolentibus allusit, dicens: "Solus impetor, et me cedente¹ non erit qui vos persequatur acrius, nec² adeptis amicorum beneficiis vos quis destituet amplius. Confortamini igitur, et nolite expavescere." "Tui,"³ inquiunt, "miseremur magis, dum nescimus quo possis divertere, vir tantæ auctoritatis, a summis et ultimis derelictus amicis." "Deo," inquit archiepiscopus, "nostri curam committimus. Et ex quo utriusque regni nobis præcluditur aditus, nec ad Romanos latrones consolationis⁴ gratia quis consulit nos recurrere, quippe qui miserorum spolia sine⁵ delectu diripiunt, alia est nobis via procedendum. Audivimus siquidem circa Sonam,⁶ fluvium Burgundiæ, usque ad partes Provinciæ liberaliores⁷ esse homines. Ad hos ego et unus mecum pedes⁸ ibimus, quia⁹ visa afflictione nostra forsitan nostri miserebuntur, victualia ministrantes ad tempus, donec nos Deus visitaverit. Potens est Deus et in ultimo miseriæ calculo suis adesse; et infideli deterior est, qui de Dei desperat misericordia." Et statim adfuit præ¹⁰ foribus Dei miseratio. Accurrit enim quidam serviens regis Franciæ, qui diceret; "Dominus rex vos ad curiam vocat." Ad hoc ait unus eorum, "Ut ejiciamur a regno." "Non," inquit archiepiscopus, "es propheta, nec prophetæ filius; noli vaticinari sinistra."

Venientes ergo invenerunt dominum regem cum tristi vultu sedentem, et non assurgentem de more archiepiscopo. Et factum est in principio triste præsagium. Considentibus illis et¹¹ adhuc¹² tepide vocatis, diutius facto silentio, rex inclinato capite, quasi dolens et invitus cogitaret ut eos de regno ejiceret, et illis id ipsum timentibus,¹³ obortis lacrymis proiliens cum singultu projecit se ad pedes archiepiscopi, obstupentibus his qui aderant. Archiepiscopo vero se inclinante ad erigendum regem, vix tandem rex ad se reversus præ angustia, "Vere," ait, "domine mi pater, tu solus vidisti." Et suspirans præ mœrore repetiit, "Vere, pater mi, tu solus vidisti. Nos omnes cæci fuimus, qui contra Deum tibi dedimus consilium ut¹⁴ in causa tua, immo Dei,¹⁵ ad nutum hominis honorem Dei remitteres.¹⁶ Pœniteo, pater, et graviter pœniteo. Ignosce ergo, et ab hac culpa

¹ *sedente*, L.

² *nec . . . amplius*, om. L.

³ *Cui inquiunt, Miseremur tui*, L.

⁴ *nos expedit for consolationis . . . consulit nos*, L.

⁵ *sine delectu*, om. L.; *de lectu*, V.

⁶ *Sonam*, H. Alan.; *Ararim*, V.L.

⁷ *liberiores*, L.

⁸ *pedes*, om. L.

⁹ *quia*, L.

¹⁰ *pro*, H.

¹¹ *et*, om. L.

¹² *ad hoc*, Alan.

¹³ *metuentibus*, H.

¹⁴ *ut*, om. L.

¹⁵ *Dei*, om. L.

¹⁶ *remittentes*, L.

“ me miserum absolve. Sed et Deo et tibi me ipsum et regnum
 “ meum expono, et ab hac hora promitto quod tibi vel tuis 351.
 “ non deero, quamdiu auctore Deo vixero.” Rege igitur abso-
 luto, dataque ei benedictione, archiepiscopus Senonis regressus¹
 est cum suis in gaudio, ubi eum rex Franciæ regaliter exhibuit
 usque ad regressum ejus in Angliam.

Id ipsum etiam jam universa terra prædicabat, magnum HERBERTUS,
439.
 videlicet esse virum, providum et discretum, Cantuariensem,
 nec ejus in terra similem, qui contra tot et tantos tam constanter,
 tam viriliter, steterat; qui solus evasit, ubi omnes alii præter
 ipsum capti sunt et in sermone circumventi. Unde tota terra 439.
 magis ac magis² ipsum commendando ampliorem honorem
 et reverentiam exhibebat ei indies.³

(28.) *De mandato regis Angliæ.*

Audiens autem hoc rex Angliæ contristabatur, regique Fran- ALANUS, 351.
 ciæ mandavit se mirari plurimum, quomodo vel qua ratione
 de jure posset contra eum fovere archiepiscopum, cum in
 ipsius regis præsentia ipse se ita humiliaret,⁴ ad omnem paratus
 justitiam, nec per ipsum steterit quominus archiepiscopus
 pacem haberet, quam ipse arroganter et contumeliose rejecit.
 Quocirca ait regem Franciæ tali de cætero in regno⁵ suo non
 debere præstare subsidium, in sui fidelis ignominiam et rubo-
 rem. Ad hæc rex Franciæ, “Ite,” inquit nuntiis, “regi vestro
 “ renuntiantes,⁶ quia si rex Angliæ⁷ avitas (quas vocat) consue-
 “ tudines, licet minus, ut dicitur, legi Divinæ congruas, tamen
 “ ut ad regiam dignitatem spectantes, non sustinet abrogari,
 “ multo minus mihi licet jus illius liberalitatis⁹ subvertere
 “ quod cum corona regni mihi jure competit hæreditario.
 “ Consuevit siquidem Francia ab antiquis temporibus omnes
 “ miseros et afflictos, et maxime pro justitia exsultantes, reci-
 “ pere, et, donec pacem habuerint, fovere et tueri. Cujus ho-
 “ noris et excellentiæ gratiæ,¹⁰ Deo propitio, me vivente ad
 “ nullius personæ suggestionem in Cantuariensis exsilio dero-
 “ gabitur.”

Erant itaque deinceps rex et archipræsul¹¹ familiares et amici, HERBERTUS,
439.
 multo plus quam prius.¹²

¹ ingressus, L.

² ac magis, om. L.

³ ei indies, om. L.

⁴ humiliarit, L.

⁵ in, om. L.

⁶ renuntiantes H Alan.; nun-
 tiantes, V. L.

⁷ quod, H.

⁸ consuetudines avi, ins. L.

⁹ libertatis, H.

¹⁰ gratia, L.

¹¹ archiepiscopas, L.

¹² prius, H. Alan.; antea, L.

(29.) *De legatis secundo missis a domino papa.*HERBERTUS,
440.

Videus itaque archipræsul et sui cor regis Franciæ sic reversum ad se, Deo, in cujus manu sunt corda regum, summas et devotas gratias cgerunt. Videns etiam tempus opportunum, regi supplicavit, utpote qui ad apostolicas preces mediator suus jam fuerat, ut viro apostolico scriberet pacem non processisse, et qualiter hoc et quomodo steterit. Postulat et hoc ipsum a pontificibus et principibus, et præsertim ab his qui colloquio interfuerant, ut rescribant et ipsi, et hi etiam qui ex mandato apostolico pacis mediatores exstiterant. Rege itaque scribente, scribentibus et his, scribentibus et illis,

sollicitabatur¹ usque ad amaritudinem animæ pontifex Romanus super diutina oppressione Anglicanæ ecclesiæ.

WILLELMUS, 72.

Hinc enim ingratitudinem timens, regem respiciebat, qui in se beneficia congesserat, dum schisma Romanorum declinaret; illinc periclitantem ecclesiam, dum² transgressionem impunitam relinqueret. Tentaturusque si vel adhuc sine incisioe vulneribus medicari³ posset, et citra rigorem severitatis regis immollire duritiam, missis duobus viris litteratis et discretis, altero subdiacono⁴ et notario suo, altero Romanæ curiæ advocato, rogavit attentius ut archiepiscopo⁵ archiepiscopatum suum cum gratia sua redderet.

HERBERTUS,
441.

Qui venientes sæpe et sæpius regem, nunc in omni lenitate monendo et exhortando, nunc arguendo et increpando durius,⁶ juxta injunctum sibi apostolicum mandatum super pace ecclesiæ et archipræsulis⁷ convenerunt. In quo cum nihil profecissent, 444. tandem ad archiepiscopum⁸ venientes retulerunt se in omni negotio ad quod venerant regem reperisse tergiversatorem, versipellem, tortuosum, et ejus quod agebatur dissimulatorem, quærentem semper per quasdam ambages et excogitatas astutias pacis negotium protelare, et summopere molientem partem suam justificare et archiepiscopi deprimere. Unde certissime advertentes quod salvo honore Dei et ecclesiæ per ipsos pax processum habere non posset, cito et expedite ad Romanam reversi sunt ecclesiam.

¹ *sollicitabatur timens.*
These words are probably from a lost leaf of the Life by William of Canterbury, the MS. of which recommences with "regem respiciebat."

² *dum*, H. Will.; *cum*, L.

³ *mederi*, L.

⁴ *suo diacono*, L.

⁵ *archiepiscopus*, L.

⁶ *duritia*, L.

⁷ *archipræsulis*, V. L.; *archiepiscopi*, H.

⁸ *archipræsulem*, H.

(30.) *Quomodo pacis fuit impedimentum negatum
pacis osculum.*

Sub ea tempestate rex Anglorum orandi gratia profectus est WILLELMUS, 73,
in Gallias; ubi rogatus a rege Francorum et regni optimati-^{75.}
bus, apud Montem¹ Martyrum, divinæ majestatis intuitu, sanc-
torumque quos adorare venerat,² archiepiscopo suo gratiam
suam reddere omni deposita simultate,³ quamvis primo⁴ conque-
reretur quod sibi non occurrisset, concessit ut in pace et secu-
ritate repatriaret, possessiones et archiepiscopatum suum reci-
peret, et eo jure et libertate teneret, quo prædecessores sui
tenere consueverant.⁵

Rogatusque⁶ dare ei osculum pacis in signum veræ dilec-
tionis,

se quidem hoc libenter facturum respondit, nisi quia iratus HERBERTUS,
juraverat publice se archipræsuli nunquam pacis osculum datu-^{450.}
rum, nec tamen in corde iram ullam retenturus vel rancorem.
Archipræsul vero, inter cautos cautissimus, tamquam vir multa
expertus, in primo auditu, sicut et alii, in suspicionem mox
incidit, et ex his quæ caute et optime interloquebatur videri
poterat futurorum sibi præagus: nec responsum suum ad con-
siliium distulit, sed mox absolute et præcise respondit se in-^{451.}
præsentiarum cum rege pacem non facturum nisi secundum
domini papæ consilium, dato videlicet, in signum pacis, pacis
osculo. Et responsum sic absolutum, cum nocte, quæ jam im-
minebat, colloquium diremit. Rex vero Anglorum, tota die
fatigatus, cui et adhuc noctis restabat iter, inter itinerandum
archipræsuli sæpius maledicebat, recolens in via et repetens la-
bores et tædia, quæ jam per eum sustinuerat. Recedente quo-
que archipræsule, accessit ad eum unus ex⁷ clericis suis dicens,
“Hodie de pace ecclesiæ tractatum est in capella quæ Marty-
rium⁸ dicitur; et credo quia solum per tuum⁹ martirium
“ecclesia sit pacem consecutura.” Cui archiepiscopus breviter
sic respondit: “Utinam vel meo sanguine liberaretur!”¹⁰

¹ *Montem*, om. L.

² *memorias*, ins. L.

³ *dissimulatione*, *simulate* for *simultate*, L.

⁴ *prius*, L.

⁵ L. here gives the name of Herbert, but the extract from William is continued until the middle of the next sentence.

⁶ *rex*, ins. L.

⁷ *ex*, H. V.; *de*, L.

⁸ *Martyrium*, H. Herb.; *Martyrum*, V. L.

⁹ *tuum*, om. L.

¹⁰ *liberaretur*, H. Herb.; *liberetur*, L.

(31.) *De coronatione Henrici regis junioris.*

- WILLELMUS, 77. Rex autem Anglorum cito post supradictum colloquium in
 81. Angliam transfretavit. Imminente vero solemnitate beati Jo-
 annis Baptistæ, sub prætextu ordinandi regni convocatis regni
 proceribus, primogenito filio suo regni sui commisit habenas.
 Et erant qui dicerent quia successuro sibi rex præcaverit hæ-
 redi, asseverantibus aliis quia
- HERB., 458. in odium archipræsulis et in læsionem dignitatis ecclesiæ
 Cantuariensis hoc fieret.
- WILLELMUS, 81,
 82. Imposuit autem ei manum archiepiscopus Eboracensis in Can-
 tuariensi diœcesi,
- HERB., 458. in ecclesia videlicet beati Petri apud Westmonasterium,¹ contra
 dignitatem ecclesiæ Cantuariensis et antiquam consuetudinem,
 assistentibus sibi et suffragantibus præsulibus Londoniensi, Sa-
 resberienti, et Roffensi, nec² jus ecclesiæ Cantuariensis protes-
 tantibus, ad cujus dignitatem et jus regum Anglorum coronatio
 ab antiquo pertinere dignoscitur.
- WILLELMUS, 83. Post coronationem celebrato convivio, rex regi, pater filio,
 dignatus est ministrare, et se regem non esse protestari. Pœni-
 tuit eum³ dicti processu temporis et facti, didicitque rei com-
 probatione non tantum Cantuariensem ecclesiam læsisse, quantum
 in vindictam eorum, quos persecutus est, adversarium sibi ipsi
 de suo femore suscitasse.
- HERBERTUS, 458. Audiens hæc archipræsul in primis vix credidit. Ipse siqui-
 dem, tanquam vir providus, et cui de adversariis suis suspecta
 erant omnia, a Romano pontifice litteras impetraverat, ad Ebo-
 racensem archiepiscopum et alios Anglorum episcopos ante
 coronationem directas, quibus auctoritate apostolica, in virtute⁴
 459. obedientiæ, erant inhibiti, ne in præjudicium archiepiscopi Can-
 tuariensis, qui propter justitiam exsulabat, regis filio diadema
 imponerent. Et directas has sibi litteras quidam episcoporum
 ante coronationem susceperunt, alii, de mandato præmuniti,⁵
 recipere noluerunt; unde et contra inhibitionem apostolicam
 coronationi interfuerunt. Sed modicum attendere libeat, quam
 profana unctio, quam odiosa, quam inimica, fuerit hæc conse-
 cratio; si tamen consecratio magis quam execratio dici debeat,
 apostolica benedictione destituta, immo, in transgressionem⁶ con-
 tra virum apostolicum facta. Quæ etiam ex mero odio, ira, et
 indignatione processit; odio patris spiritualis a patre carnali

¹ *Westmuster*, H.² *ne*, L. with *læderetur* marked
as supplied after *Cantuariensis*.³ *eum*, H. Will.; om. L.⁴ *sanctæ*, ins. L.⁵ *præmoniti*, L.⁶ *transgressionem*, H.

excogitata. Probant hæc lugubres, et omnibus post futuris sæculis detestandi, qui ex hac consecratione provenerunt, eventus, sacerdotum videlicet suspensio et anathematizatio, archiepiscopi oecisio, semel et iterum inter patrem et filium rebellio, et in fine egregii illius pueri, consecrati sic in adolescentia, omnibus post futuris sæculis præmaturæ mortis detestanda præventio. Unde et plangendum, et exclamandum, O mors tua, Henrice, O mors, quam dira, quam dura! et¹ quam amara memoria tua, quæ talem et tantam mundi gloriam, dum adhuc ordiretur, succidisti!² Quam inconsiderata, quam inhumana, quæ tam³ certam, ut putabatur, mundi spem, dum adhuc fructus in flore esset tam præclaro, una et⁴ brevi flatus tui vehementia exsufflasti! Sit mors tua Ille qui mors mortis est, ut vel per te transeat ad vitam qui non sibi, sed mundo, sperabatur victurus. Plura quidem de actibus hujus Henrici, etsi ætas tenera, strenuis tamen, et de modo ejus exitus a vita, inseruissem hic, nisi quia quam scribendam suscepimus lex obviat historiæ. Igitur ad cœptum ordinem revertamur.

(32.) *De suspensione episcoporum.*

Sciens itaque tandem pro certo sanctus Thomas coronationem HERBERTUS, 462. factam sic, per nuntios suos, quatenus pax processerit, et in quibus finibus steterit, et de coronatione facta, Romano pontifici totum et verbo et scripto intimavit, humillime et lacrymabiliter supplicans, ut vel nunc se excuteret excussorum filius,⁵ et in falsos fratres maxime insurgeret, qui in⁶ læsionem patris sui, propter ipsos exilium et proscriptionem sustinentis, et matris suæ Cantuariensis ecclesiæ, tam manifesti erant etiam apostolici mandati transgressores. Vir autem⁷ apostolicus, audiens universa, et⁸ quæ et qualiter fuerant gesta, et⁹ in regem et in episcopos vehementer motus est, et archiepiscopo multo plus quam prius paterno compassus est affectu.

Sollicitavit etiam cum rex Francorum in virtute amoris, et WILLELMUS, 76. sub impensi¹⁰ protestatione obsequii, ne ulterius dilationes frustratorias prorogaret,

sicut regnum Francorum diligebat, et honorem apostolicæ sedis.

¹ *et*, om. V.

² *incidisti*, L.

³ *cunctam* for *tam certam*, L.

⁴ *in*, L.

⁵ *alius*, L.

⁶ *tanta læsione*, L.

⁷ *ergo*, II.

⁸ *et*, V. Herb.; om. II. L.

⁹ *et*, V. Herb. L.; om. II.

¹⁰ *subimpensi* (one word), L.

WILLELMUS, 76. Miseratus etiam Anglicanæ ecclesiæ desolationem Willelmus Senonensis¹ antistes sedem apostolicam petiit, et a Romano pontifice impetravit ut rex Anglorum, omni appellatione cessante, subjiceretur anathemati, et regnum interdicto, nisi Cantuariensi ecclesiæ pax redderetur.

HERBERTUS,
462.

Scriptis itaque Romanus² pontifex Rothomagensi archiepiscopo Rotherodo,³ et episcopo Nivernensi Bernardo, mandans ipsis [et] in virtute obedientiæ præcipiens ut regem Anglorum pro pace ecclesiæ districtissime convenirent; adjiciens quod si rex in obstinatione perdurans adhuc pacem nolle, tota ipsius terra, tam transmarina quam cismarina, sub interdicto poneretur, 463. omni ecclesiæ cessante officio præter baptismum parvulorum et poenitentias morientium. Eboracensi vero archiepiscopo, et aliis episcopis qui coronationi interfuerant, litteras direxit suspensionis. Quosdam etiam episcoporum, et ob id quod coronationi interfuerant, et ob alias causas, anathematizavit. Et has suspensionis et anathematis litteras beato Thomæ destinavit, ut illis loco suo et tempore uteretur.

Explicit liber secundus.

¹ Senonis, V.

² Romanus pontifex, V. L.; do-
minus papa, H.

³ Rotherodo, V. L.; Rotheredo,
H.; Rotherot, Herb.

INCIPIT LIBER TERTIUS.

Post fidei et spei viriliter jam transcurra studia, in quibus beatus Thomas et summæ constantiæ et eximiæ patientiæ in exemplificatum¹ fere post futuris et argumentum exhibuit et exemplum,² ad supereminentioris viæ, caritatis scilicet diffusioris,³ sudorem attentius contemplandum accingamur, per cujus ad metam perventum æternæ mercedis a summo Iudice præ⁴ participibus suis percepit bravium. In caritatis siquidem latitudine semitarum sic direxerat Deus gressus ejus⁵ et perfecerat⁶ pedes, ut nec minis persequentium territus a Dei sui dilectione aliquatenus deviaverit, nec promissis blandientium emollitus naufragantis matris ecclesiæ vel fratrum proximorum justis proVectibus studere omiserit; quin potius caritatis ardore succensus et pro lege Dei sui certavit usque ad mortem, et tandem animam suam pro ovibus sibi commissis posuit. Sed hæc studioso lectori subtilius perscrutanda relinquentes, cœptum historiæ ordinem prosequamur. Verum ut passionis et triumphi sancti viri veritati certior fides habeatur, in hac particula testem quintum supradictis quatuor addimus, videlicet piæ memoriæ Benedictum, postea multa ejus probitate promerente⁷ abbatem Sancti Petri de Burgo, qui, ipsa die qua martyr victor occubuit inter familiares illius familiaris illi assistens, quæ vidit et audivit veraci stylo testis fidelis ex ordine singula⁸ digessit.

(1.) *De reformatione pacis.*

Igitur Rothomagensis archiepiscopus et Nivernensis episcopus, secundum apostolicum mandatum, regem pro pace sæpe et sæpius convenerunt, et, nisi interveniret pax, censuram ecclesi-

¹ *exemplum sæculis* (for *inexemplificatum fere*), L.

² *et exemplum*, om. L.

³ *diffusioris*, V.; *diffusionis*, II. L.

⁴ *in*, L.

⁵ *ejus*, V. L.; *suos*, II.

⁶ *suos*, ins. H.

⁷ *proveniente*, L.

⁸ *singula*, V. L.; *sui gratia*, II.

asticam sibi et terræ suæ in brevi imminere asserebant, domino
 HERBERTUS, 464. papa sic præcipiente; adjicientes nec minis, nec blanditiis, nec
 aliquibus verborum ambagibus seu tergiversationibus, se ulla-
 tenus audere a Romano pontifice statutum terminum præterire,
 qui mandatam sibi coercionem¹ exsequerentur, nisi pax interve-
 niret. Videns itaque rex rem jam in tam arcto positam, cer-
 465. tissime promisit pacem. Unde in quodam regum colloquio per
 magnos quidem mediatores, quibus dominus² rex Franciæ archi-
 episcopum in recessu suo commiserat, ut de pace illius tractarent,
 466. pax inter regem et archipræsulem reformata est.

Facta est pax hæc die beatæ Mariæ Magdalenæ, in prato
 amenissimo, quod, (sicut post innotuit,) ab incolis dicebatur ex
 antiquo Pratum Proditorum. Rex vero et archipræsul soli duo
 seorsim se³ in equis in quandam planitiem deflexerunt, secreto
 colloquentes. Ubi archipræsul inter alia regi supplicavit, ut
 injuriam, quam sibi et suæ ecclesiæ suffraganci sui episcopi una
 cum Eboracensi archiepiscopo in coronatione filii sui fecerant,
 secundum⁴ censuram ecclesiasticam sine ipsius offensa punire
 sibi liceret; et annuit rex. Unde archipræsul, gratias agens de
 concessio, confestim in oculis omnium se ab equo dimisit, et
 humiliter se ad pedes regis inclinavit. Cum⁵ vero archipræsul
 equum suum reascenderet, rex ascendenti ascensorium aptavit
 477. et tenuit, omnibus qui aderant cernentibus, et mirantibus cau-
 samque nescientibus, donec archipræsul suis secretius hoc⁶ retu-
 lisset.

WILHELMUS, 84. Et ait rex ad archiepiscopum, "Optas, ut dicis, in Gallias
 " repedare; sed arbitror expedire tibi mecum dies aliquot com-
 " morari, ut palam videatur quod nondum existimatur.⁷ Sciunt
 " omnes inimicitias nostras; pax inita paucis innotescit." Archi-
 episcopus, "Ingratus," inquit, "non immerito reputabor, si
 " benefactoribus meis vel vale non fecero. Ibo et revertar."

HERBERTUS, 467. Facti igitur, ut videbatur, ea die rex et archipræsul amici
 amicabiliter tunc ab invicem recesserunt. Et post dies paucos
 nuntii archiepiscopi cum litteris regis in Angliam missi sunt,
 quibus rex justitiariis suis de pace facta mandavit, præcipiens
 ut archiepiscopum et suos in sua in omni pace et securitate
 restituerent. Decrevit tamen archiepiscopus, utpote vir summæ
 prudentiæ, alios adhuc, priusquam ipse in Angliam intraret,
 nuntios, præmissis majores et plus industrios, in Angliam mit-

¹ *cohortionem*, H. V.; *coercitio-*
nem, L.

² *dominus*, om. H.

³ *se*, om. L.

⁴ *per*, L.

⁵ *Dum*, L.

⁶ *hæc*, L.

⁷ *existimatur*, V. Will.; *estimatur*
 H.; *existimant*, L.

tere, qui testimonio famæ¹ caute explorarent qui starent pro eo, et qui contra eum, et si qua occulta molirentur adversus eum.

Et² quoniam rex pepigerat quædam prædia de feudo Can-⁴⁶⁹tuariensis ecclesiæ se redditurum, misit ad eum archipræsul sanctæ recordationis magistrum Joannem Saresberiensem, postea Carnotensem episcopum, et magistrum Heribertum de Bosham, injungens eis ut in Angliam ob dictam causam præcederent, si tamen rex promissam restitutionem compleret; alias non, sed ad ipsum mature reverterentur. Illi autem profecti regem in Nortmannia reperiunt, et eum data copia nomine archipræsulis super dictorum promissa restitutione convenerunt. Quos cum more suo aliquamdiu distulisset audire, tandem, ad instantiam eorum, ad magistrum Joannem, qui loquebatur, specialiter sermonem dirigens, "O Joannes," inquit, "nullatenus³ " vobis quæ petitis faciam, nisi videro prius aliter vos gerere " erga me, quam huc usque gessistis." Et quidem ita intelligentes se minime tunc posse proficere,⁴ infecto negotio ad dominum suum archiepiscopum in Franciam reversi sunt, narrantes quid a rege audierint.⁵ Audiens autem archiepiscopus plurimum motus est, vanas et semper deceptorias hominis promissiones detestans.

(2.) *De primo accessu archiepiscopi ad regem post pacem.*

Verum archiepiscopus, audiens inter regem et nobilem virum HERBERTUS, l.c. Blacensem comitem Theobaldum colloquium futurum in proximo, pridie ante colloquium Turonis ad regem processit. Audiens⁴⁶⁹ autem rex archipræsulis adventum, quosdam ex amicis in occursum præmisit, et ipsemet civitatem exiit,⁶ et occurrit. At cum convenirent, non oculi, sed⁷ vultus regis, sicut notari poterat, erat super eum. Unde et (quod multum⁸ notabant qui cum archiepiscopo erant,) nocte illa archiepiscopum in hospitio suo nec rex respexit, nec suorum aliquis. Quin potius summo mane rex in capella sua celebrari missam fecit pro defunctis, suspicans, (ut dicebatur,) ne, si forte archipræsul alii missæ interesset, in

¹ famæ, om. H.

² Sed, L.

³ ullatenus, L., with non before faciam.

⁴ perficere, L.

⁵ audierunt, H.

⁶ exit, H.

⁷ non, seemingly, V., which has a defect in the parchment.

⁸ multi, H.

missa osculum pacis sibi offerret, et quod ibi negare non esset Christiani, sed plane inimici Christi. Et missa celebrata mox rex civitatem exiit, ad colloquium properans. Archipræsul¹ pariter, sed tardius, secutus est,² et ante colloqui locum consecutus est regem; qui inter viandum mutuo se invicem objurantes, uterque vicissim alter alteri collata pridem beneficia et³ exhibita obsequia improperavit. Cum autem venissent ad colloquium, post diem multam⁴ decursam, tandem propter quæ ad colloquium venerant, inter regem et comitem sedatis omnibus, archipræsule etiam inter ipsos sedulo cum aliis et efficaci mediatore, tandem archipræsul regem super dictarum possessionum promissa sed non adimpleta restitutione acriter quidem et constanter convenit; frequenter tamen⁵ ex obliquo assuetam regis arguens levitatem in verbo, et usitatas deceptiones in promissis. Quid multa? Jam dicto comite et aliis nobilibus se interponentibus, a rege iterum restitutio jam sæpe dictorum certissime repromissa est. Volebat tamen rex ut ante restitutionem ad ecclesiam suam reverteretur archiepiscopus, prius, sicut aiebat, videre desiderans, qualem se⁶ regno exhiberet.

Post aliquot vero dies archipræsul in castro quod Calvus-Mons dicitur, prope Blesis, regem, qui illo tunc venerat, revisere profectus est; non quidem ut quidquam exigeret vel repeteret, sed solum ut regem videret, et, si posset fieri sic, antiquam familiaritatem et amicitiam, quatenus Deus permitteret, repararet. Et quidem rex ipsum venientem tunc honorifice nimis,⁷ ut decuit, et, ut videri poterat, gratanter plurimum et affectuose excepit. Qui cum familiarius colloquerentur et jocundius, inter alia dicebat⁸ rex archiepiscopo: "O," inquit,⁹ "quid est, quod¹⁰ voluntatem meam non facis? Et certe omnia trade-rem in manus tuas." Et post dies archipræsul hoc regis verbum magistro Heriberto de Boseham retulit, adjiciens, "Et cum rex,"¹¹ inquit,¹² "mihi dixisset sic, recordatus sum verbi illius in Evangelio, *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me.*" Hæc et hujusmodi de viro hoc sanctissimo historiæ huic curavi interserere,¹³ ut quemadmodum in plerisque rebus deprehendi sacerdotis potuit zelus, ita et in hoc cognosci possit purum in sacerdote fuisse ab omni cupiditatis labe affectum.

¹ *Archiepiscopus*, H.

² *secutus est*, om. L.

³ *et*, om. L.

⁴ *multum*, L.

⁵ *tamen*, om. L.

⁶ *in*, ins. L.

⁷ *minus*, L.

⁸ *dicebat*, om. L.

⁹ *inquit*, L.

¹⁰ *quid*, L.

¹¹ *rex*, om. V.

¹² *inquit*, om. L.

¹³ *inserere*, L.

(3.) *De preparatione archiepiscopi ad repatriandum.*

In crastino vero licentiatus a rege, a caastro illo reeedens archi- HERBERTUS, 471.
episcopus cum suis ad civitatem peregrinationis suæ Senonis remeavit, et mature, prout¹ adhuc pauperes et exsules poterant, iter ad repatriandum maturabant.² Igitur domino rege Francorum et principibus terræ, qui deserente cos mundo tam benigne tamque magnifice susceperant, salutatis, licentiati ab eis ad portum qui dicitur Witsand³ devenerunt. Archipræsul vero hinc, antequam naves aseenderet, domini papæ litteras, quæ (ut supradiximus) erant de generali episcoporum per Angliam suspensione, et quorundam anathemate, præmisit. Quorum aliqui, Rogerus videlicet⁴ Eboracensis et Gilebertus Londonicensis et Jocelinus Saresberiensis, transfretare volentes, in ipso⁴⁷² portu suspensionis suæ et anathematis litteras susceperunt.

Una vero dierum deambulans archiepiscopus in littore maris WILLELMUS, 86
eum suis, dum qualitatem elementorum, sicut transfretaturis moris est, consideraret, Milonem quendam, Bononiæ⁵ decanum, advenientem prospexit. Quem tanquam ad naulum exigendum properantem subridendo prior occupavit. ⁶“Non,” inquit Milo, “ad naulum exigendum, sed ad mandatum deferendum festinamus. Hæc enim⁷ mandat tibi dominus meus comes Bononiensis: ⁸‘Provide tibi. Parati sunt qui quærunt animam tuam, portus transmarinos obsidentes, ut exeuntem te a navi rapiant et trucident, vel in vincula conjiciant.’” Cui archiepiscopus: “Crede, fili, nec si membratim discerpendus⁹ sim, ab incepto itinere desisterem.¹⁰ Non metus, non vis, non cruciatus degenerem¹¹ revocabit ulterius. Sufficiat Dominicum gregem pastoris sui absentiam luxisse septennem. Hanc vero extremam petitionem a meis obtinere votis omnibus exposeo, (nihil est enim quod magis hominibus debeatur, quam ut suprema voluntas, postquam aliud velle non possint, adimpleatur,) quatenus ad ecclesiam, a qua arecor vivens, vel mortuum [ef]ferre¹² non graventur.”

¹ *pro*, V.² Here the First Quadrilogus has a passage from Fitzstephen, p. 113, “Nobilis Galli[arum] . . . in Angliam mori.”³ *Witsand*, V.⁴ *videlicet*, om. L.⁵ *Bolonia*, L.⁶ *Et*, ins. L.⁷ *enim*, om. L.⁸ *Boloniensis*, L.⁹ *decerpendus*, L.¹⁰ *desisterem*, V. Will.; *desistam*, L.¹¹ *de cætero*, L.¹² *efferre* Will. *ferre*, L.

HERBERTUS, 472. Dum hæc diceret, ecce navis ab Anglia ad portum velificans; quæ cum cito applicuisset, quæsitum est a nautis, quid in Anglia de reditu archipræsulis diceretur. Et responderunt hoc quidem fore gratum valde¹ et toti terræ acceptum. Verum unus eorum sciscitantibus archiepiscopi sociis respondit, "Mi-
"seri," inquit, "quid quæritis, quid agitis, quo properatis?
"Certe in mortem vestram. Sic dicunt qui noverunt. Con-
"venerunt enim milites multi² in portu quo applicare quæritis,
"certe, sicut dicitur, ut in archipræsulem et suos,³ mox ut ap-
"plicuerit, manus injiciant. Commota est siquidem terra et
"exasperata adversum vos, et præsertim regis fideles, eo quod
"in adventu vestro terram commovistis et conturbastis eam
"anathematizando episcopos terra et suspendendo."

WILLELMUS, 87. Conspiraverant siquidem adversus archiepiscopum, vel ex aliena voluntate vel ex propria malignitate, cum prædictis episcopis Reginaldus de Warennæ, vicecomesque Gervasius, et Ranulfus de Broc, quem pridem anathematizaverat, et cum armata manu littus obsidebant.

Quibus⁴ auditis cœperunt quidam dissuadere archiepiscopo ne transfretare præsumeret, donec pax firmaretur certior.

HERBERTUS, 476. Quibus ipse respondit, "Terram⁵ Angliæ video, et favente
"Domino terram intrabo, sciens tamen certissime quod ibi⁶
"mihi immineat passio."

(4.) *De his quæ in ingressu in terram facta sunt.*

WILLELMUS, 86. Anno igitur ab incarnatione Domini millesimo centesimo septuagesimo, exsilii vero sui septimo,

HERBERTUS, 476. secundo tertiove die in Domini Adventu, gloriosus Dei amicus, et propugnator ecclesiæ constantissimus,

HERBERTUS, l.c. Thomas Cantuariensis archiepiscopus, nocte cum suis mare intravit, et ad votum aura prospera propter insidiarum, quæ sibi, ut audierat, jam parabantur, suspicionem, non in sinu⁷ maris Doroberniæ, ut putabatur, sed in alio sinu maris, qui
477. vocatur Sandwiz,⁸ prospere applicuit. In nave vero archi-

¹ valde, om. H.

² multi, om. L.

³ suas, for et suos, L.

⁴ Quibus . . . certior. The substance of this sentence, but not the words, may be taken from Herbert, p. 473.

⁵ inquit, ins. V.

⁶ ibi, om. L.

⁷ sinu . . . alio, om. L.

⁸ Sandwiz, V. Herb.; Sandwic, H.; Sandunim, L.

præsulis¹ vexillo crucis, quod archiepiscopi Cantuarienses, tanquam totius Angliæ primates, coram se semper bajulare consueverunt, erecto, per quod navis ejus ab aliis discerni poterat, cum ad littus appropinquaret, videres turbam pauperum, quæ venerat in occursum, hos succinctos, ut prævenirent et patrem suum applicantem exciperent² et benedictionem præriperent; alios vero humi³ se humiliter prosternentes, ejulantes hos, plorantes illos præ gaudio, et omnes conclamantes, "Benedictus qui venit in nomine Domini, pater orphanorum et judex viduarum." Verum milites, qui in alio sinu maris eum applicaturum fore speraverant, audientes eum jam applicuisse, illuc propere accelerabant. Et vix salutato archipræsule, animose sciscitabantur quare in primo adventu suo in terram, qui tranquillitatis deberet esse et pacis, mox, etiam necdum ingressus, episcopos regis excommunicasset et suspendisset; et adjicientes comminabantur mox, cum hoc regi innotesceret, regis futuramurbationem non modicam; unde jam regnum turbatum esset et sacerdotium. Archipræsul vero mansuete respondit regem non offensurum⁴ ob id, nec se ex hoc quidquam vel contra regem vel regnum fecisse; sed absque regis et regni injuria de ipsius regis permissione sic factum, ut ita injuria, quam sibi et ecclesiæ suæ in coronatione filii regis episcopi fecerant, impunita non remaneret, ne tanta usurpatio de cætero traheretur ad consequentiam. Cum igitur milites⁴⁷⁸ audirent regem de facto laudari auctorem, modestius locuti sunt; id tamen instantes postulantes, ut episcopos excommunicatos vel suspensos absolveret. Quod archipræsul ad consilium distulit, donec in crastino Cantuariam veniret. Et ita recesserunt tunc milites.

(5.) *Qualiter archiepiscopus Cantuariensis a populo terræ et fratribus exceptus est.*⁵

Archipræsul vero in crastino a sinu illo quo applicuit, dis- HERBERTUS, l.c.
tante a Cantuaria circiter sex milliaria, Cantuariam proficiscens, a populo terræ tanquam hostia cælitus missa, tanquam ipse Dei angelus, tam gratanter tam⁶ ovanter exceptus est. Quacumque enim transibat, turbæ pauperum, parvuli et magni, senes

¹ archipræsul, L.

² acciperent, L.

³ humi se humiliter, H. Herb.;
humi, om. V.; humiliter, om. L.

⁴ offendendum, L.

⁵ sit, H.

⁶ tam, H. Herb.; quam, V. L.

cum junioribus, glomeratim occurrebant, hi¹ prosternentes se in via, illi² vero exuentes vestimenta sua et prosternentes per viam, illud frequenter iterantes et conclamantes, "Benedictus qui venit in nomine Domini!" Sacerdotes etiam parochiani cum parochianis suis ordinata processione cum crucibus transeunti obviam exierunt, et patrem suum cum gaudio salutantes benedictionem postulaverunt. Diceris profecto, si videres, Dominum secundo ad passionem appropinquare, et imminente passione in pueris lactentibus et pauperibus secundum³ Domino præparatum occursum; et venire iterum moriturum in christo suo⁴ pro Anglicana ecclesia Cantuariæ, qui Jerosolymis pro totius mundi salute in seipso semel mortuus est. Cum vero, etsi via brevis esset, inter tot turbas occurrentes et opprimentes vix ea die Cantuariam veniret, in sonitu campanarum, in organis, in hymnis et canticis spiritualibus, a Christi pauperibus, filiis suis, sacro videlicet conventu suo, debita patri devotione et reverentia susceptus est.

HERBERTUS, 479.

WILLELMUS, 102.

Et ingressus monasterium toto corpore prostratus formam⁵ humilitatis exhibuit. Deinde fratres omnes, a minimo usque ad maximum, cum lacrymis in osculo pacis suscepit. Nam quia quosdam ex eis excommunicatis communicasse audierat cum peregre esset, per magistrum Joannem Saresberiensem et⁶ co-exulem mense uno præ se præmissum, fratri Thomæ, venerabili viro, potestatem solvendi injunxerat, ut quod contagionis in grege fratrum ex scabie schismaticorum contractum fuerat, antidoto reconciliationis eraderet.

HERBERTUS, 480.

Omnibus itaque ea die in ecclesia celebriter peractis, in palatium se recepit, totam diem lætam ducens et solemnem.

(6) *De militibus et clericis episcoporum missis ad archipræsulem.*

HERBERTUS, 1C.

In crastino præfati milites, suum super hesterua quæstione quærentes responsum, reversi sunt. Venerunt et cum eis prænominatorum trium episcoporum clerici, ad archiepiscopum missi, nomine episcoporum absolutionem postulantes. Respondit archiepiscopus et illos tres et alios episcopos auctoritate domini papæ, quosdam anathematizatos, quosdam vero suspensos, nec ipsius esse a tanto iudice ligatos, nisi forte per ipsum, posse sol-

¹ alii, L.

² illi, Herb.; alii, L.

³ secundum, om. L.

⁴ suo, H. V.; Domini, L.

⁵ formam et humilitatem exulis Will.

⁶ e om. H.

vere. Cum vero clerici et milites urgentissime instarent, consilio præhabito tandem respondit archiepiscopus, quod de domini papæ clementia fesus pro bono pacis in hoc articulo usurparet quæ domini papæ erant, præstita tamen cautione canonica, quod super quibus excommunicati erant vel suspensi, ecclesiæ iudicio parerent: alioquin se facturum hoc nullatenus præcise respondit. Et hi quidem et illi audientes hæc indignanter recesserunt, in recessu multa in superbia et in¹ abusione loquentes. Inter quos Ranulfus ille de Broc linguam suam in blasphemiiis exaltabat. Sed vir Domini admodum patiens factus est sicut homo non audiens, nec habens in ore suo redargutiones. Clerici vero revertentes dominis suis, quod² ab archiepiscopo acceperant,³ retulerunt: et, ut dicebatur, duo episcopi, Londoniensis videlicet et Saresberiensis, exactam ab archiepiscopo cautionem præstitissent, nisi tertius ille Eboracensis obstitisset. Vere enim scriptum est quia "Lingua tertia multos commovet." *Ecclus. xxviii. 16.*

(7.) *De Eboracensi [archi]episcopo.*

Fertur enim dixisse Eboracensem: "Octo millia librarum nume- *WILHELMUS, 105.*
 " ratæ pecuniæ, Deo gratias, adhuc apotheca nostra reservat;
 " quæ, si tanta dispendia necessitas exegerit, ex asse demoli-
 " enda erit ad reprimendam Thomæ contumaciam, dissipan-
 " damque arrogantiam, quæ major est quam fortitudo ejus.
 " Ne, quæso, fratres, religionem vestram circumveniat. Adea-
 " mus potius dominum regem, qui usque in hodiernum diem
 " causam, quæ inter nos et illum diutius vertitur, fideli patro-
 " cinio prosecutus⁴ est, et de cætero, nisi per vos⁵ steterit, ad
 " consummationem expediet.⁶ Si resilieritis, adhærentes ei quem
 " habet adversarium (nunquam enim post tantas inimicitias et
 " inexorabiles redintegrabitur gratia), vos⁷ de ratione tamquam
 " transfugas judicabit. Et si districtè egerit vobiscum, de juris
 " æquitate a vestris possessionibus vos dejiciet. Quid ergo
 " facturi estis? Dicite, quibus in terris, inopes rerum familia-
 " rium, mendicabitis? Si vero e converso steteritis cum quo
 " stetistis, quid amplius facturus est qui vos damnavit? Fecit
 " quod potuit; in vos sententiam per pravam suggestionem
 " extorsit."

¹ in, om. H.

² quæ, L.

³ acceperunt, H.

⁴ consecutus, L.

⁵ vos, H. Will.; nos, V. L.

⁶ perducet, H.

⁷ vos, H. V.; nos, Will. L.

(S.) *De episcopis regem iterum contra archiepiscopum instigantibus.*

HERBERTUS, 481. At¹ ille² tertius duos sic commovit, ut confestim transfretantes regem adirent. Quem in Nortmannia reperientes, paucis diebus ante natalem³ Domini, salutato eo ad pedes ejus mox se prostraverunt, pro regno, pro sacerdotio, et pro semetipsis regiam clementiam et justitiam pariter interpellantes; unam contestantes ipsum debere læsis, lædenti alteram. Querulo itaque et exacerbativo sermone mox enarrarunt quam præcipitanter, quam temere, quam superbe archiepiscopus in adventus sui initio regnum turbaverit et sacerdotium, pace de regia miseratione concessa sibi et suis abutens.

WILLELMUS, 122. Et ait Eboracensis: "Domine rex, mihi soli⁴ mutire permit-
 "titur; duobus sociis meis his, quibus aqua et igni interdic-
 "tum est, confabulari nemo potest, nisi sententia damnationis
 "eadem qua feriuntur, et ipse colloquens involvatur, quam in-
 "gratus ille,⁵ permissæ reversionis immemor, in illos et in⁶
 "omnes coronationi filii tui consentientes effudit. Nunc autem
 "patria potitus, præcavens ne de cætero proscribatur, multo
 "comitatu equitum peditumque præeuntium et subsequendum
 "stipatus incedit, circueiens et quærens ut in præsidia recipia-
 "tur. Non nos, domine rex, usque adeo vexationes assiduæ⁷
 "movent, non labores frangunt, non damna enormia sollicitant,
 "quæ pro minimo ducimus, dummodo tibi, domino regi, fide
 "servata placeamus; sed frequentes exauctorizationes,⁸ sed
 "officii nostri mutilata dignitas, sed famæ periclitantis dimi-
 "nutio. Quasi⁹ flagitium perpetraverimus, spectaculum facti
 "sumus, reique judicamur cum de puritate conscientiæ non
 "dubitemus." Respondit rex: "Si omnes excommunicationi
 "subjacent coronationi filii mei consentientes, ego, per oculos
 "Dei, non excludor." Subintulit¹⁰ Eboracensis: "Æquanimiter
 "ferenda tempestas est quam declinare non potes, ut ex quieta
 "mente et modestia tolerantiae lacessitus et passus injurias
 "videri merearis. Quod facile fieri potest, si dissimulare potes

¹ *At*, H. Will.; *Et*, L.

² *igitur*, ins. H.

³ *natalem*, Herb. L.; *natale*, V. H.

⁴ *non*, interl. in a later hand, H.

⁵ *ille* (repeated) H.

⁶ *in*, om. L.

⁷ *assidue*, L. (Both readings would be alike in MS.)

⁸ *exauctorizationes*, H. Will.; *exactiones*, V. L.

⁹ *pro quibus, quasi*, H.

¹⁰ *Subintulit*, Will.; *Sed intulit*, L.

“ inpræsentiarum irrogata, et injuriantem quasi securum dimittis ad tempus.”

Per¹ hæc et his similia et majora his diatim² per se et per HERBERTUS, complices suos regem in archipræsulem instigabat. Verum^{481.} qualiter et quantum rex commotus, imo in qualem et quantum furorem, instigantibus talibus, conversus fuerit, sequens historię ordo declarabit.

(9.) *Qualiter archiepiscopus prohibitus est ne³ per regionem procederet.*

Itaque, ut præfati sumus, archiepiscopus⁴ Cantuariam veniens HERBERTUS, l.c. post paucos adventus sui dies misit ad egregium illum puerum^{482.} Henricum, regis filium, tunc regem a suspensis episcopis coronatum, Ricardum priorem sancti Martini, virum satis eloquentem et industrium, postea in sede Cantuariensi suum successorem. Qui ad regem veniens ipsum nomine archipræsulis officiosissime salutavit, et ejus adventum in terram⁵ nuntiavit, ipsum de suspensione episcoporum, sicut injunctum fuerat, excusans, et quod de permissione regis patris sui factum fuisset sie. Verum puer ille rex nec nuntium nec verba nuntii acceptare videbatur. Et hoc quidem, ut pro certo dicebatur, non de voluntate pueri provenit, sed quia aliter pro rege patre non audebat, nec pro aulicis ipsius pedagogis, quibus filium suum rex⁶ commiserat, qui plus patrem quam filium verebantur. Unde nuntius, nec ab his nec ab illis in aula benigne acceptus, in brevi reversus nihil certum archiepiscopo retulit.

Verum vir Dei constans nihilominus se præparabat ad iter, volens in primis⁷ alumnum puerum videre regem, et postea provinciam, a qua tamdiu absens fuerat, eireuire; properans et anhelans ad discurrendum ubique, ut evelleret et eradicaret quæ in absentia sua in horto Domini distorte et incomposite exereverunt.⁸ Itaque post paucos dies a Cantuaria profectus in multo comitatu Londoniam venit. Cum vero civitati appropinquaret, universa civitas commota præ gaudio, eivesque universi^{483.} archipræsuli occurrerunt, ipsum cum gaudio et exultatione

¹ Per, Herb.; Post, L.

² diatim, L.

³ per regem, ne, L.

⁴ archiepiscopus, om. H.

⁵ terram, Herb. H.; terra, H. V.

⁶ rex, om. L.

⁷ in primis, om. L.

⁸ excreverant, L.

multa suscipientes.¹ In crastino vero cum se prępararet ad procedendum, ecce mane regis junioris nuntii, de nomine regis archipręsuli² inhibentes ne procederet, sed ad ecclesiam suam reverteretur. Archipręsul vero, tanquam spiritu fervens, mox respondit se nullatenus propter inhibitionem hanc regressurum, nisi quia tunc tam solemnibus urgebat dies, videlicet Natalis Domini, quo ecclesię suę abesse³ noluit.⁴ Et ita Cantuariam reversus est.⁵

Audientes itaque sic, ne procederet, inimici ejus extulerunt caput, et ipsius jam capiti minabantur. Et pręsertim progenies illa viperarum, quę dicebatur de Brocheis, turpibus et ignominiosis injuriis archiepiscopum et suos laccesebant;⁶ quorum unus, dictus Robertus de Broc, clericus. Hic⁷ in ignominiam et contemptum archiepiscopi jumentum quoddam, quod quędam culinę necessaria vehebat, in via forte sibi obvium, excutavit. Jumentum hoc mutilatum sic ante archiepiscopum ductum est.⁸

(10.) *De gestis ejus in die Natalis Domini.*

HERBERTUS, 484. Dic⁹ vero Natalis Domini, qui ab adventu suo in Angliam vicesimus septimus erat, archipręsul ascendens pulpitum sermonem fecit ad populum, prędicens post alia in calce sermonis, quod instaret tempus dissolutionis suę, et in brevi se migraturum ab eis. Et quidem cum hæc de excessu suo prędiceret, lacrymę magis erumpebant quam verba. Pariter et auditorum corda supra modum commota sunt et contrita, ita ut cerneret et audires per totam ecclesiam ejulatus et lacrymarum exitus emanare, et inter se submurmurarc, "Cur tam cito nos deseris,

¹ Here the First Quadriologus has a passage from Fitzstephen, pp. 122-3 (*Sed infinita multitudo [= Exieratque ab urbe] . . . prosecuta est.*)

² archiepiscopo, H.

³ abesse noluit, H. V. Herb.; adesse voluit, L.

⁴ Here the First Quadriologus has extracts from Fitzstephen, 123 (*Nuntius vero exiens [= Et exiens vultuosus] . . . nos nescimus*); 125 (*Randolphus de Broch . . . remansit*). After *remansit* follow the

words—*nemine ultra ob hujusmodi causam eos vezanti.*

⁵ est, H. Herb.; om. L.

⁶ laccesiebant, H. V.

⁷ Hic, V.; om. L.

⁸ Here follows in the First Quadriologus, the story of the priest from Chiddingstone (Fitzstephen, pp. 124-5).

⁹ Here the First Quadriologus gives from Fitzstephen, 130, a sentence about the night mass—(*nocte vero . . . celebravit*).

“pater, aut cui desolatos relinquis?” Tandem vero post multum sermonem et de ædificatione et de excessu suo præhabitu, non jam plangens, non lacrymans, sed, ut audiri poterat et videri, post priores gemitus tam ferus, tam indignabundus, tam ardens, tam audens, nominatim et expressim in cervicosos terræ et spurcos¹ invehitur, et plerosque de aulicis regi patri magis familiaribus, et præsertim domum illam exasperantem de qua supra tetigimus, in spiritu² iudicii et spiritu ardoris anathemate percussit. Et nominatim Randulfum de Broc, et HERB., 485. illum supradictum Robertum, qui in contemptum archipræsulis³ jumentum mutilaverat, perpetuo anathemati tradidit.

Cujus vero efficaciam fuerit in eo sententia, inpræsentiarum WILLELMUS, 120. absolvemus. Cum enim præfatus Robertus in domo sua, quam de nemoribus archiepiscopi, pro voluntate sua passim succisis, in Cantuaria construxerat, quibusdam communicantibus ei convivium fecisset, canes panem, quem⁴ manus ejus contrectaverat, recusabant, qui de manibus aliorum quidlibet porrectum⁵ avide sumebant: mirantibus⁶ cunctis et reliquias ejus fragmentis aliorum commiscentibus ab utrisque tamquam tactu contaminatis visi sunt canes abstinere.

Peractis itaque quæ ad tantam solemnitatem pertinebant, per HERB., 485. totam reliquam diem archipræsul, sicut in mensa Dei se devotum, ita post in mensa sæculi,⁷ more suo, se jucundum exhibuit, ita etiam quod ea die, quæ sexta feria erat, et natalis Domini dies, carnibus, sicut alii, vesceretur; eas tali die sumere, quam abstinere religiosius judicans.

(11.) *De furore regis, et carnificum preparatione.*

Verum ut ad id quod supra intermisimus revertamur, rex HERBERTUS, 487. (ut prædiximus) a tribus præmemoratis episcopis eum instigantibus in furorem omnibus post futuris sæculis detestandum accensus est, adeo ut flammam jam continere non valens, manifeste coram omnibus de archipræsule tamquam de hoste conquereretur. Et sæpe et sæpius ex ira inflammatus, in funestam vocem erumpens, omnes quos nutriverat, qui familiaritatis gratia et beneficiorum collatione sibi obnoxii fuerant, maledixit quod ipsum de sacerdote uno non vindicarent, qui ipsum

¹ spurcos, L.

² spiritu iudicii et, om. Herb.

³ archiepiscopi, H.

⁴ quem, Will.; quæ, L.

⁵ projectum, L.

⁶ mittentibus, L.

⁷ sæculi, om. V.

et regnum suum sic turbabat, et suis dignitatibus exauctorare et exheredare quærebat.

WILLELMUS, 122. Et adjecit: "Unus homo qui manducavit panem meum, " levavit contra me calcaneum suum. Unus homo, beneficiis " meis insultans, dehonestat totum genus regium, totum sine " vindicæ conculcat regnum. Unus homo, qui manticato ju- " mento et claudio primo prorupit in curiam, depulso regum " stemmate, videntibus vobis fortunæ comitibus, triumphans " exsultat¹ in solio."

HERBERTUS, 487. Quod² sæpius in furore suo replicantem de aulicis concubi- culariis suis quatuor milites audientes, de verbis auditis dicentis votum conceperunt,³ certissime arbitantes gratissimum se in hoc regi præstituros obsequium, si archipræsulem⁴ interficerent. Et ita conspiraverunt in archipræsulis necem.

Quorum⁵ nomina hæc sunt.

WILLELMUS, 128. Primus, Reginaldus, nullius, sicut asseverabant,⁶ sceleris me- tuens, et ab Urso patre belluinam feritatem trahens. Secundus, Hugo de Morvilla, *mortis* scilicet, vel *mortuorum*⁷ villa. Quo- cumque modo dicatur, virum⁸ mortis exprimit. Hujus mater⁹ ut fertur, cum juvenem quemdam Lithulfum¹⁰ nomine ardentem amaret, et ille stuprum recusaret, exquisita muliebri versutia petiit ut vel educto gladio coram se ludentis speciem agens admitteret equum suum. Quod cum faceret, patria¹¹ voce ex- clamavit ad præeuntem virum: "*Huwe*¹² *of Morevile, war, war, war! Lithulf haveth hys swerd idrawn.*" Quod Latine sonat, "Hugo de Morevilla, cave, cave, cave, Lithulfus eduxit " gladium suum." Quamobrem juvenis innoxius, tanquam qui ad fundendum sanguinem domini sui manum extendisset, morti addictus, et aqua ferventi decoctus, martyrium complevit. Quid¹³ de genimine viperarum speremus?¹⁴ Nunquid de tribulis uvam aut de spina ficum colligimus? Si arbor mala fructus bonos facere non potest, teste Veritate, consequens est ut ex radice mala et virosa germen innocuum non surgat. Tertius, Willel-
29. mus de Traci, qui quamvis in congressu militari sæpe fortiter

¹ exultabit, H.

² Quæ, L.

³ concipiunt, L.

⁴ archiepiscopum, H.

⁵ Quorum nomina, ut in æterna maledictione sint, *historiæ huic curavi hic intersere*, Herb.

⁶ asseverabant, V. L.; *assere- bant*, H.; *asseverant*, Will.

⁷ mortium, L.

⁸ virus, L.

⁹ uxor, L. See vol. i. pp. xxvii, 128; vol. iii. xxix.

¹⁰ *Litulfum*, Will.

¹¹ propria, L.

¹² For the various readings of the English words, see vol. i. 128; vol. iii. xxix.

¹³ Qui, L.

¹⁴ supererant, L.

fecerit, ejus tamen conversationis fuit, ut exigentibus peccatis ad parricidium vel aliud flagitium devolvi meruerit. Quartus Ricardus Brito,¹ qui ob pravitatem, vitæ ex Britone brutus effectus est, dumque præliatur in ecclesia, pro nomine tironis notam Thrasonis² incurrit.³

(12.) *De adventu carnificum in Angliam.*

Isti igitur quatuor, in viri Dei necem sie conjurati, profecti HERBERTUS, 487, 488. sunt in Angliam. In quorum protectione hoc quasi novum, imo miraculosum, contigit. Cum enim in hyeme, inter erebras aeris et maris mutationes, et diversos portuum situs, mare non simul in eodem portu, sed in diversis intrassent, omnes tamen eadem die applicantes, eadem die,⁴ imo fere ejusdem diei eadem hora, ad locum quem statuerant conveniunt, ad castellum videlicet quod Saltwode⁵ dicitur, distans a Cantuaria per sex miliaria; Domino quidem, cui venti et mare obediunt, ut videri potest, sacerdotis sui, immo ipsum sacerdotem suum, quasi gratam sibi victimam accelerante sie.

Unde satellites Sathanæ, cælum terramque suo sceleri putantes arridere, prouiores et animosiores effecti, in blanditiis elementorum sibi blandiebantur. Abierat⁶ vero⁷ Ranulfus de Broe in occursum eorum, totaque commota regione maritima, multo milite stipatus adventabat. WILHELMUS, 127.

Tota itaque nocte illa de necē archipræsulis in castello illo HERBERTUS, 488. contractantes,⁸ in erastino, qui fuit quartus Natalis Domini dies, videlicet in sanctorum Innocentium die, cum complicitibus suis

¹ *de Brito, L.*

² *traditionis, L.*

³ Here the First Quadrilogus has the following passage :—

“ Egressi igitur a facie regis, instigante et conducente diabolo, cui se totum devoverant, sub arbore quadam convenerunt, conjurantes et invicem se confederantes ut christum Domini interficerent. Quibus recedentibus post colloquia detestanda et horrenda, et juramento nefario constrainti, arbor illa maledictionem illam mox secuta est quam Dominus, sicut in Evangelio legitur,

“ arbori sterili intulit. Et videntibus discipulis cito aruit arbor illa, statim anathemate percussa, ita ut a radicibus usque ad summitatem ipsius arcafacta nunquam deinceps folium produxit aut fructum; et tanquam rea, quæ videlicet ramis suis sceleratos obtexerit, et ministerium umbræ suæ præstiterit sceleratis.”

⁴ *eadem die, om. L.*

⁵ *Saltwode, V.; Saltwerde, L.*

⁶ *Aderat, L.*

⁷ *vero, II. V.; om. Will. L.*

⁸ *contractantes, L.*

Cantuariam venerunt, nihil secum præter arma sua¹ militaria et inauditam insaniam² portantes.³ Alii vero cum gladiis et fustibus venerunt, occultis tamen his omnibus adhuc, ut forte christus Domini fugeret, et absconderet se ab eis. Qui tamen, ut rei mox probavit exitus, magis de pugna quam de fuga cogitabat.

(13.) *Qualiter carnifices ad archiepiscopum accesserunt,⁴ et eum convenerunt.⁵*

BENEDICTUS, 1.

Die igitur Natalis Domini quinto, sedente archipræsule in thalamo suo circa horam diei undecimam, considentibus hinc⁶ inde clericis et monachis nonnullis, de negotiis et utilitatibus cum archiepiscopo agentibus, ecce satellites quatuor prænominati, cum patre suo Sathana a facie Domini egressi, thalamum archipræsulis ingressi sunt. Salutati, ut moris est, a nonnullis in introitu considentibus, resalutatis eis, sed voce submissa, usque ad archiepiscopum⁷ progrediuntur. Et considentes ante pedes ejus in terra, ipsum uero suo nec regis nomine salutautes,

HERBERTUS, 488.
BENEDICTUS,
l.c.

utpote a quibus longe erat salus, mors et perditio⁸ prope, venum aspidum, quod sub labiis gerebant, ut postea impetuosius erumperet, per moram aliquantulum compresserunt silentio, innocentissimo christo Domini nihilominus tacente.

2. Cumque⁹ ita sub silentio, non sine considentium admiratione, modicum temporis intervallum attrivissent, Reginaldus Filius-Ursi, mente potius ursinus quam genere, sic sanctum affatus est: "A domino nostro rege de partibus transmariis ad te directi, regia tibi mandata deferimus. Volumus igitur scire utrum ea malis¹¹ secretius an publice dici." At vir Dei, nec prospera mundi sperans nec adversa reformidans, simplici et supplici voce respondit dicens: "Hoc vestro arbitrio, vestraque relinquo voluntati." "Secretius ergo dicantur," ait Reginaldus, "his¹¹ qui præsentibus sunt interim absentatis." Sanctus vero, nec suorum multitudine confusus, nec solitudinem veritus, omnibus suis indixit egressum. Quibus egressis, et solis illis quatuor satellitibus in thalamo cum archiepiscopo remanentibus,

¹ sua, om. H.

² savitiam, L.

³ portantes, H. Herb.; ferentes,

V. L.

⁴ accesserint, L.

⁵ convenerint, L.

⁶ et, ins. L.

⁷ præsulem, V.

⁸ proditio, MS. Harl. 4242.

⁹ que, om. L.

¹⁰ navis, H.

¹¹ is, L.

accurrens ostiarius ostium patefactum dimisit, ut qui extra¹ consederant, ad dominum suum, christum Domini, oculos re-fleetentes, tam ipsum quam illos Dei inimicos intucri valerent. Cumque Reginaldus prædictus regia quædam explicuisset man-data, et vir Dei prudentissimus luce clarius perpendisset quod nec pacis nec alicujus boni speciem prætenderent, recolens etiam illius evangelici quodam præsagio futurorum, "Jesus non credebat semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes," accersito ostiario, tam clericos suos quam monachos qui forte ibi aderant, laicis omnibus exclusis, adesse præcepit. Quibus ingressis, ait sanctus ad satellites, "Ecce, domini, quæ vestræ placent voluntati potestis his² præsentibus loqui." Reginaldus ad hæc: "Ex quo ea in publicum potius venire delegisti, quam secreta teneri, et nos nihilominus ea, tuæ super hoc satisfaciennes voluntati, præsentibus publicamus."

(14.) *Explicatio mandatorum regis, et responsum archiepiscopi.*³

"Mandatum tibi a domino rege deferimus, qui in partibus BENEDICTUS, 3. transmarinis commoratur, ut ad filium suum, novum regem cismarinum, pergas, facturus ei quod domino et⁴ regi facere debes." "Et quid est," ait sanctus, "quod ei facere debeo?" Et Reginaldus: "Hoc in tuam potius debet venisse notitiam, quam nostram." At ille, "Si illud," inquit, "scirem, me pro-fecto nullatenus id ignorare negarem.⁵ Verum æstimo⁶ me prorsus ei fecisse quidquid ei facere debeo." Reginaldus contra: "Nequaquam. Multa adhuc facienda, multa sunt cor-rigenda." Asseverante igitur archiepiscopo se nescire quid erga majestatem regiam emendare deberet, nisi illud eorum benevolentia (quæ utique nulla erat) ediceret,⁷ ait Reginaldus: "Cum te rei hujus penitus⁸ confitearis ignarum, nos tibi quid agere debeas explicabimus. Mandat tibi dominus noster rex, ut ad filium suum regem, in finibus cismarinis commoran-tem, quantocius eas, fidelitatem ei interposito juramento fac-turus, et quod⁹ in regiam peccasti majestatem emendaturus." Respondit vir Domini, et ait, "Unde illi fidelitatem tactis sacro-

¹ jam, ins. II.

² iis, L.

³ et . . . archiepiscopi, om. V. L.

⁴ et, om. L.

⁵ dicerem, L.

⁶ existimo, L.

⁷ edisceret, W.

⁸ penitus, om. H.

⁹ quæ, L.

“ sanctis debeo confirmare ? Aut in quo majestatis regiæ reus effectus sum ? ” Satelles autem posteriori quæstionis parte, quam solvere nullatenus poterat, omissa, sic denodavit anteriorem : “ De baronia quam de domino nostro¹ rege tenes, exigitur a te cum juramento confirmata fidelitas. Et de clericis quos in terram suam adduxisti, si in terra sua remanere voluerint, securitatis juramentum nihilominus exigitur.” Archiepiscopus ad hæc : “ De baronia domino meo regi, quidquid jus² aut ratio dictaverit, facere paratus sum. Verum omni ambiguitate remota pro certo teneat, quod nec a me, nec ab aliquo clericorum meorum, juramentum aliquod poterit extorquere. Multa supra³ modum extorta sunt, et jam perjuri⁴ et excommunicati numerum⁵ videntur excedere. Sed jam plurimos, Deo gratias, tam a crimine perjurii quam anathematis vinculo colligatos absolvi, reliquos, cum Dominus annuerit, ab eisdem periculis ejecturus.” “ Intelligimus,” inquit Reginaldus, “ quod nihil eorum quæ tibi proposuimus facturus sis. Præterea præcipit⁶ dominus rex noster⁷ ut episcopos suos, a te absque licentia sua vel excommunicatos vel suspensos, tam a damnationis quam a silentii absolvas sententia, tam super his, quam super aliis quæ tibi volet objicere, juri pariturus.”

Et archiepiscopus : — “ Episcopos quidem nec suspendi nec anathematizavi, sed dominus [noster]⁸ papa, cui dignoscitur esse a Domino collata potestas. Si super his causam volueritis instaurare, inter vos et ipsum causa versetur ; mea nihil interest super his vobis respondere.” Reginaldus dixit, “ Etsi id in propria persona non feceris, per te tamen et tuo factum est instinctu.” Et sanctus, “ Si,” inquit, “ dominus papa nimirum ecclesiæ meæ mihi⁹ illatam respiciens injuriam vindicaverit, fateor non mihi displicere.” Impietatis autem filius, qui huc usque totis¹⁰ institerat viribus ut¹¹ captiose loquens prudentissimum agnum Dei vel in sermone caperet, vel contra Dei et ecclesiæ, cujus propugnator erat invincibilis, honorem a statu rectitudinis averteret, cum vidisset quia¹² ante oculos pennati frustra rete jecisset, convitiis eum insimulationibus¹³ aggreditur, dicens : “ Hoc tibi placere manifestis probas

¹ meo, V. L.

² vis, L.

³ super, L.

⁴ perjurii, L.

⁵ nimirum, L.

⁶ præcepit, L.

⁷ noster, om. L.

⁸ noster, ins. H. L. ; om. V.

⁹ inique, L.

¹⁰ totis, om. L.

¹¹ quibus, L.

¹² quod, H. ; quoniam, V.

¹³ insultationibus, V.

“ indieiis, qui in regiæ majestatis dedecus atque despectum
 “ episcopos suos ab episcopalibus arces, et a sanctæ matris
 “ ecclesiæ sequestras liminibus, eo quod dominum nostrum no-
 “ vum regem, ad quem de jure spectat hæreditas, utpote regis ⁵
 “ filium et reginæ,¹ signum etiam in humero ferentem imperii,
 “ ausi fuerint coronare. Et eum adversus hanc ejus exalta-
 “ tionem insurgens rem talem præsumpseris, ereditibile satis est ²
 “ verique simillimum quod coronam suam velis surripere, et
 “ regno invaso rex terræ nominari et esse. Sed annuente Deo
 “ nequaquam usque ad regiæ dignitatis nomen proficeis.” Sanctus
 “ autem, non immemor sententiæ qua dicitur, “ Vir iracundus
 “ suscitatur rixas,³ sapiens autem mitigatur suscitatus,” amaricato
 “ satellitis animo mitis responsi apposuit medicinam, dicens: “ Ne-
 “ quaquam, Reginalde, nequaquam ad regis nomen ⁴ vel digni-
 “ tatem aspiro, nec coronam suam ab eo avellere cupio; tres
 “ ei potius vel quatuor coronas tales, si mihi pro voluntate re-
 “ sponderet facultas, libenter impositurus. Nee æstimo quem-
 “ quam, solo patre suo, domino meo rege, excepto, in mundo
 “ esse, qui tenerius me illum diligit, vel plus ei boni exoptet;
 “ et hoc ei, vita comite, si Dominus annuerit, opere comprobabo.
 “ Porro super episcopis quos a me vel per me suspensos asseritis
 “ vel excommunicatos, pro certo noverit vestra discretio, quid-
 “ quid actum est, regio actum esse ⁵ consensu atque consilio.
 “ Cum enim in festo beatæ Mariæ Magdalænæ, reformata inter
 “ nos pax, in pristinam gratiam me recepisset,⁶ et super in-
 “ juriis et violentiis mihi meisque illatis, maxime vero super
 “ episcopis, qui in matris suæ, Cantuariensis ecclesiæ, despe-
 “ tum quod mei erat officii usurpare non timuerunt, querimo-
 “ niam apud eum ⁷ deposuissem, ille sua gratia ut a domino
 “ papa juris et æqui vindictam qualemcumque possem impe-
 “ trare concessit, adeo ut non solum ad consensum inelinari, sed
 “ etiam spondere mihi dignaretur auxilium.” Exclamans autem
 “ Reginaldus, tam facetæ curialitatis vacuus quam furore plenus,
 “ Auoy!” ⁸ inquit, “ quid est quod ⁹ tu ¹⁰ dicis? Inexemplificata ⁶.
 “ et inaudita proditio si dominus rex episcopos suos excommuni-
 “ candi vel suspendendi tibi contulisset licentiam, qui præcepto
 “ suo filii sui coronationi interfuere. Porro nunquam ei in

¹ *reginæ*, H. V.; *regii*, L.

² *est*, om. L.

³ *iras*, L. (“ Vir iracundus pro-
 “ vocat rixas; qui patiens est,
 “ mitigatur suscitatus.” Prov. xv.
 18).

⁴ *notum*, L.

⁵ *est*, H.; om. L.

⁶ *recepissem*, H.

⁷ *ipsum*, L.

⁸ *Audi*, L.

⁹ *quod*, om. L.

¹⁰ *tu*, om. V.

“ mentem veuit. Te vero immensi mali noveris auctorem, qui
 “ dominum nostrum regem tali proditione iusimulas.” “ Regi-
 “ nalde, Reginalde,” inquit archiepiscopus, “ nequaquam regem
 “ proditionis accuso. Veruntamen reformata inter nos concor-
 “ dia et habitæ inter nos conventiones nequaquam ita latenter
 “ factæ sunt quin¹ archiepiscopi, episcopi, viri multi sublimes,
 “ viri valde religiosi, quingenti etiam et eo amplius milites, eis
 “ interfuerint, easque audierint. Sed et tu ipse, domine Regi-
 “ nalde, interfuisti.” Respoudit veritatis inimicus, et dixit,
 “ Vere neque ibi præsens adfui, nec² hæc vidi, vel audivi.”
 Sanctus autem, utpote tam in verbo quam in voce temperatis-
 simus, suppliciter et simpliciter affirmans ait: “ Imo, Deus scit;
 “ certus sum enim, quod³ te viderim ibi.” At ille rursus quod
 ibi non fuisset pejerando seque peyorando⁴ inficiatus, “ Mirum
 “ est,” ait, “ et inauditum, quod domino nostro regi tantæ prodi-
 “ tionis notam imponis. Nec poterit hæc⁵ de te ullatenus⁶
 “ sustinere, nec nos, qui homines ejus sumus fideles, ulterius
 “ sustinebimus.” Exclamaverunt autem tunc et alii milites, in
 minas easdem prorumpentes; per plagas Dei iterum atque⁷
 iterum iurantes quod eum supra modum sustinuissent. Tur-
 bati sunt igitur insipientes corde, et iniquitatem in excelso
 locuti, couvitiis convitiis, minas minis, accumulaut. Vir autem
 Domini, qui non solum minis et couvitiis venerat affligi, sed
 et caput gladiis pro tuenda libertate ecclesiæ libenter expouere,
 juxta illud ethici,

“ Dum furor in cursu est, eurrenti eede furori,”

BENEDICTUS, 7.

mitius respondit dicens: “ Ex quo in fines istos cum Dei re-
 “ gisque plenaria pace per ipsius conductum deveni, multas
 “ satis comminationes, multa opprobria, multa damna, sustinui;
 “ verbi gratia, de hominibus meis captis, et rebus eorum
 “ violenter ablatis; de equis meis, quos Robertus de Broc
 “ cauda mutilavit; de vinis meis, quæ Raulphus de Broc
 “ violeuter detinuit, quæ etiam dominus rex per medium terræ
 “ suæ⁸ transmarinæ deduci fecit in Angliam. Aliis etiam in-
 “ juriis et opprobriis multis affectus sum, eum domuius noster
 “ rex filio suo regi tam per breviam quam vuntiorum viva voce
 “ mandaverit atque præceperit mihi meisque firmam pacem
 “ haberi. Et super omnia hæc mihi comminari veuistis. No-
 “ veritis quod talia valde moleste fero.”

¹ quoniam, L.

² neque, H.

³ quia, L.

⁴ pejerando, L.

⁵ hoc, L.

⁶ ulterius, V.

⁷ et, H.

⁸ suæ, om. L.

Reginaldus ad hæc: "Si quis aliquid forte præsumpserit, quod in tuam videbatur redundare injuriam, quare non illud exposuisti? Et quidquid jus dictaret aut ratio, reportasses." "Apud quem," inquit archiepiscopus, "querelam meam deponerem?" Et satelles, "Apud regem cismarinum." "Amice," inquit archiepiscopus, "satis conquestus sum, satis illatas mihi injurias exposui, satis ad satisfactionem impetrandam incassum laboravi. Præterea tot mihi indies cumulantur injuriæ, tot et tam tædiosis malis affligor, tot in auribus meis tam noctibus quam diebus pauperum hominum meorum resonant querimoniam, quod ad singulas necessitates singulos nequeam nuntios invenire. Sed et¹ injurias meas quamvis exposuero, juris mihi et rationis beneficium denegabitur. Rex enim cismarinus ejusque justitiæ, ex domini regis in finibus transmarinis commorantis pendentes consilio, nihil eo faciunt inconsulto: mihi juris et æquitatis, meis transfretandi et regem adeundi, copia denegatur. Unde et male nimis mecum agitur. Verum ex quo neque² hinc neque illinc recti quidquam seu justitiæ invenio, ego qualem potest et debet archiepiscopus exercebo, pro nullo mortalium id dimissurus." Ad hanc vocem unus illorum exclamavit, "Minæ, minæ! Etiamne totam terram sententiæ³ interdicti subjicies, et nos omnes excommunicabis?" Et alius, "Sic mihi Deus sit propitius, nequaquam id efficiet. Multos supra modum in anathematis vincula conjecit." Illis igitur exsiliis, et iræ convitiisque⁴ fræna laxantibus, chirothecas contorquentibus, brachia furiose jactantibus, et tam gestibus corporum quam vehementia clamorum manifesta insaniam indicia dantibus, archiepiscopus etiam surrexit. Jam vero præ nimietate tumultus et vocum⁵ confusione facile non erat⁶ discernere quæ verborum venena quisque illorum in christum Domini spargeret.

Tandem vero filii Belial, ad monachos qui forte aderant conversi, his cos verbis in proprium et totius patriæ patrem armare, casso licet labore, conati sunt: "Ex parte domini regis præcipimus vobis, ut hunc hominem, ne quoquam divertat, diligenter custodiat, rursus illum regi, cum ei placitum fuerit, repræsentaturi." Eundemque⁷ sermonem iterum iterumque replicantibus respondit pius pater pro filiis: "Quid est hoc? Nunquid me fuga labi⁸ velle putatis? Neque pro rege neque⁹

¹ *et*, om. L.

² *nec* . . . *nec*, L.

³ *sententiæ*, om. L.

⁴ *et convitiis*, L.

⁵ *vocum*, om. L.

⁶ *nemo facile noverat*, L.

⁷ *Cum denique*, L.

⁸ *elabi*?

⁹ *Nec* . . . *nec*, L.

“pro aliquo viventium fugam inibo. Non veni ut fugerem, sed ut grassantium rabiem et impiorum malitiam exspectem.” “Vere,” inquit satellites, “vere, volente Deo, non effugies.” Nec administraverat verbum illud¹ viro sanetissimo iu regis despectum iuflata superbia, sed in virtutis exemplum fundata in Christo perfecteque² constantia. Illis itaque in tumultu max-

BENEDICTUS, 9. imo et contumeliis egredientibus, plurimumque eominantibus, secutus est eos archiepiscopus usque ad ostium thalami, Hugonem de Morevilla, qui cæteris sicut nobilitate generis ita et virtute rationis debebat³ præminere, ut secum reversus loqueretur, inclamitans.⁴ Verum illo reliquisque, utpote qui jam seipsos præ furore capere non poterant, cum superbia et indignatione abeuntibus, reversus vir Domini resedit,⁵ et de huiusmodi regis mandatis, ac satellitum contumeliosis verbis, eoram suis conquestus est. Unus autem clericorum suorum, videlicet magister Joannes Saresberiae, vir litterarum multarum, eloquentiæ magnæ profundique consilii, et (quod his majus est) in Dei timore et amore fundatus, conquerenti tale dedit responsum: “Domine,” inquit,⁶ “res nimis admirabilis est quod nullius ad mittis consilium. Et quæ necessitas fuit tantæ⁷ excellentiæ viro ad ampliorem malignorum illorum exacerbationem surgere, et post eos ad ostium usque procedere? Nonne satius esset, communicato eum his qui præsentibus sunt consilio, mitius eis dedisse responsum, qui tibi quidquid possuunt machinantur mali, et ut te ad iracundiam provocatum in sermone saltem capiant.” Sanctus autem, qui pro justitia et libertate ecclesiæ ad mortis angustias, tanquam ad quietis delicias, suspirabat, “Consilium,” inquit, “jam totum acceptum est. Novi satis quid agere debeam.” Et magister Joannes: “Utinam, annuente Deo, bonum sit!”

(15.) *Quomodo milites se armaverunt.*⁸

BENEDICTUS,
l.c.

Egressi igitur milites profani, et ad socios et complices suos in curiam accelerantes, et se velocius armantes, reversi sunt in loriceis, cum gladiis et securibus, arcibus et sagittis et bisacutis, et cæteris instrumentis, vel ad seras et ostia demolienda, vel ad excogitatum flagitium mancipandum effectui. Præcurrentes vero aliqui ad archiepiscopum clamabant, “Domine, do-

¹ *istud*, L.

² *que*, om. L.

³ *debeat*, V.

⁴ *inclamans*, L.

⁵ *reccedit*, L.

⁶ *inquit*, om. L.

⁷ *tantæ*, om. L.

⁸ *armaverint*, L.

“minc, armant se!” At ille: “Quæ cura? sinite armare.” Erat in detestanda illorum societate perditionis ille filius Robertus de Broc, quem propter¹ scelerum suorum enormitatem die Natalis Domini anathematizatum, a communione fidelium præciderat;² qui introitus et exitus curiæ noverat universos, utpote qui, dum exsularet archiepiscopus, sub domino suo Ranulfo de Broc totius archiepiscopatus habuerat custodiam. Dum igitur ostium aulæ occupare festinarent, præcaventibus famulis exclusi sunt. Cumque ostio clauso et objectis obicibus prorsus eis denegatus esset introitus, ducatu præfati Roberti ad gradus quosdam secretiores, per quos de thalamo exteriori in pomerium erat descensus, quantocius diverterunt, proximaque fenestra demolita, etiam ostium reseraverunt. Cumque fortissimo Dei athletæ a præcurrentibus famulis undique acclamatum esset ut fugeret, ille, cui nihil vilius erat quam mortem timere pro Christo, nec loco nec animo motus est. Instantibus etiam tam clericis quam monachis, et oppido illum ad fugam hortantibus,³ nihilominus sedebat intrepidus, nesciens cum his qui ad tempus credunt in tempore tentationis recedere. Monachi vero, qui forte pauci aderant, seram ostii, quod ad⁴ ecclesiam per claustrum ducebat, confringentes,⁵ patrem suum, licet invitum, educere satagebant, honestiorem ei discedendi causam proponentes, horam videlicet esse qua eum in ecclesia vespertinas Deo⁶ laudes oporteret exsolvere.⁷ Tunc sanctus, Dominicum illud præceptum etiam ad litteram non immemor observare, “Qui vult venire post Me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur Me,” crucem suam⁸ præferri sibi præcepit. Egressus autem cum a comitantibus accelerare cogeretur, quasi fugam erubescens gradum fixit. Instantibus autem nihilominus monachis, et ut procederet oppido compellentibus, sive quia irreverentius solito, sive ut suos confirmaret et consolaretur, hæc eis verba sæpius replicabat: “Quid est hoc, domini? quid formidatis?” Cumque ad ostium claustrii appropinquassent, et neque⁹ illud confringere possent, neque clavem præ manibus haberent, ecce cellerarii duo Cantuariensis ecclesiæ, Ricardus et Willelmus, qui audito tumultu et collisione armorum per viam

¹ *propter . . . enormitatem, V. L.; ut diximus, H.*

² *prosciderat, L.*

³ The First Quadrilogus has here some words from Grim [p. 434], see vol. ii. p. 10, n. 3.

ad, om. L.

⁵ *confringentes, L.*

⁶ *Deo, om. L.*

⁷ Here the First Quadrilogus has some words from Fitzstephen, p. 139, see vol. ii. p. 10, n. 4.

⁸ *suam, om. L.*

⁹ *nec . . . nec, L.*

claustrī illo¹ properabant, ostium idem avulsa sera venienti archiepiscopo patefecerunt.²

WILLELMUS, 131. Præcurrebant jam per medium fratrum vesp̄as cantantium duo pueri, plus terrore³ quam voce hostilem invasionem nunciantes.

(16.) *De ingressu archiepiscopi in ecclesiam.*

Audito igitur armatorum superventu,

WILLELMUS, 1. c.

quidam ex fratribus ad orationem adhuc persistebant, quidam timentes diverticula petebant. Quibusdam vero subvenire volentibus, exivit quidam ex fratribus, dicens, "Ingredere, pater, "ingredere; mane nobiscum, ut, si necesse est, una compatiatur et conglorificemur.⁴ Exanimatos absentia tua præsentia consoletur." Respondit, "Ite, Divinæ servitutis pensum explete."⁵ Et subsistens ad ostium, "Quamdiu," inquit, "tenebitis⁶ introitum, non introibo." Cedentibus illis, ingressus monasterium substitit in limine, repellensque populares circa eum⁷ quasi ad spectaculum constipatos, inquit: "Quidnam," inquit,⁸ "metuit gens ista?" Responsum est, "Armatos in claustro." "Ad ipsos,"⁹ ait, "exeo." Prohibentibus autem fratribus cum exire, cœpit circa limen obversari;¹⁰ et cum procedere moneretur, et ad sancta sanctorum se conferre, ut deferretur ei ex reverentia loci, non acquievit. Tumultuantibus interea clericis, quibusdamque¹¹ fratribus vectem ferreum obducentibus, "Abite," inquit, "pusillanimes; sinite¹² miseros et cæcos delirare. Præcipimus in virtute obedientiæ ne ostium claudatis.

BENEDICTUS, 11.

"Non enim decet ecclesiam incastellari."¹³ Omissis igitur vesp̄is occurrunt quidam monachorum, pastoremque suum, licet reuidentem, introducentes, clausis ecclesiæ valvis hostes festinant excludere. Regressus autem pater sanctus quantocius increpabat eos, dicens, "Dimittite meos¹⁴ intrare." Et occurrens ostium aperuit, et hos et illos a valvis removens, suos qui defo-

¹ illi præparabant ostium, L.

² Here the First Quadriologus borrows three sentences from Fitzstephen, p. 138 ("In claustro . . . interiori.")

³ furore, L.

⁴ glorificemur, L.

⁵ implete, L.

⁶ timebitis introitum, L.

⁷ eum, H. V.; se, Will. L.

⁸ inquit, om. L.

⁹ The words *Ad ipsos* are so printed in L. as not to appear part of the archbishop's speech.

¹⁰ observari, H. L.

¹¹ que, om. L.

¹² sine, L.

¹³ incastellari, H.; incastellare, V. L.

¹⁴ eos, V. by alteration, but the following words are against this.

ris luporum morsibus relict¹ fuerant, saceratissimis manibus suis trahebat in ecclesiam, dicens, "Introite, introite citius." Ut dicere posset eum Domino, "Quos dedisti mihi, non perdi ex "eis quemquam." Tandem vero filiorum suorum instantia violenter inde abstractus, hostibus jam prope positis ostia patefacta reliquit, ne impedito² illorum itinere³ ejus impediretur martyrium, quo se seierat et prædixerat futurum esse beatum. In finibus enim transmarinis adhuc positus, duobus abbatibus, Pontiniae scilicet et Vallis-Incentis, sicut præscripsimus, passu- p. 153. rum se esse martyrium, et in ecclesia occidendum manifeste prædixerat. Utrique etiam prædixerat in Angliam se esse⁴ iturum, non tam propter domini papæ præceptum, quam propter martyrii sui revelationem.

(17.) *De ingressu carnificum.*

Valvis igitur apertis,

HERBERTUS, 492.

ecce lietores, perscrutato palatio ecclesiæ, conglobati per elaustra ruunt. Ex quibus tres in lævis sceures, unus bisautam deferebat, omnes vero in dextris strictos⁵ gladios vibrabant.

WILLELMUS, 132.

Et cum vir Domini illam mortis horam satis declinasse potu- isset, si vellet, intrantibus in monasterium prædictis satellitibus, et aliis, "Ubi est ille proditor?" aliis, "Ubi est archiepiscopus?" vociferantibus, sciens sanctus in spiritu omnia quæ ventura erant super eum, occurrit eis e gradibus, quorum aliquos jam conscenderat,⁶ vultu intrepido dicens, "Ecce ego, non proditor, sed archiepiscopus;" Dominum videlicet imitatus, qui quaerentibus se Judæis proecessit obviam, dicens, "Ego sum." Accedens autem primus illorum dixit sancto, "Fuge, mortuus es." At⁷ sanctus: "Nequaquam fugiam." Sacerilegus autem satelles, manu in eum conjecta, pileumque muerone deieciens, "Veni hinc,"⁸ inquit, "captus es." At⁹ sanctus, "Non veni- am," inquit; "hic mihi facietis quæ facere vultis." Pallii quoque sui laciniam de manu ejus exeuissit.

BENEDICTUS, 12.

Quibus verbis sicarius repereussus duos vel tres passus resiliit;¹⁰ similis factus illis qui in passione Domini, dicente Domino, "Ego sum," abierunt retro et ceciderunt in faciem suam.

WILLELMUS, 133.

¹ reclusi, H.

² impedimento, L.

³ interim, L.

⁴ esse, om. II.

⁵ strictos, om. L. which has
acutos after gladios.

⁶ conscenderant, L.

⁷ Ait, L.

⁸ hinc, H. V. ; huc, L.

⁹ Sanctus ait, L.

¹⁰ resiliit, L.

BENEDICTUS, 13. Et ad alterum loricatum, quem gladio nudato appropinquare videbat, conversus dixit:¹ “Quid est, Reginalde? Multa tibi “contuli beneficia; et ad me in ecclesiam armatus accedis?” Nonne his verbis videbatur imitator Christi Christum exprimere Judæis dicentem, “Tamquam ad latronem existiis cum gladiis “et fustibus comprehendere me?” Cui satelles, spiritu furoris plenus, “Jam scies,” inquit; “mortuus es,

JOANNES, 319. “impossibile est enim, ut amplius vivas.” Respondit archiepiscopus non minori constantia verbi quam animi, quia² (quod omnium martyrum pace dixerim) nullus³ videtur constantior isto fuisse: “Et ego pro Deo meo mori paratus sum, et pro assertione “justitiæ, et ecclesiæ libertate. Sed⁴ si caput meum quæritis, “prohibeo ex parte omnipotentis Dei, et sub anathemate, ne “alicui, sive monacho, sive clerico, vel⁵ laico, majori vel minori, in aliquo noceatis; sed sint immunes a pœna sicut “exstiterunt a causa. Non enim illis, sed mihi imputandum “est, siqui eorum laborantis ecclesiæ causam susceperunt. “Mortem libenter amplector, dummodo ecclesia in effusione “mei sanguinis pacem consequatur et libertatem.” Quis isto constantior, quis in caritate ferventior? Qui dum se pro lege Dei sui persecutoribus offerebat, in id solum sollicitus fuit, ne⁶ commissi sibi gregis in aliquo detrimentum pateretur, Christi nihilominus et in hoc imitator effectus, dicentis, “Si “Me quæritis, sinite hos abire.”

HERBERTUS, 492. Alterum etiam militem, cui⁷ prius appropinquaverat,⁸ manu mox apprehendens per loricam tam valide excussit, quod ipsum 493. fere ad pavementum usque prostravit. Willelmus de Traci [hic]⁹ erat, sicut ipsemet postea de se confessus est.

(18.) *De martyrio et martyrii modo.*

JOANNES, 320. Videns vero vir Dei mortem sibi jam imminere, in modum orantis inclinavit caput, hæc novissima proferens verba: “Deo, “et beatæ Mariæ, et sanctis hujus ecclesiæ patronis, et beato “martyri Dionysio, commendo meipsum, et ecclesiæ causam.” WILLELMUS, 133. Accelerans igitur Ursides de primo ictu referre trophæum, et de festina perditione¹⁰ sua lucrum, prosiliit, et toto conamine

¹ dicit, L.

² quodque, for quia, quod, L.

³ nullus, Joann.; nullo., L.

⁴ Quod, L.

⁵ vel, V. Joann.; sive, H. L.

⁶ Here the language of John of Salisbury (pp. 319, 320) is mixed

up with that of William of Canterbury (pp. 134-5).

⁷ qui, L.

⁸ propinquaverat, L.

⁹ hic, Herb.; om. L.

¹⁰ proditione, L.

suo capiti protenso vulnus inferre nitens,¹ clerico² cuidam, brachium gladio opponenti, grave vulnus infixit.

Cujus memoria ut in benedictione sit, nomen hic interse- HERBERTUS, 498.
rimus,³ dictus videlicet Edwardus⁴ Grim, castello illo in Anglia quod dicitur Cantebrige⁵ oriundus; eo⁶ quidem adolescenti similis qui secutus Dominum reliquit sindonem, sed eo longe dissimilis quia⁷ non fugit, immo, quod fortius, quod fiducialius se exposuit, et inchoatæ jam immolationis primus primum participium⁸ habuit. Veruntamen cum se cæsum⁹ sentiret, et pondus ictus sustinere non posset, confestim brachium suum retraxit; et reliquum ictus in se pontificis caput recepit. Et jam sacer ille sanguis cœpit emanare per faciem.

Is¹⁰ autem qui percußerat exclamavit tanquam devicto¹¹ WILHELMUS, 133.
hoste triumphans, "Percutite! percutite!"

Protinus quidam stantes adhuc ad orationem dispersi sunt, secundum illud evangelicum, "Percutiam pastorem, et disper-
gentur oves gregis."

Non enim levem omnibus timorem Dominus incussit, sed WILHELMUS, 134.
magnum, et qui posset cadere in quemvis etiam constantissimum. Timens autem¹² clericus ille post vulnus vulnera, post¹³ gravia graviora, ad altare proximum divertit, quo plures ex¹⁴ fratribus vitæ metuentes confugerant, nesciens¹⁵ a quo percussus fuerat. Sed de auctore vulneris¹⁶ inde¹⁷ conjicimus¹⁸ quod¹⁹ Willelmus de Traci co-operatoribus suis apud castrum Saltwede,²⁰ quantum quisque sævisset in martyrem referentibus, scelusque suum jactantibus, dixerit se etiam brachium Joannis Sarsberiensis præcidisse. Sed et unus de fratribus, circa patrem studio compassionis obversatus, ictum pertulit. Verum oratio boni pastoris obtinuit ut grege non diminuto ipse solus¹³⁵ occumberet. Unde plano gladii²¹ percussus caput attonitum reportavit.

¹ *nisus*, Herb., 498. The remaining words of this paragraph do not exactly agree with any of the Lives.

² *clerico . . . opponenti*, H.; so V., with *præcidens* for *opponenti*; *clerici cujusdam brachio gladio*, L.

³ *intercedimus*, L.

⁴ *Eadwardus*, H.; *Eduardus*, L.

⁵ *Cantebruge*, V.; *Cauthcbruge*, L.

⁶ *eo*, Herb.; *et*, L.

⁷ *quod*, L.

⁸ *principium*, L.

⁹ *læsum*, V.; *cæsura*, L.

¹⁰ *Is*, H.; *His*, V.; *Hic*, L.

¹¹ *devicto*, V. Will.; *de victo*, H. L.

¹² *vero*, H.

¹³ *post gravia*, om. H.

¹⁴ *fratrum*, (for *ex fratribus*), H.

¹⁵ *nesciens*, H. Will.; *nescientes*, V. L.

¹⁶ *certius*, ins. H.

¹⁷ *inde*, om. L.

¹⁸ *id est, suspicamur*, ins. L.

¹⁹ *quia*, L.

²⁰ *Salwerde*, L.; *Salwede*, H.

²¹ *gladio*, Will.

- HERBERTUS, 493. Sentiens itaque sacerdos ille Altissimi,¹ se ipsum Altissimo immolans, immolationem jam inchoatam, tam² aquilonali³ regione corpore, quam vero aquiloni mente oppositus,⁴
- HERB. l.c. attollens in cælum oculos, genu flexo, et orantis modo junctis ante se manibus, in templo ante altare obtulit se ipsum hostiam vivam Deo.⁵
- BENEDICTUS, 13.

Et inelinato capite secundi vulneris præstolabatur adventum. Secundo vero vulnere capiti ejus inflicto, recto corpore quasi ad orationem prostratus in terram corruit. Tertius autem plurimam testæ portionem amputando vulnus præcedens horribiliter ampliavit. Quartus autem, ab uno eorum quod ferire⁶ tardaret correptus, in idem vulnus vi inani⁷ gladium vibravit, gladioque in pavimento marmoreo confracto, tam cuspidem quam gladii sui capulum reliquit ecclesiæ. Satisque veritati⁸ congruum esse videtur,⁹ quod nonnihil res ista portenderet.¹⁰ Quid enim gladii adversariorum confractio, nisi potestatis adversæ dejectionem veram, et triumphaturæ¹¹ per sanguinem martyris ecclesiæ signare videtur¹² victoriam? Nec sufficere videbatur eidem filio Sathanæ in Dei sacerdotem tantum perpetrasse flagitium, nisi etiam, (quod dictu horribile est,) in jectio in sacratissimum¹³ caput ejus gladio, jam¹⁴ defuncto ecerbrum ejiceret, et per pavementum erudelissime spargeret, scelcris ejusdem participibus elamans, "Mortuus est; quantocius eamus hinc." Unde timuisse illos conjici potest ne super-
 14. venientes aliqui de sancti martyris militibus vel famulis domini sui sanguinem vindicarent. Excuntes¹⁵ autem de monasterio, sicut in prælio fieri solet, in insignis¹⁶ victoriæ signum clamabant, "Regales milites, regales!" Alii¹⁷ insultabant dicentes, "Voluit esse rex, voluit esse plusquam rex. Modo sit rex, "modo sit rex:" et in hoc illis similes, qui Domino in eruee

¹ *Altissimi*, H. Herb.; *altissimus*, V. L.

² *tam*, om. H.

³ *aquilonali regioni*, H. V.; *aquiloni regionis*, L.

⁴ *appositus*, H. But the archbishop must have been facing northwards, and in Scripture evil is spoken of as coming from the north.

⁵ Here the First Quadrilogus has a passage from Herbert, pp. 508-9. ("Et ad quoddam martyrii decus . . . et artus.")

⁶ *se ne* (for *ferire*), L.

⁷ *vi inani*, V.; *vi magna*, H.; *in manu*, L.

⁸ *veritati*, om. H.

⁹ *videretur*, L.

¹⁰ *pratenderit*, L.

¹¹ *triumphaturæ*, V.; *triumphantem*, H.; *triumphalem*, L.

¹² *videtur*, H.; *videntur*, V. L.

¹³ *sanctissimum*, L.

¹⁴ *jam*, om. L.

¹⁵ *Unde exeuntes de*, L.

¹⁶ *insignis*, om. L.

¹⁷ *autem*, ins. H. L.

pendenti insultabant, pratercuntes¹ et capita sua moventes, et inter cætera dicentes, "Dixit enim, 'Filius Dei sum.'"

Necdum satiabatur² impietas. Nam illis quatuor

WILLELMUS,
135.

cum profana cohorte sua ecclesiam vix egressis, unus de cohorte, admirans si jam obisset, revertens accessit propius; qui, ut certissime nuntiaret mortuum qui tamen jam mortuus erat,

HERBERTUS,
506.

nimis³ hostiliter funus infestans vacuo vertici *in*mucronem infixit.

WILLELMUS,
135.

Ut dicebatur, de præfata illa viperarum progenie Robertus de Broc hic erat. Ecce Robertus hic Longinus alter, nisi quia certe Longinus ille ab isto justificatus est. Ille quippe ethnicus lancea⁴ latus Domini⁵ aperuit; iste vero Christianus christi Domini capiti gladium infixit; illis etiam in⁶ immanitate sceleris longe supereminens qui Christi crura, quem jam obisse viderant, non fregerunt. In omnibus autem quæ invictissimus Dei athleta et admirandæ constantiæ martyr sustinuerat, ab hora qua vulnus primum suscepit, nec verbum protulit, nec clamorem emisit, nec gemitum edidit. Et,⁷ quod maxime omni carni mirandum est, utpote carnis naturæ prorsus contrarium, non manum aut vestem opposuit ferienti, sed caput, quod inclinatum gladiis opposuerat, donec consummaretur, tenuit immobile, tandemque,⁸ ut prædictum est, recto corpore in terram quasi ad orationem prostratus, non pedem movit aut manum. Et sic Dei athleta quarto kalendas Januarii a sæculo migrans caelos victor introivit. Sed et hoc admiratione dignissimum, quod non ei diversa vulnera inflixere; sed unum idemque vulnus ampliando coronam ejus, quæ magnæ amplitudinis erat, sicut rasa⁹ fuit, fere absciderunt. Et martyris quidem consummatio sic erat.

HERBERTUS,
506.

(19.) *Altior consideratio martyrii et argumentum.*

In tanto vero Divinæ dispensationis munere hoc silendum non est, quod ad Dei et martyris sui gloriam universi mirantur, quia sic omnes circumstantiæ concurrerunt in agone pontificis

JOANNES, 316.

¹ *pratercuntesque* (for *prat. et*), L.

² *saturabatur*, Will.

³ This is printed *minis* in vol. i. p. 135, perhaps wrongly.

⁴ *lancea*, om. L.

⁵ *Christi*, H. Herb.; *Domini*, V. L.

⁶ *in*, om. H.

⁷ The substance of this is in Herbert, pp. 508-9, but it is probably a quotation from some other writer. Cf. Gervase, in Twysden, X. Scriptores, 1416.

⁸ *tam denique* (for *tandemque*), L.

⁹ *visa*, L.

JOANNES, 317.

ut patientis titulum perpetuo illustrarent, et persequentium revelarent impietatem, et nomen sempiterno macularent opprobrio. Si enim personas hic inde intueri et metiri placuerit, occurrit hinc religiosus archiepiscopus, Britanniarum¹ primas, sedis apostolicæ legatus, iudex incorruptissimus, utpote nec personarum acceptor nec munerum, assertor ecclesiasticæ libertatis, et quasi turris erecta in Jerusalem contra faciem Damasci, malleus impiorum, sed pauperum et mœrentium consolator. Viderit qui voluerit, quis e regione procedat. Et si causa martyrem facit, quod nulli [rectum]² sapienti venit in dubium, quid justius, quid sanctius causa ejus, qui opes et omnem mundi gloriam, qui³ amicorum et totius cognationis affectionem, pro Christi amore contemnens, exsilium subiit, se et suos omnes periculis⁴ exposuit et paupertati? qui⁵ pro lege Dei sui tuenda et evacuandis abusionibus veterum tyrannorum certavit usque ad mortem, nec in aliqua obligatione, postquam semel lapsus est⁶ et evasit, insidiantium dolo induci potuit ut aliquid eorum quæ exigebantur ab ipso promitteret,⁷ quin in omnibus adjiceret honorem Dei et honestatem ecclesiæ⁸ salvam fore? Nec ad modicum et quasi ad horam credens, et in articulo tentationis recedens, adversa perpressus est, sed exsilium et accerbam proscriptionem in annum septimum protelavit, tanta quidem virtute constantiæ regia via incedens, et apostolorum Christi vestigia sequens, ut invictus ejus animus nec fortunæ sævientis impetu frangi posset, nec blanditiis emolliri. Sed et ubi immolatus sit, advertite. Certe in ecclesia quæ caput regni est, et aliarum omnium mater in Christo; coram altari, inter consacerdotes et religiosorum manus, quos armatorum carnificum tumultus fecerat ad stupendum et miserabile spectaculum convenire. Qui ergo seipsum a multo tempore exhibuerat hostiam vivam, sanctam, Deo placentem, qui carnem suam in orationibus et vigiliis, jejuniis et asperioris usu cilicii, cum vitiis⁹ et concupiscentiis crucifixerat, qui dorsum (quod soli familiares ejus noverant) tamquam Christi puerulus exponere consueverat ad flagella, qui Christi corpus et sanguinem solitus erat offerre in altari, coram altari prostratus effusum manibus impiorum obtulit proprium.

318.

Cui¹⁰ unquam martyrii titulus exstitit gloriosior?

¹ *Britannorum*, L.² *rectum*, Joh.³ *et*, L.⁴ *periculo*, L.⁵ *qui . . . tuenda*, om. L.⁶ *est et*, H. V.; om. L.; *captus*,

Joh.

⁷ *permitteret*, L.⁸ *ecclesiasticam*, L.⁹ *convitiis* (for *cum vitiis*), L.¹⁰ This sentence is not from John, but probably from Benedict.

Cum enim singuli martyrum singulas causas agentes singu- BENEDICTUS, 14.
lare ob salutem propriam certamen inierint, iste, universalis
ecclesiæ causa suscepta, contra principes et tyrannos, contra
ecclesiæ sanctæ mercenarios potius quam pastores, decertans, ut
eam evinceret, satellitibus de corpore suo triumphum reportare
permisit. Illos alterius sectæ homines, istum Christicolæ¹ et
filii proprii peremerunt.

Nec licuit ministris Sathanæ, in immolatione ministri et JOANNES 318.
servi, quod præambulis eorum in crucifixione Magistri et Do-
mini. Christus enim, ne fœdaretur civitas, ne pollueretur sab-
batum, iudicio² licet iniquo prædamuatus, qualemcumque alle-
gandi pro se acceperat facultatem; et ab urbe eductus extra
portam crucifixus est, ministerio utique gentilium, qui Deum
non noverant, et auctoritate publicæ potestatis, his reum³ de-
ferentibus quorum legem visus est⁴ impugnare, discipulo, filio
perditionis, proditoris perfidiam procurante. At iste non
modo in urbe, sed intra ecclesiam; non tempore profano, sed
die quem Nativitatis Dominicæ solemnitas consecrabat. Et
omni jure decuit ut natalis ejus qui innocenter et sanctissime
vixerat, natalem sanctorum Innocentium sequeretur. Et qui-
dem, ut creditur, necem ipsius traditores procuravere discipuli;
sacerdotum principes formaverunt, tanto in malitia Annam et
Caipham, Pilatum et Herodem, amplius præcedentes, quanto
diligentius præeaverunt ne in iudicium traheretur, ne conveni-
retur ab accusatoribus,⁵ ne appareret ante faciem præsidis,
ne privilegio sacri loci vel temporis, aut dignitatis aut gradus,
aut reformatæ pacis et datæ securitatis conditione, sacrilegas
manus evaderet, non gentilium, non hostium, sed eorum qui
legem Dei profitebantur et amicorum fidem. Sane mira Dei,
cuncta sapienter et salubriter ordinantis, dispositione contigit,
quod qui hæc tam male, tam imprudenter⁶ [et impudenter]
permisit fieri, eadem non est passus abscondi, ut hic etiam
temporaliter impleatur quod Veritas protulit: "Nihil occultum,
" quod non reveletur." Nam quod de signifero proditorum 319.
Juda sermone celebri vulgatum est, pari jure trahendum est
ad complices suos, eo quod de similibus rebus idem constet
esse iudicium, ut Christianis omnibus ex fide liqueat quod cæli
revelabunt iniquitatem ipsorum, et adversus eos terra consurget.

¹ *Conchristicolæ*, H.

² *e iudicio*, L.

³ *ei* with *cum* as correction, H.;
eis, V.; *cum*, L.; *reum*, Joh.

⁴ *est*, om. H.

⁵ *apparitoribus*, L., and some
MSS. of John.

⁶ *imprudenter*, H. L.; *impuden-*
ter, V.; *imprudenter et impudenter*,
Joh.

Quis autem fidelium audeat dubitare quod¹ Deus auctores et perpetratores tanti sacrilegii aut convertet² aut conteret³

(20.) *De spoliis et vestimentis, quæ partiti sunt milites inter se.*

BENEDICTUS,
11.³

Iniquitatis igitur operarii, non minus cupiditatis siti laborantes quam sanguinis innocentis⁴ effusione debriati,⁵ ad palatium archiepiscopi cum complices suis quantocius recurrerunt. Et aliis a stabulis⁶ equos violenter extrahentibus, aliis famulos illius cadentibus, aliis revolventibus⁷ omnem domus supellectilem, et clitellas et scrinia demolientibus, quicquid⁸ auri vel argenti, vestium aut variorum ornamentorum, inventum est, inter se pro voluntate propria diviserunt. Sic enim divitiarum¹⁵ placuit pietati, potenter et sapienter disponenti omnia, ut, eorum qui Christi vestimenta partiti sunt imitatores effecti, passionem servi passioni Domini plenius assimilarent; quatenus manifesta rerum similitudine cunctis innotesceret fidelibus, ita eripiendam esse ecclesiam per sanguinem martyris a servitute mundi, sicut per mortem Christi redempta est a potestate diaboli. Porro scripta omnia et privilegia, quæ malitiosi illi reppererunt, filio perditionis Ranulpho de Broc tradita sunt, ad regem in Normanniam⁹ transferenda; ut ea videlicet quæ regni sui consuetudinibus viderentur adversari, et vel universalis ecclesiæ libertati vel Cantuariensis ecclesiæ patrocinari dignitatibus, pro libitu suo aut comminueret, aut nunquam videnda recluderet. Et milites quidem hæc fecerunt.

HERBERTUS, 513.

Sed cum inter alia duo invenissent cilicia, quæ quasi quædam vestium mutatoria¹⁰ athleta Christi super nudo induere consueverat, non sunt partiti illa inter se, sed nec sortiti cujus essent, sed illa tamquam vilia et sibi inofficiosa¹¹ abjecerunt; admodum tamen jam consternati et stupefacti, quod tam grande, tam evidens, obumbratæ¹² religionis cernerent argumentum. Unde et mox plerique de cohorte, cum centurione illo evangelico, tacite tamen præ timore, loquebantur sibi, "Vere homo iste justus
512. "erat." Et percutientes pectora sua revertebantur. Unus

¹ *quin*, H.

² *converteret . . . contereret*, V.

L.

³ See also vol. ii. p. 320, n. 4.

⁴ *innocentis*, H.

⁵ *inebriati*, L.

⁶ *stabulo*, L.

⁷ *resolventibus*, L.

⁸ *quidcumque*, L.

⁹ *Normannia*, H.

¹⁰ *imitatoria*, L.

¹¹ *inutilia*, H.

¹² *obumbrare*, L.

vero carnificum militum, pœnitens quod egisset sic, diœccesano episcopo suo confitens secretius revelavit, quod, cum ipsi prius ardenti animo et quasi cum quodam arridenti¹ tripudio ad sancti² viri accelerarent occisionem, mox patrato³ flagitio in recessu suo quasi tremulis jam et tremebundis videbatur singulis quibus incedebant passibus terra quasi aperta, et quasi parata ad ipsos vivos absorbendum. Episcopus, cui facta est confessio hæc, bonæ memoriæ Bartholomæus Exoniensis episcopus erat; miles vero carnifex et confessus, jam supra nominatus Willelmus de Traci erat.

(21.) *De concursu populorum ad ecclesiam post martyrium.*

Audita igitur mox per totam civitatem illa prius inaudita, HERBERTUS, 518. tam profana, facti novitate, omnes consternati et commoti sunt, pectora sua tundentes, et manus super genua, et manum ad manum præ stupore et dolore ferientes, et patrem suum et patronum querentes et⁴ conquerentes ad ecclesiam concurrerunt. Sed ut omittamus divites

jam arescentes præ timore, et prementes⁵ se,

soli pauperes acceleraverunt ad summi Imperatoris militem HERBERTUS, Lc. trucidatum sic, utpote qui, dum militaret adhuc, pauperum fuerat sustentamentum, pater orphanorum, pupillorum adjutor, iudex viduarum, et mœrentium consolator. Soli tales mox ad ecclesiam concurrerunt, et sanctum illud corpus, quod super pavementum adhuc jacebat exanime, devote adoraverunt, et cum summa reverentia manus deosculabantur et pedes. Demum vero circa noctem, (vespera quippe erat cum opus illud tenebrarum ageretur,) testa capitis cum corona unctionis, quæ in modum disci dependebat a capite, per cutis modicum fronti hærens, adhuc capiti⁶ resolidatur⁷ et coaptatur ut potuit; et sicut jacebat super pavementum, non exutum aut⁸ lotum, corpus illud sanctum monachi feretro imponentes, in choro ante altare

¹ *arridenti*, V.; *accidenti*, H.
Herb. L.

² *vir Dei* (for *sancti viri*), H.

³ *patrato*, H. V.; *peracto*, Herb. L.

⁴ *et conquerentes*, om. L.

prementes se, H. V.; *prementes* (om. *se*), L.

⁶ *capiti*, om. H.

⁷ *resolidabatur* . . . *coaptabatur*, H.

⁸ *aut lotum* . . . *feretro*, H. V.; *ad illius corporis sancti monachi feretrum*, L. (The words here do not exactly agree with Herbert).

majus peruoctare fecerunt, ipsis nihilominus in luctu et lacrymis ibidem pernoctantibus.

BENEDICTUS, 15. Elevato autem sancto corpore de terra, ut in figura ostenderet quia malis malleus futurus esset, et quia, quocumque præterquam ad poenitentiam diverterent, nequaquam ultionis ejus sententiam possent evadere, inventa sunt sub eo malleolus ferreus et bisacuta a parricidis illis derelicta, quæ corruens, quasi vendicata sibi in illos potestate, occupaverat. Et cum eror adinstar diadematis, forsitan in signum sanetitatis, capiti circumfusus jacuisset, facies tamen a cruore prorsus immunis apparuit, excepto tractu¹ quodam gracili, qui a dextra frontis parte in faciem sinistram per transversum nasi descenderat. Cum quo etiam signo multis postea nihil inde prorsus scientibus per visionem apparuit; qui non aliter illud referendo descriperunt, quam si corporeis id oculis inspexissent. Jacente autem² adhuc in pavimento³ sanguine alii oculos suos liniebant, alii vasculis allatis quam poterant partem surripiebant, alii certatim præcisas vestes intingebant; nec sibi quisquam postea visus est 16 satis⁴ fuisse beatus, qui non de pretioso illo thesauro quantumlameumque reportasset portionem. Et quidem conturbatis et confusis omnibus, licuit singulis quidquid libuit. Pars autem cruoris, quam ecclesiæ dimiserant, in vas mundissimum mundissime collecta, in ecclesia reponitur conservanda. Pallium ejus et pellicia exterior, sicut erant cruore infecta, pauperibus pro anima ipsius minus discreta pietate collata sunt; satis quidem felicibus, nisi ea statim inconsulte vendentes parvum eis pretium prætulissent.

HERBERTUS,
529.

Tota vero nocte illa, post grande profluvium sanguinis, quod super ecclesiæ pavementum jam emanaverat, sanguis sensim⁵ per rimas vulnorum capite resolidato distillabat. Unde et, (quod dietu mirum, et grande ipsius virtutis Domini miraculum⁶ grata admiratione dignum,) post eandem tam acerbam, post gladiatorum percussiones tam duras, ubi⁷ testa capitis eum corona unctiouis separabatur a capite, post tantum profluvium sanguinis, et demum post tam densas tota nocte⁸ sanguinis stillas, post omnia hæc non⁹ facies pallidior, non macrior, non frontem sulcabant¹⁰ rugæ densiores, non oculorum orbes contractiones, non oculi plus reconditi,

WILLELMUS, 135. non humor ab ore profluens aut naribus,

¹ tantum, L.

² autem, H. ; om. L.

³ pavimento in sanguine, L.

⁴ satis, V. L. ; om. H.

⁵ sensim, om. H.

⁶ miraculorum gratia (for miraculum grata), L.

⁷ nec, L.

⁸ nocte, om. L.

⁹ nec . . . nec, L.

¹⁰ sulcabant, L.

non collum plus exesum, non humerus demissior, non corpus plus rigidum, non entis¹ laxior videbatur. Denique in nulla corporis parte ulla poterat extenuatio seu exinanitio² deprehendi, ipsa corporis mortui viva³ compositione probante hanc saneti viri ultimam exanimationem non exinanitionem fuisse.

Servata namque vultus venustate, in morte specietenus quamdam exhibebat hilaritatem et sinceritatem,⁴ quam gerebat in mente; ut non exspirasse videretur, sed vivido colore, clausis oculis et ore, potius somnum capere.

Transacta est igitur nox illa lamentabilis⁵ in dolore, in gemitibus, atque⁶ suspiriis, et, nec ad momentum vel conscia lætitiæ vel mœroris ignara, diem malitia majoro suspectum adduxit.

(22.) *Qualiter sancti martyris corpus deductum⁷ sit ad tumulandum.*

In crastino vero, multa rursus armatorum manu extra civitatis mœnia congregata, divulgatum est undique majoris eos atrocitatis⁸ intentione confluisse, ut videlicet sancti martyris corpus, a⁹ gremio sanctæ matris ecclesiæ violenter abstractum, vel per totam civitatem equis distraherent, aut patibulo suspenderent, aut in frusta vel minutias concisum¹⁰ in paludem, vel quemlibet¹¹ locum viliozem, quem nec nominare decet, in majorem Dei et ecclesiæ despectum projicerent; dicentes corpus proditoris inter sanctos pontifices non esse sepeliendum. Monachi igitur, tam sibi quam sancto timentes, ne vel ipse vilius traetaretur, vel ipsi pretiosum thesaurum amitterent, eum eum summa festinatione sepelire studuerunt. Unde nec eis sacratissimum¹² ejus corpus lavare, nec balsamo,¹³ sicut moris habet sancta Cantuariensis ecclesia, licuit refovere. Quod¹⁴ non tam humana nequitia quam Divina pietate creditur evenisse. Cui enim proprii sanguinis unctionem procuraverat Dominus, quæ erat necessitas odore¹⁵ vilioris unguenti? Exeuntes¹⁶ autem eum

¹ cunctis, L.

² exmaceratio, L.

³ viva, om. L.

⁴ sinceritatem, II. V. Will.; sanctitatem, L. (possibly serenitatem).

⁵ lamentabiliter, L.

⁶ in, L.

⁷ deductum . . . tumulandum, V. L.; tumulatum sit, II.

⁸ activitatis, L.

⁹ a . . . matris, om. L.

¹⁰ concisum, H.; conscissum, L.

¹¹ in quemlibet, L.

¹² sanctissimum, L.

¹³ de balsamo, L.

¹⁴ Et, L.

¹⁵ odore, H. V.; odoris, L.

¹⁶ Exeuntes, L.

vestibus exterioribus, et pontificalibus induentes, corpus ejus cilicio,¹ non minus aliunde quam sui duritia molesto, involutum, et (quod a nullo sanctorum exemplificatum legimus vel audivimus,) ipsa ejus femoralia interiora usque ad poplites cilicina, habitumque superindutum monachalem, staminam² videlicet et eucullam, repererunt. Respicientes vero adinvicem, et in aspectu sic occultatæ religionis supra quam credi potest³ obstupefacti, multiplicata pii doloris materia multiplices renovantur in lacrymas. Quid putandum est in homine isto fuisse cupiditatis, quid prodicionis? Nunquid ad regnum aspiravit terrenum, quem constat sæculi deliciis tam occulte prætulisse cilicium? Nunquid regiæ majestatis proditor fuit, et non potius proditus, qui etiam proditoribus suis, prodicionis filii, nec cedere⁴ voluit, eum posset, nec resistere? Poterat enim fraudem et rabiem hostilem, si vellet, vel prudenter declinasse, vel vi repulisse majori, ut potens, ut præsciis,⁵ ut præmunitus. Ut potens, quia hostes, quamvis decuplati venissent, posset, si voluisset, repulisse eentuplicatas. Ut præsciis, quia cum die Nativitatis Dominicæ verbi Dei panem populo ministrasset, ait inter cætera, non alia de causa redisse se ab exsilio, nisi ut vel eos a jugo inflictæ sibi

BENEDICTUS, 18. servitutis exueret,⁶ vel inter eos et pro eis mortis pateretur supplicium. Sed et abbatibus transmarinis, (ut prædictum est,) passionis suæ fecerat mentionem. Porro sicut super his Divina pietate edoctus, sic et humana sedulitate præmonitus et præmunitus est. Qua in re licet plurimorum benevolentia sibi meritum dicatur acquisisse, de duobus tamen constare certum est. Ricardum enim, Cantuariensis ecclesiæ cellerarium,⁷ miles quidam sibi familiaris eundem sanctum Domini tertiæ diei vesperam non visurum sub fidei interpositione certificavit; contra fidem tamen, qua⁸ in patris sui necem homicidis illis fuerat obligatus: maluit enim fidei, qua eis⁹ tenebatur, incurrere si quod erat periculum, quam sub silentio tam detestabilis homicidii reatum. Quod cum prædictus Ricardus illi beatissimo Dei servo retulisset, subridens respondit, “Minæ sunt.” Verum a cive Cantuariensi, Reginaldo nomine, certior effectus quod jam in Angliam applicuissent qui in ejus mortem conspiraverant, sen¹⁰ pro illorum nequitia delenda, seu pro pace ecclesiæ necdum¹¹ adepta, vehementer illacrymatus est,¹² et ait: “Paratum me ad

¹ cilicio, om. H.

² staminam, H. V.; *flamam*, L.

³ potuit, H.

⁴ cædem, L.

⁵ pretius, L.

⁶ eximeret?

⁷ *collerarium*, L.

⁸ *quam*, V.

⁹ *ei*, V.

¹⁰ *seu*, H.; *se*, V.; om. L.

¹¹ *nondum*, H.

¹² *est, et*, om. L.

“ mortem inveniunt. Faciant quod facere voluerint.¹ Scio quidem, fili mi, et certus sum, per arma me moriturum. Verum-
 “ tamen extra ecclesiam meam non occident me.” Nonne et his verbis non solum passionis suæ, sed et modi et loci, præsciri fuisse comprobatur? Sed quia non erat regnum ejus de hoc mundo, (si enim esset, ministri ejus utique decertassent, ut non traderetur eis,) elegit calicem Domini sponte eum hilaritate bibere, quam vel constantiæ prioris virtutem inerti fuga maculare, vel in defensionem sui pugnatu-
 rum in arma vocare; Illum videlicet in² hoc imitatus, qui duodecim legiones angelorum, quas ad sui defensionem a Patre suo impetrare potuit, noluit implorare. Nec ullius martyris passionem facile credimus inveniri, quæ passioni Dominicæ tanta similitudine respondere 19.
 videatur.

Igitur postquam vestimentis suis exutum fuit corpus mar- HERBERTUS, 522.
 tyris, acceperunt illud, ut prædictum³ est, et aliis induerunt vestimentis, sicut mos est pontifices sepelire. Erat autem in crypta ecclesiæ monumentum novum excisum de petra, in quo necdum quisquam positus fuerat. Ibi ergo propter metum

persequentium⁴ coram altari sancti Joannis Baptistæ et sancti JOANNES, 322.
 Augustini Anglorum apostoli illud quasi⁵ abscondentes sepeli-
 erunt.

Ubi ad gloriam omnipotentis Dei per eum multa et magna fiunt miracula, catervatim confluentibus populis, ut videant in aliis et sentiant in se potentiam et clementiam Ejus qui semper in sanctis suis mirabilis est et gloriosus. Nam et in loco passionis ejus, et ubi ante majus altare pernoctavit humandus, et ubi tandem sepultus est, paralytici curantur, cæci vident, surdi audiunt, muti loquuntur, elaudi ambulant, evadunt febri- citantes, arrepti a dæmonio liberantur, et a variis morbis sanantur ægroti, blasphemi a dæmonio arrepti⁶ confunduntur, et (quod a diebus patrum nostrorum non est auditum,) mortui resurgunt; Illo hæc et plura, quæ referre perlongum⁷ est, operante, qui solus est super omnia benedictus in sæcula,

Passus est autem egregius Dei athleta Thomas Cantuariensis⁸ BENEDICTUS, 19.
 archiepiscopus, totius Angliæ primas et apostolicæ sedis legatus, anno ab incarnatione Domini millesimo centesimo septuagesimo,

¹ volunt, L.

² et in, H.

³ dictum, L.

⁴ The word *persequentium* is probably adapted from John's narrative ("Ita his omnibus persecutorum non quievit furor," &c.)

⁵ The words *quasi abscondentes* are from Herbert.

⁶ correpti, H.

⁷ perlongum, H. Joh.; longum, V. L.

⁸ ecclesiæ, ins. L.

vitæ vero ipsius anno quinquagesimo tertio, quarto calendas Januarii, feria tertia, hora quasi undecima, ut dies quintus Dominicæ nativitatis ad miseriam ejus fieret natalis ad gloriam, præstante eodem Domino nostro Jesu Christo; cui cum Patre et Spiritu Sancto honor et gloria,¹ virtus, [et potestas,]² et imperium est per infinita sæcula sæculorum. Amen.

*Explicit Vita et Passio beati Thomæ Martyris.*³

¹ gloria, om. L.

² et potestas, om. H. V. L.

³ martyr, om. H.

DE GESTIS POST MARTYRIUM.

(1.) *Quomodo* ¹ *rex facinus doluerit, et conatus fuerit*
se expurgare.

Cum audisset rex Anglorum gladiis suorum occubuisse beatum WILLELMUS, 124 Thomam, post paucos dies misit clericos duos ² ferentes ³ litteras, qui Cantuariam venientes congregatis fratribus dixerunt: “ In-
“ fortunium, fratres, quod penes vos accidit, eatenus dominum
“ regem contristavit, ut ab introitu ecclesiæ per triduum ab-
“ stinuerit, cibumque a die qua auditus usque in tertiam, præter ¹²⁵.
“ lae amygdalinum, ⁴ non sumpserit, consolationem non admiserit,
“ nec ⁵ in publicum prodierit, sciens in suam redundare infamiam
“ quod suorum actum est ⁶ sævitia, nec facile posse persuaderi
“ quin videatur animam ejus quæsisse quem toties doluerit suis
“ obviasse decretis, quem solum senserit in regno suo sibi
“ impedimento fuisse quominus res ecclesiasticas ordinaret.
“ Res quidem detestanda expleta est et facinus inauditum,
“ tantoque minus ejusmodi conscius fuisse credendus est, quanto
“ magis eum innocentia ⁷ servasse usque in hodiernum diem
“ dubium non est. Unum est, quod remordet ⁸ eum conscientia.
“ Cum enim se ⁹ omnesque qui coronationi filii sui interfuerunt
“ excommunicatos accepisset, dolorem suum dissimulare non
“ poterat, quia ¹⁰ jam fomitem omnem irarum et inimicitiarum
“ sub inita ¹¹ pace sopitum putabat, vocatisque necessariis suis de
“ resuscitata injuria querimoniam deposuit, qui ejus compassi

¹ This heading is wanting in H.

² suos, L.

³ deferentes, Will.

⁴ amygdalinum, MS. Winton.;
amygdalarum, L.

⁵ in publicum non, H.; non in pub-
licum, Will.

⁶ est, om. L.

⁷ innocentiam, H. Will.; in inno-
centia, L.

⁸ mordet ejus conscientiam, L.

⁹ omnes, for se omnesque, L.

¹⁰ qui, V. L.

¹¹ unita, L.

WILLELMUS,
126.

“ sunt dolori, eoque vehementius moti sunt, quod enim persequē-
 “ batur ille¹ quem promoverat. Unde eo nesciente vindicaturi
 “ ejus injurias, ac² per hoc ei placere putantes, a curia latenter
 “ recesserunt quatuor illi qui flagitium perpetraverunt. Quod
 “ cum andisset, sciens eos ferocissimos omniumque nequissimos
 “ qui infra terminos regni sui continentur, veritus ne quid
 “ ageretur quod in regiam redundaret infamiam, e vestigio misit
 “ expeditissimos, qui portus³ præoccupantes filiorum Belial
 “ insaniam prohiberent. At illi velut⁴ aspirantium obsequio
 “ ventorum in miseriam nostram⁵ transierant, præter consci-
 “ entiam ejus expletes quod in perpetuum oblivioni non tradetur;
 “ die enim qua facinus expletum est,⁶ apud se præsentēs eos
 “ esse putabat. Hoc, fratres, missi sumus vobis intimare, ne de
 “ tanti principis serenitate sinistrum⁷ suspicemini, sed si quid
 “ culpæ contraxit in eo, quod aliquid dixisse videtur quod ad
 “ facinus aggrediendum grassatores invitaverit, vestris ora-
 “ tionibus convenit expiari. Et nunc corpus jubet honestæ⁸
 “ tradi sepulturæ, ut apponatur ad patres suos. Non enim
 “ mortuum persequitur, quamvis⁹ viventem infestum habuerit,
 “ sed quidquid in se deliquit, animæ remittit. Non retro
 “ vexationes attendit, non irrogatarum sibi ut regi reminiscitur
 “ injuriarum.”

Posset quibusdam per hæc regis innocentia purgata videri,
 nisi regiam serenitatem regionum obloquia¹⁰ satellitum suspectam
 reddidissent. Siquidem cum Willelmus de Mandevilla de trans-
 marinis partibus Cantuariam venisset, “ Si,” inquit, “ primatem
 “ invenissem, super his quæ spectant ad regiam dignitatem
 “ distriete¹¹ convenissem. Et si quidem secundum beneplacitum
 “ postulatis¹² acquievisset, pax fieret; sin autem pertinaci con-
 “ tumacia refragari præsumpsisset, procul dubio compellendus
 “ erat ut cederet.” Sed et alii similiter minabantur quia,¹³ si
 127 ausu temerario proditorem regis occubuissent¹⁴ monachi, omnes
 latebræ eorum ad unum stipitem inflammatae corruissent, ut vel
 victi capite plectendum exhiberent quem reum regiæ majestati,
 in propriam perniciem protexissent. Nonnulli vero prohibebant
 eos lugere seditiosum illum, qui totum regnum conturbaverat,

¹ ille, H. V.; om. MS. Winton.
L.

² ac, om. L.

³ portus, om. L.

⁴ velut, om. L.

⁵ suam, H.

⁶ est, om. L.

⁷ quid, ins. H.

⁸ honeste, L. (The MSS. would warrant either termination.)

⁹ licet, L.

¹⁰ obsequia, H.; corr. to obloquia,
V.; obloquius, Will.

¹¹ distincte, L.

¹² postulantis, V.

¹³ quod, L.

¹⁴ occubuissent, L.

ne cum eo pariter traherentur ad luctum. Et¹ hæc et his similia regiam conscientiam suspectam reddebant.²

(2.) *Quomodo martyrium cognitum est in Jerusalem infra quindecim dies a martyrio.*³

Visionem⁴ quandam de jam glorificati hominis glorificationis HERBERTUS, 514. certitudine cognitam non præterire debeo, nec subticere; tum propter nimiam rerum certitudinem, tum propter referentis auctoritatem. Patriarcha Hierosolymitanus, Heraclius nomine, vitæ sanctitate non infimus,⁵ propter illius sanctæ terræ crebros et intolerabiles ethnicorum hostiles incursus partes petens cisalpinas,⁶ demum in Angliam applicuit, a rege et a⁷ militibus regni militaris manus auxilium postulans. Et cum de beato Thoma, et de ejus conversatione et vita tam sancta, et fine tam glorioso, crebro⁸ sermo haberetur ad ipsum et ad alios, ipse inter cætera assertionem firmavit certissima, sibi in Jerusalem infra dies quindecim a martyrio martyris finem certissime⁹ cognitum, et per totum etiam regnum illud¹⁰ ipsum divulgatum. Et ut referebat,¹¹ erat cognitum sic.¹² Est in terra illa cœnobium, 515. de¹³ ejus fratribus unus, ab ineunte ætate et¹⁴ puritatis magnæ et conversationis sanctissimæ, in die illo quo beatus Thomas passus est, infirmitatem patiebatur extremam. Et cum jam quasi extremum traheret spiritum, pater cœnobii accessit ad fratrem, quem pro sanctitatis suæ prærogativa præ cæteris dilexerat, et eo magis familiaritatis cum eo contraxerat gratiam; unde et magis compatiebatur infirmo. Cum vero cum jam in extremis laborantem cerneret, paterne et cum lacrymis supplicabat, ut, cum migrasset a sæculo, ipsum, quem adeo in vita dilexerat, et a quo tantum dilectus fuerat, de statu suo certifi-

¹ Et . . . reddebant. Apparently derived from the first sentence of this paragraph, as given above.

² Here the First Quadrilogus has the story as to the murder being foreknown in Devonshire, which has been given in vol. ii. 285. The language is slightly varied from that of Giraldus Cambrensis.

³ a martyrio, H.; martyrii, L.

⁴ The first few words are not to be found in Herbert.

inferior, Herb.

⁶ transalpinas, H.; cisalpinas, V. L.

⁷ a, om. L.

⁸ creber, L.

⁹ sibi fuisse, (for certissime), L.

¹⁰ illud ipsum, om. L.

¹¹ ferebat, L.

¹² cognitus erat, for erat cog. sic, L.

¹³ e, L.

¹⁴ et, om. L.

caret, si tamen Dominus permitteret sic. Annuit frater;¹ obiit; et infra dies paucos juxta promissionem suam ad patrem cœnobii reversus lætabundus se Dei frui visione, et æternæ salutis sibi jam præmium redditum nuntiavit. “Quod,” inquit, “ut scias certissime, in nullo hæsitans, scito quia cito post² me egressus “a corpore, ab angelis deportatus, vidi Dominum, cito (inquam) “post, venit magnus quidam et supereminens cum processione “ineffabiliter admiranda sequente ipsum, et³ hinc inde stipante “et ducente quam nemo dinumerare posset angelorum multitudi- “tudine, patriarcharum pariter et prophetarum laudabili numero, cum glorioso apostolorum choro et innumerabili sanctorum martyrum purpurato, et candidato confessorum, exercitu. “Stabat autem ille ante Dominum quasi martyr, toto lacero capite, cruore (ut videbatur) sensim distillante per vulnura rimas. Cui Dominus, ‘Thoma,’⁴ inquit, ‘sic decet te intrare⁵ “curiam Domini tui.’ Et adjecit: ‘Quantam gloriam donavi “Petro, nec tibi minorem dabo.’ Et accepit Dominus miræ magnitudinis coronam auream, et capiti ejus convulso et dilacerato imposuit.” Et adjecit qui loquebatur frater mortuus: 516. “Scio igitur certissime quia⁶ Thomas hic, magnus Cantuariorum antistes, in his diebus occisus sit, et sic migravit ad Dominum. “Et tu interim hæc tibi dicta⁷ nota, signa tempora. Modico quidem elapso tempore ex multorum commendantium relatu “fido⁸ vera probabuntur. Et tu per gloriosi martyris completum “jam exitum, tibi nunc prophetatum per me, deinceps de salute mea non dubites,⁹ præsertim cum et per alios cito sis “accepturus, ut ego nunc tibi propheto, completum sic.” Et his dictis mox disparuit. Pater vero cœnobii, de morte fratris post revelationem sibi factam sic non modicam consolationem accipiens, exhilaratus jam dictum venerabilem patriarcham citus adiit, et cuncta pandit ex ordine, quemadmodum, (ut supra diximus) ipse patriarcha postmodum ore proprio enarravit.

Hujusmodi¹⁰ quoque¹¹ revelationibus quamplurimis, et innumerabilium virtutum insigniis quæ per eum operari dignatus est Altissimus, manifeste satis et veraciter ostensum est quod

¹ et, ins. H.² primo, L.³ hinc et, L.⁴ Thomas, V.⁵ intrare in, L.⁶ quod, H.⁷ dicta mea, H.⁸ fido, H. Herb.; fide, V. L.⁹ non dubites, V. Herb.; ne dubites, H.; non dubitabis, L.¹⁰ Hujusmodi . . . insignitum. This paragraph, including the mention of Benedict's book, bears some likeness to a passage in the prologue to the Life by the so-called Roger of Pontigny. See before, p. 2.¹¹ quoque, om. L.

pretiosa admodum fuerit in conspectu ejus mors martyris istius. Quæ virtutum magnalia si quis nosse desiderat, legat librum signorum a venerabili abbate Sancti Petri de Burgo, sicut ¹ nomine et re Benedicto, editum, et his, ² quasi quibusdam recentium virtutum vernantem floribus, signis et prodigiis insignitum. ³

(3.) *De pœnitentia regis.*

Divulgato igitur tam lethali facto undique, mox ut ad regem Angliæ pervenit, afflictus est, ut supra ^{HERBERTUS (in Libro Melorum), 512.} diximus, afflictione magna. Et in nominatissimo illo Normanniæ oppido quod Argentomium ⁴ dicitur, per quadraginta dies sedit mœrens. Quo toto illo pœnitentialem dierum numero acerbiorum multo plusquam mortuorum luctum fecit. Lugentium cibos comedit, equum non ascendit; nulla jurgantium causa, nulla agendorum consultatio, nulla pulsantium querela, ingrediebatur ad eum; nulla tot terrarum regendarum sibi cura proponebatur, omnia tunc quasi postponenti præ dolore. Sedebat quippe solitarius, super hoc quod acciderat ingemiscens semper et dolens, ^{513.} et sæpe et sæpius iterans, “Heu, heu, accidisse sic!” ⁵ Et quidem pœnitentis regis hæc erat salutis providentia. Mox enim in primo sacrilegii auditu viros magnos et industrios ad Romanum pontificem Alexandrum destinavit, ab ipso tanquam summo ecclesiæ patrono et patre omnium ⁶ consilium quærens quid agendum, et, sicut credibile est, humiliter in quo excesserit eonfitens. Verum quia confessio, sicut nec per scripta nec per personas interpositas fieri solet aut debet, et viva vox confitentis, quo plus auget devotionem, eo plus habet virtutis, vir apostolicus a latere suo duos cardinales misit, piæ memoriæ magistrum Theodinum ⁷ Portuensem episcopum, et Albertum sanctæ Romanæ ecclesiæ cancellarium, viros certe omni religionis sanctitate et scientia ⁸ præditos, qui et episcopos ⁹ regni ob supradictas causas anathematizatos vel suspensos canonice absolverent, et regis postulantis saluti providerent. Itaque ad regis et totius

¹ *sicut*, om. L.

² *his*, om. L.

³ Here the First Quadrilogus inserts the account of the French king's pilgrimage to Canterbury, from Herbert, pp. 538-9.

⁴ *Argentomium*, II. V.; *Argentotium*, L.

⁵ *sic*, om. L.

⁶ *communi*, L.

⁷ *Theodinum*, L.

⁸ *et scientia*, om. H.

⁹ *ipsos*, L.

ecclesiæ consolationem hi missi sunt. In quorum adventu episcopi¹ absolutionem, quam non meruerant, de clementia domini papæ et eorum qui missi fuerant, obtinuerunt.

ALANUS.²

Rex autem et legati primo convenerunt apud Gorham, die Martis ante Rogationes, ubi invicem recepti sunt in osculo pacis. In crastino venerunt Saviniacum, ubi archiepiscopus Rothomagensis et multi episcopi et proceres convenerunt. Cumque ibidem de pace diu³ tractatum esset, quam rex secundum mandatum⁴ eorum absolute jurare renuit, rex ab eis cum indignatione recessit in hæc verba: "Redeo," inquit,⁵ "in Hiberniam, " ubi multa mihi incumbunt. Vos autem in pace ite per terram " meam, ubi vobis placuerit, et agite legationem, sicut vobis " injunctum est." Sicque ab eis discessum est. Tunc cardinales, habito⁶ arctiori consilio, revocarunt episcopum Lexoviensem et archidiaconum Pictavensem et archidiaconum⁷ Saesberiensem, et per eos elaboratum⁸ est quod sexta feria sequenti rex et cardinales apud Abrincas convenerunt; ibique omnino conventum est inter eos, ita quod rex quicquid ex parte cardinalium ei propositum est benigne suscepit et concessit. Sed quia rex filium suum voluit adesse, ut quod⁹ pater promitteret,¹⁰ ille etiam asseveraret,¹¹ terminus ei dilatus est usque ad sequentem Dominicam proximam, videlicet ante Ascensionem¹² Domini. Tunc in publica audientia rex manu sua tactis sacrosanctis Evangeliiis juravit, quod neque¹³ mandavit neque voluit quod archiepiscopus Cantuariensis interficeretur, et quod audita morte ejus plus inde doluit quam lætatus est. Addidit etiam ex propria voluntate, quod de morte patris vel matris suæ nunquam¹⁴ tantum doluit. Juravit etiam, quod quæcumque¹⁵ pœnitentiam ei cardinales injungerent vel¹⁶ satisfactionem, plenarie exsequeretur. Dicebat enim cōram omnibus se intelligere quod causa esset mortis archiepiscopi, et quicquid factum fuit¹⁷ propter eum factum esset, non quod¹⁸ ipse mandaverit, sed quod¹⁸ amici et familiares ejus,¹⁹ videntes turbationem vultus et oculorum, eog-

¹ *episcopi*, om. L.

² This is referred to Alan, not as being an extract from his narrative, but as having been included in his collection of the Epistles (Book v. Ep. 88).

³ *Domini*, V. L.

⁴ *mandata*, L.

⁵ *inquit*, om. L.

⁶ *habiti*, O.; om. L.

⁷ *archidiaconem*, V.

⁸ *laboratum*, L.

⁹ *quæ*, L.

¹⁰ *permitteret*, L.

¹¹ *affirmaret*, H.

¹² *ante Ascensionem*, Ep.; *Ascensionem* (without *ante*), V.

¹³ *nec* . . . *nec*, H. L.

¹⁴ *unquam*, L.

¹⁵ *quantamcumque*, L.

¹⁶ *pro satisfactione*, L.

¹⁷ *fuerat*, H.

¹⁸ *quia*, L.

¹⁹ *ejus*, om. L.

noscentes etiam dolorem cordis, et saepe audientes querula verba ejus de archiepiscopo, injuriam ejus absque conscientia ipsius ulcisci parabant. Et ideo cum omni humilitate et devotione ad omnia, quæ legati juberent, se expositum asserebat.

Tunc injunctum est ei a¹ legatis quod inveniret ducentos milites per annum integrum sumptibus suis, videlicet unicuique militi trecentos aureos, in terra Jerosolymitana contra paganos, secundum dispositionem Templariorum.

Secundo, quod prava statuta de Clarendunc, et omnes malas consuetudines quæ in diebus suis in ecclesias Dei inductæ sunt, penitus dimitteret. Si quæ autem fuerunt malæ² ante tempora sua, illas juxta mandatum domini papæ et consilio religiosorum virorum temperaret.

Tertio, quod ecclesiæ Cantuariensi omnem integritatem suam in terris et in³ aliis rebus restitueret, sicut fuit anno antequam archiepiscopus iram regis incurreret⁴; et quod omnibus, quibus offensus fuerat propter archiepiscopum, pacem et amorem redderet, et possessionum suarum plenitudinem.

Quarto, quod, si necesse esset, et dominus papa ei mandaret, iret in Hispanias ad liberandam terram illam a paganis.

Injunxerunt etiam ei secretius jejunia et eleemosynas, et alia quædam, quæ ad communem audientiam non⁵ pervenerunt.

Ad hæc omnia rex benignissime assensum præstitit, ita quod coram omnibus diceret: "Ecce," inquit,⁶ "domini legati, corpus meum in manu vestra est. Scitote pro certo, quod⁷ quidquid jusseritis, seu proficiscendo Jerosolymam, sive Romam, sive Sanctum Jacobum, vel quidquid id sit, paratus sum obtemperare." Unde fere cuncti qui aderant, videntes humilitatem et devotionem ejus, vix poterant lacrymas continere. His expletis, ne quid ad boni consummationem deesset, deduxerunt eum legati ex propria regis voluntate extra ostium ecclesiæ, ibique flexis genibus, non tamen exutus⁸ vestibibus, neque verberibus apposis, absolutus est et⁹ in ecclesiam introductus. Et, ut aliqui de regno Francorum hæc ita processisse cognoscerent, statuerunt quod archiepiscopus Thronensis et suffraganei ejus coram rege et legatis præsentiam suam exhiberent apud Cado-mon proxima⁹ die Martis post Ascensionem Domini.

Quod rex juravit, filius ejus manu sua firmavit in manu

¹ *ea* (for *ei a*) L.

² *malæ*, om. H.

³ *in*, om. H.

⁴ *non*, om. L.

⁵ *inquit*, om. L.

⁶ *quia*, L.

⁷ *exutus*, H. V.; *exutis*, L.

⁸ *est*, L. (for *absol. est et*).

⁹ *prima*, L.

domini Alberti cardinalis se ex parte sua observaturum; et si rex pater, vel¹ morte vel alia causa manifesta præpeditus, pœnitentiam prædictam complere non posset, quod ille perficeret.

HERBERTUS (in
Libro Melorum),
513.

Et quidem regis pœnitentia sic erat, tam devota tunc,² et tam humilis, ut ipsi cardinales videntes eam [et perpendentes]³ illius in Psahnographo veritatem versiculi missis paradigmatibus⁴ contestarentur: "Qui respicit," inquit,⁵ "terram, et facit
" eam tremere; qui tangit montes et fumigant."⁶

(4.) *De dissensione orta inter patrem et filium, et
prima peregrinatione regis⁷ ad martyrem.*

HERBERTUS, l.c.

Verum modico exacto tempore, quarto (ni fallor) quintove circiter anno a martyrio, et a⁸ pœnitentia regis hac, inter regem patrem et regem filium suum⁹ profana seditio et bellum nimis intestinum exortum est, adeo ut adversus regem patrem et sui fere omnes, et etiam alieni, Francorum videlicet rex in potentatu suo magno, cum filio rege fœdus jungentes insurrexerint.¹⁰ Reges¹¹ certe et regna, et nationes et populi, tam sui (ut diximus) quam alieni, adversus solum regem patrem arma¹² moverunt. Igitur rex pater quid faceret, quo se verteret, ad quos declinaret? Nusquam tuta fides, immo nulla; quia periit, et intus timores, et foris pugnae. Quod igitur solum tunc supererat, humano deficiente, rex solum ad Divinum consilium et auxilium se convertit. Audiens quippe indies, et certissime credens, mundo jam contestante et cum admiratione conclamante, virtutes, signa, et prodigia, quæ Cantuariæ fiebant per martyrem, de mutua inter ipsum et martyrem jampridem gratia (sicut spero) non immemor, eo etiam fiducialior, 515. quod de excessu suo in martyrem gauderet et speraret se pœnitentiam egisse, a Normannia exivit, in qua tunc potissimum quasi totus erat fervor debacchantis rebellionis. A Normannia, inquam, exivit, et illam, sicut alias dominationis suæ

¹ *vel*, om. II. L.

² *tunc*, om. L.

³ *et perpendentes*, II.; om. V.
Herb. L.; *sic*, H.

⁴ *paragomatibus*, II.; *paradigmatibus*, V.; *paragomatibus*, Herb.; *pagomatibus*, L. Perhaps *visis paradigmatibus*, as in Quad. I.

⁵ *inquit*, om. L.

⁶ *fumigabunt*, L.

⁷ *patris*, ins. II.

⁸ *a*, om. H.

⁹ *suum*, om. H.

¹⁰ *insurrexerunt*, II. V. L.

¹¹ *Reges certe*, H. V.; *Regis terræ*, Herb., MS. C.C.C.; *Reges terræ*, L.

¹² *armarunt*, L. (for *arma moverunt*).

terras transmarinas, quasi in solius protegentis Dei et martyris sui manu relinquens, confestim sola Divinæ protectionis spe adversus hostes suos armatus transivit maria, et omni occasione et dilatione postposita Cantuariam venit.

(5.) *Qualiter rex peregrinus Cantuariam intraverit.*

Verum rex, antequam civitatem intraret, ut ipsam vidit et HERBERTUS, L.C. metropolitanam ecclesiam, in qua martyr requiescit, mox incredibiliter humiliatus et devotus se¹ exinanivit, et² potestas tanta pauperrimi³ servi formam induit, nudis pedibus, et toto etiam nudato corpore, præterquam vili quadam tunica super nudo amictus; et pedes et nudus sic palam in omnium conspectu civitatem intravit, et per vias et plateas civitatis luteas tamquam de plebeis⁴ vilissimorum unus abjecte sic incessit. Ecce David alter, qui⁵ tam dilecto filio suo, quasi Absalone altero, ob peccatum ipsum persequente, nudis plantis, sicut primus David civitatem exivit, et⁶ iste secundus ingreditur. Et ita in⁷ suspiriis et gemitibus, tot gentibus et nationibus tremebundus, ipse timens et tremens martyris adiit sepulturam, ubi tota illa adventus sui die, et nocte sequenti, jejunos et pervigil ante martyrem pernoctavit; ni fallor, (nec enim dubito,) sicut⁸ gemebundas et pias ante martyrem, quem adeo dilexerat, et a quo tantum dilectus fuerat, orationes effundens, ejus (nec dubium) meritis, orationibus, et patrociniis in tam areto toto cordis affectu se commendans. Quod eito post rerum exitus comprobavit. Ibidem etiam eorum martyris sepultura, quasi eorum ipso martyre, sancto illo et venerabili fratrum cœtu⁹ convocato, a singulis fratrum virgæ disciplinalis⁹ pereussiones singulas, velut quasdam secundas quadragenas apostolicas, immo regias, novas,¹⁰ et (sicut arbitror) usque tunc inauditas, accepit. Consuetudines etiam illas, quæ inter martyrem et ipsum totius fuerunt dissensionis materia, rex, tanquam vere penitens, pro martyris devotione et per martyris virtutem abdicavit malas et iniquas; bonas vero solum observandas sanxit imposterum.

¹ se, om. L.

² et, om. II.

³ pauperrimi, II. Herb.; pauperis, V. by alteration; pauperem, L.

⁴ plebeis, V. Herb.; plebis (omitting de), II.

⁵ quoniam qui dilecto, L.

⁶ et, om. L.

⁷ in, om. L.

⁸ sicut, V. Herb.; sic, L.; se sicut, II.

⁹ disciplinales, L.

¹⁰ novas, L.

Quarum tamen abdicatarum¹ sic nonnullæ, etiam ab ecclesia damnatæ, per regnum observantur adhuc. Quod si rege sciente et approbante factum sit,² rex ipse viderit; Deus nolit.³

(6.) *De hostibus a rege post peregrinationem suam cito triumphatis per martyrem.*

HERBERTUS, 547. Omnibus itaque in tanta humilitate et devotione consummatis,⁴ rex peregrinus in crastino, post missam ante martyris sepulturam celebratam de martyre, maculatis sic pedibus, ut humiliter coram martyre venerat, nec etiam refocillatus, in spe multa patrocini per martyrem in brevi futuri recessit. Nec fefellit eum spes. Enimvero, (quod dictu mirum et ad martyris gloriam et regis pœnitentialem devotionem commendandam non est tacendum), ipso die (sicut mundus novit, et rex ipse fateri dignatus est), quo,⁵ (ut diximus,) audita ante martyrem et de martyre missa, martyre etiam affectuosissime salutato, quasi a martyre benigne licentiatus recessit,—ipso (inquam) die, qui dies Sabati tunc erat, eadem etiam diei hora, qua missæ interfuerat,⁶ rex Scottorum⁷ captus est, inter multos et magnos regis inimicos ipse tunc maximus, aut de maximis. Et a militibus quibusdam, et paucis⁸ et mediæ manus hominibus, qui inter [regis fautores tunc]⁹ paucos regi favebant adhuc, interceptus, et tamquam gladio non extracto, nec vulnere illato, sed sicut sine pugna et plaga captus, quodam, sicut dicebatur, casu fortuito, sed nescio quo, ab exercitu suo grandi, quem collegerat, parum deflexus, Altissimo quidem, in cujus ditione¹⁰ cuncta sunt posita, volente eum tradi sic.

Sed quid¹¹ per singula? Post regis tam humilem, tam devotam peregrinationem, sensim indies, nec longa mora, et cismarini et transmarini ei rebelles in retiaculum, quod ipsi domino suo tenderant, ceciderunt. Videntes¹² autem alii tam subito cum

¹ *abdicarum*, V.

² *sic*, L.

³ *novit*, H. V.; *nolit*, Herb. L.

⁴ *confirmatis*, L.

⁵ *quod*, V.

⁶ *interfuerant*, H.

⁷ *Schotorum*, L.

⁸ *paucis*, V.; but the reading *paucis* (which is in Herbert and H. as well as in L.) is supported by a speech of king Henry to Herbert, "a quibusdam militibus meis, et

"quidem *paucis* et hominibus satis "*mediocribus*," Herb. 551.

⁹ *regis . . . tunc*, ins. from Herbert, as necessary to the sense.

¹⁰ *dispositione*, H.

¹¹ *quia*, H.

¹² *Videntes . . . extendente*. These words are omitted in the extracts from the "*Liber Melorum*," given in this edition, but may be found in Giles, p. 45, or in Migne, coll. 1319-20.

rege manum Domini tam validam, siluerunt universi, et ita supra¹ mundi assertionem et spem, sicut ex insperato et subito siluit omnis terra in conspectu ejus, et factum est in paece regnum ejus, Domino super iram inimicorum suorum sic manum suam extendente. Quem super inimicos suos successum talem, 518. et pacem tautam et tam perfectam, eo plus miraeulosam quo tam citam, omnium sic animis obfirmatis adversus se, rex totam ascripsit Domino, et glorioso martyri Thomæ, cui certissime erat adscribenda.

(7.) *De somnio adhuc exsuli propheticæ² ostenso, quasi rebellionis hujus et pacis³ prophetia.*

Hoc vero quod martyri adhuc exsuli super ista rebellionem, et HERBERTUS. l. c. post rebellionem paece, tam cito⁴ accedit, propheticum quoddam somnium et vere prophetieum⁵ evidentissime probat, ipso martyre, tunc exsule, somnium⁶ illud ore proprio suis⁷ indicante sic: “Aspiciebam” inquit⁸ “in visione noetis, et ecce ego supra⁹ montem valde excelsum eram, et dominus rex deorsum in infimo. “Ecco subito universæ æli volueres adversus regem conveniunt, ipsum cum¹⁰ unguibus suis et rostris in subito et cito alarum suarum, quasi turbinis vehementis, spiritu impetentes. 519. “Singula mihi visa erant ibi¹¹ volucrum genera, maxime quæ ex rapto vivunt, regem in genere suo impetentia. Cujus vestimentis per voluerum ungues et rostra citissime panniculatim dilaceratis, rex mox solius camisiæ tenui¹² schemate¹³ vix operatus, quasi jam¹⁴ nudus volueribus expositus est. Et jam tantum in modum turbinis vehementis volantium, et rostris et unguibus impetentium, impetum sustinere non valens, hinc inde impellebatur. Et ipse sensu, quoad licuit, regrediebatur, et retrahebat se, ut vim impetus, etsi non declinaret omnino, extenuaret tamen. Erat autem a tergo regis non respicientis (nec enim conclusus sic respicere potuit) teterrium quoddam præcipitium et profundissimum, a rege,¹⁵ utpote a tergo, improvisum. Cui eum jam appropinquasset rex, sic

super, L.

² *propheticæ, om. H.*

³ *triumphi, H.*

⁴ *cito, Herb.*

⁵ *ostensum, ins. H.*

⁶ *somnium illud, om. H.*

⁷ *suis, om. H.*

⁸ *inquit, om. L.*

⁹ *super, L.*

¹⁰ *cum, om. L.*

¹¹ *ibi, om. L.*

¹² *tenuis, H.*

¹³ *cemate, H.*

¹⁴ *jam, om. H.*

¹⁵ *regi (for a rege), H.*

“ retrahens se, et quoad poterat evitans impetentium vim, unus
 “ de anlicis regis familiarissimis, de quo tanquam de se altero
 “ rex fidebat, utpote quem et honoribus et divitiis inter regni
 “ primos rex¹ illustraverat: hic (inquam) torvo² torvior et plus-
 “ quam inhnmanus, in volucrum accessit adjutorium, camisia,
 “ qua sola super nudo rex vix amictus erat, regem spoliare vio-
 “ lenter attentans,³ cum volucrum impetu ipse pariter regem
 “ cœpit pellere in præcipitium. Rege vero jamjam⁴ ruituro,
 “ commota sunt pietatis eximiæ viscera mea super rege, qui in
 “ monte excelso sedebam cernens hæc. Et pristinæ gratiæ et
 “ familiaritatis mutuæ inter regem et me recolens, etsi mihi
 “ modo offensum, non potui tamen⁵ in offensa hac miserationes
 “ meas continere; quin potius (sicut visum est⁶ mihi)⁷ de montis
 HERBERTUS, 550. “ tam excelsi vertice, quo sedebam, tam citus⁸ descendi tanquam
 “ si in ictu oculi, periculo jam sic imminente et compassione
 “ multa quasi alas tribuentibus mihi, et ad⁹ velocem me succur-
 “ sum impellentibus, sic quasi in momento regi astiti; et mox
 “ framea longa et acutissima, nescio tamen quo casu, in manu
 “ mea refulsit, qua velut¹⁰ subito et momentanee mihi visus sum
 “ universas illas cæli volucres dissipatas dispersisse, et dissipasse
 “ dispersas. Et regem liberatum sic continuo insignibus suis
 “ regiis gloriose et decentissime indui, illum aulicum objurgans
 “ acerrime, qui (ut¹¹ diximus) in volucrum adjutorium sic transi-
 “ erat; addens, regem ab ipso non meruisse hoc.” Et quidem
 relato somnio hoc dominus archiepiscopus, loquens adhuc brevi-
 bus, quasi somnium interpretans, adjecit se in arcto aliquo regi
 subventurum adhuc; hac ipsa interpretatione tam brevi som-
 nium vere propheticum indicans. Rex etiam ipse, cum visionem
 hanc audisset, finita, ut diximus, rebellione, et pace desuper data,
 551. mox eam¹² interpretatus est super¹³ ea rebellione, et ejusdem re-
 bellionis tam felici, tam¹⁴ glorioso et pacifico et vere miraculoso
 exitu, hujus visionis veritatem evidentissime completam esse.
 Et ita rex ipse facti veritatem edocuit, et¹⁵ prædicavit miracu-
 lum.¹⁶

¹ rex, om. L.

² corvo corvior, L. Perhaps corvo
torvior.

³ acceptans, L.; corr. to atten-
tans, V.

⁴ jamjam, H. V.; jam, Herb. L.

⁵ tantum (for tamen in), L.

⁶ est mihi, om. L.; est, om. Herb.

⁷ medio, ins. L.

⁸ cito, H.

⁹ in, L.

¹⁰ subito et velut, L.

¹¹ ut diximus, om. L.

¹² eam, H.; etiam, V.; om. L.

¹³ scilicet, L.

¹⁴ tanque, L.

¹⁵ et, om. H.

¹⁶ Here the First Quadriologus adds
from Herbert the king's remark as
to the capture of the king of Scots
(p. 551).

(8.) *De morte Henrici regis junioris, archiepiscopo præostensa¹ per visum.*

De morte vero pueri Henrici, regis junioris, archipræsuli HERBERTUS, 400. spiritualiter præostensa,² hic tacere non possumus. Cum esset archiepiscopus adhuc in Gallia Senovis, civitate peregrinationis suae, una noctium post decantatum nocturnum, ut pausaret, in lectum suum se recepit. Verum, sicut ipse confessus est, curis et cogitationibus se tunc, ut soleat, ingerentibus, somno indulgere non potuit. Inter alia vero de domino rege Anglorum, de ejus magnitudine, de ejus prosperitate in filiis, in divitiis et latis potentatibus, cogitatio subiit. Super his diutius cogitans, et præsertim de filiis, et inter filios potissimum de primogenito ipsius³ Henrico, quem præ cæteris diligebat, et de quodam alio; in crastino tamen,⁴ sicut referebat, se pro certo scire nesciebat, de quo aliorum cogitasset tunc, an de Ricardo tunc Pictavorum comite, an de Galfrido Britanniae comite. Cum 461. ergo⁵ de rege patre et de filiis cogitaret sic, desiderabat se⁶ scire quid futurum esset de his, et quales circa hos dispositiones Altissimi. Et cum aliquandiu cogitaret sic desiderans, inter cogitandum hæc cœpit quasi dormire. Et ecce facta est ad eum vox, per ipsam vocem versu quodam hexametro sibi expresso. Versus autem hic erat:

“Mors tulit una duos, tulit altera, sed male, patrem.”

Nec arbitretur quis versum huuc quasi a dormitante aliquo casu compositum, quem etiam vigilanter vigilans non componeret, utpote qui versificandi, nec etiam sub scholari disciplina, artem attigerat⁷ vel in modico. Versum vero auditum sic suis in crastino retulit, et gemebundus adjecit, “Proh dolor!” in-
 quiens,⁸ “Henricus noster, antequam pater⁹ vel fratres sui, mori-
 “rictur!” Et vere in morte Henrici (proh dolor, et unde¹⁰ dolor!) archiepisculus vaticinii sui fine nimis verus propheta probatus est. Pariter et in¹¹ Galfridi morte archipræsulis vaticinium adimpletum est, post Henrici mortem quinto sextove anno ante patrem mortuo sic¹² hoc et illo. Et quod accedit¹³ miraculo vaticinium plus commendans, “Mors tulit una duos.” Vere una mors, quia eadem mortis species, ambobus fratribus his morbo

¹ post ostensa, L.

² post ostensa, L.

³ ejus, H.

⁴ tamen, om. L.

⁵ igitur, L.

⁶ se, om. L.

⁷ tetigerat, L.; attigisset, Herb.

⁸ inquiens, om. L.

⁹ ulli (for pater vel), L.

¹⁰ unus, L.

¹¹ in, H. Herb.; om. L.

¹² sicut, Herb.

¹³ accedit, Herb.; accidit, L.

dysenterico interemptis, bene quidem et sancte de medio sublatis, ut qui interfuerunt testati sunt.

De patris¹ vero morte, de qua etiam² prædictus versus vaticinari visus est, supersedemus dicere, quoniam fere et³ toti mundo nimis nota est, et eam legentibus, et maxime eam scientibus plangenda est,⁴ quod tantus talisque princeps tali modo et tam subito de mundo migravit. Pro quo ab omnibus pie credentibus orandum est, ut, sicut⁵ pacificus et pacis⁶ amator erat, ab Eo qui pacis auctor et amator est, pacem et requiem consequatur sempiternam.

(9.) *De morte sacrilegorum militum.*⁷

HERBERTUS, ed.
Giles, 18; ed.
Migne, 1303.

Verum in gloriosi martyris nostri⁸ victoriosæ mortis palma visibili inter visibiles ipsius virtutes, magnas quidem et admiratione dignas, una est discernenda studiosius, intuenda attentius, amplectenda devotius. Una est, inquam, utpote⁹ præ cæteris miræ et fere inauditæ pictatis eximie plena. Nam cum martyr hic in sanguine suo victoriosus plerosque diaboli vinctos eduxerit, adhuc (quod supra quam dici possit aut capi pietate superabundanti plenum est) virtus effusi sanguinis ipsos suos effusores, sacrilegii tam inauditi patratores, tetigit et lavit. Lavit, inquam, eos virtus sanguinis, ut videtur, a sanguine, ipso sanguine loti quo prius adeo¹⁰ erant maculati, ipso martyre, qui sanguinem suum fudit, in propriis suis occisoribus principatus et potestates tenebrarum exspoliante, qui tenebant eos; eos etiam confidenter traducente et longe trahente a regione dissimilitudinis, quo jam procul abierant, ad illam pœnitudinis¹¹ solitudinem cujus rex pœnitens mansionem optabat, dicens, "Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine." Adeo etiam palam, quod cum in sæculo magni et generosi fuissent sacrilegi occisores hi,¹² et multarum possessionum domini, milites strenui et prohi,¹³ et in militiæ suæ¹⁴ arte cdocti, et in ætate sua robustiori, cito tamen post patratum flagitium, relictis omnibus, Jerosolymam profecti publicam egerunt pœnitentiam. Qui

VOL. III., p. 535,
supra.

536.

¹ *De patris . . . sempiternam.*
This is not in Herbert, although there is some resemblance to his text in parts.

² *etiam*, om. H.

³ *et*, om. L.

⁴ *est*, om. H.

⁵ *qui*, H.

⁶ *pacis . . . erat*, om. L.

⁷ So V.; *De pœnitentia et morte carnificum*, H.

⁸ *hujus martyris* (for *mart. nostri*).

⁹ *utpote*, om. L.

¹⁰ *a Deo*, L.

¹¹ *pœnitudinis*, L.

¹² *ii*,

¹³ *et prohi*, om. L.

¹⁴ *suæ*, om. L.

tamen omnes¹ infra triennium a patrato sacrilegio rebus humanis sunt exempti, in vera et fructuosa (sicut creditur, et qui præsentes fuerunt contestantur) pœnitentia præ² horrore facti et sceleris immanitate, quod semper et in vita et in mortis suæ articulo ante oculos suos quasi appensum cernentes ponderabant, toto corpore semper quasi attoniti, stupidi, dilacerati et convulsi, ab illo semper inter,³ peccatorum patronos⁴ specialiter et incessanter, et in vita et præsertim⁵ in mortis articulo supplicantes veniam et invocantes patrociniū, in quem tantum admiserant sacrilegium.

Horum tamen unus, quorundam pravorum consiliis moras iudices necens, nec quam cito alii Jerosolymitanum iter arripiens,⁶ in cismariis⁷ acturum se pœnitentiam speraus, cum in regno regis Siculi,⁸ apud præclaram illam⁹ civitatem quæ Cusentia¹⁰ dicitur, in infirmitatem decubisset extremam, infirmo mox 537. etiam ante mortem cœperunt corporis membra computrescere, ita ut cum tabe caro ipsa quæ nervos tegebat et ossa, ab ipso iufiruo frustratim dilacerata et convulsa, projiceretur¹¹ in aræ medium, nervis sic discoopertis et ossibus. Et præsertim brachiorum et manuum caro, ossibus et nervis vix adhærens, et quasi separationem desiderans, de facili, ut videbatur et absque difficultate,¹² a funesto illo caruifice milite (utiū tamen vere pœnitente) projiciebatur, quasi sponte sua sic se resolvens; ipsa, ut videri poterat, quasi gemebuuda, quasi indignata et verecunda, quod post tantum nefas manū hominis et brachiorum ministerio perpetratum deinceps in humani corporis compositione foret. Miser tamen ille, dum ita¹³ se ipsum vivens¹⁴ discerperet, convelleret, dilaceraret,¹⁵ et projiceret, pii et gloriosi neomartyris indulgentiam, suffragium et patrociniū cum summa contritione,¹⁶ gemitibus et suspiriis iuenarrabilibus, incessanter implorabat. Jam supranominatus in historia hac Wilhelmus de Traci hic¹⁷ erat, Deo ultionum Domino clamantem ad se militis sui sanguinem iustissime ulscente in isto præsertim sic, utpote qui, alios provocare¹⁸ audens, primus

¹ fere, ins. H.

² pro errore, L.

³ inter, om. L.

⁴ patrono, L.

⁵ præsertim, om. L.

⁶ etiam, ins. L.

⁷ partibus, ins. L.

⁸ scilicet, L.

⁹ illam, om. L.

¹⁰ Tuscentia, L.

¹¹ projicerentur, H. V.

¹² et . . . difficultate, om. H.

¹³ sic, H.

¹⁴ uniens decerperet, L.

¹⁵ dilaniaret, H.

¹⁶ cordis contritione, H.

¹⁷ hic, H. Herb.; om. V. L.

¹⁸ provocare, H. Herb.; provocat, V. L.

et ante alios (ut putatur) super christi Domini caput gladium vibrans ad ictum, tam profane,⁵ tam impie, ferire nequaquam veritus est; unde et justissimo Omnipotentis iudicio factum est, ut ipsi¹ etiam vivo adhuc, contra naturæ legem, computresceret² quæ vibraverat gladium et³ manus simul et brachium. Et quidem jam supradictæ civitatis episcopus certissime retulit sic contigisse, ipsius Willelmi in hac infirmitate confessor.

Et ut ad alios præfatos sacrilegii complices, unde cœpimus, revertamur, ipsorum quotquot et talium (ut diximus) miranda, quia certe miraculosa (nec dubium) corporum mors per tam HERBERTUS, 538. modici⁴ temporis intervallum, triennii videlicet⁵ (ut diximus), sic erat, ut in tam brevi nec unus quidem ex eis⁶ superfuerit; Altissimi super eos, sicut creditur,⁷ etsi forte, (quod Ipse velit!) miserante clementia, ad terrorem tamen et miraculosam militis sui ultionem⁸ iustitia omnes in brevi sic prosternente, ut viri isti⁹ sanguinum, etsi pœnitentes (ut descripsimus), tamen juxta verbum Domini dies suos non dimidiarent.

¹ ipso, L.

² computrescerent . . . vibraverant, L.

³ et, om. H.

⁴ modicum, H.

⁵ videlicet, om. H.

⁶ hīs, H.

⁷ credi potest, H.

⁸ ultionum, L.

⁹ hi, H.

(This is followed in Lupus's edition by the "Catalogus Eru-
ditorum," the Constitutions of Clarendon, and other pieces,
which, as they have appeared, or will appear, elsewhere in this
Collection, need not be given here.)

APPENDIX AD QUADRILOGUM.¹

*Venerabili domino et patri Henrico, Dei gratia abbati
Croylandiæ, E. humilis² dictus monachus de
Evesham,³ salutem in salutis Auctore.*

Virorum illustrium et præsertim sanctorum vitam et exitum Prefatory letter.
litteris tradere, satis⁴ provide majorum nostrorum sanxit aucto-
ritas. Hinc enim et Deus laudatur, qui gloriosus est in sanctis
suis, et posteri ædificantur laudabili præcedentium patrum⁵ ex-
emplo provocati. Inter quos⁶ quasi quidam Lucifer in fine
dicrum istorum malorum, tanquam in fine cujusdam tenebrosæ
et tædiosæ noctis, effulsit beatus neomartyr Thomas; cujus vita
quam fucrit laudabilis, et mors quam pretiosa, virorum auc-
tenticorum, qui super his scripserunt, testantur volumina. Qui
quoniam plures erant, nec poterat fieri quin alicui aliquid
deesset quod alter forte haberet, jussit paternitas vestra ut in-
spectis⁷ singulorum codicibus ea tantum ab unoquoque excer-
perem, et excerpta seriatim ordinarem, quæ ad historiam de
martyre continuandam sufficerent. Tale aliquid ex ipsis Evan-
geliis legimus factum ab eo qui nobis ex quatuor unum fecit.
Nam et hic quatuor præcipui⁸ fuerunt auctores, Johannes epi-
scopus Carnotensis, Alanus abbas Teokesbiriensis,⁹ Willelmus
subprior¹⁰ Cantuariensis, et magister Herbertus¹¹ de Boseham.
Benedictus enim abbas Burgi de fine tantum et de his quæ
post finem contigerant scripsit.

Hærebam, fateor, ad jussionem vestram, et, licet commenda-
bile esset, opus tantum cum viribus metiens manum continui;

¹ See the Introduction to this volume. The MSS. collated are—
F. MS. Cotton, Faustina, B. viii.
V. " Vespas., B. xiv.
The readings of Dr. Giles's edition
are denoted by the letter G.

² *humiliter*, G.

³ *Evesham*, V.

⁴ *satis et*, G.

⁵ *patrum*, F.; om. V. G.

⁶ *hos*, V. G.

⁷ *in scriptis*, for *inspectis*, G.

⁸ *præcipui*, om. G.

⁹ *Teokesbiriensis*, F. G.; *Theokes-*
byriensis, V.

¹⁰ *supprior*, V.

¹¹ *Herebertus*, G.

sed impulit cunctantem dignatio vestra, una mecum opus aggrediens. Jussu¹ igitur et auxilio vestro pariter fretus, parui ut potui. Vos, an vobis satisfecerim, judicate; cæteri, ut volunt, estiment. Si quis melius ordinare poterit, non invidebo.² Ego quidem exemplum³ dedi, et quasi viam ostendi.

Opusculum istud⁴ in tres partes divisum est. Prima primordia viri sancti et cætera usque ad exilium continet; secunda, in exilio gesta; tertia, martyrium et quæ post martyrium gesta sunt. Ut autem sciatur quid de unoquoque sumptum⁵ sit, ubicunque stylus variatur, nomen auctoris capitulo illo prænotatur. Valeat paternitas vestra in Domino.

Then follows the Life, with the "Gesta post Martyrium," the "Catalogus Eruditorum," and other pieces, annexed, as in the *Quadrilogus*; after which begins an account of the translation of the saint's body.

Incipit translatio beati Thomæ martyris.

Archbishop
Stephen Langton
prepares for
translating the
body of St.
Thomas.

Anno quinquagesimo passionis gloriosissimi martyris Thomæ Cantuariensis archiepiscopi, venerabilis pater Stephanus, successor ejus, quartus videlicet⁶ ab eo, et conventus ecclesiæ Cantuariæ,⁷ corpus pretiosi martyris prænominati transferre satagentes, omnia quæ ad tantam solennitatem credcbant esse necessaria studiosissime procurabant. Præmissis siquidem, ut decuit,⁸ jejuniis et orationibus, jam dictus archiepiscopus et Ricardus episcopus Saresbyriæ⁹ et ecclesiæ Cantuariensis¹⁰ conventus, quinto calendas Julii, in principio noctis, in crypta ubi corpus beati martyris jacebat, sicut constituerant, conveniunt; et postquam aliquandiu vacaverant orationi, lapidem marmorcum, quo sepulcrum martyris tegebatur, amoveri fecerunt. Omnibus itaque qui aderant intuentibus, inventum est illud organum quondam Spiritus Sancti in vestibis sacerdotalibus, licet ex vetustate pro parte consumptis, et cæteris insignibus quæ summi sacerdotis decuerant sepulturam.

Lacrymantibus igitur præ gaudio cunctis et orantibus,¹¹ monachi ad hoc deputati, corpus pretiosum manibus assumentes,

¹ *Jussus*, G.

² *invideo*, F.

³ *exemplo*, G.

⁴ *illud*, G.

⁵ *assumptum*, V. G.

⁶ *scilicet*, V. G.

⁷ *Cantuariensis*, G.

⁸ *decuit*, F.; *decent*, V.; *decet*, G.

⁹ *Saresbyrie*, F.; *Salcsbiriensis*, V.

¹⁰ *Cantuarie*, V.

¹¹ *orationibus*, V.

archiepiscopo in capsâ reponendum tradiderunt. Cæteris itaque cœptis orationibus insistentibus, archiepiscopus a prædictis fratribus corpus accipiens,¹ totum in feretro suis manibus collocavit, exceptis paucis ossiculis, quæ extra capsam retinuit, magnis viris et ecclesiis ad ipsius martyris honorem² distribuenda. Corpore siquidem per manus archiepiscopi decenter disposito, capsâ³ firmissime clavis ferreis obseratur, et manibus monachorum ad locum honestum et feretrum deportata, usque ad diem translationis sollemniter faciendæ secretius est conservata.

⁴ Celebrandæ translationis instante die, confluit populus innumerabilis Cantuariam, ut et⁵ martyri debitum honorem impendant⁶ et ejusdem suffragia in suis necessitatibus consequantur. Intererant siquidem huic sollemnitati venerabilis pater Pandulfus, apostolicæ sedis legatus, Stephauus Cantuariensis, Willelmus Remensis archiepiscopi,⁷ Henricus rex Angliæ cum comitibus⁸ suis et proceribus, episcopi quoque, abbates et priores, cæterique viri⁹ ecclesiastici diversarum regionum, quos singillatim enumerare prætermittimus, ne multitudo fastidium inferat auribus audientium. Populus vero¹⁰ tantus ad hoc festum confluxerat, ut civitas Cantuariæ¹¹ et villæ vicinæ eum adiacente regione multitudinem vix capere potuissent.

Instabat hora¹² tertia nonarum Julii, cum rex, archiepiscopi, episcopi, abbates, principes et magnates, qui convenerant, præfatum thesaurum de crypta, ubi reconditum¹³ erat, ad altare sancti martyris bajulantes, in conspectu populi in loco ad hoc præparato reposuerunt, et hunc ibidem securissime consignantes,¹⁴ quod de die supererat in laudibus martyris et lætitiâ cordis in Domino deduxerunt. Quod ergo¹⁵ devotio fidelium martyri debuit, fideliter impendit. Sed et martyr suæ gratiæ solatia suis fidelibus non subtraxit; nam eum archiepiscopus et conventus cæterique fideles, et præcipue Londonienses, opes suas et operam effunderent ut honori martyris nihil deesset quod per eorum industriam posset explicari, ipse martyr quasi devotis

Great concourse
on the occasion.

The translation.
July 7, 1220.

¹ accipiens, F.; excipiens, G.;
excipies, V.

² honorem ips. mart., V. G.

³ capsâ, V. G.; ipsa, F.

⁴ This and the following paragraph are each headed by the word MIRACULUM in V. G.

⁵ et, om. F.

⁶ impendant . . . consequantur, F.;
impendat . . . consequatur, V. G.

⁷ archiepiscopus, V. G.

⁸ omnibus, G.

⁹ virique, V.

¹⁰ autem, V. G.

¹¹ Cantuar², V.; Cantuariensis,
G.; Cantuarie, F., in margin.

¹² hora, om. F.

¹³ So F. V. G.

¹⁴ obsignantes, G.

¹⁵ igitur, V. G.

Miracles.

vicem¹ rependens, præambulis, comitantibus, et sequentibus signis et miraculis totam sollemnitatem suæ translationis adornavit.

Agirlat Kemble
(Gloucestershire)
twice restored
from death.

Miraculum.² Modicum tempus ante translationem beati Thomæ restabat³ venturum, et ecce mulier quædam de⁴ Kembella filiolam unam tantum habebat superstitem de quatuor quas⁵ de⁶ viro suo susceperat; quæ graviter incipiens ægrotare in⁷ gremio matris mortua est. Mulier ergo filiam plangens lacrymis et gemitu modum excedere videbatur. Accurrens autem matrona nobilis vidua quidem,⁸ illius videlicet domina villæ, mota plangentis lacrymis, et morte puellæ docta divinum auxilium invocare, arripuit filiam⁹ et ad Thomam martyrem,¹⁰ ejusdem subsidium invocans, corpus¹¹ defunctæ mensuravit, et surrexit puella. Mater autem¹² ejus cum candelam fecisset, et eam ad sanctum Thomam mittere cogitaret, puella rursus ægrotavit, et, ut mater testata est, iterum expiravit. Illa vero, recolens se minus gratam et devotam martyri cõstitisse, vovit se puellam ad sanctum Thomam ducturam si eam secundo de mortuis revocaret. Gloriosus igitur martyr, rigorem justitiæ temperans, per gratiæ suæ lenitatem puellam [mortuam¹³] iterum vivam matri resignavit.

A man from
Devises escapes
drowning at
Brentford bridge.

Miraculum.² Quidam vir de Divisis¹⁴ cum multis aliis orationis causa limina beati Thomæ in ipsius translatione volens visitare, ad pontem Branfordiæ prope Londonias venit. Circa medium igitur pontis obvians carro, in aquam projectus est. Ille vero non immemor sui sanctum Thomam jugiter invocavit, petens ne suum peregrinum perire permitteret. Quinque igitur ad aquæ fundum immersus, et toties ad aquæ summitatem reversus, ad aridam ejectus¹⁵ est. Qui cum magna admiratione contestatus est se nec in ore, nec in naribus vel in auribus, aliquam aquam molestiam sensisse. Eundem quoque virum alius quidam comitans pallium amisit in eodem loco ubi prior in aquam ceciderat; et in amnem pannum submersum non potuit hactenus quisquam invenire.

His companion
loses a cloak.

¹ *devotis vicem*, F.; *inesse devotis*, V. G.

² om. F.

³ *restat*, V. G.

⁴ *de*, om. G.

⁵ *quos*, V. G.

⁶ *de*, om. F.

⁷ *et in*, V. G.

⁸ *quædam*?

⁹ *filium*? See vol. ii. p. xxix.

¹⁰ *martyrem* (without *Thomam*), V.; *matrem*, G.

¹¹ *corpus*, om. V. G.

¹² *et*, G.

¹³ *mortuam*, written in margin, F.

¹⁴ *de Divisis*, F.; *de visis*, V.; *Devisis* (omitting *de*), G.

¹⁵ *rejectus*, V. G.

Miles quidam de comitatu Norhamtoniæ¹ viduam quandam duxit in uxorem; ejus filius, puer triennis, quem de viro suo priore susceperat,² ante militem jam dictum prandentem quadam die stans ad mensam, de manu militis buccellam carnis ore suscepit. Puer autem morsellum glutire voleus, strangulatus et mortuus est. Mater igitur pueri,³ suspectum habens militem de morte filii sui, clamans et lacrymans pluries ingeminando⁴ homicidam appellavit. Miles vero, quamvis sanam habens conscientiam, tamen quia vitrius⁵ erat pueri⁶ vehementer confusus⁷ est, et surgens argentum⁸ super puerum applicuit,⁹ voveus se puerum ad sanctum Thomam ducturum, si eum vita redonaret. Paullulum igitur post votum, illis quid Dominus facturus esset expectantibus, de gutture pueri buccella carnis, quæ vitæ viam¹⁰ puero¹¹ præcluserat, in os resiliuit. Puer vero paullatim reviviscens ad plenum per merita martyris est vitæ redditus et amicis.

Miraculum. Miles quidam comitissæ Augi,¹² Robertus¹³ nomine, cum filio suo duodenni, Robertulo nomine, iter arripuit versus Cantuariam, ut beati Thomæ martyris¹⁴ limina orationis causa visitaret. Qui ingressus mare apud Witsand¹⁵ fere usque ad medium maris prospere navigavit. Ibi¹⁶ vero prædictus filius ejus, somno gravatus, ut vel urinam vel quippiam faceret, ad proram¹⁷ navis perrexit; et dum incaute staret, in mare¹⁸ lapsus est. Quod cum vidisset pater, exclamavit dicens, "Sancte Thoma, miserere mei, et conserva mihi filium meum." Puer vero, in mare paullulum mersus et statim ad superficiem aquæ reiectus,¹⁹ ait, "Sancte Thoma, si vis, potes me adjuvare." Interim navis impulsu venti a loco ubi puer cecidit avulsa est, quantum arcus bis vel ter sagittam jacere posset. Tunc nautæ ad clamorem militis velum dimiserunt, et navem, licet cum difficultate, ad quærendum puerum retorserunt,²⁰ Elapso itaque unius horæ spatio, (vel, sicut miles ipse protestatus est, quantum posset in equo moderate ambulando duas longas vel tres Gallicas²¹ perfecisse,) ad puerum pervenerunt, invenientes cum

A knight's stepson supposed to have been choked by him, but recovers.

The son of a knight in the service of the countess of Eu saved from drowning.

¹ *Norhamptone, G.; Northamptonæ, G.*

² *suscepit, G.*

³ *primum, G.*

⁴ *geminando, V. G.*

⁵ *victus, V. G.*

⁶ *primum, G.*

⁷ *confessus, V. G.*

⁸ *argentum, F.*

⁹ *complicuit, V. G.*

¹⁰ *vitam, V.*

¹¹ *puero, om. G.*

¹² *Elugi, G.*

¹³ *Roberto, V.*

¹⁴ *martyris, om. G.*

¹⁵ *Wythsand, V. G.*

¹⁶ *Ille, V. G.*

¹⁷ *horam, V.*

¹⁸ *mane (seemingly a misprint), G.*

¹⁹ *rejectus, F.*

²⁰ *retorserunt, V. G.*

²¹ *Gallias, V.*

sedentem super aquas et nihil mali habentem, excepto quod in casu suo parum aquæ salsa hauserat. Cum autem puer vidisset navem a se recedentem, nimio¹ dolore et desperatione vitæ absorptus, ut dolorem² cordis morte corporis terminaret, caput mersit in mare, ut citius interiret. Assumptus igitur puer in navem hæc patri sciscitanti retulit, adjecitque quod, cum se ipsum mergere vellet, quidam episcopus eum,³ ne mergi posset, supportavit.

¹ *minimo*, F.

² *dolore . . . mortem*, V.

³ *ne eum* (for *eum ne*), V.

X.

PASSIO SANCTI THOMÆ CANTUARIENSIS E
CODICE SUBLACENSI DESCRIPTA.

Nativitas S. Thomæ martyr̃is et gloriosi archiepi-
scopi Cantuariensis.

Thomas, natione Anglicus, nobili¹ genere, nobilior Early
career of
Thomas.
moribus, liberalium artium apprime eruditus, humilis,
prudens, providus, honestus atque religiosus, Henrici
illustris Anglorum regis primo cancellarius, deinde Can-
tuariensis archiepiscopus, postmodum, papa Adriano
felicis recordationis et successore ejus domino Alexan-
dro jubentibus, sanctæ ecclesiæ Romanæ legatus, cum
jubente jam dicto rege sine salvo suo officio et sanctæ His exile.
Romanæ ecclesiæ fidelitate sua capitula jurare nollet,
compulsus est exulare.

Unde qui in diœcesi sua jam dicti regis filium in Corona-
tion of the
king's son.
regem benedicere et sine sua licentia ungere præsump-
serunt, quosdam suos suffraganeos, cum esset in ipso
exsilio Franciæ, excommunicavit, eorumque fautores Excommu-
nication of
bishops.
complures clericos a divinis suspendit officiis. Qui cum
a domino papa per duos annos laborantes nihil aliud
quam quod obedirent episcopo cum regis nuntiis re-
portarent, simulavit rex ut hic restaureretur concordia.²

Sanctus igitur Thomas, Cantuariensis archiepiscopus, Character
of Thomas.
Anglicus indigena, sacerdotum gloria, pontificum gem-
ma, clericorum forma, monachorum regula, principum
redargutio, populi via, frænum oblatrantium, timor la-

¹ *nobilis*?

² It need hardly be remarked
that in fact the reconciliation fol-

lowed within six weeks after the
coronation of the younger Henry.

tronum, bonorum adjutor, malorum reprehensor, pauperum sustentator, baculus debiliū, viduarum defensor, pupillorum tutor, levamen oppressorum, sanitas infirmantium, ecclesiæ gubernator, fundamentum fidei, norma justitiæ, decus orbis, lucerna lucens, servavit in simplicitate innocentiam, in caritate concordiam, modestiam in humilitate, in administratione diligentiam, in adjuvandis laborantibus vigilantiam, misericordiam in fovendis pauperibus, in rectis constantiam, in veritate perseverantiam, severitatem in disciplina, prudentiam in censura; quanto præstanti gloria sublimis, tanto Dei timore humilior. Sublimatus non mutavit frænum de ferro in aurum aut in aureum colorem, nec ligneam deauravit sellam. Et sicut horruit, ita renuit sese quantocius comere. Pompas sæculi respuit, pariter et respuit et refugit illecebrosas.¹ Quare hoc Illum hic sine offensione posset diligere qui² noverat sempiternæ quietis thalamum sibi posse tribuere et in æternum collocare. Cælestis regni negotiator et æternæ quietis comparator; nam auri fulgentis varietate distinctam in evangelio venalem comparavit margaritam, et data capitis corona adeptus est æternam.

Difficulties
with king
Henry.

Ordo et ordinis causa hæc est; viros plebeios ecclesiæ et ecclesiasticas personas novis et indebitis exactionibus et multis molestiis et enormitalibus insolentiis sibi suppeditare volens, procerum cœtu et malignantium turba congregata præsulem sanctum Thomam, non Didymum sed credulum, non apostolum sed apostoli servum apostolicumque virum, quæ scripserat, licita pariter et illicita, tactis evangelii in baculo iniquitatis et virga furoris sermone non ovino firmare compellavit ore. Alter ad hoc Susanna factus præsul Thomas; illa ut viri thorū vitaret, iste beatissimus Christi athleta Thomas ut contra fas illicita vitaret, cœpit secum loqui dicens. "Si enim," illa inquit, "hoc egero;" et iste

Dan. xiii.
22.

¹ illecebras?

| ² quem?

pontifex Thomas; “Si hoc non juravero, manum non
 “potero regiam evadere.” Quid tandem? in medio
 præsul positus medium arripuit iter, quatenus ita regi
 terreno faveret quod cælestem nequaquam offenderet,
 recordans illius Jacobi, “Estote subditi dominis vestris, I. Pet. ii.
 “non tantum bonis et modestis, sed etiam dyscolis.” 18.

Versus ad regem sanctus Thomas dixit; “Ex quo
 “regiæ placet dignitati universa hæc me jurare capi-
 “tula, atque veniam impetrare non valeo, quantum-
 “cumque me gravet, jurabo, salvo tamen meo officio.”
 Hæc fuit causa mortis; hæc fuit causa iræ, minarum
 et cædis, causa exsilii, causa expulsionis, causa qua posi-
 tis insidiis voluit capi. Cujus rei seriem qui membra-
 tim scire curaverit, legat illius Anglici prudentis viri
 scripta qui seriatim hæc omnia tabulis enarravit, qui
 et quando et ubi et qualiter dicta et facta sunt scribere
 fideliter curavit. Nos vero novi et gloriosi martyris
 et præsulis Thomæ, quem oculis vidimus, ejusque hones-
 tatis, prudentiæ, religionis atque sanctitatis famam ag-
 novimus, et veridica revelatione tenemus, gloriosissimi
 martyri[s] agonem, secundum quod in Anglicis scriptis
 invenimus, scribere volentes, hæc de multis pauca præ-
 misimus, significantes quoniam, ut Anglici regis devi-
 taret furorem, per septennium apud gloriosissimum
 Lodovicum regem Francorum, cui dominus Alexander
 papa tertius præsulem sanctum viva voce attente com-
 mendavit, in Francia cum universis sibi consanguini-
 tatis linea conjunctis exsul in omni humilitate per-
 mansit. Unde anno ab incarnatione Domini nostri
 Jesu Christi millesimo centesimo septuagesimo, refor-
 mata, ut videbatur, pace inter dominum Henricum
 regem Anglorum et beatum Thomam Cantuariensem
 archiepiscopum, ad Cantuariensem ecclesiam Deo duce
 remeans, pridie kalendas Decembris applicuit. Audi-
 tum ergo est, celebri pariter et læta fama, velociori
 avium avolatu, per circumpositas regiones divulgatum,
 archiepiscopum Thomam, olim ejectum exsulem, Angli-

Reference
 to John of
 Salisbury.

The recon-
 ciliation.

Return to
 England.

corum rege jubente et sibi pacem per internuntios redente, in archiepiscopatum repatriasse, et ad ecclesiam diu desideratum rediisse. Quo fit ut qui in agro erat non redibat tollere tunicam, fossorium vomeresque rustici aratores non abscondebant, miles militem, vir virum non exspectabat. Juvenes et virgines, seniores cum junioribus, audito desiderabilis et jucundi patris reditu, læto affectu, mente devota, postpositis omnibus ad tantum fastigii gaudium undique obviantes concurrebant, et tanquam Redemptori circa Jerusalem olim resuscitato Lazaro eunti pueri Hebræorum obviam exeuntes, ita conventus clericorum, cœtus monachorum, turba fidelium, non sine præsagio, lætis lacrymis hinc inde caneant, dicentes, "Benedictus archiepiscopus qui rediit in nomine Domini!" Inerat in terra cunctis gaudium, tanquam resuscitati mortui aut evadentes¹ naufragium. Quid ergo? Sanctis Kyrieëleisis, laudibusque immensis et inauditis, facta admonitione et percepta benedictione, post veræ dulcedinis osculum, quisque lætus et exsultans ad propria remeavit.

Interview
with
knights
from the
court.

Jam quidem in ecclesia sua per mensem resederat; quatuor satellites ex transmarinis partibus venientes, videlicet Richardus Bricto, Reginaldus Filius Ursi, Ugo de Morenula,² Guillelmus de Traci, nulla præmissa salute, in hunc modum affati sunt: "Mandatum tibi a domino nostro rege afferimus, ut ad filium suum novum regem pergas, facturum quod ei facere debes, et juri pariturus, si in aliquo adversus eum dereliquisti.³ Excommunicatos episcopos, Londoniensem scilicet Gilbertum Folioth et Saresberiensem Jocellinum, communioni restituas, et cæteris qui suspensi sunt suum reddas officium." Archipræsul vero, columbinam habens simplicitatem et serpentis prudentiam, dixit: "Mandatum a novo rege suscepi ne per civitates et

¹ *evadentis?*

² i. e. *Morevilla*.

³ *deliquisti?*

“ sua oppida commearem, nec ad illum venire.¹ Præ-
 “ terea notum est supradictos episcopos a me non ex-
 “ communicatos vel suspensos esse, sed a domino papa,
 “ quia in diœcesi mea absque meo consensu hunc no-
 “ vum regem, cui Dominus conferat gratiam salutarem,
 “ coronare præsumpserunt. Præcedat ergo satisfactio
 “ eorum absolutionem.”

Sed hoc dicto, præfati satellites, ut bruti sensus ho-
 mines non habentes intelligentiam, in minas statim pro-
 ruperunt, et eum a parte regis diffidaverunt, præcipientes
 monachis circa patrem suum considentibus ut eum
 nequaquam diverterent, sed retinerent. Illis ergo in
 tumultu et contumeliis exeuntibus, sanctus præsul re-
 spondit; “ Novi vos, nec minas vestras timeo, nec minis
 “ vestris territus hinc discedam.”

Nec mora; redeunt in loricis cum gladiis et securibus
 et bisacutis et aliis utensilibus commodis ad seras et
 ostia confringenda, et ad scelus quod in animo conce-
 perant perpetrandum.

Sed præcaventibus famulis et eos, ignorante archi-
 præsule, excludentibus, ad ligneum obstaculum diver-
 tentes, cædunt, scindunt et diruunt. Cumque a suis
 undique et ter acclamatum ut in monasterium fugeret,
 ille, qui se ante non fugiturum canes interfectores pro-
 miserat, virilius implet promissum. Cogentibus tamen
 monachis qui affuerunt et impellentibus, tandem invitus
 surrexit, et ad crucem maturans crucem sibi suam afferre
 præcepit. Intrans monasterium, omissis vesperis, qui-
 dam monachorum occurrunt, clamore percurrentium² at-
 toniti, et valvas ecclesiæ repagulando hostes a nece sui
 pastoris arcere festinant. Revertens autem pater sanc-
 tus hos et illos a valvis removet, ne impedito itinere
 hostium ejus impediretur martyrium.

The arch-
 bishop
 forced into
 the cathe-
 dral.

Intrans ibi ergo prædictis satellitibus et complicitibus
 eorum, et vociferantibus, “ Ubi est ille proditor?” occur-

¹ venire?

| ² percurrentium?

rit eis vultu intrepido, dicens, "Ecce ego, non proditor, " sed Dei sacerdos." Et ad unum eorum conversus dixit, "Quid est,¹ Reginalde? Ad me in ecclesiam armatus accedis?" Cui ille, "Jam scies;² mortuus es." Respondit archiepiscopus non minori constantia verbi quam animi, "Et libens mortem suscipio pro justitia. " Sed ex parte Dei prohibeo ne cuiquam³ alii noceatis." Christum imitans in passione dicentem, "Si Me queritis, sin[ite] hos abire." Hæc eo dicente ipsi manus sacrilegas iniecerunt in eum, quantocius trahentes eum ut extra ecclesiam inceptum sacrilegium adimplerent.

The murder.

Sed tentus ab uno clericorum suorum, facile moveri non poterat. Tunc quidam ex præfatis filiis Leviathan, elevato gladio [quem]⁴ tenebat, clerici prædicti brachium fere amputavit; eodemque ictu agnum Deo immolandum in capite percussit, patrem proprium in matris utero perimens. Deinde alio ictu in capite recepto, martyr genua flexit et cubitos. At tertius ita solo procumbenti grave vulnus impressit. Quartus in corona, quæ amplæ latitudinis erat, ita vulnus ampliavit, ut sanguis albens ex cerebro et cerebrum rubens ex sanguine liliis et rosis, coloribus virginis et matris ecclesiæ, faciem confessoris et martyris decoret. Hoc admiratione vero non minima dignum, quod non ei diversa vulnera inflixerunt, sed unum et idem vulnus ampliaverunt. Coronam, sicut fuit, fere absciderunt. In omnibus invictus animi et admirabilis constantiæ martyr nec verbum protulit nec edidit gemitum, non brachium aut vestem opposuit⁵ ferienti, sed caput quod inclinatum gladio exposuerat tenebat immobile, et tandem in terra procidens recto corpore quasi in oratione prostratus non pedem movit nec manum, et sic Dei athleta a sæculo migrans, quarto kalendas Januarii cælos victor introivit.

¹ *et* (misprint), T.

² *scies*, Bened., p. 13; *scias*, T.

³ Joh. Sar., p. 319; *unquam*, T.

⁴ Supplied in T.

⁵ *opposuit*, Joh. Sar., p. 320; Grim., p. 438; *apposuit*, T.

Nec sufficit percussoribus tantum flagitium perpetrasse, nisi etiam (quod dictu horribile est) funestis gladiis jam defuncti præsulis [cerebrum]¹ ejicerent.

Exsultet jam angelica turba cælorum, et in novi mar-
tyris Thomæ Cantuariensis archiepiscopi sanctæque ani-
mæ receptione invitatis cunctorum sanctorum cœfibus
congaudens, et ei obviam exiens, dicat, "Intra in gau-
dium Domini tui." Exsultet adhuc in agone dispo-
sita credentium fides; quia præsulis fide superati sunt
infideles. Gaudeat fidelium conventus, quia archiepi-
scopus Thomas circumventores miraculorum coruscatione
et jugi afflictione circumvenit, et terret occisus occisores.

Commen-
tary.

Lætetur ecclesia et pro sui martyris victoria hymnos
psallere et in voce tubæ Deo gratias reddere, quæ me-
ruit talem filium parere, qui constantiam in simplicitate
et in audacia veritatem servavit, et in disciplinæ se-
veritate censuram. Novo et pretioso certaminis genere
caduca despiciens, spreta vita, spretis gladiis satellitum,
gladiis parasitorum, spretis minis, contumeliis et injuriis,
non dico collum tantum, timens ne fratres secum peri-
merentur, sed caput et collum toto affectu, toto desi-
derio vultum exponens felici victoriæ tanquam cælestis
usurarius de talentis sibi creditis duplicatum reportavit
lucrum. Ubi est ille insipiens qui dicebat, "Non est
"Deus?"

Quid ille potens facit modo qui iniquitate et malitia
sua gloriabatur, cujus lingua novacula acuta, cujus
eloquium vehementer erat ignitum? Nonne superans
superabatur et vincens vincitur? Hic est cæcus illu-
minatus, hic occisus vivificatus. Qui vivens vilipen-
debatur, mortuus adoratur. Ubi sunt minæ tuæ po-
tentiae? Sedet in solio regni cælestis quem ejecisti de
regno tuo. Recognosce Domini majestatem saltem dum
vides mirifice mirificum mirificis præsulem jugiter co-
ruscare miraculis.

¹ Supplied in T.

Age pœnitentiam et cessa glorianter sublimia loqui, et scribe præcepta voluntarie, et ne rursus attentos quemquam ad nefanda cogere, et contra sanctorum canonum instituta jusjurandum præstare. Disce sacerdotibus Dei reverentiam conferre; ecclesiam Dei spon- sam revereri et matrem habere; disce sacerdotes cælum tibi claudere et aperire, et humanæ potestati præesse et non subesse. Parco tibi, et ad præsens parco, ut addiscat mundus quis et qualis fuerit, quem perseque- baris.

Plunder
of the
palace.

Persecutores vero necnon viri Dei occisores, non mi- nus cupidi quam crudeles, ad palatium archiepiscopi post obitum ejus recurrerunt, et universam supellectilem revolventes, et quidquid in scriniis aut ¹ clitellis suis vel suorum potuerunt invenire, sive in ² auro sive in ² argento aut variis ornamentis, aut libris aut privilegiis aut aliis quibuscumque scriptis, aut equitaturis, diripientes as- portaverunt, et omnia scripta et privilegia ad regem in Normanniam transmitti fecerunt, ut ea videlicet dele- ret quæ regni sui consuetudinibus viderentur adversantia, et Cantuariensis ecclesiæ dignitatibus et universalis ecclesiæ libertati patrocinari.

The burial.

In crastino vero multa armatorum manu extra civi- tatem congregata, nuntiatum est monachis eos non alia de causa confluxisse quam ut corpus archiepiscopi ab ecclesia extrahentes in paludem vel quemlibet viliorē locum projicerent. Timentes monachi ne sanctus trac- taretur vilius, eum in crypta coram altaribus sancti Joannis Baptistæ et sancti Augustini Anglorum apo- stoli ³ inter archiepiscopos prædecessores suos in sarco- phago marmoreo cum summa festinatione sepelierunt. Unde nec corpus ejus lavare, nec balsamo, sicut in ec- clesia Cantuariensi moris est, ungere potuerunt. Ex-

¹ *aut*, Joh. Sar., p. 321; om. T.

² *in*, Joh. Sar. l. c.; om. T.

³ *apostoli*, Joh. Sar., p. 322; om.

T.

uentes autem vestibus illum exterioribus et pontificilibus induentes corpus ejus involutum cilicio, et (quod antea fuerat inauditum) ipsa femoralia interiora usque ad poplites cilicina, staminea et cuculla superinducta, invenerunt. Cæterum quis referat quos gemitus, quos lacrymarum imbres, omnes qui aderant in revelatione sic adumbratæ religionis fuderunt?

Sepultus ergo, ut dictum est, Dei martyr Thomas Miracles. tam repente cæpit coruscare miraculis ut nullus ea vel scribere vel narrare suffici[a]t.¹ Pauca tamen ex multis quæ excepta sunt, et quibus examinata veritate nemo poterit refragari, hic breviter veraciterque sunt adnotata.

Immolato in ecclesia sua glorioso Christi martyre Thoma Cantuariensi archiepiscopo, et necdum a loco passionis suæ amoto, infectus aer rubore nimio sanguinis expressit similitudinem. Monachis autem quibusdam, qui hoc viderunt, civitatem succensam suspicantibus, currentes in civitatem quidam ex servientibus nuntiaverunt cælum ab igne ruborem illum contraxisse. Cujus rei eventum licet plurimi admirarent[ur], signo tamen non adscripserunt. Paucis tamen diebus evolutis, venit de transmarinis partibus prior Eliensis ecclesiæ, sciscitans utrum diem passionis ejus aer nobis sanguineus apparuisset; asserens se, cum esset Rhomagi, nimium in aere ruborem vidisse, cum aliis innumeris, non sine admiratione magna rei signum esse credentibus, quod præter solitum partes boreales vespere tanto rubore infectas viderent. Redness of the sky after the murder.

[After this follow some stories of miracles, which need not be here reprinted, as they are all taken from Benedict of Peterborough, with some alterations of language. (Cf. Bened. i., 8, 10, 12, 14, 15; ii. 4, 5, 8, 37.) An exception, however, may be made in favour of the following, which, although the beginning

¹ *sufficit*, T.

and the ending agree in the main with one of Benedict's narratives (i. 23), has something peculiar in the middle part.]

A miracle.

Civis Cantuariensis filius, in valetudine gravi correptus et per quindecim dies gravissime vexatus, vidit se in somnis quasi in ecclesia Christi ad altaris magni sinistram partem stantem [et] pretiosum Christi martyrem Thomam, ibidem multis sibi tam clericis quam monachis ministrantibus missarum solemniam celebrantem, elevasse oculos suos et in se conjecisse,¹ accersitoque monacho hujusmodi verba protulisse; "Puer ille periculose infirmatur; da ei de sanguine meo ut bibat et convalescat." Evigilans autem puer patri suo visionem retulit, spem sibi esse recuperandæ sanitatis asseverans,² si vel guttam sanguinis in poculo suscepisset. Satagente³ vero patre ut filii votis satisfaceret, diem illum casso⁴ labore consumpsit.

Sequenti⁵ vero nocte putavit se puer in cryptis ad sancti martyris orare⁶ Dei-genitricis et virginis Mariæ missam celebrare. Inclinans se vero sanctus ad illam et⁷ rogavit ut puero succurreret et ei salutis gratiam impenderet. At illa "Nequaquam," ait, "offendit enim me." Evigilans itaque puer morbo se valde sensit aggravatum, metuque mortis eodem die confessus viatico suscepto divinæ se misericordiæ devote commendavit. Proxima nihilominus nocte rursum æstimabat se ad sancti memoriam implorandæ salutis gratia venisse; surrexisse autem sanctum de sepulcro, eique dextera erecta benedictionis munus contulisse. Jam vero tanta inflatione circa vitalia ventremque intumuerat, ut, loquela penitus amissa, majoris admirationis

¹ conjecisset, T.

² asseverantes, T.

³ Satagens . . . pater, more correctly, Ben.

⁴ diem . . . casso is the original editor's conjecture for *idem illum casu*, and is confirmed by Benedict,

whose full text, however, is *tam diem illum quam sequentem casso*.

⁵ Sequenti . . . contulisse. This part of the story does not appear in Benedict.

⁶ aram?

⁷ et, superfluous.

videretur medium illum non crepuisse, quam adeo vehementer intumuisse. Discurrit huc illucque pater anxius, tandemque miserante divina clementia a quodam noto suo modicum aquæ sanguine gloriosi martyris tactæ magis quam tinctæ obtinuit, festinatoque domum reversus, poculum porrexit ægrotanti. Quid verbis morer? Mitigatus est dolor, tumor sedatus, tantumque vigoris cum salute puero restitutum est ut quarto die postquam gustaverat ad martyris sepulchrum gratias acturus convolaret.

Here follows the beginning of a biography, in general agreement with the opening of the *Quadrilogus*: “Prædictus igitur “beatissimus Thomas, Londoniensis urbis indigena . . . totam “jactare fiduciam.” (Cf. pp. 269, 270 of this volume.)

XI.

COLLATION (IN PART) OF THE MONTPELLIER MS. OF WILLIAM OF CANTERBURY'S "MIRACULA S. THOMÆ CANTUARIENSIS." (See the Introduction to this volume.)

(The readings of the printed edition are given in Roman letters; those of the Montpellier MS. in italics.)

Vol. i. p. 137, l. 8. After "sæculorum," M. inserts *Prologus operis*.

l. 12. *vestrum fatigent; nostrum patiuntur.*

n. 1. M. omits the word.

139-145. M. omits cc. 1-5.

145, l. 13. *obversari; observari.*

l. 14. *custodia mihi; mihi custodia.*

l. 18. *orante*, om. M. (although *et* follows.)

146, l. 5. *trucidatus filius; filius trucidatus.*

l. 30. *tempore; tempora.**

147, l. 15. *partem resedit*, om. M.

l. 22. *trucidare præsumpserunt; præsumpserunt trucidare.*

l. 31. *sexta . . . implevit*, om. M.

148, l. 11. *avidis; aridis.*

l. 12. *absentem; absente.*

l. 13. *exultabat; exulabat.*

l. 22. *redarguitur; redargutus.*

l. 28. *Welefordiæ; Wellefordi.*

149, l. 14. *ei in agendis; in agendis ei.*

l. 19. *nostris fratribus; fratribus nostris.*

l. 21. *lassitudiem* (misprint); *lassitudinem.*

l. 23. *nocturnis; nocturnalibus.*

l. 32. *repetenti; repetentes.**

150, l. 1. *visus est*; M. inserts *dicens*.

mos; moris.

title of c. 11. *De antiphona martyri Thomæ decantanda.*

l. 22. *signum*. M. omits the remainder of the chapter.

151, l. 22. *a fronte*, om. M.

- Vol. i. p. 152, l. 2. *quæ; quod.*
*decrementum; detrimentum.**
- l. 5. *enim, om. M.*
- l. 8. *olivarium; oliverium.*
- l. 27. *respexisse; respexisses.**
- l. 37. *mustarium; mustorium.*
- 153, l. 3. *orbes reponerent; orbas reponerent orbes.**
- l. 4. *agnovere; agnoverunt.*
- title of c. 13. *De milite blasphemo synancia percusso.*
- l. 12. *Ectune; Eltonna.*
- l. 31. *arctatus; coartatus.*
154. title of c. 14. *De divite subito percusso propter oviculam pauperculæ mulieris.*
- l. 4. *Notingueham; Notingueam.*
- l. 8. *singula; singulas.**
- l. 10. *te; tibi.*
- l. 15. *martyrem, om. M.*
- l. 26. *congemiscens; conquiniscens.*
155. The beginning of Book II. is placed in M. after the chapter which is here the 38th of Book II. See p. 199.
- l. 20. *taberna. So M.*
- 155-158. cc. 2, 3, omitted, M.
- 158, l. 28. *Levive; Livit.*
- 159, l. 2. *reversa, om. M.*
- l. 11. *carnis; carnem.*
- l. 13. *cito, not in M.*
- 160, l. 13. *grato. So in M.*
- l. 15. *obtuitu; obtutu.*
- l. 19. *Jordanus; Jordanis.*
- l. 22. *martyrem, om. M.*
- l. 23. *Nutrix. So M.*
- l. 24. *exempta; exempte.*
- l. 32. *hospitionis hospitio* interlined before *susceptis, M.*
- 161, l. 11. *in via, om. M.*
- l. 14. *eo loci . . . detinebat; eo loco peregre veniens profecturos detinuit.*
- l. 22. *se noverit; se non noverit.*
- n. 2. *So also M.*
- 162, l. 15. *vel; aut.*
- l. 21. *epilentica, ephilentica.*
- l. 22. *Epilensia; Ephilentia, and so in l. 28.*
- 163, l. 4. *A; E.*
- l. 21. *numeros; numerum.*
- l. 32. *se, om. M.*

Vol. i. p. 164. c. 10 is placed before c. 7 in M.

l. 26. fuit, om. M.

l. 35. nimis, om. M.

165, l. 3. præ cæteris; *præteritis*.

l. 14. The title in M. is *De viro caduco morbo laborante*.

l. 15. Hingram; *Hingam*.

l. 32. igitur; *ergo*.

166, l. 23. manus; *manum*.

l. 27. profectus; *professus*.

167, l. 1. nobili, om. M.

l. 2. Galfridi; *Gaufridi*.

l. 4. vita, interl. M.

l. 9. accideret; *accederet*.*

l. 10. accedente. So M.

l. 24. *per eum* ins. after unctio, M.

n. 4. So M.

167-8. cc. 10 and 11 transposed in M.

168, l. 2. Wite; *Wiche*.

l. 15. imposuit. So corrected from *deposuit*, M.

l. 23. et, om. M.

l. 28. ejus hilaritatis; *ea hilaritati*, M.

l. 31. impleatur; *adimpleatur*.

169, l. 6. After "Dominus," M. inserts *est*.

l. 12 and n. 1. maris; *majus*.*

l. 27. vivificis; *vivifici*.

170, l. 19. hebdomadas; *hebdomades*.

l. 24. and n. 1. amotisque; *amolitisque*.

— and n. 2. *redeuntis*,* M., as a correction.

171, l. 13. nec; *non*.

l. 20. M. has the following addition to this chapter:—

In eadem provincia puer [puero?] de loco qui dicitur Fleate alterum oculorum instar ovi gallinæ intumuerat. Timens autem pater ejus Petrus ne dispendium cæcitatatis incurreret, lavit ei oculum illum aqua Sancti Thomæ; et mane surgens invenit eum ejusdem pulchritudinis cujus et alterum.

Vol. i. p. 171, l. 29. gutturi; *guttur*.

n. 1. M. has the same spelling.

172, l. 5. diviso; *divisa*.

l. 5. repotia; *reposcia*.

n. 1. *ad* is not in M.

- Vol. i. p. 173, l. 26. corde, om. M.
 174, l. 25. ne; *nec*.
 175, l. 16. canonici; *et canonici*.
 l. 28. Beverleicensis; *Beverlensis*.
 176, l. 9. diremit; *dirimit*.
 l. 25. ut, om. M.
 l. 30. Cui æger; om. M.
 l. 31. videas; videris, M.
 177, l. 28. poscerentur; *posceretur*.
 178, l. 12. martyris, gratias; *gratias martyris*.
 l. 18. maxillam; *malam*.
 l. 28. de; om. M.
 179, l. 2. quidem; *quædam*.
 l. 32. ab; *de*.
 181, l. 9. Dyena; *Duenam*.
 l. 21. Marchaneus; *Marehnes*.
 l. 29. ut, om. M.
 182, l. 18. Ritherfeld; *Rizeresfeld*.
 l. 28. inflatum; *inflatura*,* as correction, M.
 183, l. 18. me, om. M.
 l. 20. euntibus, om. M.
 184, l. 1 and n. 1. M. confirms the conjecture.
 l. 24. hydropim; *ydripim*.
 185, l. 6. effeta; *effecta*.
 l. 20. M. inserts *et* after *auctore*.
 l. 27. apparens, om. M.
 186, l. 12. expirandum: *spirandum*.
 l. 15. exigatis; *exigitis*.
 l. 20. sumpsisscs; M. inserts *in perpetuum*.
 l. 33. vel; *mel*.
 187, l. 32. nomismatis; *numismatis*.
 188, l. 14. vocatur; *dicitur vocatur*.
 l. 29. contracta; *contrita*.
 — and n. 2. desiliunt; M. confirms *dissiliunt*.
 190, l. 4 and n. 1. M. reads *obsequio* * before *digi-*
torum.
 l. 29 and n. 4. M. confirms *consumebat*.
 l. 31. usque sextam; *usque in sextam*.
 191, l. 6 and n. 1. Agnetis; *Agnes*.
 l. 14. missæ, om. M. (where *martyris* is erased
 before *solemnia*).
 l. 22. Suppositum: *Superpositum*.
 l. 26. mihi, om. M.
 192, l. 8. Huic; *Hinc*.
 l. 21. plano. So M.

- Vol. i. p. 192, l. 29. *Norwicensis*; *Novicensis*.
 193, l. 7. *plurium*; *plurimum*.
 l. 14. *divina*; *Dei*.
 l. 18. *gratiæ* (misprint); *gratia*.
 l. 34. *supprimeretur*; *supinaretur*.
 194, l. 1. *retro*; *verpo*.
 l. 1 and n. 1. *congruo*; *contiguo*.
 l. 10. *suam*; om. M.
 l. 24. *campanis*; *et campanis*.
 195, l. 3. *promissu*; *promissum*.
 l. 8. *solet*; *solebat*.
 l. 28. *Huerveltuna*; *Huerveltune*.
 196, l. 5. *neque*; *nec*.
 l. 11. *Babyloniæ*; *Babylonicæ*.
 n. 1. *prurigine*, M.
 197, l. 18. *hanc*, om. M.
 l. 19. *ad cognitionem*; *agnitionem*.
 l. 26. *præmium*; *patrem*.
 198, l. 3. *Engelrame*; *Engelramne*.
 l. 13. *Godelief*; *Codelies*.
 l. 22. *opera*; *opus*.
 l. 30. *Adelicia*; *Adeliza*.
 99, l. 1. *de superaltari*; *desuper altari*.
 l. 7. *inde*, om. M.
 l. 9. Here M. has "*Explicit i. liber. Incipit ii*."
 l. 16. *refrigescit*; *refrigescis*.
 n. 2. *aluntatæ*, M.
 200, l. 2. *nuntium*: *nuntium tuum*,* M.
 l. 3. *Quoniam autem*; *Quomodo autem ei*.
 201, l. 3. After "*Quem*," M. breaks off at the bottom of a page, and the next page begins with the heading of the following chapter.
 202, l. 14. *a bimatu*: *ab imatu*.
 l. 32-4. *sed* . . . *reddidit*, om. M.
 03, l. 1. *epibatis*. So M.
 l. 5. *trimatum*; *trimotum*.
 l. 11. *humanis*; *rebus humanis*.
 l. 22. *reviviscentem*; *revivificentem*.
 l. 24. *comminuta*; *minuta*.
 l. 28. *subjungam*; *sub ungam*.
 204, l. 13. *hinc inde*; *hinc atque inde*.
 l. 21 and n. 2. M. has *contento*.
 l. 26. *assicatis*; *assistatis*.
 l. 31. *perspeximus*; *perspexi*.
 l. 33. *Buckler*; *Buthler*.
 205, l. 1. *Reginaldum*; *Raginaldum*.

- Vol. i. p. 205, l. 34. oppidoque [ad] nos; *oppidanosque*.*
- 206, l. 8. natus, om. M.
 l. 12. tristitia; *repentina tristitia*.
 l. 25. exstasim; *extusi*.
 l. 35. illæsum; *non læsum*.
- 207, l. 5. martyrīs; *martyri*.
 l. 19. Hawisia; *Havisia*.
 l. 34. decumberet; *recumberet*.
- 208, l. 19. *vel iterabat* interlined in M. after *geminabat*.
- 210, l. 3. vacua; *vocem*.
 l. 25. Radingensi; *Radingensis*.
- 211, l. 18. Postmodum valide exclamavit; *postmodum exclamaret*.
 l. 26. Cantuariæ; *Cantuariensis*.
- 212, l. 17. receptæ; *susceptæ*.
 l. 37. insistunt; *existunt*.
- 214, l. 31. et dimidium; *tempus et dimidium*.
 l. 33. et, om. M.
- 215, l. 10. Keteo; *Cheteco*.
 l. 23. humanus. So M.
- 216, l. 2. porticibus; *particibus*.
 l. 15. iterum; *iter*.
 l. 23 and n. 1. *lactantis*, M.
 l. 30. in te, om. M.
- 217, l. 5. tuum; *tibi*.
 l. 19. nec; *non*.
 l. 30. prævidebat; *providebat, quem facile lapsurum prævidebat*.
 l. 34. erepti; *jam erepti*.*
- 218, l. 5. misero circumventu; *misere circumventi*.
 — itaque, om. M.
 l. 8. fratrem; *fratres*.
 l. 29. tractus; *contractus*.
- 219, l. 10. forsan; *forsitan*.
 l. 14. Humana; *humanaque*.
- 220, l. 11. defluentem; *diffluentem*.
 l. 16. Bece; *Bethle*.
 l. 18. pedibus; *pedes suos*.
- 221, l. 6. Sitricius; *Sitricus*.
 l. 9. ære ... flantu; *acre ... slantu*.
 l. 10. Hybernensis; *Hybernensis*.
 l. 21. Lictunc; *Littunc*.
- 222, l. 19. præferebat; *proferbat*.*
- 223, l. 12. expectabat; *et expetebat*, inserted, M.
 l. 34. ob patisos. The conjecture *oppansos* (see Vol. ii. p. 463) is confirmed by M.
- 224, l. 4. et; *et sancti*.
 l. 8. processit; *præcessit*.*

- Vol. i. p. 225, l. 31. potui; *potuit*.
 226, l. 12. Hameldonam; *Hameltonum*.
 227, l. 6. in; *mi*.
 l. 15. tuæ; *suce*.
 l. 24. Derleghe; *Derleke*.
 l. 31. grossitudinem. So M.
 l. 33 and n. 1. M. reads *deficiebat*.
 228-230. c. 68. omitted, M.
 230, l. 30 and n. 1. animæ; *tamen*.*
 231, l. 20. Manentibus (misprint); *Monentibus*.*
 232, l. 25. effluxerunt; *effluxerant*.*
 l. 29. Barba-fluvii; *Barbe-fluvii*.
 l. 31. miles; *miles Adam*.*
 — Alto; *Halto*.
 233, l. 23. formam; om. M.
 l. 28. mandata; *inaudita*.*
 l. 29. Voluisti; *Noluisti*.*
 l. 32 and n. 1. M. reads *infusum*.
 l. 35. plantis; *plancitis*.
 235, l. 2 and n. 1. spinam. So M.
 l. 12. frigidiorum; *frigidorem*.
 l. 24. Ergo; *Igitur*.
 l. 31. vero; om. M.
 236, l. 3 and n. 1. potus. So M.
 l. 9. Acelina; *Azelina*.
 237, l. 24 and n. 1. suspicabar. So M.
 238, l. 5. Lutonia; *Luitonia*.
 l. 9. quid; *quod*.
 l. 22. sustinisset; *sustinuit*.
 239, l. 2 and n. 1. "non" is not in M.
 240, l. 7. M. has *nomine* before as well as after
 Robertus.
 l. 15. Adelia; *Azelicia*.
 241, l. 8. introivit; *et introivit*.
 243, l. 7. vomentem; *vomentem*.
 In M. c. 81 is joined on to c. 80; and the
 title in an abridged form (*De ancilla in*
 somnis sanata) is wrongly prefixed to
 the next chapter.
 244, l. 6. Ægrotavit; *Ægrotabat*.
 245, l. 29. Ineworthe; *Izeworthe*.
 249, l. 22. medicinam. So M., although *medicina*
 seems more likely.
 252, l. 17 and n. 1. sanguinem qui corporis; *qui san-*
 guinem sitiunt; corporis.*
 252, l. 18 and n. 1. M. has *eructationibus*.
 l. 21 and n. 2. "Sacerdos" is altogether omitted
 in M.

Vol. i. p. 253, l. 16 and n. 1. *parapsidibus*, M.

l. 19 and n. 1. M. has *desuper*.

256, l. 35. Huicque; *Huic quia*.

257, l. 12 and n. 1. M. reads *sibi*.

258, l. 6 and n. 1. M. reads *jantaculum*.

25 and n. 2. propellebat. So M.

261, l. 8. After "Dominum," M. has *n. ie.* [*nostrum Jesum.*]

261—2. The following is the version of c. 4 in M. :—

De medico ydropico.

Fuit in pago Petragoricensi medicus celeberrimi nominis, vocabulo Paschalis. Qui, dum mederetur ægrotis, ægrotare cœpit, curansque hydropicos hydropim incurrit. Quod cum accideret, diligentiam quam aliis impenderat ad propriam curam convertit¹ et sibimet intendit. Non inveniens autem in se efficaciam artis suæ, consultis aliis multaque substantia in medicos erogata, tandem cœpit egere, et lecto affixus est. Contigit autem episcopum Petragoricensem per castrum Braieracum transitum habere. Suggestum est ei quod Paschalem visitaret. Visitavit, ægro assedit. Inter alia collocutionis verba, "Vides, frater," inquit, "quod hu-
"manum tibi non prodest consilium; si enim conferre
"potuisset, vel adhibita diligentia cæterorum tibi con-
"tulisset, vel tu tibi profuisses. Nunc igitur, si forte
"calamum quassatum dignabitur erigere, gloriosum
"martyrem Thomam voca, et vove ei." Adquievit ægrotus; votum pro martyre præsul suscepit, et abscessit. Factum est in una noctium, martyr Thomas cum duobus sociis comitatus astitit obligato sibi. Miratus ægrotus quod clausis et obseratis ostiis introissent ad se, quærit qui sint. "Ego," inquit martyr, "Thomas,
"quondam Cantuariorum antistes; socii mei, beatus
"Cosmas et Damianus." Hoc dicens veste rejecta cuspidem pastoralis baculi protraxit per ventrem ægroti;

¹ *converteri*, MS.

et convertens sermonem ad socios suos, "Hac," ait, "incidetis eum." Obsequuntur, ventrem incidunt, et unum intestinum extrahunt, a quo morbi materies in cæteros transfundebatur artus. "Abluite," inquit, "in-
 "testinum illud." Et cum ablueretur, subjecit, "Insuite
 "illud, et reponite in locum suum." "Non," inquit, "habemus acum." Subintulit, "In peristorio matris suæ
 "invenietis acum." Inventa et allata acu, rursus cum sibi deesse dicerent, "A muliere," inquit, "quæ famu-
 "latur ægroto, filum accipietis." Accubabant autem ei mulieres duæ, altera ad caput, altera ad pedes. In-
 suto intestino pyxidem promit, et unguento resarta delinit; quibus expletis æger evigilavit, vel ab exstasi
 ad se rediit. Sive enim vigilans sive dormitans hæc pateretur, non advertit. Excitatus autem per ventrem
 manu diducta præ gaudio gracilitatis inventæ claman-
 do se sanum pronuntiavit.

Vol. i. p. 263, l. 15 and n. 1: suscitaretur. So M.

27. venit. So M.

264. C. 6 is not divided by any break from the preceding chapter in M.

269, n. 1. *emorrosa*, M.

270, l. 3. *fere*. So M.

276. C. 18 is not divided by any break from the preceding chapter in M.

278, l. 22. *Sorel*; *Torel*.

287, l. 17. *Polleswerz*; *Polleworze*.

292, l. 2 and n. 1. *cujusdam*. M. reads *ejusdem*.

300, l. 13 and n. 1. M. has *Sandicum*.

301, l. 3. M. has *quod nostra non potest infirmitas*.

303. C. 47 is joined on to the preceding chapter in M.

306, l. 14 and n. 1. *euerguminibus*, M.

307, l. 1, *arreptis*; *arreptitiis*.

313. M. has *Prologus in quarto libro*, without any other heading.

ll. 13—26. *Quia . . . extorqueant*, struck through in M.

l. 21. *permittit*; *permittat*.

l. 25. *exspectent*, *etiam*; *expetant*, *verum etiam*.
 Perhaps *exspectent*, *verum etiam* may be the true reading.

- Vol. i. p. 314, after l. 10, M. has *Explicit prologus*, without any title to the following chapter.
- 317, l. 31 and n. 1. corporis, om. M.
320. C. 8 is omitted in M.
- 321, l. 1. Guillelmo; *Willelmo nomine*.*
- 326, l. 28. Alutarius; *Talictarius*.
- 336, l. 12 and n. 1. M. reads *cinicus*.
- 341, l. 26. Heye; *Eve*.
345. C. 32 is omitted in M.
- 346, l. 31. modico sumptu. So M.
- 347, l. 9. nec silendum puto. *Sed silendum non puto*.
- 348, l. 29. Bramwet; *Bramweth*.
- 349, l. 27. Wedohorne; *Widohorve*.
- 350, l. 6. post; *post votum*.*
- l. 15 and n. 1. M. has *ex inanitione*.*
- l. 27 and n. 2. M. has *ministeriorum*.
- 351, l. 16 and n. 1. M. reads *pœnam peccati*.
- 354, l. 17 and n. 1. susceptas. So M.
- 355, l. 6 and n. 1. M. has *vase*,
- 359, l. 5 and n. 1. M. has *verres*.
- l. 10 and n. 2. M. reads *quotannis*.
- 361, l. 1 and n. 1. et consurgent; *et conresurgere*.
- 362, l. 32 and n. 1. Brandaciensis; *Brundiciensis*.
- 364, l. 18 and n. 1. M. reads *fallens*.
- 366, l. 1. Northewede; *Norzewede*.
- l. 8. sanguine se; *se sanguine*.
- 367, l. 5 and n. 2. M. has *creticus*.
- 368, l. 25 and n. 4. M. has *tamen*.*
- 370, l. 15 and n. 1. M. reads *Erumpenti*.*
- l. 27-8, and n. 2. et archiepiscopo; M. reads *Eparchio*,* and consequently no change is needed as to *ipsos*.
- 372, l. 1 and n. 1. Medium receptus; *in cœlum receptus*.*
- l. 3 and n. 2. pro se cujus; *prosecutus*.*
- l. 22. and n. 4. M. reads *affectum*.*
- 374, l. 20 and n. 1. There is no trace of any erasure in M.
- 374, l. 26, 31, and notes 2, 3. Octoviani. . . Octoviano. So M.
- 378, l. 31 and n. 1. M. reads *ascendit*.*
- 379, l. 9 and n. 1. M. reads *raptas*.
- 380, l. 20 and n. 1. M. reads *designatur*.*
- l. 22-3, and n. 2. tanquam et; *tanquam teneretur*.

Vol. i. p. 381, l. 1. "et" is not in M.

- l. 29 and n. 2. *salexotemone*; *salmone* (in the text).
- 383, l. 20 and n. 1. M. too has *buffonis*, &c.
- l. 22 and n. 2. M. reads *Hic*.
- l. 24 and n. 3. M. reads *perhibebatur*.
- 384, l. 6. Elgin; *Elgill*.
- l. 20 and n. 1. *ei*. There is no word in M.
- 385, l. 17. *qui*. So M.
- l.'21 and n. 1. *vocis*. So M.
- 387, l. 25 and n. 1. *eraderetur*. So M.
391. C. 24 has no title in M.
- 394, l. 3 and n. 1. M. has *ammonita*.
- 396, l. 12. *Huntclaventona*; *Huntlaventona*.
- 397, l. 10 and n. 1. M. confirms the conjecture *fata*.*
- l. 28 and n. 3. M. confirms *dirigerer*.*
- l. 32, *Menciaco*; *Mentiaco*.
- 400, l. 23 and n. 1. *redivivus*. So M.
- 401, l. 8 and n. 2. M. has *cillis*.
- l. 35 and n. 2. *luminariorum*. So M.
- 402, l. 7 and n. 1. M. has *lichinos*.
- l. 26 and n. 2. M. reads *iniciens*.
- 403, l. 17. *Chetanei*; *Cethnei*.
- l. 33. *Bertramus*; *Bertrannus*.
- 405, l. 14 and n. 2. M. has *eis*.
- l. 24 and n. 3. M. has *mesta*.
- 407, l. 13. *liberata*; *liberato*.
- 408, n. 2. M., however, has *convalescentia* here, although *convalentiam* in the other place.
- 409, n. 1. So M.
- 411, l. 21 and n. 1. M. reads *experiren*.*
- 412, l. 15 and n. *offensam*.* So M.
- l. 22 and n. 2. *miraculorum seriem*; *miraculum* (compare line 3 of the same page).
- 413, l. 3 and n. 1. *conventum*.* So M.
- 417, l. 6 and n. 1. M. reads *quia*.*
- 418, l. 14 and n. 1. M. reads *dictus*.*
- 419, l. 6 and n. 1. M. reads *torporem*.*
- l. 14 and n. 2. *et servitutis*.* So M.
- 420, l. 34 and n. 1. *mendicando*. So M.
- 422, l. 22 and n. 2. M. reads *perhibetur missus*.
- l. 31. *Valete*; om. M.
- 423, l. 13 and n. 1. in *præsentia mea*; *inpræsentiarrum*.
- 424, l. 32. *curato*; *evirato** (the word is given rightly in the next page).

- Vol. i. p. 426, l. 18. antes ; *ante*.
428. The order of cc. 15 and 16 is reversed in M.
l. 29. *Tantonensis* ; *Tantonensis*.
- 429, l. 23 and n. M. has *autem*.
C. 18 is joined on to the preceding chapter, without any separate title in M.
- 430, l. 11 and n. 1. M. reads *exterius*.*
l. 18 and n. 2. M. has *convalescas*.
- 432, l. 19 and n. 1. M. has not the word " non."
- 436, l. 16 and n. 2. *Arvernorum*. So M.
- 437, n. 2. So too M.
- 443, l. 8 and n. 1. *pepercerat*.* So M.
l. 15. *cecidit* ; *decidit*.
444. C. 33 is wanting in M.
445. After c. 35, M. has the words *Explicit liber sextus*.
Incipit septimus.
- 446, l. 10 and n. 1. M. reads as the text.
l. 22 and n. 3. M. has *fuisse*.
- 447, l. 26 and n. 1. M. reads *timebat*.*
- 452, l. 6. *Quidam*. So M.
453. Cc. 46 and 47 are in reversed order in M.
- 454, l. 19 and n. 1. *amotis*. So M.
l. 20 and n. 2. *agglutinata*. So M.
- 456, l. 25. *phthisi* ; *tysi*.
- 463, l. 3. *autem* ; *item*.
l. 34 and n. 1. M. has *sic*.
- 466, l. 8 and n. M. reads *erat*.
- 467, l. 2 and n. 1. *accipitre*. So M.
l. 33 and n. 2. *desperans*. So M.
- 471, l. 20 and n. 1. *relædit*. So M.
- 476, l. 22 and n. 1. M. has *ut*.
l. 32 and n. 2. *parcere*. So M.
- 478, l. 22 and n. 1. *perhibcatur* ; *perhibetur*. [Perhaps we ought to read *perhiberetur*.]
- 479, l. 29. *Baiocensis* ; *Baiocensi*.
482. The Montpellier copy of William of Canterbury ends with the word *auxilium* (line 17), the last lines being written in such a way as to show that the scribe did not intend to carry his work further, and that the MS. has not been mutilated in this part.

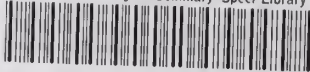
LONDON :

Printed by GEORGE E. EYRE and WILLIAM SPOTTISWOODE,
Printers to the Queen's most Excellent Majesty.
For Her Majesty's Stationery Office.
[B 1044.—750.—10/79.]

594

BW5097 .T4R655 v.4
Materials for the history of Thomas

Princeton Theological Seminary-Speer Library

1 1012 00031 7018